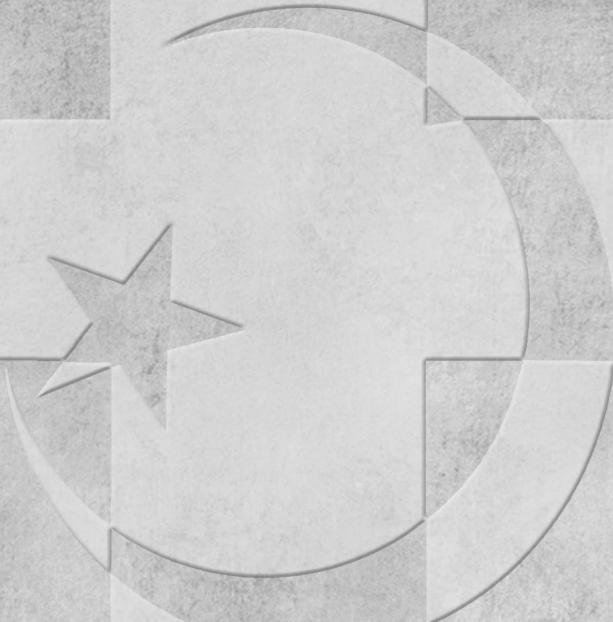

መስቀልን

ፍርቂ ወርሐን

ንእስልምና ምርዳኦ

Table of Contents

መጠቀሚያ 12

ምዕራፍ 1.....13

ንሙሰሊማት ወንጌል ምብሳር :- ባህሪ እቲ ዕማም 13

I. ድኻም ቤተ-ክርስቲያን (The Weakness of the Church).....14

    1. ነቲ ዓብይ ተልእኾ (Great Commission) ዘይምእዛዝ 14

    2. ኣብ ክርስቲያናዊ እምነት ዘይምትእማማን 14

    3. ንሙሰሊማት ፍቕሪ ዘይምህላው 15

    4. ሕጻረት ስነ-መለኮታዊ ፍልጠት (Lack of Doctrinal Knowledge) 15

    5. ኣብ ኣምላኽ እምነት ምጉዳል 16

    6. ሰግኣት ጸጥታ (Lack of Security).....16

II. ተሪር ተቓውሞ እስልምና (The Resistance of Islam).....16

    1. ሙሰሊማት ብእምነቶም ዝዓገቡ እዮም 16

    2. እስልምና ዝተሓላለኹ እምነት ኣይኮነን 17

    3. ብዛዕባ ክርስቶስ ፍርቂ-ሓቂ (Half-truths) ይኣምኑ 17

    4. ሙሰሊማት "ክርስትና" ማለት "ምዕራባዊ" ማለት ምዃኑ ይርድኡ.....18

    5. ንክርስትና ከም ጸላኢ ፖለቲካዊ ሓይሊ ይርእይዎ 18

    6. ሙሰሊማት ተሪር ሕገ ክሕደት(Apostasy Law) የተግብሩ 18

    7. ሙሰሊማት ዓመጽ ዝመልኦ ሃይማኖት ይኸተሉ.....19

ወንጌል ንሙሰሊማት ምስባኽ ኣምላኽ ዝኸብሩ ጻውዒት እዩ 21

ምዕራፍ 2.....25

ምስ ሙሰሊማት ብኸመይ ንዘራረብ?.....25

I. ሕቶታት ምምላስን ሕቶታት ምሕታትን.....25

II. ንሙሰሊም ሓበሬታ ሃብ (Inform the Muslim) 26

III. ነቲ ቁርኣን ዘቕርቦ ጻውዒት ተጠቐመሉ 26

IV. ነቶም ዓቢይቲ ሓቕታት ኣካፍል 27

1. አምላክ የፍቅር ነጻ.....	27
2. ምስ አምላክ ናይ ብሔር ርክብ ከህልወካ ይኸእል እዩ.....	27
3. ብዛዕባ ድሕነትካ ኩሉ ግዜ ርግጸኛ ክትኸውን ትኸእል ኢኻ.....	27
V. ድልድል (መራኸቢ) ዝኾኑ ጥቕስታት ቁርአን ተጠቐም	28
VI. ነቲ ኣብ ቁርአን ዘሎ ታሪኽ ውድቀት ኣዳም ፍለጦን ተጠቐሙን	29
VII. ኣብ ግዜ ክትዕ ፍጹም ትሕትና ኣርኢ.....	31
ምዕራፍ 3.....	37
መሓመድ	37
I. ዓረብ ቅድሚ እስልምና (Pre-Islamic Arabia).....	37
1. ኣይሁድነት (Judaism).....	37
2. ክርስትና.....	38
3. ሳብያንያን (The Sabaeans)	39
4. ሓኒፋውያን (The Hanifites).....	39
II. ታሪኽ ህይወት መሓመድ.....	40
1. ህጻንነት መሓመድ	40
2. ወዲ 12 ዓመት ከሎ ናብ ሶርያ ዝገበሮ ጉዕ	41
3. እቶም ዝተሓብኡ ዓመታት	42
4. ምስ ኸዲጃ ዝገበሮ መውሰቦ	42
5. እቲ ቀዳማይ ግልጸት (ራእይ).....	43
6. ባህሪ ናይቶም ንመሓመድ ዝመጽዎ ዝነበሩ ግልጸታት	43
7. እቲ ግልፀት(ራእይ) ንግዜኡ ምቁራጹ.....	45
8. ሰዓብቲ ምብዛሖምን ስደትን	45
9. መሓመድ ተተባቢዑ	46
10. ሂጅራ (Hijra)	47
11. ኣንስቲ መሓመድ.....	47
12. ቀዳሞት እስላማዊ ኩናት	49
13. ሓድሽ ቂብላ (Qiblah) (አንፈት ጸሎት)	51

14. ሞት መሐመድ	52
III. መሐመድ ኣብ መጽሓፍ ቅዱስ ተጸሪሑ ድዩ?	52
1. ኣብ ብሉይ ኪዳን ዝተመርኮሰ ክትዕ	53
2. ኣብ ሓድሽ ኪዳን ዝተመርኮሰ ክትዕ (Claims based in the New Testament)	57
መወከሲ ጽሑፋት (Notes)	58
ምዕራፍ 4.....	61
ምስፍሕፋሕ እስልምና.....	61
I. እስልምና ስለምንታይ እዩ ብፍጥነት ክስፋሕፋሕ ዝኸኣለ?	61
II. ኣርባዕተኣም ሽሊፋታት (The Four Caliphs).....	62
1. ኣቡ ባከር: ቀዳማይ ሽሊፋ (632-634 ዓ.ም)	62
2. ዑመር: ካልኣይ ሽሊፋ (634-644 ዓ.ም)	62
3. ዑስማን: (ሳልሳይ ሽሊፋ 644-656 ዓ.ም).....	62
4. ዓሊ:- (ራብዓይ ሽሊፋ - 656-661 ዓ.ም)	63
III. ስርወ-መንግስታት እስልምና (The Dynasties of Islam)	63
1. ስርወ-መንግስቲ ኡመያድ (The Omayyad Dynasty).....	63
2. ስርወ-መንግስቲ ዓባሲድ (The Abbasid Dynasty)	64
IV. ግዙኣት ህዝብታት (Subject Peoples)	65
V. ምስፍሕፋሕ እስልምና ኣብ ዘመናዊ ግዜ.....	66
1. ምስፍሕፋሕ ኣብ ኣፍሪቃን ካልኣት ቦታታትን.....	66
1. እስልምና ኣብ ኣመሪካ (Islam in the U.S.A.)	67
ምዕራፍ 5.....	69
መሰሊ ማት እንታይ ይኣምኑ?	69
I. ምንጭታት እስላማዊ ሰረተ-እምነታትን ሕግታትን.....	69
1. ሓዲስ (The Hadith)	69
2. ቂያስ (The Qiyas)	70
3. ኢጅማዕ (The Ijma')	70
4. ትርጉም እስላማዊ ሕጊ.....	70

II. እምነታት ሙስሊማት.....	71
1. አላህ (Allah)	71
3. መጻሕፍቲ (Books).....	77
4. ኑብያት (Prophets)	80
5. መዓልቲ ፍርዲ (Day of Judgement)	82
6. ቃዳን ቃዳርን (Decree of Good and Evil)	83
ምዕራፍ 6.....	85
ግዴታታት ሙስሊም	85
I. ሸሃዳ ("ቃላት ምስክርነት" - Creed).....	85
II. አል-ሰላት ("ጸሎት" - Prayer)	85
1. አብነት ናይ ንጉሆ ጸሎት ብዝርዝር.....	87
2. ሓባራዊ አምልኮ (Congregational worship).....	89
3. ሓደ ሙስሊም አብ መዓልቲ ክንደይ ግዜ ይጽሊ?	89
III. ሰውም ("ጸም" - Fasting)	90
IV. ዘካት ("ግብራ-ምጽዋት" - Alms-tax)	91
V. ሓጂ (ዑደት ናብ መካ - Hajj)	92
VI. ጂሃድ (ቅዱስ ኩናት)	93
ምዕራፍ 7	95
እስላማዊ አንጃታት	95
I. ሺዓ ሙስሊማት (Shia' Muslims)	95
1. ግዝአት/ስልጣን (Dominion).....	96
2. ዓሌት (Race)	97
3. ምስጢራውነት	97
4. መሲሓውነት	98
5. ዓንቀጸ-እምነት(ዶግማ)	99
II. ሱፊዝም (Sufism)	100
1. መበቆልን ጽልዎታትን ሱፊዝም.....	101

2. ፈለግኞቹ ሱፊዝም (The Pioneers of Sufism)	101
3. ካብ ፍርሒ ናብ ፍቕሪ.....	102
4. ጣሪቃን (መንፈሳዊ መገዳ) ደረጃታቱን	103
5. ንሱፊዝም ዝቐርቡ ነቐፌታታት	104
ምዕራፍ 8:	106
ልዕልና የሱስ ኣብ እስልምና	106
I. የሱስ ቃል ኣምላኽ እዩ	107
II. የሱስ ፈጣሪ እዩ	108
III. የሱስ ገና ኣብ ማሕጸን ከሎ ተፈላጥነት ምርካቡ	109
IV. የሱስ ብተኣምራታዊ መገዳ ተወሊዱ.....	109
V. የሱስ ኣብዛ ዓለም እዚ ኣን ኣብታ እትመጽእን "ከቡር" (Eminent) እዩ	110
VI. የሱስ ሓጢአት የብሉን (ዘይጋ).....	112
VII. የሱስ ልዕል ዝበለን ዝተኸብረን (High and Lifted Up) እዩ.....	113
VIII. የሱስ ብሩኽ (Blessed) እዩ	114
IX. የሱስ ብመንፈስ ቅዱስ ዝተረጋገጸን ዝበርትዐን እዩ.....	115
X. የሱስ መድሐኒ (Savior) እዩ.....	116
XI. የሱስ ዳግማይ ክመጽእ እዩ.....	117
XII. የሱስ መሲሕ (ክርስቶስ) እዩ	118
XIII. መልእኽቲ የሱስ ብተኣምራት ዝተረጋገጸ እዩ.....	119
1. የሱስ ገና ኣብ ሕቕፊ ህጻንነቱ ኸሎ ተዛሪቡ	120
2. የሱስ ሙታን ኣተንሲኡ፣ ንለምጻማትን ንዕወራትን ድማ ኣሕውዩ.....	120
3. የሱስ ንዝጠመዩ መገበ (Jesus fed the hungry)	121
5. የሱስ ብዛዕባ እታ መወዳእታ ሰዓት ይፈልጥ ነበረ.....	123
ምዕራፍ 9.....	126
እስልምናን መለኮትነት ክርስቶስን	126
I. ቁርኣናዊ ተቓውሞ ኣብ ልዕሊ መለኮትነት ክርስቶስ.....	126
1. ቁርኣን: የሱስ ንኣዳም ከም ዝመስል ይዛረብ.....	126

2. ቁርአን፡ የሱስ ልኩኸ ጥራይ ምዃኑ ይዛረብ	127
3. ቁርአን፡ "የሱስ እቲ ሰብ ንአምላኽ ከሸከሞ (ከውንኖ) ኣይኸእልን እዩ" ይብል	127
4. ቁርአን፡ "የሱስ ኣምላኽ ንምዃን ኣዝዩ ድኹም እዩ" ይብል	127
5. ቁርአን፡ "የሱስ ካብ ኣላህ ወጻኢ ኣምላኽ ምዃኑ ተዛሪቡ" ይብል	129
6. ቁርአን፡ "የሱስ ወዲ ኣምላኽ ከኸውን ኣይከእልን" ይብል	129
7. ቁርአን፡ "የሱስ ባርያ ኣምላኽ ጥራይ እዩ" ይብል	130
8. ቁርአን፡ "እቲ ሰብ ዝኹን የሱስ ካብ መለኮት ኣምላኽ ከካፈል ኣይኸእልን" ይብል	131
II. መጽሓፍ ቅዱስ ብዛዕባ የሱስ ክርስቶስ እንታይ ይብል?	131
1. መጽሓፍ ቅዱስ፡ "የሱስ ቅድሚያ ምውላዱ ህላዌ ነበሮ" ይብል	131
2. መጽሓፍ ቅዱስ፡ "የሱስ ብስጋ ዝተገልጸ ኣምላኽ እዩ" ይብል	132
3. መጽሓፍ ቅዱስ፤ የሱስ ብገዛእ ፍቓዱ "ስጋ ኮነ" ይብል፡ ድሕሪ ትንሳኤኡ ድማ ናብቲ ናይ መለኮት ክብሩ ተመልሰ።	133
4. መጽሓፍ ቅዱስ፤ "የሱስ መለኮታዊ መንነቱ ባዕሉ ከም ዝገለጸ" ይዛረብ	134
5. መጽሓፍ ቅዱስ፤ "የሱስ መለኮታዊ መንነቱ ብቓሉን ብግብሩን ኣረጋጊጾም እዩ" ይብል	135
6. መጽሓፍ ቅዱስ፤ "የሱስ ወዲ ኣምላኽ እዩ" ይብል	135
7. መጽሓፍ ቅዱስ፤ "የሱስ ኣብ ሰዓብቱ ይነብር" ይብል	136
III. ንሓደ ሙስሊም ምስጢረ-ስጋዌ (Incarnation) ንክርዳእ ከመይ ጌርካ ትሕግዞ?	137
1. ካብ መዓልታዊ ህይወት ዝተወስደ ኣብነት	137
2. ካብ ቁርአን ዝተወሰዱ ክልተ ኣብነታት	137
ምዕራፍ 10	138
ሓቅነት መጽሓፍ ቅዱስ ብኸመይ ነረጋግጽ?	138
I. ክርስትናን እስልምናን ብዛዕባ "መለኮታዊ ግልጻት" (Revelation) ዘለዎም ዝተፈላለዩ ርድኢት	139
II. ኣምላኽ ራእዩ (ግልጻቱ) ክበላሾ ኣይፈቅድን እዩ	140
III. እስልምና ንቐዳሞት ቅዱሳት ጽሑፋት "የረጋግጽ"	141
IV. ቁርአን ንተኣማንነት መጽሓፍ ቅዱስ ከም መሰረት ይወስዶ እዩ	143
V. ቁርአን ንመጽሓፍ ቅዱስ ኣይነቅፎን እዩ (The Quran Does Not Attack the Bible)	144

1. ነዮም ናብ እስልምና ኣትዮም ዝነበሩ፡ ጸኒሖም ግና ዝተመለሱን ኣብ ተውራት ዘይኩነስ ኣብ ገለ ኸፋላት ቁርኣን ለውጢ ዝገበሩን ኣይሁድ ዝተዋህበ ተግሳጽ፡-	145
2. ነዮም ንገለ ኸፋላት ተውራት (ንኣብነት ከምቲ ንዘመውቲ ብእምኒ ምቕታል ዝእዝዝ) ዝሓብኡ ኣይሁድ ዝወረደ ተግሳጽ፡-	145
3. ነዮም ገለ ኸፋላት ተውራት (ኦሪት) ብጌጋ ዝተርጎሙ ኣይሁድ ዝተዋህበ ተግሳጽ፡፡	146
VI. መጽሓፍ ቅዱስ ዝጋጮ ሓሳባት የብሉን.....	147
VII. ትንቢታት መጽሓፍ ቅዱስ ተፈጻሞም እዮም	150
VIII. መጽሓፍ ቅዱስ ኣይተለወጠን?.....	152
1. መጽሓፍ ቅዱስ መዓስ እዩ ተለዊጡ?.....	152
2. መጽሓፍ ቅዱስ ኣበይ እዩ ተለዊጡ?.....	152
3. መጽሓፍ ቅዱስ መን ለዊጥዎ?.....	152
4. እንታይ እዩ ተለዊጡ፡ እንታይከ ኣይተለወጠን?.....	153
IX. ቁርኣን ንመጽሓፍ ቅዱስ ኣይሰረዘን እዩ	154
X. ስለምንታይ ኣርባዕተ ወንጌላት ክህልዉ ኸኣሉ?	156
XI. ሙስሊማት ስለምንታይ ነቲ ዝተፈብረከ "ወንጌል ባርናባስ" ይድግፍዎ?	157
XII. መጽሓፍ ቅዱስ ህይወት ይልውጥ እዩ.....	158
እቲ ናይ መወዳእታ መረጋገጺ ሓቅነት መጽሓፍ ቅዱስ፤ ህይወት ደቂ-ሰባት ናይ ምልዋጥ ሓይሉ እዩ። እስልምና ነቲ ናይቶም ቀዳሞት ዓረብ ዝነበሮም ወራሪ ባህሪ ኣይለወጠን። ካብቶም ቀዳሞት ኣርባዕተ ኸሊፋታት እዮም ሰለስተ ብጥልመት ተቐቲሎም እዮም። ዓረብ ተዋጋኢቲ ሙስሊማት ምስ ኮኑ እውን ውግእ ቀጸሉ፤ ንጎቶም ኣብ ልዕሊ ካልኣት ቕቢላታትንን ሃገራትን ወራር ንምክያድ ዝተቀሙሉ ዝነበሩ ባንዴራ ጥራይ እዮም ዝቐየሩ። መሓመድ ባዕሉ ነቲ ዝጸረፎ ኣይሁዳዊ ገጣሚ ብኢዱ ቀቲልዎ እዩ።	158
ምዕራፍ 11.....	160
ሙስሊማት ንስቕለት የሱስ ብኸመይ ይርእይዎ	160
I. ስቕለትን ቁርኣንን	161
II. ትርጉም ሱራ 4:157-158	162
1. ኣይሁድ "ነቲ መሲሕ ቐቲልናዮ" ኢሎም ክዛረቡ ኣይኸእሉን እዮም	162
2. ኦሪት ጥቕሲ ንታሪኻዊ ሓቅነት ስቕለት ኣትክሕድን እዩ	162
3. ብዛዕባ ስቕለት ዘሎ ምስሕሓብ ናይ እስልምና ጸገም እዩ እምበር፡ ናይ ክርስትና ኣይኩነን	163
III. ብዛዕባ "ሸቢህ" (ተመሳሳሊ ሱብ) ዝወሃቡ እስላማዊ ኣባሃህላታት ዝጋጮ እዩ.....	164

IV. እቶም አል-ራዚ ኣብቲ "ሸቢህ" (ተመሳሳሊ ሰብ) ዘልዓሎም ሽዱሽተ ጸገማት	165
1. ጸገም ጥርጣረ ኣብ ግንዛብ (Perception) ምፍጣሩ	166
2. የሱስ መለኮታዊ ሓይሉ ዘይምጥቃሙ ዝፈጥሮ ጸገም	166
3. ጸገም ናይ ዘየድሊ ተግባር	166
4. ጸገም 'መለኮታዊ ምትላል' (Divine Deception) ምፍጣሩ	167
5. ንሃይማኖታዊ ትውፊት ዋጋ ምስኣን ዘስዕቦ ጸገም	167
6. ጸገም እቲ እተስቐለ ሰብ ንምምላጥ ዘይምፍታኑ	167
V. መልሲ ኣቶ ቃይራዋኒ ንአል-ራዚ " ዝብል ኣጸሓፊ፡ ንጹርን ንባብ ዝጥዕምን እዩ።.....	168
1. የሱስ "ተካኢ" (ምስሉ) ኣየድለዮን።	168
2. የሱስ ኩሉ ዝኸእል እዩ ነይሩ፣ ግናኽ ርእሱ ከይከላኸል መሪጹ።	168
3. ንየሱስ ዝመስል ሰብ (Shabih) ምጥቃም ዋላ ሓንቲ ጥቕሚ የብሉን።	169
4. ብዛዕባ ስቕለት ክርስቶስ ዘተሓማምን ታሪኻዊ መርትዖ ኣሎ።	170
5. እቶም ዓይነ-ምስክራት ክእመኑ ዝኸእሉ እዮም	170
6. እቲ ብጌጋ ዝተተከአ ሰብ፡ ምቕታሉ ምተቓወመ ነይሩ።	170
VI. ንስቕለት ክረጋግጹ ዝኸእሉ ኣይታት ቁርኣን	171
ምዕራፍ 12.....	175
መርትዖታት ስቕለት	175
I. መጽሓፍ ቅዱሳዊ መርትዖታት ስቕለት	175
1. ትንቢታት መጽሓፍ ቅዱስ ንስቕለት የሱስ ይምስክሩ.....	175
2. የሱስ ባዕሉ ብዛዕባ ስቕለቱ መስኪሩ እዩ	178
3. ቦቲ ግዜ'ቲ ዝነበሩ ኣይሁድ ንስቕለት የሱስ መስኻኸር እዮም.....	178
4. ተፈጥሮ ንስቕለት መስከረ	179
5. ቀዳሞት ትምህርቲ እምነት (Catechisms) ንስቕለት ይምስክሩ.....	179
6. ስርዓታት ቤተ-ክርስቲያን ንስቕለት ይምስክሩ.....	179
7. ምሕዋይ እዝኒ ማልኮስ ንስቕለት ይምስክር.....	180
8. እቶም ኣብ ልዕሊ መስቀል ዝተዛረቡ ሸውዓተ ቃላት ንስቕለት ይምስክሩ.....	180
9. እቲ ባዶ ዝተረኸበ መቓብርን ትንሳኤን ንስቕለት ይምስክሩ	181

II. ሕክምናዊ መርትዖታት ስቕለት	183
III. ስነ-ልቦናዊ (ወይ ስነ-አእምሮአዊ) መርትዖ ስቕለት	183
IV. ዘይክርስትያናዊ መርትዖታት ስቕለት	184
V. መንፈሳዊ መርትዖ ንስቕለት ይምስክር	186
VI. እስላማዊ መርትዖታት ስቕለት	186
1. ቁርአን ንስቕለት የረጋግጽ (ይምስክር)	186
2. ብዙሐት ሙስሊማት ንስቕለት ይምስክሩ።	187
ምዕራፍ 13.....	190
ስለምንታይ የሱስ ክመውት ግድን ኮነ?	190
I. ሰናይ (ጽቡቕ) ግብሪ አየድሕንን እዩ	191
II. “በጃ” (Ransom) የድልየና እዩ.....	193
1. “በጃ” (Ransom) መጽሐፍ ቅዱሳዊ ግድነት እዩ።	193
2. ኣብ ቁርአን፡ በጃ (ካሕሳ) “ወዲ” ኣብርሃም	194
III. ፍትሕን ምሕረትን ኣምላኽ ከተዓረቕ ኣለዎም	196
IV. ስለምንታይ ሙስሊማት ነቲ ብክርስቶስ ዝተገብረ ስርየት (Atonement) ዝቃወሙ?	198
1. ሙስሊማት፡ ሓጢአት ንኣምላኽ ኣይለግቦን (ንሕግታቱ ክጥሕስ ኣይኽእልን) ኢሎም ስለ ዝሓስቡ እዩ።	198
2. ሙስሊማት፡ ኣምላኽ ንዝደለዩ ይምሕር እዩ ኢሎም ስለ ዝሓስቡ እዩ	199
V. ስቕለት ናብ ቅዱስ ህይወት ይመርሕ	199
VI. መስቀል ብዛዕባ ሎጂክ (ስነ-መገዓት) ፍቕሪ ይዛረብ	200
VII. መስቀል ፍቕሪ ይምህረና	204
1. መስቀል፡ ንስድራ ቤትና ክነፍቅር ይምህረና።	204
2. መስቀል፡ ንጸላእትና እውን ክነፍቅር ይምህረና።	204
ምዕራፍ 14.....	206
ክርስትያናት ብቅዱስ ስላሴ ዝኣምኑሉ ምኽንያት	206
I. ስላሴ ኣብ ብሉይ ኪዳን	206
II. ስላሴ ኣብ ሓድሻ ኪዳን	208

III. ታሪኽ ሰረተ-እምነት ስላሴ	209
IV. መጽሐፍ ቅዱሳዊ መርትዖታት ቅድስት ስላሴ	210
1. አምላኽ ሓደ እዩ	211
2. አቦ አምላኽ እዩ	212
3. የሱስ አምላኽ እዩ	212
4. መንፈስ ቅዱስ አምላኽ እዩ	213
V. አካላት ስላሴ ምስ ሓድሕዶም ዘለዎም ርክብ	214
ምዕራፍ 15 ምስጢረ ስላሴ ንሙስሊማት ምግላፅ	216
I. ሙስሊማት ስለምንታይ ንስላሴ ይቃወምዎ?	216
1. ሙስሊማት "ስላሴ ልክዕ ከም ሰብአዊ ስድራ ቤት ዝተዋደደ እዩ" ኢሎም ስለ ዝሓስቡ እዩ። ..	216
2. ሙስሊማት፡ ሰለስተ ምስ ሓደ ክኹኑ ኣይኸእሉን እዮም ኢሎም ስለ ዝሓስቡ እዩ።	217
II. ጥቕስታት ቁርኣን ነገ ግጉይ ሰረተ-እምነት ስላሴ ጥራይ እዮም ዝቃወሙ	218
III. እስላማዊ መርትዖታት ስላሴ	223
1. ቁርኣን ንቅድስት ስላሴ ብስውር መገዲ (implicitly) ይጠቅስ እዩ።	223
2. ቁርኣን ንክርስትያናት ከም ኣሃዳውያን (አምላኽ ሓደ ዝብሉ) ገይሩ እዩ ዝርእዮም።	224
IV. ትምህርተ ስላሴ ንሓደ ዓብይ ጸገም ይፈትሕ እዩ	225
V. ንስላሴ ንምግላጽ ዚሕግዙ ምስላታት (Analogies).....	226
ተወሳኺ ክፍሊ ሀ.....	230
ተወሳኺ ክፍሊ ለ.....	231
መዝገበ ቃላት (Glossary)	231
ተወሳኺ ክፍሊ ሐ.....	235
ተወሳኺ ክፍሊ መ.....	236

መጻሕፍት

ብ1840 ዓ.ም ጸሐፊ ታሪኽ ቶማስ ካርላይል ከምዚ ክብል ጸሐፊ፡-

"ኣብቲ ዝሓለፈ ዓሰርተ ክልተ ክፍለ ዘመናት፡ እስልምና ንሓደ ሓምሻይ ክፍሊ ደቂ ሰባት ሃይማኖትን መመርሒ ህይወትን ኮይኑ ጸኒሑ ኣሎ። ካብ ኩሉ ንላዕሊ ድማ፡ ብጽኑዕ እምነት ዝተሓዘ ሃይማኖት እዩ። እዞም ዓረብ እዚአም ብእምነቶም ኣጸቢቑም ይሓምኑ፡ ብእኡ ክነብሩ ድማ ይጽዕሩ። ካብቶም ጥንታውያን ዘመናት ኣመንቲ፡ ወይ ምናልባት ካብቶም ናይ ዘመናዊ እንግሊዛውያን 'ፒውሪታንስ' (Puritans) ወጻኢ፡ ማንም ክርስትያናት ከምቲ ሙስሊማት ኣብ እምነቶም ጸኒሖም ዝስዕቡ - ብምሉእ ልቦም እናሓምኑ፡ ንግዜን ንዘለኣለምን ድማ ብእኡ እናገጠሙ - ኣብ እምነቶም ጸኒሖም ኣይፈልጡን።" እስልምና ብብዝሒ ህዝቢ ይኹን ብጽንዓት እምነት ዓቢ ጽልዎ ኣለዎ። እምነት እስልምና ኣዝዩ ጽኑዕን ዘይድፈርን ስለ ዝመስል፡ ብዙሓት ክርስትያናት ንሙስሊማት ናብ ክርስቶስ ንምምጻእ ተስፋ ምቕራጽ ይወርሱም እዩ።

ይኹን እምበር፡ ኣምላኽ ንሙስሊማት ከገልግል ምስ ጸወዓኒ፡ ምትብባዕ ዓቢ፡ መጠንቐቕታኡ ድማ ንጹር ነበረ። "ኣነ ከድሕነካ ምሳኻ እየ እሞ፡ ካብ ገጸም ኣይትፍራህ። ኣብ ቅድሚኣም ከየሕፍረካስ፡ ካብ ገጸም ኣይትሸበር" (ኤርምያስ 1:8,17)። ብዙሕ ግዜ "ጎይታ ሆይ፡ እቲ ናይ እስልምና መንደቕ መዓስ እዩ ክፈርስ?" ኢሉ ሓቲተ እዩ። ንሱ ድማ ነቲ ንደቀ መዛሙርቱ ዝሃቦ መልሲ ኣዘኻኸሩ፡- "እቲ ኣቦ ብስልጣን ዝመደቦ ግዜያትን ወቕትታትን ክትፈልጡ ንዓኻትኩም ኣይኮነን። ግናኹ መንፈስ ቅዱስ ምስ ዝወርደኩም ሓይሊ ክትቅበሉ ኢኹም፤ ኣብ መላእ ምድሪ ድማ ምስክሪይ ክትኮኑ ኢኹም" (ግብሪ ሃዋርያት 1:7,8)።

ሎሚ፡ ኣብቲ ናይ እስልምና መንደቕ ክፍተት (ንቕሎ) ይርከ ኣለኹ። ልክዕ ከም ነቢይ ኤልያስ ናብቲ ንጹር ሰማይ ቁሊሕ ኢሉ፡ "ከንዲ ኢድ ሰብ እትኸውን ንእሸቶ ደበና" እዕዘብ ኣለኹ (1 ነገሰት 18:44)። ድሌተይን ጸሎተይን፡ ነፍሲ ወከፍ ክርስትያን ነቲ እያሱን ካሌብን ኣብ ኣፍደገ እታ ዝተሞሀበት ምድሪ ዘርኣይዎ ትብዓት ንክወርስ እዩ። "ንዓቶም ካባና ይሕይሉ እዮም እሞ፡ ኣንጻር እቲ ህዝቢ ክንወጽእ ኣይንኸእልን ኢና" ካብ ዝብሉ ተስፋ ዝቐረጹ ሰባት ኣይግበረና። የግዳስ፡ ከምቲ "ሕጂ ንውጻእ እሞ ንወርሳ፡ ከንሰዕራ ድማ ንኸእል ኢና" ዝበሉ እያሱን ካሌብን፡ ናይ ዓወት ልቢ ይሃልወና (ዙሁልቁ 13:30)።

እዚ እዩ እቲ ኣምላኽ ንቤተ ክርስቲያን ዘቐርበላ ዘሎ ዓቢ ብድሆ። እዛ መጽሓፍ እዚእ፡ ክርስትያናት ብዛዕባ እስልምና ንዝሓትዎም መሰረታውያን ሕቶታት መልሲ ንምሃብ ዝተዳለወት እያ። ንእምነት እስልምና ክንዚ ውዕወዕን ጽኑዕን ዝተገብሩ እንታይ እዩ? ሙስሊማት ስለምንታይ ንክርስትና ይቃወሙ? ሓቀኛ ክርስትያን ከመይ ገይሩ እዩ ንየሱስ ክርስቶስ ከም ተበጃውን መድሓኒን ገይሩ ብዝግባእ ከቐርበሎም ዝኸእል?

ዓብዱል ሃዲ

ⁱ From a lecture delivered Friday May 8, 1840 on "Heroes and Hero Worship." See *The Best Known Works of Thomas Carlyle* (New York: The Book League of America, A Blue Ribbon Book, 1942), p. 205.

ምዕራፍ 1

ንሙሰሊማት ወንጌል ምብሳር :- ባህሪ እቲ ዕማም

ብዕለት 1 ጥሪ 1985፡ ፕረዚደንት ሊብያ ኮሎኔል ሙሳመር ኣል-ቃዛ፡ ንመራሕቲ እተን "ክርስትያን" ተባሂሉን ዝጽውዓ ሃገራት፡ ንመእተዊ ሓድሽ ዓመት ዝኸውን ደብዳቤ ሰዲዱ ነይሩ፡ ትሕዝቶ እቲ ደብዳቤ፡ ሙሰሊማት ንክርስትያናት ብኸመይ ከም ዝርእይዎም ብግልጺ ዘርእ እዩ ነይሩ፡ ከምዚ ድማ ጸሓፊ፡-

"በዚ ኣጋጣሚ ሓድሽ ዓመትን የሱስ (ሰላም ኣብ ልዕሊኡ ይኹን) ካብ ዝውለድ 1984 ዓመታት ብምሕላፉን እንቋዕ ኣብፀሐኩም እብል። እዚ ታሪኽ እዚ ንመሓመድ (ሰላም ኣብ ልዕሊኡ ይኹን) እንተዘይግለጽ ነይሩ፡ ብዛዕባ የሱስ ምንም ኣይምፈለጥናን ነይርና። ምሉእ ታሪኽ የሱስን ኣዲኡ ማርያምን ዘዘንተወልና መሓመድ እዩ። ንሕና ሙሰሊማት፡ ቦቲ ንስኻትኩም ብዘይምዕዳል ዘይተቐበልኩምዎ ንመሓመድ ዝወረደሉ ቁርኣን ኣቢልና፡ ብተአምራታዊ ልደት የሱስን ነብይነቱን ኣሚንና ኢና። እዚ ታሪኽ እዚ ግን ብመገዲ ቶራ (አሪት) ወይ ብመገዲ መጽሓፍ ቅዱስ ብልክዕ ኣይበጽሓናን። ምኽንያቱ እቲ ሕጂ ዘሎ ቅዱሳት ብሉይን ሓድሽን ኪዳን፡ ተቐርሩን ተበላሽዩን (forged and distorted) እዩ። ስም ነብዩ መሓመድን ካልእ ብዘሕ ነገራትን ኮነ ተባሂሉ ከም ዝጠፍእ ተገሩ እዩ። የሱስ ኣብቲ ሓቕኛ መጽሓፍ ቅዱስ፡ ነቶም ዘይተቐበልዎን ክቐትልዎ ዝፈተኑን ደቂ እስራኤል ክዛረቦም ከሎ፡ 'ኣቶም ደቂ እስራኤል፡ ኣነ ነቲ ቅድመይ ዝነበረ ቶራ ከረጋግጽ፡ ከምኡ'ውን ድሕረይ ብዝመጽእ ኣሕመድ ዝበሃል ነብዩ ከበስረኩም ዝተላእኩ ነብዩ ኣምላኽ እየ ኢሉ ነይሩ እዩ። (ሱራ 61:6)።"

"በዚ ቅዱስ ኣጋጣሚ ዚ፡ እቲ ኣብ ክርስትያናዊ ዓለም ዘሎ ሓድሽ ወለደ፡ ብዛዕባ የሱስ ክርስቶስ (ሰላም ይውረድ)፡ ብዛዕባ ኣዲኡ ማርያምን ሓዉ ኣሮንን ዘሎ ሓቂ ክፈልጥ፡ ቁርኣን ከንብብ እጽውዶ። ቁርኣን ብዛዕባ ድንግል ማርያም ብኸመይ መልእኽ ገብርኤል መጺኡ ከም ዘበሰራገ፡ የሱስ ኣብ ርሑቕ ቦታ ከመይ ኢሉ ከም ዝተወልደን ይገልጽ እዩ። ከምኡ'ውን ኣምላኽ ከመይ ኢሉ ካብ ሰማይ መግቢን ካብ ኣም ተምራን ከም ዝሃባ፡ ህዝባ ድማ ከመይ ኢሎም ከም ዝተቐወምዎ ክፈልጡ እዮም... እቲ ህጻን የሱስ ተዛሪቡ ነብዩ ምኪኑ ከም ዘረጋገጸን፡ መሓመድ ድማ ድሕሪኡ ከም ዝመጽእ ከም ዝተዛረበን... ደቂ እስራኤል ክቐትልዎ ምስ ፈተኑ፡ ነቲ ንዕኡ ዝመስል ሰብ (Look-alike) ኣብ መስቀል ሰቓሎም ንየሱስ ግን ከመይ ኢሉ ከም ዘምለጠ፡ ኣምላኽ ድማ ንየሱስ ናብ ሰማይ ከም ዘልዓሎ... የሱስ ብሓይሊ ኣምላኽ ከመይ ኢሉ ንሙታን ከም ዘተንስኦም ንለምጻማትን ጸማማትን ከም ዘሕወዩን ክፈልጡ እዮም።"

"እዚ ኩሉ ዝርዝራት፡ ንሕና ሙሰሊማት ብዛዕባ ተአምራዊ ልደት የሱስ፡ ነብይነቱ፡ መጀመርታኡን መወዳእታኡን፡ ከምኡ'ውን ደቂ እስራኤል ዝገበርዎ ውግእን ደቀ መዛሙርቱ ዝሃብዎ ደገፍን ክንዳምን ገይሩና እዩ... ንሕና እዚ ኩሉ ዝፈለጥናዮ ካብ ቁርኣን ጥራይ እዩ። ንስኻትኩም ግና፡ ብሰንኪ እቲ ኣንጻር ዓረብ ዘለኩም ዕውር ብሄራዊ ጽልእ (Blind nationalistic fanaticism)፡ ብሰንኪ መታለሊ ፕሮፖጋንዳ እስራኤል፡ ከምኡ'ውን ሓቂ ቁርኣን ንክይትደልዩ ስለ ዝግገተኩም ብድንቁርናኹም፡ ነዚ ቁርኣን ኣይተቐበልኩምዎን ኣይኣመንኩምሉን።"

"ስለዚ፡ እዚ ኣብ ክርስትያናዊ ዓለም ዘሎ ሓድሽ ወለደ፡ ነዚ ሕጂ እናፈረሰን እናጠፍአን ዝኸይድ ዘሎ እምነት ክርስትና ንምልዋጥ፡ ባህላዊ ሰውራ (Cultural revolution) ክካይድ እጽውዕ። እዚ ሕጂ ዘሎ ዓለም፡ ከም

በዓል ሳቮናሮላ (Savonarola): ማርቲን ሉተርን ካልቪንን ዝአመሰሉ ሰባት የድልይዎ ኣለው። ሰላም ኣብ ኩሎም ጻድቃን ይውረድ..."

ካብዚ ንርደኦ ነገር እንተሎ፡ ልክዕ ከምቲ ብዙሓት ክርስትያናት ብዛዕባ እስልምና ብዙሕ ፍልጠት ዘይብሎም፡ ሙስሊማትን ውን ብዛዕባ ክርስትና ዘለዎም ርድኢት ውሱን ምዃኑ እዩ። ይኹን እምበር፡ ክልቲኦም ሃይማኖታት ኻልኣት ንምስሓብ ሰበኸቲ እዮን። ክርስትና ወንጌል ክርስቶስ ይሰብኸ፤ እስልምና ድማ ናብ እምነቱ ንምእታው "ዳዕዎ" (ጸውዒት) የካይድ። ኣብ ከምዚ ዝበለ ሃዋህው፡ መልእኸቲ እዛ መጽሓፍ እዚሉ ብሓንቲ ሓሳብ ክትጠቓለል ትኸእል፡- "ኣምላኽ ንሙስሊማት ክንሰብኸ ካብ ጸውዒት፡ ነዚ ዕዮ እዚ ንምፍጻም ዘድልየና ኩሉ ነገር ክህበና እዩ። ምክንያቱ እግዚአብሔር ዘይከኣል ነገር ክንገብር ፈጺሙ ኣይእዝዝናን እዩ።"

ይኹን እምበር፡ ቅድሚ ናብቲ ዕዮ ምእታውና፡ ንሙስሊማት ወንጌል ኣብ ምብሳር ዘሎ ጸገማት እንታይ ምዃኑ፡ ስለምንታይክ ብዙሓት ክርስትያናት ተሰፋ ከም ዝቐረጹ ክንርዳእ ይግባእ። እዚ ድማ ብክልተ ረጅሒታት ክግለጽ ይከኣል፡- ቀዳማይ፡ ድኻም ቤተ-ክርስትያን ክኸውን ከሎ፡ እቲ ካልኣይ ድማ ተሪር ተቐውሞ እስልምና እዩ።

I. ድኻም ቤተ-ክርስትያን (The Weakness of the Church)

1. ነቲ ዓብይ ተልእኾ (Great Commission) ዘይምእዛዝ

እቲ ዝዓበዩ ዕንቅፋት ወንጌል ናብ ሙስሊማት ንኸይበጽሑ ዝገብር ዘሎ፡ ድኻም ቤተ-ክርስትያን እዩ። ልህብ ዝበለት ቤተ-ክርስትያን ንቀዳማይ ዕዮኣ፡ ማለት ንዝርጋሐ ወንጌል ትዝንግዕ ኣላ። ንሓድሕይም ዝበኣሱ ኣመንቲ፡ ንምቅላስ እምበር ንምምስካር ግዜ የብሎምን። ብዙሓት ጉባኤታት ብዘለወን ግንባር፡ ኣብ ክንዲ ናብቶም ዝጠፍኡ ወጺኦን ዝደልዮ፡ ኣብቲ ምቕሌ ዝኾነ ዕጹው ሕብረተ'ን ክሕጸራ ይመርጹ። ብሰንኪ እዚ ድማ፡ ኣመንቲ ምስቲ ኣብ ደገ ዘሎ ዓለም ርክብ የቋርጹ። ማንም ክመስሎም ስለዘይደሊ ድማ፡ ንሓጥኣን ናብ ምድሓን ከምጽኡ ኣይከኣሉን። ብኣንጻሩ፡ ብመንፈስ ቅዱስ ዝተመልኦን ዝእዘዝን ኣማኒ፡ ብዛዕባ ሓይሊ ምድሓን ኣምላኽ ስለ ዝምስክር፡ ንኻልኣት ናብ ክርስቶስ የምጽእ።

2. ኣብ ክርስትያናዊ እምነት ዘይምትእማማን

ኣብተን ኣመንቲ ክርስትና ውሑዳት (Minority) ዝኾኑሉን ሃገራት፡ ሙብዛሕትኡ ግዜ ኣብ ዝሓለፈ ርእሶምን ኣብቲ ዝእምኑሉን እምነትን ዘለዎም ምትእምማን ክጎድሎም ይርእዩ። ልክዕ ከምቶም ንሙሴ "እዞም ህዝቢ ይብርትዑና እዮም እሞ ንመለስ" ዝበልዎ ዓሰርተ ሰለይቲ ይኾኑ (ዘሁልቁ 13:28-33)።

ኣብ ሃገራት እስልምና፡ እዚ ስምዒት እዚ ብሰንኪ እቲ ካብ ሻውዒይ ክፍለ-ዘመን ጀጫሩ ዝጸንሐ "ኪዳን ዑመር" (Covenant of Umar) ዝበሃል ሕጊ ዝያዳ ይተርር። ዕላማ እቲ ኪዳን ንህይወትን ንብረትን ዘይ-ሙስሊማት (ብፍላይ ክርስትያናትን ኣይሁድን) ንምሕላው ኣኳ እንተኾነ፡ ጽኑዕ ቅድመ-ኩነት ግና ነይርዎ። ቀዳማይ፡ ክርስትያናት ንዝኾነ እስልምና ክቐበል ዝደለየ ክርስትያን እንተልዩ ዓጋቲ ክኾኑ የብሎምን። ካልኣይ፡ ክርስትያናት ንሙስሊማት ናብ ክርስትና ንምምጻእ ፈተነ ክገብሩ የብሎምን።

ኸሊፋ ዑመር ኢብን አል-ኸባብ፡ ነዚ ሕጊ እዚ ንግዝኣቱ ንምድልዳል ተጠቂሙሉ እዩ። ገለ ካብቲ ሕግታት ከምዚ ይብል፡-

"ብስም አላህ፡ መሓሪን ርህሩህን... ኣብ ሃገርኩም ምስ መጻእና፡ ንህይወትናን ቤተሰብናን... ድሕነት ክትህቡና ሓቲትናኩም። ንሕና እውን ኣብ ክንዲ እዚ ኣብቲ ሙስሊማት ዝነበሩሉ ከባቢ ሓደስቲ ኣብያተ-ክርስትያን ኮነ ገዳማት ኣይንሃንጽን፤ ነቲ ዝፈረሰ እውን ኣይንጽግንን ኢልና ቃል ንኣቱ... ኣብ ኣብያተ ክርስቲያናትና ኮነ ገዳማትና ሰለይቲ (Spies) ኣይንሓብእን... ሃይማኖታዊ ስነስርዓትና ኣብ ደገ (ኣብ ግሁድ) ኣይንገብርን፤ ብሰብከት እውን ንሰብ ኣይንጽውዕን። ንዝኾነ ሰብ ናብ ሃይማኖትና ክመጽእ ኣይንዕድምን፤ ዘመድና እስልምና ክቕበል እንተ ደልዩ እውን ኣይንኸልክልን። ንሙስሊማት ከነኸብርን፡ ንሳቶም ኮፍ ክብሉ ምስ ዝደልዩ ንሕና ደው ክንብልን ኢና... ሃይማኖታዊ መጽሓፍቲ ኮነ መስቀል ኣብ ቦታ ሙስሊማት ኣይንዝርግሕን..."

እዚ ሕጊ እዚ ንዘመናት ኣብቲ ማሕበረሰብ ሱር ሰዲዶ ይርከብ። ብመሰረት ጋዜጣ 'አል-አላም' (Al-Alam)፡ ንጉስ ሞሮኮ ዝነበሩ ሓሰን ዳግማዊ፡ ኢማም ናይታ ሃገር እውን ዝኾኑ፡ ብ15 ግንቦት 1990 ኣብ ዝሃብዎ ጋዜጣዊ መግለጺ፡ "ሓደ ሙስሊም ሃይማኖተይ ቀይረ ናብ ካልእ እምነት ኣትየ እንተ ኢሉ፡ ቅድሚ ናብ ንስሓ ምጽዋዑ፡ ናብ ሓካይም ኣእምሮ ከውሰድ ኣለዎ። ሓካይም ናይ ኣእምሮኡ ጥዕና ከረጋግጹሉ እዮም። ድሕሪኡ ናብ ንስሓ ተጻዊዑ እምነቱ እንተ ዘይቀይሩ (ማለት ኣብቲ ካብ ኣላህ ዘይኮነ ሃይማኖት እንተ ጸገዑ)፡ ክፍረዶ እዩ" ኢሎም ነይሮም።

ኣብ ከምዚ ዝበለ ሃሃህው፡ ኣብ ሃገራት እስልምና ዝነበሩ ክርስትያናት፡ ከም ጨው ምድሪን ብርሃን ዓለምን ኮይኖም ክነበሩ ዓቢ ብድሆ እዩ (ማቴዎስ 5:13-14)።

3. ንሙስሊማት ፍቕሪ ዘይምህላው

ድሕሪ ነዊሕ ዓመታት ዝጸንሐ ስደትን መከራን፡ ክርስትያናት ንሙስሊማት ከምቶም ኣምላኽ ዘፍቅሮምን ክርስቶስ ዝሞተሎምን ሰባት ገይሮም ንምርኣይ ይሸገሩ እዮም። ግናኽ ክርስትያናት ነቶም ዝጸልእዎምን ዝቃወምዎምን ንምፍቃር፡ ሓድሽ ምልኣት መንፈስ ቅዱስ ከም ዘድልዮም ርዳኤ እዩ (ማቴዎስ 5:43-48)። እቲ ዝበለጸ መግለጺ ፍቕሪ ድማ፡ ነቲ ዘለና ክቡር ነገር፡ ማለት ወንጌል ምድሓን ክርስቶስ ምክፋል እዩ።

4. ሕጽረት ስነ-መለኮታዊ ፍልጠት (Lack of Doctrinal Knowledge)

ብዙሓት ክርስትያናት ንእምነቶም ንዘይእመንቲ ብኸመይ ከም ዝገልጹዎ ኣይፈልጡን እዮም። ድሕነት ክርስቶስ ረኺቦም ይኾኑ፡ ግናኽ ንመሰረታዊ እምነቶም ብምኸንያት ከማንቱሉ ኣይክእሉን። ሃዋርያ ጴጥሮስ፡ "ብዛዕባ እቲ ኣባኻትኩም ዘሎ ተስፋ ምኸንያት ንዝሓተኩም ዘበለ ምላሽ ንምሃብ ኩሉ ግዜ ድሉዋት ኩኑ" (1 ጴጥሮስ 3:15) ይብል። ብዙሓት ክርስትያናት ግና ሕቶታት ሙስሊማት ከምልሱ ወይ ድማ ነቲ ሙስሊማት ኣብ ልዕሊ ክርስትና ዘልዕልዎ ተቓውሞ ከመክቱ ዓቕሚ የብሎምን። ኣረ ምስቲ ሙስሊማት ዝጥቀሙሉ ቃላት (vocabulary) እኳ ኣይፋለጡን። ንኣብነት፡ ክንደይ ዝኾኑ ክርስትያናት እዮም ሙስሊማት ንመንፈስ ቅዱስ "ጁብሪል" (ጉርኤል) ኢሎም ከም ዝጽውዕዎ ዝፈልጡ?

5. ኣብ ኣምላኽ እምነት ምጉዳል

ብዙሓት ክርስትያናት፡ ኣምላኽ ንሙስሊማት ከድሕኖም ይኸእል እዩ ኢሎም ኣይኣምኑን። ኣብ ሃገራት እስልምና ዝነበሩ ብዙሓት ኣገልገልቲ፡ ዋላ ሓደ ሙስሊም ናብ ጉይታ ከመጽእ ዘይረከቡ ይኹኑ። ብኣንጻር ግን፡ ኣማኢት ክርስትያናት ናብ እስልምና ክቕይሩ ከለዉ ይርእዩ። ይኹን እምበር፡ የሱስ ክርስቶስ ኣብ ሰማይን ምድርን ምሉእ ስልጣን ከም ዘለዎ፡ ወንጌል ሰባኺ ፈጸሙ ከዝንግዖ የብሉን (ማቴዎስ 28:18)።

6. ስግኣት ጸጥታ (Lack of Security)

ክርስትያናት ስደት ስለ ዝፈርሁ፡ ንሙስሊማት ወንጌል ንምምስካር ድሕር ይብሉ። ገለ ካብቶም ንክርስትያናት ብዛዕባ ክርስትና ንከረድኡዎም ዝሓቱ ሙስሊማት፣ ናይ ፖሊስ ወይ ድማ ናይቶም ጥንታውያን (fundamentalist) ሙስሊም ጉጅለታት ሰለይቲ ክኹኑ ይኸእሉ እዮም። ቤተ-ክርስትያን ንኣደስቲ ኣመንቲ (Converts) ንምቕባል ዘለዎ ስክፍታ፡ እቶም ኣደስቲ ኣመንቲ ተስፋ ቆሪጾም ናብ እስልምና ከም ዝምለሱ ይገብሮም። ናብ እስልምና ምስ ተመልሱ ድማ፡ ንንጥፊታት ክርስትያናት ኣሕሊፎም ክህቡ ይኸእሉ እዮም።

II. ተሪር ተቓውሞ እስልምና (The Resistance of Islam)

1. ሙስሊማት ብእምነቶም ዝዓገቡ እዮም

ሓደ ተራ ሙስሊም፡ ኣይሁድ ናይ ሙሴ መጽሓፍ (ግልፀት) ከም ዘለዎም፡ ክርስትያናት ድማ ናይ ሙሴን የሱስን መጽሓፍ ከም ዘለዎም፡ ሙስሊማት ግን ናይ ሙሴን፣ የሱስን መሓመድን ራእይ ከም ዘለዎም ገይሩ እዩ ዝኣምን።

ብኸልእ ኣዘራርባ፡ ሙስሊም እቲ ናይ መወዳእታን ሓቀኛን ራእይ ከም ዝሓዘ እዩ ዝኣምን። ንዕኡ፡ መሓመድ "ማሕተም ነብያት" (Seal of the prophets) እዩ (ሱራ 33:40)። ስለዚ፡ "ንሕና ንየሱስ ከም ዓቢ ነብዩ ተቐቢልናዮ ኣናሃለና፡ ንስኻትኩም ስለምንታይ ንመሓመድ ከም ነብዩ ዘይትቐበልዎ?" ኢሉ ይሓትት። እዚ ሕቶ"ዚ ርትዓዊ ይመስል ይኸውን። ነገር ግን የሱስን መሓመድን ማዕረ ክኹኑ ኣይክእሉን እዮም፡ ምክንያቱ እቲ ብዛዕባ ርእሶም ዝበልዎ ነገራት ዝጋጮ እዩ። ክርስትያናት ንመሓመድ ከም ነብዩ እንተ ተቐቢሎምዎ ድማ፡ ግድን እቲ ናይ መወዳእታ ነብዩ ምዃኑ ክቕበሉ ጻቕጢ ክግበረሎም እዩ።

ንሕና ንሙስሊማት ከምዚ ኢልና ክንሓቶም ይግባእ፡- "ሓደ ሃይማኖታዊ መራሒ ድሒሩ ስለ ዝመጸ ጥራይ፡ ካብቶም ቅድሚኡ ዝነበሩ ይበልጽ ወይ እቲ ዝለዓለ ሓቂ ሓዘ መጺኡ ማለት ድዩ?" እቲ ዝመጽእ ዘሎ ሓድሻ ፈላስፋ (Philosophy) ካብቶም ዝሓለፉ ኩሎም ይበልጽ ማለት ኣይኮነን። ኣየናይ ዘመናዊ ስነ-ጥበብኛ እዩ ምስቶም ናይ "ሪኔሳንስ" (Renaissance) በላሕቲ ዝወዳደር? ኣየናይ ናይ መበል 20 ክፍለ-ዘመን ሙዚቀኛ እዩ ነቲ ፍጹም ዝኾነ ስራሕ ቤቶብን ወይ ሞዛርት ክዳረጎ ዝኸእል? ክርስቶስ ካብ ነብያት ዝዓቢ ጥራይ ዘይኮነስ፡ ንሱ እቲ ቀዳማይን ዳሕራይን እዩ (ራእይ 1:8)።

ይኹን እምበር፡ ንሙስሊማት ጥቕሲ መጽሓፍ ቅዱስ ምጥቃስ ውሱን ረብሓ እዩ ዘለዎ። ምክንያቱ፡ ሙስሊማት ኣምላኽ ሙስሊማት እቲ ሕጂ ዘሎ መጽሓፍ ቅዱስ፡ ካብቲ ኦሪጂናል ዝተፈለየ (Corrupted) ምዃኑ እዮም ዝኣምኑ።

አይሁድን ክርስትያናትን ንቕዱሳት መጻሕፍቶም ከም ዝለወጥዎ፡ እስልምና ድማ ንኹሉ ዝሓለፈ ራእያት ከም ዝሰዓሮ (Abrogated) ይአምኑ። ብዙሓት ሙስሊማት፡ "የሱስ ቅድሚ ስቕለቱ ናብ ሰማይ ምስ ዓረገ፡ ነቲ ሓቀኛ ወንጌል ምሱ ሒዝዎ ከይዱ እዩ" ኢሎም እዮም ዝአምኑ!

2. እስልምና ዝተሓላለኹ እምነት ኣይኮነን

እስልምና መልክዕ ሃይማኖት ኣለዎ፡ ሓይሊ ግን የብሉን። ሙስሊማት "ዲን ኣል-ፊጥራ" (ተፈጥሮአዊ ሃይማኖት) ይብልዎ። ጸሎት፡ ጾም፡ ምጽዋት (ዘካት) ጥራይ እዩ ዝሓትት። እስልምና ንሃይማኖታዊ ኣተሓሳስባ ዓለም ዝወሰኹ ሓድሽ ነገር የለን። ቁርአን ባዕሉ፡ እቲ ሓቕታቱ ኣብ ቅድሚኡ ዝነበሩ መጻሕፍቲ ከም ዝተገልጸ ይዛረብ (ሱራ 41:43፣ 87:18-19)። ሙስሊማትኡ ተቀባልነት እስልምና ኣብቲ ዘለዎ ቀሊልነት (Simplicity) እዩ።

ሓደ ሰብ ሙስሊም ንምኳን፡ ነተን "ቃላት ምስክርነት" (Shahada) ብዓረብኛ ምድጋም እኹል እዩ፡- "ላ ኢላሃ ኢላ ኣላህ፡ መሓመድ ረሱል ኣላህ" ("ብጀካ ኣላህ ካልእ ኣምላኽ የለን፡ መሓመድ ድማ ልኡኽ ኣላህ እዩ")። ንዓታቶም ኣምላኽ "ሓደ" ጥራይ እዩ እምበር፡ "ስሉስ" (Three-in-One) ኣይኮነን።

ኣብ ጉዳይ ፍትሒ፡ እስልምና "ዓይኒ ብዓይኒ" (ሱራ 5:45) ዝብል መምርሒ ብቀጥታ እዩ ዝትግብር። ሙስሊማት ነዚ፡ ካብቲ የሱስ ኣብ ማቴዎስ 5:39 ዝመሃሮ "ብጸጋም ንዝወቕዓካ የማንካ ምሃብ" ንላዕሊ፡ ተፈጥሮአዊ እዩ ኢሎም ይአምኑ።

እስልምና ንሰብኡት ካብ ኣንስቲ ኣብ ዝለዓለ ደረጃ የቐምጦም፤ ምኽንያቱ ቁጠባዊ ሓይሊ ብኢዶም ስለ ዝኾነ፡ ንኣንስቲ ይድግፉን ይመርሑን (ሱራ 4:34)። ሰብኡት ከሳብ ኣርባዕተ ኣንስቲ ከምርዓዊን ገላዎ (concubines) ክሕዙን ይፍቀድሎም (ሱራ 4:3)። ሰብኣይ ንሰበይቱ ኣብ ዝደለዮ ግዜ ክፈትሓ ይኽእል። ሰበይቲ ምስ ተፈትሖት፡ ካልእ ሰብኣይ ከይተመርዓወት ናብቲ ቀዳማይ ሰብኣይ ክትምለስ ኣይትኽእልን። እቲ ካልኣይ ሰብኣይ ምስ ፈትሖ ጥራይ እያ ናብቲ ቀዳማይ ክትምለስ እትኽእል (ሱራ 2:227-230)። ሱራ 2:223 ድማ ንሰብኣይ ምስ ሰበይቱ ኣብ ዝደለዮ ኣቐማምጣ ጾታዊ ርክብ ክገብር መሰል ይህቦ፡- "ኣንስቲኹም ንዓኻትኩም ግራውትኹም እየን፡ ስለዚ ናብ ማሕረስኩም ከም ዝደለኹምዎ ጌርኩም ምጹ።"

እቲ ናይ ክርስትና ምስጢራት ንሙስሊማት የደናግሮም እዩ። ብፍላይ እቲ "የሱስ ስጋ ዝለበሰ ኣምላኽ እዩ" (Incarnation) ዝብል ትምህርቲ ከውሕጥዎ ይሸገሩ። እቲ ናይ ስላሴ (Trinity) ትምህርቲ እውን የደናግሮም እዩ። "ክርስትያናት ሰለስተ ኣማልኹት እናምለኹ፡ ከመይ ኢሎም 'ንሕና ብዙሓት ኣማልኹት ኣይነምልኹን ኢና' ይብሉ?" ኢሎም ይሓቱ። ልዕሊ ኩሉ ድማ፡ ካብ ፍቕሪ ኣምላኽ ንላዕሊ ዕቤትን ሓይሊን ኣምላኽ ስለ ዝጽውዑ፡ ነቲ ዝለዓለ መግለጺ ፍቕሪ ኣምላኽ ዝኾነ "ስቕለት" ብምሉእ ልቦም ይነጽግዎ።

3. ብዛዕባ ክርስቶስ ፍርቂ-ሓቂ (Half-truths) ይአምኑ

እስላማዊን ክርስትያናዊን እምነት ብዛዕባ የሱስ ክርስቶስ ኣብ ብዙሕ ነጥብታት ይመሳሰል እዩ። ሙስሊማት የሱስ ብሓይሊ ጁብሪል (ንሳቶም "መንፈስ ቅዱስ" ዝብልዎ መልእኽ) ካብ ድንግል ማርያም ከም ዝተወልደን፡ ብዙሕ

ተአምራት ከም ዝገበረን ይአምኑ። ይኹን እምበር፡ የሱስ ርእሱ ከም ዘትሓተን መልክዕ ባርያ ከም ዝሓዘን ይክሕዱ (ፊልጲ 2:7)። ንደቂ ሰባት ንምድሓን ክብል ከም ዝተሰቐለ ኣይቐበሉን። ስለዚ፡ እቲ "ሙስሊማዊ ክርስቶስ" ካብቲ ኣብ ወንጌል ዘሎ "የሱስ" ብመሰረቱ ዝተፈልየ እዩ።

4. ሙስሊማት "ክርስትና" ማለት "ምዕራባዊ" ማለት ምዃኑ ይርድኡ

እስልምና ኣብ መንጎ ሃይማኖትን መንግስትን (State and Religion) ብዙሕ ፍልልይ ስለ ዘይገብር፡ ሙስሊማት ንምዕራባዊ ሕብረተሰብን ፖለቲካን ከም ቀጥታዊ መግለጺ ክርስትና ገይሮም እዮም ዝርእይዎ። ኣብ ኣተሓሳስባእም፡ ምዕራባውያን ዝገብርዎ ዘበለ ኩሉ ክርስትና እዩ። ስለዚ ድማ ንእምነት ክርስትና ትሑት ግምት ይህብዎ። ዝኾነ ኣብ ፊልምታት ሆሊዉድ ዝርእይዎ ምግባረ ብልሹው፡ ከም መለክዒ ክርስትያናዊ ህይወት ገይሮም እዮም ዝወስድዎ።

5. ንክርስትና ከም ጸላኢ ፖለቲካዊ ሓይሊ ይርእይዎ

ብዙሓት ሙስሊማት ንክርስትያናት ከም ቁጽሪ ሓደ ጸላኢ ኣም ገይሮም እዮም ዝርእይዎም። ምስረታ ግዝኣት እስራኤል (ብሓገዝ "ክርስትያናዊ ምዕራብ" ዝተገብረ እናበሉ) ከምኡ ውን ምብትታን ፍልስጤማውያን፡ ከም ዳግማይ ምህውታት ናይቶም "ወራራት መስቀል" (Crusades - AD 1096-1291) ገይሮም እዮም ዝወስድዎ። እቲ ሽዑ ዝነበረ ቁምታ ከሳብ ሎሚ ኣብ ዝኾነ ሙስሊማት ሕያው እዩ። ብፍላይ ኣመሪካ፡ በቲ ንእስራኤል ኣትገብሮ ደገፍን፡ ኣተሰምዎ ፖለቲካዊ ርዲኢትን፡ ከምኡ ውን ብሰበኸቲ ወንጌል (Missionaries) ኣቢላ ንእስልምና ንምጥፋእ ከም ኣትሰርሕ ገይሮም እዮም ዝጥርጥሩ።

6. ሙስሊማት ተሪር ሕገ ክሕደት (Apostasy Law) የተግብሩ

ኣብ እስልምና፡ ካልእ እምነት ምስ ዘለዎም ሰባት ምሕዝነት ምፍጣር ውን ብትሪ እዩ ዝኾልከል። ቁርኣን "ኣቲም ዝአመንኩም፡ ንኣይሁድን ክርስትያናትን ከም መሓዙት ኣይትውሰድዎም። ንሳቶም መሓዙት ሓድሕዶም እዮም። ካባኻትኩም ንዓታቶም ዝምሕዞ፡ ንሱ ካብኣቶም እዩ። ኣላህ ንዓመጻኛታት ኣይመርሖምን እዩ" ይብል (ሱራ 5:51)።

ካብ እስልምና ዝወጹ ሰባት (Apostates)፡ ንሃይማኖቶምን ማሕበረሰቦምን ከም ዝኸድዑ ስለ ዝቐጻፉ፡ ዝኾበደ መቐጻዕቲ ይጽበዮም። እዚ ሕገ ክሕደት እዚ ምስቲ ሙሴ ንኸሓድቲ ኣይሁድ ዝሃቦ ሕገ ደመዳሰል (ዘዳግም 13:6-11)። ዓብዱልራሕማን ኣል-ቫዚሪ ኣብቲ ብዛዕባ እስላማዊ ሕገ ክሕደት ዝጸሓፎ መጽሓፍ፡ "ኩሎም ኣርባዕተ ኢማማት (መስረቲ ኣርባዕተ ቤት ትምህርቲ እስልምና)፡ እቲ ብግልጺ ካብ እስልምና ዝወጸ ሰብ ክቕተል ከም ዘለዎ፤ ደሙ ድማ ብዘይ ገለ ሕቶ ክፈሰስ ከም ዝግባእ ይሰማምዑ። እቲ መሲሎ ዝነብር ግና ብውሽጡ ዘይኣምን (Hypocrite) እውን ክቕተል ኣለዎ" ይብል።

እዚ ሕገ እዚ ብወግዒ ኣብ ዘይትግበረሉ ቦታታት እውን፡ ሓደ ናብ ክርስትና ዝተለወጠ ሙስሊም፡ ካብ ቤተ-ሰቡ ይንጸል፡ ካብ ውርሻ ይሕረም፡ ስራሑ እውን ይሰእን።

7. ሙስሊማት ዓመጽ ዝመልኦ ሃይማኖት ይኸተሉ

ኣብ ቁርአን፡ እታ "ጸሊ" እትብል ቃል 99 ግዜ ከትጥቀስ ከላ፡ እታ "ቐተል" እትብል ቃል ግና ልዕሊ 170 ግዜ ተጠቐሳ ኣላ። ኣብ እስልምና፡ እቶም ካብ እምነት ዝወጹ ጥራይ ዘይኮኑስ ካልኣት እውን ግዳይ ዓመጽ ይኾኑ እዮም።

ቁርአን ዓመጽ ከም ሓደ ክፍሊ ናይቲ ውሽጣዊ ናይ ስድራቤት ህይወት ገይሩ የቐርቡ። ንሰበይቲ ምውቃዕ ሕጋዊ እዩ። ሱራ 4:34 ከምዚ ይብል፡- "ሰብኡት ናይ ኣንስቲ ሓለውቲ እዮም፡ ምኽንያቱ ኣላህ ንሓዲኦም ካብቲ ካልእ ኣብሊጹ ስለ ዝሃበም፡ ከምኡ ድማ ካብ ንብረቶም [ንኣንስቲ ንምምላእ] ስለ ዘጥፍኡ። ስለዚ ጻድቃን ኣንስቲ እተን ብእምነት ዝእዘዘ እዮን... እተን ክጠልማኹም እትፈርህዎን (ኣንስቲ) ድማ፡ ምዓድወን፡ ካብ ሕቕፊ ድማ ፍለይወን፡ ወቐዕወን ድማ፡ ድሕሪኡ እንተ ተኣዘዘኹም፡ መገዲ ኣይትድለዩለን።"

ኣብ እስልምና ዘሎ ናይ ኣንስቲ ኩነታት ነዚ ዓመጽ እዚ የርኢ። ሱራ 4:3 ብዙሕነት ኣንስቲ (polygamy) ይእዝዝ፡- "ካብ ኣንስቲ ጽቡቕ ዝመስላኹም ክልተ፡ ሰለስተ ወይ ኣርባዕተ ተመርዓው።"

ይኹን እምበር መሓመድ ኣርባዕተ ዓይነት ኣንስቲ ከምርዖ ተፈቐዱሉ ነይሩ። ሱራ 33:50 ኣላህ ንመሓመድ ከምዚ ከም ዝእዘዘ ይነግር፡- "ኦ ነቢይ፡ ንሕና ነተን መሀሪ (dowry) ዝኸፈልካለን ኣንስቲኹ፡ ነተን ኣላህ ከም ምርኮ ኩናት ዝሃበካ፡ ነተን ምሳኻ ዝተሰደዳ ኣዋልድ ኣሕዋት ኣቦኻን ኣዋልድ ኣሓት ኣቦኻን... ከምኡ ድማ ነታ ነቢይ ከምርዓዎ እንተደልዩ ገዛእ ርእሳ ንነቢይ ዝሃበት ኣማኒት ሰበይቲ... ንዓኻ ጥራይ ዝተዋህበ ፍሉይ መሰል እዩ።" ሱራ 2:228 ሰብኡት ካብ ኣንስቲ ሓደ ደረጃ ንላዕሊ ምዃኖም ይገልጽ። ሱራ 4:11 ብዛዕባ ውርሻ ኣንስቲ ከዛረብ ከሎ፡ "ንወዲ ማዕረ ናይ ክልተ ኣዋልድ ግደ ይወሃቦ" ይብል።

ብዛዕባ ምስክርነት ኣንስቲ ሱራ 2:282 ከምዚ ይብል፡- "ካብ ሰብኡትኩም ክልተ መሳኻኽር ኣምጹ። ክልተ ሰብኡት እንተዘይሃልዩም ድማ፡ ሓደ ሰብኡይን ክልተ ኣንስትን..."

ብዛዕባ ድሕሪ ፍትሕ ዘሎ መርዓ ሱራ 2:229 ይዛረብ። (ምስ ዘዳግም 24:1-4 ኣረኣእዮ)።

ሱራ 24:31 ብዛዕባ ኣንስቲ ኣብ ህዝቢ ዘለወን ኣቀራርባ ከምዚ ይብል፡- "ንኣመንቲ ኣንስቲ ዓይነን ከውርዳ፡ ንጽህናእን ድማ ክሕልዎ ንገረ፤ ካብቲ ብባህሪኡ ዝርእ ወጻኢ ጽባቕኣን ኣይተርእያ፤ መከናኒሊኣን ድማ ኣብ ልዕሊ ኣፍ ልቡን ይደረባ..."

ስለዚ ዝሙት ብርቱዕ መቐጻጸቲ የምጽእ። ሱራ 24:2 "ንዘማዊትን ንዘማዊን፡ ንነፍሲ ወከፎም ሚእቲ ግርፋት ግረፍዎም። ኣብ ሃይማኖት ኣላህ ከትድግፉ ከለኹም ድማ ምንም ምሕረት ኣይግበሩሎም..." ይብል።

ብዛዕባ ጣኦት ዘምልኹ ሱራ 9:5 ከምዚ ይብል፡- "እቶም ቅዱሳት አዋርሕ ምስ ተወድኡ፣ ነቶም ብዙሓት አማልኹት ዘምልኹ ኣብ ዝረኹብኩምዎ ቅተልዎም፣ ሓዘዎም፣ ከብብዎም፣ ኣብ ኩሉ ድማ ተጸበይዎም። ንሳቶም እንተ ተነሲሑም ግን፣ መገዶም ይኼዱ።"

ብዛዕባ ኣይሁድን ክርስትያናትን ሱራ 9:29 ከምዚ ይብል፡- "ነቶም ብኣላህን ቢታ ዳሕረይቲ መዓልትን ዘይአምኑ... ካብቶም መጽሓፍ ዝተዋህበዎም (ኣይሁድን ክርስትያናትን) ኮይኖም ነቲ ናይ ሓቂ ሃይማኖት ዘይሰዕቡ፣ ክሳብ እቲ ግብሪ (tribute) ብኢዶም ዝኸፍሉን ዝዋረዱን ተዋግእዎም።"

ንጂሃድ ("ቅዱስ ኩናት") ናይ አምላኽ ዓሰቢ ይወሃቦ እዩ። ሱራ 9:111 ከምዚ ይብል፡- "ኣላህ ካብ አመንቲ ህይወቶምን ንብረቶምን ዓዲጉ እዩ፣ ምኽንያቱ ገነት ናታቶም ክትኸውን እዩ። ንሳቶም ኣብ መገዲ ኣላህ ይዋግኡ፣ ይቀትሉ፣ ይቀተሉ ድማ፣ እዚ ኣብ ኦሪትን ወንጌልን ቁርአንን ዘሎ ናይ ኣላህ ቃል እዩ።" ሱራ 4:74 ድማ "እቶም ነዛ ናይ ዓለም ህይወት ምእንቲ እታ እትመጽእ ዝሸጡ፣ ኣብ መገዲ ኣላህ ይዋግኡ..." ይብል።

ነቶም ኣንጻር እስልምና አጽዋር ዘልዕሉ ድማ ሱራ 5:33 ከምዚ ይብል፡- "ዓሰቢ እቶም ምስ ኣላህን ልኡኹን ዝዋግኡ... ክቕተሉ ወይ ክስቀሉ፣ ወይ ድማ ኣእዳዎምን ኣእጋሮምን ብኣንጻር ክቐረጹ... እዚ ኣብዛ ዓለም እዚአ ውርደቶም ክኸውን እዩ።"

ነቶም ኣንጻር እስልምና አጽዋር ዘልዕሉ ድማ፣ ሱራ 5:33 ከምዚ ዝብል መቐጻዕቲ ይእዝዝ፡- "እቲ ነቶም ምስ ኣላህን መልእኸተኛኡን ዝዋግኡ... ዚወርደዎ መቐጻዕቲ፣ ክቕተሉ፣ ወይ ክስቀሉ፣ ወይ ድማ ኣእዳዎምን ኣእጋሮምን ብማርማር ክቐረጹ፣ ወይ ካብታ ምድሪ ክስጎጉ እዩ።"

መሓመድን ሰራዊቱን ኣብቲ ኩናት ቢድር ንህዝቢ ቁረይሽ ኣጥቂዖምዎም እዮም። ቁርአን ብዛዕባ እዚ ኩናት እዚ ኣብ ሱራ 8:60-65 ከምዚ ይብል፡- "እቶም ዘይአምኑ ካብ መለኮታዊ ፍቓድ ኣላህ ከም ዘምልጡ ኣይሕሰቡ። ንሳቶም ከቶ ኣይከምልጡን እዮም። ንጸላኢ ኣላህን ንጸላኢኹምን፣ ከምኡ ድማ ነቶም ንስኽትኩም ዘይትፈልጥዎም ኣላህ ግን ዝፈልጦም ካልኦት ጸላእትን ንከተፈራርሁ፣ ዝከአለኩም ኩሉ ናይ ኩናት ሓይልን ኣፍራስን ኣዳልዉ።... ኦ ነቢይ! ንኣመንቲ ንኩናት ኣለዓዕሎም። ካብኹም ዕስራ ትጉሃት እንተሃልዮም፣ ንክልተ ሚእቲ ክስዕሩ እዮም። ካብኹም ሚእቲ እንተሃልዮም ድማ ንሸሕ ከሓድቲ ክስዕሩ እዮም፤ ምኽንያቱ እቶም ከሓድቲ ኣስተውዕሎ ዘይብሎም ህዝቢ ስለ ዝኾኑ።"

ብዛዕባ ኣይሁድን ክርስትያናትን ድማ ሱራ 5:51 ከምዚ ይብል፡- "ኣ አመንቲ (መስሊማት)! ንኣይሁድን ክርስትያናትን ከም ኣዕሩኽ ኣይትሓዝዎም። ንሳቶም ንሓድሕዶም ኣዕሩኽ እዮም። ካብኹም ኣዕሩኽ ዝገብሮም ንሱ ካብታቶም እዩ። ኣላህ ንዓመጽቲ ህዝቢ ኣይምርሕን እዩ።" ከምቲ መሓመድ ኣዝዩ ዝፈትዎ ሰበይቱ ዓኢሻ ዝበለቶ ድማ፣ ናይቲ ነቢይ ናይ መወዳእታ ቃላት "ኣብ ክፍለ-ዓለም ዓረብ ክልተ ሃይማኖት ክህሉ ኣይፍቀድን እዩ" ዝብል ነበረ።

እስልምና ምስ ኻልኣት ዘለዎ ዝምድና፡ ቦቲ ዓሊ ኢብን ኣቡ ጣሊብ (ወዲ ሓው መሓመድን ሰብኣይ ኣሉን) ዝበሎ ግጥሚ ይጥቀሳል፡-

ዕምባባታትና ሰይፍን ካንቫን እዮም፤

መስተና ድም ጸላእትና እዩ፤

ዋንጫና ድማ ድሕሪ ኩናት ናይ ጸላእትና ቅሎዕ ርእሲ እዩ።"

እዚ ዓይነት መለዓዓሊታት ክሳብ ክንደይ ብቐሊሉ ናብ ሰፊሕ ዓመጽ ክቐየር ከም ዝኸለል፡ ቦቲ "ጉዳይ ሰልማን ናብዲ" ብንጹር ተራእዮ እዩ። ዳንኤል ፓይፕስ (ዳይሬክተር ሚድል ኢስት ፎረም) ከም ዝገለጸ፡-

እቲ ጸገም ኣብ ጥሪ 1989 ዓ.ም. እዩ ጀሚሩ። ኣብ ብራድፎርድ (ዓዲ እንግሊዝ) ዝነበሩ ሙስሊማት፣ ብዛዕባ እታ ሰልማን ናብዲ ዝጸሓፉ "ናይ ሰይጣን ጥቅስታት" (The Satanic Verses) ዘርእስታ መጽሓፍ ቁጥዓኦም ንምርእይ ወሰኑ። እታ መጽሓፍ ንነቢይ መሓመድ ዘላግጽ ክፍልታት ነበራ። እቶም ሙስሊማት ቅዳሕ እታ መጽሓፍ ዓዲጎም፣ ናብ ኢደባባይ ብምውሳድ ብሓዊ ኣቃጺሎምዋ።

ኣብ ፓኪስታን እውን ድሕሪ ናይ ሓይ ወርሒ ምድላው፣ ኣስታት 10,000 ዝኾኑ ሰልፈኛታት ናብ ጎደናታት ዋና ከተማ ኢስላማባድ ወጺዖም። ናብቲ ማእከል ባህሊ ኣመሪካ ብምኽድ፣ ነቲ ህገጻ ንምቅጻል ብርቱዕ ፈተነ ኣኳ እንተገበሩ ኣይተዓወቱን። ኣብቲ ዝተፈጥረ ዓመጽ ግና ሽዱሽተ ሰባት ሞይቶም፣ ብዙሓት ድማ ቐሰሎም።

እዚ ፍጻሜ እዚ ናይቲ ናይ ኢራን መራሒ ዝነበሩ ኣያቶላ ኮመይን ቆላሕታ ስሒቡ፣ ብ14 ለካቲት 1989 ዓ.ም ድማ "ኩሎም ትጉሃን ሙስሊማት" ንሰልማን ናብዲ ጥራይ ዘይኮነስ፣ ነቶም ኣብ ሕታም እታ መጽሓፍ ዝተሳተፉ ኩሎም "ቀልጢፎም ክቐትሉዎም" ዝእዘዝ ናይ ሞት ፈትዋ ኣመሓለፉ። እዚ ትእዛዝ"ዚ፡ ኣብ እንግሊዝ ህይወት ናብዲ ንምሕላው ጽኑዕ ሓለዋ ክግበርን፡ ኣብ ዓለም ድማ ብዛዕባ ናጽነት ሓሳብካ ምግላጽ ዓቢ ክትዕ ከም ዝለዓልን ገይሩ።

ኮመይን ንናብዲ ክቀትሎ እኳ እንተ ዘይከኣለ፡ ሓይ ዓቢ ነገር ግን ኣወቂቱ እዩ። ንሱ ድማ፡ መንፈስ ሙስሊማት ብምለዓዓል፡ ነቲ ዝነበሮም እምነትን ርእሰ-ምትእምማንን ኣበራቢሩ። ንዝኾነ ንእስልምና ዝነቅፍ ሰብ ወይ ነገር፡ ብዓመጽ መልሲ ንምሃብ ድሉዎት ከም ዝኾኑ ገይርዎም እዩ። ድሕሪ ሞት ኮመይን እውን እንተኾነ፡ እዚ መንፈስ"ዚ ክሳብ ሎሚ ቀጺሎ ኣሎ። ንተርጓምቲ እቲ መጽሓፍ ዝኾኑ ሰባት ኣብ ኖርወይ፡ ኢጣልያን ጃፓንን ተወጊኦምን ተቐቲሎምን እዮም። ኣብ ቱርኪ ድማ ሓይ ተርጓሚ ንምቕታል ኣብ ዝተገበረ ፈተነ፡ ሆቴል ብምቅጻሉ 37 ሰባት ሞይቶም።

ወንጌል ንሙስሊማት ምስባኸ ኣምላኽ ዝኸብሩ ጸውዒት እዩ

ብዝተፈላለዩ ምኽንያታት፡ ንእስላማዊ ዓለም ወንጌል ምስባኸ ዓቢ ብድሆ እዩ። ግናኸ ልክዕ ከምቲ ንቀደሞት ደቀ መዛሙርቲ ንሮማዊ ዓለም ምስባኸ ዘይከኣል ዘይነበረ፣ እዚ እውን ዘይከኣል ኣይኮነን። ሃዋርያ ጴጥሮስ፣ ምስባኸ ወንጌል እቲ ቀንዲ ምኽንያት ምስረታ ቤተ ክርስቲያን ምጂኑ ይነገረና (1 ጴጥሮስ 2:9,10)። መጽሓፍ ግብሪ ሃዋርያት እንተራኢና፣ እቶም ቀደሞት ኣመንቲ ብዘይ ፍርሒ ይምስክሩ ከም ዝነበሩ ንርእይ (ግብሪ 2:8፤

4:20,29፤ 8:4፤ 13:1-4)። ነፍሱ ወከፍ ክርስቲያን ኣብ ድራር ጎይታ ክሳተፍ ከሎ። "እዚ እንጌራ እዚ ክሳዕ እትበልዎ፣ እዚ ጽዋእ እዚ እውን ክሳዕ እትሰትዩ፣ ክሳዕ እቲ ጎይታ ዝመጽእ ሞቱ ትነግሩ (ትእውጁ) ኢኹም" ተባሂሉ ይዝከር እዩ (1 ቈረንቶስ 11:26)።

እግዚአብሄር ዘይከኣል ነገር ፈጻሙ ኣይእዝዝን እዩ። ንቤተ-ክርስቲያን ክሳብ ወሰን ምድሪ ወንጌል ክትሰብኹ ምስ እዘዛ፣ ነቲ ትእዛዝ ንምፍጻም ዘድሊ ብቐዓትን ሓይሊን ድማ ሂብዎ እዩ። ስለዚ ብዘይ ገለ ቅርታ ክንእዘዞ ይግባእ። ንዕኡ "ጎይታ" እናበልና፣ ንትእዛዙ "ኣይኮነን" ወይ "ኣይክእልን" ክንብል ኣይንኸእልን ኢና። ንኣምላኽ "ጎይታ" ኢልካ ምጽዋዕን፣ ንትእዛዙ ምእባይን ዝጋጮ ነገር እዩ።

ጎይታ ክእዝዝ ከሎ፣ ህዝቡ ንክእዘዙ ሓይሊ ይህበም እዩ። "መን እዩ ብገዛእ ወጻኢኡ ናብ ኩናት ዝኸይድ?" ይብል ጳውሎስ ኣብ 1 ቈረንቶስ 9:7። ካብኡ ንላዕሊ ድማ፣ ክንእዘዞ ከለና ንሱ ውጽኢቱ የውሕሰልና እዩ። ንሱ ኩሉ ግዜ ኣብ ዝፋኑ እዩ። የሱስ ንደቀ መዛሙርቱ ቅድሚ ምልኣኹ፣ "ኩሉ ስልጣን ኣብ ሰማይን ኣብ ምድርን ተዋሂቡኒ እዩ" ኢሉዎም (ማቴዎስ 28:18)። ነቶም ዝእዘዙን ዝኸዱን ድማ "እንሆ ኣነ ክሳዕ መወዳእታ ዓለም ኩሉ መዓልቲ ምሳኹም እዩ" ይብሎም (ማቴዎስ 28:20)።

ብተወሳኺ፣ ነቲ ናይ ምልዋጥ ስራሕ እትሰርሖ ዘለኻ ንስኻ ከም ዘይኮነካ ዘክር። ስራሕካ ዘርኢ ቃል ኣምላኽ ምዝራእ ጥራይ እዩ። ኣብታ የሱስ ኣብ ማቴዎስ 13:1-9 ዝመሰላ ምሳሌ፣ ነቲ ዘራኢ፣ መሬቱ ጽቡቕ ድዩ ሓርፋፍ ኢሉ ሓቲትዎ ኣይኮነን። ስራሕ ምዝራእ እዩ። ብተመሳሳሊ፣ ንልቢ ሰብ ናይ ምልዋጥ ስራሕ፣ መንፈስ ቅዱስ ጥራይ ዝገብር እዩ።

ጳውሎስ ብዛዕባ እዚ ጽቡቕ ርድኢት ነይርዎ። ንሱ ቈረንቶስ፣ "ኣጵሎስ እንታይ እዩ? ጳውሎስከ እንታይ እዩ? ብእኣም ጌርኩም ዝእመንኩም ኣገልገልቲ እዮም... ኣነ ተኸልኩ፣ ኣጵሎስ ኣስተዮ፣ እቲ ዘዕቢ ግና ኣምላኽ እዩ። ስለዚ እቲ ዘዕቢ ኣምላኽ እዩ እምበር፣ እቲ ዝተክል ወይስ እቲ ዘስቲ ሓደ እኳ ኣይኮነን... ንሕና መዓይይቲ ኣምላኽ ኢና፣ ንስኻትኩም ድማ ግራት ኣምላኽን ህንጻ ኣምላኽን ኢኹም" (1 ቈረንቶስ 3:5-9) ኢልዎም።

ሓደ ሰብ "ንሓደ ሙስሊም ናብ ጎይታ ኣምጺኡዮ" ክብል ከሎ፣ ፍርቂ ሓቂ እዩ ዝዛረብ ዘሎ። ምኽንያቱ፣ መንፈስ ቅዱስ ዝተጠቐመሉ ንሱ ጥራይ ኣይኮነን። ቅድሚኡ፣ ነቲ ልቢ ንክርስቶስ ንምኽፋት እግዚአብሄር ዝተጠቐመሎም ብዙሓት ሰባት ነይሮም ክኾኑ ይኸእሉ እዮም። እዚ "ናይ ሓርብ ስራሕ" (Teamwork) ድሕሪ እቲ ሰብ ምድሓኑ ውን ክቐጽል ኣለዎ። ብፍላይ ሓደስቲ ኣመንቲ ዝኾኑ ሙስሊማት፣ ከምዚ ዓይነት ድጋፍ ኣዘዩ የድልዮም እዩ።

እቲ ካብ እስልምና ናብ ክርስቶስ ዝተቐየረ ሰብ ኣብ ትሕቲ ቀጻሊ ጳጳሲ እዩ ዝነበር። ኣብ ገዝኡ ብናጽነት መጽሓፍ ቅዱስ ከንብብ ወይ ምስ ኣምላኽ ናይ ውልቂ ግዜ ክህልዎ ኣይኸእልን። እቲ እምነት ሓድሽ ስለ ዝኾነ ድማ ብዙሕ ክርስቲያናዊ ስብከት ንምርዳእ ይጽገም። እስልምና ብምንጻጥ ልቢ ስድራቤቱ ከም ዝሰበረ ምፍላጡ፣

ንገዛእ ርእሱ ልቡ ይሰብሮን ኣብ ቀጻሊ ሓዘን ይሓድጎን። እዚ ኩሉ ድማ ነቲ ቃል ኣምላኽ ዝሓንቐ ክፉእ ዕሾኽ ክኸውን ይኽእል እዩ (ማቴዎስ 13:21)።

ካብዚ ሓሊፉ፡ ካብ ስድራቤቱ፡ ጎረባብቱን ሰብ-ሰልጣንን ውርደትን ማእሰርትን ክገጥም ይኽእል። ሙባዛሕትኡ ግዜ ሰበይቱ ነቶም ቆልዑ ሒዛ ትገድፎ። እቲ ዝኣመነ ሰብ ካብ ስርሑ ይስጎጉ፡ ውርሻ ይሕረም። ዘይተመርዓዎ እንተ ኾይኑ ድማ፡ ዝነበረሉ ቦታን ዝምርዖን ክስእን ይኽእል።

ስለዚ፡ ኣብ ሙስሊም ሃገራት ዘለዉ ክርስትያናት፡ ነቲ ሓድሽ ኣማኒ ጽቡቕ ኣብነት ክኾኑዎ ይግባእ። ቅድሚ ምጥማቕ፡ ክርስትና ክልተ ገጽ ክም ዘለዎ፡ ማለት "ዕረፍቲ ኣብ ክርስቶስ" ክምኡ'ውን "ሰደት ምእንቲ ክርስቶስ" ምጂኑ ክረድእዎ ይግባእ። መጽሓፍ ቅዱስ ንኣመንቲ "ምእንቲ ክርስቶስ መከራ ድማ ክትቅበሉ እምበር፡ ብእኡ ክትኣምኑ ጥራይ ኣይኮነን እተዋህበኩም" (ፊልጲ 1:29) ። ኣብያተ ክርስቲያናት ነዚ ኩሉ ንቐሓት ክኾና ይግባእ፤ ክርስትያን ስድራቤታት ድማ ነቲ ሓድሽ ኣማኒ ንክቐበልዎምን ኣብቲ ሓድሽ እምነቶም ንክዓብዩ ንክሓግዝዎምን ክተባብዓ ይግባእ።

ሕጂ ግና፡ ናብቲ ቀዳማይ ኣገዳሲ ጉዳይ ንመለስ። ሓደ ክርስትያን ብኸመይ ንሓደ ሙስሊም ወንጌል ብጽቡቕ ክምስክረሉ ይኽእል? እዚ ኣብ ዝቐጽል ምዕራፍ ክንርእዮ ኢና።

ⁱ Quoted by *Times of India*, January 2, 1985.

ⁱⁱ Abdulrahman al-Jaziri, *The Penalties of Apostasy in Islam*, (Villach, Austria, Light of Life 1997), first chapter.

ⁱⁱⁱ Ibn Hisham, *The Life of Muhammad*, revised and expanded by Abd al-Masih (Villach, Austria: Light of Life, 1999) Vol 2, p. 305.

ⁱ Ibid, p. 306.

^v Daniel Pipes, *How Dare You Defame Islam*, (Washington, D.C.: Religious Freedom House, November 1999).

ምዕራፍ 2

ምስ ሙስሊማት ብኸመይ ንዘራረብ?

ምስ ሓደ ሙስሊም ብዛዕባ እምነት ዝግበር ዝርርብ፡ ውሕልነትን (Diplomacy) ዓቢ ትዕግስትን ይሓትት። ምኽንያቱ ብቐሊሉ ዘይምርድዳእ ክፍጠር ይኸእል እዩ። ከምኡ'ውን ኣብቲ ንክልቲኡ ወገን ዘይጠቅም ዝርዝርን ዝተሓላለኹን ነገራት (Complex detail) ምእታውን ግዜ ምጥፋእን ከጋጥም ይኸእል። ስለዚ፡ እዞም ዝሰዕቡ ኣገደስቲ መምርሒታት ኣብ ግምት ምእታው የድሊ።

I. ሕቶታት ምምላስን ሕቶታት ምሕታትን

ሓደ ሙስሊም ብዛዕባ እምነት ክሓተካ ጸሊ። ንዝለዓሉ ሕቶታት ድማ ግቡእ መልሲ ንምሃብ ድሉው ኩን። ክትዕ ንምስዓር ጥራይ ኢልካ ኣይትካትዕ። ንዝሕተቱ ክበድቲ ሕቶታት ድማ ዕሽሽ ኣይትበሉም (Don't duck difficult questions)። ምኽንያቱ ዕሽሽ ምባል፡ ነቲ ሙስሊም "ክርስትያናት ንሕቶና መልሲ የብሎምን" ዝብል ጌጋ ርድኢት ክህበ ይኸእል እዩ። እቲ ዝበለጸ መገዲ፡ ነቲ ጳውሎስ ኣብ ግብሪ ሃጥያት 17፡23-24 ንሱብ ኣቴና "ነቲ ከይፈለጥኩምዎ እተምልኹዎ ዘለኹም ኣምላኹ፡ ኣነ እነግረኩም ኣለኹ" ብምባል ዝተጠቐሙሉ ሜላ ምኽታል እዩ።

ብእንጻሩ፡ ቅንዕና ዝመልኦ ሕቶታት ብዛዕባ እስልምና ኣልዕል። ንኣብነት፡-

- ስለምንታይ ኢኹም ቅድሚ ጸሎት እትሕጸቡ (ውዳእ)? እዚ ንጽህና ስጋ ጥራይ ድዩ ወይስ ንጽህና ልቢ?
- ስለምንታይ ኢኹም ዘካት (ምጽዋት) ተውጽኡ?
- ሓደ ሙስሊም ኣምላኹ ሓጢአቱ ይቐረ ከም ዝበለሉ ከመይ ጌሩ ርግጻኛ ይኸውን?
- ንሕና ክርስትያናት ኣብ ስርየት ሓጢአት ስለምንታይ ከም እነተኩር ትፈልጡ ዶ?
- ስለምንታይ ኢኹም ንዲድ ኣል-ኣድሓ (በዓል መስዋእቲ ኣብርሃም) ከምቲ ቀዳማይን ዝበለዩን (First and greatest) በዓልኩም ትርእይዎ?"

ብዛዕባ ባህልን እምነትን እስልምና ንምፍላጥ ዝከኣለካ ጽዕር ። እዚ ንመልስታቶም ክትርድኡምን፡ ቅንዕናኻ ንኸርእዩን ይሕግዝ።

ሓደ ክርስትያን ምሁር ዶክተር ሪቻርድ ቶማስ ዝተባህለ፡ ኣብቲ "Islam, Aspects and Prospects" ዝብል መጽሓፍ፡ ንሙስሊማት ብኸመይ ወንጌል ከም ዝነገር ክመክር ከሎ ከምዚ ይብል፡-

"እቲ ሙስሊም ዓርክኻ ዝብሎ ብጥንቃቄ ስምዓዮ። ባዕልኻ ክትዕ ኣይትጀምር፡ ሕቶታት ምስ ዝመጹኻ ግን ብሕጉስ መንፈስ ተቐብሎም። ኣነ ኣብ ሊባኖስ ኣብ ዝነበረ ሆስፒታል፡ ኣብቲ ክፍሊ ሕማም ሳንቡእ (TB wards) እሰርሕ ነይረ። ብዙሓት ካብ ሃገራት ወሽመጥ ዓረብ (Gulf States) ዝመጹ ሙስሊማት ነይሮም። ሓደ መዓልቲ ሓደ ሽማግሌ ስዑድ ዓረባዊ ደው ኣበለኒም፡ 'ንስኻ ነቲ ኢንጂል (ወንጌል) ከተንበበለይ ትደሊ ዲኻ? ሕራይ! ግን ኣነ

ቅድም ካብ ቁርኣን ከንብበልካ እየ፡ ትሰምዓኒ ዶ? በለኒ። ኣነ ድማ ብሓሳቡ ተሰማማዕኩ። ቅድሚ ኣነ ዕድል ምርካብይ፡ ንሱ 60 ጥቕስታት ቁርኣን ኣንበበለይ። እዚ ብዙሕ ግዜ ክወስድ ይኸእል እዩ፡ ነገር ግን ኩሉ ጠቓሚ ዝኾነ ዕዮ ግዜ ይወስድ እዩ።"

ቅድሚ ምዝርራብኩም፡ ኣብ ምንታይ ነጥቢ ከም ኣተተኩሩ ኣጅንዳ ክትሕዙ (Agree on an agenda) ጽቡቕ እዩ። ኣብ ሓዲ ግዜ ንብዙሕ ኣርእስቲ ክትሸፍን ኣይትፈትን። ካብ ሓዲ ሓሳብ ናብቲ ካልእ ምዝላል ምድንጋር እዩ ዝፈጥር። ንዝኾነ ዝርርብ ናብ ግዝያዊ መዕለቢ (Tentative conclusion) ከተብጽሑ ፈትን። እቲ ቀዳማይ ሕጊ ድማ፡ ሰብኡት ንሙስሊማት ሰብኡት፡ ኣንስቲ ድማ ንሙስሊማት ኣንስቲ ከምስክራ ከም ዘለዎን ኣይትረስዕ። ኣብ ዝኾነ ርክብ፡ ብዛዕባ ፖለቲካ ምዝርራብ ኣወግድ። ሙስሊማት ዓረብ ብጥላይ፡ ኣብ ልዕሊ ኣስራኤልን ክርስትያናትን ብዙሕ ቂምታ ኣለዎም፡ ኣብ ውሽጦም እውን ጽልኢ ኣለዎም። ሪፖርት ተባብሮ ከም ዝጸሓፎ፡ "ሓዲ እዎን ሓዲ ዓረባዊ ሰባኺ ወንጌል ንሙስሊማት ብምቕባልን ብምክንኻንን ጽቡቕ ስም ዝነበሮ ኣብ ዝዘኡ ፖለቲካዊ ክትዕ ምስ ተላዕለ፡ ነቲ ኣብ ዝዘኡ ዝተላዕለ ፖለቲካዊ ቆይቅ፡ ኣብ ዝዘኡ ፖለቲካዊ ቆይቅ ኣይፈቅድን እዩ ብምባል ብትሪ ከመይ ደው ከም ዘበሎ ይዝክር።"

II. ንሙስሊም ሓበሬታ ሃብ (Inform the Muslim)

ንሙስሊም ዓርክኻ፡ ብዛዕባ ክርስትያናዊ መደባት ፊደዮ፡ ቴሌቪዥንን ድረ-ገጻትን ሓብሮ። ፊልም የሱስ (Jesus Film) ክርኢ ድማ ዓድሞ። ንኣሸቱ ጽሑፋት (Tracts)፡ መጽሓፍቲ፡ ወይ ሓድሽ ኪዳን ክትህቦ ፍቓደኛ ምጂንካ ግለጸሉ ኩሉ ግዜ ድማ ተወሳኺ ንባባት ኣብ ኢድኻ ይሃሉኻ። ዝበለጹ ንምጅማር ዝምችኡ ክፋላት መጽሓፍ ቅዱስ ድማ፡ ሰብከት ከረን (ማቴዎስ 5-7)፡ መዝሙረ ዳዊትን ወንጌል ሉቃስን እዮም። ብዙሓት ሙስሊማት መጽሓፍ እዮብ ምንባብ'ውን ይፈትዉ እዮም። ብዛዕባ የሱስ ክፈልጡ ድሌት ኣለዎም፡ ግናኹ ብዛዕባ ትምህርቱ ምሳሌታቱ፡ ቃለ መጠይቓቱ (Interviews) ወይ ንሰባት ዝገበሮ ፈውስን ታሪኹን ብቐሊሉ ዝረኹቡ ምንጩ የብሎምን። ሓዲ ሙስሊም ቁርኣን ወይ ካልእ እስላማዊ ጽሑፍ እንተ ሂቡካ፡ ብትሕትና ተቐብሎ። ኣንቢብካ ድማ ንምይይጥ ድሉው ኩን።

III. ነቲ ቁርኣን ዘቐርቦ ጻውዒት ተጠቐመሉ

ቅድሚ ናብቲ ሙስሊማት ንክርስትና ዝቃወምሉ ዝርዝር ነጥብታት ምእታውካ፡ ነቲ ኣብ ሱራ 29:46 ዘሎ ሓሳብ ምጥቃስ ጽቡቕ እዩ። ንሱ ድማ ከምዚ ይብል፡-
"ምስቶም ሰብ መጽሓፍ (ማለት ኣይሁድን ክርስትያናትን)... ብዝበለጸ መገዲ እምበር ኣይትከራኹሩ። ብዘይካ ምስቶም ካብኣቶም ዝበደሉኹም፡ ብቲ ንዓና ዝወረደልናን ንዓኹም ዝተገለጸልኹምን ኣሚንና፡ ኣምላኽናን ኣምላኽኩምን ሓዲ እዩ፡ ንሕና እውን ንዕኡ ዝተገዛእና ኢና በልዎም።"

እዚ ናይ ቁርኣን ጥቅሲ እዚ ንሓዲ ሙስሊም ከምዚ ኢሉ ይእዝዞ፡-

- ነቶም ሕያዎት ኣይሁድን ክርስትያናትን (ሰብ መጽሓፍ) ብጽቡቕ ክሕዘም።
- ኣብቲ ንኣይሁድ ዝተዋህበ ብሉይ ኪዳንን፡ ንክርስትያናት ዝተዋህበ ሓድሽ ኪዳንን ክኣምን።
- ኣምላኽ ኣይሁድን ክርስትያናትን እቲ ንሱ ባዕሉ ዝሰግደሉ ሓዲ ኣምላኽ ምጂኑ ክቐበል።

- ክርስትያናት ከሓድቲ ወይ ብዙሓት አማልኸቲ ዘምልኹ (polytheists) ከም ዘይኮኑ ከፈልጥ።

IV. ነቶም ዓበይቲ ሓቅታት አካፍል

ብዛዕባ ደቂ ሰባት ምስ አምላኽ ዘለዎም ርክብ ዝገልጹ፣ ኣብ እስልምና ዘይርከቡ ግናኽ ኣብ ወንጌል ብንጹር ዝተገልጹ ሰለስተ ዓበይቲ ሓቅታት ኣለዉ። ንሳቶም ድማ ፦

1. አምላኽ የፍቅረካ እዩ

እስልምና "አላሁ አክበር" (አምላኽ ዓቢ እዩ) ብምባል ኣብ ሓይሊን ዕቤትን አምላኽ የተኩር። ክርስትና ግና "አምላኽ ፍቕሪ እዩ" ይብል (1 ዮሃንስ 4:8,16)። ኣብ መንጎ እቲ ንሰባት ዘርዕድ ሕጊን፣ እቲ ንሰባት ናብ አምላኽ ዘቅርብ ጸጋን ዘሎ ፍልልይ ዓቢ እዩ (እብራውያን 12:18-21)። እስልምና አምላኽ ነቶም ንዕኡ ዝፈርሁ ጥራይ የፍቅር ይብል። ክርስትና ግን አምላኽ ንብምልእታ ዓለም ከም ዘፍቅራ ይዛረብ። ንሓጥኣንን ንጸረ-አምላኽ ዝኾኑን እውን ከይተረፈ የፍቅር እዩ፤ ንሓጥኣን ዘፍቅረሉ ምኽንያት ድማ ብክርስቶስ ጻድቃን ንክገብርም እዩ።

ሓደ እስላማዊ ሓዲሥ (መጽሓፍ ትውፊት) ከምዚ ይብል፦ "አምላኽ ሓንቲ ሕፍኒ ሓመድ ብየማናይ ኢዱ ሓዚ ሰባት ፈጠረ እሞ፣ 'እዚአቶም ናብ ገነት ይአትዉ። እነ ድማ ኣይግድሰንን በለ። ካልእ ሕፍኒ ሓመድ ብጸጋማይ ኢዱ ሓዚ ድማ ሰባት ፈጠረ እሞ፣ 'እዚአቶም ናብ ገሃነም ይአትዉ። እነ ድማ ኣይግድሰንን በለ።" (Ibn Hanbal)።

እስልምና ንኣላህ ከም ርሕሩሕ ይገልጽ እዩ፣ እዚ ስም እዚ ድማ ኣብ ቁርኣን ካብ ዝኾነ ስም ንላዕሊ ተደጋጊሙ ይርከብ። ግናኽ፣ ኣብቲ ርሕራሕኡ እውን እንተኾነ ኣላህ ካብ ሰብ ዝረሓቅን ብውልቁ ዘይፍለጥን (impersonal) ኮይኑ እዩ ዝተርፍ። መጽሓፍ ቅዱስ ግና፣ አምላኽ ብፍቕሩ ተደሪኹ ብየሱስ ክርስቶስ ኣቢሉ ናብ ደረጃና ከም ዝወረደ ይነግረና። መልክዕ ባርያ ሓዚ ርእሱ ኣትሓተ፣ በደልና ተሰኪሙ ድማ ኣብ ክንዳና ኮይኑ ፍርዲ ተቀበለ። እቲ ምእንታና ዝገበሮ መስቀእቲ ድማ ኣብ ስድራቤት አምላኽ ናይ ዘለኣለም ቦታ ሂቡና ኣሎ። ሰባት ኣብ ኩሉ ቦታ ፍቕሪ፣ ቅሳነትን ድሕነትን ይደልዩ እዮም፤ እዞም ሰለስተ መስሪታዊ ድሌታት ደቂ ሰባት ድማ ኣብቲ ኣብ ጎይታና የሱስ ክርስቶስ ጥራይ እዮም ብዘለኣለማዊ መገዲ ዝርከቡ።

2. ምስ አምላኽ ናይ ብሕቲ ርክብ ክህልዎ ይኽእል እዩ

እስልምና ሰባት "ባሮት" አምላኽ ከም ዝኾኑ ይምህር። ክርስቶስ ግና ነቶም ሓቀኛታት ክርስትያናት፣ "ኣብ ሰማይ እትነብር ኣቦና" ኢሎም ንአምላኽ ክጽውዕዎ መሃሮም። ሃዋርያ ዮሃንስ፣ "ውሉድ አምላኽ ክንበሃል፣ ኣቦ ከመይ ዝበለ ፍቕሪ ከም ዝሃበና ርኣዩ! ... ኣቱም ፍቁራተይ፣ ሕጂ ውሉድ አምላኽ ኢና" ይብል (1 ዮሃንስ 3:1-2)።

3. ብዛዕባ ድሕነትካ ኩሉ ግዜ ርግጸኛ ክትኸውን ትኽእል ኢኻ

ኣብ ጉዳይ ናይ ዘለኣለም ድሕነት፣ ቁርኣን ርግጸኛ ብዘይኮነ ሓሳባት ዝተመልኦ እዩ። ንኣብነት፣ ጠንቆልቲ ፈርኣን "ንሕና ናይ መጀመርታ አመንቲ ስለ ዝኾንና፣ ጐይታና ሓጢአትና ክሓድገልና ተስፋ ንገብር" ከም ዝበሉ ይጠቅስ (ሱራ 26:51)። ከምኡ'ውን ኣብርሃም፣ "ብመዓልቲ ፍርዲ ሓጢአተይ ክሓድገልይ ተስፋ ዝገብር

(Ardently hope) ንሱ እዩ" ከም ዝበለ ይገልጽ (ሱራ 26:82)።

ቁርአን ንእንብብቱ "ምእንቲ ከትዕወቱ (Prosper) ንአላህ ፍርሀ" (ሱራ 2:189)። ከምኡ'ውን "ምሕረት ምእንቲ ከትረኽቡ ንአላህን መልእኽተኛኡን ተአዘዙ" (ሱራ 3:132) ይብል። ብዛዕባ ርእሱ (ቁርአን) እውን "እዚ ዝወረደ ብሩኽ መጽሓፍ እዩ... ምሕረት ምእንቲ ከትረኽቡ ስዓብዎን ንአላህ ድማ ፍርሀን" ይብል (ሱራ 6:155)።

ብመሰረት ሱራ 19:71-72፡ ኩሉ ሙስሊም፡ ሃይማኖተኛ ይኹን ኣይኹን፡ ናብ ገሃነም ክወርድ እዩ። "ካባኻትኩም ናብኣ (ገሃነም) ዘይወርድ የለን። እዚ ኣብ ጐይታኻ ዝተወሰነ ፍርዲ እዩ። ደሓ ነቶም ዝፈርሁ ክነድሕናም፡ ነቶም ዓመጽቲ ግን ብብርኮም ተምበርኪኹም ኣብኣ ክንሓድጎም ኢና።"

ስለዚ፡ ዝኾነ ንአላህ ዝፈርሀ ሙስሊም፡ መዓስ ከም ዝድሕን ርግጸኛ ክኸውን ኣይክእልን እዩ። ሓደ ሓዲሥ ከም ዝብሎ፡ ሓደ ሙስሊም ምሉእ ዕድሜኡ ግብሪ ሰብ ገነት ክሰርሕ ይኸእል እሞ፡ ኣብ መወዳእታ ግን ናብ ገሃነም ክኸይድ ይኸእል፤ ካልእ ድማ ስራሕ ሰብ ገሃነም ክሰርሕ ይነብር እሞ፡ ኣብ መወዳእታ ናብ ገነት ይሓቱ" ይብል። ካልእ ሓዲሥ ድማ፡ "አላህ ንኣዳም ፈጠር፡ ድሕሪኡ ሕቆኡ ደሪዙ ዘርኢ ኣውጽኦ እሞ 'እዚኣቶም ንገነት እዮም፡ ነቲ ሰብ ገነት ዝገብርዎ ድማ ክገብሩ እዮም' በለ። ደሓር እንደገና ሕቆኡ ደሪዙ ዘርኢ ኣውጽኦ እሞ 'እዚኣቶም ንገሃነም እዮም፡ ነቲ ሰብ ገሃነም ዝገብርዎ ድማ ክገብሩ እዮም' በለ" ይብል (Mishkat al-Masabih)።

ብአንጻሩ፡ ኣብ ክርስትና፡ እቲ ብግብሪ የሱስ ዝኣመነ ሰብ፡ ናይ ዘላለም ህይወት ከም ዘለዎ ውሑስ እዩ። ድሕነት ብጸጋ ጥራይ እዩ። ቁርአን፡ ኣብ መንጎ እቲ ኩሎም በደልቲ ክሞቱ ዝእዝዝ ቅድስና ኣምላኽን፡ ኩሎም ሓጥኣን ክድሕኑ ዝደሊ ፍቕሪ ኣምላኽን ዘሎ ውጥረት (Tension) ኣይፈልጦን እዩ። ኣላህ ንሓጥኣን ኣይፈቱን እዩ። (እዚ መምርሒ እዚ 24 ግዜ ኣብ ቁርአን ተጠቒሱ ኣሎ ሱራ 2:190-192)። ንሱ ነቶም ዝፈርሁዎ ጥራይ እዩ ዝፈቱ (ሱራ 3:76)። በዚ ምክንያት፡ ዝኾነ ሙስሊም ኣላህ ኣብ ገነት ቦታ ኣዳልዩሉ ድዩ ወይስ ብቀጥታ ናብ ገሃነም ክሰድ እዩ ርግጸኛ ክኸውን ኣይኸእልን።

ስለዚ ክርስትያን ሰባኺ፡ ነዘን ሰለስተ ዓቢይቲ ሓቅታት፡ ማለት ፍቕሪ ኣምላኽ፡ ድሌት ኣምላኽ ንብሕታዊ ርክብ፡ ከምኡ'ውን ውሕሰትን ድሕነትን ንምእዋጅ ኩሉ ግዜ ክዳሎ ኣለዎ። እቲ ኩሉ ሰብ ዝናፍቕ ተቀባልነት፡ ብወንጌል ጐይታና የሱስ ክርስቶስ ጥራይ እዩ ዝርከብ። ልክዕ ከምቲ ኣብ እቲ ጥፋእ ወዲ፡ ኣምላኽ ድማ ነቲ ዝምለስ ሓጥኣ ንምቕባል ብዝተዘርግሐ ኢድ ይጽቡዮ ኣሎ (ሉቃስ 15)።

V.ድልድል (መራኽቢ) ዝኾኑ ጥቕሲታት ቁርአን ተጠቐም

አብ ቁርኣን፡ ክርስትያናት ዓቢ ክብርን ቦታን ከም ዘለዎም ዝገልጹ ጥቕስታት ኣለዉ። እዚ ሓሳብ እዚ ብዘተሓትሙ ስለ ማት ካብ ዝግምቱዎ ንላዕሊ እዩ። ነዞም ጥቕስታት እዚኦም ብጥበብ ምጥቃም ጽብቕ እዩ። ሱራ 29:46 ኣቐዲምና ጠቕስናዩ ኣለና። ገለ ካብቶም ካልኦት እዞም ዝሰዕቡ እዮም፡-

• **ሱራ 3:55**

"አላህ ድማ 'አ የሱስ... ነቶም ዝሰዓቡኻ ድማ ክሳብ መዓልቲ ትንሳኤ ኣብ ልዕሊ እቶም ዝኸተሓዱ (ዘይኣመኑ) ክልዕሎም እዮ። ደሓር ኩሉኹም ናባይ ትመጹ። ኣብቲ ትከራኹሩሉ ዝነበርኩም ድማ ክፈርደኩም እየ' ምስ በሊ..."

• **ሱራ 3:113-115**

"ካብቶም ሰብ መጽሓፍ (ክርስትያናት)... ብለይቲ ደው ኢሎም ራእይ ኣላህ ዘንብቡን ዝሰግዱን ቅኑዕ ማሕበረሰብ ኣለዉ። ብአላህን ቦታ ናይ መወዳእታ መዓልትን ይኣምኑ፡ ሰናይ ይእገዙ፡ ካብ ክፉእ ይኸልከሉ፡ ኣብ ሰናይ ግብረ ድማ ይቀዳደሙ። እዚኦም ካብቶም ጻድቃን እዮም። ዝገበርዎ ሰናይ ግብረ ድማ ዓሰቡ ኣይከኸልኦም እዮ። ኣላህ ነቶም ጻድቃን ይፈልጦም እዮ።"

• **ሱራ 5:69**

"እቶም ዝኣመኑ (ሙስሊማት)፡ እቶም ኣይሁድ፡ ሳባውያንን ክርስትያናትን፡ ብአላህን ቦታ ናይ መወዳእታ መዓልትን ዝኣመኑን ሰናይ ዝገበረን፡ ፍርሒ ዮብሎምን ኣይከሓዝኑን እዮም ድማ።"

• **ሱራ 5:82**

"...ንኣመንቲ (ንሙስሊማት) ብጸላእትነት ዝቐረቡ እቶም ኣይሁድን እቶም ጣኦት ዘምልኹን ኮይኖም ክትረኽቡም ኢኻ። ነቶም ዝኣመኑ (ሙስሊማት) ብፍቕሪ ዝቐረቡ ድማ እቶም 'ንሕና ክርስትያናት ኢና' ዝብሉ ኮይኖም ክትረኽቡም ኢኻ። እዚ ድማ ካብእቶም ቐሺታትን መነኮሳትን ስለ ዘለዉን፡ ንሳቶም ድማ ስለ ዘይኮርዑን እዮ።"

VI. ነቲ ኣብ ቁርኣን ዘሎ ታሪኽ ውድቀት ኣዳም ፍለጠን ተጠቕሙሉን

ታሪኽ ውድቀት ኣዳምን ሄዋንን ኣብ ቁርኣን ክልተ ግዜ ተጠቑሱ ኣሎ። ንሱ ድማ ኣብ ሱራ 2ን 7ን እዩ። እንሆ እቲ ታሪኽ ብምሉኡ፡-

ሱራ 2:30-38

(30) ጎይታኻ ንመላእኸቲ "አነ ኣብ ምድሪ ወኪል (ኸሊፋ) ክፈጥር እየ" ምስ በሎም፤ ንሳቶም ድማ "ንሕና እናመስገንናካን ቅዱስ ስምኻ እናወደስናን ከለናስ፤ ኣብኣ ብልሽወና ዘስፋሕፍሕን ደም ዘፍስስን ዲኻ ክትፈጥር?" በልዎ። ንሱ ድማ "አነ ዘይትፈልጥዎ እፈልጥ እየ" በሎም። (31) ንኣዳም ኩሉ ኣስማት መሃሮ፤ ደሓር ኣብ ቅድሚ መላእኸቲ ኣቐረቡ፡ "ሓቐኛታት እንተ ኹንኩም፡ ኣስማት እዚኣቶም ንገሩኒ" በሎም። (32) ንሳቶም "ክብሪ ንዓኻ ይኹን! ብዘይካ እቲ ንስኻ ዝመሃርካና ካልእ ፍልጠት የብልናን፤ ንስኻ ፈላጥን ጥበብኻን ኢኻ" በሉ። (33) ንሱ ድማ "አ ኣዳም! ኣስማቶም ንገሮም" በሎ። ምስ ነገሮም፡ ድማ ኣላህ "አነ ምስጢር ሰማያትን ምድርን ከም ዝፈልጥ፡ እቲ ትገልጽዎን እቲ ትተብእዎን እፈልጥ እየ ኢለኩምዶ ኣይነበርኩን?" በሎም። (34) ንመላእኸቲ "ንኣዳም ስገዱ" ምስ በልናዮም፡ ኩሎም ስገዱ ብዘይካ ኢብሊስ(ሰይጣን)። ንሱ ኣበየን ኮርዕን። ንሱ ካብቶም ዝኸተሓዱ እዮ። (35) ንሕና

ድማ "አ አዳም! ንስኻን ሰበይትኻን ኣብ ገነት ንበሩ፤ ካብኣ ድማ ድሉትኩም ብልዑ፤ ግናኸ ናብዛ ኣም እዚኣ ኣይትቐረቡ፡ እንተ ዘይኮይኑ ካብቶም ዓመጽቲ ክትኮኑ ኢኹም" በልና። (36) ሰይጣን ግን ካብኣ (ካብ ገነት) ኣንሸራተቶም (Slipped): ካብቲ ዝነበርዎ ድማ ኣውጽእኩም። ንሕና ድማ " ኩልኹም ሰባት: ገለኹም ንገለኹም ጸላእቲ ኩንኩም ውረዱ! ኣብ ምድሪ ድማ መናበሪን ክሳብ ዝተወሰነ ግዜ ዝጸንሕ ሲሳይን ኣለኩም" በልና። (37) ኣዳም ካብ ጉይታኡ 'ናይ መለኮት ቃላት' (Words of inspiration) ተማህረ: ጉይታኡ ድማ ተመልሰሉ (ይቐረ በለሉ)፤ ንሱ (ኣላህ) ይቐረ በሃሊን መሓሪን እዩ። (38) ንሕና ድማ "ኩሉኹም ካብዚ ውረዱ፤ ካባይ መምርሒ ምስ መጻኡም: ኑቲ መምርሒይ ዝሰዓበ ፍርሒ ዮብሉን ኣይከሓዝን ድማ እዩ" በልና።

ሱራ 7:11-26

(11) ንሕና ፈጠርናኩም: መልክዕ ሃብናኩም፤ ደሓር ንመላእኸቲ "ንኣዳም ሰገዱ" በልናዮም: ኩሎም ሰገዱ ብዘይካ ኢብሊስ(ሰይጣን)፤ ንሱ ካብቶም ዝሰገዱ ኣይነበረን። (12) ኣላህ ድማ "ክእዝካ ክለኹ ካብ ምሳጋድ መን ክልከለካ?" በሎ። ንሱ ድማ "እነ ካብኡ እበልጽ በለ። ንዓይ ካብ ሓዊ ፈጠርካኒ: ንዕኡ ግን ካብ ጭቃ" በለ። (13) ኣላህ ድማ "ካብዚ ውረድ። ኣብዚ ክትዕበ ኣይግባኣካን እዩ። ውጻእ: ንስኻ ካብቶም ውሩዳት ኢኻ" በሎ። (14) ንሱ ድማ "ክሳብ ኢታ ዝትንስኡላ መዓልቲ ግዜ ሃበኒ" በለ። (15) ኣላህ ድማ "ንስኻ ካብቶም ግዜ ዝተዋህቦም ኢኻ" በሎ። (16) ንሱ ድማ "ንስኻ ካብ መገዲ ስለ ዘውጸእካኒ: ኣብታ ቅንዕ መገድኻ ክጽበዮም እዮ። (17) ብቅድሚኣምን ብድሕሪኣምን: ብግግኡምን ብጸጋሞምን ክመጸም እዮ: ንመብዛሕትኣም ድማ ኣመስገንቲ ኮይናም ኣይክትረኹምን ኢኻ" በለ። (18) ኣላህ ድማ "ውሩድን ስጉግን ኩንካ ካብዚ ውጻእ በሎ ። ካብኣቶም ንዝሰዓበካ: ንኩሉኹም ኣብ ገሃነም ክመልኡኩም እዮ" በሎ። (19) "አ አዳም! ንስኻን ሰበይትኻን ኣብ ገነት ንበሩ: ዝደለኹም ብልዑ: ግናኸ ናብዛ ኣም እዚኣ ኣይትቐረቡ፡ እንተ ዘይኮይኑ ካብቶም ዓመጽቲ ክትኮኑ ኢኹም" በለ። (20) ድሕሪኡ ሰይጣን፤ እቲ ተሓቢኡ ዝነበረ ሕፍረቶም ንክግለጸሎም ኢሉ ሕሱም ሓሳባት ኣእተወሎም። "ጉይታኹም ካብዚ ኣም እዚኣ ዝኸልከለኩም: መላእኸቲ ምእንቲ ከይትኹኑ ወይ ድማ ዘለኣለማውያን ምእንቲ ከይትኹኑ ኢሉ እዩ" በሎም። (21) "እነ ንዓኻትኩም ካብቶም ጽቡቕ ዝምክሩ መኸረኹም እዮ" ኢሉ መሓለሎም። (22) ስለዚ ብምትላል ኣውደቆም (Brought about their fall)። ካብታ ኣም ምስ በልዑ: ሕፍረቶም ተቐለለሎም: በቲ ቆጽሊ ገነት ድማ ክሸፍኑ ጀመሩ። ጉይታኣም ድማ "ካብዛ ኣም እዚኣይ ኣይክልከልኩኹምን? ሰይጣን ንዓኻትኩም ግሁድ ጸላኢ እዩይ ኣይበልኩኹምን?" ኢሉ ጸውዖም። (23) ንሳቶም ድማ "ጎይታና! ንሕና ኣብ ነፍሰና ዓሚጽና (ቡዲልና) ኢና። ንስኻ እንተ ዘይምሒርካናን ዘይራሕራሕካልናን: ካብቶም ዝጠፍኡ ክንከውን ኢና" በለ። (24) ኣላህ ድማ "ንሓድሕድኩም ጸላእቲ ብምኻን ውረዱ፤ ንዝተወሰነ ግዜ ድማ ኣብ ምድሪ መቐመጥን መነብብርን ክህልወኩም እዩ" በለ። (25) "ኣብኣ ክትነብሩ: ኣብኣ ክትሞቱ: ካብኣ ድማ ክትወጹ ኢኹም" በለ። (26) "አ ደቂ ኣዳም! ንሕና ሕፍረትኩም ንክትሸፍኑኩ ክዳን: ንስልማትኩም ድማ ኣልባስ ኣውራድናልኩም ኣለና። ግናኸ እቲ ናይ ትሕትና (Piety) ክዳን እዩ እቲ ዝበለጸ። እዚ ካብ ምልክታት ኣላህ እዩ፤ ምናልባት ይምዓዱ ይኹኑ።"

ካብዘን ክልተ ታሪኻት: ንውድቀት ኣዳም ዝቐረበ ቀዳማይ መፍትሒ: ኣዳም ካብ ጉይታኡ "ናይ መለኮት ቃላት" (Words of inspiration) ዝተቐበለ ከም ዝነበረ ንርዳእ (ቁጽሪ 37)። እቲ ካልኣይ መፍትሒ ድማ "ናይ ጽድቂ ክዳን" (Raiment of piety) ምቕባል እዩ (ቁጽሪ 26)።

ቁርኣን ብዛዕባ እዞም ክልተ ሓረጎች ብዙሕ ዝርዝር መብርሂ ኣይህብን። ይኹን እምበር፣ መጽሓፍ ቅዱስ (ዘፍጥረት)ዮብርሀ እዩ። እቲ "ናይ መለኮት ቃላት" ዝበሃል፡ እቲ ኣብ ዘፍጥረት 3:15 ዘሎ፡ "ዘርኢ እታ ሰበይቲ ንርእሲ ተመን ክጭፍልቆ እዩ። እቲ ተመን ድማ ንሸኽናኡ ክነኸሶ እዩ" ዝብል ትንቢት እዩ። እዚ ድማ ድሕሪ ኣማኢት ዓመታት ዝፍጸም እዩ። የሱስ፡ እቲ "ዘርኢ ሰበይቲ"፡ ርእሲ እቲ ተመን (ሰይጣን) ይጭፍልቆ፡ እቲ ተመን ድማ ብስቕለት ገይሩ ሸኽናኡ ይነኸሶ።

ሙስሊማት ብድንግላዊ ልደት የሱስ ይሓምኑ እዮም (በዚ ድማ የሱስ "ዘርኢ ሰበይቲ" ምዃኑ ይረጋገጽ)። ብተወሳኺ ብፍጽምና የሱስ ይሓምኑ (ሱራ 19:19 "ፍጹም ወዲ" ይብሎ)። ፍልልዮም ግና ነቲ ስቕለት ንምቕባል ፍቓደኛታት ዘይምዃኖም ጥራይ እዩ። ዋላ እኳ እዚ ነገር እዚ ኣብ ዘፍጥረት ብንጹር እንተዘይተገለጸ። ምኽንያቱ እቲ ኣምላኽ ዘዳለዎ "ናይ ትሕትና ክዳን" ካብ ቆርበት እንሰሳ ዝተሰርሐ እዩ ነይሩ፤ እዚ ድማ ንመስዋእቲ እንሰሳን ነቲ የሱስ ከም "ገንሸል ኣምላኽ" ዝጻወቶ መጻኢ ግደን ዘመልከት እዩ።

VII. ኣብ ግዜ ክትዕ ፍጹም ትሕትና ኣርኢ

ምስ ሙስሊም ዝግበር ዝርርብ፡ ጥብብን ትዕግስትን ይሓትት እዩ። ኣቀራርባኻ ከምቲ ኩነታት ክቀያየር ይኸእል እዩ። እቲ እተዛርቦ ዘለኻ ሙስሊም እንታይ ዓይነት ሰብ ምዃኑ ኣስተውዕል። ብዛዕባ ሃይማኖቱ ይኹን ብዛዕባ ናትካ እምነት ክንደይ ዝኣክል ይፈልጥ? ብዛዕባ ሃይማኖታዊ ጉዳያት ወሲን ፍልጠት ድዩ ዘለዎ? ወይስ ኣብ መንጎ እስልምናን ክርስትናን ዘሎ ፍልልይ ብዝግባእ ዝተረድኦ በሊሕ ኣእምሮኣዊ ሰብ እዩ? ክትሰማምዑሎም እትኸእሉ ብዙሓት ነጥብታት ከም ዘለዉ ዘክር፤ ግናኽ ሙስሊማት መብዛሕትኡ ግዜ ነቲ ናይ ሓጢአት ክብደትን ካብ ኣምላኽ ምፍላይን፣ ከምኡ ድማ ጽድቂ ኣምላኽ መገዲ ዕርቂ ዘዳለዎ ምዃኑ ዕሸሽ ከም ዝብልዎ ኣይትረስዕ።

ኣብ ዘተኹም ብኸመይ ክትቅጽሉ ከም ዘለኩም ኩሉ ግዜ ንጎይታ ሕተቶ። ክርስቶስ፣ ኣመንቲ ዝዛረብዎ ቃላትን ሓሳባትን ምስ ዝጠፍኡም መንፈስ ቅዱስ ከም ዝሕግዞም ቃል ኣትዩ ኣሎ። ኩሎም ሙስሊማት ብዛዕባ እምነት ክዘራረቡ ድልዮት ዘይህልዎም ይኸእል። ግን ድማ ብዙሓት ዝደልዩ እውን ኣለዉ። ከምቲ ሪቻርድ ቶማስ ዝበሎ ድማ "ኣምላኽ ብዛዕባ ወዳ ጽብቕ ክንዛረብ ከለና ክሰምዕ ይፈቱ እዩ።"

ምስ ሙስሊማት ክንነብር ከለና ብዛዕባ ክህልዎና ዝግባእ ጠባይ ዝገልጽ፣ ካብቲ ቅድሚኣ ዓሰርተታት ዓመታት ብቁስ ደብልዮ ሲንት ክሌር ቲስዳል (Rev. W. St. Clair Tisdall) ዝተጻሕፈ ዝበለጸ መምርሒ ኣይረኽብኩን። እቲ ምኽሩ ሎሚ እውን ኣዘዩ ጠቓሚ እዩ፡-

1. "ንምስዓር" ጥራይ ኣይትከራኸር

ዕላማኻ ነቶም ተቓወምቲ ጸጉ ንምባል ወይ ናይ ኣእምሮኣዊ ዓወት ንምርካብ ዘይኮነስ፣ ንነፍሳት ናብ ክርስቶስ ንምምራሕ ምዃኑ ዘክር። ኣብ ክትዕ ዕንቅፋታት ንምእላይ ክንጽዕር ይግባእ። ነፍሳት ናይ ምቕያር ስራሕ ናትና ኣይኮነን፤ እዚ ናይ መንፈስ ቅዱስ ስራሕ እዩ። ስለዚ ኣብ ነፍሲ ወከፍ ስጉምቲ ብጸሎትን ብእምነትን ሓገዝ መንፈስ ቅዱስ ክንሓትት ኣለና። እቲ ፍቓደኛ ዝኾነ ሰብ መጽሓፍ ቅዱስ፣ ብፍላይ ድማ ሓደሽ ኪዳን ብጸሎት ንከንብብ ኣተባብዓዮ፤ ጌጋ ንምርካብ ወይ ጸገማት ንምድላይ ጥራይ ንክዮንብብ ድማ ምዓዶ።

2. **አብ ሓደ ነጥቢ አተኩር፡-**

አብ ነፍሲ ወከፍ ኢጋጣሚ፣ ነቲ ዝርርብ አብ ሓደ ወይ ክልተ ንጹራት ነጥብታት ንምውሳኔ ፈትን፤ እዚ ድማ ቅድሚ ምጅማርኩም ክውሰን አለዎ። እቲ ሓታቲ ሰብ መልሲ ከይሰምዐ ካብ ሓደ ነጥቢ ናብ ካልእ ንከዘልል ምፍቃድ፣ ግዜ ምጥፋእ ጥራይ እዩ። ነቲ ክትዕ ናብ ሓደ ንጹር መደምደምታ ንምብጻሕ ድማ ጽዓር። እዚ ድማ አብ አእምሮኻ ንመሰርሕ እቲ ዝርርብ ብምልማድን ዕላማኻ ኩሉ ግዜ አብ ቅድሚ ዓይንካ ብምግባርን ጥራይ እዩ ዝከኣል።

3. **ብትሕትና አብነት ኩን**

አብ ክትዕኻ ንፍትሓውነትን ትሕትናን (Courtesy) ምሉእ ቆላሕታ ሃብ። ሙብዛሕትኡ ግዜ አብ ክትዕ ከምቲ አብ ተራ ዝርርብ ዝዝውተር ትሕትና ኣይርአን እዩ። ግናኻ ትሕትና አብ ክትዕ ዓቢ ጽልዋ ከም ዘለዎ እኣምን። አብ አዘራርባኻን ኣካይዳኻን ትሕትን ሕያዎይን እንተኼንካ፣ እቲ ሙሰሊም እውን ዋላ ብዘይ ፍቃዱ ናይ ትሕትና ሕግታት ክኸተል ይግደድ እዩ። ንዕኡ ከም ሓደ ክርስቶስ ዝሞተሉን ንስኻ ድማ መልእኽቲ ዕርቂ ሒዝካ ዝተለኣኸካሉን ሓው ጌርካ ርአዮ። ዝኸነ ናቱ ዘይግባእ ጠባይ፣ ንዕኡ ብዘይ ምቕያም፣ ብትሕትና ክትግትኦ ትኸእል ኢኻ፤ ካብኡ እውን ተመሳሳሊ ጠባይ ከም እትጽብ ብኣካይዳኻ ኣርእዮ። ክትዕኹም ናብ ባእሲ ንከይቐየር ኩሉ ግዜ ተጠንቀቑ።

4. **ከቶ ኣይትቆጣዕ (Don't get angry)-**

እቲ ትካተፖ ዘለኻ ሰብ ከም እትረሳሳን (ከም እትሓርቕ) ክገብረካ ይደሊ ይኸውን። ንስኻ እንተ ሓሪቕካ፣ ንሱ ከም ዝሰገረ እዩ ዝቆጽር። ብዘይ ፍላጥ እንተ ሓሪቕካ እም፣ እቲ ሰብ ክርእየካ እንተ ጀሚሩ፣ ብኡንብኡ ይቕሬታ ክሓትት ይጅምር ይኸውን እዚ ግን መታላሊ እዩ። ሕርቃን ምልክት ስዕረት እዩ።

5. **ብዛዕባ እምነትን ሓጢአትን ረዚን ኣረኣኢያ ይሃሉኻ፡-**

እቲ ሙሰሊም ብቀሊሉ ዝርእዮም ጉዳያት፣ ኣዝዮም ኣገደስቲ ምዃናም ንከስምዖ ግበር። እዘም ጉዳያት እዚ እም ናይ ህይወትን ሞትን ጉዳይ ምዃናም ኣርእዮ። ንስኻ ብሓቂ ረዚን እንተኼንካ፣ ንሱ እውን መጀመርታ ዋላ ላግጺ እንተኣርእዮ፣ ጸኒሑ ግን ምሳኻ ክረዳዳእ እዩ። ንስኻ ረዚን እንተዘይኮንካ ግና፣ ንክርስቶስ ሓቐኛ ምስክር ኣይትኸውንን።... ሓጢአት ከም ዘለዎም ዝእመኑሉን መድሓኒ ከም ዘድልዮም ዝርድኡሉን ባይታ ፍጠር፣ ሙሰሊማት ብዛዕባ ክብደት ሓጢአት ኣዝዩ ውሑድ ኣረኣኢያ እዩ ዘለዎም። ኣእምሮኦም ጥራይ ዘይኮነስ ልቦም ንምትንካፍ ጽዓር። ንሳቶም ክርስቶስ ዝሞተሎም ሰባት ምዃናምን፣ ንስኻ ድማ ነቲ ብወንጌል ኣቢሉ ዝመጸ ድሕነት ንክተቐርበሎም ዝተለኣኸካ ምዃንካን ብምግላጽ ተዛረቦም።

6. **ዘዩደሊ ቅርሕንቲ ካብ ምፍጣር ተጠንቀቑ፡-** "

ብዛዕባ መሓመድ እንታይ ትብል?" ንዝብል ሕቶ ብቐጥታ ምምላስ ወይ ንመሓመድ ምንቃፍ፣ ንሰማዕትኻ ክቐጥዎም ስለ ዝኸእል፣ ኣይትተሃወኸ። ንስኻ ብዛዕባ መሓመድ ዘለካ ርእይቶ ምግላጽ ኣዩድልን እዩ። ምኽንያቱ ንሳቶም ንቃልካ ኣይክቐበልዎን እዮም። መጽሓፍ ቅዱስ ምስ ኣንበቡ፣ ባዕሎም ክውስኑ እዮም። አብ ክንድኡ፡ "ብዛዕባ መሓመድ ዘለኒ ርእይቶ እንታይ ለውጢ የምጽእ? ኣነ ብዛዕባ ክርስቶስ ክነግረካ እየ ዝደሊ" ኢልካ ናብ የሱስ ምምላስ ይሓይሽ።

7. **ንመሓመድ ብዝግባእ ክበሪ ጸውዓዮ፡-**

ኣብ ዝርርብካ ንመሓመድ ብዝግባእ ስም ንኣብነት "መሓመድ ሳሂብ" ኣብ ህንዲ፡ "ሓዝራት-ኢ መሓመድ" ኣብ ፋርስ ኢልካ ምጽዋዕ ናይ ትሕትና ምልክት እዩ። ኣብ ግብጺን ማእከላይ ምብራቕን "መሓመድ" ምባል እኹል እዩ። ወይ ድማ "ነብይኩም" ክትብል ትክእል። ንየሱስ ግን "መድሓኒና" ወይ "ጎይታ" ኢልካ ጸውዓዮ።

8. ዝተሓላለኹ ቃላት ኣይትጠቐም፡-

ኣብ እትጥቀመሎም ሃይማኖታዊ ቃላት ጥንቁቕ ኩን። ቅድሚ ዝኣገረ ንስኻ ባዕልኻ ነቶም ቃላት ብቛንቋ ኣዴኻ ብዝግባእ ተረዳኣዮም። ከም "ቅድስና፣ ስርየት (Atonement)፣ ሓጢአት፣ መንግስተ ሰማያት፣ ሰላም" ዝበሉ ኣብ መጽሓፍ ቅዱስ ዝርከቡ ቃላት፣ ንሓደ ሙስሊም ምስ ስምዖም ሸውዓል ኣቲ ክርስትያናዊ ትርጉምም ኣይርድኦን እዩ። ንሱ ንከይጋገተጠንቐቐ። ዝከኣል እንተኾይኑ ንሳቶም ዝጥቀሙሎም ሃይማኖታዊ ቃላት ተጠቐም፣ ግናኹ ቅድሚኡ ንስኻ ባዕልኻ ነቶም ቃላት ብልክዕ ከም ዝተረዳእካዮም ኣረጋግጽ።

9. ዝርርብካ ኣብ ጥቕስታት መጽሓፍ ቅዱስ ዝተመሰረተ ይኹን

እቲ ሙስሊም ካብ መጽሓፍ ቅዱስ ጥቕሲ ኣልዒሉ ክከራኸር ከሎ፡ ኩሉ ግዜ እቲ ጥቕሲ ኣብ ዘለዎ ገጽ ብምኽፋት፣ ምስቲ ቅድሚኡን ድሕሪኡን ዘሎ ሓሳብ (Context) ብምንጽጻር እንታይ ማለት ምጃኑ ኣረጋግጽ። ብቃልካ ጥራይ ኣይትሃረብ። እዚ ኣዝዩ ኣገዳሲ እዩ። ነቲ ጥቕሲ ምስቲ ኣውደ-ጽሑፍ ዓው ኢልካ ምንባብ፣ መብዛሕትኡ ግዜ ነቲ ዝተላዕለ ጸገም ምሉእ መልሲ ይህብ እዩ። ነዚ መገዲ እዚ ኣብ ቁርኣን እውን ክትጥቀሙሉ ትክእል ኢኻ።

10. ብዛዕባ እትኣምነሉ ነገር ኣጸቢቕኻ ፍለጥ

ናብ ዝርርብ ቅድሚ ምእታውካ፣ መጽሓፍ ቅዱስ ብዝግባእ ክትፈልጥ ጥራይ ዘይኮነስ፣ ኣብቶም ኣከራኸርቲ ዝኹኑ ጉዳያት ድማ ጽኑዕ ኣረኣእያ ክህልወካ ይግባእ። ብዛዕባ ሓቅነት ኩሎም ቀንዲ ክርስትያናዊ ትምህርታት ምሉእ እምነት ክህልወካ ይግባእ። መጽሓፍ ቅዱስ ብዛዕባ ውድቀት ወዲ ሰብ፣ ሞት፣ ናይ ዘለኣለም ተስፋ፣ ስርየት ሓጢአትን ካልኣት ጉዳያትን እንታይ ከም ዝምህርን እንታይ ከም ዘይምህርን ኣጸቢቕኻ ክትፈልጥ ኣለካ።

11. እትሰማምዑሎም ሓቅታት ብምወቕ ስምዒት ተቐበል

ኣብ መንጎ ክርስትናን እስልምናን ዘለዉ ሓባራዊ ሓቅታት ብምሉእ ልቢ ከም እትቐሰሎም ግለጽ። ድሕሪኡ ካብዘም ናይ ስምምዕ ነጥብታት ተበጊስኻ፣ እቲ እምነቶም ካብቲ ንሳቶም ዝርድእዎ ንላዕሊ ክሳብ ክንደይ ዓማኞታ ምጃኑ ኣርእዮም። መጽሓፍ ቅዱስ ነቲ ኣብ እምነቶም ዘሎ ሓቅ ኩሉ ከም ዝምህር፣ ኣረ ካብቲ ናታቶም ትምህርቲ ንላዕሊ እውን ከም ዝኸይድ ክተርእዮም ትክእል ኢኻ። ብዛዕባ ቁርኣን ክትሃረብ ከለኻ ትሑት ኩን፣ ክትጠቅስ ከለኻ ድማ ጥንቁቕ ኩን። ግናኹ፣ ብዛዕባ እቶም ንክልቲኦም ሃይማኖታት ዘራኽቡ ዓበይቲ ሓቅታት ክትሃረብ ከለኻ፣ ብናጽነትን ብታሕጓስን ተሃረብ፤ እዚ ድማ ኣብቲ ሰማዒ ናይ ድንጋጻ ስምዒት ይፈጥር፣ በዚ ድማ ነቲ ፍሉይ ክርስትያናዊ ትምህርታት ንክሰምዕ ልቡ ይኸፈት።

12. **ሕቶታት ብምሕታት መርሓዮም እንበር ኣይትመሃሮም**

ጸገማቱ ንምርዳእ ብዝከአለካ መጠን ዝላር ርእሰኻ ኣብ ቦትኡ ኣእቱ። በዚ ድማ መልስታትካ ንሱ ብዝርድኡ መገዲ ንክተቐርብ ይሕግዘካ። ሕቶታት ብምሕታት እቲ መኻትዕኻ ባዕሉ መልሲ ንክረከብ ምግባር፣ በዚ ድማ ነቲ ንስኻ ክትምህሮ እትደሊ ሓቂ ባዕሉ ንክአምነሉ ምግባር (Socratic method) ዝበለጸ መገዲ እዩ። ንኡብነት፣ "ስለምንታይ እዩ ቅድሚ ጸሎት ምሕጻብ (ውዳእ) ዘድሊ? ንኣካላዊ ጽሬት ጥራይ ድዩ?" ወይ ድማ "ኣምላኽ ኩሉ ዝኸእል እንተኾይኑ፣ ብመልክዕ ሰብ ክመጽእዶ ኣይከእልን እዩ?" ኢልካ ክትሓትት ትኸእል ኢኻ።

13. **ካብቲ ንሱ ዝቐበሎ ጀምር፡-**

ሀ. እቲ ሙስሊም፡ ቁርኣን መጽሓፍ ኣምላኽ ምዃኑ፡ ነፍሲ ወከፍ ቃልን ፈጸልን ናይቲ በኩሪ (ኦሪጂናል) ጽሑፍ ድማ ብኣምላኽ ከም ዝተጻሕፈ ይሓምን እዩ። ዝሊ ጉዳይ እዚ ኣብ ዋጋ ዕዳጋ ከእትዎ ፍቓደኛ ከም ዘይኮነ ብምግንዛብ ንመበገሲ ክትዕ ዝኣክል እዚ ሓሳብ ተቀቢልካ እተቐርብ መርትዖታት፡ ግድን ክሰምዖ እዩ።

ለ. ሓደ ሙስሊም እዞም ዝስዕቡ ነጥብታት ከም ሓቂ ክቐበሎም ይግደድ እዩ፡-

1. ኣሃዱነት ኣምላኽ፣ ኩሉ ዝኸእል ሓይሉ፣ ጥበቡ፣ ዘለኣለማውነቱ፣ ዘይምልዋጡን ናይ ኩሉ ሰናይ ባህርያት ምንጪ ምዃኑን።
2. ኣምላኽ ንዓለም ከም ዝፈጠረ፣ ብመለኮታዊ ስልጣኑ ድማ ከም ዘመሓድራ።
3. ኩሎም ነብያት (ከም ኣዳም፣ ኖህ፣ ኣብርሃም፣ ሙሴን የሱስን) መለኮታዊ ልኡኻት ምዃኖም።
4. ኣብ መንጎ ፈጣሪን ፍጡርን ዘለኣለማዊ ፍልልይ ከም ዘሎ።
5. ህላወ ዓለምን ሰብኣዊ መንነትን፣ መንፈስ ሰብ፣ ድሕሪ ሞት ዘሎ ህይወት፣ ዓስቢ ሰናይ ግብሪን መቐጻዕቲ ሓጢአትን፣ ትንሳኤ፣ ኣገዳስነት እምነትን ህላወ መናፍስትን።
6. ናይ ክርስቶስ መለኮታዊ ተልእኾ፣ ካብ ድንግል ምውላዱ፣ ሓጢአት ዘይበሉ ምዃኑ (ሙስሊማት ንኹሎም ነብያት ሓጢአት የብሎምን ይብሉ እዮም)፣ ዕርገቱ፣ ሕጂ ኣብ ሰማይ ምህላው፣ ዳግማይ ምጽኣቱ፣ ከምኡ ድማ ክርስቶስ "ቃል ኣምላኽ" (Kalimatu'llah)ን "ካብኡ ዝኾነ መንፈስ" (Ruhun minhu) ምዃኑን (ሱራ 4:171)።
7. መጽሓፍ ቅዱስ፣ ኣብቲ ናይ መጀመሪያ ኣቀራርባኡ መለኮታዊ ግልጽት ከም ዝነበረ።
8. ጣኦት ኣምልኾ እቲ ሓደ ዘይምሓር ሓጢአት ምዃኑ (ሱራ 4:48, 116)።

በቲ ካልእ ወገን ድማ ወቐኝ ሓጢአት ወይ ድማ ንህላወ ዘለኣለማዊ ናይ ስነ-ምግባር ሕገ ኣይርድኡን እዩ። ብዛዕባ ቅድስና፣ ፍትሒ ወይ ፍቕሪ ኣምላኽ ናይ ሓቂ ኣምሳል የብሉን። ንኹሉ ዝኸእል ሓይሊ ኣምላኽ ከምቲ ንኹሉ ካልእ ባህርያቱ ዘጽልል ገይሩ እዩ ዝርእዮ። ስርየት ሓጢአት (Atonement) ከም ዘድልዮ ኣይርእይን። ንስላሴ፣ ንወልድነት ክርስቶስን ንስቕሎቱን ይጎጽግ። መጽሓፍ ቅዱስ ከም ዝተለወጠ፣ ወይ ድማ ቁርኣን ምስ ወረደ መጽሓፍ ቅዱስ ከም ዝተሰዓረ (annulled) እዩ ዝሓምን።

ሙብዛሕትኡ ናይ ሙስሊማት ተቓውሞ ካብቲ ንኹሉ ነገር ብስጋዊ (Carnally) ዓይኒ ናይ ምርኣይ ዝንባለኦም ዝመጽእ እዩ። ስለዚ፣ ንሓደ ጥቕሲ ወይ ትምህርቲ መንፈሳዊ ትርጉሙ ንከተርእዮም ጽዓር። ኣብ ሃይማኖታዊ ስርዓታት መንፈሳዊ ወገን ከም ዘለዎ ከተረድኦም እንተ ክኢልካ፣ ዓቢ ዓወት እዩ።

ንኣብነት፣ "ቅድሚ ጸሎት ኣይትሕጸቡን ኢኹም" ኢሎም ክቃወሙ ከለዉ፣ ኣቲ ተቓዋሚ ነቲ ሕጽቦ (ውዳእ) ከም ሓደ ስርዓት ጥራይ እዩ ዝርእዮ ዘሎ። ካብኡ ክርከብ ዝኸለል መንፈሳዊ ትምህርቲ ግን ንዕኡ ሓድሽ ግልጽት ክኹነሉ ይኸእል እዩ። ኣብ ከምዚ ዝበለ ግዜ፣ ነቲ ሰብ ናብቲ ናይ ጸሎት ባህሪን ናብቲ ፈጣሪና ክንቀርብ ከለና ክህልወና ዝግባእ ምድላዎትን ከምለስ ግበር። ብተመሳሳሊ፣ ብዛዕባ ኣቀራርባ ጭሕምና፣ ኣከዳድናና፣ ወይ ድማ ጭማና ነውጽእ ወይ ኣይንውጽእ ዝብሉ ተቓውሞታት ምስ ዝለዓሉ፣ ነቲ ዝርርብ ናብቲ ውሽጣዊ ድፍኢትን ናይ ሓቂ ሃይማኖትን ምለሶ። ቅድሚ ጸሎት ኣብ ዝገብርዎ "ኒያ" (Niyat - ሓሳብ ልቢ) ኣቲ ትኹረት ኣብ ምድላው ልቢ እምበር ኣብ ደጋዊ ስርዓታት ከም ዘይኮነ ብምዝኸኸር ክትሕግዞም ትኸእል ኢኹ።

14. ጸሊ!

እቲ ወንጌል ክሰብኽ ዝደሊ ኩሉ ግዜ ነዚ ናይ ቤንገል (Bengel) ምኽሪ እዚ ክዝክር ይግባእ፡- "ብዘይ ፍልጠት፡ ብዘይ ፍቕሪ፡ ብዘይ ኣድላይነትን ብዘይ ጸሎትን ናብ ክትዕ ኣይትእዮ።"

---

i See Richard Thomas, *Islam, Aspects and Prospects* (Villach, Austria: Light of Life, n.d.), pp 187-190.

ii Ibn Hanbal, *Musnad* 26216, 31062.

ii Muslim, *Sahih*, 4791.

i *Mishkat al-Masabih*, Vol.3, p.107.

i

v The points in this section are adapted from W. St. Clair Tisdall, *A Manual of Leading Mohammedanian Objections to Christianity* (SPCK., London, 1904), pp. 13-23.

ምዕራፍ 3

መሐመድ

I. ዓረብ ቅድሚያ እስልምና (Pre-Islamic Arabia)

ሓዲ ዘደንቆ ሓቂ አሎ፤ አብቲ ሻድሻይ ክፍለ-ዘመን፡ አብ ርእሰ-ምድሪ ዓረብ (Arab Peninsula) ሓዲ ብሱልን ንፉዕን ክርስትያን ሰባኺ ወንጌል ነይሩ እንተ ዝኸውን፡ መሐመድ ሓዲ ካብቶም ዓቢይቲ ክርስትያናት ሰበኸቲ ወንጌል ናይ ዓለም ክኸውን ምኽኣለ ነይሩ። ብርግጽ፡ መሐመድ ብክርስትና ተጻልዩ እዩ፤ ከምኡ'ውን ብቶም ሽዑ አብቲ ግዜ'ቲ አብ ዓረብ ዝነበሩ ከም ኣይሁድ፡ ሳብያናን ሓነፋውያንን ዝሓመሰሉ ሃይማኖታት ተጻልዩ እዩ።

1. ኣይሁድነት (Judaism)

እምነት ኣይሁድ ናብ ርእሰ-ምድሪ ዓረብ ዝኣተወ፡ ብ70 ዓ.ም. ቲቶስ (Titus) ንኢየሩሳሌም ምስ አዕነዋ፡ ኣይሁድ ካብታ ሃገር ምስ ተሰዱ እዩ። ገለ ሃብታማት ስድራቤታት ኣይሁድ አብ "የትራብ" (መዲና)፡ የመንን ካልኣት ቦታታትን ይነቡሩ ነይሮም። ሃብቶም ድማ አብ ሕርሻ፡ ልቃሕ ገንዘብን ንግዲ አጽዋርን ስልማትን (armor and jewels) ዝተመርኮሰ እዩ ነይሩ። እቶም ዓረብ፡ ኣይሁድ "ሰባት መጽሓፍ" (Holy Book) ስለ ዝነበሩ፡ የኸብርዎም ነይሮም። ገለ ዓረብ እውን ናብ እምነት ኣይሁድ ተለዊጦም እዮም።

መሐመድ ንቐዳሳት መጻሕፍቲ ኣይሁድ ይፈልጦም ከም ዝነበረ፡ እቲ አብ ቁርአን ሰፊሩ ዘሎ ዛንታታት የረድእ። ሱራ 3 ብስም ስድራቤት ኢምራን (አቦ ሙሴ)፡ ሱራ 10 ብስም ዩኑስ (ዮናስ)፡ ሱራ 12 ብስም ዩሱፍ (ዮሴፍ)፡ ሱራ 14 ብስም ኢብራሂም (አብርሃም) ከምኡ'ውን ሱራ 71 ብስም ኑሕ (ኖህ) ተሰሚየን ኣለዎ። ቁርአን ብዛዕባ እቲ እስራኤላውያን ካብ ግብጺ ዝወጹሉ ታሪኽ እውን ይዛረብ (ሱራ 2:49-50)። መሐመድ ንኣይሁድ ብዛዕባ እቲ ኣምላኽ ንሙሴ ዝሃበ ራእይ የዘኸኸሮም ነበረ። ቁርአን "ንደቂ እስራኤል መጽሓፍን፡ ትእዛዝን፡ ነቢይነትን ሂብናዮም፡ ብጽቡቕ ነገር ድማ መግብናዮም፡ ካብ ኩሉ ህዝቢ ድማ አብሊጽናዮም" ይብል (ሱራ 45:16)።

ዓረብ፡ ኣይሁድ ነቲ ክርስትያናዊ ትምህርቲ፡ ማለት ንልደት ክርስቶስ ካብ ድንግል፡ ንሰላሴ፡ ንመለኮትነት ክርስቶስን ስቕለቱን ከም ዝነጸግዎ ይፈልጡ ነይሮም። ቁርአን ንውድቀት እስራኤል ምኽንያት ዝገብሮ፡ "ኪዳናም ስለ ዘፍረሱ፡ ብራእይ ኣላህ ስለ ዘይሓመኑ፡ ንነብያት ብዘይ ፍትሒ ስለ ዝቐተሉ... 'ልብና ተደፊኑ እዩ' ስለ ዝበሉ... ብዛዕባ ማርያም ድማ ዓቢ ሓሶት (Tremendous calumny) ስለ ዝተዛረቡ" ምጂኑ ይገልጽ (ሱራ 4:155-156)።

ሓዲ ካብቶም አብ ካልኣይ ክፍለ-ዘመን አብ ዓረብ ዝነበሩ ፍሉጣት ጉጅለታት ኣይሁድ፡ "ኤብዮናውያን" (Ebionites) እዮም። ንሳቶም ንዮሱስ ከም መሲሕ፡ ወዲ ዳዊትን ዓቢ ሓጋጊን ገይሮም ይወስድዎ። ግናኸ ልክዕ ከም ሙሴ፡ ንዮሱስ እውን ተራ ሰብ ገይሮም እዮም ዝርእይዎ። መሲሕነት ዝተቐበለ ድማ አብ ግዜ ጥምቀቱ ምስ

መንፈስ ቅዱስ ምስ ሓበረ እዩ ይብሉ። ኦሪጅን ዝተባህለ ናይ እስክንድርያ ሊቅ፣ ኡብዮናውያን ልክዕ ከምቲ "ወዲ ዳዊት መሓረኒ" እናበለ ዝጭድር ግናኹ የሱስ መን ምዃኑ ዘይፈልጥ ዕወር ሰብ እዮም ዝመሰሉ ይብል ነበረ።

2. ክርስትና

መሓመድ፡ እንተወሓደ ኣብ መጀመርታ ናይ ተልእኾኡ፡ ንክርስትናን ጽቡቕ ኣረኣእያ እዩ ነይርዎ

ሱራ 5:69, 82

"እቶም ዝአመኑ (ሙስሊማት)፣ ኣይሁድ፣ ሳባውያንን ክርስትያናትን፣ ብኣላህን ቦታ ዳሕረይቲ መዓልትን ዝአመኑ፣ ሰላም ድማ ዝገበረ፣ ምንም ፍርሒ ኣይክህልዎምን እዩ፣ ኣይክሓዙን ድማ እዮም... ነቶም ዝአመኑ ብጽልኢ ኣዝዮም ዝቐርብዎም ኣይሁድን መሻርክትን ምዃኖም ክትረክብ ኢኻ። ነቶም ዝአመኑ ብፍቕሪ ኣዝዮም ዝቐርብዎም ድማ እቶም 'ንሕና ክርስትያናት ኢና' ዝብሉ ምዃኖም ክትረክብ ኢኻ። እዚ ድማ ኣብ ማእከሎም መነኮሳትን ካህናትን ስለ ዘለውን ንሳቶም ድማ ትዕቢተኛታት ስለ ዘይኮኑን እዩ።"

ይኹን እምበር፡ እቲ ናብቲ መሬት ዝበጽሐ ዓይነት ክርስትና፡ ናይ ሓቂ ወንጌል ዘይኮነስ፡ ዝተፈላለዩ "ስኑዕ ኑፋቕ" (Heresy) ዝነበሮ እዩ። እቲ ከባቢ ኣብ ትሕቲ ግዝኣት ሮማውያን ስለ ዘይነበረ፡ እቶም ኣብ ግዝኣት ሮማ ዝሰጉ ዝነበሩ መናፍቓን ናብ ዓረብ ይሃድሙ ነይሮም። ስለዚ መሓመድ ዝረኸበ ክርስትና ካብቲ ርትዓዊ እምነት ዝረሓቐ እዩ ነይሩ።

- (ሀ) ሞኖፊሳይትስ (Monophysites):- ኣብ ውሽጢ ግዝኣት ሮማ ዝነበረ ሃይማኖታዊ ግጭት፣ እዘም ሰባት እዚአም ናብ ኣል-ሒራ ንክሃድሙ ገይርዎም እዩ። ንሳቶም ተፈጥሮ (nature) ክርስቶስ መለኮታዊ ጥራይ እዩ፣ ግናኹ ሰብኣዊ ባህርያት እውን ኣለዎ ኢሎም ይእምኑ ነበሩ። ንሳቶም ካብ ሶርያን ኢራቅን ብምምጻእ እምነቶም የጋፍሑ ነበሩ። ዓሌት "ጋሳን" ድማ ናብዚ እምነት እዚ ተቐይሮም እዮም። ብ518 ዓ.ም. ድማ ገዳም ነይሮም ። ጳጳሳት ድማ ኣብ 0-ማን (424 ዓ.ም)፡ ኣብ ባሕሪን ድማ (575 ዓ.ም) ከም ዝነበሮም ተመዝጊቦም ኣለው።
- (ለ) ንስጥሮሳውያን (Nestorians):- ንስጥሮሳዊ ክርስትና ናብ ኣል-ሒራ ኣቐዲሙ እዩ በጺሑ፣ ብ410 ዓ.ም. ድማ ገዳም ተሃኒጹሎም ነበረ። ንሳቶም ኣብቲ ስጋ ዝለበሰ ክርስቶስ ክልተ ዝተፈላለዩ ኣካላት (ሰብኣዊን መለኮታዊን) ኣለው ይብሉ ነበሩ። እዚ ድማ ምስቲ ክርስቶስ ምሉእ ሰብን ምሉእ ኣምላኽን እዩ፣ ክፈላለ ድማ ኣይክእልን እዩ ዝብል ትኽክለኛ ትምህርቲ ዝጋጮ እዩ። ንስጥሮሳውያን ብ525 ዓ.ም. ካብ ኢትዮጵያ ናብ የመን ክስይዱ ጀሚሮም ነበሩ። ዕላማኦም ድማ ካብ ምስባኽ ወንጌል ንላዕሊ ንግዲ ምስፍሕፋሕ ነበረ። ሓዲ ካብቶም ኣብ ግዜ መሓመድ ዝነበሩ ፍሉጣት ንስጥሮሳዊ ሰብ፣ ዋራቃ ኢብን ናውፋል (ናይ መሓመድ ቀዳመይቲ ሰበይቲ ዝነበረት ኸዲጃ ወዲ ኣም) ነበረ። ዋራቃ ካብ ወንጌል ማቴዎስ ካብ ምዕራፍ 1 ክሳብ 25 ናብ ዓረብኛ ተርጉሙ ነበረ፣ ግናኹ ብስቕለትን ትንሳኤን ስለ ዘይእምን ነተን ናይ መወዳእታ ሰለስተ ምዕራፋት ዘሉሉውን ነበረ።
- (ሐ) ማርያማውያን (Mariamites):- ሰዓብቲ እዚ እምነት እዚ ቀደም ንጣኦት "ቪነስ" የምልኩ ነበሩ። ናብ ክርስትና ምስ ተቐየሩ ድማ፣ ኣብ ክንዲ መንፈስ ቅዱስ ነታ ድንግል ማርያም ኣብቲ ሰላሴ

ብምእታው ከም ኣምላኽ የምልኸዎ ነበሩ። መሓመድ ነዚ ትምህርቲ እዚ ብትሪ ይቃወም ነበረ (ሱራ 5:116)።

- (መ) ዶሲቲዝም (Docetism):- እዚ ኑፋቕ እዚ፡ ምሉእ ሰብነት ክርስቶስ ይኸኡድ። ስሙ ካብታ "ዶክይን" (dokein) እትብል ናይ ግሪኽ ቃል ዝመጸት ኮይና፡ ትርጉማ "ምምሳል" (Seem) ማለት እያ። ንሳቶም፡ ስጋ ርኹስ ስለ ዝኾነ፡ የሱስ ምሉእ ብምሉእ ሰብ ክኸውን ኣይክእልን እዩ። ግናኹ ሰብ መሲሉ ተራእዮ ይብሉ። እዚ ማለት፡ ኣብ ልደት ሰብነት ለቢሱ ኣብ ስቕለት ደርቢይዎ፡ ወይ ድማ ሰብነቱ ሰማያዊ (Ethereal) እዩ ነይሩ ማለት እዩ። ዶሲቲዝም ንስጋው፡ ንስቕለትን ትንሳኤን ይነጽግ። ምናልባት እዚ እዩ ንመሓመድ፡ የሱስ "ከም ዝተሰቐለ መሰሎም እምበር ኣይተሰቐለን" (ሱራ 4:157) ንክብል ጽልዋ ዝገበረሉ።
- (ረ) ኣርዮሳውነት (Arianism):- እዚ ኑፋቕ እዚ ንሓድነት ኣምላኽ ስለ ዘትኩር፡ ንክርስቶስ ከም ዝተፈጥረን (Created) ካብ ኣቦ ዝነእስን ገይሩ ይርእዮ። ጉባኤ ኒቅያ (ግንቦት፡ 325 ዓ.ም) ነዚ ኑፋቕ ብምውጋዝ፡ ክርስቶስ "ዝተወልደ እምበር ዘይተፈጥረ፡ ምስ ኣቦ ድማ ማዕረ ዝኾነ" ምጳኑ ኣረጋገጸ።

3. ሳቢያንያን (The Sabaeans)

ቁርኣን ንሳባውያን ሰለስተ ግዜ ምስ መስሊማት፡ ኣይሁድን ክርስትያናትን፡ ኣይክፈርሑን ኣይክሓዙን እዮም፤ ዓሰቦም ኣብ ጎይትኣም እዩ ብምባል ብጽቡቕ ጠቐስዎም ኣሎ (ሱራ 2:62, 5:69, 22:17)። እቲ ስም ምናልባት ካብታ "ስባ" (sba) እትብል ናይ እብራይስጢ ቃል ("ምጥማቕ/ምጥላቕ") ዝመጸት ኮይና፡ ኣብ መሰጸታምያ ንዝነበሩ ጥምቀት ዝገብሩ ዝነበሩ ኑፋቕ ክርስትና እያ እተመልከት።

ይኹን እምበር፡ እዚ ስም እዚ ብሓደ ኣረማውያን ጉጅለ እውን ይዝውተር ነይሩ እዩ። እዞም ጉጅለ እዚኣቶም፡ ንኸዋኸብቲ ዘምልኹ ኮይኖም፡ ነቶም ጥላኔታት "ኣቦታት"፡ ነቶም ንጥረ-ነገራት (Elements) ድማ "ኣዴታት" ይብልዎም ነበሩ። ገጾም ናብ ካዕባ (Ka'aba) ገይሮም ኣብ መዓልቲ ሹብዓተ ግዜ ይጽልዩ ነይሮም። ናይ ቀበረ ጸሎት ከይተምበርኩኹ ይገብሩ። ኣብ ዓመት ንኣደ ወርሒ ይጸሙ (ከም ረመዳን)፡ ግዝረት ይገብሩ። ከምኡ'ውን ናብ መካ ይነግዱ ነይሮም። ብዙሓት ኣንስቲ ምምርዓው፡ ሓሰማ ምብላዕ፡ ምወት እንስሳን ደምን ምብላዕ ይኸልከሉ ነይሮም። እስልምና ብዙሕ ካብዚ ትምህርትታት ወሲዱ እዩ።

4. ኣኒፋውያን (The Hanifites)

ኣኒፋውያን ማለት "ካብቲ ዝተበላሸወ ሃይማኖት ርሒቆም፡ ነቲ ናይ ሓቂ ሃይማኖት እስማኤል ወዲ ኣብርሃም ዝኸተሉ" ማለት እዩ። ንሳቶም ንግእታት፡ ንይሁዲነትን ንክርስትናን ነጹጎም። "ሓደ ኣምላኽ" (Monotheism) ጥራይ እዮም ዝእምኑ። ብድሕሪ ሞት ኣብ ዘሎ ህይወትን መዓልቲ ፍርዲን ይእምኑ። ስራዕ ዝኾነ ምእጻብ (Ablutions)፡ ግዝረት፡ ከምኡ'ውን ኣብ በዓቲታት ምጽላይን ምስትንታንን የዘውትሩ ነይሮም። ዝሙት፡ ወለድ (Interest)፡ መስተ፡ ስጋ ሓሰማን ንደቂ ኣንስትዮ ህጻናት ቀቲልካ ምድርባይን (Killing newly-born females) ይቃወሙ ነይሮም። ንሰረቐቲ ኢዶም ብምቕራጽ፡ ንዘመውቲ ብእምኑ ብምቕጥቻጥ፡ ንስካራት ድማ ብምግራፍ ይቕጽዑ ነይሮም። ናይ መሓመድ መልእኸቲ መጀመርታ ዝተቐበሉ፡ ኣኒፋውያን እዮም ነይሮም። ብዙሕ ካብቲ ልምዳቶምን ትውፊቶምን ድማ ናብ እስልምና ኣትዩ እዩ።

II. ታሪክ ህይወት መሐመድ

መሐመድ ብ570 ዓ.ም. ኣቢሉ ኣብ መካ፣ ካብ ዓሌት ቁረይሽ ተወልደ። ንሱ ሓደ ካብቶም ኣብ ታሪኽ ዓለም ዝዓበዩ ጽልዎ ዘሕደሩ ሰባት ክኸውን ብቐጠሎ እዩ። ኣብ መሐመድ ዓብዱላህ፣ ኣዲኡ ድማ ኣሚና ይበሃሉ ነበሩ።

መካ ንናይ የመንን ሶርያን ዝመላለሳ ናይ ንግዲ ጉጅለታት ቀንዲ መዕረፊ ነበረት። ሰባት ካብ ዝተፈላለዩ ከባቢታት ናብቲ "ካዕባ" (Ka'aba) ዝበሃል ጸሊም እምነ ንምምላኽ ይመጹ ነበሩ። ብመሰረት ባህሊ ዓረብ፣ እቲ ካዕባ ብኣዳምን ሄዋንን ዝተሃንጸ ኮይኑ፣ ጸኒሑ ድማ ብኣብርሃምን እስማኤልን ተሓዲሱ እዩ። ቁርኣን ኣብርሃምን እስማኤልን መሰረት እቲ ቤት የልዕሉ ከም ዝነበሩ ይዛረብ (ሱራ 2:127)። ሙስሊማት እቲ ካዕባ ኣብ ምድሪ ዝተሃንጸ ቀዳማይ ቤት ኣምላኽ እዩ ኢሎም ይኣምኑ። ይኹን እምበር፣ ብግዜ መሐመድ እቲ ቤት ብ360 ጣኦታት ተኸቢቡ ነበረ።

ድሕሪ ማይ ኣይሂ ኖህ፣ እቲ ህንጻ ኣብ ትሕቲ ሑጻ ተቐቢሩ ጠፊኡ ነበረ። ጸኒሑ ግን ብትእዛዝ ኣምላኽ፣ ኣብርሃምን ወዱ እስማኤልን ነቲ ዑና ብምኹዓት እንደገና ሃኒጾምዎ።

ቁርኣን ብዛዕባ እዚ ክዛረብ ከሎ፣ "ኣብርሃምን እስማኤልን መሰረት እቲ ቤት (ካዕባ) የልዕሉ ኣብ ዝነበሩሉ ግዜ፣ [ኣብርሃም ከምዚ ኢሉ ጸለየ] 'ነይታና! እዚ ተግባርና እዚ ካባና ተቐበል፤ ንስኻ ጥራይ ኢኻ ሰማዕን ፈላጥን' (ሱራ 2:127)" ይብል። ሙስሊማት፣ ካዕባ ኣብ ምድሪ ዝተሃንጸ ናይ መጀመርታ ቤት ኣምላኽ ምዃኑ ይኣምኑ።

ከም ሓቂ ግን፣ ኣብ ዝተፈላለዩ ግዜያትን ቦታታትን ኣብ ንኡስ ክፍለ-ዓለም ዓረብ ኣሲታት ዕሰራ ዝኾኑ "ካዕባታት" ነይሮም እዮም። ይኹን እምበር፣ እቲ ኣዝዩ ፍሉጥን ብቐጻሊ ዓሚቕኡ ክብሪ ዝወሃቦን እቲ ኣብ መካ ዝርከብ እዩ። ብግዜ መሐመድ፣ ንነፍሲ ወከፍ መዓልቲ ናይቲ ቆጶራ ወርሒ (lunar year) ዝኸውን፣ 360 ዝተፈላለዩ ጣኦታት ንኣምላኽን ንመንጎኻትን ተባሂሎም ኣብ ዙርያ ካዕባ ተተኪሎም ነበሩ።

1. ህጻንነት መሐመድ

መሐመድ ምስ ተወልደ፣ ከምቲ ልማድ ሰብ መካ፣ ኣብ በረኻ ናብ እትነብር ዓሌታ በኒ ሳዕድ ዝኾኑ ሓሊማ እትበሃል ቤዳዊን መጥበቂት ተላእኹ። ክሳብ 5 ዓመት ዝመልእ ድማ ምስኣ ጸንሐ። በዚ ድማ ክልተ ረብሓታት ረኸቦ ንሳቶም ድማ ጽቡቕ ጥዕናን ብርቱዕ ኣካልን፣ ከምኡ ድማ እቲ ሰብ ዓረብ ከም "ንጹህ"ን ቅኑዕን ገይሮም ዝርእይዎ ናይ በረኻ ዓሌታት ኣዘራርባ (dialect) ክመሃር ከኣለ።

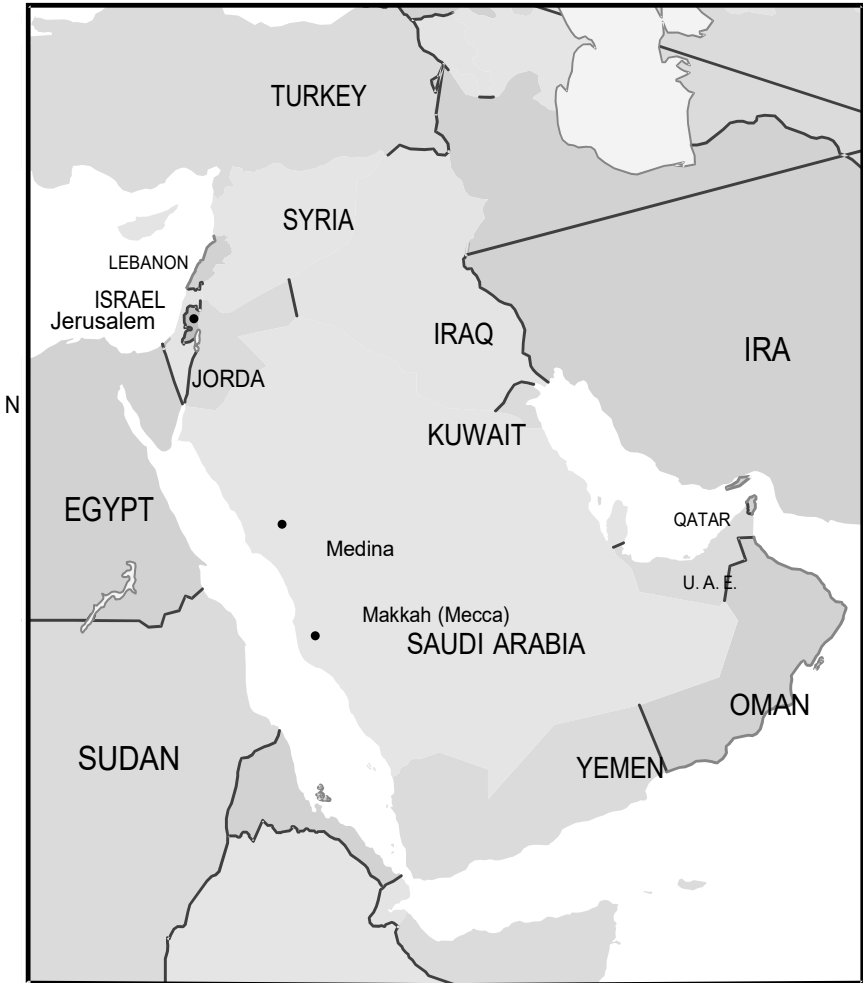
ኣብዚ ግዜ እዚ ወዲ 3 ዓመት ከሎ፣ ክልተ ጻዕዳ ዝተኸደኑ ሰባት መጺኡም፣ ከብዱ ቀዲዶም ልቡ ከም ዝሓጸብዎ ዝገልጽ ዛንታ ኣሎ። ሓሊማ ሰንቢዳ፣ ገለ ሕማም ወይ እኩይ መንፈስ ዝተንከፎ መሲልዎ ናብ ኣዲኡ መለሰቶ። ኣዲኡ ኣሚና ግና ንሓሊማ ክትሕዞ ኣእመነታ፣ ግናኽ ተመሳሳሊ ራእይ ምስ ተራእየ፣ ሓሊማ ወዲ 5 ዓመት ምስ ኮነ ንሓዋሩ ናብ ኣዲኡ መለሰቶ። ሙስሊማት ነዚ ተሞኩሮ፣ ክልተ መላእኸቲ ንመሐመድ ልቡ ኣጽርዮም ንነብይነት ከም ዘዳለዉዎ ገይሮም ይወስድዎ።

ሱራ 94:1-3

"አፍ ልብኸዶ አይገፋሕናልካን? ነቲ ዝባንካ ዘድነነ ጸርካ ዶ ካባኸ አይአለናልካን?"

አቦኡ ዓብዱላህ፡ መሓመድ ገና ከይተወልደ እዩ ሞይቲ። ወዲ 6 ዓመት ምስ ኮነ፡ አዲኡ አሚና ናብ የትራብ ናይ ገዛእ ርእሳ ከተማ ሒዞቶ ከደት። አብቲ ናይ 11 መዓልታት ጉዕዞ ምምላሳ ግና ሓሚማ ሞተት። ብድሕሪኡ አባሓጎኡ ዓብዱል መጣሊብ ወዲ 80 ዓመት ሓዘዎ። ንሱ'ውን ድሕሪ ክልተ ዓመት ስለ ዝሞተ፡ መሓመድ ኣብ ትሕቲ ሓልዮት አኮኡ ኣቡ ጣሊብ ዓበዮ።

2. ወዲ 12 ዓመት ከሎ ናብ ሶርያ ዝገበሮ ጉዕ

ታሪኽ ቀዳማይ ህይወት መሐመድ ሙብዛሕትኡ ብልማድ (tradition) ዝመጸ ስለ ዝኾነ፡ ብልክዕ ንምርግጶጶ ኣጸጋሚ እዩ። ይኹን እምበር፡ ወዲ ዓሰርተ ክልተ ዓመት ምስ ኮነ ምስ ኣኩሉ ኣቡ ጣሊብ ብምዃን ንኣይሎ ኣዋርሕ ዝወሰደ ናይ ንግዲ ጉዕዞ ናብ ሶርያ ከም ዝገበረ ብሰፊሑ ይእመን። ኣብኡ ድማ እዩ ንፈሊማ ግዜ ምስቶም ኣብ ሶርያ ዝነበሩ ክርስትያናት ሌላ ዝጀመረ።

እቲ ኣብ ቁርኣን ዘሎ ብዛዕባ ክርስትና ዝገልጽ ሓሳባት፡ ካብቲ ኣብዚ ጉዕዞ ዝረኣዩ ዝገጸባርቕ ክኸውን ይኸእል እዩ። ብተወሳኺ ድማ፡ መሐመድ ኣብቲ ናይ ሓቂ ምድላይ ዝነበረሉ ናይ መጀመርታ ግዜ፡ ናይ ሓቂ ወንጌል ረኺቡ እንተ ዝኸውን፡ ንትምህርቲ የሱስ ምተቐበሎ ነይሩ ይኸውን። እቲ ተመራማሪ-ይ ሰር ዊልያም ሙየር (Sir William Muir) ከም ዝበሎ፡ "መሐመድ ኣብ ክንዲ እቲ ሓቀኛ ወንጌልን፡ እቲ ብወዱ ኣቢሉ ዝገለጸ ዕርቂ ኣምላኽን፡ ነቲ ስላሴ ዝብል ዶግማን፡ ንማርያም ከም ሳልሳይቲ ኣካል ስላሴ (goddess) ገይሩ ዘቐርብ ኑፋቕን እዩ ረኺቡ። እዚ ድማ ኣብ ኣእምሮ መሐመድ፡ ክርስትያናት ሰለስተ ኣማልኸቲ ኣብ፡ ወዲ፡ ማርያም እዮም ዘምልኹ ዝብል ጡብላሕታ ከም ዝሕዝ ገበሮ።

3. እቶም ዝተሓብኡ ዓመታት

መሐመድ ካብ ወዲ 12 ዓመት ከሳብ 25 ዓመት ዝነበረሉ ግዜ "ዝተሓብኡ ዓመታት" ተባሂሉ ክጽዋዕ ይከእል። ከምቶም ናይቲ ከባቢ ኣወዳት፡ ንኣባጊዕን ኣጣልን ኣብ ጥቓ መካ ዘለዉ ጎብታት ይጓሊ ከም ዝነበረን፡ ናብ ካልኣት ናይ ንግዲ ጉዕዞታት እውን ይኸይድ ከም ዝነበረን ርግጽኛታት ክንኸውን ንኸእል ኢና። ሙብዛሕትኡም ጸሓፍቲ ታሪኽ፡ እዚ መንእሰይ እዚ ብባህሪኡ "ዓቃልን" ዝእርእሱ ዝገትእን ከም ዝነበረ ይሰማምዑሉ እዮም። ሰር ዊልያም ሙየር ከምዚ ብምባል ይገልጻ፡-

"ብዛዕባ ንእስነት መሐመድ ብዙሕ ዝተነግረና የለን። ካብ መካ ናይ ሰለስተ መዓልቲ ጉዕዞ ርሒቑ ኣብ ዝካየድ ዓመታዊ ናይ ንግዲ ምርኢት (fair) ይሳተፍ ነበረ፤ ኣብኡ ድማ ነቲ ብዓረብኛ ግጥምን ስነ-ጽሑፍን ዝግበር ዝነበረ ውድድራት ይዕዘብ ነበረ። ኣብዚ ምርኢት እዚ ድማ ምስ ኣይሁድን ክርስትያናትን ይራኹብ ነበረ፤ ብዛዕባ ኣረኣኦም ድማ ገለ ፍልጠት ረኺቡ ክኸውን ኣለዎ። ድሕሪኡ ኣብ ህይወቱ፡ ምስቲ ናይ ናጅራን ጳጳስ ዝነበረ 'ቆስ' (Coss) ብምርኻብን ካብ ኣፉ ድማ 'ነቲ ሓቀኛ እምነት ኣብርሃም' ብምስማዑን ዕጉብ ከም ዝነበረ ይዛረብ ነበረ።

ብሊሕ ኣእምሮን ረቂቕ ባህርን ዝነበሮ፡ ዓቃልን ኣስተንታንን (meditative) ብምዃኑ፡ ሙብዛሕትኡ ግዜ ምስ ርእሱ እዩ ዘሕልፎ ነይሩ። እቲ ጽብቕ ባህሪኡን ንጸሀ ኣካይዳኡን ብኹሎም ዜጋታት ተቐባልነት ስለ ዘምጽኣሉ፡ ብሓባራዊ ስምምዕ 'አል-አሚን' (Al-Amin) ወይ 'እሙን' ዝብል መጻውዒ ተዋሂብዎ።"

4. ምስ ኸዲጃ ዝገበሮ መውሰዕ

መሐመድ ወዲ 25 ዓመት ምስ ኮነ፡ ኸዲጃ ኣብ ዝተባህለት ሃብታም መበለት ተቐጽረ። ኣብ ስርሑ ኣዝዩ እሙን ብምንባሩ፡ ሓላፊ ናይ ንግዲ ጉጅለታታ (caravans) ኮነ። በዚ ሓላፍነት እዚ ድማ፡ ናብቶም ናይ ሰሜን ሃገራት እንደገና ተጓዕዘ፤ ክሳብ ደማስቆን ኣሌፖን ድማ በጽሖ። ኸዲጃ ብባህሪኡን ብብቕዓቱን ኣዝያ ስለ ዝተሰሓበት፡ ብመንገዲ ሓብታ ገይራ ናይ መርዓ ሕቶ ኣቕረበትሉ።

መሐመድ ነቲ ሕቶ ብመጠኑ እናተሰከፈ ተቐብሎ። ይኹን እምበር፡ ኣቦ ኸዲጃ ነዚ መርዓ እዚ ንምፍቃድ ኣበዮ። ስለዚ ኸዲጃ ዓቢ ድግስ ኣዳለወት፤ ኣቦኣ ስኪሩ ከሎ ድማ ላም ኣሕረደት፡ ድሕሪኡ ቦቲ ካህን መካን ወዲ ኣሞኣን ዝነበረ ዋራቃ ኢብን ናውፋል ኣቢላ እቲ ናይ መርዓ ስነስርዓት ንክፍጸም ገበረት። ኸዲጃ ካብ መሐመድ ብዓሰርተ ሓሙሽተ ዓመት ትዓቢ ነበረት፤ ካብ ዝሓለፈ ሓዳራ ድማ ሓንቲ ጻልን ክልተ ኣወዳትን ነበሩዋ። ምስናይ እዚ ኩሎ ግን፡ ብሓባር ብታሕጻስ ይነብሩ ነበሩ። ንመሐመድ ክልተ ኣወዳትን ኣርባዕተ ኣዋልድን ወለደትሉ። እተን ኣዋልድ ዝዓቢያ እኳ እንተኾና፡ እቶም ኣወዳት ግን ገና ብህጻንነቶም እዮም ዓሪፎም።

5. እቲ ቀዳማይ ግልጻት (ራእይ)

እቲ መርዓ ዘምጽአሉ ሃብትን ክብረትን፡ መሐመድ ኣብቲ ናይ መካ ሲቪላዊ ባይቶታት ክሳተፍን ንኣስተንትኖ ዝኸውን ትርፊ ግዜ ንክረከብን ኣኸአሎ። ብባህሪኡ ኣስተንታኒ (meditative) ብምንባሩ፡ ንመዓልታት ዝኣክል ካብ ሰብ ተፈሊዮ ናብቶም ጽሙዋት በዓቲታት ይኸይድ ነበረ። ሓደ መዓልቲ፡ ካብ መካ ሓደት ኪሎሜትራት ንሰሜን ኣብ ዝርከብ ጎቦ ሓራእ (Mount Haraa) ኣብ ዝርከብ በዓቲ ከሎ፡ ሓደ ራእይ ረኣዮ።

ብመሰረት እቲ ቀዳማይ ጸሓፊ ታሪኽ መሐመድ ዝኸነ ኢብን ኢስሃቅ፡ እቲ ነቢይ ኣብ ዓሚቕ ድቃስ ከሎ እዩ መልእኽ ጅብሪል (ጉበርኤል) ተገሊጹ "ኣንብብ!" (Recite!) ኢሉ ዝአዘዘ። መሐመድ ሰንቢዱን ፈሪሁን "እንታይ ኢሉ ክንብብ?" ኢሉ ሓተተ። ሸዑ ንሸዑ፡ ልክዕ እቲ መልእኽ ከሳዱ ሓኒቐ ከም ዝሓዘ ኮይኑ፡ ጉሮሮኡ ክጽብብ ተሰምዖ። እቲ መልእኽ እንደገና "ኣንብብ!" ኢሉ ኣዘዘ። መሐመድ እንደገና እቲ ናይቲ መልእኽ ሓይሲ ተሰምዖ። ንግልጻይ ግዜ እቲ መልእኽ "ኣንብብ!" ኢሉ ምስ ኣዘዘ፡ መሐመድ ከምዚ ዝሰዕብ ደገመ፡-

"ብሸም እቲ ንወዲ ሰብ ካብ ረጋኢ ደም ዝፈጠረ ጎይታኻ ኣንብብ! ኣንብብ! ጎይታኻ ኣዝዩ ርሕሩሕ እዩ። ንሱ እዩ ንወዲ ሰብ ብርሳስ (ቀለም) ገይሩ ዘይፈልጦ ዝነበረ ዝመሃሮ።" (ሱራ 96:1-5)

መሐመድ ድሕሪኡ ነዚ ተመክሮ እዚ ከም ናይ ሓቀኛ ኣምላኽ (አላህ) ነቢይ ንክኸውን ዝቐረበሉ ጻውዒት ገይሩ ወሰዶ። እቲ "አላህ" ዝብል ስም ምስቲ ኣብ ብሉይ ኪዳን ንኣምላኽ ዝጥቀሱሉ "ኤሎሂም" (Elohim) ዝብል ናይ እብራይስጥ ቃል ዝተኣሳሰረ እዩ። መሐመድ ናብ ሰበይቱ ምስ ተመልሰ፡ ልክዕ ከም ሓደ ፍርቂ-ልቡ ዝጠፍኦ ሰብ ኮይኑ ይጥምት ነበረ። "ኣብ ውሽጢይ ሓዊ ዝነድድ ዘሎ እዩ ዝመስለኒ!" እናባለ ጨደረ። "ቁሩብ ዝሓል ማይ ኣምጽኡላይ፡ ምናልባት እቲ ዝነድድ ሓዊ የጥፍኡላይ ይኸውን።" ኸዲጃን ኣገልገልታን ካብ ዔላ ማይ ኣምጺኡም ኣብ ልዕሊ ሰብኣዮ ኣፍሰሱዎ። ነቲ ኣብ ኣካላቱ ዝነበረ ዘገርም ሙቕት ንምዝሓል ብዙሕ ባልዲ ማይ የድሊ ነበረ። ድሕሪኡ ምንቅጥቃጥ ሓዘ፤ ኸዲጃ ድማ ብርጉድ ዝበለ ባርኖስ ገይራ ጠቕሲላ ንክዓርፍ ኣብ ዓራቱ ኣደቀሰቶ።

6. ባህሪ ናይቶም ንመሐመድ ዝመጽዎ ዝነበሩ ግልጻታት

ናይ መሐመድ መሳቱ (መዋዕልቱ)፡ እቲ ግልጻታት ዝመጸሉ ዝነበረ መንገዲ ብኸመይ ከም ዝነበረ ከምዚ ኢሎም ይገልጽዎ፡-

ኢብን ሳዒድ (Ibn Sa'ad):

"እቲ ናይ መለኮት ድፍኢት (inspiration) ኣብ ዝመጸሉ ግዜ፡ እቲ ነቢይ ብጭንቂ ይውሓጥ፡ ገጹ ድማ ይቐየር ነበረ። ከም ዝሰኸረ ሱብ ወይ ድማ ድቃስ ከም ዝደፈኖ ሱብ ናብ ምድሪ ይወድቅ ነበረ። ዋላ ኣብቲ ኣዝዩ ዝሓል መዓልቲ እውን፡ ግንባሩ ብዓባይቲ ነጠብጣብ ረሃጽ ይጥልቂ ነበረ። ዋላ ኣብ ልዕሊ ገመል ተወጢሑ ከሎ እቲ ራእይ እንተ መጸኡዎ፡ እታ ገመል እኳ ትሰናበድን ትርበሽን ነበረት፤ ኮፍ ትብልን ትትስእን፡ ኣእጋራ ድማ ልክዕ ከም ዝፍለዩዎ ገይራ ትወራውሮም ነበረት። እቲ ግልጸት ብሃንደበት እዩ ዝወርድ ነይሩ። ብዛዕባ እቲ ኩነታት ምስ ተሓተተ፡ ግልጸት ብክልተ መገድታት እዩ ዝመጸነ፤ ሓድሓደ ግዜ ጅብሪል ልክዕ ከም ሓደ ሱብ ምስ ሱብ ዝዛረብ ኮይኑ ነቲ መልእኸቲ የብጽሓሊይ፡ እዚ ድማ ቀሊል እዩ። ካልእ ግዜ ግን ከም ድምጺ ደወል ኮይኑ ናብ ልባይ ይኣቱ፡ ኣዝዩ ድማ የሳቕየኒ ኢሉ መሊሱ። መሓመድ፡ እቲ ሸበት ጸጉሩ ብሰንኪ እቶም ዘሰንብዱ ሱራታት (terrific Suras) ከም ዝመጸ ይዛረብ ነበረ።

ጣባሪ (Tabari):

"ራእይ ኣብ ዝወርደሉ ግዜ፡ ብርቱዕ ናይ ምንቅጥቃጥ ኩነታት የጋጥሞ ነበረ። ገጹ ይሃሰስ (ይጽልም)፣ ድሕሪኡ ድማ ብኮቦርታ ይሸፈን ነበረ፤ ካብቲ ኮቦርታ ምስ ወጸ ድማ ኣካላቱ ብረሃጽ ተጠሊቐ ይርከብ ነበረ።"

ኢብን ሓንባል (Ibn Hanbal):

"እዚ መስርሕ እዚ ሓድሓደ ግዜ ብናይ ኸርኸር (snoring) ድምጽን ገጹ ብምቕላሕን ይሰነ ነበረ። እዚ ድማ ከም ንቡር መልክዕ ራእይ ይውሰድ ነበረ፤ ብዘይ ምንም ምድላው ድማ ይኸሰት ነበረ። እቲ ነቢይ መግቢ እናበልዕ ከሎ ሕቶ እንተ ተሓተቱ፣ ሸዑ ንሸዑ መለኮታዊ መልሲ ይረከብ ነበረ፤ ነቲ መልእኸቲ ምስ ነገረ ድማ ነቲ ኣብ ኢዱ ሒዝዎ ዝነበረ ጉርሻ መግቢ ምብላዕ ይቐጽል ነበረ። ሓድሓደ ግዜ ድማ ኣብ መድረኽ (ሚንበር) ደው ኢሉ ከሎ ራእይ ይወርደሉ ነበረ። መሓመድ ኣብቶም ናይ መጀመርታ ግዜያት 'እቲ ብኮቦርታ ዝተጠቐሰሉ ሱብ' ተባሂሉ ይጽዋዕ ነበረ።"

አባዳ ኢብን ኣሱ-ሳሚት (Obada ibn as-Samit):

"እቲ ግልጸት ኣብ ዝወርደሉ ግዜ፡ እቲ ነቢይ ይጭነቐ፣ ገጹ ድማ ናብ ጸሊም ሕብረ ይቐየር ነበረ።" ካልእ ምንጩ ድማ፣ መሓመድ ግልጸት ኣብ ዝመጸሉ ግዜ ርእሱ ይደፋእ ከም ዝነበረ፣ እቶም ሰዓብቱ ድማ ንዕኡ ስዒብም ርእሱም ይደፍኡ ከም ዝነበሩ፣ እቲ ራእይ ምስ ተወድኦ ድማ ርእሱ የልዕል ከም ዝነበረ ይገልጽ። እታ ኣዝያ ዝፈትዎ ሰባይቱ ዓኢሻ ከምዚ ኢላ ትዝከር፡- "ኣል-ሓሪስ ኢብን ሂሻም ንነቢይ፡ 'ኦ ልኡኸ ኣምላኸ፣ እቲ ራእይ ብኸመይ እዩ ዝመጸካ?' ኢሉ ሓትትዎ። መሓመድ ድማ፣ 'ሓድሓደ ግዜ ከም ድምጺ ቃጭል (ደወል) ኮይኑ ይመጸኒ፣ እዚ ድማ እቲ ኣዝዩ ከቢድ እዩ። እቲ መልእኸኽ ዝበሎ ኩሉ ምስ ሓዝኩ ድማ ይሓድገኒ። ካልእ ግዜ ድማ እቲ መልእኸኽ ብሰብአዊ መልክዕ ተገሊጹ ይዛረብኒ፣ ኣነ ድማ ዝበሎ እሕዝ' ኢሉ መሊሱሉ።" ዓኢሻ ወሲኻ ከትገልጽ ከላ፣ "ኣብ ኣዝዩ ዝሓል መዓልቲ ራእይ ከወርዶ ከሎ ርእየዮ እየ፣ እቲ ራእይ ገዲፍዎ ከኸይድ ከሎ ግን ግንባሩ ብረሃጽ ይጥልቂ ነበረ" ትብል።

7. እቲ ግልፀት(ራእይ) ንግዜኡ ምቁራጹ

ድሕሪ እቲ ቀዳማይ ራእይ፣ ንመሓመድ ንተኸታታሊ ግዜ ምንም መልእኽቲ ኣይመጸሉን። ኣል-ቡኸሪ ብመሰረት ዓኢሻ ከም ዝጸብጸበ፣ ኸዲጃ ንመሓመድ ሓዛቶ ናብቲ ክርስትያን ዝነበረ ወዲ ኣሞኦ ዋራቃ ኢብን ናውፋል ከደት። ዋራቃ ደማ "እዚ እቲ ኣምላኽ ናብ ሙሴ ዝለኣኸ ናሙስ (ምስጢር) እዩ" በሎ። ወሲኹ ደማ "ህዝብኻ ካብዛ ሃገር ምስ ዘውጽኡኻ፣ መንእሰይ ኮይነ ብህይወት እንተዝጸንሕ ምደገፍኩኻ" በሎ። መሓመድ ደማ ሰንቢዱ "ብሓቂይ ከውጽኡኒ እዮም?" ኢሉ ሓተተ። ዋራቃ ደማ "እወ፣ ከምዚ ንስኻ ዘምጸእኩሉ ሓዙ ዝመጸ ሰብ ኩሉ መስጎግቲ በጺሕዎ እዩ" በሎ።

ድሕሪ ሓዲት መዓልታት ዋራቃ ዓረፈ፣ እቲ ራእይ ደማ ንነዊሕ ግዜ ተቐጺጸ። መሓመድ ብሰንኪ እዚ ኣዝዩ ሓዘኑ ካብ ጫፍ በረኽቲ ጎበታት ዝለጸ ርእሱ ክድርቢ ሓያሎ ግዜ ሓሲቡ ነበረ። ግናኹ ናብ ጫፍ ጎቦ ክድይብ ከሎ ጅብሪል እናተገልጸ "ኣ መሓመድ! ንስኻ ብሓቂ ልኡኽ ኣላህ ኢኻ" እናበለ የጸናንጎ ነበረ። እቲ ናይ ስቕታ ግዜ ምስ ዝነውሕ፣ መሓመድ ከም ቀደም ይጭነቕ ነበረ።

መሓመድ ሱባይሕ ኣብ መጽሓፉ ከምዚ ዝስዕብ መብርሂ ይህብ:-

"እቲ ራእይ ምቁራጹ መለኮታዊ ጥበብ ነይርዎ እዩ። እቲ ኣብ መጀመርታ ዘጋጠሞ ጸቕጢ ኣብ ኣካላዊ ብቕዓቱ ጽልዎ ኣሕዲሩ ስለ ዝነበረ፣ ኣካላቱ ነቲ ቀጻሊ ድኻም ንክጸር እተወሰነ ናይ ዕረፍቲ ግዜ የድልዮ ነበረ።" እዚ ናይ ስቕታ ግዜ ካብ ሽዱሽተ ወርሒ ክሳብ ሰለስተ ዓመት ከም ዝጸንሐ ይገመት። ኣብ መወዳእታ ግን፣ እቲ ኣብ ሱራ 74 ተመዝገቡ ዘሎ ካልኣይ ራእይ መጸ። መሓመድ ከምዚ ይብል:- "እናተገባዝኩ ከለኹ ካብ ሰማይ ድምጺ ሰማዕኩ። ዓይነይ ስቕልኩ እሞ፣ እቲ ኣብ በዓቲ ሓራእ ዝመጸኒ መልእኽ ኣብ መንጎ ሰማይን ምድርን ኣብ ዝፋን ኮፍ ኢሉ ረኣኹዎ። ኣዝዩ ስለ ዝሰንበድኩ ደማ ናብ ምድሪ ወደቐኩ። እቲ መልእኽ ደማ 'ኣ እቲ ብኸዳንካ ተጠቕሊልካ ዘለኻ! ተንስእ እሞ ኣጠንቅቑ! ጎይታኻ ኣዕብዮ! ክዳንካ ኣጽርዮ፣ ካብ ርኽሰት ደማ ርሓቕ' በለ።"

ድሕሪ እዚ መሓመድ ናብ ቤተሰቡ ከይዱ "ጠቕልሉኒ! ጠቕልሉኒ!" በለ። ሰበይቱ ኸዲጃ እታ ቀዳመይቲ ጳውላቱ ዝሰምዕት ሰብ ኮነት። ብእኡ ኣመነት፣ ኣተባብዓቶ ደማ። መሓመድ ባዕሉ ሓድሓድ ግዜ ምንጩ እቲ ራእይ ይጠራጠር ነበረ። ኸዲጃ ግን ንመንፈስ እቲ ራእይ ንምፍታን ሓድ ሜላ ተጠቐመት:- ንመሓመድ ኣብ የማናይ ብርካ፣ ድሕሪኡ ደማ ኣብ ጸጋማይ ብርካ ኣቐመጠቶ፣ ኣብ ክልቲኡ ግን እቲ ራእይ ይርእ ነበረ። ኣብ መወዳእታ ግን ኸዲጃ መከናኒሊ (veil) ኣውጽኦ እሞ መሓመድ ኣብ ሓቕፋ ምስ ኣተወ፣ እቲ ራእይ ጠፍኦ። በዚ ደማ "ተሓጎስ ወዲ ኣሞይ! እዚ መልእኽ እዩ እምበር ሰይጣን ኣይኮነን" በለ።

8. ሰዓብቲ ምብዛሖምን ስደትን

ቀዳማት ሰዓብቲ መሓመድ ካብ ቤተሰቡ እዮም ነይሮም:- ኸዲጃ ሰበይቱ፣ ዛይድ ኢብን ሓሪሳ (ናይ ኸዲጃ ባርያ ዝነበረን መሓመድ ሓራ ዘውጽኦን)፣ ኡም ኣይማን (ናይ ኣዲኡ ባርያ ዝነበረት)፣ ከምኡ ደማ ዓሊ ወዲ ኣሞኡ። ድሕሪኡ ደማ ኣቡ በክር፣ ዑመርን ዑስማንን ዝበሉ መራሕቲ ተጸንበሩ።

ይኹን እምበር፣ እሞ ጣኦት ዘምልኹ ዓሌቱ ነዚ ሓድሽ እምነት ክጸረርዎ ጀመሩ። በዚ ምኽንያት ደማ ዓሰርተ ሓሙሽተ ሰዓብቱ ናብ ኢትዮጵያ (ኢስራኤል)ተሰደዱ። ንጉስ ኢትዮጵያ ደማ ብጽቡቕ ተቐብሎም። ጸኒሑ ግን መካ

ናብ እስልምና ተቐይራ ዝብል ወሬ ሰምዑ። ኣብቲ ግዜ እቲ መሓመድ ምስ መካውያን ንምትዓራረቕ ሓሲቡ፡ ንሰለስተ ኣማልኽቲ መካ (ላት፡ ኡዛ፡ ማናት) ዝጠቐስ ራእይ ("እዞም ልዑላት ኣማልኽቲ፡ መንጎንኻንቶም ቅቡል እዩ" ዝብል) ኣንበበ። መካውያን ድማ ተሓጎሱ። ግናኸ ጸኒሑ ኣላህ ነቲ ራእይ "ሰይጣን ዘእተዎ እዩ" ብምባል ከም ዝሰዓር ተዛረበ (ሱራ 22:52)። መሓመድ ካብቲ ቃሉ ምስ ተመለሰ፡ መካውያን መስጎግቶም ኣኣየሉዎ። መካውያን ንመሓመድ "ሕቡድ (bewitched)"፣ "ዕቡድ ገጣሚ"፣ "መታለሊ" እናበሉ ይጸርፍዎ ነበሩ።

9. መሓመድ ተተባቢዑ

እቲ ኣብ ልዕሊ መካ ተነቢሩ ዝነበረ እገዳ፡ ኣብ መበል ዓሰርተ ዓመት ልኡኽነት መሓመድ ኣብ መወዳእታ ተላዕለ። ድሕሪኡ ብዘሕ ከይጸንሐት ኸዲጃ ዓረፈት፤ ብኡ ንብኡ ድማ እቲ ዝከላኸለሉ ዝነበረ ኣኩኡ ኣቡ ጣሊብ ሰዓባ። ኣብቲ ኣጸጋሚ ኩነታት፡ መሓመድ ምስቲ ዘዕበዮ ወዲ (ዘይድ) ብሓባር ኮይኖም፡ መልእኽቱ ንምስባኽ ካብ መካ ብወገን ምብራቕ 100 ኪሎ ሜተር ርሒቻ ናብ ኣትርኩብ ጣይፍ ኮዱ። እንተኾነ ግን፡ ሰብ ጣይፍ ነቲ ንሱ ዘቐረበሎም ጸውዒት ዘይምቐባል ጥራይ ዘይኮነስ፡ ብእምኒ ደርብዮም ኣቐሰልዎ።

ናብ መካ ኣብ ዝምለሰሉ ዝነበረ እዋን፡ መሓመድ ራእይ ረኣየ፤ ኣብቲ ራእይ ጂን (ካብ ሰብ ንላዕሊ ዝኾኑ መንፈሳውያን ፍጡራት) ነቲ ዝወርደሉ ዝነበረ ራእይ ንምስማዕ ከበብዎ፡ እምነት ምስልምና ድማ ተቐበሉ (ሱራ 46:29, 72:1,2 ርእ)።

ኣብዚ ኣጸጋሚ እዋን እዩ ድማ መሓመድ እቶም ኣዝዮም ዘገርሙ ራእያት ዝረኣየ። ኣብ ልዕሊ "ቡራቕ" (ኣል-ታባሪ ነዚ ስም እዚ ምስ መብረቕ የተሓሕዞ) ተወጢሑ፡ ናብቲ ኣብ የሩሳሌም ዝርከብ ቤት መቐደስ ናይ ለይቲ ጉዕዞ (ኢስራእ) ከም ዝገበረ ተዛረበ። ቡራቕ ከንሬ ዘለዎ እንስሳ ኮይኑ፡ ካብ በቐሊ ዝንእስ ካብ ኣድጊ ድማ ዝዓቢ እዩ፤ ርእሲ ሰበይቲን ጭራ ጣውስን (ፒኮክ) ድማ ኣለዎ። ኣብ የሩሳሌም፡ መሓመድ ንኢብራሂም (ኣብርሃም)፡ ሙሴን የሱስን ኣብ ጸሎት መርሐ ብእኡ ኣቢሉ ድማ ልዕሊኡም ምጂኑ ኣረጋገጸ፤ ድሕሪኡ ናብ ሰማያት ዓረገ (ሚዕራጅ)።

መብዛሕትኦም ሊቃውንቲ እስልምና፡ ቡራቕ ኣካላት እምበር መናፍስቲ ጥራይ ዝጸውር ስለ ዘይኮነ፡ እቲ ናይ ለይቲ ጉዕዞ (ኢስራእ)ን ዕርገትን (ሚዕራጅ) ብኣካል ዝተፈጸመ ተመክሮታት ምጂኑ ይእምኑ። መሓመድ ብመልእኽ ጅብራል (ገብርኤል) ተሰንዩ ናብ ሰማያት ወጸ፤ ኣብ ነፍሲ ወከፍ ሰማይ ድማ ምስቶም ቀዳሞት ልኡኽነት ኣምላኽ ተራኸቡ። ኣብ ቀዳማይ ሰማይ ምስ ኣዳም፡ ኣብ ካልኣይ ምስ የሱስን ዮሃንስ መጥምቕን፡ ኣብ ሳልሳይ ምስ ዩሱፍ (ዮሴፍ)፡ ኣብ ራብዓይ ምስ እድሪስ (ሄኖክ)፡ ኣብ ሓምሻይ ምስ ሃሩን (ኣሮን)፡ ኣብ ሽዱሻይ ምስ ሙሴ፡ ኣብ ሻውዓይ ድማ ምስ ኢብራሂም (ኣብርሃም)።

ኣብ መወዳእታ፡ መሓመድ ናብቲ ዝለዓለ ሰማይ፡ ናብ ቅድሚ ፈጣሪ (ኣላህ) ቀረበ። ገለ ሓዲስት ከም ዝገልጽዎ፡ ንፈጣሪ ገጽ ንገጽ ከም ዝረኣዮን 70,000 ዝርርባት ከም ዘካየደን ይነግሩ።

ሱራ 17:1

“ነቲ ባርያኡ (መሐመድ) ካብቲ ቅዱስ መስጊድ መካ ናብቲ ከባቢኡ ዝባረኸናዮ ርሑቕ መስጊድ የኅሳሌም፡ ገለ ካብ ተአምራትና ከነርእዮ ብለይቲ ዘገግዞ ጎይታ፡ ጥራይ ንዕኡ ምስጋናን ከብሪን ይግባኡ።”

10. ሂጅራ (Hijra)

ብ622 ድ.ክ. (ድሕሪ ልደተ ክርስቶስ)፡ መሐመድ ኣብ መካ ንዓሰርተ ሰለስተ ዓመት ብዘይ ዓወት ድሕሪ ምስባኸ፡ ናብታ ሓያሎ ሰዓብቱ ቀዲሞም ዝነበሩላ ያትራብ ከኸይድ ወሰነ። እዚ ብመስርዕ ኣግማል (ካራቫን) ዝተገብረ ናይ 400 ኪሎ ሜተር ጉዕዞ፡ ካብ ዓሰርተ ከሳብ ዓሰርተ ክልተ መዓልታት ወሰደ። እዚ ጉዕዞ'ዚ "ሂጅራ" (ሰደት) ተባሂሉ ክጽውዕ ከሎ፡ ንመጀመርታ ዘመን እስልምና ድማ ይሕብር። በዚ ምኽንያት ድማ እዩ ኣብ ዓውደ-አዋርሕ (ካለንደር) እስልምና፡ ዓመታት "A.H." ወይ "ድሕሪ ሂጅራ" ተባሂሎም ዝምደቡ።

እቲ ሓድሽ እምነት ኣብ ያትራብ ኣዝዩ ብቐልጠፍ ስለ ዝተዘርግሐ፡ መሐመድ ጸኒሑ ነታ ከተማ "መዲና" ከተማ ነብዩ ኢሉ ሰመዖ። መሐመድ ናብ መዲና ቅድሚ ምብጽሑ፡ ንሓድነት ኣላህ ዝሰብኸን ብዛዕባ መዓልቲ ፍርዲ ዘጠንቅቑን ተራ ሃይማኖታዊ መራሒ ጥራይ እዩ ነይሩ። ሕጂ ግን፡ መንፈሳዊ መራሒ እቲ ሓድሽ እምነት ጥራይ ዘይኮነስ፡ ብቐልጠፍ ሓጋጊ (ሕጊ ዘውጽእ)ን ወተሃደራዊ መራሒን ኾነ። እዚ ለውጢ እዚ ኣብ ሱራታት ቁርአን ብንጹር ይንጸባረቕ እዩ።

እቲ ቀዳማይ ናይ ጸሎትን ኣኼባን ቦታ፡ እቲ ክፉት ቀጽሪ ዝህ መሐመድ ነበረ። ኣብ ዙርያ እቲ ቀጽሪ ድማ ብጠብብ ብጸሓይ ብዝነቐጸ ጠብ ዝተሃነጸ ህንጻ ነበረ፤ ኣብኡ ድማ ነፍሲ ወከፍ ነተን ኣንስቲ መሐመድ ተመሳሳሊ ዓቕን ዘለዎ ክፍሊ ነበረን። ኣብ ዙርያኡ ድማ ንሰዓብቱ ዝኾኑ ካልኦት ኣባይቲ ተሃንጸም ነበሩ።

11. ኣንስቲ መሐመድ

ድሕሪ ሞት ኸዲጃ ኣብ ውሽጢ ሓደ ዓመት፡ መሐመድ ክልተ ካልኦት ኣንስቲ ተመርዓዎ። ግዜ እናሓለፈ ምስ ከደ ድማ፡ ተወሳኺ ኣንስቲ ናብ ቤተሰቡ ተጸንበራ። ዘይነብ፡ ሰበይቲ እቲ ዘዕበዩ ወዲ (ዘይድ) ነበረት። ካልእ ሳፍያ እትበሃል ኣይሁዳዊት ክትከውን ከላ፡ ማርያ እትበሃል ግብጻዊት (ኮፕቲክ) ክርስትያን እውን ነበረት። እዞን ክልተ ኣንስቲ እዚኦታን፡ መሐመድ ብዛዕባ መጽሓፍ ቅዱስን ኣይሁዳዊ-ክርስትያናዊ ሃይማኖትን ዝነበሮ ፍልጠት ከም ዘዕመቑ ኣየጠራጥርን።

ኣምላኽ ንመሐመድ ብዙሕ ኣንስቲ ክምርፀ በዚ ዝሰዕብ ቃላት ፈቐደሉ፡-

ሱራ 33:50

“ዎ ነብዩ! ነተን መሀሪ (መርዓ) ዝሃብካለን ኣንስቲኻ፤ ነተን ኣላህ ከም ምርኮ ውግእ ዝሃበካ (ብማንይቲ ኢድካ ዝተታሕዛ)፤ ነተን ምሳኻ ዝተሰደዳ ኣዋልድ ኣኩኻን ኣዋልድ ኣሞኻን (ብወገን ኣቦ)፤ ከምኡ እውን ኣዋልድ ኣኩኻን ኣዋልድ ሓትንኻን (ብወገን ኢደ)፤ ሓንቲ ኣማኒት ሰበይቲ ንነብዩ ዝሓ ርእሳ እንተ ሂባቶ፡ እቲ ነብዩ ድማ ከምርዓዋ እንተ ደልዩ፡ ሕጋውያን ጌርናልካ ኣለና። እዚ ንዓኻ ጥራይ ዝተዋህበ ፍሉይ መሰል እዩ እምበር ንኹሎም ኣመንቲ ኣይኮነን።”

እቲ ብደሚቕዠ ዝተጻሕፈ ሓረግ (ፍሉይ መሰል) ከስተውግሎ ይግባእ። መሓመድ ነዚ ፍቓድ እዚ ብምሉእ ተጠቂሙሉ። ዝርዝር ኣንስቱ ድማ ከምዚ ዝስዕብ እዩ፡-

- **ኸዲጃ ቢንት ኸውይሊድ (Khadija bint Khuwailid):** ን25 ዓመታት ዝኣከል ቀዳመይትን እንኮን ሰበይቲ መሓመድ ነበረት።
- **ሰውዳ ቢንት ምዓ (Sawda bint Zam'a):** ካብተን ቀዳሞት እስልምና ዝተቐበላ ደቂ ኣንስትዮ ሓንቲ እያ። መሓመድ ድሕሪ ሞት ኸዲጃ ብሓደ ወርሒ፡ ብ620 ዓ.ም. ኣቢሉ ተመርጻዋ። ንሳ ብዕድመ ዝደፍአት ብምንባራ፡ እናዓበየት (እናረገበት) ኪደት። መሓመድ ኣብ መወዳእታ ክፈትሓ ደለየ፤ ንሳ ግን ኣብ መገዲ ግጊታ፡ እንኮ ድሌታ ኣብ መዓልቲ ፍርዲ ከም ሰበይቲ ኮይና ከትትስእ ጥራይ ምዃኑ ብምግላጽ ከመልሳ ለመነቶ። መሓመድ ድማ ተሰማምዑ። እዚ ፍጻመ እዚ ኣብ ሱራ 4:128 ተጠቒሱ ይርከብ፡ ከምዚ ድማ ይብል፡- “ሓንቲ ሰበይቲ ካብ በዓል ቤታ ክፉእ ኣተሓሕዞ ወይ ዕሽሽ ምባል እንተ ፈራሓ፡ ኣብ መንጎኦም ዕርቂ እንተ ገበሩ ሓጢአት የብሎምን። ዕርቂ ዝበለጸ እዩ።” መሓመድ ንሰውዳ “ነሞሕ ኢዳ” ኢሉ ይጽውዓ ነበረ፤ እዚ ድማ ካብ ኩለን ኣንስቱ ዝያዳ ለጋስ ምዃና ንምግላጽ እዩ።
- **ዓይሻ ቢንት ኣቡ በከር (Aisha bint Abu Bakr):** ፍትውቲ ሰበይቲ መሓመድ ነበረት። ከምርዓዊ ከለዉ ጻል ትሸጎተ ዓመት ጥራይ ነበረት። ናብ ቤት እቲ ብዕድመ ዝደፍአ በዓል ቤታ ከትመጽእ ከላ፡ መጻወቲአ ሒዛ እያ መጸእ። መሓመድ ከመውት ከሎ ጻል 18 ዓመት ነበረት። ንሳ ኣብ መንጎ ተረኽቲ ሓዲስት (Hadith) ዓቢ ቦታ ኣለዋ፤ 1,210 ሓዲስት ብቐጥታ ካብ ኣፍ መሓመድ ሰሚዓ ኣመሓላሊፋ እያ። ድሕሪ ሞቱ፡ ኣብ ጉዳያት ስነ-መለኮትን ሕግን ብዙሕ ግዜ የማኸርዋ ነበሩ።
- **ሓፍሳ ቢንት ዑመር (Hafsa bint Umar):** መሓመድ ብ625 ዓ.ም. ኣቢሉ ተመርጻዋ። ብትግሃት ጸሎትን ጸምን ትፍለጥ። ኣብቲ ቤት ቈይቂ ኣብ ዝለዓለሉ እዋን፡ ሓፍሳ ምስ ዓይሻ ብምዃን ምስ ካልኣት ኣንስቲ ትገጥም ነበረት።
- **ዘይነብ ቢንት ኸዙይማ (Zainab bint Khuzaima):** ክልተ ግዜ መበለት ዝኾነት ኮይና፡ መሓመድ ንሓፍሳ ኣብ ዝተመርጸዋሉ ዓመት ተመርጻዋ፤ ድሕሪ ሓጺር እዋን ድማ ዓረፈት። ንደካማት ለጋስ ስለ ዝነበረት፡ "ኡም ኣል-ማሳኪን" (ኣደ ድኻታት) ዝብል መጻውዒ ነበራ።
- **ኡም ሳላማ (Um Salama):** መሓመድ ድሕሪ ሞት በዓል ቤታ ክጸናንዓ ድሕሪ ምኻዱ፡ ሰበይቲ ከትከውን ሓተታ። እዚ ፍጻመ እዚ ምናልባት ብ628 ዓ.ም ነበረ።
- **ዘይነብ ቢንት ጃህሽ (Zainab bint Jahsh):** ንሳ ንመሓመድ ከትምርጻዎ ሓተተቶ፤ ንሱ ግን ኣብ ከንድኡ ነቲ ሓራ ዘውጽኦን ዘዕበዮን ወዲ (ዘይድ ኢብን ሓሪታ) ሃባ። መሓመድ ንዘይድ ከበጽሖ ናብ ቤቱ ኣብ ዝኸደሉ እዋን፡ ንዘይነብ ንበይና ረኣያ እሞ ፍቕሪ ሓዞ። ብ625 ዓ.ም ዘይድ ሰበይቲ መሓመድ ከትከውን ኢሉ ፈትሓ። ነዚ ኣምላኻዊ ፍቓድ ንምሃብ ድማ፡ መሓመድ ሱራ 33:36-39 ዝብሉ ጥቕሲታት ተቐበለ። ዘይነብ ንነብዩ ከትምርጾ ከላ ጻል 35 ዓመት ነበረት፤ ጻል 50 ዓመት ኣቢላ ከላ ድማ ዓረፈት።

- **ጁወይሪያ ቢንት አል-አሪስ (Juwairieh bint al-Harith):** ካብ በኒ ሙስታላቕ ዝተባህለ ዓሌት ኣይሁድ እያ። እቲ ሳፍዋን ኢብን ማሊክ ዝተባህለ ኣይሁዳዊ በዓል ቤታ ምስ ሙስሊማት ኣብ ዝተገብረ ውግእ ምስ ተቐትለ፡ መሓመድ ሓራ ኣውጺኡ ተመርጻዋ።
- **ሳፍያ ቢንት ሑያይ (Safia bint Huyai):** ካብ ኸይበር ዝተባህለ ዓሌት ኣይሁድ እያ። ኣቦኣ፡ ሓዋን በዓል ቤታን ተቐትሎም፡ ንሳ ድማ ብሙስሊማት ተማሪኻ ነበረት። መሓመድ ሓራ ኣውጺኡ ተመርጻዋ።
- **አም ሓቢባ (Um Habiba):** ተረኽቲ ከም ዝገልጽዎ፡ ንጉስ ኢትዮጵያ (ነጋሺ) እዩ ንመሓመድ ሂብዎ።
- **ማርያ እትበሃል ግብጻዊት (Mariya the Coptic):** ዝሓ ግብጺ ንማርያን ሓብታ ሲሪንን ከም ገጹ በረኽት ናብ መዲና ናብ መሓመድ ሰደደለን። ንሱ ንማርያ መረጸ። ብ629 ዓ.ም ኣቢሉ ኢብራሂም ዝተባህለ ወዳ ምስ ወለደትሉ፡ መሓመድ ሓራ ኣውጺኡ ከም ሕጋዊት ሰበይቱ ቆጸራ።
- **ራይሓና ቢንት ዘይድ (Raihana bint Zaid):** ካብ ዓሌት በኒ ቁራይዛ ዝኾነት ኣይሁዳዊት እያ። ከም ሳፍያ፡ በዓል ቤታ ኣብ ውግእ ተቐትሎ ንሳ ድማ ተማሪኻ ነበረት።
- **መይሙና ቢንት አል-አሪስ (Maimuna bint al-Harith):** ካብ ዓሌት ሃዋዚን እያ። ቀዳማይ በዓል ቤታ ፈቲሕዋ፡ ካልኣይ በዓል ቤታ ድማ ዓሪፉ። ንሳ ድማ ናይ መወዳእታ ሰበይቲ መሓመድ ኾነት።

12. ቀዳምት እስላማዊ ኩናት

(ሀ) ኩናት በድር (The Battle of Badr)

ኣብ መዲና ሓሙሽተ ዓሌታት ክልተ ዓረብን ሰለስተ ኣይሁድን ይነብሩ ነበሩ። ብዝሒ ኣመንቲ እናወሰኸ ምስ ከደ ግና፣ እቲ ዝነበረ ሃብትን ማይን ንኹሉ ክኣክል ኣይከኣለን። ነዚ ንምፍታሕ፣ መሓመድ ነቶም ኣብ ጥቓ መዲና ዝሓልፉ ዝነበሩ ናይ መካ ነጋዶ (caravans) ንምጥቃዕ ወሰነ። ሰዓብቱ ንሓደ ካብ ሶርያ ዝመጽእ ዝነበረ ኣስታት ሽሕ ኣግማል ዝጸዓነ ናይ ንግዲ ጉጅለ ኣጥቂዖም ተዓወቱ። እዚ "ኩናት በድር" ተባሂሉ ዝፍለጥ ግጥም፣ ሙስሊማት ካብቲ ንዓኦቶም ዝበዝሕ ሰራዊት መካ ብምስዓር ብዙሕ ምርኮን እሱራትን ሒዞም ተመልሱ። ቁርኣን ነዚ ኩነታት እዚ ኣመልኪቱ ሕጊ ኣውጽኦ፡-

ሱራ 8:41

"ካብ ምርኮ ኩናት ዝረኽቡኩምዎ ዝኾነ ነገር፣ ሓምሻይ ክፍሉ ናይ ኣላህን ናይቲ ልኡኹን እዩ።"

(ለ) ኩናት ኡሑድ (The Battle of Uhud)

መካውያን ነቲ ዝበጽሖም ስዕረት ንምፍዳይ፣ ብ625 ዓ.ም. ሓይሊ ኣኪቦም ተመልሱ እሞ ኣብ ኡሑድ ንሙስሊማት ከቢድ ስዕረት ኣብጽሑሎም። ብዙሓት ሙስሊማት ሞቱ። መሓመድ ባዕሉ እውን ከቢድ መውጋእቲ በጽሖ፣ ከንፈሩ ተቀደደ፣ ስቲ ድማ ተሰብረ። እቲ ጸሓፊ ታሪኽ ኢብን ሂሻም ከም ዝጸሓፎ፣ መሓመድ ብደሙ ጠልቅዮ ከሎ ከምዚ ኢሉ ጨደረ፡- "ነቲ ናብ ኣምላኽ ዝጸውዖም ነቢያም ከምዚ ዝገብሩ ህዝቢ ከመይ ኢሎም ክሰልጦም እዩ! ቀጥታ ኣምላኽ ኣብቶም ንልኡኹ ብደሙ ዘጠልቀይዎ ሰባት ይውረድ!"

እዚ ስዕረት እዚ ግና ንግዜኡ ጥራይ እዩ ነይሩ። ምስ ግዜ እቲ እስላማዊ ሰራዊት እናሓየለ ምስ ከደ፣ ነቶም ኣብ ዙርያኦም ዝነበሩ ዓሌታት ክቆጻጸርዎም ጀመሩ። መሓመድ ንእምነቱን ንሰዓብቱን ንምክልኻል ሰይፊ ምልዓል ግድን ኮይኑም ነይሩ ዝብል ክትዕ ኣሎ። እንተዘይገብሮ ነይሩ፣ እቲ ሓድሽ ሃይማኖት ገና ኣብ መጀመርታኡ ምጠፍኡ ነይሩ።

ቁርኣን ኩናት ክእወጅ ከም ዝግባእ ዝገልጹ ሱራታት ኣውረደ፡-

ሱራ 2:190፣ 191

"ምእንቲ ኣላህ ኢልኩም ነቶም ዝዋግኡኹም ተዋግእዎም... ኣብ ዝረኹቡኩምዎም ድማ ቅተልዎም፤ ካብቲ ዘውጽኡኹም ድማ ኣውጽእዎም፤ ምኽንያቱ ፊተና (ጣኦት ኣምልኽ) ካብ ምቕቓል ይገድድ እዩ።ኣብ ቁርኣን ዘለዉ ሓይሎ ጥቕስታት ንውራርን መጥቓዕትን ዘተባብዑ እዮም፡-

ሱራ 9:36

"ነቶም ምስ ካልኦት ኣማልኽቲ ዝውግኑ (መሻርክቲ) ብሓባር ተዋግእዎም፤ ኣላህ ድማ ምስቶም ንዕኡ ዝፈርሁ ምዃኑ ፍለጡ።"

መሓመድ ሱባይሕ ብዛዕባ እቲ ነቢይ ዘካየዶም ወተሃደራዊ ዘመቻታት ከምዚ ዝስዕብ ርእይቶ ይህብ፡-

"ጸሓፍቲ ታሪኽ ህይወት መሓመድ፣ ንሱ ባዕሉ ብኣካል ኣብ ዝተሳተፈሎም ኩናት ብዝሒ ኣይሰማምዑን እዮም። መብዛሕትኦም ግን ካብ ዕስራ እስካብ ዕስራን ሹብዓተን ከባቢ ኩናት ከም ዝነበሩ ይገልጹ። ኣብቲ ኩናት ኡሑድ፣ ንኡባይ ቢን ኻላፍ ብዝዛእ ኢዩ ቀቲልዎ እዩ። ንሱ ከዋግኡ ዝለኦኹም ናይ 'ሳርያ' (Saria) ጦር ሰራዊት ድማ 47 ዝኾኑ ኮይኖም፣ ሓደ ሳርያ ድማ ካብ 50 ክሳብ 400 ወተሃደራት ዝሓዘ ነበረ።"

(ሐ) ኩናት መዲና / ኩናት መትረብ (The Battle of the Ditch)

ብ627 ዓ.ም. በዝሒ ዘለዎ ሰራዊት መካ ንመዲና ከበባ ገበረላ። ሳልማን ዝተባህለ ፋርሳዊ ዓርኩ ብዝሃቦ ሓሳብ መሰረት ድማ፣ መሓመድ ኣብቶም ክጥቅዑ ዝኸእሉ ክፍትታት ኢታ ከተማ ዓበይቲ መትረባት (trenches) ንክኸፍቱ ገበረ። እቲ ኩናት "ኩናት መትረብ" ተባሂሉ ዝጽዋዓሉ ምኽንያት ድማ እዚ እዩ። እቲ ንመጥቓዕቲ መከላኸሊ ዝተገደደ መትረብ ብቋንቋ ዓረብ ዘይኮነስ ብቋንቋ ፋርስ ምጽዋዑ ድማ ነቲ ታሪኽ ዝያዳ ሓቀኛ ይገብር።

(መ) ዝቐጸሉ ወራራት

ካብዚኦም ሓደ እቲ ኣንጻር ዓሌት ኣይሁድ ቁራይዛ ዝተገብረ እዩ። ሹብዓተ ማእቲ ዝኾኑ ኣይሁድ ተማሪኹም ተቐትሉ፣ ኣንስቶምን ደቆምን ድማ ናብ ባርነት ተሸጡ። ሓደ ጉጅለ ኣይሁድ ብዛዕባ ቅትለት ሓደ ካብ መራሕቶም ዝነበረ ካዓብ ጥርዓን ምስ ኣቐረቡ፣ መሓመድ ከምዚ ኢሉ መለሰሎም፡- "ካዓብ ቡቲ ዘካየዶ ናይ ዕልዎ መደረታትን ሕሱም ግጥምታቱን ኣቐጢዑኒ እዩ። ካብኹም ድማ ተመሳሳሊ ዝገብር እንተሃልዩ፣ ብርግጽ ሰይፊ እንደገና ክትመዝዝ እያ።"

(ረ) መካ ምቁጽጻር

ምስ ዝተፈላለዩ ዓሌታት ዝግበር ዝነበረ ኩናት ክሳብ እቲ መበል ሹብዓተ ዓመት ሂጅራ ቀጸለ። ኣብታ ዓመት እቲኣ መሓመድ ናብ ካዕባ ንምብጻሕ (ሓጂ) ዝገበሮ ፊተነ ኣይተዓወተን። ድሕሪ ሓደ ዓመት ግን ኣብ ሑዳይብያ

ብዝተገብረ ናይ ሰላም ስምምዕ መሰረት ድሌቱ ክፍጽም ከኣለ። ምስናይ እዚ ኩሉ ግን መካውያን ገና ተጻባእቲ ስለ ዝነበሩ፣ መሓመድ ነታ ዓዱ ንምቁጽጻር ወሰነ። ኣብ መወዳእታ፣ ዓሰርተ ሺሕ ዝኸውን ሰራዊቱ ንመካ ብዘይ ዝኸነ ተቓውሞ ተቐጻጻርዎ፤ ነቶም ኣብ ካዕባ ዝነበሩ ጣኦታት ድማ ሰባበሩዎም። ይኹን እምበር፣ መሓመድ ነቲ ፍሉጥ "ጸሊም እምኒ" (Black Stone) ኣይነኸሩን፤ ንሱ ድማ ከሳብ ሎሚ ማእኸል ዑደት ሙሰሊማት ዓለም ኮይኑ ይርከብ።

መካ ድሕሪ ምቁጽጻር ነዊሕ ከይጸንሐ፣ መሓመድ ነቲ ካብታ ግብጻዊት ባርያ ማርያ ዝወለዶ ንእሽቶ ወዳ ኢብራሂም ብሞት ብምስኣኑ ዓቢ ሓዘን በጽሖ። እቲ ህጻን ቦቲ ኣብ ሰለስቲኡ ሃይማኖታት (ይሁድነት፣ ክርስትናን እስልምናን) "ኣቦ ኣመንቲ" ተባሂሉ ዝጽዋዕ ኣብርሃም እዩ ተሰምዖ ነይሩ።

13. ሓድሽ ቁብላ (Qiblah) (አንፈት ጸሎት)

መካ ምቁጽጻር ሓደ ዓቢ ለውጢ ኣሰዓበ። ሙሰሊማት ኣብቶም ቀዳሞት ዓመታት ጸሎቶም ናብ ኢየሩሳሌም ገጾም ኣበሎም እዮም ዘካይዱ ነይሮም። መካ ምስ ተታሕዘት ግን፣ ኣንፈት ጸሎቶም (ቁብላ) ናብ ካዕባ(መካ)ንክኸውን ተቐየረ፤ ከሳብ ሎሚ ድማ ከምኡ ኾይኑ ቐጊሉ ኣሎ።

ኣብ ቁርአን ብዛዕባ ቁብላ ዝምልከቱ ሰለስተ ጥቕሲታት ይርከቡ፡-

ሱራ 2:125

"ምብራቕን ምዕራብን ናይ ኣላህ እዮም። ናብ ዝኹን ገጽ እንተ ተመለስኩም፣ ኣብኡ ገጽ ኣላህ ኣሎ።"

ሱራ 2:144

"ገጽኻ ናብ ሰማይ ከትምልከት ከለኻ ርኢናካ ኣለና። ናብቲ ንዓኻ ዘሕጉሳካ ቁብላ ብርግጽ ከነዙረካ ኢና። ገጽካ ናብቲ ቅዱስ መስጊድ (ካዕባ) ኣዙር። ኣብ ዘለኹም ሃልዩ ድማ ገጽኩም ናብኡ ኣዙሩ።"

እስላማዊ ስነ መለኮታውያን፣ እቲ ሳልሳይ ጥቕሲ ነቶም ቀዳሞት ክልተ ከም ዝሰዓረም (abrogates) ይከራኹሩ። እዚ ድማ ኣብ ኣተሓሳስባ መሓመድ ዝመጸ ለውጢ ዘንጸባርቕ ከኸውን ይኸእል እዩ። መጀመርታ ኣይሁድን ክርስትያናትን ንሃይማኖቱ ክቕበሉዎ ተስፋ ገይሩ ነበረ፤ ንክልቲኦም ድማ "ሰብ መጽሓፍ" (Ahl al-Kitab) ብምባል ተልእኾኡ ከረጋግጹሉ ይጸብ ነበረ።ካብኡ ሓሊፉ ቁርአን መሓመድ ንዓታቶም ንክእዘዝ ከምዚ ይብል፡-

ሱራ 10:95

"ካብቲ ናባኻ ዘውረድናዮ ነገር ኣብ ጥርጣሬ እንተኾንኻ፣ ነቶም ቅድሜኻ መጽሓፍ ከንብቡ ዝጸንሑ (ኣይሁድን ክርስትያናትን) ሕተቶም።"

ስለዚ፣ መሓመድ ኣብ መጀመርታ ተልእኾኡ ከም ሓደ ናይ ምሕዳስ ምንቅስቓስን ቀጻልነት ናይ ኣይሁድ-ክርስትያናዊ ሃይማኖትን ገይሩ ይርእዮ ከም ዝነበረ ይገመት። ይኹን እምበር፣ ዝተፈላለዩ ኩነታት ኣመለኻኸትኡ ንክተርር ገይሮም እዮም። ኣይሁድን ክርስትያናትን ነቲ ሓድሽ እምነቱ ምስ ኣበዩዎ፣ ተስፋ ምቕራጹ ናብ ጽልኢ ተቐየረ፤ በፍላይ ድማ እዘም ጉጅሊታት እዚኦም ብአጽዋር ምስ ተጻረሮም እቲ ጽልኢ ኣዘዩ ገሃደ። እቶም ዳሕረዎት ሱራታት ቁርአን፣ እስልምና ኣንጻር ኣይሁድን ክርስትያናትን ዝሓዘ ናይ ተጻባቢ ፖሊሲ ብንጻር የርእዩ እዮም።

14. ሞት መሐመድ

መካ ምስ ተታሕዘት ኣብ ዘሎ ዓመት፡ መሐመድ ናብ ዝተፈላለየ ቀቢላታት "እስልምና ተቐብሉ" ኢሉ ልኡኻት ብምስዳድ ጻውዒት ቀረበ። መብዛሕትኦም ድማ ተሰማሚዖም፡ ንእስልምና ከም ሃይማኖቶም፡ ንመሐመድ ድማ ከም ፖለቲካዊ መራሕኤም ተቐብልዎ። ቁርኣን ምውራዱ ቀጺሉ፤ መሐመድ ድማ ናብታ ሒዝዎ ዝነበረ መካ ብዓቢ ጽምብል ንግደት (ሓጂ) ገበረ።

ግናኽ ሸዑ ዕድሚኡ ልዕሊ 60 ኾይኑ ስለዝነበረን እቲ ናይ በረኻ ናብራን ኩናትን ድማ ኣድኪምዎ ነበረ። ካብ መካ ከምለስ ከሎ ሓሚሙ፤ መዲና ምስ ኣተወ ድማ ሕማሙ እናገደድ ከደ።ዋላ'ኳ ሓሚሙ እንተነበረ ናብቲ ሕጂ የርዳኖስ ዘለዎ ቦታ ሰራዊት (ወፍሪ) ሰዲዱ ነይሩ። ናብቲ መድረኽ መስጊድ ደይቡ ድማ ናይ መወዳእታ መደርኡ ንሰዓብቱ አስምዐ። ድሕሪ እዚ፤ ርእሱ ኣብ ሓቕፊ እታ ዝፈትዎ ሰበይቱ ዓኢሻ አጸገዐ። "ዘለኣላማዊት ገነት! ይቕሬታ!" እናበለ ብ8 ሰነ 632 ዓ.ም ብሰላም ዓረፈ። ኣብ መጀመርታ ሰዓብቱ ኣዝዮም ሰንቢዶም ነበሩ። ዑመር ኢብን ኣል-ኻጣብ ንህዝቢ ንምህዳእ፤ መሐመድ ኣይሞተን የግዳስ ኣብ ምስጢራዊ ኩነታት (trance) እዩ ዘሎ ክብል ይጽዕር ነበረ። ኣቡ በክር ግን ነዚ ምስ ሰምዐ፤ ናብ ኣደባባይ ወጺኡ ብዓውታ ከምዚ ኢሉ ኣወጀ፡- "ንመሐመድ እተምልኹ ዝነበርኩም፤ እንሆ መሐመድ ሞይቱ እዩ! ንኣላህ እተምልኹ ግን፤ ኣላህ ህያው እዩ፤ ከቶ ድማ ኣይመውትን!" በሎም።

ነቕፍቲ ብዛዕባ መሐመድ ዝበልዎ ይበሉ፡ ዓለም ከምዚ ናቱ ዓቕሚ ዘለዎም ሃይማኖታዊ መራሕቲ ውሑዳት እያ ርእያ። እቲ ብኣማኢት ሚልዮናት ሰዓብቱ ዝረጋገጸ ዘሎ ነባሪ ጽልዋኡ፡ ንየሱስ ክርስቶስ ስዒቡ ካልኣይ ደረጃ ከም ዘለዎ እዩ ዘርኢ። ኩሉ ሰብ ከም ዝሰማምዓሉ፡ ንሱ እቲ ዝዓበየ ዓረባዊ፡ ከምኡውን ሓደ ካብቶም ዓባይቲ ሰባት ታሪኽ እዩ።

III. መሐመድ ኣብ መጽሓፍ ቅዱስ ተጸሪሑ ድዩ?

ቁርኣን፡ መሐመድ ኣብ ኦሪትን ወንጌልን ተጠቐሱ ከም ዘሎ ይዛረብ። መሰሊማት ሊቃውንቲ ድማ ክልተ ቀንዲ ጥቕሳታት የቕርቡ፡-

ሱራ 7:157

"ነቶም ነቲ ኣብ ኦሪትን ወንጌልን ተጻሒፉ ዝረኹቦዎ፡ ምንባብ ዘይኸእል ነቢይ (መሐመድ) ዝሰዓቡ..." ነዚ ሓሳብ እዚ ንምድጋፍ ድማ፤ የሱስ ከምዚ ኢሉ ከም ዝተዛረበ ይገልጽ፡-

ሱራ 61:6

"ኦ ደቂ እስራኤል! ኣነ ነቲ ቅድመይ ዝነበረ ኦሪት ንምጽዳቕን፡ ድሕሪይ ብዛዕባ ዝመጽእ 'ኣሕመድ' ዝስሙ ልኡኻ ብሰራት ንምብሳርን ናባኹም ዝተለኣኸኩ ልኡኻ ኣላህ እዩ።" እስላማዊ ሊቃውንቲ፤ ኣብ መጽሓፍ ቅዱስ ብዛዕባ ምጽኣት መሐመድ ዝገልጹ ትንቢታት ንምድላይ ብዘተኩ ጽዒርም እዮም። ካብቶም ዘቕርቡዎም ድማ እቶም ክልተ ኣገደስቲ እዞም ዝሰዕቡ እዮም፡-

ዘዳግም 18:18፡ ከምኡ ድማ እቲ ኣብ ሓድሽ ኪዳን "መጻናንዒ" (Paracletos) ተባሂሉ ዝተጠቐሰ።

1. አብ ብሉይ ኪዳን ዝተመርከሰ ክትዕ

እቲ ቀንዲ ዝጥቀስ ጥቕሲ እዚ እዩ፡-

ዘዳግም 18:18

"ካብ ማእከል ኣሕዋቶም ከማኻ ዝበለ ነቢይ ከተንስእ እየ፤ ቃለይ ድማ ኣብ ኣፉ ከንብር እየ፤ ንሱ ድማ ነቲ ኣነ ዝአዝዞ ኩሉ ክነግሮም እዩ።"

ሙስሊማት፣ እዚ ኣብዚ ተገሊጹ ዘሎ ነቢይ ብዘይካ መሓመድ ካልእ ክኸውን ኣይኸእልን እዩ ይብሉ፤ ነዚ ድማ ሰለስተ ምኽንያታት የቐርቡ፡-

- ቁርአን እቲ ኣምላኽ ኣብ ኣፍ መሓመድ ዘንበሮ ቃላት እዩ።
- መሓመድ ካብ ዘርኢ እስማኤል ስለ ዝኾነ፣ ንሱ "ሓው" ኣይሁድ እዩ።
- መሓመድ ልክዕ ከም ሙሴ እዩ።

ነቲ ቀዳማይ ነጥቢ ክንምልስ ከለና፣ ኣምላኽ ቃሉ ኣብ ኣፍ ብዙሓት ነብያት ብሉይ ኪዳን ከም ዘንበረ ንርእይ። ንኣብነት ንኤርምያስ "ቃለይ ኣብ ኣፍኻ ኣንበረ ኣለኹ" ኢልዎ እዩ (ኤርምያስ 1:9)። የሱስ እውን "ነቲ ንዓይ ዝሃብካኒ ቃላት ንዓታቶም ሂበዮም እዮ" ኢሉ እዩ (ዮሃንስ 17:8)። ስለዚ ዘዳግም 18:18 ንኹሉ ሓቀኛ ነቢይ እዩ ዝምልከት እምበር ንኣደ ጥራይ ኣይኮነን።

ነቲ ካልኣይ ነጥቢ፣ "መሓመድ ሓው ኣይሁድ እዩ" ንዝብል ድማ፣ መሓመድ ካብ እስማኤል ዝተወልደ እንተኾይኑ ንኣይሁድ "ወዲ ኣኮኡ" (ወዲ ኣምኡ) እዩ እምበር "ሓው" ኣይኮነን! ሙሴ ንደቂ እስራኤል ከዛረበም ከሎ፣ "ካብ ማእከል ኣሕዋትኻ ንጉስ ኣንግሲ... ሓውኻ ዘይኮነ ወጻእተኛ ኣብ ልዕሌኻ ኣይተንግስ" ኢሉ እዩ (ዘዳግም 17:15)። እዚ ድማ የሱስ ካብ ነገደ ይሁዳ (ካብ ኣሕዋት እስራኤል) ስለ ዝተወልደ፣ እቲ ኣብ ዘዳግም 18:18 ዝተባህለ ነቢይ ንሱ ምጂኑ የረጋግጽ።

እቲ ሳልሳይ ነጥቢ ድማ፣ ኣብ መንጎ መሓመድን ሙሴን ዘሎ ምምስሳል የጉልሕ። ሙስሊማት፣ ሙሴን መሓመድን ክልቲኦም ብሰብኣዊ መገዲ ተወሊዶም ኣብ ምድሪ ተቐብሮም እዮም፤ የሱስ ግን ብተኣምር ካብ ድንግል ተወሊዱ ናብ ሰማይ ዓሪጉ እዩ ይብሉ። ወሲኹም ድማ፣ ሙሴን መሓመድን ሓገግቲ ሕጊ፣ ወተሃደራዊ መራሕትን መንፈሳዊ መራሕትን ነይሮም ይብሉ። ግናኹ እዚ ትኽክል ኣይኮነን። መጽሓፍ ቅዱስ ንየሱስ ሓያሎ ግዜ "ነቢይ" ኢሉ ይጽውዖ እዩ። ልክዕ ከምቲ ሙሴ ንደቂ እስራኤል ኣብ ምድሪ ዝመርሖም ዝነበረ፣ የሱስ ድማ ሎሚ ንቤተ ክርስቲያን ካብ ሰማይ ይመርሖ ኣሎ። በዚ መዳይ እዚ ኣብ መንጎ የሱስን ሙሴን ዘሎ ምትእስሳር ኣዝዩ ተመሳሳሊ እዩ።

እቲ መሓመድ ምስ ሙሴ ይመሳሰል እዩ ዝብል ኣረኣእያ ግጉይ እዩ። መጽሓፍ ቅዱስ ንየሱስ ብዙሕ ግዜ "ነቢይ" ኢሉ ይጽውዖ እዩ (ማቴዎስ 13:57)። ንሱ ብዝሃለ ህዝቡ ተነጺጉ እዩ። ልክዕ ከምቲ ሙሴ ንደቂ እስራኤል ኣብ ምድራዊ ህይወቱ ዝመርሖም ዝነበረ፣ የሱስ ድማ ሎሚ ንቤተ ክርስቲያን ካብ ሰማያዊ ዝፋኑ ይመርሖ ኣሎ። በዚ መዳይ እዚ፣ ኣብ መንጎ የሱስን ሙሴን ዘሎ ምትእስሳር ኣዝዩ ሓያል እዩ።

ብተወሰኑ ድማ፣ መሐመድ ዘይካፈሎም፣ ኣብ መንጎ ሙሴን የሱስን ዘለዉ ብዙሓት ተመሳሳሊ ባህርያት ኣለዉ። ሙሴን የሱስን ክልቲኦም ኣይሁድ እዮም፤ መሐመድ ግን እስማኤላዊ እዩ። ሙሴን የሱስን ክልቲኦም ንኣምላኽ ንምግልጋል ካብ ግብጺ ወጽዮም እዮም፤ መሐመድ ግን ከቶ ኣብ ግብጺ ኣይነበረን። ብፍላይ ድማ ነቲ ድሒሩ ዝተጻሕፈ ጥቕሲ ዘዳግም እንተ ኣጽኒዕናዮ፣ ሙሴን የሱስን ዝተኣሳሰሩሎም ሰለስተ ዓባይቲ ነጥብታት ንረክብ፡-

ዘዳግም 34:10-12

"እግዚአብሔር ገጽ ንገጽ ዘዘራርቦ ከም ሙሴ ዝበለ ነቢይ ድሕሪኡ ኣብ እስራኤል ኣይተንስኡን። ንሱ እቲ እግዚአብሔር ኣብ ሃገር ግብጺ፣ ኣብ ልዕሊ ፈርኣንን ኩሎም ገላውኡን ብምልኢታ ሃገሩን፣ ዓባይቲ ምልክታትን ተኣምራትን ከገብር ዝለኣኹ እዩ። ኣብ ቕድሚኡ ኩሎም እስራኤል ድማ ብብርቱዕ ሓይሉ ዓቢን ዘሰንብድን ግብሪ ፈጸመ።"

እዚ ጥቕሲ እዚ ብዛዕባ ሙሴ ዝገለጸም ሰለስተ ነገራት ምስ የሱስ ክርስቶስ ጥራይ እዮም ዝመሳሰሉ፡-

(ሀ) ኣምላኽ ምስ ሙሴ ብቐጥታ ይዛረብ ነበረ፡-

ሙሴ ኣብ መንጎ ኣምላኽን ህዝቢ እስራኤልን ቀጥታዊ ማእከላይ (mediator) ነበረ። ኣምላኽ "ልክዕ ሰብ ምስ ዓርኩ ከም ዝዛረቦ፣ ምስ ሙሴ ገጽ ንገጽ ይዛረብ ነበረ" (ዘጸአት 33:11)። ቁርኣን ግን ኣምላኽ ብዘይካ ምስ ሙሴ ምስ ካልኦት ነብያት ብዝተፈለየ መገዲ ብቐጥታ ከም ዝተዛረበ ይገልጽ እዩ (ሱራ 4:164)።

ኣምላኽ እቲ ዝመጽእ ነቢይ ኣብዚ ናይ ማእከላይ (mediatorial) ስራሕ ከም ሙሴ ክኸውን ቃል ኣትዩ ነበረ። ሙሴ ደም ወሲዱ ኣብ ልዕሊ እቲ ህዝቢ ብምርጫው፣ "እንሆ እቲ እግዚአብሔር ብመሰረት እዚ ቃላት እዚ ምሳኹም ዝኣተዎ ቃል-ኪዳን ደም እዩ" በለ (ዘጸአት 24:8)።

የሱስ ድማ ናይ ሓድሽ ኪዳን ማእከላይ እዩ። ልክዕ ከምቲ ሙሴ ነቲ ቀዳማይ ኪዳን ብደም መስዋእቲ ዘጽንዖ፣ የሱስ ድማ ነቲ ካልኣይ ኪዳን ብተመሳሳሊ መገዲ ብደሙ ኣጽኒዕዎ እዩ። የሱስ "እዚ ጽዋዕ እዚ ብደመይ ዝኸውን ሓድሽ ኪዳን እዩ" በለ (1 ቈረንቶስ 11:25)። እቲ ኣብ ዘዳግም 18:18 ተነቢዮሉ ዘሎ ነቢይ ድማ፣ እቲ ኣብ መንጎ ኣምላኽን ህዝቡን ሓድሽ ኪዳን ዘጽንዕ ንሱ እዩ። የሱስ ንኣምላኽ ገጽ ንገጽ ይፈልጦ ነበረ፤ "ኣነ እፈልጦ እዩ፣ ካብኡ እዩ ዝመጸእኩ፣ ንሱ ድማ ለኢኹኑ" (ዮሀንስ 7:29) ይብል። መሐመድ ግን እቲ ራእይ ብመልኣኽ ጅብሪል (ገብርኤል) ኣቢሉ እዩ ዝመጸ ነይሩ፤ ኣምላኽ ከቶ ገጽ ንገጽ ኣይተዛረበን።

(ለ) ኣምላኽ ብሙሴ ኣቢሉ ዓባይቲ ተኣምራት ገይሩ እዩ፡-

የሱስን ሙሴን ክልቲኦም ነቲ ናይ ማእከላይነት ስርሖም ንምጽዳቕ ዓባይቲ ተኣምራትን ድንቅታትን ገይሮም እዮም። ሙሴ ኢዱ ኣብ ልዕሊ ባሕሪ ዘርገሑ ባሕሪ ብብርቱዕ ንፋስ ከም ዝከፈል ገይሩ (ዘጸአት 14:21)። የሱስ ድማ ነቲ ብርቱዕ ማዕበል ባሕሪ "ጸጥ በል!" ብምባል ብሓንቲ ቃል ኣህዲእዎ (ማርቆስ 4:39)። ደቀ መዛሙርቱ ድማ "እዚ ማዕበልን ባሕርን እኳ ዝእዘዝሉ እዚ መን እዩ?" ኢሎም ተገረሙ (ማቴዎስ 8:27)።

ቁርኣን ግን መሐመድ ምንም ተኣምር ከም ዘይገበረ እዩ ዝዛረብ። ኣብ ሱራ 6:37 ጸላእቱ "ሰለምንታይ ተኣምር ካብ ጎይታኡ ዘይወርደሉ?" ምስ በሉ፣ ኣላህ እንተደልዩ ክሰድድ ከም ዝኸኸል ግናኹ ከም ዘይሰደደ እዩ ዝገልጽ።

መሐመድ ባዕሉ እውን "እቲ ንስኻትኩም እትህወኹሉ (ተአምራት) ኣብ ኢደይ የለን" ኢሉ ተአሚኑ እዩ (ሱራ 6:57)።

(ሐ) የሱስ ክርስቶስ እቲ ዝተተሰፈወ ነቢይ ምዃኑ መጽሓፍ ቅዱስ የረጋግጽ እዩ፡-

የሱስ ባዕሉ "ሙሴ ብዛዕባይ እዩ ጽሑፉ" ብምባል ብንጹር ተዛሪቡ እዩ (ዮሃንስ 5:46)። ኣብ ግብሪ ሃዋርያት 3:22 ድማ ሃዋርያ ጴጥሮስ የሱስ እቲ ኣብ ዘዳግም 18:18 ተጠቒሱ ዘሎ ነቢይ ምዃኑ ኣዊጁ እዩ። እቲ ቀዳማይ ሰማእት እስጢፋኖስ እውን የሱስ እቲ ሙሴ ኣቐዲሙ ዝተነበየሉ "ጻድቕ" ምዃኑ ገሊጹ ኣሎ (ግብሪ 7:37)።

ቁርኣን፡ ነብይነት ንደቂ እስራኤል ጥራይ ዝተዋህበ ፍሉይ መሰል (Privilege) ምዃኑ ይኣምን። ንኣብርሃም ጠቒሱ ከምዚ ይብል፡-

ሱራ 6:85

"ንይስሃቅን ያእቆብን ሃብናዮ፡ ንነፍሲ ወከፎም ድማ መራሕና፤ ቅድሚኡ ንኖህ መራሕና፤ ካብ ዘርኡ ድማ ንዳዊት፡ ሰሎሞን፡ እዮብ፡ ዮሴፍ፡ ሙሴን ኣሮንን። ከምኡ ኢና ነቶም ጽቡቕ ዝገብሩ እንኸፍሎም።"

እዚ ጥቕሲ እዚ ንእስማኤል ይኹን ንዘርኡ ኣይጠቅስን እዩ። ቁርኣን ወሲኹ ከምዚ ይብል፡-

ሱራ 19:49

"ካብኣቶምን ካብቲ ብዘይካ ኣላህ ዘምልኹዎ ዝነበሩን ምስ ተፈልዮ፡ ንይስሃቅን ያእቆብን ሃብናዮ። ንነፍሲ ወከፎም ድማ ነብዩ ገበርናዮ።"

ተመሳሳሊ ሓሳብ ኣብ ሱራ 29:27 ከምኡ'ውን 21:72 ይርከብ። እስማኤል ተሓርዮ እንተ ዝኸውን ነይሩ፡ ስሙ ቅድሚ ያእቆብ ምተጠቐሰ ነይሩ! ብኣንጻሩ፡ ቁርኣን ንኣይሁድ ፍሉይ ሞገስ ዝሃበ እዩ ዝመስል፡-

ሱራ 2:47

"ኣ ደቂ እስራኤል፡ ነቲ ዝሃብኩኹም ጻጋይ፡ ከምኡ'ውን ኣብ ልዕሊ ዓለማት (ኩሉ ህዝቢ) ከም ዘብለጽኩኹም ዘክሩ።"

ንእስማኤላውያን ግን ኣብ መንጎ እቶም "ብሉጻት" (Excellent) ወይ "ሕሩያት" (Elect) ኣይሰርዖምን እዩ!

ሱራ 38:45-48

"ንኣብርሃም፡ ይስሃቅን ያእቆብን፡ እቶም ሰብ ሓይሊን ራእይን ዝነበሩ ባርትና ዘክር። ንሕና ብፍሉይ ነገር፡ ማለት ብዝኸሪ ናይ መጻኢት ዓለም (Home of the Hereafter) ኣጽሪናዮም ኢና። ኣብ ቅድሚና ድማ ንሳቶም ብርግጽ ካብቶም ሕሩያት (Elect)፡ እቶም ብሉጻት እዮም። ንእስማኤልን ንኤልሳእን ንዙል-ኪፍልን ዘክር። ኩሎም ካብቶም ሕሩያት (Chosen/Good) እዮም።"

ሓምራን አምብሪ (Hamran Ambrie) ዝተባህለ፡ ካብ እስልምና ናብ ክርስትና ዝተለወጠ ሰብ፡ ነዚ ጉዳይ ጽቡቕ ገይሩ ጽሑፍ ኣቢልዎ ኣሎ። ቅድሚኡ ሕጂ ኦሪት ዘዳግም 18:18 ብዛዕባ ነብዩ መሓመድ ትንቢት ከም ዝነበረ ይዳምን ነበረ፡-

"ግናኹ ቢታ መዓልቲ እቲ ኣ ነቲ ቃላት [ዘዳግም 18:18] ቀስ ኢሉ፡ ሓቀኛ ትርጉሙ ንምርዳእ ኣንቡብከዎ። መንፈስ ቅዱስ ድማ ኣብ ነፍሱይ ከምዚ ኢሉ ኣረደኣ፡- 'ኣብ መንጎ መሓመድን ሙሴን ዘሎ ምምስሳል፡ ክልቲኦም ካብ ወለዲ ዝተወልዱ ምዃኖም እንተ ሹይኑ፡ ኩሉ ሰብ እዩ ካብ ወለዲ ዝውሰድ። ስለዚ እዚ ነቲ ትንቢት ንምርግጋጽ ከም መርትዖ ክቐርብ ኣይክእልን።' "

" ብተወሳኺ፡ መሓመድ ንሙሴ ዝመስሎ ስለ ዝተመርዓዎ እንተ ሹይኑ፡ መብዛሕትኡ ሰብ ዓለም ይምርጥ እዩ! ስለዚ እዚ እውን መሓመድ ነብዩ ምዃኑ ንምርግጋጽ ክጠቅም ኣይክእልን። "

" መሓመድ ንሙሴ ዝመስሎ ዘርእ (ደቂ) ስለ ዘለዎ እንተ ሹይኑ፡ መብዛሕትኡ ሰብ ውሉድ ስለ ዘለዎ፡ እዚ እውን ነቲ ትንቢት ንምውሳኑ ክጠቅም ኣይክእልን።"

" መሓመድ፡ ልክዕ ከም ሙሴ፡ ብእርጋን ሞይቱ ተቀቢሩ። እዚ ነቲ ትንቢት ንምርዳእ ከም መርትዖ ዝቐርብ እንተ ሹይኑ፡ ኩሉ ሰብ ስለ ዝመውትን ዝቐበርን፡ እዚ እውን ነቲ ምምስሳል ከረጋግጽ ኣይክእልን።"

"ስለዚ፡ እቲ ሙሴ ኣብ ዘዳግም 18:18 ዝተዛረበ ትንቢት፡ ንየሱስ ክርስቶስ ጥራይ ከም ዘመልክት እናበርሃለይ መጻ። ብሓቂ ድማ ኣብ መንጎ የሱስን ሙሴን፡ ካልኦት ዘይካፈልዎም ሓያሎ ፍሉይት ምምስሳል (Outstanding similarities) ረኹብኩ፡-

- "ኣብ ህጻንነት ሙሴ፡ ፈርኡን ክቀትሎ ፈቲኑ ነበረ፤ ልክዕ ከምኡ ድማ ኣብ ህጻንነት የሱስ፡ ሄሮድስ ክቀትሎ የፈረርሀ ነበረ። ኩሉ ሰብ ኣብ ህጻንነቱ ክቐተል ኣይድለን እዩ።"
- "ኣብ ግዜ ልደት ሙሴ፡ ፈርኡን ሓሪቕ ኩሎም ደቂ ተባዕትዮ ህጻናት ክቐተሉ ኣዘዘ። የሱስ ክውለድ ከሎ፡ ሄሮድስ ብርቱዕ ሓሪቕ፡ ህጻውንቲ ኣወዳት ክቐተሉ ኣዘዘ። ኣብ ዓለም፡ እዞም ክልተ ሰባት ጥራይ እዮም ከምዚ ዝበለ ብርቱዕ ጽልኢን ስደትን ዘጋጠሞም።"
- "ብህጻንነቱ ሙሴ ብጓል ፈርኡን ተሓልዩ (Protected) እዩ። የሱስ እውን ብህጻንነቱ፡ ዮሴፍ (እቲ ዘዕበዮ ኣቦኡ) ሓልይዎ እዩ። ኩሉ ሰብ ኣብ ህጻንነቱ ህይወቱ ኣብ ሓዲጋ ምስ ወደቐ፡ ብአምላኽ ብዝተመርጸ ሰባት ኣይሕሎን እዩ።"
- "ብህጻንነቱ ሙሴ ካብ ዓዳ ርሒቑ ኣብ ግብጺ ይነበር ነበረ። የሱስ እውን ብተመሳሳሊ፡ ብህጻንነቱ ኣብ ግብጺ ተሰዲዶ ነበረ። ኩሉ ህጻን ኣብ ግዜ ንእስነቱ ናብ ርሒቑ ሃገር (ግብጺ) ክሃድም ኣይግደድን እዩ።"
- "ሙሴ ከም መለኮታዊ ልኡኽ ኣምላኽ ኮይኑ ከገልግል ከሎ፡ ተአምራት ናይ ምግባር ሓይሊ ጎይታ ተቐቢሎ ነበረ፤ ልክዕ ከምኡ ድማ የሱስ፡ በቲ ከም ህያው ቃል (Living Word) ዘለዎ ስልጣን፡ ንሕሙማት ብምሕዋይን ንሙታን ብምትንሳእን ተአምራት ናይ ምግባር ሓይሊ ካብ ኣምላኽ ተቐበለ።"

- "ሙሴ ንህዝቢ እስራኤል ካብ ባርነት ግብጺ ሓራ ኣውጽአም፤ የሱስ ግና ንህዝቡ ካብ ሰንሰለት ሓጢአትን ሞትን ሓራ ኣውጽአም።"

"እዚ ፍሉይ መርትዖታት እዚ፡ እቲ ኣብ ኦሪት ዘዳግም 18 ዘሎ ፍሉይ ትንቢት፡ ንመሓመድ ከምቲ ዝተተሰፈወ ነብዩ ንምርግጋጽ ዘይኮነስ፡ ንየሱስ ክርስቶስ፡ ንሱ እቲ ስጋ ዝለበሰ ቃል ኣምላኽ ምዃኑ ንምመልካት ዝተጽሓፈ ምዃኑ ንክድምድም ኣኽኣለኒ።"

2. ኣብ ሓድሽ ኪዳን ዝተመርኮሰ ክትዕ (Claims based in the New Testament)

ሙሰሊ ማት ኣብ ወንጌል ዮሃንስን ግብሪ ሃዋርያትን ዝርከቡ ገለ ጥቕስታት፡ ብዛዕባ መሓመድ ዝንበዩ እዮም ኢሎም ይሓምኑ። ጥቕስታቶም እዞም ዝስዕቡ እዮም፡-

- ዮሃንስ 14:16,17 – "ኣነ ነቦ ኸልምኖ እየ፡ ንሱ ድማ ንዘለኣለም ምሳኻትኩም ዚነብር ካልእ መጻናንዒ (Comforter) ኪህበኩም እዩ። ንሱ መንፈስ ሓቂ እዩ፡ ዓለም ስለ ዘይትሪኦን ዘይትፈልጦን ክትቅበሎ ኣይትኸእልን እዩ። ንስኻትኩም ግና፡ ምሳኻትኩም ስለ ዝነብር፡ ኣብ ውሽጥኹም እውን ስለ ዚነብር፡ ትፈልጥዎ ኢኹም።"
- ዮሃንስ 14:26 – "እቲ ኣቦ ብስመይ ዝሰዶ መጻናንዒ፡ መንፈስ ቅዱስ፡ ንሱ ኹሉ ኺምህረኩም፡ ዝነገርኩኹም ዘበለ ኹሉውን ከዘክረኩም እዩ።"
- ዮሃንስ 15:26 – "እቲ ኣነ ካብ ኣቦ ዝሰደልኩም መጻናንዒ፡ ማለት እቲ ኻብ ኣቦ ዚወጽእ መንፈስ ሓቂ ምስ መጻ፡ ንሱ ኸምስክረላይ እዩ።"
- ዮሃንስ 16:7 – "እቲ መጻናንዒ ምእንቲ ኸመጸኩም፡ ምኻደይ ይሕሸኩም። ኣነ እንተ ዘይከድኩስ፡ እቲ መጻናንዒ ኣይመጸኩምን እዩ። እንተ ኸድኩ ግና፡ ንዕኡ ኸሰደልኩም እዩ።"
- ግብሪ ሃዋርያት 1:4-5 – "...ካብ የሩሳሌም ከይወጹ፡ ነቲ ኻብ ኣቦ እተሰምዐ ተሰፋ ኺጸበዩ ኣዘዘም። የሱስ፡ 'ዮሃንስ ብማይ ኣጥመቐ፡ ንስኻትኩም ግና ድሕሪ ሓዲት መዓልቲ ብመንፈስ ቅዱስ ክትጥመቐ ኢኹም በሎም።"

ሙሰሊ ማት፡ እቲ ቦኸሪ ግሪኽ ዝነበረ ቃል "ፓራክሊጦስ" (Paracletos - መጻናንዒ፡ ጠበቓ) ዘይኮነስ፡ "ፐሪክሎቶስ" (Periklutos) እዩ ኢሎም ይሓምኑ። "ፐሪክሎቶስ" ማለት ድማ "ኣሕመድ" ወይ "ዝተመስገነ" (The Praised One) ማለት ስለ ዝኾነ፡ የሱስ ንመሓመድ ብስሙ ጸዊዕዎ እዩ ይብሉ።

ነዚ ንምምላስ፡ ቀዳማይ ነገር፡ ኣብ ኢድና ዘለዉ ኣሸሓት ጥንታውያን ቅዳሓት ወንጌል፡ "ፓራክሊጦስ" ዝብል ቃል እምበር "ፐሪክሎቶስ" ዝብል ቃል ፈጺሙ የብሎምን። ብተወሳኺ፡ ነዚ ኣብ ላዕሊ ዘሎ ጥቕስታት መጽሓፍ ቅዱስ ብጥንቃቄ እንተ መርግጥናዮ፡ እቲ "ፓራክሊጦስ" (መጻናንዒ) ብዛዕባ መሓመድ ዝንበ ክኸውን ከም ዘይክእል ሓዲሎ ርትዓዊ ምኽንያታት ንረክብ፡-

- እቲ ጥቕሲ፡ የሱስ ነቲ ፓራክሊጦስ ከም ዝሰዶ ይዛረብ። እቲ ፓራክሊጦስ መሓመድ እንተ ኾይኑ፡ እዚ ማለት የሱስ ንመሓመድ ሰዲድዎ (Jesus sent Muhammad) ማለት እዩ። ነዚ ድማ ዋላ ሓዲ መጠሊም ኣይቅበሎን እዩ።
- እቲ ፓራክሊጦስ መንፈስ እዩ። ዓለም ክትሪኦን ክትፈልጦን ኣይትኽእልን። መሓመድ ግና ብስጋ ዝመጸ፡ ዝርእን ዝጭበጥን፡ ዝፍለጥን ሱብ እዩ።
- የሱስ፡ እቲ ፓራክሊጦስ ክመጽእ ምዃኑ ጥራይ ዘይኮነስ፡ "ምሳኻትኩም (ምስ ደቀ መዛሙርቲ) ይነብር ኣሎ" እውን ኢሉ እዩ። መሓመድ ግና ካብ ግዜ ደቀ መዛሙርቲ 500 ዓመታት ድሒሩ እዩ ተወሊዱ።
- ክርስቶስ ንደቀ መዛሙርቲ፡ ነቲ መጻናግዒ (መንፈስ ቅዱስ) ክሳብ ዝቐበሉ "ካብ ኢየሩሳሌም ከይወጹ" ኣዚ ዝምዎ እዩ። ንሳቶም ንትእዛዝ መምህሮም ብምእዛዝ፡ ድሕሪ ዓሰርተ መዓልቲ ኣብ ኢየሩሳሌም ጸሊጉም፡ እቲ መጻናግዒ ምስ መጻ ድማ "ኩሎም ብመንፈስ ቅዱስ ተመልኡ" (ግብሪ 2:4)። ማንም ሱብ፡ መሓመድ ኣብ መዓልቲ ጳንጠቆስጦስ (Day of Pentecost) ኣብ ኢየሩሳሌም ተራእዩ ዝብል የለን።
- የሱስ፡ እቲ ፓራክሊጦስ ምስ ደቀ መዛሙርቲ "ንዘለኣለም" ከም ዝነብር ተዛረቡ። እዚ ብዛዕባ መሓመድ ሓቂ ኣይኮነን (ምኽንያቱ መሓመድ ሞይቱ እዩ)።

ስለዚ፡ እቲ "መጻናግዒ" (The Comforter)፡ እቲ ብመሰረት ተስፋ የሱስ ኣብ መዓልቲ ጳንጠቆስጦስ ናብ ደቀ መዛሙርቲ ዝወረደ መንፈስ ኣምላኽ እምበር፡ ነብዩ መሓመድ ኣይኮነን። ጴጥሮስ እውን ምምጻእ መንፈስ ቅዱስ ምስ ዕርገት ክርስቶስ ብምተሓሓዝ ከምዚ ባለ፡-

"እዚ የሱስ እዚ... ብየማን ኣምላኽ ምስ ዓረገ፡ ነቲ ተስፋ መንፈስ ቅዱስ ከኣ ካብ ኣቦ ምስ ተቐበለ፡ እዚ ንስኻትኩም እትርእይዎን እትሰምዕዎን ዘለኹም ኣፍሰሶ" (ግብሪ 2:32-33)።

መወከሲ ጽሑፋት (Notes)

ካዕባ (The Ka'aba)- እቲ ኣብ ዓቢ መስጊድ መካ ዝርከብ፡ ነቲ ፍሉጥ ጸሊም ለምዲ ሓዙዞ ዘሎ ንእሽቶ ህንጻ እዩ። ካዕባ ማእከል ዑደትን ኣምልኾን ክኾውን ከሎ፡ ኩሎም መስጊዳት ገጽም ናብሉ ገይሮም እዮም ዝጸልዩ።

ምግጭታትን መወከሲታትን፡-

- ጊብ፡ ኤቺ.ኤ.ኣር. (Gibb, H.A.R.) እና ክራመርስ፡ ጄ.ኤቺ. (Kramers, J.H.)፡ *Shorter Encyclopedia of Islam* (Leiden: E. J. Brill, 1974)፡ ብዛዕባ "ኣኒፋውያን" (Hanifites) ዝገልጽ።
- ዊልያም ሙዩር (William Muir)፡ *Mahomet and Islam* (London: The Religious Tract Society)፡ ገጽ 6, 7, 9።
- ኢብን ሳዒድ (Ibn Sa'ad)፡ *Tabaqat*፡ ገጽ 131።
- ጣባሪ (Tabari)፡ *Commentary*፡ xii, 9 እና xxviii, 4።
- ኢብን ሓንባል (Ibn Hanbal)፡ *Musnad*፡ iv, 222; vi, 56, 163; iii, 21።
- *Mishkat al-Masabeeh*፡ ገጽ 1254።
- ቡኻሪ (Bukhari)፡ *Sahih*፡ ክፍል 9፡ ሓዲሥ ቁጽሪ 111።
- መሓመድ ሱቤይክ (Muhammad Subeih)፡ *Muhammad* (Cairo: Dar al-Thaqafa Al-Amma, 1957)፡ ገጽ 35, 37, 150።
- ኣል-ሱዩቲ (Al-Suyuti)፡ *Asbab al-Nuzul of Sura 22:52*።

- ኢብን ካሲር (Ibn Kathir)፣ *al-Bidaya wal Nihaya*፣ ቅጽ 4፣ ብዛዕባ ቅትሊት ካዓብ (Ka'ab) ዝገለጽ ምዕራፍ።
- ኣል-ቡኸሪ፣ ቅጽ 6፣ *kitab al-Manaqib*።
- ሓምራን ኣምብሪ (Hamran Ambrie)፣ *God Has Chosen For Me Everlasting Life* (Rikon, Austria: The Good Way)፣ ገጽ 11-15።

መዘኻኸሪ

ምዕራፍ 4

ምስፍሕፋሕ እስልምና

I. እስልምና ስለምንታይ እዩ ብፍጥነት ከሰፋሕፋሕ ዝኸኣለ?

እስልምና ብፍጥነት ንክስፋሕፋሕ መንገዲ ዝጸረጉ ብዙሓት ረጅሒታት ኣለዉ። ካብኣቶም እቶም ቀንዲ እዞም ዝሰዕቡ እዮም፡-

- **ይሁዲነት (Judaism) ተስፋ እምነት ኣይነበረን፡-** ብግዜ መሓመድ፣ ይሁዲነት ስብከታዊ (missionary) ባህሪ ዘለዎ ሃይማኖት ኣይነበረን። ብኣንጻሩ፣ ገለ ኣይሁድ ነቲ ናይ ኦሪጅናል ታሪኽ ምስ ናይ ኣይሁድ ጽውዳዎታት ብምሕዋስ ናብ ትምህርቲ መሓመድ ንክሰግር ሓጊዞም እዮም።
- **ክርስትያናት ንዓረብ ሸለል ምባሎም፡-** ክርስትያናዊ ስብከት ንክፍለ-ዓለም ዓረብ ብምዝንጋዑ፣ እስልምና ንብምልኣታ እታ ሃገር ንክቆጻጸር ሜዳ ባዶ ኮይኑ ለኸቦ።
- **ድኻም እቶም ነባራት ሃይማኖታት፡-** ይሁዲነትን ክርስትናን ብሓባር ነቶም ጥንታውያን ሃይማኖታት ዓረብ ኣዳኺሞምም ስለ ዝነበሩ፣ መሓመድ ድማ ጸኒሑ ካብቶም ብኣይሁድን ክርስትያናትን ዝተዳኸሙ ብዙሕ እምነታት ናብ ትምህርቲ ኣእተዎም።
- **ምክፍፋል ክርስትና፡-** ክርስትና ብፍላይ፡ ብብዙሕ ናይ ኑፋቕ ትምህርትታትን (Heresies) ውሽጣዊ ምክፋልን ተዳኺሙ ስለ ዝነበረ፣ ንእስልምና ዝምክት ድልዳል ሓይሊ ኣይነበሮን።
- **ምንኩስና (Monasticism)፡-** ብዙሓት እሙናት ክርስትያናት ካብ ዓለም ተፈልዮም ናብ ገዳማት ስለ ዝኣተዉ፣ ኣብቲ ሕብረተሰብ ዝነበረ ክርስትያናዊ ጽልዋ (Effective presence) ኣዝዩ ውሑድ እዩ ነይሩ።
- **ፖለቲካዊን ቁጠባዊን ጸቕጢ፡-** ኣብ ትሕቲ እስላማዊ ግዝኣት ዝወደቐ ክርስትያናት፣ ፍሉይ ግብሪ (Discriminatory taxation) ከኸፍሉ ይግደዱ። ማሕበራዊ ደረጃኦም ይትሕት፡ ከምኡ'ውን ስደት ይበጽሑም ነበረ። ስለዚ ብዙሓት ነዚ ጸቕጢ እዚ ንምህዳም ኢሎም እምነቶም ክቕይሩ ተገዲዶም እዮም።
- **"ክልተ ሃይማኖት ኣይፍቀድን" ዝብል መምርሒ፡-** መሓመድ "ኣብ ርእሱ-ምድሪ ዓረብ ክልተ ሃይማኖታት ክነብራ ኣይፍቀድን እዩ" ከም ዝበለ ይንገር። እዚ ድማ ንብዙሓት ኣይሁድን ክርስትያናትን ካብ ዓረብ ከም ዝሰጎጉ (Expulsion) ገይሩ እዩ።
- **ወተሃደራዊ ሓይሊ፡-** እስልምና ዝተስፋሕፈሓሉ ቀንዲ ምክንያት፡ ብዘርእዮ ላዕለዋይ ወተሃደራዊ ሓይሊ እዩ። ሃጻዎዊ ግዝኣት ፋርስን (Persian) ሮማን (Roman) ብቕንጦትን (Luxury) ውሽጣዊ ምክፋልን ተዳኺሞም ስለ ዝነበሩ፣ ነቶም ብእምነቶም ዝሓበሩን ጽንኩር ናብራ ዝለመዱን ዓረብ ከመክቱ ኣይከኣሉን። ብዙሓት ክርስትያናት ነቲ ወተሃደራዊ ዓወታት እስልምና ምስ ረኣዩ፣ "ሓይሊ ኣምላኽ ምስእቶም ኣሎ" ኢሎም ብምድምዳም እምነቶም ክሒዶም እዮም።
- **ንግዲ፡-** ጸኒሑ እስልምና ብወተሃደራዊ ሓይሊ ጥራይ ዘይኮነስ፣ በቶም ናብ ህንድን ቻይናን ዝጓዓዙ ዝነበሩ ዓረብ ነጋዶ ኣቢሉ እውን ተጋፊሑ እዩ።

II. አርባዕተኛው ሽሊፋታት (The Four Caliphs)

1. አቡ ባርካር፡ ቀዳማይ ሽሊፋ (632-634 ዓ.ም)

መሐመድ ከመውጥ ከሎ፡ ዳርጋ ኩሉ ዓረብ ኣብ ትሕቲ እስልምና ኣትዩ ነበረ። ድሕሪ ሞቱ፡ አቡ ባርካር ቀዳማይ ተካኢ ነብዩ (ሽሊፋ) ኮይኑ ተሾመ። ንሱ ንኸልተ ዓመት ጥራይ እዩ ገዚኡ። ኣብቲ ግዜ እቲ፡ ገለ ቀበሌታት ዓረብ ነቲ ኣብ መዲና ዝነበረ ማእከላይ ፖለቲካዊ ምምሕዳር (Political centralization) ስለ ዝተቐመጠ፡ አቡ ባርካር ናብ ባህሬን፡ ዑማንን የመንን ሰራዊት ብምልኣኽ ነቲ ተቐውሞ ጸጥ ኣበሎ። ነቶም ዝተሳዕሩ ህዝቢ ብምሕረት ስለ ዝሓዘም ድማ ነባሪ ሰላም ከም ዝሰፍን ገበረ። አቡ ባርካር፡ ሰራዊቱ ንፋርሳውያን ኣብ "አል-ኪራ" (Al-Hira) ብሰነ 633 ዓ.ም. ንፍልስጤም ድማ ኣብ ኩናት "አጅናዳይን" (Battle of Ajnadain) ብ634 ዓ.ም ክስዕሩ ከለዉ ርእዩ እዩ።

2. ዑመር፡ ካልኣይ ሽሊፋ (634-644 ዓ.ም)

ብ634 ዓ.ም. ዑመር ኢብን ኣል-ኸጣብ ሽሊፋ ኮይኑ ተመርጸ። ንሱ ን10 ዓመታት ዝገዘአ ኮይኑ፡ ንግዝኣት እስልምና ካብ ደባት ህንዲ ክሳብ ሰሜን ኣፍሪቃ ኣስፋሕፊሕም እዩ። ዑመር ብፍትሓዊ ምምሕዳሩን ቃሉ ብምሕላወን፡ ካብቶም ዝሰዓሮም ህዝብታት እኳ ክይተረፈ ናእዳ ይረከብ ነይሩ እዩ። ኣብታ ናይ መጀመርታ ዓመቱ፡ ኣብ "ኩናት ያርመክ" (Battle of Yarmuk) ንሰርያን ፍልስጤምን ብምስዓር ኣብ ትሕቲ ግዝኣት እስልምና ኣእተወን። ቀጸሉ ደማስቆን ካልኣት ከተማታትን ወደቆ። ብድሕሪኡ ኣለፖ (Aleppo)ን ኣንጾኪያን (Antioch) ተታሕዛ። ብ636 ዓ.ም ድማ ኢየሩሳሌምን ኩላ ፍልስጤምን ኣብ ትሕቲ ዓረብ ኣተዋ።

ዑመር ብ636 ዓ.ም ንዓራቕ ወረራ። ድሕሪ ክልተ ዓመት ድማ ክሳብ ሞሱል (Mosul - ጥቃ ጥንታዊት ነነዌ) ዘሎ ቦታታት ተቆጻጸረ። ኣብቲ ግዜ እቲ ድማ ከተማታት ባስራን (Basrah) ኩፋን (Kufa) ኣብ ዓራቕ ተመስረታ።

ኣብ ወሽመጥ ዓረብ፡ እቲ ወፍሪ ብምቕጻል፡ ብ640 ዓ.ም ነታ ጥንታዊት ከተማ ሱሳ (Sus) ኣብ ደቡብ ኢራን ተቆጻጸሩ። እቲ ገዚፍ ሰራዊት ፋርስ፡ ኣብ 642 ዓ.ም ኣብ ኩናት "ኒሃዋንድ" (Battle of Nehawand) ተደምሰሰ። ርእሰ-ከተማኦም ራይ (Rayy) (ጥቃ ዘመናዊት ቴህራን) ድማ ኣብ ዓመቱ ወደቐት። እዞም ተረርቲ ሰባት በረኻ፡ ነቲ ቅድሚ 1000 ዓመት ሓያል ዝነበረ ሃጻዊ ግዝኣት ፋርስ ብምሉኡ ርስቶም ገበርዎ። ብ641 ዓ.ም ዑመር ንግብጺ ወረራ፡ እስክንድርያ ድማ ተታሕዘት። ዋላ እኳ እቲ ምሉእ ምቁጽጻር ግብጺ ገለ ዓመታት ዝወሰደ እንተኾነ፡ እስላማዊ ሰራዊት ንሰሜን ኣፍሪቃ ክሳብ ገማግም ባሕሪ ኣትላንቲክ ክቆጻጸር መገዲ ዝኸፈተ ዓወት እዩ ነይሩ።

3. ዑስማን፡ (ሳልሳይ ሽሊፋ 644-656 ዓ.ም)

ድሕሪ እዚ ዓበይቲ ዓወታት፡ ዑመር ብኢድ ሓደ ባርያ ብዘሰከሕ መገዲ ተቐትለ። ዑስማን ድማ ተተኪአ። ዑስማን ን12 ዓመታት ዝሄደ፡ ይኹን እምበር፡ ኣብ ምምሕዳር ገንዘብ መንግስቲ (State treasury) ድኹም ስለ ዝነበረን፡ ንቤተ-ሰቡ ኣብ ስልጣን ብምቕማጡን (Nepotism)፡ ህዝቢ ንክልዓሎ ገበረ፤ ኣብ መወዳእታ ድማ ወዲ 82 ዓመት ከሎ ተቐትለ። ኣብ ግዜ ዑስማን (651 ዓ.ም)፡ እስልምና ብወግዲ ልኡኽ ናብ ቻይና (ስርወ-መንግስቲ ታንግ -

Tang Dynasty) ሰዲዱ ነይሩ። ብዙሐት ናብ እስልምና ዝተለወጡ ነጋዶ ድማ፡ ብመሬትን ብባሕሪን ናብዛ ዓባይ ሃገር ይኣትዉ ነበሩ።

4. ዓሊ፡- (ራብዓይ ኸሊፋ - 656-661 ዓ.ም)

ዓሊ፡ እቲ ግዝኣቱ ካብ 656 ክሳብ 661 ዓ.ም. ንሓሙሽተ ዓመታት ዝጸንሐ፡ ኣብቲ ኣብ ውሽጢ ምስልምና ንዝተፈጥረ ነባሪ ክፍፍል (lasting division) መራሒ ነበረ።

ንሱ ንሙዓውያ (ካብ ዓሊት ዑስማን ዝነበረ) ሹም ሶርያ ገይሩ ሸሞ፤ ግናኹ ሙዓውያ ንዓሊ 'ቀተልቲ ዑስማን ናብ ፍርዲ ከተቐርብ ዕሸሽ ኢልካ፡ ስለዚ ንምምራሕ ኣይትበቅዕን ኢኻ' ብምባል ክሰሶ። ዓሊ ርእሱ-ከተማኡ ካብ መዲና ናብ ኩፋ (ኢራቕ) ኣግዓዞ።

እቶም ዓመጽቲ ሰራዊት ሙዓውያ፡ ንዓኢሻ (መበለት መሓመድ) ኣብ ማእከል ሰራዊቶም ኣብ ገመል ኣቐሚጦምዎ ነበሩ። ዓሊ ኣብቲ "ኩናት ገመል" ተባሂሉ ዝፍለጥ ሰዓሮም፤ ዋላ እኳ ንሳ ብግሁድ እንተ ተጻረረቶ፡ ዓሊ ብክብሪ ሒዞ ናብ መዲና መለሳ። ነዊሕ ከይጸንሐ ግን፡ ሙዓውያ ካልእ ሰራዊት ሰደደሉ፡ በዚ ድማ ዓሊ ተቐትለ።

ሙስሊማት ተመቐሉ። እቶም ዝበዝሑ ንሙዓውያ ሰዓቡ፡ "ኸሪጂያ" (Kharijyyah - ገንጸልቲ) ድማ ተባህሉ። ካልኣት ንዓሊ ሰዓቡ፡ ንሓሳን (ዓቢ ወዲ ዓሊ) ድማ ከም ሕጋዊ ወራሲ ኪላፉ ተቐብልዎ። እዚኦም "ሺዓት ዓሊ" (Shi'at Ali - ወገን ዓሊ) ተባህሉ።

ጸኒሑ ሙዓውያ ንሓሳን፡ ኩሉ እቲ ኣብ መዲና ዝነበረ ህዝባዊ ካዝና ገንዘብ ክህቦ ቃል ብምእታው ካብ ስልጣን ንክወርድ ኣእመኖ። ሓሳን ስልጣን ምስ ሓደገ ድሕሪ ሽዱሽተ ወርሒ፡ ሓንቲ ካብ ኣንስቱ መርዚ ሂባ ቀተለቶ። እቶም ሸዓ፡ ኪላፉ ኣብ ስድራቤት መሓመድ ክተርፍ ከም ዘለዎ ስለ ዝኣመኑ፡ ንሑሴን (ንእሽቶ ሓው ሓሳን) ኸሊፋ ክኸውን ናብ ኩፋ ዓዲምዎ። ንሱ ምስ ስድራቤቱን ንእሽቶ ሰራዊትን ናብ ኩፋ ጉዕዞ ጀመረ፡ ግናኹ ኣብ ካርባላ (ጥቓ ዘመናዊት ባግዳድ)፡ ያዚድ (ወዲ ሙዓውያ) ብዝመርሖ ሰራዊት ተጠሊፉ ተቐትለ። እቲ ኣብ መንጎ ሸዓን ኸሪጂያ (ጸኒሑም ሱኒ ዝተባህሉ) ዝተፈጥረ ክፍፍል ክሳብ ሎሚ ቀጺሉ ኣሎ።

III. ስርወ-መንግስታት እስልምና (The Dynasties of Islam)

1. ስርወ-መንግስቲ ኡመያድ (The Omayyad Dynasty)

ሞት ክልቲኦም ደቂ ዓሊ (ሓሳንን ሑሴንን) ንሙዓውያ እንኮ መራሒ ፖለቲካዊ እስላም ገበሮ። ሙዓውያ ግዝኣቱ ኣብ ደማስቆ (ሶርያ) ብምግባር፡ ሰራዊቱ ናብ ንኡስ ኤስያ (Asia Minor)፡ ዒራቕን ግብጺን ብምልኣኽ ኣስፋሕፍሖ። ቡቲ ግዜ እቲ ሙዓውያ ንሓደ ገዚፍ እስላማዊ ሃጻዎዊ ግዝኣት (Empire) ይገዝእ ነበረ። ሞቱ ምስ ቀረበ፡ ወዲ ያዚድ (Yazid) ከትክኦ ስለ ዝወሰነ፡ እስልምና ካብ ምርጫ ናብ ንግስነት (Dynastic principle) ተሰጋገረ። ስርወ-መንግስቲ ኡማውያን ካብ 661 ክሳብ 750 ዓ.ም ዝለፉ።

አብዚ ጊዜ እዚ፡ እስልምና ብናህሪ ተስፋ-ሕፈሐ። ኣብ ውሽጢ ሓደ ክፍለ-ዘመን፡ እስላማዊ ግዝአት ካብቲ ሮማውያን ኣብ ዝለዓለ ጥርዚ ሓይሎም ሒዘምዎ ዝነበሩ ስፍሓት መሬት ንላዕሊ ተቆጻጸረ። ብ711 ዓ.ም ሙስሊማት ካብ ሰሜን ኣፍሪቃ ብምብጋስ ናብ ስፔን (Spain) ሰገሩ። ቀጺሎም ንፊረንሳይ ንምውራር ፓይረኒስ (Pyrenees) ዝተባህለ ሰንሰለት ኣኸራን ብ720 ዓ.ም ሰገሩ። ብ732 ዓ.ም ኣብ "ኩናት ቱርስ" (Battle of Tours)፡ ቻርለስ ማርቱል ብዝመርሖ ሰራዊት ክርስትያናት ወሳኒ ስዕረት ምስ ተሳዕሩ ጥራይ እዮም ደው ዝበሉ። እዚ ድማ ንሰሜን ኤውሮጳ ካብ ወራር እስላም ኣድሓኖ። ኩናት ቶርስ ዝተኸየደ፡ መሓመድ ምስ ሞተ ድሕሪ ማእቲ ዓመት ጥራይ እዩ።

2. ስርወ-መንግስቲ ዓባሲድ (The Abbasid Dynasty)

እዮም ወገን ሸዓ፡ መሪሕነት ናይ ምርካብ ተስፋ-ኣም ፈጺሞም ኣይቀበጹን ነይሮም፤ ብ750 ዓ.ም. ድማ ነቲ ናይ መወዳእታ ኸሊፋ ኡመያድ ኣብ ክልተ ኩናት ሰዓርዎ። ድሕሪኡ ንሓደ ካብ ዘርኢ ኣል-ዓባስ (አኩኡ ንመሓመድ) ኣብ ኩፋ ኸሊፋ ገይሮም ኣቐመጡ። እቲ ሓድሽ ስርወ-መንግስቲ ዓባሲድ ንልዕሊ 500 ዓመታት (ካብ 750 ክሳብ 1258 ዓ.ም.) ጸንሐ።

ብ755 ዓ.ም ሓደ ዓቢ ጉጅለ ሙስሊም ወተሃደራት፡ ንሓደ ዕልቀ ንምውጋድ ብመንግስቲ ተኸፊልዎም ናብ ቻይና ተጻውዑ። መሬት ምስ ተዋህበም ድማ፡ ሃይማኖቶም ንምስፋሕ ኣብኡ ሰፊሩ። ሎሚ ኣብ ኩሉ ግዝአታት ቻይና ሙስሊማት ኣለዉ (ዋላ እኳ እቲ ዝበዝሐ ቁጽሪ ኣብ ሰሜን-ምዕራብ እንተኾነ)። ኣብ ቻይና፡ ልክዕ ከም ኣብ ካልኣት ሃገራት፡ ምስቲ ሓፊሻዊ ህዝቢ ብመልክዕ ይመሳሰሉ እዮም፤ ግና ገለ መለላይ ክዳውንቲ (ከም ፍሉይ ቆብዓትን ሻርባን) ከምኡ ድማ ብቐሊሉ ሙስሊማት ምኽኛም ዘፍልጥ ገለ ልማዳት ዓቂቦም ይርከቡ።

ስርወ-መንግስቲ ዓባሲድ ሰላም፡ ፍትሒን ብልጽግናን ብምስፋኑ ሓፊሻዊ ተቐባልነት ረኺቡ ነበረ። ኣብቲ ቀዳማይ 350 ዓመታት ግዝአቱ፡ ነቲ ጥንታዊ ትምህርቲ ግሪኽ ምስ ምዕባሊታት ፍልስፍናን ሕክምናዊ ስነ-ፍልጠትን ብምውህሃድ ንባህሊ ዓለም ዓቢ ኣበርክቶ ገበረ። ኣብቶም ቀዳሞት ዓመታቱ (ኣብ መትሓዚ 8ይ ክፍለ-ዘመን)፡ እስላማዊ ወፍሪታት ናብ ማእከላይ እስያ፡ ስግር ናብ ኣክሰስ (Oxus River) ሰጊሮም ቀጸሉ። ህንዲ ብ658 ዓ.ም ተጠቐዓ ነይራ እያ፡ ግናኹ ማሕመድ ጋዝኒ (Mahmus of Ghazni) ኣብ መጀመርታ 11 ክፍለ-ዘመን ሰፊሕ ወራር ክሳብ ዝገብር፡ ኣብቲ ዞባ ብዙሕ ዓወት ኣይተረኽበን ነይሩ። ብመበል 13 ክፍለ-ዘመን፡ ኩሉ ሰሜናዊ ህንዲ - ካብ ኣፍ ናብ ኢንደስ ክሳብ ዴልታ ናብ ጋንገስ - ኣብ ኢድ ሙስሊማት ወደቆ። እስልምና ድማ ሓደ ሲሶ (1/3) ናይቲ ሎሚ ዘሎ ዓለም ዝሸፍን ሰፊሕ መሬት ተቆጻጸረ። ገና ኣብ መወዳእታ ዓመታት ሻውዓይ ክፍለ-ዘመን፡ ኸሊፋታት እስላም ናብ ኣርሜንያ (ኢታ ብደረጃ ሃገር ንክርስትያናት ቀዳመይቲ ዝተቐበለት ሃገር) ኣመሓደርቲ ይሸሙ ነበሩ። ናብ ወገን ምዕራብ ድማ፡ እዚ ላዕለዎይነት እዚ ብ"ናይ መስቀል ኩናት" (Crusades) ንኣጲር ጊዜ ተገቲኡ ነበረ። ኣብ መበል 11 ክፍለ ዘመን፡ እተን ኣብ ማእከላይ ባሕሪ ዝርከባ ደሴታት ሲሲሊን ማልታን ኣብ ትሕቲ ሙስሊማት ምስ ወደቆ፡ ኤውሮጳውያን ክርስትያን ሓይልታት ተመለሶም ተቆጻጸሩዎን። ብ1099 ዓ.ም ድማ ንሙስሊማት ክሳብ ኢየሩሳሌም ንድሕሪት መለሱዎም። ክርስትያናዊት ኤውሮጳ ነታ ቅድስቲ መሬት ክሳብ እቲ ሳላሓዲን (Saladin) ብ1187 ዓ.ም ኣብ "ኩናት ሒቲን" ዝግተረሱ ጊዜ ተቆጻጸራታ ጸኒሓ እያ። ካብኡ ንደሓር ግን፡ እተን ኣብ ምብራቕ ማእከላይ ባሕሪ ዝርከባ መሬታት ብብቐሩ ምሉእ ብምሉእ ናብ እስላማዊ ሓይሊ ተመልሰ። ብወተሃደራዊ መዳይ ክርእ ከሎ፡ እቲ ናይ መስቀል ኩናት "ንውሑድ ጊዜ ዝጸንሐ ዓወት" ተባሂሉ እዩ

ዝግለጽ። ብተወሳኺ ድማ፡ ኣብ መንጎ ሙስሊማትን ክርስትያናትን ዘይሃስሶ ጽልኢ ንክሰርጽ ብምግባር ዘሕዝን ሳዕቤን ኣለዎ። ካብዚ ኩነታት እዚ ወክልቲ እዞም ክልተ ሃይማኖታት ፈጺሞም ኣይሓወዩን፤ እዚ ድማ ክሳብ ሎሚ ኣብ መንጎ እስላማዊ ዓለምን ምዕራባውያን ሃገራትን ንዘሎ ርክብ ይጎድኡ ኣሎ።

IV. ግዙኣት ህዝብታት (Subject Peoples)

ኣብቲ "እስላማዊ ማእከላይ ዘመን" ዝበሃል፡ ካብ 1280 ክሳብ 1480 ዓ.ም ዝነበረ ግዜ፡ ግዙኣት ሙስሊም ናብ ኤስያ፡ ኣፍጋኒስታን ከምኡ'ውን ናብቲ ርሑቕ ክፍሊ ህንዲ ምስፍሕፋሕ ቀጸለ። ኣብ 15ን 16ን ክፍለ-ዘመናት፡ እስልምና ናብ ጃቫ (Java) ኣተወ፤ ኣብኡ ድማ ቀልጢፉ ዓቢ ቁጽሪ ዘለዎም ሰዓብቲ ረኸበ። ብተወሳኺ ናብታ ጎረቤት ደሴት ዝኾነት ሱማትራ (Sumatra)፡ ካብኡ ሓሊፉ ድማ ናብ ካልኣት ደሴታት ምብራቕ ህንዲ ክሳብ ፊሊፒንስ (Philippines) ተዘርግሐ።

መሓመድ፡ ድሕሪ ሂጅራ ኣብ ዝነበረ ሻምነይቲ ዓመት፡ ነቲ "ግዙኣት ህዝብታት" (Subject peoples) ዝብል መምርሒ ከም ዘተኣታተወ ይነገር። በዚ መምርሒ መሰረት፡ ገለ ማሕበረሰባት ናይ ካልእ ሃይማኖት፡ ንልኣላውነት እስልምና ከም ዝተገዘኡ ዘርእ ዝተወሰነ ግብሪ (Prescribed tax) ክሳብ ዝኸፈሉ፡ እምነቶም ሒዞም ክነብሩ ይፍቀድሎም። እዚ ግብሪ እዚ ብዓረብኛ "ጂዝያ" (Jizia) ይበሃል። እዚ ቃል ካብቲ "ጃዛ" (Jaza'a) ዝብል ስርወ-ቃል ዝመጸ ኮይኑ፡ ትርጉሙ "መቐጻዕቲ" (Punishment) ማለት እዩ። ስለዚ፡ ነቲ ግብሪ ምኽፋል ማለት፡ ንዘይምእማኖም ከም መቐጻዕቲ ኮይኑ፡ ናብ እምነት እስልምና ንክኣትዉ ድማ ከም መለዓዒሊ ኮይኑ የገልግል።

እቶም በዚ "ጂዝያ" ኣቢሎም እስላማዊ ዐቕባ ህይወትን ንብረትን ዝግበረሎም ዝነበሩ ሃይማኖታት፡ ክርስትያናት፡ ኣይሁድ፡ ማጂያን (Magian)፡ ሳምራውያንን (Samaritan) ሳቢያን (Sabaeen) ጥራይ እዮም ነይሮም። ሰዓብቲ እዞም እምነታት እዚኦም "ዚሚ" (Dhimmis - ዕቁባት) ተባሂሎም ይጽውዑ ነበሩ። ዋላ እኳ ገለ ጉጅለታት ኣይሁድን ዞሮኣስተራውያንን (Zoroastrians) ነዚ ደረጃ እንተ ተቐበልዎ፡ እቶም ዝበዘሙ ግን ምብራቓውያን ክርስትያናት እዮም ነይሮም፤ ንሳቶም ንዘመናት ኣብ ትሕቲ ዝተፈላለዩ አፀገምቲ ኹነታትን ገደባትን እምነቶም ሒዞም ጸኒሖም እዮም።

ኣብ ትሕቲ እስላማዊ መንግስቲ እስልምና ከይተቐበልካ ምንባር፡ ዋጋ የኸፍል ነይሩ - ሕጂ'ውን የኸፍል ኣሎ - እዚ ድማ ግብሪ ምኽፋል ጥራይ ኣይኮነን። ኣብ ትሕቲ ግዙኣት ኸለፉታት፡ እቶም እስልምና ዘይተቐበሉ ሰባት፡ ኣብ ህዝባዊ ይኹን ኣብ ብሕታዊ ህይወቶም ገደባት ይግበረሎም ነይሩ።

ሱራ 9:29 ነዚ ገደባት እዚ ብደንበ ትገልፅ ትመስል፡- "ክሳብ እቲ ግብሪ ብኢዶም ዝህቡን ዝዋረዱን ተዋግእዎም" ትብል።

እቲ "ኪዳን ዑመር" (The Covenant of Umar) ተባሂሉ ዝፍለጥ ሰነድ፡ ነቶም ኣብ ትሕቲ ግዝኣት ሙስሊማት ዝነበሩ ዝነበሩ ክርስትያናት፡ ናብቶም እስላማውያን ሰበ-ስልጣን ክቕርብዎ ዝግደዱ ዝነበሩ ደብዳቤ ብምዝርዛር፡ ነቶም ገደባት ይገልጹ። ሓዲ ቅዳሕ ናይቲ ኪዳን ከምዚ ይብል፡-

"ናባኹም ምስ መጻእና፡ ንህይወትና፡ ንቤተሰብና፡ ንንብረትናን ንእመንቲ ሃይማኖትናን ዑቕባ ሓቲትናኩም። ንሕና እውን ኣብ ክንዲ እዚ ብዘም ዝሰዕቡ ቅድመ-ኩነታት ተሰማሚዕና ኣለና፡- ከም ምልክት ውርደትና (Humiliated) ግብሪ ብኢድና ክንከፍል፤ ንዝኾነ ሙስሊም ኣብ ኣብያተ-ክርስትያናትና ላይቲ ይኹን ቀትሪ ከይዳርፍ ከይንኸልክል፤ ንሰለስተ መዓልቲ ከነአንግዶምን ክንምግቦምን ማዕጻፍ ክንከፍተሎም፤ ደወል ብልዝብ እምበር ብዓውታ ከይነሰምዕ፤ ድምጽና ክብ ኣቢልና ከይንዝምር ፤ ኣብ ኣብያተ-ክርስትያንና ይኹን ኣባይትና ንሰለይቲ ጸላእትኩም ከይንሓብእ፤ ሓደስቲ ቤተ-ክርስትያን፡ ገዳም፡ ጽርሒ ይኹን ጸሎት-ቤት ከይንሃንጽ፤ ነቲ ዝፈረሰ ወይ ኣብ ዞባ ሙስሊማት ዘሎ ህንጻታትና እውን ከይንጽግን፤ ኣብ ቅድሚኣም ከይንምልኽ (Assemble)፤ ንግሕትና ብግሁድ ከይንገልጽ ወይ ናብኡ ከይንዕድም፤ ኣብ ኣብያተ-ክርስትያንና ይኹን ኣብ ጽርግያታትን ዕዳጋታትን ሙስሊማት መስቀል ከይንሰቅል፤ ቁርኣን ከይንመሃር ወይ ንደቅና ከይንምህር፤ ንዝኾነ ዘመድና እስልምና ክቕበል እንተ ደልዩ ከይንኸልክል። ጸጉሪ ርእስና ብቕድሚት ክንላጸ፤ ኣብ ሕቆና ድማ 'ዙናር' (Zunnar - ፍሉይ ዒማት) ክንሓር፤ ሃይማኖትና ክንሕዝ፤ ንሙስሊማት ብክዳን፡ ብኣቀማምጣ፡ ብኩረሻ (Saddles)፡ ወይ ብምቕራጽ ማሕተም (ማለት ብዓረብኛ ብምቕራጽ) ከይንመስሎም፤ መዓርጋቶም ከይንጥቀም፤ ንዓታቶም ከነኹብሮምን፡ ንሳቶም ኮፍ ክብሉ ምስ ዝደልዩ ንሕና ደው ክንብልን፤ ኣብ መገድናን ኣካይዳናን ከነኹብሮም ፤ ኣባይትና ካብ ናቶም ንላዕሊ ነዊሕ ክኸውን የብሉን፤ ኣጽዋር ወይ ሰይፊ ከይንሕዝ፡ ኣብ ከተማ ይኹን ኣብ ጉዕዞ ከይነንጠልጥሎ፤ ኣብ ሃገራት ሙስሊም ወይ ከይንሸይጥ ወይ ብግሁድ ከይንሰትዮ፤ ምውታትና ክንቀብር ከለና ኣብ መገዲ ሙስሊማት ሓዊ ከይንውልዕ፤ ኣብ ቀብሪ ድምጽና ክብ ከይነብል ወይ ናብ ሙስሊማት ከይንቀርብ፤ ንሙስሊም ከይንወቅዕ፤ ንብረት ሙስሊማት ዝነበሩ ባሮት ከይንሕዝ። ነዚ ቃላት እዚ ኣብ ርእስናን ኣብቶም መገዲ ሃይማኖትናን ኣንቢርና ኣለና፤ ነዚ ዝነጸገ ድማ ዑቕባ የብሉን።"

ከምዚ ዝበለ ሕግታት፡ ኩሉ ግዜን ኣብ ኩሉ ቦታን ንነዊሕ እዋን ብጽኑዕ ይትገበር ነይሩ ማለት ኣይኮነን። ብኸፊል ምክንያቱ ድማ፡ ኣብቲ ቀዳማይ ዓመታት እስልምና፡ ብዙሓት ሰራሕተኛታት መንግስቲ፡ መምህራንን ሓካይምን (Medical men) መበቆሎም ክርስትያናት ወይ ኣይሁድ ስለ ዝነበሩ እዩ። እዚ ድማ ብዘይጥርጥር፡ ኣብ ሃገራት እስልምና ንዝነበሩ ዓበይቲ ጉጅለታት ክርስትያናት - ማለት ንኮፕት (Copts) ኣብ ግብጺ፡ ንአርሜናውያን ኣብ ቱርኪ፡ ከምኡ'ውን ንንስጥሮሳውያን ኣብ ዒራቕን ኢራንን - ከም ዝተርፉ (Survival) ጌርዎም እዩ።

V. ምስፍሕፋሕ እስልምና ኣብ ዘመናዊ ግዜ

1. ምስፍሕፋሕ ኣብ ኣፍሪቃን ካልኣት ቦታታትን

እቲ ካብ መወዳእታ 15 ክፍለ-ዘመን ጀሚሩ ከሳብ ሎሚ ዘሎ ግዜ፡ ምስልምና ኣብ መላእ ኣፍሪቃ ብሰፊሖ ከዝርጋሕ ተራእዩ እዩ። እዚ ድማ መጀመርታ ብነጋዶ ባሮት፡ ጸኒሑ ድማ ብነጋዶ (ንሳቶም እውን ንእምነቶም ብንጥፈት ዝሰብኩ ዝነበሩ) ኣቢሉ እዩ ተኸይዱ። ኣብዚ ቀረባ ግዜ ግን ምስዮናዊ ምንቅስቓስ ካብቲ ቀደም ዝነበሮ ተራ ይንእስ እዩ። ይኹን እምበር፡ እስልምናን ባህሉን ብምርጫ ይኹን ብጸቕጢ ኣብ ልዕሊ ብዙሓት ህዝቢ ስለ ዝሰረጸ፡ ባቲ ተፈጥሮኣዊ ዕቡት ህዝቢ (population growth) ጥራይ፡ ኣብ ነፍሲ ወከፍ ዓመት ሚልዮናት ሰዓብቲ ናብ ምስልምና ይውሰኹ ኣለዉ።

ካልአት ክልተ ረጅሒታት ንእስላማዊ ሓይሊ አበርክቶ ይገብሩ። ቀዳማይ፡ እቶም ዘመናውያን ዝበሃሉ ናይ እስልምና ጉጅሊታት ዋላ እኳ ውሑዳት እንተኾኑ፡ ብንጥፈት ሰባት ናብ ሃይማኖቶም ከእትዉ ይጽዕሩ። ካልአይ፡ እስላማዊ ማዕከናት ዜና (Muslim Press) ንምስፍሕፋሕ እስልምናን ንሰዓብቶም ንምምሃርን ዓቢ መሳርሒ ኮይኖም ኣለዉ።

ብፖለቲካዊ መዳይ፡ እስልምና ኣብ ትሕቲ ጽላል እተን ሃብታማት ሃገራት ነዳዲ ዓረብን፡ ከም በዓል ኣያቶላ ፕመይኒ (Ayatollah Khomeini) ዝበሉ ሃይማኖታዊ መራሕትን ተደጊፉ ሓድሽ ምንቕቓሕ የርኢ ኣሎ። መንግስታት ዓረብ ነቲ ካብ ነዳዲ ዝረኹበዎ ገንዘብ (petro-dollars) ንምስፍሕፋሕ እስልምና ይጥቀሙሉ ኣለዉ። እስልምና ባዕሉ ስርዓተ-መንግስቲ ስለ ዝኾነ፡ ገለ ኣጥቃዕቲ (fanatics) ሙስሊማት ልክዕ ከምቲ ናይ ፕመይኒ ቅዳ፡ ሃይማኖትን መንግስትን ተዋሂዶም "ሸሪዓ" (እስላማዊ ሕጊ) ብጥብቂ ክነግስ ይቃለሱ ኣለዉ። ነዚ ሓሳብ እዚ ዝተቐመጠ መራሕቲ፡ ንኣብነት ከም ፕረዚደንት ሳዳት ናይ ግብጺ፡ ኣብ መወዳእታ ብዘይግብእ ግዜ ተቐቲሎም (met untimely ends) እዮም።

1. እስልምና ኣብ ኣመሪካ (Islam in the U.S.A.)

ጄምስ ሮመይን (James Romaine) ካብቲ ኣብ ፎርት ወይን (Fort Wayne)፡ ኢንዲያና ዝርከብ "ሳሙኤል ዝመመር ኢንስቲትዩት" (Samuel Zwemer Institute)፡ ኣብ ሓደ ጽሑፉ ከም ዝገለጸ፡ እስልምና ኣብ ኣመሪካ ብናህሪ 7% ክሳብ 10% (ማለት በብዓመቱ ፍርቂ ሚልዮን ሰብ) ይውስኽ ኣሎ። ኣብ ውሽጢ ሒደት ዓሰርተታት ዓመታት፡ ካብ ውሑዳት ኣሸሓት ናብ 8 ሚልዮን በጺሑ። እስልምና ሳልሳይ ዝዓበየ ሃይማኖት ኣመሪካ ኮይኑ ኣሎ። ብዙሓት ሙስሊማት ተማሃሮ ናብ ኣመሪካ ምስ መጹ፡ "ማሕበር ሙስሊማት ተማሃሮ" (Muslim Student Association) ብምምስራት፡ እምነቶም የፋጠሙ። ኣብ ከተማታት ዝርከብ ዝተዓጸዎ ኣብያተ-ክርስቲያን ዓዲጎም ድማ ናብ መሳጊድ ይቐይርዎን ኣለዉ።

ሮመይን፡ እስልምና ንኣመሪካውያን ዝስሕበሉ 5 ምኽንያታት የቐርብ፡-

- **ምዕራባዊ ዓለም ወዳቕ እዩ፡-** ሙስሊማት፡ እቲ ምዕራባዊ ስልጣን ወዳቕን ብሞራል ዝተበላሸወን ከም ዝኾነ፡ እዚ ድማ ክርስትና ከም ዝፈሸለን ናይ ሓቂ ሃይማኖት ኣምላኽ ከም ዘይኮነን መርትዖ እዩ ኢሎም ይሓምኑ።
- **ክርስትና ኣሉታዊ እዩ፡-** ክርስትና "ሰብ ብሓጢኣት ዝወደቐ እዩ" (Original Sin) ዝብል ትምህርቲ ስለ ዘለዎ፡ ንደቂ ሰባት ተስፋ ዘይህብ ኮይኑ ይስምዖም። እስልምና ግና "ሰብ እስልምና ተቐቢሉ ባዕሉ ክድሕን ይኽእል እዩ" ይብል።
- **እስልምና ሓቀኛ ሃይማኖት እዩ፡-** እስልምና "ሓደ ኣምላኽ" ዝብል ቀሊል ትምህርቲ ስለ ዘለዎ፡ ካብ ካልኣት ይበልጽን ናይ መወዳእታ ራእይ ኣምላኽን እዩ።
- **ሰነ-ምግባርን ስድራቤትን፡-** እስልምና ናይ ንጽህናን ሰላምን ሃይማኖት እዩ። ንስድራቤትን ሕብረተሰብን ካብ ብልሹውነት ይሕሉ። ንድኻታት ይሕግዝ፡ ንማሕበረሰብ የጽራ።

- **ሃይማኖትን ፖለቲካን አይፈላለን።**- እስልምና አብ መንጎ ሃይማኖትን መንግስትን ፍልልይ ስለ ዘይገብር፡ እስላማዊ መንግስቲ ሃይማኖታዊ ሕጊ ከውጽእን፡ ንሃይማኖታዊ ናጽነት ክድስክልን መሰል ይህቦ። እስልምና ቦቲ ናይ አመሪካ ትምህርታዊን ፖለቲካዊን ስርዓት አቢሉ፡ እስላማዊ አብያተ-ትምህርቲ ንምኽፋትን፡ ናይ ፖለቲካ ሰብ-ስልጣን ንምምራጽን ይሰርሕ።

ጄምስ ሮመይን አብ መወዳእታ ንክርስትያናት ክመክር ከሎ፡ "ብዛዕባ እስልምና ጽብቕ ፍልጠት ክህልወኩም ይግባእ። ንሙስሊማት አፍቅርዎም፡ ጸልዩሎም። ልዕሊ ኩሉ ድማ፡ እግዚአብሄር ኣብዚ እዋንዚ ካብ ዝኾነ ግዜ ንላዕሊ ብዙሓት ሙስሊማት ናብ ክርስቶስ የምጽእ ስለ ዘሎ በዚ ተተባብዑ" ይብል።

መወከሲ (Notes):

i **ኢብን ሂሻም፡** *The Life of Muhammad* (ህይወት ሙሐመድ)፡ ብ**ዓብድ አል-መሊክ** ዝተመሓየሸን ዝሰፍሖን (፳ላኽ፡ አስትርፖ፡ ላይት ኦፍ ላይፍ፡ 1999) ቅጽቢ 2፡ ገጽ 305።

ii **ዓብዱልራሕማን አል-ኻዚድ፡** *The Penalties of Apostasy in Islam* (መቐጻዕቲ ሓዲት ኣብ እስልምና)፡ (፳ላኽ፡ አስትርፖ፡ ላይት ኦፍ ላይፍ፡ 1997)፡ ቀዳማይ ምዕራፍ።

iii **ጄምስ ሮመይን፡** ኣብ *Missionary Monthly*፡ ግራንድ ራፒድስ፡ ጥሪ 1999።

ምዕራፍ 5

ሙስሊማት እንታይ ይአምኑ?

I. ምንጭታት እስላማዊ ሰረተ-እምነታትን ሕግታትን

ከምቲ ኣብ ዝሓለፈ ምዕራፍ ዝረኣናዮ፡ ብዘይካ ቁርኣን፡ ሰለስተ ካልኦት ምንጭታት እስላማዊ ሰረተ-እምነትን ሕግን ኣለዉዎ። ንሳቶም ድማ፡-

- **ሓዲስ (The Hadith)**፡- (እቲ ትውፊታዊ ዛንታታት)።
- **ቂያስ (The Qiyas)**፡- (ኣብ ሕጋዊ ሕቶታት ዚጥቀሙሉ ምስላ ወይ ንጽጽር፤ ኣብ ሱኒ ብቁርኣንን ሓዲስን፡ ኣብ ሺዓ ድማ ብርትዓዊ ኣተሓሳስባ ዚምርኩስ እዩ)።
- **ኢጅማዕ (The Ijma')**፡- (ኮሎም እስላማዊ ሊቃውንቲ ዝሰማምዑሉ ሓባራዊ ስምምዕ)።

1. ሓዲስ (The Hadith)

ሓዲስ፡ ድሕሪ ቁርኣን ዘሎ ካልኣይ በዓል ስልጣን እስልምና እዩ። ንሱ ድማ፡ መሓመድ እንታይ ከም ዝገበረ፡ እንታይ ከም ዝፈቐደ ከምኡ'ውን እንታይ ከም ዝኣዘዘ ዚገልጽ ትውፊታዊ ታሪኻት ዝሓዘ እዩ። ብሓባር ኮይኖም ድማ መምርሒ ጠባይን መሰረት ሕግን ይኹኑ።

ጽልዎ ሓዲስ ኣብ እስላማዊ ሕጊ ኣዝዩ ዓቢ እዩ። ሱኒ ሙስሊማት፡ “ሓደ ጥቕሲ ቁርኣን ምስ ሓዲስ ዚጋጮ እንተ ኹይኑ፡ እቲ ናይ ቁርኣን ጥቕሲ ኪሰረዝ (Abrogated) ይኸእል እዩ” ይብሉ። ኣብ ኣተሓሳስባ ሙስሊማት፡ ሓደ ሓዲስ ተቐባልነት ንኪህልዎ፡ (ሀ) ነቲ እስላማዊ ትውፊት ወይ “ሱና” ዚድግፍ ኪኸውን ኣለዎ፡ (ለ) ካብቲ መበቆሉ ጀሚሩ ብሰንሰለት እመናት ሰባት እናተመሓላለፈ ከም ዝመጸ ኪረጋገጽ ኣለዎ።

እዚ ሰንሰለት እዚ መብዛሕትኡ ግዜ ኣዝዩ ነዊሕ እዩ። ዝገደደ ድማ፡ እስልምና እናዓበየን እናተኸፋፈለን ምስ ከደ፡ ብዙሓት ጉጅሶታት ንልምዶምን እምነቶምን ኪድግፈሎም ኢሎም፡ ብፍላጥ ኩነ ኢሎም ብዙሕ ናይ ሓሶት ሓዲስ ፈጠሩ። እዚ ብብዝሒ ዝተኣኸኸበ ትውፊት፡ ኣብ ሳልሳይ ክፍለ-ዘመን እስልምና እምብዛ ስለ ዝበዝሐ፡ ሱኒ ነቲ ሓቕኛ (ስርናይ) ካብቲ ሓሶት (ሓሰር) ንምፍላይ ወሰኑ።

ኣል-ቡኻሪ ን16 ዓመታት 600,000 ሓዲስ ሰሚዑ። ካባታቶም ነቶም 7,275 ጥራይ እዮም ሓቕኛታት ኢሉ ዝተቐበሎም። ኣቡ ዳውድ ድማ ካብ 500,000 ነቶም 4,800 ተቐበሎ። ካብቶም ልዕሊ ሓደ ሸሕ ዝኹኑ እኩባት ሓዲስ፡ ሱኒ ሕጂ ሸዱሽተ መጻሕፍቲ ጥራይ እዮም ዝቐበሉ — እዚኦቶም ኮሎም ድማ ድሕሪ ሞት መሓመድ ኣብ ዘሎ ሳልሳይ ክፍለ-ዘመን ዝተኣኸኸቡ እዮም። እዚኦቶም ድማ ኣቶም ብቡኻሪ (870 ዓ.ም. ዝሞተ)፤ ሙስሊም

(875 ዓ.ም. ዝሞተ)፤ አቡ ዳወድ (888 ዓ.ም. ዝሞተ)፤ አል-ቲርሚዚ (892 ዓ.ም. ዝሞተ)፤ አል-ናሳሊ (915 ዓ.ም. ዝሞተ) ከምኡ'ውን ኢብን ማሻ (886 ዓ.ም. ዝሞተ) ዝተኣከቡ እዮም።

እቶም ሺዓ (Shia') ዝበሃሉ ኣንጃ ግና፡ ሓሙሽተ ዝተፈልዩ መጻሕፍቲ ይቐበሉ። እዚእቶም ሓዲስ ነብዩ ጥራይ ዘይኩነት፡ ነቲ እቶም ዓሰርተ ክልተ “ኢማማት” (መራሕቲ) ዝበልዎን ዝገበርዎን መዛግብቲ እውን ዝሓዙ እዮም። ሺዓ ናይ ገዛእ ርእሶም እኩባት ሓዲስ ኣማዕቢሎም እዮም። ሓደ ሓዲስ፡ ኣብቲ መተሓላፊ ሰንሰለት ዘሎ ዋላ ሓደ ሰብ ክብ ጉጅሶ ዓሊ እንተ ዘይኩይኑ፡ ነቲ ናይ ሱኒ ሓዲስ ብጥርጣሪ እዮም ዝርእይዎ። እቲ ኣዘዩ ኣንዳሲ ናይ ሺዓ መጽሓፍ “አል-ካፍ ፊ ኡሉል አል-ዲን” (Al-Kafi fi usul al-din) ብአል-ካሊኒ ዝተጻሕፈ እዩ።

2. ቂዩስ (The Qiyas)

ብመገዲ ሎጂክ (ርትዓዊ ኣተሓሳስባ)፡ ቂዩስ (Analogy) ማለት፡ “ሀ” ን “ለ” ብመዳይ “እ” ስለ ዚመስሎ፡ ብመዳይ “ሃ” እውን ኪመስሎ ኣለዎ ዝብል ዓይነት ክትዕ እዩ።

ሙስሊ ማት ነዚ መምርሒ እዚ፡ ትምህርቲ ቁርኣን ናብቶም ቁርኣን ዘይጠቐሱም ጉዳያት ንምስፋሕ ይጥቀሙሉ እዮም። ንኣብነት፡ ሓደ ሙስሊም፡ “ሓሽሽ ወይ ድራግ (Drugs) ምውሳድ ሕጋውን ፍቕድን ድዩ ወይስ ሓራም (ክልኩል) እዩ?” ኢሉ ኪሓትት ይኸእል። እቲ መልሲ ከምዚ ዝስዕብ ይኸውን፡- “ቁርኣን ኣብ ሱራ 5:90 ‘ካሕላዊ መስተ (Intoxicants)፡ ቁማር፡ ጣኦታትን ዘንጊ ጠንቋሎን ስራሕ ሰይጣን ስለ ዝኹኑ፡ ምእንቲ ክትዕወቱ ርሓቕዎም’ ብምባል ወይኒ ምስታይ ይልክል እዩ። ስለዚ፡ ብመገዲ ንጽጽር (ቂዩስ)፡ ድራግ ወይ ሓሽሽ እውን ንኣእምሮ ስለ ዚስውር (Intoxicant ስለ ዝኹን)፡ ልክዕ ከም ወይኒ ክልኩልን ሓራምን እዩ።”

3. ኢጅማዕ (The Ijma')

ብቶም ካልኣት ክልተ መገድታት (ቁርኣንን ሓዲስን) ዘይተፈትሑ ነጥብታት ምስ ዝህልዉ፡ ሙስሊ ማት ኣብ መንጎ ብጻት ነብዩ ዝተገብረ ስምምዕ (Consensus) ይደልዩ። ብዝያዳ ጽኑዕ ትርጉሙ ግና፡ “ስምምዕ” ማለት፡ እቲ ኣብ ካልኣይን ሳልሳይን ክፍለ-ዘመን እስልምና ዝነበሩ ሕጊ-ዘውጽኡን ሊቃውንቲ ስነ-መለኮትን (Ulama) ንማሕበረሰብ (community) ዚኸውን ሓባራዊ ስምምዕ ዘውጽኡሉ እዩ።

4. ትርጉም እስላማዊ ሕጊ

ኣተራጉማ እስላማዊ ሕጊ፡ ኣርባዕተ ቀንዲ ኣብያተ-ትምህርቲ ሕጊ ፈጢሩ ኣሎ። እዚእም “ኢጅቲሃድ” (Ijtihad) ኣብ ዝተባህለ መምርሒ ዝተመርኩሱ እዮም — እዚ ማለት፡ ቀያዲ ዝኹን ሕጊ ንምውጻእ፡ ሰብኣዊ ርትዒ (Human reason) ምጥቃም ማለት እዩ። ሱኒ ሙስሊ ማት ነቶም መስረቲ እዘም ኣብያተ-ትምህርቲ ጥራይ እዮም ከም በዓል ስልጣን ዝርእይዎም፤ ድሕሪ ሞት እቲ ራብዓይ ዝኹን ኢብን ኣንባል፡ እቲ ብውልቁ ሓድሽ ትርጉም ናይ ምውጻእ መሰል ከም ዘብቐዕ ይእምኑ።

እዞም አርባዕተ ሊቃውንቲ ዝነበሩሉ ግዜ፡ ካብ 750 ክሳብ 850 ዓ.ም. ኩይኑ፡ ኣብ ዕብዮት ሸሪዓ (እስላማዊ ሕጊ) ወሳኒ ቦታ ነይሮም። ንሳቶም ድማ፡-

- **ማሊክ (Malik)**፡- ቤት ትምህርቱ ኣብ ሰሜንን ምዕራብን ኣፍሪቃ ዝሰፍሐ እዩ።
- **አቡ ሓኒፋ (Abu Hanifa)**፡- ኣብ ቱርኪን ደቡብ ኤስያን ጽልዎ ዘለዎ እዩ።
- **ሻፊዒ (Shafii)**፡- ጽልዎ ኣብ ኢንዶኒዥያን ምብራቕ ኣፍሪቃን ዝሰፍሐ እዩ።
- **ኢብን ሓንባል (Ibn Hanbal)**፡- ካብ አርባዕቲኦም ዝተረረ (Least tolerant) ኩይኑ፡ ቤት ትምህርቱ ኣብ ዓረብ ይርከብ።

ኣብዘን ዝሓለፉ ሓሙሽተ ክፍለ-ዘመናት፡ እዞም ኣብያተ-ትምህርቲ ማዕረ ዝኹነ ርትዓዊነት ዘለዎም ተገይሮም እዮም ዝውሰዱ። ኣብ መንጎኦም ግና ገለ ንኣሸቱ ፍልልያት ኣለዉ። ንኣብነት ኣቡ ሓኒፋ ሓደ ሓደ ግዜ ፍኹስ ዝበለ መገዲ ይኸተል ነበረ። ንኣብነት፡ እቶም አርባዕተ ኣብያተ-ትምህርቲ፡ “ኣብ ውሽጢ ሃገራት እስልምና፡ ኣይሁድ ኩነ ክርስትያናት ሓደስቲ ናይ ኣምልኾ ቦታታት ኪሃንጹ ዮብሎምን” ኢሎም ዝሰማምዑ ክኹኑ ከለዉ፡ ኣቡ ሓኒፋ ግና ካብቲ ኸተማ ወጻኢ እንተ-ወሓደ ሓደ ማይል ርሒቐ ኪህንጽ ይፈቅድ። ከምኡ'ውን ዘይ-ዓረብ ዝኹኑ ሰባት ቁርኣን ብቋንቋኦም ኪጽልዩ ይፈቅድ፡ ነቲ ብዘይ ፍላጥ ወይ ብዓጋጣሚ ዚፍጸም ምፍራስ ጸም እውን የሕልፎ እዩ።

II. እምነታት ሙስሊማት

እቲ ብቤት ትምህርቲ ሱኒ ዝተዳለወ ዝነውሐ ጸሎት እምነት እስልምና፡ ሽዱሽተ ወግዓውያንን ስልጣናውያንን ሰረተ-እምነታት (Doctrines) የጠቓልል። ሓደ ሙስሊም ነዚኣቶም ኪእምን ግዴታ ኣለዎ፤ ምኽንያቱ ኣብ ቁርኣን (ብፍላይ ድማ ኣብታ ካልኣይቲ ሱራ) ብግልጺ ተጻሒፎም ይርከቡ።

1. ኣላህ (Allah)

ብግዜ መሓመድ፡ እቲ ኣብ ሓውሲ ደሴት ዓረብ ዝነበረ ላዕለዎይ ኣምላኽ፡ “ኣላህ” ተባሂሉ ይጽዋዕ ነበረ። እዚ ስም እዚ ካብቲ “ኤሎሂም” ዝብል ናይ እብራይስጢ ቃል ዝመጸ እዩ። እዚ ቃል እዚ ቅድሚ እስልምና ዝነበረ ኩይኑ፡ ኣብ ስም ኣቦኡ ንመሓመድ፡ ማለት “ዓብደላህ” (ትርጉሙ “ባርያ ኣላህ”) እውን ይርከብ እዩ። ካዕባ እውን “በይት ኣላህ” (ቤት ኣምላኽ) ተባሂሉ ይጽዋዕ ነበረ — እዚ ስም እዚ ቅድሚ መሓመድ ብኣማኢት ዓመታት ኣብ ጥንታዊ ግጥምታት ዓረብ ይርከብ እዩ። ብተወሳኺ፡ ኣምልኾ ሓደ ኣምላኽ (Monotheism) ብኣይሁድ፡ ክርስትያናትን ካልኣት ዓረብን ቅድሚ ግዜ መሓመድ ኣብቲ ሓውሲ ደሴት ነይሩ እዩ።

ስለዚ፡ መሓመድ ነቲ ኣምልኾ ሓደ ኣምላኽ ናብ ዓረብ ዘተኣታተወ ቀዳማይ ሰብ ኣይኩነን። ንሱ ንዓረብ ሓድሽ ኣምላኽ ከም ዘምጽኡሎም እውን ኣይተዛረበን። ብኣንጻሩ፡ ደቂ ሃገሩ ነቲ ኣይሁድን ክርስትያናትን ዘምልኹዎ ሓደ

አምላኽ ጥራይ ኪሰግዱ እዩ ዝጸውዖም። ቁርኣን ንኣይሁድን ክርስትያናትን “አምላኽናን አምላኽኩምን ሓደ እዩ” ይብሎም (ሱራ 29:46)።

መሓመድ ንኹሎም ናይ ሓሶት አማልኽቲ፡ ጣኦታትን ምስልታትን ተቐዋምዖም እዩ። ንሱ ኣላህ ሓደ ምዃኑ ብምምሃር ንዓረብ ካብ አምልኹ ጣኦት ሓራ አውጺኦም እዩ።

• ሱራ 112:1-4

“በል፡ ንሱ ኣላህ ሓደ እዩ። ኣላህ እቲ ዘለኣለማዊ (መወከሊ ኩሉ) እዩ። ኣይወለደን፡ ኣይተወልደን ደማ። ንዕኡ ዚመስሎ (ማዕረ ዝኹኖ) ሓደ እኳ የልቦን።”

ቁርኣን ንኣላህ ዝገልጽ ፍልስፍናዊ ትርጉም (Philosophical definition) ኣይህብን እዩ። ግናኹ፡ ብዛዕባ ባህርያት፡ ጽሬትን ተግባራትን ኣላህ ዚገልጽ ኣስማትን መግለጺታትን ዝመልኦ እዩ። ኣብ መንጎ መሰሊማት ብዛዕባ እቶም 99 “አዝዮም ጽቡቓት ኣስማት ኣላህ” ምዝራብ ልሙድ እዩ። ይኹን እምበር ካብዚ ዝበዝሑ ኣስማት ከም ዘለዉ ዘጠራጥር ኣይኩነን።

እዞም ኣስማት ኩላቶም፡ ኣብ ቁርኣን ወይ ኣብ ጽኑዕ ልማድ ብምዝውታሮም ዝተረጋገጹ ኪኹኑ ኣለዎም። ንኣብነት፡ ኣላህ “ኣል-ሻፊ” (ፈቐሲ) ተባሂሉ ኪጽዋዕ ይኸእል፡ ግናኹ “ኣል-ጣቢብ” (ሓኪም) ተባሂሉ ኪጽዋዕ ኣይኸእልን። ምኽንያቱ ቁርኣን ይኹን መሓመድ ንኣላህ “ኣል-ጣቢብ” ኢሎም ጸዊዖምዎ ኣይፈልጡን።

(ሀ) እቶም 99 ኣስማት ኣላህ

1. ኣል-ራሕማን (መሓሪ)፡ 2. ኣል-ራሒም (ርህሩህ)፡ 3. ኣል-ማሊክ (ንጉስ)፡ 4. ኣል-ቁዱስ (ዝተቐደሰ)፡
5. ኣል-ሰላም (ሰላም)፡ 6. ኣል-ሙኣሚን (እሙን)፡ 7. ኣል-ሙሃይሚን (ሓላዊ)፡ 8. ኣል-ዓዚዝ (ሓያል)፡ 9. ኣል-ቫባር (አዝዮ ብርቱዕ)፡ 10. ኣል-ሙታካቢር (ኩሩዕ)፡ 11. ኣል-ኻሊቅ (ፈጣሪ)፡ 12. ኣል-ባሪ (ሰራሒ)፡ 13. ኣል-ሙሳዊር (ቀራጺ)፡ 14. ኣል-ጋፋር (መሓሪ)፡ 15. ኣል-ቃሃር (ገዛኢ)፡
16. ኣል-ዋሃብ (ወሃቢ)፡ 17. ኣል-ራዛቅ (መጋቢ)፡ 18. ኣል-ፋታካ (ከፋቲ)፡ 19. ኣል-ዓሊም (ፈላጢ)፡ 20. ኣል-ቃቢድ (ሰታሪ)፡ 21. ኣል-ባሲት (ዘስፋሕፍሕ)፡ 22. ኣል-ኻፊድ (ዘዋርድ)፡ 23. ኣል-ራፊዕ (ዘልዕል)፡ 24. ኣል-ሙዒዝ (ዘኸብር)፡ 25. ኣል-ሙዚል (ዘሕስር)፡ 26. ኣል-ሳሚዕ (ሰማዒ)፡ 27. ኣል-ባሲር (ኩሉ ዝርኢ)፡ 28. ኣል-ሓኪም (ገዛኢ)፡ 29. ኣል-ዓድል (ፍትሓዊ)፡ 30. ኣል-ላጢፍ (ረቂቕ)፡ 31. ኣል-ኻቢር (ኩሉ ዝፈልጥ)፡ 32. ኣል-ሓሊም (ተዓጋቢ)፡ 33. ኣል-ዓዚም (ዓቢ)፡ 34. ኣል-ጋፋር (መሓሪ)፡ 35. ኣል-ሻኩር (አመስጋኒ)፡ 36. ኣል-ዓሊይ (ልዑል)፡ 37. ኣል-ከቢር (ዓቢ)፡ 38. ኣል-ሓፊዝ (ሓላዊ)፡ 39. ኣል-ሙቂት (መጋቢ)፡ 40. ኣል-ሓሲብ (ተጸባጸቢ)፡ 41. ኣል-ጀሊል (ግርማዊ)፡ 42. ኣል-ከሪም (ሊጋስ)፡ 43. ኣል-ራቁብ (ተኸታታሊ)፡ 44. ኣል-ሙጂብ (መላሲ)፡ 45. ኣል-ዋሲዕ (ስፍሓት ዘለዎ)፡ 46. ኣል-ሓኪም (ጥበበኛ)፡ 47. ኣል-ዋዱድ (ደንጋጺ)፡ 48. ኣል-ማጂድ (ክቡር)፡ 49. ኣል-ባኢዝ (ዘተንስእ)፡ 50. ኣል-ሻሂድ (ምስክር)፡ 51. ኣል-ሓቅ

(ሐቂ): 52. አል-ዋኪል (ጠበቃ): 53. አል-ቃዊ (ሐያል): 54. አል-ማቲን (ጽኑዕ): 55. አል-ዋሊ (ሐላዊ): 56. አል-ሐሚድ (ምስጉን): 57. አል-ሙሕሲ (ቆጻሪ): 58. አል-ሙብዲ (ጀማሪ): 59. አል-ሙዲድ (መላሲ): 60. አል-ሙሕዩ (ህይወት ዝህብ): 61. አል-ሙሚት (ቀታሊ): 62. አል-ሐይ (ህያው): 63. አል-ቀዩም (ብባዕሉ ዝነበር): 64. አል-ዋጂድ (ረካቢ): 65. አል-ማጂድ (ክቡር): 66. አል-ዋሒድ (ንሱ በይኑ ዝኹነ): 67. አል-ሰማድ (ዘለአለማዊ): 68. አል-ቃዲር (ከሉ ዝኸለል): 69. አል-ሙቅታዲር (ብሉጽ): 70. አል-ሙቃዲም (ንቕድሚት ዘምጽእ): 71. አል-ሙአኸር (ዘደናጉይ): 72. አል-አወል (ቀዳማይ): 73. አል-አኸር (ዳሕራይ): 74. አል-ዛሂር (ግሁድ): 75. አል-ባቲን (ስወር): 76. አል-ዋሊ (ገዛኢ): 77. አል-ሙታዓሊ (ልዑል): 78. አል-ባር (ጻድቕ): 79. አል-ታዋብ (ተነሳሒ ዝቐበል): 80. አል-ሙንታቂም (ተካሒ): 81. አል-ዓፉ (ይቕረ በሃሊ): 82. አል-ረኡፍ (ለውሃት ዘለዎ): 83. ማሊኩል ሙልክ (ገዛኢ መንግስቲ): 84. ዙል ጀላል ወል ኢከራም (ጎይታ ግርማን ክብሪን): 85. አል-ሙቅሲት (ፍትሐዊ): 86. አል-ቫሚዕ (አካባቢ): 87. አል-ጋኒ (ሃብታም): 88. አል-ሙግኒ (ዜሀብትም): 89. አል-ሙዕጢ (ወሃቢ): 90. አል-ማኒዕ (ክልካሊ): 91. አል-ዳር (ጉድኣት ዘውርድ): 92. አል-ናፊዕ (ረብሐ ዝህብ): 93. አል-ኑር (ብርሃን): 94. አል-ሃዲ (መራሒ): 95. አል-ብዲዕ (መወዳድርቲ ዘይብሉ): 96. አል-ባቂ (ነባሪ): 97. አል-ዋሪስ (ወራሲ): 98. አል-ራሺድ (መርሐ መንገዲ): 99. አል-ሳቡር (ተዓጋሲ):

ሙስሊማት ነዘም 99 መግለጺ አስማት ኣላህ ኣብ መዓልታዊ ጸሎቶም (devotional exercises) ይደግምዎም እዮም። ገሊጻም ድማ ንምቕጻር ዝሕግዘዎም ናይ 33 ወይ 99 ፍራታት ዘለዎም መቁጸርያታት ይጥቀሙ።

(ለ) አስማት ኣላህ ዝጋጮ እዩ

ኣብቶም 99 አስማት ተገሊጹ ዘሎ ኣላህ፡ ምስቲ ብክርስቶስ ኣቢሉ ርእሱ ዝገለጸ ኣምላኽ ብዙሕ ምምሳሌ ዮብሉን። ሓደ ሙስሊም ንክርስትያን “ኣምላኽናን ኣምላኽኩምን ሓደ እዩ” (ሱራ 29:46) እንተ ኢልዎ፡ ኣምላኽ መን ምዃኑ ኣይተረድኣን ማለት እዩ።

ኣላህ ስሉስ-ቅዱስ (Triune) ኣይኩነን። ብእስላማዊ ኣረኣኦ፡ ኣምላኽ መሻርኽቲ፡ መጻምድቲ (companion) ወይ ማዕርኡ (equal) ኣለዎ ዝብል ሰብ፡ ኣብቲ ይቕረ ዘይብሃለሉ ሓጢኣት ይወድቕ (ሱራ 4:48 ርኣ) — እዚ ድማ ምስቲ ኣብ ክርስትና ዘሎ ‘ኣብ ልዕሊ መንፈስ ቅዱስ ዝግበር ጸርፊ’ ዝመሳሰል እዩ (ማቴዎስ 12:31 ርኣ)። እስላማዊ ምስክርነት እምነት ንኣሃዱነት ኣላህ የረጋግጽ፡ ንመለኮትነት ክርስቶስን መንፈስ ቅዱስን ድማ ይነጽግ።

አል-ገዛሊ ብዛዕባ እቶም 99 አስማት ኣላህ ከስተንትን ከሎ፡ እዘም አስማት እዚኦም ከሉ ነገር ማለት ኪኹኑ ይኸእሉ፡ ብኸልእ ወገን ድማ ምንም ትርጉም የብሎምን ይብል። ምኽንያቱ፡ ሓደ ናይ ኣላህ ስም ነቲ ካልእ ስም ኪስዕር ይኸእል እዩ። እቲ እንኮ ርግጻኛ ነገር “ፍጹም ዕቡቱ” ጥራይ እዩ። ሓደ እዋን ዓሌታት በደዊን ንመሓመድ፡ “ብኣላህ ኣሚንና” ምስ በልዎ፡ ንሱ ግና “ክሳብ ‘ተገዚእና’ (ኢድ ሂብና) ዘይበልኩም ኣይኣመንኩምን” ኢሉ መለሰሎም (ሱራ 49:14)።

(ሐ) ርህራሄ አላህ

እቶም 99 አስማት አላህ ንአምላኽ ከም “ርሕሩሕን መሓሪን” ይገልጽዎ። ንሱ ሕያዋይ፡ ዓቃል፡ እሙንን ለዋህን እዩ። ንሱ እቲ ሊጋሲ ወሃቢ እዩ። ንኹሉ ወዲ ሰብ ዚምግብ ንሱ ጥራይ እዩ። ነቶም ዘምልኹም ሓላዊአም እዩ። ንንስሓ ሰባት ይቐበል፡ ይምሕሮም ድማ። ምስኡ ጽቡቕ ርክብ ንዘለዎም ጸጋኡ የርእዮም።

አላህ ኩሉ ዝፈልጥን ደረት ዘይብሉ ጥበብ ዘለዎን እዩ። ንኹሉ ይሰምዕን ይርእን። ንኹሉ ይርድእ፡ ንኹሉ ድማ ይሓቁ። ሓይሉ ደረት የብሉን። ንምህናጽ ይኹኑ ንምፍራስ ሓይል እዩ። ካብ ኩሉ ንላዕሊ ልዑልን ኩብ ዝበለን እዩ። ዓቢ፡ ዘይምርመር፡ ግርማዊን ኩሉ ዝኸእልን እዩ። ንዕኡ ዝመዓራረ የልቦን። ንሱ ህያው፡ ዘለአለማዊ፡ መወዳእታ ዘይብሉ፡ ቀዳማይን ዳሕራይን እዩ። ምስጉንን ብሉጽን፡ ቅዱስን፡ ብርሃንን ሰላምን እዩ። ንሱ እቲ ናይ ሓቂ ህላወን መሰረት ኩሉን እዩ። ብሓይሊ ቃሉ ንዓለም ካብ ምንም ፈጠርዎ፡ ኩሉትና ድማ ናብኡ ኸንመሓለስ ኢና። ህይወት ይፈጥር፡ ሞት ድማ ያውርድ። ንሙታን የተንሰእ፡ ካብ መወዳእታ ድማ ንዩኒቨርሲቲ የሕብር።

(መ) ቊጥዓ አላህ

እዚ ምሉእ ስልጣን አላህ ግና ናቱ ሳዕቤን አለዎ። ከም ልዑል ጉይታን ንጉስን መጠን፡ ኩብ የብል፡ የሕሰር ድማ። ሓላዊን መጥፋእን፡ መራሕን ፈታንን እዩ። ንዝደለዮ የድሕን፡ ንዝደለዮ ድማ ይኹንን (ሱራ 16:35፡ 76:30 ርአ)። ንሱ እቲ ዝዓበየ “መታለሊ” (deceiver)ን “ተንኮለኛ” (plotter)ን ድማ እዩ (ሱራ 3:54፡ 8:30፡ 10:21፡ 13:42)። ንኹሉ ተግባር ሰብ ብጥንቃቄ መዝጊቡ ንመዓልቲ ፍርዲ ምስክርነት ዘቐርብ ፈዳይ ሕነ እዩ። ካብ ፍቓዱ ወጻኢ ዚፍጸም ነገር የልቦን፡ ኩሉ ነገር ድማ ብቐጥታ ካብኡ ስለ ዚምርኩስ ምንም ማእከላይ (መተዓራራቕ) አየድልዮን እዩ።

ማንም ሰብ — መስሊም እውን እንተ ኹነ — አላህ ብጽቡቕ ዓይኒ ኪጥምቶ ምጂኑ ርግጸኛ ኪኸውን አይከእልን። እቶም ተሪር ባህርያት አላህ ዘሰንቡዱ እዮም። አላህ ፍሉይ ስለ ዝኹኑ ብሰብአዊ አእምሮ ኪርዳእ አይከእልን። ደቂ ሰባት ዘለዎም እንኮ ዕድል ንዕኡ ብፍርሒ ምምላኽ ጥራይ እዩ፡-

- **ሱራ 13:13**
“ነገድጓድ ብምስጋናኡ ንዕኡ ይውድስ፡ መላእኽቲ ድማ ብግርማኡ ይንክው። ንሱ መባርቕ ይልእኽ፡ ንዝደለዮ ድማ ይሃርም፤ ንሳቶም ግና ብርቱዕ ቊጥዓ ካብ ዘለዎ አላህ ይከራኹሩ።”
- **ሱራ 14:4**
“...አላህ ንዝደለዮ መገዲ የስሕት፡ ንዝደለዮ ድማ ይመርሕ።”

ቁርአን አላህ ከምዚ ኢሉ ከም ዝተዛረበ ይገልጽ፡-

- **ሱራ 17:16**
“ንሓንቲ ኸተማ ከነጥፍእ ምስ እንደሊ፡ ነቶም ካብኡ ብምቕት ዚነብሩ ሰብኡት ንእዝዞም፡ ንሳቶም ድማ

አብአ ክፍላት ይገብሩ፤ ድሕሪኡ እቲ ናይ ጥፍላት ቃል አብአ ይፍጸም፡ ንሕና ድማ ምሉእ ብምሉእ ነጥፍኡ።”

(ረ) አላህ አብ እስላማዊ ስነ-መለኮት

ሙስሊማት ሊቃውንቲ ንአላህ ብሰለስተ መደባት ይገልጽዎ፡- ህላዌኡ (Essence): ባህርያቱ (Attributes) ከምኡ'ውን ተግባራቱ (Works)።

ን“ህላወ” አላህ እትገልጽ እንከ ዓረባዊት ቃል “ዛት” (Dhat) ትብል ከዐይና፡ ትርጉማ ብቐጥታ “ብዓል ዋና” (Possessor) ማለት እዩ። ውሑዳት ሊቃውንቲ ጥራይ እዮም ንህላወ አላህ ዝመርመሩ። ሙስሊማት ነቲ ካብ አል-ጋዛሊ ዝተመሓላለፈ፡ “ብዛዕባ ፍጥረት አላህ አስተንትኑ እምበር፡ ብዛዕባ ህላወ (Being) አላህ አይተስተንትኑ” ዝብል ምኽሪ እዮም ዝኸተሉ። ሙስሊማት እቲ አብ እስልምና ዝካየድ ስነ-መለኮታዊ ክትዕ፡ አብቲ “ሲፋት” (Sifat — “ባህርያት”) ዝበሃል ጉዳይ ዘተኩረ እዩ። ቁርአን ሰለስተ ነገራት የጉልህ፡- አሃዱነት አላህ (አላህ አሓድ)፡ ፍሉይ ሓቅነቱ (ሁዋ አል-ሓቅ)፡ ከምኡ'ውን ቀጥታዊ ንጥፈታቱ (ሁዋ አል-ፋኢል)።

ሱኒ ዝበሃሉ ምሁራት፡ ሸውዓተ ባህርያት ከም መሰረታውያን ገይሮም ይቐጥቡ፡- ህይወት፡ ፍልጠት፡ ሓይሊ፡ ፍቓድ፡ ምርአይ፡ ምስማዕ ከምኡ'ውን ምዝራብ። እቶም ሺዓ (Shia') ዝበሃሉ ምሁራት ድማ አብ ልዕሊ እዚ “ዘለአለማዊነት” (eternity) ይውስኹ።

ካልኣት ኩሎም ባህርያት አላህ ምስ ተግባራቱ ዝተሓሳሰሩ እዮም። አብ ዩኒቨርስ ንዚፍጸም ጽቡቕ ይኹን ክፉእ ነገር፡ እንከ ፈጻሚኡ ንሱ እዩ። ንሱብ ከም ፍቓዱ ይመርሕ ወይ የስሕት (ሱራ 16:93)። ፍቓዱ ልዑልን ዘይለዋወጥን ከዐይኑ፡ ካብ ጥንቲ ዓለም ክትፍጠር ከላ ዝተወሰነ እዩ። አላህ ንዓለም ፈጠርዋ፡ ይሕልዋ ድማ። ንዓለም፡ ንፍጥረታታን ንኹሉ አብአ ዘሎን ዘድልዮም የቐርብ። እቲ ናይ ምፍጣር ስርሑ (creative activity) ድማ ንተግባራት ደቂ ሰባት እውን የጠቓልል እዩ።

እዚ እምነት እዚ ክልተ ጸገማት የምጽእ፡- ቀዳማይ፡ ሰባት ተግባራቶም ንኪፍጽሙ ብመለኮታዊ ሓይሊ ዝተገደዱ (compelled) ካብ ኩነት፡ ብዛዕባ ተግባራቶም ተሓተቲ ኪኹኑ አይክእሉን። ካልኣይ፡ ኩሉ ዝፍጸም ነገር ብቐጥታን ብፍጹምን ብአላህ ዝተወሰነ ካብ ኩነት፡ ንማሕበራዊ ዕቤት ዚድርኹ ብዘሕ ተበግሶ አይተርፍን።

እስላማውያን መራሕቲ ሃይማኖት፡ ብዛዕባ እዛ ሕጂ ዘላ ህይወትን ጽሬታን ዘይኩነስ፡ ብዛዕባ ምድላው ናታ መጻኢት ህይወት ኪግደሱ ይርአዩ። እስልምና ማለት ምምብራኽ፡ ምግዛእ፡ ተገዛኢ ምዃን ማለት እዩ። ኩሉ ነገር አቐዲሙ ብመለኮታዊ አዋጅ ዝተወሰነ ካብ ኩነት፡ አብ መንጎ ጠንቅን ሳዕቤንን (Cause and effect) ዘሎ ርክብ ምጽናዕ እንታይ ረብሓ አለዎ። እዚ ዓይነት እምነት “ጽሕፍቶ” እቲ ንእስልምና መለለይኡ ዝኹነ፡ ንምንሽርሻር ሓሳባት፡ ንምርምር፡ ንፈተነን ንመጽናዕትን (Research) ዘተባብዕ አይኩነን።

2. መላእክቲ (Angels)

ቁርአን ንሒደት መላእክቲ ጥራይ እዩ ብስም ዚጠቅስ። ይኹን እምበር፡ “ማእለያ ዘይብሎም” ታሕተዎት መላእክቲ ከም ዘለዉ ይሕብር (ሱራ 89:22 ርአ)። ንሳቶም ለይትን መዓልትን ንኣምላኽ የመስግኑ (ሱራ 2:30፤ 21:19, 20)፡ ትእዛዙ ድማ ይፍጽሙ (ሱራ 21:27፤ 66:6)። ካብኣቶም ኣቶም ሰማያውያን ሰራዊት፡ ነቶም “ሰረቓቲ ጽንቲ (ብሕቡእ ዚሰምዑ) ዝኹኑ ጅንን ሰይጣንን” ንምክልኻል መንደቕ ሰማይ ይሕልዉ (ሱራ 37:8)። ሽምንተ መላእክቲ ድማ ዝፋን ኣምላኽ ይጸሩ (ሱራ 69:17)። ሓዲስ ከም ዚገልጹ፡ መላእክቲ ካብ ብርሃን እዮም ተፈጠሮም፤ እቲ ቀንዲ መለለዩ ባህርዮም ድማ “ፍጹም ተኣዛዝነት” እዩ።

ገለ ካብቶም ብውልቁ፡ ወይ ድማ ብመደብ (Class) ኣብ እስልምና ተለልዮም ዘለዉ መላእክቲ እዞም ዝስዕቡ እዮም፡-

- **ጂብሪል (Jibril)**፡- መላእኽ ራእይ ኮይኑ፡ ስሙ ሰለስተ ጊዜ ኣብ ቁርአን ተጠቒሑ ኣሎ (ሱራ 2:97, 98፤ 66:4)። ንሱ “እቲ እሙን መንፈስ” (ሱራ 26:193-195)፡ ከምኡ’ውን “መንፈስ ቅዱስ” (ሱራ 16:102) ተባሂሉ ይጽዕዕ፤ እዚ ድማ እስልምና ነዚ ቃል እዚ ካብ ክርስትና ብዝተፈለየ መገዲ ከም ዚጥቀመሉ የርኢ። ጂብሪል ኣቲ ኣምላኽ ናብ ማርያም ዝለኣኹ መንፈስ እዩ (ሱራ 19:17)፡ ንየሱስ ንምሕጋዝ እውን ተጠቒሙሉ እዩ (ሱራ 2:253, 5:110)።
- **ሚካኤል (Mikhail)**፡- ምስ ጂብሪል ማዕረ መዓርግ ዘለዎ ኻልኣይ መላእኽ (ሱራ 2:98)።
- **ኢስራፊል (Israfil)**፡- እቲ ንመዓልቲ ፍርዲ መላእኽት ዚነፍሕ መላእኽ።
- **አዝራፊል (Azrafil)**፡- መላእኽ ሞት (ሱራ 32:11)። (ምብዛሕትኡ ጊዜ ኣዝራኤል ተባሂሉ እዩ ዝፍለጥ)።
- **“ኣል-ዛባኒዎ” (The Violent Thrusters)**፡- እቶም ብሓይሊ ዚደፍኡ ሓለውቲ ገሃነም (ሱራ 96:18)።
- **“ኣል-ሙቃሪቡን” (The Brought Near to Allah)**፡- ኣብ ሱራ 4:172 ዝተጠቐሱ ኮይኖም፡ መዓልትን ለይትን ከየዕረፉ ንኣላህ ዘመስግኑ እዮም። (የሱስ እውን እዚ “ሙቕሪብ” ዝብል ናይ ክብሪ ስም ተዋሂብዎ ኣሎ — ሱራ 3:45)። ገለ ካብዞም መላእኽቲ ክልተ፡ ሰለስተ ወይ ኣርባዕተ ኣኸናፍ ዘለዎም ልኡኻት እዮም (ሱራ 35:1)። ንሳቶም ድማ ሓለውቲ ደቂ ሰባት ኮይኖም፡ ነፍሲ ወከፍ ሰብ ዝገብሮ እናረኣዩ ይምዝግቡ።
- **ሙንካርን ናኪርን (Munkar and Nakir)**፡- እዚኣቶም ኣብ ሓዲስ እምበር ኣብ ቁርአን ኣይተጠቐሱን። እዞም ክልተ መላእኽቲ፡ ሓዲ ሰብ ምስ ሞተ፡ ኣብታ ዝተቐበረላ ለይቲ ናብ መቓብሩ መጺኦም ብዘዕባ እምነቱ ይሓትዎ። እቲ ዝሞተ ዘይኣማኒ እንተ ኹይኑ፡ መቓብሩ ናይ መጀመርታ መእተዊ ገሃነም ይኹኖ። ኣማኒ እንተ ኹይኑ ድማ፡ መቓብሩ ጊዝያዊ መጽረዪ ቦታ (purgatory) ይኹኖ። እቲ ሰብ ቅዱስ እንተ ኹይኑ ድማ፡ መቓብሩ ናይ መጀመርታ መእተዊ ገነት ይኹኖ። እዚ ሕቶን መልስን “ሱኣል” (Su'al) ይበሃል።

- **ሰይጣን/ኢብሊስ (Shaitan/Iblis):-** ሰይጣን፡ አምላኽ ንኣዳም “ስገድ” ኢሉ ምስ አዘዘ፡ ነቲ ናይ መላእኸቲ ሕጊ ተአዛዝነት ብምፍራስ ስለ ዝአበዮ፡ ካብ ነነት ኤደን ዝተሰገገ እዩ (ሱራ 7:10-17)።
- **ሃሩትን ማሩትን (Harut and Marut):-** ብመሰረት ቁርአን፡ ክልተ ዝወደቁ መላእኸቲ ከዬኖም፡ ብጸታዊ ፈተና ስለ ዝተሰዓሩ ኣብ ጥቃ ባቢሎን ኣብ ሓደ ዒላ ተአሲሮም ይርከቡ (ሱራ 2:102)።

ምስ መላእኸቲ ዚዛመድ ካልእ ዓይነት ልዕላ-ሰብአዊ ፍጡር ድማ **“ጅን” (Jinn)** እዩ (ብእንግሊዝኛ “genie” ይበሃል)። ካብ ሓዊ ዝተፈጥሩ ከዬኖም፡ ስብከት መሓመድ ምስ ሰምዑ፡ ገሊኦም ኣሚኖም መ-ስሊማት ኪኹኑ ከለዉ፡ እቶም ዝነጸጉ ድማ ናብ ገሃነም ዝምደቡ እዮም። ብ“ጅን” ምእማን ኣብቲ ህዝባዊ እስልምና (Popular Islam) ልሙድ እዩ። እዚ እምነት እዚ፡ ኣብቶም ቀዳሞት ክፍለ-ዘመናት ብወግዓዊ እስልምና ተቐባልነት ዝነበሮ ከዬይ፡ ክሳብ ሎሚ እውን ኣብ ገለ ጉጅለታት ይቐጽል ኣሎ። ስለዚ፡ እቲ “ናይ ዓረብ ላይቲታት” (Arabian Nights) ዝበሃል ዛንታታት፡ ከም ተራ ጽውጽዋይ ጥራይ ዝርእ ኣይኩነን። ምኽንያቱ እቶም “ርትዓውያን” ዝበሃሉ ከም “አል-ሙዕታዚላ” (al-Mu'tazilah) ዝኣመሰሉ ጉጅለታትን ገለ ፈላስፋታትን እኳ፡ ነቲ ታሪኽ ቃል ብቐሉ እዮም ዝወስድዎ። ናይ መጀመርታ መጻሕፍቲ ሕጊ እስልምና፡ ኣብ መንጎ ጅንን ደቂ ሰባትን ክህሉ ዝግባእ ዝምድና፡ ንኣብነት ከም መርዓን ንብረትን ዝኣመሰሉ ጉዳያት ይቆጸጸሩ (Regulated) ነይሮም። ሓደ ካብ ዓይነታት ጅን ድማ “ጉል” (Ghul) ይበሃል — እዚ ቃል’ዚ ናብ ቋንቋ እንግሊዝኛ እውን ዝኣተወ እዩ።

3. መጻሕፍቲ (Books)

ብመሰረት እምነት መ-ስሊማት፡ ተኸታተልቲ መጻሕፍቲ ራእይ ንተኸታተልቲ ነብያት ተዋሂቦም እዮም፤ ነፍሲ ወከፍ ድማ ንዝተዋህቦ ህዝብን ንዝነበረሉ ግዜን ዚኸውን ሕግታትን ስርዓታትን ዝሓዘ እዩ። ይኹን እምበር፡ ነፍሲ ወከፍ ሓድሽ ራእይ ነቲ ቅድሚኡ ዝነበረ ስለ ዚትክእን (Supercedes) ስለ ዜመሓይኾን፡ ብዙሓት ቀዳሞት ራእያት ጠፊኦም እዮም። እዚ እም ድማ ነቶም ሸሞንተ ልኡኻት ኣላህ ዝተዋህቡ “100 ጽሑፋት (ሰኣኢፍ)”ን 4 መጻሕፍትን የጠቓልሉ። ካብቶም 100 ጽሑፋት፡ ኣዳም 10 ተቐቢሉ፤ ሴት (ስሙ ኣብ ቁርአን ዘይተጠቐሰ) 50 ተቐቢሉ፤ ኢድሪስ (ሄኖክ) 30 ተቐቢሉ፤ ኣብርሃም ድማ 10 ተቐቢሉ። ካባታቶም ሓደ እኳ ዝተረፈ የልቦን።

እቶም ዝተረፉ (ድሒሮም ዝመጹ) ራእያት ግና፡ ዋላ እኳ “ተባላሽዮም” (Corrupted) እንተ ተባህሉ፡ በዚ ዝስዕቡ ቅደም-ሰዓብ መጻሕፍት እዮም፡-

1. **ተውራት (The Torah):-** እቲ ሕጊ — ንሙሴ ዝተዋህበ። ብዙሓት መ-ስሊማት ን“ብሉይ ኪዳን” ከም ቅዱስ መጽሓፍ ይርእይዎ። ይኹን እምበር፡ ኣይሁድ ንተውራት ከም ዝለወጥዎ እውን ይኣምኑ እዮም።
2. **ዛቡር (The Zabur):-** መዝሙራት — ንዳዊት ዝተዋህበ።
3. **ኢንጂል (The Injil):-** ንየሱስ ዝተዋህበ ወንጌል። መ-ስሊማት ንምሉእ ሓድሽ ኪዳን “ኢንጂል” ይብልዎ — እዚ ድማ ኣብ ልዕሊ የሱስ “ዝወረደ” ቅዱስ መጽሓፍ ምዃኑ ይኣምኑ። ብተወሳኺ ድማ፡

የሱስ ናብ ሰማይ ኪዳርግ ከሎ ነቲ “ሓቀኛ ኢንጂል” ሒዝዎ ከም ዝደየበን፡ እቲ ሕጂ ኣብ ኢድ ክርስትያናት ዘሎ ቅዳሕ ግና ተለዊጡ ከም ዝተረፈን ይአምኑ።

- 4. **ቁርአን (The Quran)**:- ንመሓመድ ዝተዋህበ፡ እቲ ብአላህ ዝተገልጸ ናይ መወዳእታ መጽሓፍ። ካብ ዘለአለም ጀመሩ ኣብታ “ዝተሓለወት ሰሌዳ” (Al-lauh al-Mahfuz) ተጻሒፉ ይርከብ። አምላኽ ብመልአኽ ጂብሪል ኣቡሉ፡ ካብቲ ዝለዓለ ሰማይ ናብዚ ናትና ሰማይ፡ ኣብ ወርሒ ረመዳን ኣብ ዝርከብ “ለይለተል ቀድር” (Night of Power) አውራድዎ። ንቐጻሊ 23 ዓመታት፡ ጂብሪል ንመሓመድ ብብክፋል፡ ብብጥቕሲ፡ ሓደ ሓደ ግዜ ድማ ብብዝተወሰነ ቃላት “አውራዳሉ”። ብአተሓሳስባ መስሊማት፡ መሓመድ ኣብ ትሕዝቶ እቲ ራእይ ዋላ ሓንቲ እጃም የብሉን። ንሱ “አጠንቃቂ” (Warner) ጥራይ ከይኑ፡ ጂብሪል ዘምጽአሉ ነገር ንሰማዕቱ ይነግር።

መስሊማት፡ ቁርአን ንኹሎም ቀዳማት ራእያት ከም ዚትክእምን ከም ዚስርዞምን (Abrogates) ይአምኑ። ይኹን እምበር፡ ገለ ኸፋላት ሓዲስን ገለ ኸፋላት ቁርአን ንባዕሉን፡ ኣብ ተአማንነት እቲ ጽሑፍ ጥርጣረ ይፈጥሩ። ብናላይ እዞም ሽዱሽተ ዝሰዕቡ ነጥብታት ተጠቒሶም ኣለዉ፡-

(ሀ) ኣብ ተአማንነት እቲ ጽሑፍ ጥርጣረ ዝፈጥሩ ሽዱሽተ ጥቕሲታት ቁርአን፡-

- **መሓመድ ገለ ራእያት ረሲዑ፡-** ቁርአን፡ “ከም እተንብብ ከንገብረካ ኢና (አ መሓመድ)፡ ስለዚ ብዘይካ እቲ ኣላህ ዝደለዮ ኣይክትርስዕን ኢኻ” (ሱራ 87:6, 7) ይብል። ኣል-ዛማኸሻሪ ነዚ ኪትርጎም ከሎ፡ “መሓመድ ጸሎት እናገበረ ቁርአን ኬንብብ ከሎ፡ ሓንቲ ጥቕሲ ዘለለ። ኡባይ እታ ጥቕሲ ተሰሪዛ (Abrogated) መሲልዎ ንመሓመድ ሓተቶ። መሓመድ ድማ ‘ረሲዐ እየ’ ብሎ” ይብል። ብኡንብኡ፡ እዚ “ምርሳዕ” እዚ “ኣላህ ዝደለዮ” ድዩ ዝብል ሕቶ ይለዓል። ኣብታ “ዝተሓለወት ሰሌዳ” (Preserved Tablet) ዝነበረ እንታይ እዩ — እቲ ዝተደምሰሰደ ወይስ እቲ ዝጸንዐ፡
- **መሓመድ ገለ ራእያት ተሃዊኹ ተዛሪቡ፡-** ቁርአን፡ “...ራእዩ ናባኻ ቅድሚ ምፍጻሙ፡ ብቁርአን ኣይትተሃወኽ። ጎይታይ፡ ፍልጠት ወስኸኒ በል” ይብል (ሱራ 20:114)። ከምኡ’ውን፡- “አ መሓመድ ኸትህወኽ ኢልኻ መልሓስካ ብእኡ ኣይተንቀሳቕስ። ምእካቡን ምንባቡን ናትና እዩ። ስለዚ ምስ ኣንብብናዮ፡ ነቲ ምንባቡ ስዓቡ። ሽዑ ምግላጹ ናትና እዩ” (ሱራ 75:16-19)። ኣል-ባይዳዊ ነዚ ናይ መወዳእታ ሱራ ኪትርጎም ከሎ፡ “መልሓስካ ኣይተንቀሳቕስ፡ ምናልባት ከይተምልጠካ። እቲ ራእይ ክሳብ ዝውዳእ ተጸብ” ይብል። እዚ ንናይ መሓመድ ድኻም፡ ምለት ንምህዋኽ ዝተውሃበ ተግሳጽ እዩ። ኣል-ሱዩጢ ኣብቲ “ኣስባብ ኣል-ኑዙል” (ምኽንያት ምውራድ) ናይ ሱራ 20:114 ኪዘረብ ከሎ፡ “መሓመድ ካብ ገዛእ ርእሱ ተበጊሱ ድዩ ገይርዎ ወይስ ኣላህ እዩ ኣዚ ዝዎ?” ኢሉ ይሓትት። ቀጺሉ ድማ “ብርግጽ ካብ ገዛእ ርእሱ እዩ ተዛሪብዎ። ድሓር ኣላህ ገሊጽዎ” ይብል።
- **ውሳኔ መሓመድ ኬምብል (Swayed) ምኽአሉ፡-** ኣብ ቁርአን፡ ኣላህ ነቲ ነብዩ ከምዚ ብምባል ይግስጸ ፡- “ካብቲ ንሕና ዝገለጽናልካ ራእይ፡ ኣብ ልዕሌና ካልኡ ሓሶት ምእንቲ ክትፈጥር፡ ብርግጽ ከስሕቱኻ ቀሪቦም ነይሮም። ሽዑ ድማ ፈታዊ ገይሮም ምሓዙኻ ነይሮም። ንሕና እንተ ዘይነጽንዓካስ

ነይርና፡ ቀኑናብ ናባታቶም ምዘንበልካ (Inclining) ኔርካ፤ ሽዑ ድማ ብርግጽ ከም ፈታዊ ምሓዙኻ ነይሮም” (ሱራ 17:73-75)። ኣል-ሱዩጢ ኣብ መጽሓፉ “ኣስባብ ኣል-ኑዙል” ብዛዕባ እዘን ጥቕስታት ኪዛረብ ከሎ፡ ሰብ ቁረይሽ “ንጣኦታትና ምስ ኣተኸብር፡ ንሕና ድማ ናብ ሃይማኖትካ ክንኣቱ ኢና” ምስ በልዎ፡ መሓመድ ሰዓብቲ ንምርካብ ኢሉ ነቲ ጠለቦም ንምቕባል ተደፋፊኡ ነበረ።

- **መሓመድ ገለ ካብቲ ዝተገልጸሉ ራእይ ገዲፍዎ ክኸውን ይኸእል፡-** እንደገና፡ ኣላህ ንመሓመድ ከምዚ ብምባል የጠንቅቖ፡- “ካብቲ እተገልጸልካ ራእይ ገለ ኸፋሉ ክትሓድን (ክትገድፎ)፡ ብሰንኪ እቲ ንሳቶም ስለምንታይ መዝገብ ዘይወረደሉ፡ ወይስ መልኣኽ ዘይመጸ፤’ ዝብልዎ ዘረባ ድማ ልብኻ ኪጸብብ ይኸእል እዩ። ንስኻ ግና ኣጠንቃቂ ጥራይ ኢኻ” (ሱራ 11:12)። ኣል-ዛማኸሻሪ ኣብዚ ጥቕሲ እዚኣ ርእይቶ ኪህብ ከሎ ከምዚ ይብል፡- “ንሳቶም ብቅኑዕ መገዲ ዘይኩነስ፡ ብትሪ ተደሪቲም እዮም ጥቕስታት ብህጹጽ ዝሓቱ ዝነበሩ። መሓመድ ድማ ተበሳጨጩ። ንሳቶም ዚንጽግዎ ወይ ዜላግጽሉ ነገር ኪነግሮም ኣይደለዮን። ኣላህ ግና ክቕጽሎን ካብቲ ጭንቀት ኪርሕቕን ነገሮ።”

- **መሓመድ ንቁርኣን ምቕያሩ፡-** ቁርኣን ከምዚ ይብል፡ “ንሕና ሓንቲ ጥቕሲ ኣብ ቦታ ካልእ ጥቕሲ ምስ እንቕይር — ኣላህ ድማ ነቲ ዘውርዶ ዘሎ ኣጸቢቐ ይፈልጦ እዩ ። ንሳቶም “ንስኻ መታለሊ ኢኻ” ይብሉ። ግናኸ መብዛሕትኦም ሰባት ፍልጠት የብሎምን” (ሱራ 16:101)። ኣል-ዋሒዲ ኣብ መጽሓፉ ኪዛረብ ከሎ፡ “እቶም ጣኦት ዘምልኹ ንመሓመድ የላግጹሉ ነበሩ። ንሱ ንሰዓብቱ ሓደ ነገር ኪገብሩ ይእዝዞም እዎ። ንጽባሒቱ ይኸልክሎም፡ ወይ ድማ ነቲ ዝተኸልከለ ነገር የቃልሎ። ንሳቶም ድማ ንሱ ዝብሎ ዘሎ ካብ ገዛእ ርእሱ እናመሃዘ እዩ ይብሉ ነበሩ” ይብል። እንደገና፡ እቲ ጸገም ኣብ መንጎ እቲ ኣብ ምድሪ ዘሎ ቁርኣንን እቲ ኣብ ሰማይ ዘሎ “ዝተሓለወት ሰሌዳ” ዘሎ ምትእስሳር እዩ።

- **መሓመድ ንምትእትታው ሰይጣን ተቓላባይ ነይሩ ክኸውን ይኸእል፡-** ሱራ 16:98 “ቁርኣን ከተንብብ ከለኻ፡ ካብቲ ስጉግ ሰይጣን ብኣላህ ተዓቀቦ (ኢስቲዓዛ ግበር)” ይብል። እዚ ማለት ቃል ኣላህ ንዲያብሎስ የባርሮ ማለት እዩ። ግናኸ፡ ቁርኣን ባዕሉ ካብዚ ሕገ ወጺኦ ዝኸነ ነገር ከም ዘጋጠመ ይዛረብ። መሓመድ ምስቲ ብርቱዕ ተቓውሞ መራሕቲ መካ ምስ ተጋጠመ፡ ሱራ 53 ኬንብብ ጀመረ። “ብዛዕባ ኣል-ላት፡ ኣል-ኡዛን ማናትን፡ እታ ሳልሰይቲ፡ ሓሲብኩምዶ፤” ናብ ዝብል ምስ በጽሖ፡ ሰይጣን ኣብ መልሓሱ እዘን ቃላት ደርበዮሉ፡- “እዚእተን እተን ዝለዓላ ጣኦታት (Cranes) እየን! ብሓቂ ድማ ምልጃኣን ይድለ እዩ።” እቶም ጣኦት ዘምልኹ ዝነበሩ ሰባት፡ ንኣላህ ዝተገዝኡ መሲሎም እኳ እንተ ሰገዱ፡ መሓመድ ግና ወሳኒ ዝኸነ ሕድገት (Concession) ገይሩ ነይሩ። ከም ውጽኢት ድማ እዚ ዝሰዕብ ጥቕሲ ተገልጸ፡-

- **ሱራ 22:52፡-** “ቅድሜኻ ዝለኣኸናዮ ልኡኽ ይኹን ነብዩ የልቦን፡ ንሱ ኪዛረብ ከሎ ሰይጣን ኣብቲ ትምኒቱ ገለ ነገር ዘየእተወሉ። ግናኸ ኣላህ ነቲ ሰይጣን ዘእተዎ ይሰርዞ (Abrogates)። ድሕሪኡ ኣላህ ንራእዩ የጽንዖ። ኣላህ ኸሉ ዝፈልጥን ጥበበኛን እዩ።”

ኣል-ዋሒዲ ብዛዕባ እዚ ጥቕሲ ኪዛረብ ከሎ፡ “መሓመድ ‘ኣብ ኣፍ ኣላህ ቃላት ኣእትዮ’ ኢሉ መለሰ” ይብል። መሲሊ ማት ቅድሚ ቁርኣን ምንባቦም፡ ካብቲ ስጉግ ሰይጣን ኪዕቀቡ ደጋጋሞም ዝእዘዙ ምኸንዶት የብሎምን! ካልእ ኣብነት ኣብ ሱራ 81:19, 20 ይርከብ። ኣል-ራዚ ከም ዝገለጸ፡ ሓደ “ኣል-ኣብያድ” (እቲ ጳዕዳ) ዝበሃል ኃይን፡

ንጂብሪል መሲሉ መጻሕፍት ገጽ 22:53 “ነቲ ሰይጣን ዘእትዎ፡ ነቶም ኣብ ልቦም ሕማም ዘለዎም ፈተና ኪገብሮ” ይብል። ኣል-በይዳዊ፡ “እዚ ጥቕሲ እዚ፡ ምስ ነብያት እውን ከይተረፈ ምዝንጋዕ ከምኡ’ውን ምትእትታው ሰይጣን ኪህሉ ከም ዝኸእል የመልከት” ይብል።

(ለ) ኣብ ተአማንነት ጽሑፍ ቁርኣን ጥርጣረ ዝፈጥሩ ሸውዓተ ነጥብታት ካብ ሓዲስ፡-

- መሰሊም፡ ኣብቲ “ሳሒሕ” (Sahih) ዝተባህለ መጽሓፍ፡ ሓደ ክርስትያን ንመሓመድ ቁርኣን ይጽሕፈሉ ከም ዝነበረ ይገልጽ። እቲ ክርስትያን “መሓመድ ኣነ ዝጸሓፍኩሉ ጥራይ እዩ ዝደሊ” ይብል ነበረ።
- ሱራ 6:93 “ኣብ ልዕሊ ኣላህ ሓሰት ዝመሃዘ፡ ወይ ‘ንዓይ ተገሊጹለይ’ ዝብል... ካብኡ ዝገደደ ዓመጸኛ መን ኣሎ?” ይብል። ኣል-ሱዩጢ መበገሲ ናይዚ ጥቕሲ ኪገልጽ ከሎ፡- ዓብደላህ ኢብን ሳዕድ ንመሓመድ ራእይ ይጽሕፈሉ ነበረ። መሓመድ “ዓዚዙን ሓኪም” (ሓያልን ጥበበኛን) ምስ በለ፡ ዓብደላህ “ጋፋሩን ራሒም” (መሓሪን ርህሩህን) ኢሉ ጸሓፊ። መሓመድ ነዚ ምስ ሰምዐ፡ “ኩሉ ሓደ እዩ” በለ። ዓብደላህ ሸዑ እስልምና ነጻጉ፡ “ንመሓመድ ከም ዝደለኹ ገይረ እቆጻጸር ነበርኩ” በለ።
- ኣል-ሱዩጢ፡ ዓብደላህ ኢብን መስዑድ ሓደ ግዜ ሓንቲ ጥቕሲ ጸሓፊ፡ ንጽባሒቱ ግና እቲ ብራና ባዶ ነበረ። መሓመድ ድማ “ቦታ ለይቲ እቲኣ ተሰሪዛ እያ” በሎ።
- መጻሕፍቲ ሓዲስ ነዚ ቃላት ዑመር ኢብን ኣል-ኸጣብ መዝጊቦምዎ ኣለዉ፡- “ምስ ጐይታይ ኣብ ሰለስተ ነገራት ተሰማማዕኩ... ‘ነቲ መካነ ኢብራሂም (Maqam Ibrahim) መምላኺ ቦታ ግበርዎ’ ዝብል ራእይ ተገልጸ (ሱራ 2:125)። ከምኡ’ውን ጥቕሲ መጋሪጃ (ኒቃብ) ወረደ።”
- ኣቡ ሁረይራ ከም ዝበሎ፡ መሓመድ ሱራ 2:284 ምስ ኣወጀ፡ እቶም ሰዓብቲ እዚ ከበድ ኩይኑ ረኸቡዎ። ብኡንብኡ እታ ጥቕሲ ተሰሪዘት፡ “ኣላህ ንነፍሲ ካብ ዓቕሚ ንላዕሊ ኣይጽዕናን እዩ...” (ሱራ 2:286) እትብል ጥቕሲ ተገልጸት።
- ሱራ 33:50 ሓንቲ ኣማኒት ሰበይቲ ነብሳ ንነብዩ እንተ ሂባ፡ እዚ ንመሓመድ ጥራይ ከም ዝፍቀድ ትገልጽ። ዓኢሻ (ሰበይቲ) ግና ንመሓመድ፡ “ኣላህ ንትምህርትካ (Passion) ንምምላእ ኣዝዩ ቀልጣፋ እዩ” በለቶ።
- ኣል-ሱዩጢ ንዓብደራ ራሕማን ኢብን ኣውፍ ብምጥቃስ ከምዚ ይብል፡ “ነታ ቀዲማ ‘ቅዱስ ኩናት ግጠሙ’ ተባሂላ ዝተገልጸትልና ጥቕሲ ሕጂ ኣይንረኽባን ኢና። ንሳ ምስ ካልኣት ጥቕሲታት ካብ ቁርኣን ጠፊኣ እያ።” ኢብን ዑመር ድማ፡ “ካብኹም ዋላ ሓደ ‘ምሉእ ቁርኣን ሒዞ ኣለኹ’ ኣይበል” ይብል ነበረ።

4. ነብያት (Prophets)

ብእስላማዊ እምነት መሰረት፡ ኩሎም ልኡኻት ነብያት እዮም፤ ኩሎም ነብያት ግና ልኡኻት ኣይኩኑን። ብመሰረት ሓዲስ፡ ቊጽሪ ነብያት 124,000 ወይ 224,000 ወይ ድማ ዘይተወሰነ ቊጽሪ እዩ። ነብያት ዘድለዩሉ ምኽንያት

ድማ፡ ሰባት አየናይ ሓላል (ሕጋዊ) አየናይ ድማ ሓራም (ዘይሕጋዊ) ምዃኑ ንኪፈልጡ እዩ። ምክንያቱ ብመሰረት እስልምና፡ ቅኑሶን ጌጋን ብባህርይ እቲ ተግባር ዘይኮነስ፡ ብፍቓድ አላህ ጥራይ እዩ ዚውሰን። እቶም ብኩባይት ዘይተበጽሑ ፍጡራት ኣብ ናይ ዝሓር ርእሶም ገነት ኪድሕኑ እዮም፤ አላህ ግና ምስ ዘርኢ ኣዳም ቃል-ኪዳን ስለ ዘለዎ (ሱራ 2:27፡ 3:81)፡ ነቶም ዘይተኣዘዘዎ ኩላቶም ናብ ሓዊ ናይ ምስዳድ መሰል ኣለዎ።

ቁርአን 28 ነብያት ብስም ይጠቅስ። ካብዚኣቶም እቶም ሰለስተ (መሓመድ፡ ሳሊሕን ሹዳይ-ብን) ጥራይ እዮም ዓረብ። ዝርዝር ስም ነብያት ኣብዞም ዝስዕቡ ሱራታት ይርከቡ፡-

- **ሱራ 3:33**፡- አላህ ንኣዳም፡ ንኑሕ፡ ንቤተሰብ ኢብራሂምን ንቤተሰብ ዓምራንን (Imran) ካብ ኩሎም ፍጡራት ኣብሊጹ መሪጸዎም እዩ።
- **ሱራ 4:163**፡- “ከምቲ ንኑሕን ነቶም ድሕሪኡ ዝመጹ ነብያትን ዝገለጽናሎም፡ ንዓኸውን (አ መሓመድ) ገሊጽናልካ ኣለና። ከምኡውን ንኢብራሂም፡ ኢስማዒል፡ ኢስሓቅ፡ ያእቆብ፡ ንነገዳት፡ ንዒሳ (የሱስ)፡ እዮብ፡ ዮናስ፡ አሮንን ሰሎሞንን ገሊጽናሎም ኢና፤ ንዳዊት ድማ መዝሙር (ዘቡር) ሂብናዮ።”
- **ሱራ 6:84-87**፡- “...ንኢብራሂም ድማ ኢስሓቅን ያእቆብን ሃብናዮ፤ ንነፍሲ ወከፎም መራሕናዮም። ቅድሚኡ ድማ ንኑሕ መራሕናዮ፤ ካብ ዘርኡ ድማ ንዳዊት፡ ሰሎሞን፡ እዮብ፡ ዮሴፍ፡ ሙሴን አሮንን መራሕናዮም። ...ንዘካርያስ፡ ንዩሕያ (መጥምቕ)፡ ንዒሳን ንኢልያስን (ኤልያስ) መራሕናዮም። ...ከምኡውን ንኢስማዒል፡ ኤልሳእ፡ ዮናስን ሎጥን መራሕናዮም። ነፍሲ ወከፎም ካብ ኩሎም ፍጡራት ኣብሊጽና መረጽናዮም።”

እዞም ሰለስተ ዝርዝራት ብምሉእም ካብ ብሉይን ሓድሽን ኪዳን ዝተወሰዱ ስማት እዮም። ብመሰረት ቁርአን፡ ነብያት ኣብ መንጎ ኣይሁድን ክርስትያንን ጥራይ እዮም ተገሊጸም። መሓመድ ናብ መዲና ክሳብ ዝኸይድ ንርእሱ "ነቢ" ኢሉ ኣይጸውዐን ነበረ።

ብመሰረት ኣቋጻጸራ እስልምና፡ ሽዱሽተ ምርጹጻት ነብያት ኣለዉ። ስማቶም መብዛሕትኡ ግዜ ምስቲ ዝውሃቦም ናይ ክብሪ መዓርግ ተጻዊዖም ይርከቡ፡-

- **ኣዳም**፡- ሰፊ አላህ (ብአላህ ዝተሓረየ)
- **ኑሕ**፡- ነቢ አላህ (ኑብይ አላህ)
- **ኣብርሃም**፡- ኸሊል አላህ (ፈታዊ አላህ)
- **ሙሴ**፡- ከሊም አላህ (ምስ አላህ ዝተዛረበ)
- **የሱስ (ዒሳ)**፡- ከሊሙት አላህ (ቃል አላህ)
- **መሓመድ**፡- ረሱል አላህ (ልኡኽ አላህ)

ምንም እኳ ካልአት ነብያት ኣብ እስልምና ተፈላጥነትን ክብረትን እንተለዎም፡ ቀንዲ ኣቓልቦ ግና ኣብቲ "ማሕተም ነብያት" (ሱራ 33:40) ተባሂሉ ዝጸዋዕ መሓመድ እዩ።

ስእሊ መሓመድ ብሓዲሳትን ብድሒሮም ብተጻሕፉ ታሪኽ ህይወቱን ኣዝዩ ተጋኒኑ እዩ። ከም ውጽኢት ድማ፡ ክብቲ ቁርአን ባዕሉ ዝህቦ መርትዖ ወጻኢ፡ ሕጂ ኣብ ዓለም እስልምና ከም ቅድሚ ፍጥረት ዓለም ዝነበረ "ፍርቂ-መልአኽ" (semi-angelic figure) ተገይሩ ይርእዩ። ዋላ እኳ ቁርአን መሓመድ ንሓጢአቱ ምሕረት ኪሓትት ከም ዝተኣዘዘ እንተገለጸ (ሱራ 40:55፡ 48:2፡ 110:3)፡ ሎሚ ግና ከም ሓጢአት ዘይብሉ ፍጹም ሰብ እዩ ዝውሰድ። ክብቶም ድሒሮም ኣብ ዝተጻሕፉ ታሪኽ ህይወቱ ብሰፊሒ ዚጥቀሱ ተአምራት፡-

- ኣብ ኢዱ ዝሓዘም ኣእማን (ጠጠር) ይዛረቡ ከም ዝነበሩ።
- ኣካላቱ ጽላሎት ከም ዘይነበሮ።
- ብአጻብዑ ንወርሒ ኣብ ክልተ ከም ዝመቐላ።
- ክሓልፍ ከሎ ኣእዋም ንኸብሩ ኢሎም ይደፍኡ (ይሰግዱ) ከም ዝነበሩ።
- ናብ ሻውዓይ ሰማይ ለይታዊ ጉዕዞ (ሚዕራጅ) ከም ዝገበረ።

እቲ ኣብ ሓዲስን ቁርአንን ዝቐርብ ናይ መሓመድ ቃላትን ተግባራትን፡ ንነፍሲ ወከፍ ምንቅስቓስ ሓደ መስሊም ዝገዝእ ጽኑዕ ሃይማኖታዊ ሕጊ ከወይኑ ኣሎ። ብተወሳኺ፡ ሺዓ መስሊማት ንዓሊ (ወዲ ሓወቡን ሰብኣይ ጓሉን ንመሓመድ) ዓቢ ክብሪ ይህብዎ እዮም። ኣብ መንጎ መስሊማት፡ መሓመድ ሓድሽ ሃይማኖት ከም ዘይጀመረ፡ የግዳስ ነቲ ምስ ግዜ ተበላሽዩ ዝነበረ ናይ መጀመርታን ሓቀኛን ሃይማኖት ከም ዘሓደሱ ብሰፊሒ ይእመን።

5. መዓልቲ ፍርዲ (Day of Judgement)

ነፍሲ ወከፍ መስሊም ብትንሳኤ ሙታንን ብመዓልቲ ፍርድን ኪኣምን ይግደድ እዩ። ድሕሪኡ ድማ ኣብ "ጀነት" (ገነት) ወይ ድማ ኣብ "ጀነም" (ሓዊ) ናይ ዘለአለም ህይወት ከም ዚህሉ ይኣምኑ። ነቶም ዘይእዘዙ ኣመንቲ፡ እቲ ሓዊ ከም ግዝያዊ መጽረዩ ቦታ ከወይኑ የገልግል። ብኣንጻሩ፡ እቶም ኣብ ጂሃድ ዝተቐትሉ፡ ብለበዳ ሕማም ዝሞቱ፡ ከምኡ'ውን ኣብ ሕርሲ ዝሞታ ኣንስቲ፡ ብቐጥታ ናብ ገነት ይኣትዉ።

እቲ ኣብ እስላማዊ ስነ-ፍጻሜ ዓለም (Eschatology) ዘሎ ቅደም-ተኸተል ፍጻሜታት ከምዚ ዝስዕብ እዩ፡-

1. **ምልክታት፡-** ምምጻእ “ደጃል” (ጸረ-ክርስቶስ)። ድሕሪ እዚ፡ የሱስ ኪወርድ እዩ እዮ ንደጃል ኪቀትሎ እዩ። ድሕሪኡ የሱስ ሰላምን እስልምናን ዘስፍነሉ እዋን ኪሰዕብ እዩ።

2. **ጸውዒት ፍርዲ**፡- ቀዳማይ መለኸት ምስ ተነፍሐ፡ ኰሎም ህያዋን ኪሞቱ እዮም፡ ድሕሪ ገለ ግዜ፡ ካልኣይ መለኸት ኪንፋሐ እዩ፤ ሸው ኰሎም ህያዋን ፍጡራት እንደገና ኪትንሰኡ እዮም (ሱራ 39:68)። ኣብቲ "ማሕሻር" (ቦታ ምትእኸኹብ) ዝበሃል ቦታ ድማ ኪእከቡ እዮም።
3. **ፍርዲ**፡- ኣላህ ንነፍሲ ወከፍ ሰብ ኪሓቶ እዩ። መጻሕፍቲ መዝገብ ኪኸፈት እዩ። ተግባራት ናይቶም ኰነታቶም ዘጠራጥር ሰባት ኣብ ሚዛን ኪምዘን እዩ።
4. **ድልድል (Al-Sirat)**፡- ኰሉ ሰብ በቲ ኣብ ልዕሊ ገሃነም ተዘርጊሑ ናብ ገነት ዝወሰድ "ኣል-ሲራት" ዝበሃል ድልድል ኪሓልፍ እዩ። ኣል-ሲራት ካብ ፈትሊ ዝቐጠነ፡ ካብ ሰይፊ ድማ ዝበለሐ እዩ። ነቶም ዚድሕኑ ናብ ድሕነት ይመርሑም፤ እቶም እኹል ጽድቂ ዘይብሎም ግና ካብኡ ናብ ሓዊ ይወድቁ። እቲ ሓዊ ሸውዒተ ደረብ ከም ዘለዎ ይገነር። እቲ ዝታሓተ ደረብ "ዛቂም" (Zaqqum) ተባሂሉ ዚጸዋዕ ከዮይኑ፡ ዚፈልሕን ዚጨኑን ቅጥራን ዝሓዘ እዩ።

እታ "ጀነት" (ገነት)፡ ናይቶም ብሩኻት ቦታ እያ። ቁርኣን ብሰፊሑ ይገልጻ (ሱራ 47:15፡ 55:54-58፡ 56:15-24)። ብሓጺሩ፡ እታ እስላማዊት ገነት፡ ናይ ስጋዊ ባህታ ቦታ እያ። ኣብኣ ጽቡቓት ኣንስቲ (Huris)፡ ብክቡር መጋሪጃ ዝተሸፈነ ሕቕፊ፡ ዚውሕዝ ጽዋእ መስተን ጥዑም ፍረታትን ኣሎ።

ይኹን እምበር፡ ዓፊፍ ታባራ ዝተባህለ ሰርያዊ ሙስሊም ጸሓፊ፡ "ናይ ሰማይ ሓጎስ ካብ ናይ ምድሪ ባህታ ዝተፈለየ እዩ" ብምባል ይማገት። ንሱ ነቲ ኣብ **1 ቁረንቶስ 2:9** ዘሎ ሓሳብ (ብመሰረት ሓዲስ) ከምዚ ኪብል ይጠቕስ፡- “ከምቲ፡ ኣዲንቲ ዘይረኣዩኦ፡ እዝኒ ዘይሰምዓቶ፡ ኣብ ልቢ ሰብ ድማ ዘይተሓሰበ፡ ኣምላኽ ነቶም ዜፍቅርዎ ዘዳለወሎም፡ ዚብል ጽሑፍ ዘሎ እዩ።”

6. ቃዳን ቃዳርን (Decree of Good and Evil)

ነዚ ሰረተ-እምነት እዚ ብሓጺሩ “**ጽሕፍቶ**” (Fatalism) ኪባሃል ይከኣል።

- **ቃዳ (Qada’)**፡ ማለት "ምውሳን"፡ "ምእዛዝ"፡ "ምፍራድ"።
- **ቃዳር (Qadar)**፡ ማለት ድማ "መጠን ሓደ ነገር ምልካዕ" ወይ "ምምዳብ"።

እዞም ክልተ ቃላት ብሓርብ፡ ኣላህ ኣብ ልዕሊ ናቱ ዝኸነ ነገር ዝደለዮ ኪገብር ከም ዚኸእል የመልከቱ። ኣብ እስላማዊ ሰረተ-እምነት፡ ዝኸነ ዝፍጸም ነገር (ጽቡቕ ይኹን ክፉእ)፡ ብዘይለወጥ ኣዋጅ ኣላህ ኣቐዲሙ ዝተወሰነ እዩ። እዚ ድማ ንኣላህ "ምንጨ ክፍኣት" (Author of evil) ከም ዝኸነ የርእይ፤ እዚ ድማ ሙብዛሕትኣም እስላማውያን ሊቃውንቲ ዚሰማምዑሉ መርገጺ እዩ።

ከምቲ ኣቐዲምና ዝረኣናዮ፡ እቲ ኰሉ ዚሸፍን ፍቓድ ኣላህ ኣብ ቁርኣን ብጽኑዕ ተረጋጊጹ ኣሎ፡-

- **ሱራ 17:16:-** “ንሓንቲ ኸተማ ከነጥፍኦ ምስ እንደሊ፡ ነቶም ኣብኦ ብምቕት ዚነብሩ ሰብኡት ንእዝዝም፡ ንሳቶም ድማ ኣብኦ ክፍኡት ይገብሩ፤ ድሕሪኡ እቲ ናይ ጥፍኡት ቃል ኣብኦ ይፍጸም፡ ንሕና ድማ ምሉእ ብምሉእ ነጥፍኡ።”
- **ሱራ 14:4:-** “...አላህ ንዝደለዮ መገዲ የስሕት፡ ንዝደለዮ ድማ ይመርሕ።”

ካብዚ ሰረተ-እምነት እዚ ዝምንጭው "ጽሕፍቶአዊ" (Fatalistic) ኣተሓሳስባ፡ ኣብ መዓልታዊ ናብራ ሙስሊማት ዓለም ብግልጺ ይርእዮ። እዚ እምነት እዚ ኣብ ብዙሓት ሃገራት እስልምና ንዘሎ ዘይንቀሳቐስ ማሕበራዊ ኮንታትን ዝሕቱል ምዕባላን ዓቢ ተራ ከም ዘለዎ ይግለጽ።

መወከሲታት:-

- ኢብን ሓንባል፡ መሳናድ (Musnad)፡ 26216፡ 31062።
- ቡኻሪ፡ ሰላት 32፤ ሙስሊም፡ ፈዳሊል ኣል-ሱሓባ 24፤ ኣል-ዳሪማ፤ መናሲክ 33፤ ኢብን ሓንባል፡ መሳናድ 1.23፡ 24፡ 26 ርእ።
- ኣል-ሱዩጢ፡ ላሰባባ ላል-ኑሙል (Asbab al-Nuzul)፡ ኣብ ሱራ 2:284፡ 286፤ ከምኡ ድማ ኣቡ ዳዉድ፡ ዘካት 32 ርእ።
- ኣል-ሱዩጢ፡ ላል-ኢትቃን (Al-Itqan)፡ ብዛዕባ እቲ ዝሰዓረን ዝተሰዓረን (Abrogative and Abrogated) ዝገልጽ ምዕራፍ።
- ዓፊፍ ታባራ፡ ሩሑ ኣል-ዲን ኣል-አሰላሚ (ዲማስቆ፡ 1972)።

ምዕራፍ 6

ግዴታታት ሙስሊም

እስልምና ንሰዓብቱ ሓሙሽተ ሃይማኖታዊን (ሲቪላዊን) ግዴታታት ይእዝዝ። እዚ ግዴታታት እዚ ኣብ ልዕሊ ኩሎም ጥዑይ ኣእምር ዘለዎምን (sane) ሓራ ዝኾኑን በጽሒ ሰባት፡ ማለት ሰብኡትን ኣንስትን ይውሰን። ከም ሓደገኛ ጉዕዞ ዝኣመሰለ ዘይምቹእ ኩነታት፡ ወይ ድማ ከም ሕማምን ድኽነትን ዝኣመሰለ ብቐዕ ብሕታዊ ምኽንያታት ምስ ዝህሉ ግና፡ ናይ ምቕላል ኣሰራርሓታት (Accommodations) ይግበር እዩ።

I. ሸሃዳ ("ቃላት ምስክርነት" - Creed)

እቲ መሰረታዊ ናይ ሙስሊም ጸሎት እምነት (Creed) እዚ ዝሰብ እዩ፡-

"ላ ኢላሃ ኢላ ኣላህ፡ መሓመድ ረሱል ኣላህ"

("ብዘይካ ኣላህ ካልእ ኣምላኽ የለን፡ መሓመድ ድማ ልኡኽ ኣላህ እዩ")

እዚ "ሸሃዳ" (ቃላት ምስክርነት) ተባሂሉ ይፍለጥ። ነዚ ምድጋም ድማ እቲ ቀዳማይን ቀንዲን ግዴታ ናይ ነፍሲ ወከፍ ሙስሊም እዩ። እቲ "ሙኣዚን" (ጸዋዒ ጸሎት) ነዚ ቃል እዚ ብስርዓት ምስ ኣስምዑ፡ ኩሎም እቶም ዝሰምዕዎ ኣመንቲ፡ ብዓውታ ወይ ብሕብኹታ ክደግምዎ ግዴታ ኣለዎም። ኣብ እዝኒ ሓደሽ ዝተወልደ ህጻን ይድገም፡ ብከፍናር እቶም ክሞቱ ዝቐረቡ ድማ ይእዘዙ።እዚ እቲ ዝኾነ ኣማኒ ሙስሊም ብተደጋጋሚ ዝብሎ ቃል እዩ። እቶም "ደርዊሽ" (Darwishes) ዝበሃሉ ጉጅለ ኣብቲ ናይ ጉባኤ ኣምልኾኦም ይደግምዎ፡ ከምኡ'ውን ኣብ ሃገራዊ ባንዴራ ስዑዲ ዓረብ ተጻሒፉ ይርከብ። ንሙስሊማት ዓለም፡ ስነ-ኣእምሮአዊን ሃይማኖታዊን ትርጉም ናይዚ ሓጺር ቃል እምነት እዚ ኣዝዩ ዓቢ (Incalculable) እዩ።

ሸሃዳ ንመላእ እስላማዊ ስነ-መለኮት (theology) ብሓጺሩ ዝሓዘ እዩ። እስላማዊ ሕገ (ሸሪዓ) ኣብቲ ግሁድ ዝኾነ ተግባር ተኣዛዝነት ወይ ዘይምኣዛዝ ጥራይ ስለ ዘተኩር፡ እቲ ንሸሃዳ ዝምልከት ሕገ፡ ነቲ ቃል ምዝራብ (Utterance) ጥራይ እዩ ዝምልከት። ትርጉም፡ ትንታነን ምብራህን ናይቲ ሸሃዳ ግና ንእስላማውያን ሊቃውንቲ ስነ-መለኮት ዝግደፍ እዩ።

II. ኣል-ሰላት ("ጸሎት" - Prayer)

እቲ ካልኣይ ግዴታ ናይ ሙስሊማት ምፍጻም "ኣል-ሰላት" ("ጸሎት") እዩ። እታ "ሰላት" እትብል ቃል ካብ ናይ ኣራማይክ (Aramaic) ቃል ዝመጸት ኮይና፡ ትርጉማ "ስሩዕ ኣምልኾ ወይ ምህላላ" (Ritual worship) ማለት እዩ። እዚ ከምቲ ኣብ ቋንቋ እንግሊዝኛ "Prayer" ብዝብል ንቡር ቃል ዝግለጽ ዓይነት ዘይኮነስ፡ ዝተወሰኑ ተግባራትን ኣዘራርባታትን ዘጠቓልለ ፍሉይ ቴክኒካዊ ቃል እዩ።

ሓደ ሙስሊም ንጸሎቱ ብግቡእ ንምፍጻም ሓሙሽተ መምርሒታት ክኸተል ይግባእ፡-

- ቅድሚያ ጸሎት፡ እቲ ዝተኣዘዘ ምሕጻብ (ውዳእ) ክግበር ኣለዎ።
- እቲ ዝጽለየሉ ቦታ ካብ ዝኾነ ርኽሰት ነጻ ክኸውን ኣለዎ።
- ኣካልን ክዳንን ጽሩይን ስሩዕን ክኸውን ይግባእ።
- ገጽ ናብ ኣንፈት ካዕባ (Mecca) ክኸውን ኣለዎ።
- ጸሎት ብስሩዕን ብስነ-ስርዓትን ክካየድ ኣለዎ። ኣብ ግዜ ጸሎት ምዝራብ፣ ምስሓቕ፣ ምጽዋት ወይ ምብላዕ ነቲ ጸሎት ዋጋ የብሉን ይገብሮ (ይስርዞ)።

ስርዓት ምሕጻብ (Ablutions)

"ንኣል-ሰላት" ንምፍጻም፡ እቲ ሙስሊም ብስርዓት ዝነጸሀ ክኸውን ኣለዎ። መጻሕፍቲ ሕጌ እስልምና ክልተ ዓይነት ምሕጻብ ይፈቑዱ። እቲ ንኣሸቱ "ውዳእ" (Wudu) ዝበሃል ምሕጻብ፡ ርእሲ፡ ጭሕሚ፡ ኣእዳው (ካብ ኣጻብዕ ክሳብ ኪርናዕ)፡ ከምኡውን ኣእጋር (ካብ ኣጻብዕ ክሳብ ርብራ) ምሕጻብ የጠቓልል። እቲ ዓቢ ምሕጻብ ድማ "ጉስል" (Ghusl) ይበሃል፡ እዚ ድማ ምሉእ ኣካላት ምሕጻብ እዩ። እዚ ድማ ኣብ ሃገራት እስልምና ህዝባዊ መሕጸቢ ቦታታት (Public baths) ተፈተውቲ ከም ዝኸውን ገይሩ እዩ። ኣብ በረኻ ዝነበሩ ቢደውያን፡ ሙብዛሕትኡ ግዜ ኣብቲ ዝረኽቡዎ ዒላታት ይጠልቁ። ሓደ ሓደ ግዜ ንጽህና ንምርግጋጽ፡ ኣርሰኒክ ዝሓዘ ጸጉሪ መውጺኢ ቅባት ይጥቀሙ ነይሮም እዮም።

ማይ ኣብ ዘይርከበሉ ግዜ ድማ፡ ብንጹህ ሑጻ ምሕጻብ ይከኣል እዩ። እዚ ድማ "ተየሙም" (Taimamm) ይበሃል። ናይ ኣይሁድ ታልሙድ (Jewish Talmud) እውን ብተመሳሳሊ ኣብ ክንዲ ማይ ሑጻ ምጥቃም ይፈቅድ እዩ። ሓደ ጸሓፊ ታሪኽ ክርስትና እውን ኣብ ግዜ ጉዕዞ በረኻ ብሑጻ ጥምቀት ከም ዝተፈጸመ መዝጊቡ ኣሎ።

እቶም ኣርባዕተ ኣብያተ-ትምህርቲ ሕጌ እስልምና፡ ነቲ ኣተሓጻጽብ ብዝምልከት 14 ዝኾኑ ዝተፈላለዩ ኣገባባት ይፈቑዱ። ዩኸን እምበር፡ ኩሎም ዝሰማምዑሉ ነጥቢ፡ እቲ ዝጸሊ ሰብ ክዳኑ ተኸዲኑ፡ ኣብ ጽሩይ ቦታ ደው ክብል ከም ዘለዎ እዩ። ስለዚ ድማ እዩ ሙስሊማት "ናይ ጸሎት ምንጻፍ" (Prayer rugs) ዝጥቀሙ።

እቲ ምሉእ ስርዓት ምሕጻብ በዚ ዝስዕብ ቅደም-ሰዓብ ይካየድ፡-

- ኣእዳው ምሕጻብ።
- ውሽጢ ኣፍ ምጉምጽማጽ (Rinsing)።
- ውሽጢ ኣፍንጫ ምሕጻብ።
- ገጽ ምሕጻብ።
- ቅልጽም ኢድ ምሕጻብ።
- ኣብ ልዕሊ ጸጉሪ ርእሲ ኢድካ ምሕላፍ።
- ኣእዛን ምሕጻብ።
- ኣእጋር ምሕጻብ።

1. አብነት ናይ ንጉሆ ጸሎት ብዘርዘር

አብ ነፍሲ ወከፍ መዓልቲ፡ ሓሙሽተ ዝተወሰኑ ግዜያት ጸሎት ኣለዉ፡- ቅድሚ ወጋሕታ፣ ድሕሪ ቀትሪ፣ ድሕሪ ሰዓት፣ ልክዕ ጸሓይ ምስ ዓረቦት፣ ከምኡ'ውን ምሽት። ዝኾነ ካብዚ ጸሎታት ቅድሚ ግዜኡ ክግበር ኣይኖቀድን እዩ፣ ድሕሪ ግዜኡ ምግባር ግና ይከኣል እዩ። ጸሎት ብልምዲ ኣብ "ረከዓ" (Rak'as - ዙርያታት ወይ ሳይክለስ) ይምቀል። ንነፍሲ ወከፍ ግዜ ጸሎት ድማ ዝተወሰነ ቁጽሪ ረከዓታት ኣለዎ፡-

- ናይ ንጉሆ ጸሎት፡ 2 ረከዓ
- ናይ ቀትሪ ጸሎት፡ 4 ረከዓ
- ናይ ድሕሪ ሰዓት ጸሎት፡ 4 ረከዓ
- ናይ ጸሓይ ዕርባት ጸሎት፡ 3 ረከዓ
- ናይ ምሽት ጸሎት፡ 4 ረከዓ
- **ጠቕላላ ድምር፡- 17 ረከዓታት ኣብ ሓደ መዓልቲ።**

ብዙሓት ሰባት ሙስሊማት መዓልታዊ ጸሎቶም ከካይዱ ይርእዩ እዮም፡ ግናኹ እቲ ዝጽሊ ሰብ ብልክዕ እንታይ ይገብር ከም ዘሉ ኣይፈልጡን እዮም። ናይ ሓደ ሙስሊም ናይ ንጉሆ ጸሎት ቅደም-ሰዓብ ከምዚ ዝሰዕብ እዩ፡-

- ድሕሪ እቲ ዝተአዘዘ ስርዓት ምሕጻብ ብቅደም ሰዓብ ምፍጻም፡ እቲ ሙስሊም ናብ ኣንፈት መካ ገጹ ደው ይብል። እኣዳዉ ናብ ኣእዛኑ የልዕል እሞ "አላሁ ኣክበር" ("አላህ ዓቢ እዩ!") ይብል።
- ቀጺሉ ነታ "አል-ፋቲሓ" (ቀዳመይቲ ሱራ ናይ ቁርአን) ብትሑት ድምጺ የንብብ። ንሳ ድማ ከምዚ ትብል፡- "ብስም አላህ፡ መሓሪን ርህሩህን። ምስጋና ንአላህ ይኹን፡ ጐይታ ኩሉ ዓለማት። መሓሪን ርህሩህን። ዋኒን መዓልቲ ፍርዲ። ንዓኻ ጥራይ ንግዛእ፡ ካባኻ ጥራይ ድማ ረድኤት ንልምን። ናብቲ ቅኑዕ መገዲ ምርሓና፡ ናብቲ መገዲ እቶም ዝባረኹካዮም፡ እምበር ናብ መገዲ እቶም ዝተቀየሙካዮም ወይ እቶም ዝጠፍኡ ኣይትምርሓና።"
- ድሕሪ እዚ፡ እቲ ሙስሊም ካልእ ሓጻር ሱራ (መብዛሕትኡ ግዜ ሱራ 112) የንብብ። ንሳ ድማ ከምዚ ትብል፡- "ብስም አላህ፡ መሓሪን ርህሩህን። በል፡- ንሱ ኣላህ ሓደ ኣምላኽ እዩ፤ ኣላህ እቲ ዘለኣለማዊ እዩ፤ ኣይወለደን፡ ኣይተወልደን ድማ፤ ንዕኡ ዝመጣጠን ሓደ እኳ የለን።"
- ብድሕሪኡ "አላህ ኣክበር" ይብል እሞ፡ ቅልውዕ ይብል (Bows)። ኣብዚ ኩነታት ኮይኑ ድማ "ክብሪ ንዝለዓለ ጐይታይ ይኹን" ኢሉ ሰለስተ ግዜ ይደግም።
- ቀጺሉ ካብቲ ዝደነኖ ቅንዕ ይብል እሞ "አላህ ነቲ ዘመስግኖ ደሰምዎ" ይብል።
- ደጊሙ "አላህ ኣክበር" ይብል፡ ግንባሩ መሬት ከሳብ ዝትንክፍ ድማ ይምብርክኽ (Prostrates)። ሰለስተ ግዜ ድማ "ክብሪ ንዝለዓለ ጐይታይ ይኹን" ይብል።
- "አላህ ኣክበር" ኢሉ ድማ ላዕለዋይ ኣካላቱ የልዕል፡ ግናኹ ተምበርኪኹ ይጸንሕ።
- ከም ብሓዲሽ ንካልኣይ ግዜ ግንባሩ መሬት ከሳብ ዝትንክፍ ይሰግድ (Prostrates)። ሰለስተ ግዜ ድማ "ክብሪ ንዝለዓለ ጐይታይ ይኹን" ይብል።

- ድሕሪ እዚ "አላሁ አክበር" ኢሉ ደው ይብል እሞ፡ ነቲ ካልኣይ ዙርያ (ረከዓ) ጸሎት ይጅምር። ንምጅማር፡ እንደገና "አል-ፋቲሐ" ወይ ሓጻር ሱራ ብውሽጡ የንብብ።
- ድሕሪ እዚ "አላሁ አክበር" ይብል፡ ይደንን፡ ኣብዚ ኩነታት ኮይኑ ድማ "ክብሪ ንዝለዓለ ጎይታይ ይኹን" ኢሉ ሰለስተ ግዜ ይደግም።
- ቀጺሉ ቅንዕ ይብል እሞ "አላሁ ነቲ ዘመስግኖ ይሰምዖ" ይብል።
- ብድሕሪ እዚ "አላሁ አክበር" ይብል፡ ናብ መሬት ይድፋእ (Drops)፡ "ክብሪ ንዝለዓለ ጎይታይ ይኹን" ኢሉ ድማ ሰለስተ ግዜ ይደግም።
- እንደገና "አላሁ አክበር" ምስ በለ፡ ተምበርኪኹ ከሎ ላዕለዎይ ኣካላቱ የልዕል።
- ንራብዓይ ግዜ ይሰግድ (Prostrates himself)፡ "ክብሪ ንዝለዓለ ጎይታይ ይኹን" ኢሉ ድማ ሰለስተ ግዜ ይደግም።
- ድሕሪ እዚ ርእሱ የልዕል እሞ፡ ገና ተምበርኪኹ ከሎ ነዚ ዝስዕብ ምስክርነት ይደግም፡- "ሰላምታ፡ መባእ፡ ምጽዋትን ጸሎትን ንኣላሁ ይኹን። ኣ ኑብዩ! ሰላም፡ ምሕረት ኣላሁን በረኸቱን ኣባኻ ይኹን። ሰላም ኣባኛን ኣብቶም እሙናት ኣምለኸቲ ኣላሁን ይኹን። ብዘይካ ኣላሁ ካልእ ኣምላኽ ከም ዘየለ እምስክር። ንሱ ሓደ እዩ፡ መሻርኸቲ ድማ የብሉን። መሓመድ ድማ ባርያኡን ልኡኹን ምዃኑ እምስክር።"
- ኣብ መወዳእታ፡ ገና ተምበርኪኹ ከሎ፡ ርእሱ ናብ የማን የዘር እሞ "ሰላምን ምሕረት ኣላሁን ምላኻትኩም ይኹን" ይብል። በዚ ድማ እቲ ናይ ንጉሆ ጸሎት ይፍጸም።

እቶም ናይ ምድላው ተግባራት ምስ ተወደኡ፡ ኣርባዕተ መእተዊ ክፋላት ናይቲ ኣምልኽ ይፍጸሙ። እዚ እም ድማ፡-

- ገጽካ ናብ ቁብላ (Qibla - ናብ መካ ዘመልከት መስኮት/አንፈት) ጌርካ ደው ምባል።
- በስሚላህ ምባል ("ብስም ኣላሁ፡ መሓሪን ርህሩህን")። ካብተን 114 ሱራታት ቁርአን፡ ብዘይካ ሓንቲ (ሱራ 9) ኩላን በዚ ፎርሙላ እየን ዝጅምራ። እዚ ቃል እዚ ኣብ መጀመርታ ዝኾነ ስራሕ ይዝውተር እዩ። ብዝተመሓየሸ መልክዑ ድማ ሲጋ ንምብላዕ ብቐጅ ንምግባር ("ሓላል") ይዝውተር።
- ኢስቲዓዛ ምባል ("ካብ ርጉም ሰይጣን ኣብ ኣላሁ እዕቆብ")፤ እዚ ድማ ነቲ ኩነታት ቅዱስ ንምግባርን ካብ ጣልቃ-ኣታዊነት ሰይጣን ንምሕላውን እዩ።
- ኣዛን ምስማዕ። እዚ ኣብ መዲና ዝተጀመረ ኮይኑ፡ ንናይ ካልኣት ሃይማኖታት ጻውዒት (ከም ምውላዕ ሓዊ ናይ ኣረማውያን፡ ምንፋሕ መለኸት ናይ ኣይሁድ፡ ወይ ድማ "ናኩስ" [Naqus] ዝበሃል ዕንጨይቲ ወይ ቃጭል ናይ ክርስትያናት) ብምቅዋም ዝመጸ እዩ። ኣዛን ብልሙድ ሸውዓተ ሓሳባት (sentences) ዝሓዘ እዩ። ኣብ ናይ ወጋሕታ ጸሎት ግን ሓንቲ ሻምነይቲ ትውስኽ፡- "ጸሎት ካብ ድቃስ ይበልጽ።" (ኣሰላቱ ኸይሩን ሚነን-ነውም)

እቲ ጸሎት ባዕሉ ኣርባዕተ ተግባራትን ኣርባዕተ ኣዘራርባታትን የጠቓልል። እቶም ኣርባዕተ ተግባራት፡- ደው ምባል፡ ምድፋእ (bowing)፡ ምስጋድ (prostrating)፡ ከምኡ ድማ ኮፍ ምባል እዮም። ነፍሲ ወከፎም ብፍሉይ መገዲ እዮም ዝፍጸሙ። እቶም ኣዘራርባታት፡- ኒዮት (ጸሎት ንምፍጻም ዘሎ "ሓሳብ ልቢ" ምባላጽ)፡ ክፋላት

ቁርአን ምንባብ፡ ከምኡ ድማ ፍሉይ ናይ ምስጋና ቃላት ምድጋም እዮም። ሰብ ኣብ ግዜ ስግደት (prostration) ከሎ ናይ ውልቁ ጸሎት ከቕርብ ይኸክል እዩ።

2. ሓባራዊ ኣምልኻ (Congregational worship)

ኣብ መዓልቲ ዓርቢ፡ እቲ ስሩዕ ናይ ቀትሪ ጸሎት ብሓባራዊ ኣምልኻ ይትካእ። እቲ ኻጢብ ("ሰባኺ") ኮፍ ኢሉ ከሎ፡ ቅጥዑ ዝሓለወን ቤት ዝሓዘን (rhymed prose) ሰብከት የስምዕ። ድሕሪኡ ይትሰእ፡ እንደገና ድማ ኮፍ ይብል እሞ ንገዛኢ ሃገር (ብሽሙ እናጸውዑ) ናይ በረከት ጸሎት የቕርቡ። ብታሪኻዊ መዳይ እውን፡ መብዛኢትኡ ግዜ ሓደሽቲ መራሕቲ ሃገር ዝእወጁሉ ቦታ እዚ እዩ ነይሩ።

ኣብ ስነስርዓት ጸሎት ዝፍጸሙ ኣርባዕተ ኣካላዊ ምንቅስቃሳት ሓደ ረከዓ (ዑደት) ይፈጥሩ። በዚ ድማ ኣብ መዓልቲ 17 ዙር ጸሎት ይካየዱ። ተወሳኺ ድሌታዊ ጸሎት እውን ይተባብሩ እዩ። ኣብ በዓላት፡ ኣብ ስነስርዓት ቀብሪ፡ ኣብ ግዜ ድርቂ፡ ከምኡ ድማ ኣብ ግዜ ግርዶሽ ጸሓይን ወርሕን ፍሉይ ስነስርዓት ይካየዱ። ብመሰረት እስላማዊ ሕገ፡ ኣብ ግዜ ኩናት ጸሎት ክሓጽር ይከኣል እዩ፤ ኣብ ግዜ ጉዕዞ ድማ ክልተ ናይ ጸሎት ግዜያት ተደግሮም ብሓደ ግዜ ክስገዱ ይከኣል እዩ።

መሰሊ ማት ኣዲንቶም ከይዓመቱ እዮም ዝጽልዩ። ኣብ ስነስርዓት መስጊድ ዝኾነ ናይ ገንዘብ መባእድ ኣይእኩብን እዩ። ናይ መስጊድ ወጻኢታት ካብ "ዋቅፍ" (Waqf - እስላማዊ ሃይማኖታዊን ህዝባዊን ውህብቶታት) ዝርከብ ኣታዊ እዩ ዝሸፈን። መስጊድ ካብ ኣምልኻ ወጻኢ ንኣልእ ህዝባዊ ጉዳያት፣ ማለት ንምምሃር፣ ንመደረታት፣ ንመንግስታዊ ኣዋጃት፣ ከምኡ ድማ ንድኻታትን መንገደኛታትን መዕረፊ ኾይኑ የገልግል እዩ። ናይ ዓርቢ ሓባራዊ ኣምልኻ ወግዓዊ ፍቓድ ኣብ ዘለዎ መስጊድ እምበር ኣብ ናይ ውልቂ መስጊድ ክካየድ ኣይፍቀድን እዩ፤ እቲ ኣምልኻ ተቐባልነት ንክህልዎ ድማ ብውሑዱ 40 ሓራ ዝኾኑ በጽሕታት ሰብኡት ክርከቡ ግዴታ እዩ።

3. ሓደ መሰሊ ም ኣብ መዓልቲ ክንደይ ግዜ ይጽሊ?

እቲ ንጸሎት ዝውፈ ግዜ ከከም ሰቡ ኣዝዩ ዝተፈላለየ እዩ። ሓደ እዋናዊ ሓበሬታ ዘለዎ መሰሊ ም ከምዚ ዝሰዕብ ግምት ሂቡ ኣሎ፡-

- ንቡራት መሰሊ ማት (ኣስታት 70% ካብ ጠቕላላ ብዝሒ መሰሊ ማት)፡- ነቲ ስሩዕ ጸሎታት (ሓመሽተ ግዜያት) ጥራይ ይጽልዩ፤ እዚ ድማ ኣብ መዓልቲ ኣስታት 80 ደቓይቕ የድልዮም።
- ኣክራሪ ዘይኮኑ ሃይማኖተኛታት መሰሊ ማት (ኣስታት 6-8% ካብ ጠቕላላ ብዝሒ)፡- ኣብ ጸሎቶም ተወሳኺ ስራታት ቁርኣን የንብቡ፤ እዚ ድማ ኣብ መዓልቲ ኣስታት 150 ደቓይቕ የድልዮም።
- ኣክራሪ (Fundamentalist) መሰሊ ማት (ትሕቲ 1% ካብ ጠቕላላ ብዝሒ)፡- ናይ ለይቲ ጸሎት ወይ "ቂያም ኣል-ለይል" (Qiam al-lail) ይውስኹሉ። እዚ ጸሎት እዚ ካልኣት ሃይማኖተኛታት መሰሊ ማት ኣብ ወርሒ ረመዳን ጥራይ ዝጽልይዎ ኮይኑ፡ ንዓታቶም ግን መዓልታዊ ኣስታት 300 ደቓይቕ ይወስደሎም።

- ካልአት ሙስሊማት (አስታት 21% ዝኾኑ):- ኣብ መዓልቲ ዓርቢን ኣብ ክልቲኡ በዓላት (ዒድ ኣል-ኣድሓን ዒድ ኣል-ፈጥርን) ጥራይ ይጽልዩ።

III. ሰውም ("ጸም" - Fasting)

ሳልሳይ ግዴታ ሙስሊም ሰውም ወይ ሲያም (ጸም) እዩ። ቁርኣን ከምዚ ይብል፡-

ሱራ 2:183-185

"ኣ ኣቱም ዝኣመንኩም! ጸም ከምቲ ኣብ ቅድሜኹም ንዝነበሩ ዝተኣዘዘ፡ ምእንቲ (ካብ ሓጢአት) ክትሕለዉ ኣብ ልዕሌኹም እውን ተኣዘዙ ኣሎ። ንዝተወሰነ መዓልታት እዩ፤ ግናኹ ካብኻትኩም ዝሓመመ ወይ ኣብ ጉዕዞ ዘሎ እንተሃልዩ፡ ብቁጽሪ እተን ዝዘለለን መዓልታት ድሕሪኡ ይጽም። እቶም ክጸሙ ዝኸለሉ ግና ዝኹብደም ድማ (ከም ካሕሳ) ንድኻ ምምጋብ በጃ ኣለዎ። ዝኾነ ሰብ ብፍቃዱ ሰናይ ዝገበረ ንዕኡ ይበልጽ፤ ግናኹ ምጻም ዝበለጸ ምዃኑ እንተ ትፈልጡ ኔርኩም ምጻምኩም ነይርኹም። ወርሒ ረመዳን እታ ቁርኣን ዝወረደላ፡ ንደቂ ሰባት መምርሒን መፈለይ ጽቡቕን ክፋእን ዝኾነት እያ። ስለዚ ካብኻትኩም ኣብታ ወርሒ ዘሎ ይጸማ። እቲ ዝሓመመ ወይ ኣብ ጉዕዞ ዘሎ ግና ጸጺሑ ይጸም። ኣላህ ንዓኻትኩም ቅሳነት (ምቕደት) እዩ ዝደለ፡ ጸም ኣይደልየልኩምን እዩ፤ ነቲ ግዜ ክትፍጽሙን፡ ነቲ መምርሒ ስለ ዝሃበኩም ድማ ንኣላህ ከተዕብዩን (ከተመስግኑን) ምእንቲ ከተመስግኑን እዩ።"

ጸም ክልተ ነገራት የጠቓልል እዩ፡- እቲ ቀዳማይ፡ ካብ ኩሉ ስጋዊ ድሌታት ንምርሓቕ ዝግበር ናይ ልቢ ሓሳብ (Intention)፡ እዚ ሃይማኖታዊ ተግባር እዩ። እቲ ካልኣይ ድማ፡ ኣብ ወርሒ ረመዳን ኣብ ግዜ መዓልቲ ዝግበር ተግባራዊ ጸም እዩ። ቁርኣን ኣብታ ናይዛ ወርሒ እዚኣ "ለይለተል ቀድር" (ለይቲ ሓይሊ) እዩ ወራዱ ተባሂሉ ይእመን።

ጸም ክልተ ባእታታት ኣለዎ፡- እቲ ሓደ ካብ ኩሉ ኣካላዊ ምቕት ናይ ምርሓቕ "ኒያ" (ውሳኔ ሕሊና) ኮይኑ ሃይማኖታዊ ተግባር እዩ፤ እቲ ካልኣይ ድማ ኣብ ወርሒ ረመዳን ኣብ ግዜ መዓልቲ ጭቡጥ ጸም ምክያድ እዩ። (ቁርኣን ኣብቲ ናይ መወዳእታ ሲሶ ናይዛ ወርሒ ኣብ ዝርከብ "ለይለተል ቀድር" ከም ዝወረደ ይእመን።)

- ማይ ወይ ካልእ ፈሳሲ ምስታይ።
- ሽጋራ ምትካኽ።
- መግቢ ምብላዕ።
- ምራኽካ ምውሓጥ።
- ኩነ ኢልካ ምትፋእ (ምጽላእ)።
- ጸታዊ ርክብ።
- ብሰንኪ ጸታዊ ንክኪ ኩነ ኢልካ ዘርኢ ምፍሳስ።
- ምስካር።

ጸም ካብ ወጋሕታ (ጻዕዳ ፈትሊ ካብ ጸሊም ፈትሊ ምፍላይ ምስተኸለለ) ይጅምር። ጸሓይ ከሳብ እትዓርብ (እቲ ፈትሊ ከሳብ ምፍላይ ዘይከአል) ድማ ይቕድል። ኣብ ሙብዛሕትኣን እስላማዊ ዓድታት፡ መጀመርታን መወዳእታን ጸም ንምእዋጅ መድፍዕ ይትኮስ እዩ። ብዝገርም ኩነታት፡ እቲ ናይ መዓልቲ ጸም ሙብዛሕትኡ ግዜ ብናይ ምሽት

ድግስ ስለ ዝትካኣ፡ ሙስሊማት ካብቲ ብልሙድ ዝበልዕዎ ንላዕሊ ይበልዑ። ስለዚ ረመዳን ሓድሓደ ግዜ "ወርሒ ድግስ" ተባሂሉ ይጽዋዕ። እስላማዊ ሕገ ሙስሊማት ኣብ ግዜ ጸም ቀትሪ ክድቅሱ ይፈቅድ እዩ።

ናይ ወርሒ ዓመት ካብ ናይ ጸሓይ ዓመት ዝሓጸረ ስለ ዝኾነ፡ ጸም ረመዳን ኣብ ዝኾነ ወቕቲ ከመጽእ ይኸእል እዩ። ሕሙማት ክጸሙ ኣይግደዱን እዮም፤ ካልኣት ግን ክጸሙ ኣለዎም፡ ኣብ ኣዝዩ ውዑይ ከባቢ ድማ ብዘይ መግቢ ወይ ማይ ምሉእ መዓልቲ ምስራሕ ከቢድ ፈተና እዩ።

ካልኣት ሕግታት ጸም እዞም ዝሰዕቡ የጠቓልሉ፡-

- ቁርኣን ኣብ ገለ ኩነታት፡ ን"ሓጂ" (Pilgrimage) ከም መተካእታ ጸም ይእዝዝ (ሱራ 2:196)።
- ብጌጋ ንዝተፈጸመ ቅትለት ምሕረት ንምርካብ፡ ንክልተ ተኸታታሊ ኣዋርሕ ምጻም ግዴታ እዩ (ሱራ 4:92)።
- ሓደ ሰብ ማሕላኡ እንተ ኣፍሪሱ፡ ንካሕሳ ዝኸውን ሰለስተ መዓልቲ ክጸም ኣለዎ (ሱራ 5:89)።

IV. ዘካት ("ግብሪ-ምጽዋት" - Alms-tax)

እቲ ራብዓይ እስላማዊ ግዴታ "ዘካት" ተባሂሉ ዝፍለጥ ምጽዋት-ግብሪ ምኽፋል እዩ። እቲ ቃል ብቐጥታ "ንጸሓይ ምኽንን" ማለት ክኸውን ከሎ፡ ኣብ ቁርኣን ን"ሰናይ ግብሪ" (virtue) ንምግላጽ እውን ይዝውተር። ንድኻታት ምጽዋት ብመሓመድ ዝተተባብዐን ክሰብ ሕጂ ዓቢ ዓስቢ ዘለዎ ስራሕ ኮይኑ ዝቐጽል ዘሎን እዩ። እዚ ልግሲ እዚ ኣብ ዝኾነ ጽቡቕ ኣጋጣሚ ሃብቲ ምስ ዝርከብ፡ ካብ ጉዕዞ ምስ ተመልሰካ፡ ኣብ ልደት፡ መርዓ፡ በዓላት ይወሃቡ። ኣብ ገለ ቦታታት ግን እዚ ልማድ እዚ ክልተ ጸገማት ፈጠሩ እዩ፡- ሞያዊ ለምንቲ (professional beggars) ንክበዝሑ ገይሩ፡ ከምኡ ድማ ነቶም ብሓቂ ዝተጸገሙን ሰንኩላንን ዝግበር ሰሩዕ ክንክን ኣዳኺምዎ እዩ። ዋላ እኳ እቲ ድሌታዊ ልግሲ ሰፊሕ እንተኾነ፡ ብዙሓት ዝተምሃሩ ሙስሊማት እቲ ዘይተወደበ ኣከፋፍላ ንድኻነት ከመሓይሾ ኣብ ክንዲ ዝገብር የጋድዶ ከም ዘሎ ይዛረቡ።

ብመሰረት ሱራ 9:60፡ ምጽዋት ምሃብ ግዴታ ኮይኑ ነዞም ዝሰዕቡ ይወሃቡ፡-

- ንድኻታትን ንጽጉማትን።
- ነቶም ነቲ ገንዘብ ንምምሕዳር ዝተቆጽሩ ሰራሕተኛታት።
- ነቶም ልቦም ክዕረቕ (ክለሳለስ) ዝተደልዩ ሰባት።
- ንምሩዳትን ሰብ ዕዳን ንምልቃቕ።
- ንመገዲ ኣላህ (ጂሃድ ወይ ሃይማኖታዊ ስራሕ)።
- ንመገደኛታት(ንተጓዥቲ)።

እቲ ከንደይ ከወሃብ ከም ዝግበእ ዝውሰነሉ ኣገባብ ኣዝዩ ዝተሓላለኸ እዩ። ናይ ሻፊዒ ቤት ትምህርቲ ሕገ፡ ዘካት ዝኸፍሉ ሙስሊማት ጥራይ ምዃኖም ይገልጽ። እቲ መሬት ኣብ ማይ ዝናብ ዝምርኮስ እንተኾይኑ ካብ ምህርቲ እኸሊ (ከም ተምራ፡ ወይኒ፡ በለስ ዝኣመሰሉ ፍረታት) ዓሰርተ ካብ ሚእቲ (10%) ይኸፈል፤ ብመስኖ ዝበቆላ እንተኾይኑ ግን እቲ ዘካት ናብ ሓሙሽተ ካብ ሚእቲ (5%) ይወርድ። ኣብ ክልቲኡ ኩነታት ክፍሊት ብኡንብኡ ኣብ እዋን ዓጺድ ክግበር ኣለዎ። ጥራት ንምሉእ ዓመት ብናጽነት ዝጋሰያን ንስራሕ ዘይውዕላን ክኸፍ ኣለወን። ንኡብነት 5 ገመል፡ 20 ኩብቲ ወይ 40 ኣባጊዕ ወይ ኣጣል ንዘይተቋረጸ ግዜ ዝወነነ ሰብ ሓሙሽተ ካብ ሚእቲ (5%) ዘካት ይኸፍል። ካብ ጥረ ገንዘብ (currency)፡ ወርቁ ወይ ብሩር፡ ከምኡ'ውን ካብ መሸጣ ሸቀጥ ግን ክልተ ነጥቢ ሓሙሽተ ካብ ሚእቲ (2.5%) ጥራይ እዩ ዝሕተት።

ተወሳኺ ምጽዋት ካብ ውርሻ፡ ህያባትን ካልእ ብጻዕሪ ዘይመጸ ኣታውን ይኸፈል እዩ። ብተወሳኺ ድማ፡ ሃብታማት ሙስሊማት ብዙሕ ግዜ ንሃይማኖታዊ ትካላት ወይ ንገበርቲ ሰናይ ትካላትን ቅዱሳን ቦታታትን ዓቢ መጠን ገንዘብን ንብረትን ይውፍዩ። ኣብ ዝተፈላለዩ ሃገራት እስልምና፡ ከምዚኣም ዝበሉ ትካላት ሕጂ ብመንግስቲ ተታሒዞም ብፍሉይ ክፍሊ ንጥቕሚ ህዝቢ ይመሓደሩ ኣለዉ።

ኣብቶም ቀዳሞት እስላማዊ ሃይማኖታዊ መንግስታት (theocracies)፡ ምጽዋት ልክዕ ከም ግብረ ይእኩብ ነበረ። ሎሚ ግን እዚ ሳሕቲ እዩ ዝርእ፤ ሙብዛሕትኡ ግዜ ምጽዋት ምሃብ ንውልቀ-ሰብ ዝሕደግ ኮይኑ፡ ንሱ ከም ዝደለዮ ንድኻታት፡ ንመስጊድ ወይ ንሃይማኖታዊ ትካል ከወፍዮ ይኸእል እዩ።

V. ሓጂ (ዑደት ናብ መካ - Hajj)

ሓምሻይ ዓንዲ እስልምና ሓጂ (Pilgrimage) እዩ። ዝኾነ ኣካላውን ቁጠባውን ዓቕሚ ዘለዎ ሙስሊም (ወዲ-ተባዕታይ ይኹን ጻል-ኣንስተይቲ)፡ ኣብ ህይወቱ ሓደ ግዜ ናብ መካ ክበጽሕ ግዴታ ኣለዎ (ሱራ 3:97)። ባሮት፡ ሕሙማት ኣእምሮ፡ ከምኡ ድማ ሰብኣይ ወይ ሓላዊ (መሕረም) ዘይብለን ኣንስቲ ካብዚ ግዴታ ነጻ እዮም።

ሓጂ ኣብታ ናይ መወዳእታ ወርሒ ዓመት (ዙል-ሒጃ) ካብ 1ይ ክሳብ 12ይ ዘሎ መዓልታት ይካየድ። ኣብ መካ ድማ ካብ 7ይ ክሳብ 10ይ ዘሎ መዓልታት ፍሉይ ስነስርዓት ይፍጸም። ሓጂ ኣብ ካልእ ግዜ እውን ክካየድ ይኸእል እዩ፤ ግናኹ እቲ ዝርከብ መንፈሳዊ ዓስቢ (merit) ማዕረ እቲ ኣብ ግዜ ሓጂ ዝርከብ ኣይኮነን።

እቲ ተጓዓዚ መካ ቅድሚ ምብጽሑ ሃይማኖታዊ ሕጽቦ ይገብር፤ ድሕሪኡ "ኢሕራም" (Ihram) ዝበሃል ፍሉይ ናይ ዑደት ክዳን (ስፊት ዘይብሉ ክልተ ጻዕዳ ዓለባ) ይኸደን። ኣብኡ ምስ በጽሖ ድማ ነቲ ዓቢ መስጊድ ይበጽሕ፤ ነቲ ፍሉጥ "ጸሊም እምኒ" ይሰዕም፡ ኣብ ዙርያ ካዕባ ድማ ሹብዓተ ግዜ ይዞር (ሰለስተ ብጉያ፡ ኣርባዕተ ድማ ብዝሕታ)። ኣብዚ እዋን እዚ ፍሉይ ጸሎታት ይጽለ። ድሕሪኡ ኣብቲ "መቃመ ኢብራሂም" (ኣብርሃም ንጸሎት ዝቐመሉ ቦታ) ይበጽሕ፤ ካብቲ ቅዱስ ዔላ ዘምዘም ይሰቲ፤ ኣብ መንጎ ጎቦታት ሳፋን ማርዋን ድማ ሹብዓተ ግዜ ይጎዩ (ሳዕዩ)።

አብቲ ስነስርዓት፡ አብ ዓራፋት (ካብ መካ ሒደት ኪሎሜትራት ርሒቑ ዝርከብ ቦታ) ይውዕል። ጸኒሑ አብ ሚና፡ ነቶም "ቀዳማይ ዓንዲ፣ ማእከላይ ዓንዲ፣ ከምኡ ድማ ዓቢ ሰይጣን" ተባሂሎም ዝጽውዑ ሰለስተ አዕኑድ ሹብዓተ ኣለማን (ጠጠር) ይድርብዮሎም (ራሚ)። እቲ ስነስርዓት አብ ዒድ አል-አድሓ (በዓል መስዋእት) ብመስዋእት እንስሳ ይዛዘም። መብዛሕትአም ሓጃጅ ድማ አብ መወዳእታ ናብ መቃብር መሓመድ አብ መዲና ይበጽሑ።

ሓደ መስሊም ካብ ግዜ ሓጃ ወጻኢ ዝሓጸረ ዑደት ክገብር እንተደልዩ "ዑምራ" (Umrah / Little Pilgrimage) ይበሃል። እቲ ተጓዓዚ መጀመርታ ናብ ካዕባ ይኸይድ። ብሰሜናዊ ማዕጸ ናብቲ መስጊድ ይኣቱ፣ ናብቲ አብ መንደቕ ካዕባ ዘሎ ጸሊም እምነ ይቐርብ፣ ድሕራኡ ናብ የማን ብምዞር ሹብዓተ ግዜ ይዞር (ተዋፍ)። አብ መወዳእታ ክልተ ረከዓ ይጽሊ፣ ካብ ዔላ ዘምዘም ይሰቲ፣ ንምሰናበት ድማ ነቲ ጸሊም እምነ ይትንክፍ። ድሕሪ እዚ ብማዕጸ አል-ሳፋ ወጻኡ ነቲ ካልኣይ ክፍሊ ዑምራ (አብ መንጎ ሳፋን ማርዋን ምጉያይ) ይፍጽም። አብ መወዳእታ ጸጉሩ ይላጸ ወይ ይሕጽር።

እዞም ናይ ሓጃን ዑምራን ስነስርዓታት መብዛሕትአም ካብቲ ቅድሚ እስልምና ዝነበረ ግዜ ዝተወርሱ እዮም።

VI. ጂሃድ (ቅዱስ ኩናት)

ጂሃድ ማለት እስላማዊ ውግእ ማለት እዩ። መስሊማት ንዓለም አብ ሰለስተ ጉጅለታት ይምቅልዋ፡- **ዳር አል-እስላም** (ቤት እስልምና)፣ **ዳር አል-ሓርብ** (ቤት ውግእ)፣ ከምኡ'ውን **ዳር አል-ሱልካ** (ቤት ስምምዕ)።

- **"ቤት እስልምና" (Dar al-Islam)**:- እቲ ብእስላማዊ ግዝኣት ዝመሓደር፣ ኩሉ እስላማዊ ሕግታት ዝተተገብረሉን መስሊም መራሒ ዝገዝአሉን ከባቢታት የጠቓልል። ነበርቱ መብዛሕትአም መስሊማት እዮም። ንእስላማዊ ግዝኣት ዝተገዝኡ መስሊም ዘይኾኑ፡ ህይወቶምን ንብረቶምን ብመንግስቲ ዝተሓለወ እዩ፣ ግናኹ መሰል ምሉእ ዜግነት ኣይወሃቦምን። እዞም ዘይመስሊማት እዚ እም "አህለል-ኪታብ" (ሱብ መጽሓፍ - ኣይሁድን ክርስትያንን) ክኾኑ ኣለዎም እምበር ጣኦት ዘምልኹ ክኾኑ የብሎምን።

ብመሰረት ክልሰ-ሓሳብ እስልምና፡ ሓደ እስላማዊ መንግስቲ ምስቲ ዘይመስሊም ዓለም (ቤት ውግእ) ዘየቋርጽ ናይ ውግእ ኩነታት ኣለዎ። ግናኹ ካብ "ቤት እስልምና" ዝወጸ መሬት፡ ምስ ካልእ "ቤት ውግእ" እንተዘይተሓባቢሩ ብኡንብኡ "ቤት ውግእ" ኣይበሃልን እዩ። ሓደ እስላማዊ ሃገር "ቤት ውግእ" ምስ ዝኸውን፡ ኩሎም መስሊማት ካብኡ ክወጹ (ስደት ክገብሩ) ኣለዎም፤ ምስ በዓል ቤታ ንምስዳድ እምቢ ዝበለት ሰበይቲ ድማ ፍትሕ ክግበር ይግባእ።

ገለ አብያተ-ትምህርቲ እስላማዊ ሕገ ድማ፡ ሳልሳይ ደረጃ ዝኾነ "ቤት ስምምዕ" (Dar al-Sulh) ይቐበሉ እዮም፤ እዚ ድማ ሓደ ዘይመስሊም መንግስቲ ንእስልምና ግብሪ እናኸፈለ ብሰላም ዝነበረሉ ኩነታት እዩ። እዚ ድማ ካብቲ መሓመድ ምስቶም "ጂዝያ" (Jizya) ዝበሃል ግብሪ እናኸፈሉ ሰላምም ክሕለወሎም ምስ ዝተሰማምዑ ናይ ነጅራን ክርስትያናት ዝገበር ስምምዕ ዝመንጨወ ክኸውን ይእመን።

ብመሰረት ክልሰ-ሐሳብ፡ ጂሃድ ሓባራዊ ግብአት እዩ (ምንም እኳ ብውሑዳት ኣባላት እቲ ሕብረተሰብ ምፍጻምም እኹል እንተኾነ)፤ ምሉእ ዓለም ሙስሊም ክሳብ ዝኸውን ድማ ግዴታ ኮይኑ ይቐጽል። ቐደም፡ መራሒ እስልምና (ከሊፋ) ከም ተኸላኻሊ እምነት መጠን፡ ቡብዓመቱ ሰራዊቱ ከዋፍርን፡ ናይ ዓወት ተስፋ እንተሃልዩ ድማ ምስ ዘይሙስሊም ሃገር ውግእ ክጅምር ግዴታ ነበሮ። እቶም ከሊፋታት ምስ ጎራባብቶም ዝገብርዎም ዝነበሩ ውዕላት፡ ንዝተወሰነ ግዜ ዝጸንሑ ናይ ግዝያዊ ተኸሲ ደው ምባል (truce) ጥራይ እዮም ነይሮም። ቀዋሚ ዝኾነ ውዕላት ሰላም ከግበር ዝተኻለለ፡ ድሕሪ ምምስራት ናይታ ዓለማዊት (secular) ሪፓብሊክ ቱርኪ ጥራይ እዩ።

እስልምና ንጸላእቱ ኣብ ዝህቦ መቐጻዕቲ ርሕራሄ የብሉን፡-

ሱራ 5:33፡-

"ዓሲ እቶም ምስ ኣላህን ልኡኹን ዝዋግኡ፡ ኣብ ምድሪ ድማ ጥፍኣት ንምምጻእ ዝጽዕሩ፤ ክቕተሉ ወይ ክስቀሉ (crucified)፤ ወይ ኣእዳዎምን ኣእጋሮምን ብኣንጻር (የማነይቲ ኢድ ምስ ጸጋመይቲ እግሪ) ክቁረጹ፤ ወይ ድማ ካብታ ሃገር ክስጉ እዩ። እዚ ኣብዛ ዓለም እዚኣ ውርደት ክኸኖም እዩ፤ ኣብታ እትመጽእ ዓለም ድማ ብርቱዕ መቐጻዕቲ ይጽብዮም ኣሎ።"

ብተወሳኺ፡ ከምቲ ኣቐዲምና ዝረኣናዮ፡ ቁርኣን ንሙስሊማት ንኣይሁድን ክርስትያናትን ከም ኣዕሩኽ ንክይሕዝዎም ብትሪ የጠንቅቕ (ሱራ 3:118፣ 5:51)። እዚ ዓይነት ዘይምትእምማን፡ ምስቲ ናይ ጂሃድ ጸውዒት ተደሚሩ፡ ሙስሊማት ምስ ዘይሙስሊማት ብሰላምን ብምትእምማንን ንክይነቡሩ ዓቢ ዕንቅፋት ይፈጥር እዩ። ገለ ዘመናውያን ሙስሊማት፡ ቁርኣን ኣብ ካልእ ቦታታት ብዛዕባ ኣይሁድን ክርስትያናትን ብጽቡቕ ከም ዝዛረብ ይከራኸሩ እዮም። እዚ ሓቂ እዩ። ይኹን እምበር፡ እቶም ጥንታውያን ሙስሊማት፡ እቶም ዳሕረዎት ተረርቲ ጥቕስታት (ከም ሱራ 5:33) ነቶም ቀደምት ልኡማት ጥቕስታት ከም ዝሰዓሩዎምን (cancelled) ከም ዝተከኡዎምን እዮም ዝኣምኑ።

እስልምና፡ ይሁድነትን ክርስትናን ቦቲ ናይ መወዳእታ ግልጻት ኣምላኽ (እስልምና) ተተኪእም እዮም ኢሉ ይምህር። ሙስሊማት ከም እንኮ ሓለውቲ እቲ ሓቀኛ እምነት መጠን፡ ንዓለም ንክቆጻጸሩዋን ከም እትግዛእ ንክገብሩዋን ብኣላህ ተኣዚዞም እዮም። ጂሃድ ድማ ናይዚ እምነት እዚ ርትዓዊ መግለጺ እዩ።

ምዕራፍ 7

እስላማዊ አንጻራት

አብዛ መጽሐፍ እዚአ ክሳብ ሕጂ ዝርከሩ ነገራት ስነ ስልጠና እየ፤ ምኽንያቱ ስነ-ታሪክ ኣብ ዓለም ዝለዓለ ብዝሒ ዘለዎም ሙስሊማት እዮም። "ሱና" (Sunna) ዝብል ቃል "መገድን ቅዲ ህይወትን" ማለት ኮይኑ፤ ብፍላይ ድማ ነቲ ብሓዲስ (Hadith) ዝተመሓላለፈ ልምዲ መሓመድ የመልክት። ሱኒ ሙስሊማት፡ ነቲ ሱናን ነቲ ታሪኻዊ ቅድም-ሰዓብ ኸሊፋታትን ዝቐበሉ እዮም። ይኹን እምበር፤ ተመሳሳሊ ሱር ዘለዎም ብውሕዱ ክልተ ተወሳኺ ኣገደስቲ ትውፊታት ኣለዉ፤ ንሳቶም ድማ ሺዓ (Shia')ን ሱፊ (Sufis)ን እዮም።

I. ሺዓ ሙስሊማት (Shia' Muslims)

ሱኒ ካብ ሸዓ ብገለ ግሁድ ዝኾነ መዳያት ይፍለዩ እዮም። ሺዓ ሓሙሽተ ዝተፈላለዩ ናይ ሓዲሥ ስብስባት ይቐበሉ፤ ኣብቲ ትኩረት ኣምልኹዎም ድማ ንጻል መሓመድ ዝኾነት ፋጢማን ወዳ ሓሴንን የጠቓልሉ። ምስናይ እዚ ኩሉ ግን፤ ኣብ መንጎ እዞም ጉጅለታት ዓቢ ስምምዕ ኣሎ። ክልቲኦም ንቁርኣን ኣብ ጉዳያት እምነትን ተግባርን ከም በዓል ስልጣን ይቐበልዎ። ክልቲኦም ብዙሕ ካብቲ ተመሳሳሊ ልማዳትን ትውፊታትን የኹብሩ። ከምኡ ድማ ክልቲኦም ነቲ ናይ መወዳእታ መስራቲኦም ዝኾነ መሓመድ የኹበርዎ።

እቲ ኣብ መንጎኦም ዘሎ ታሪኻዊ ምፍልላይ፡ ኣብ መንጎ ኣንስቲ መሓመድ ዝነበረ ቅንብርን እኩይን መሰረት ዝገበረ እዩ (ሱራ 33:28-34)። መሓመድ ንወዲ ሓውቦኡን ሰብኣይ ጻሉን ዝነበረ ዓሊ፡ ዓቢ ፍቕሪ ነይርዎ። ዓሊ ድማ ብወገኑ፡ ነዚ ፍቕሪ እዚ ንእስልምና ብዝነበረ ተአማንነትን ትብዓትን መሊስዎ እዩ። ሓይ እዋን መሓመድ ንዓሊ ክንእድ ከሎ፡ "ንዓሊ ምጥማት ኣምልኹ (Devotion) እዩ። ኣነ ኣታ ከተማ እዩ፡ ዓሊ ድማ እቲ ማዕጸ እዩ" ኢሉ ነበረ።

ድሕሪ ሞት መሓመድ ዓመጽ ተላዕለ። ሙስሊማት ንምስፍራሕፋሕ እስልምና ብምባል መሬት ዘይኣመንቲ ወረሩን ተዋግኡን። ይኹን እምበር፤ እስልምና ብወሽጣዊ ምክፍፋል ተመቓቐለ። ካብቶም ኣርባዕተ ኸሊፋታት እቶም ሰለስተ ተቐቕሉ። እታ ፍትውቲ ሰበይቲ መሓመድ ዝነበረት ዓሊሻ፤ መጀመርታ ኣንጻር ዑስማን፡ ድሕሪኡ ድማ ኣንጻር ዓሊ ወዲት ኣለመት። ዓሊ ንሰዓብቱ ጂሃድ ክገብሩ ክጽውዖም ከሎ "ለይትን መዓልትን፡ ብሕቡእን ብግሁድን ነቲ ሰራዊት ክትዋግኡ ጸዊዑም ኣለኹ፤ ቅድሚ ምጥቃም ቅደምዎም" ብምባል ነቲ መጥቃዕቲ ዘቐንዖ ዝነበረ ናብቶም ዘይኣመንቲ ዘይኮነስ፡ ናብቶም ብጸቱ ዝነበሩ ሙስሊማት እዩ ነይሩ።

ናይ ዓሊ መልዕሊ (መሰረት) ኣብ ኩፋ (ኢራቕ) ነበረ። ጸኒሒ እቲ ቦታ ማእከል ሺዒዝም (Shiism) ኮነ። ዓሊ ኣብ 661 ዓ.ም. ምስ ተቐትለ፤ ወዱ ሓሴን ንሕነ ምፍዳይ ተዳለወ። ካብ መካ ሓገዝ ንምርካብ ናብቶም ኣብ ኩፋ ዝነበሩ ሰባት ጸሓፈ። ንሳቶም ግን ሓገዝም ክልከልዎ፤ ሓሴን ድማ ብውሑድ ሓይሊ እናተዋህሕ ኣብ ከርባላ (ኣብ ጥቓ ፈለግ ኤፍራጥስ) ወደቐ (ተቐትለ)። እዚ ድማ ኣብ 680 ዓ.ም. መበል 10 መዓልቲ ናይታ ሙራራም እትበሃል ወርሒ ነበረ። እዚ ዕለት እዚ ክሳብ ሎሚ ንሺዒዊያን ናይ ጸምን ሓዘንን መዓልቲ ኮይኑ ይቐጽል ኣሎ።

ምንም እኳ አብቲ ግዜ እቲ ፖለቲካዊ ጽልዎኡ ውሑድ እንተነበረ፣ ሞት ሑሳይን ግን ንዕላማኡ ዓቢ መበገሲ (catalyst) ኮይኑ አገልጊሉ እዩ።

እቲ ምንቅስቃሴ ብውሕዱ ሰለስተ ስማት ሓዙ መጸ፡- አህለል-ባይት (Ahl al-Bait - ሰዓብቲ ቤተሰብ መሓመድ)፣ ኢማምያ (Imamis - መራሕቲ)፣ ከምኡ'ውን ዓሰርተ ክልተያውያን (Twelvers - ነቶም ሺዓ ዘኸብርዎም 12 ኢማማት የመልከት)፣ ሺዓዊያን ካብቶም መብዛሕትኦም ሱኒ ብሓሙሽተ ዓባይቲ ነገራት ይፍለዩ፡- ግዝአት (dominion)፣ ዓሌት (race)፣ ምስጢራዊነት (secrecy)፣ መሲሓዊነት (messianism)፣ ከምኡ'ውን ዶግማ (dogma)።

1. ግዝአት/ስልጣን (Dominion)

እቲ አብ መንጎ ሱኒን ሺዓን ዝነበረ ግጭት፡ ቅድሚ ኩሉ ፖለቲካዊ እዩ ነይሩ - "ነሃገር እስልምና መን ይምርሓ?" ዝብል፡ ኸሊፋታት ብውርሻ (Hereditary) ድዮም ከሸመሙ ዝግባእ? እቲ ተካሊ ካብቶም ፍሉጣት ሰብ መካ ጥራይ ድዩ ክኸውን ዘለዎ፡ ወይስ ዝኾነ ጻድቕ መስሊም ክወዳደረሉ ዝኸእል ክፍቲ ቦታ እዩ?

ብመሰረት ኣረኣእያ ሺዓ፡ መንፈሳዊ ይኹን ዓለማዊ መሪሕነት፡ ብመሰል ንስድራቤት ዓሊ ዝግባእ እዩ። መሓመድ ነቲ ስልጣን (Succession) ንዓሊ፡ ካብኡ ድማ ናብ ዘርኢ ዓሊ ከም ዝመሓላለፍ ገይሩ ከም ዝሃበ ይእምኑ። ደቂ ዓሊ፡ ብመንገዲ ፋጢማ ጓል መሓመድ፡ ደቂ-ደቂ ንነብዩ እዮም። ሓይ መለኮታዊ ብርሃን (Divine torch) ካብ መሓመድ ሓለፉ ናብ ኢማማት ዘርኢ ዓሊ ከም ዝተሰጋገረ ይእምኑ። አል-ጋዛሊ ንመሓመድ ጠቐሱ፡ "ኦ ዓሊ ንዓይ፡ ንስኻ ፡ ልክዕ ከምቲ ኣሮን ንሙሴ ዝነበሮ ኢኻ" ከም ዝበለ ይዛረቡ። ብርግጽ እዚ ሓዲስ እዚ ናይ ውርሻ መምርሒ ዘጣይሽ እኳ እንተዘይኮነ፡ እዚ እምነት እዚ ግን አብ ኣእምሮ ሺዓታት ዝሰረጸ እዩ።

ሺዓታት "ዓሰርተ ክልተያውያን" (Twelvers) ይበሃሉ፤ ምኽንያቱ ዓሊ ከም ቀዳማይ ካብቶም ዓሰርተ ክልተ ሕጋውያን ኢማማት ስለ ዝቐጸር እዩ። እቲ ብሓንቲ ካብ ኣንስቱ መርዚ ዝተዋህቦ ዓቢ ወዱ ሓሰን ካልኣይ ኢማም ኮነ፤ እቲ ቀጸሉ ዝመጸ ሑሳይን ድማ፡ ሞቱ አብ ከርባላ ነቲ ምንቅስቃሴ ቀዳማይ ሰዉእ (martyr) ስለ ዝሃበ ሳልሳይ ኢማም ኮነ። ካብኡ እቲ መስመር ብወዱ ዓሊ (ራብዓይ ኢማም)ን ብወዲ ወዱ መሓመድ (ሓምሻይ ኢማም)ን ብዘይ ምስሕሓብ ክቕጽል ነይርዎ።

ግናኸ ሓደ ጸገም ተፈጥረ። ኢማም መሓመድ፡ ካልኣይ ወዲ ዓሊ (ራብዓይ ኢማም) እዩ ነይሩ። እቲ ዝዓቢ ሓዉ ዝነበረ ዘይድ ግን ገና አቦኡ ከይሞተ እዩ ዓሪፉ። ስለዚ መሓመድ ኢማም ምስ ኮነ፤ ገለ ካብቶም ሺዓ፡ እቲ ስልጣን ብቦክሪ (ዓቢ) ወዲ ጥራይ ክሓልፍ ኣለዎ ዝብል እምነት ስለ ዝነበሮም፤ ተፈልዮም ብምውጻእ "ዘይድያውያን" (Zaidis) ወይ "ሓሙሽተያውያን" (Fivers) ዝበሃል ተቐናቓኒ ጉጅለ መሰረቱ። ዘይድ ውሑድ ኣይገደፈን፤ ስለዚ እቶም ሓሙሽተያውያን ንዘይድ ከም ሓቀኛ ሓምሻይን መወዳእታን ኢማም ገይሮም ይርእይዎ። ድሕሪ ሓደ ወለዶ ተመሳሳሊ ምክፍፋል ተፈጥረ። እቲ ሻድሻይ ኢማም ጃዕፋር (ተካሊ መሓመድ) እውን ወዱ ቅድሚኡ እዩ ዓሪፉ። በዚ ምኽንያት ድማ ነቲ ዝሞተ ወዱ እስማዒል ከም ሻውዓይ ኢማም ዝቐበሉ፡ "ኢስማዒላውያን" (Ismailis) ዝበሃሉ ካልእ ተቐናቓኒ ጉጅለ ተፈልዩ ወጸ።

አብቲ ቀንዲ ምንቅስቃስ ሺዓ ግን፤ እቲ ብህይወት ዝነበረ ወዲ ጃዕፋር ዝኾነ ሙሳ (ሻውዓይ ኢማም)፡ ብራዳ (ሻምናይ ኢማም) ተተክኦ። ንሱ ድማ ኣብ መሸድ (Meshed) ሰማእትነት ረኽበ (ተቐተለ)፤ እቲ ቦታ ድማ ጸኒሑ ናይ ዑደት (ንግደት) ቦታ ኮነ። ድሕሪኡ ኣል-ጃዎድ፣ ኣል-ናቂን ኣል-ዓስካሪን ከም መበል ታሻዓይ፣ ዓስራይን መበል ዓሰርተ ሓድን ኢማማት ኮይኖም ተተካኪኦም። ዳርጋ ኩሎም እዞም ኢማማት ቦቶም ሱኒ ተቐናቕንቶም ተቐቲሎም ወይ ተመርዚዞም እዮም፤ ብዘይካ እቲ መበል ዓሰርተ ክልተ። ነቲ መስመር ኢማማት ዝዘዘመ መሓመድ ኣል-ማህዲ፡ ብ880 ዓ.ም. ኣቢሉ ካብ ዓይኒ ሰባት ተሰወረ። በዚ ድማ እቲ "ኣል-ሙንታዛር" (እቲ ዝጽበይዎ) ዝብል ኣፈ-ታሪኽ ተፈጥረ። ንሱ ኣብ መወዳእታ ዘመን ክምለስ እዩ ተባሂሉ ይእመን፤ "ኢማም ኣል-ዛማን" (መራሒ ዘመን)ን "ሁ-ጃቱላህ" (ምልክት ወይ መረዳእታ ኣምላኽ)ን ዝብል መጻውዒ ድማ ተዋሂብዎ ኣሎ።

2. ዓሌት (Race)

ኣብቶም ቀዳሞት ኣዋናት፡ ሙብዛሕትኦም ሺዓ ዓረብ እዮም ነይሮም። ይኹን እምበር፤ ቁጽሪ ናይቶም ናብ እስልምና ዝጽንቡር ዘይዓረብ ወገናት እናወሰኹ ብምኻዳ፡ እዚእም "መዋሊ" (Mawali — ዓማጣል) ተባሂሎም ተጸውዑ። ቋንቋ ኣምልኽእም ዓረብኛ እኳ እንተነበረ፡ ንዓሌታዊ መንነቶም ግን ከም ኣረማውያን፣ ከለዳውያን ከምኡ'ውን ፋርሳውያን (Persians) ኣጽኒዖም ሒዞምዎ ነበሩ።

ዓረብ ንቁጠባ እተን ዝተቆጸጸርዎን ሃገራት ይሕዝዎ ነይሮም፡ "ግብሪ ርእሲ" (Poll tax) ድማ ይብይኑለን ነበሩ። ብልሹዎት ኣክብቲ ግብሪ ንህዝቢ ይምዝምዙ፡ እቶም ዝሓኑ ድማ ንህዝቢ ይጭቁኑ ነይሮም። ብዙሓት ካብቶም "ማዋሊ"፡ ነዚ ዘይፍትሓዊ ኣሰራርሓ ንምቅዎም ምስ ሺዓ ወገኑ፡ ሺዓነት (Shiism) ቀስ ብቐሰ ሃገራዊ ሃይማኖት ፋርስን(ኢራን) ደቡብ ዒራቕን ዝኾነሉ ሓደ ምኽንያት እዚ እዩ። ካልእ ምኽንያት ድማ፡ እቲ ጥንታዊ ሱኒ እስልምና ምስቲ ፋርሳዊ ባህሪ (Temperament) ብዙሕ ዝከድ ኣይነበረን። ፋርሳውያን ናብ ስነ-ጥበብ፣ ሚስጢራውነትን (Mystic) ሰወር ነገራትን የዘንቡሉ እዮም። ብሰማእታትን ቅዱሳንን ዝተሸለመ ሺዓነት፡ ነቲ ዘይዓገብ ክፋል እምነት ሙስሊም ዝስሕብ ማግነት ኮይኑ ኣገልገለ። ካልእ ዓቢ ብዝሒ ሰዓቢ ሺዓ ዘለዎ ሃገራት፡ ሊባኖስ (ሙብዛሕትኦም ዘይ-ዓረብ ዝመቦቑሎም)፡ ከምኡ'ውን ህንድን ፓኪስታንን ይርከቡዎም።

3. ምስጢራውነት

ሺዓ እስልምና፡ እቶም ሕሩያት ውሽጣውያን ጥራይ ዝካፈልዎ "ረቂቕ ምስጢራዊ ፍልጠት" ከም ዘለዎ ብምግላጽ ይምካሕ። ኣመንቲ ሺዓ፡ ኣምላኽ ንፋጢማ (ጻል ነብዩን በዓልቲ ቤት ዓሊን) ፍሉይ መለኮታዊ ራእይ ከም ዝለገሰላ ይኣምኑ። እቲ ናይ መወዳእታ ኢማም ድማ፡ ኩሉ ተዓዛቢ ኮይኑ ንምስጢራት ኣድማስ ከም ዝፈትሖም ይጽበዩ። ንኢማማት እውን ናይ ምትርጓም ፍሉይ ውህበት ከም ዘለዎም ይኣምኑሎም። ናይ ኢራኑ ኣዮቶላ ሽመይኒ፡ ፍቓድ ኣላህን ነብዮቱን ንህዝቢ ናይ ምትርጓም ስልጣን ከም ዘለዎ ይዛረብ ነበረ፤ እዚ ድማ ኣብቲ ተበቲኹ ዝጸንሐ ቅደም-ተኸታተል ተካእነት፡ ከም ሓደ ዘይጋገ ላዕለዋይ መራሒ ሃይማኖት ኮይኑ የገልግል ነበረ።

ሺዓ እስልምና፡ ንክብሪ ዓሊን ቤተሰቡን ክብ ንምባል ኣብ ጽሑፍ ቁርኣን ገለ ሓረጎች ይውሰኽ እዩ። ንኣብነት፡ ሱራ 4:166 "ኣላህ በቲ ዘውረደልካ ፍልጠቱ ይምስክር" ይብል፤ ሺዓ ግን "ብዛዕባ ዓሊ" እትብል ሓረግ ይውሰኹሉ። ሱራ 5:67 ድማ "ኣልኡኽ! ነቲ ካብ ጐይታኻ ዝወረደልካ ኣምሓላልፍ" ይብል፤ ሺዓ ግን "ብዛዕባ ዓሊ" እትብል

ቃል ይውሰኹሉ። ሱራ 3:110 "ንስካትኩም እታ ዝበለጸጉት ሕብረተሰብ ኢኹም... ጽቡቕ ትእዛዙ ካብ ክፉእ ድማ ትኸልከሉ" ይብል፤ ሺዓ ግን ነታ "ሕብረተሰብ" እትብል ቃል ናብ "መራሕቲ" ብዝብል ይቕይርዎ። እዞም ለውጥታት እዚአም ግን ብታሪኽ ይኹን ብስነ-ጽሑፍ መሰረት ዘይብሎም እዮም።

ኣብዚ እዋን እዚ፡ ኢስማዒላውያንን ድሩዝን፡ ኣብ ውሽጢ ሺዓ ካብ ዝርከቡ ዝያዳ ግሁዳት ምስጢራውያን ጉጅለታት ተባሂሎም ይጠቐሱ።

ኢስማዒላውያን፡ ነቲ ኢራናዊ "ስነ-ሓሳብ ጸጋ" ምስ ረቂቕ ምስጢራዊ ኣተሓሳስባን ነቶም ብሉጻት ጥራይ ዝጠቓም ማኒካዊ ሃይማኖትን ብምሕዋን፡ ፍሉይ እምነት ፈጠሩ። ንዓታቶም ቁጽሪ ሸውዓተ ቅዱስ ትርጉም ኣለዎ፤ ብመሰረት እምነቶም ሸውዓተ ሕጊ ዝሃቡ ነብያት (አዳም፡ ናህ፡ ኣብርሃም፡ ሙሴ፡ የሱስ፡ መሓመድ፡ ከምኡ'ውን መሓመድ ኣል-ታም) ከም ዘለዉ ይአምኑ። ብተወሳኺ ድማ ሹብዓተ ደረጃታት ዘለዎ ናይ ኣድማስ ስርዓት (አምላኽ፡ ኣድማሳዊ ኣእምሮ፡ ኣድማሳዊ ነፍሲ፡ ቀዳማይ ጥረ-ነገር፡ ቦታ፡ ግዜ፡ ዓለም) ከም ዘሎ ይአምኑ። "ቃርማጥያውያን" ዝበሃሉ ተመሳሳሊ ጉጅለ እውን "ናይ ፍቕሪ ድግስ" የካይዱን ሹብዓተ ደረጃታት ዘለዎ ስርዓተ-መእተዊ ይእምሙን ነይሮም።

ድሩዝ መበገሲአም ካብቲ ርእሱ ዝሰሓበ እሞ "ባዕላይ ኣላህ እዮ" ኢሉ ዝኣወጀ ፋጢማዊ መራሒ ሓኪም እዩ። ድሩዝ ንማሕበረሰባም ኣብ ክልተ ደርቢ ይኸፍልዎ፡- እቶም ምስጢራዊ ዝሓዙ "ልቦናውያን" (Uqqal)፡ ከምኡ ድማ እቶም "ዘይፈልጡ" (Juhhal) እዮም፤ እዚ ድማ ንጸር ምስጢራዊ ደርባዊ ምክፍፋል እዩ።

4. መሲሓውነት

ንክርስትያናት፡ እዚ መዳይ እዚ ካብ ኩሉ ዝያዳ መሳጥን ልቢ ዝትንክፍን ክፋል ናይ ሺዓ እምነት እዩ። እቲ ሺዓዊ መሲሕ ("ኣል-ማህዲ" ተባሂሉ ዝጽዋዕ) ኣብ መንነት እቶም ኢማማት ብሓርባ ዝተወሃሃደ ምስሊ እዩ፤ እዚ ምስሊ እዚ ድማ ብፍላይ ኣብቲ ቀዳማይ፡ ሳልሳይን ናይ መወዳእታን ኢማማት ጎሊሑ ይንጸባረቕ። እዞም ሰለስተ መራሕቲ፡ ምልክታት ናይ ሓደ ቅቡል መሲሕ ዝሓዙ እዮም። ኣብ ኣእምሮ ሰዓብቶም፡ እቲ "ሰማእት-ማህዲ" ካብ ሰብኣዊ ደረጃ ንላዕሊ ልዕል ዝበለ፡ ዝተወደሰን ብመንፈሳዊ ቃና ዝተሸለመን ኮይኑ፡ ልክዕ ከም ኣምልኾ ዝኣመሰለ ዓሚቕ ተወፋይነት ዝሓትት እዩ። ንሱ ምእንቲ ህዝቡ ዝተሰውአ፡ መከራ፡ ቻንዛ፡ ክቢድ ፈተናን ሞትን ዝተቐበለ ግዳይ እዩ። ኣብ መወዳእታ ድማ ከም ኣማላዲ፡ መተዓረቂ፡ ወይ ድማ ከም መድሓኒ ኮይኑ ናብዛ ዓለም ከምለስ እዩ።

ገለ ካብቶም ተሪር ኣረኣእያ ዘለዎም ጉጅለታት ሺዓ፡ ንኢማሞም ከም ተኸፋሊ መለኮታዊ ባህሪ ገይሮም ይርእይዎም። እቲ "ምስውዋር" ወይ "ስውርነት" ናይቲ መበል 12 ኢማም (ንሱ እቲ ከም ዝሞተ ዝንገረሉ፡ ግናኽ ብመንፈሳዊ ምስጢር ተሰዊሩ ከም ዘሎ ዝእመን) ነቲ ኢማማት ኣብ ዘመናት ዘጥረይዎ ምስጢራዊ ድባብ ዝያዳ የጎልሆ። ገለ ካብቶም ጽኑዓት ወገናት ሺዓ ድማ፡ "ዓሊ፡ ፋጡማን ሑሲይን ገና ኣዳም ከይተፈጠረ እዮም ህላዌ ነይሮዎም" ክሳብ ምባል ይበጽሑ። እዚ ሓሳብ ቅድመ-ፍጥረት ህላዌን መለኮታዊ-መሰል ባህርያትን፡ ምስቲ ብመለኮት ዝምራሕ መሲሕ ዝብል ፅንሰ-ሓሳብ ብዝግባእ ዝተኣሳሰር እዩ።

እቲ መሲሕ ከም መስዋእታዊ በጃን ሰማእትን ዝብል ኣምር፡ ብዝያዳ ምስ ስም ሑሰይን ዝተኣሳሰር እዩ። እዚ ድማ ነቲ ስምዒታዊ ዝገብር ሺዓዊ ልማድ "ዓሹራ" ወሊድዎ ኣሎ። ኣብ መጀመርታ ወርሒ መሓራም (እታ ቀዳመይቲ ወርሒ እስላማዊ ዓመት) ሺዓታትን ንሰማእትነት ሑሰይን ኣብ ከርባላ ንምዝር፡ ዓሰርተ መዓልታት ዝወስድ ናይ ሓዘንን ብክያትን እዋን ይጅምሩ። ነቲ ታሪኽ ሞቱ፡ ነቲ ኣብ በረኽ ዘሕለፎ መከራ፡ ትብዓቱን ጨካን ኣማውታኡን ብድራማዊ መገዲ የርእይዎ። ብዙሓት ካብቶም መብጠልቲ፡ ሰብነቶም ብካራ እናቐረጹን ደም እናፈሰሱምን ኣብ ጎደናታት ይዞሩ። እዚ ንዓታቶም "መዓልቲ ስርየት ሓጢአት" እዩ፤ ግናኽ ንጸላኢ ዝግበር ይቐጥብ ዝብል ሓሳብ የብሉን። ካብቲ ሑሰይን ዘሕለፎ መከራ ዝተወሰደ ክፋል ድራማ፡ ነቲ ጽኑዕ ስምዒት ሺዓውያን ዘንጸባርቑ ኮይኑ፡ ሑሰይን ከምዚ ኢሉ ከም ዘእወየ ይግለጽ፡-

"ኣነ ናይ መከራ ፍላጻታት ዝወረዱኒ ግዳይ እዩ። ብዘይካ ወዲ ጓል ነብዩ ምዃነይ፡ ዝኾነ በደል ከይገበርኩ ክቐትሉኒ እዮም። ቃንዛና ዝርዳእ ልቢ ዘለዎ ሰብዶ ይርከብ? እንተ ዘይሊ ንወርሒ ካብ ሰማይ ከውድቓ ምኽኣልኩ፤ ግናኽ ህዝበይ ካብ መለኮታዊ ቊጥጥዓ ምእንቲ ክድሕኑ፡ ንሓጢአቶም በጃ ኮይነ ከመውት መሪጸ። ኣብ ዕለተ-ትንሳኤ ድማ ኣማላዲ ክኾኖም እዮ።"

ስለዚ ሑሰይን፡ ብዛዕባ እታ እትጽበዩ ዘላ ናይ ክብሪ ሰዓት ከይፈለገ፡ ናብ መዓርግ "ኣሰርዩ ሓጢአት" ክብ ኢሉ ኣሎ። ኣብ ኣእምሮ ደቂ-ሰባት፡ እቲ ኣብ መንጎ ኣምላኽን ሰብን ዘሎ ናይ ማእከላይ መተሓሰባዊ ድሌት ብዝኾነ ይኹን መገዲ ከምላእ ኣለዎ ብኣፈ-ታሪኽ ኣብ ከርባላ ይኹን፡ ወይ ድማ ብታሪኽ ኣብ ጎልጎታ።

ቡክሃሪ ፡ መሓመድ ሓዲ ግዜ "ኣል-ማህዲ ካብ ዘርእይ ከወጽእ እዩ፡ ንሸውዓተ ዓመታት ድማ ንኹሉ ብፍትሒ ክገዝእ እዩ" ኢሉ ቃል ከም ዝሓተወ የዘንቱ። እቲ ናይ መወዳእታ ኢማም፡ "እቲ ትጽቢት ዝግበረሉ"፡ ኣብ ጥቃ ባግዳድ ኣብ ዝርከብ ሓዲ ዓላ ከም ዝተሰወረ ይንገር። ሺዓታት ንሱ ገና ህያው ከም ዝኾነን፡ ኣብ መወዳእታ መዓልቲ ከም ዝግለጽን ይሓምኑ። ታሪኽ ጸሓፊ ኢብን ኻልዳን ከም ዝጸሓፎ፡ ኣብ ዘመኑ ዝነበሩ ሃይማኖተኛታት ሰባት ኣብቲ ዓላ ተኣኪቦም፡ ነቲ ስውር ኢማም ከወጽእ ይልምንዎ ነበሩ። ትውፊት ሺዓ ወሲኹ፡ እቲ "ዓቢ ምስውዋር" ምስ ተወድኦ፡ ማህዲን የሱስን እቶም ክልተ ንጹሃን ፍጡራት ሓቢሮም ንጸረ-መሲሕ (ደጃፊ) ከጥፍእዎ እዮም፤ ዓለም ድማ ናብታ ሓቐኛ ሃይማኖት ክትምለስ እያ ይብል።

5. ዓንቀጽ-እምነት (ዶግማ)

ኣብ መንጎ ሺዓን ሱኒን ዘሎ ስነ-ሓሳባዊ ፍልልይ ኣዝዩ ዓሚቕኝን መሰረታውን እዩ። ካብቶም ጐሊሖም ዝረኣዩ ሰለስተ ዓባይቲ ናይ ዓንቀጽ-እምነት (ዶግማዊ) ፍልልያት ድማ እዞም ዝስዕቡ እዮም፡-

- **ግደ ኢማም (መሪሕነት)**፡- ንወገን ሱኒ፤ ኢማም ማለት ንህዝቢ መሪሖ ናይ ሓባር ጸሎት ዘሰግድ ተራ መሪሖ ጥራይ እዩ። ብመሰረት ትምህርቲ ሓዲስ ድማ "እቲ ቃል ኣምላኽ ዝያዳ ዝፈልጥ ሰብ፤ ንህዝቢ ኢማም ኮይኑ የገልግል" ይብል። ኣብ ሺዓ ግን ኢማም ካብ ተራ መሪሖ ሓሊፉ፡ ናይ ኣምልኽን ልዑል ተወፋይነትን ማእኸል ኮይኑ፡ ከም ፍርቂ-መለኮታዊ ግርማ ዘለዎ ኣካል እዩ ዝርእዮ። ኩሎም ኢማማት ዓለም ከይተፈጠረት ካብ ዝነበረ "ቅድመ-ፍጥረት ብርሃን" ከም ዝተፈጥሩን፤ ካብ ሓጢአት ንጹሃንን ካብ ዝኾነ ጌጋ ዝተሓለወን (ዘይጋገዩ) ምዃኖም ናይ እምነቶም ጽኑዕ ዓንዲ እዩ። ሱኒታት ድሕሪ መሓመድ ሓዲስ መለኮታዊት ሓቂ ክትግለጽ እያ ኢሎም ዘይጽበዩ ክኹኑ ከለዉ፤ ሺዓ ግን ሓዲስ ሓቂ ጌና

ብወከልቲ ናይቶም ኢማማት (ንኡብነት ከም ኢዮቶላ ኾመይኒ ዝአመሰሉ) ኣቢላ ክትመሓላለፍ ትኽእል እያ ዝብል እምነት ኣለዎም።

- **ቅዱስ ምስውዋር (ተቂያ)፡-** ሺዓታት "ተቂያ" ወይ "ሃይማኖታዊ ምስውዋር" ዝበሃል መምርሒ ይኸተሉ እዮም። እዚ ድማ ሓዲ ኣማኒ ሺዓ ኣብ እዋን ስደት ወይ ከቢድ ጸቕጢ፡ ካብቲ ዘንጸላልዎ ሓዲጋ ንምግላጥ ክብል ንእምነቱ ወይ መርገጺኡ ክሓብእ ወይ ክኸሕድ ይፍቀድሉ ማለት እዩ። እዚ ስልቲ እዚ ካብ ዝመጽእ ጉድኣት ንነብሱ ንምድሓን ዝጥቀሙሉ ናይ "ቅዱስ ምምሳል" መገዲ እዩ።
- **መርዓ መትዓ፡- (ወይ ድማ "መርዓ ባህታ ስጋ")፡-** ኣብ መንጎ ክልቲአም ዓበይቲ ጨናፍር እስልምና— ሱኒን ሺዓን— ዘሎ ሕግታት መርዓ ዝተፈላለዩ ረቂቕ ፍልልያት ዘለዎ ኮይኑ፤ እቲ ካብ ኩሉ ንላዕሊ ኣንባባይ ዘገርም ፍልልይ ግን፡ ሺዓታት ነቲ ኣብ መንጎ ሱብኣይን ሰበይትን ዝግበር ግዝያዊ ውዕል መርዓ ምቕባሎም እዩ። እቲ ዝያዳ ዘገርም ድማ፡ እዚ ውዕል እዚ ጸኒዑ ንክነብር ምንም ዓይነት መሰኻኸር ኣየድልዩን። "መትዓ" ዝብል ቃል ብትርጉሙ "ጣዕሚ-ባህታ" ወይ ምስትምቃር ማለት ክኸውን ከሎ፤ ቀንዲ ዕላማ ናይቲ ርክብ ድማ እዚ ስጋዊ ባህታ ምርካብ ጥራይ ምጂኑ የመልክት። መሓመድ ን"መትዓ" ፈቐድዎ ነይሩ እዩ ዝብል እምነት ኣብ ወገን ሺዓ እኳ እንተሃለወ፡ ሱኒታት ግን ነዚ ሓሳብ እዚ ብትሪ ይነጽግዎ እዮም። እቲ ኣብ ቁርኣን ሰፊሩ ዘሎ ጽሑፍ (ሱራ 4:24) ሓሳቡ ኣሻሚ እዩ፡- "...በዘይካ እተን ምርኮኛታት ብየማነይቲ ኢድኩም ዝወነንኩምወን፤ ኩለን ምርዑዎት ኣንስቲ ንዓኸትኩም ክልኩላት እየን። እዚ ካብ ኣላህ ዝወረደ ጽኑዕ ትእዛዝ እዩ። በዘይካ እዘን ዝተጠቐሳ፡ ካልኣት ኣንስቲ ብንጹህ መርዓ እምበር ብምንዝርና ዘይኮነ፡ ብገንዘብኩም ክትደልዩዎን ፍቁድ እዩ። ካብኣተን ድማ ጣዕሚ-ባህታ ንዝረኽብኩምሉ፡ ግቡእ ክፍሊተን ከም ግዴታ ሃቡወን። ድሕሪ እቲ ግዴታ ምፍጻምኩም ድማ፡ ብሓባራዊ ስምምዕ ኣብ እትገብርዎ ነገር ሓጢኣት የብልኩምን። ኣላህ ኩሉ ዝፈልጥን ጥበበኛን እዩ" (ሱራ 4:24)። እዚ መርዓ እዚ ብኸልቲአም ተዋዋዕቲ ዝተወሰነ እዋን ዝጠልብ ኮይኑ፡ እቲ ግዜ ምስ ተዛዘመ እቲ ርክብ ብኡንብኡ ይቋረጽ። ከምዚ ዓይነት "ናይ ምቕት መርዓ" ኣብ ገጠራት ኢራን ኣዘዩ ልሙድ እዩ። እቲ ካብዚ ዝሰብ ዘይተገበእ ምዝመዛ ድማ ንኸትግምቶ ኣየጸግምን። እዚ ተግባር እዚ ንደቀንስትዮ ዘዋርድን ክብረተን ዝትንክፍን እዩ። ብፍላይ ድማ ነቲ ብብዝሒ ዝሰማዕ "ብሰንኪ ዝመት ንዝተኸሰሳ ደቂ-ኣንስትዮ ምቕታል" ዝበሃል ስጉምቲ፡ ጽዮና ናይ ግብዝና ተግባር የልብሱ።

II. ሱፊዝም (Sufism)

ሱፊዝም(ሱፍና) ማለት ብመንገዲ እቲ ኹሉ ዘወሃህድ ፍቕሪ ዚርከብ መለኮታዊ ፍልጠት እዩ። ብመሰረት ኣረኣኢያ ሱፊታት፤ ንእምላኽ ብኣእምር ጥራይ ንምፍላጥ ዚግበር ጻዕሪ ነታ ጽምእ መንፈስ ዘለዎ ነፍሲ ኣየጸግባን እዩ። በዚ ምክንያት ድማ፤ ካብቲ ወግዓዊ ስርዓታትን ርትዓዊ ትንተናታትን ሓሊፎም፤ "ምስጢራዊ መገዲ" ናብ ዚበሃል ዓሚቕ መንፈሳዊ ጉዕዞ የቐንዑ። ልክዕ ከም ሓንቲ ናብ ገፊሕ ውቅያኖስ ወዲቃ እትመክኽ ፍረ ጨው፤ እቲ ምስጢራዊ ፈላጊ እውን ኣብቲ ብዝተፈላለዩ ኣሰማት ዚጽውዖ መለኮታዊ ህላወ ክመክኽ ይፍፍቕ። ውልቃዊ መንነቱ ኣብቲ ኹሉ-ሓቛፊ ሓድነት ክመክኽ፤ ናይ ዝላ ርእሱ ህይወት ድማ ኣብቲ ሓዲ ዚገብር ፍቕሪ ከወሃሃድ ብጽኑዕ ይደሊ።

ምስጢራዊ መገደታት ኣብ ውሽጢ እስልምና ይኹን ካብኡ ወጻኢ ብብዝሒ ይርከቡ እዮም። ሱፊታት ድማ ምስቶም ካብ ካልኦት እምነታት ዚመጹ ምስጢራውያን ብምዃን፤ ናብቲ ናብ ፍጹም ሓድነትን ሰማያዊ ባህታን ዚመርሕ መገዲ ንምብጻሕ ይጋደሉ።

1. መበቆልን ጽልዎታትን ሱፊዝም

እቲ ስሩዕ (ኦርቶዶክሳዊ) ትምህርቲ እስልምና ይኹን ክርስትና ኣብ ልዕሊ ሱፊዝም ዘሕደሩዎ ጽልዎ ክሳብ ክንደይ ዓሚቕኡ ምዃኑ ብጭብጢ ንምፍላጥ ኣጸጋሚ እዩ።

እቲ "ሱፊ" ዚብል ስም፤ መብዛሕትኡ ግዜ ካብቲ "ሱፍ" (ጸምሪ) ዚብል ናይ ዓረብኛ ቃል ከም ዝመንጨወ ይእመን። እዚ ድማ ነቲ ኣቶም ቀዳሞት ሱፊያውያን መነኮሳት ዚኸደንዎ ዝነበሩ ሻካራ ናይ ጸምሪ ዓለባ ዜመልከት እዩ። ብዛዕባ መበቆል እዚ ቃል ካልኦት ርእይቶታት እውን ይጥቀሱ እዮም፤

ንኣብነት፡- "ሳፋ" (ንጽህና)፣ "ሱፋ" (ኣብታ ቀዳመይቲ መስጊድ መዲና ዝነበረ ናይ ሰንድቲ መስርዕ)፣ ወይ ድማ "ሶፎስ" (ጥብብ) ዚብል ናይ ግሪኽ ቃል ይጥቀሱ። ከዕይኑ ግን፡ እታ "ጸምሪ" እትብል ትርጉም ዝያዳ ተቐባልነት ኣለዋ። ብኻልእ መዳይ ድማ፤ ዋላ እኳ እቲ እስላማዊ ትውፊት "ኣብ እስልምና ምንኩስና የለን" ዚብል ጽኑዕ መትከል እንተሃለዎ፡ እቲ ቐዳማይ ሱፊዝም ኣብ ክርስትያናዊ ምንኩስና ተመስሪሑ ዝተቐርጸ ይመስል። ሱፊታት ከም ተኸታተሊ ጸሎታት (ምህላላ) ምድጋም፡ ንምንኩስና ዚመሳሰል ናይ መዓልታዊ ኣነባብራ ምኽታልን ባሕታውነትን ምምራጽን ዝእመስሉ ተግባራት የዘውትሩ ነበርዎም። ሓደ ካብቶም ሊቃውንቲ ዝኾነ ኣል-ባስሪ ከምዚ ኢሉ ጽሑፉ ነይሩ፡- "ኣምላኽ ንግርያኡ ሰናይ ነገር ኣንተ ደልዩሉ፡ ብሰድራቤትን ብደቕን ከም ዚይተሓዘ ይገብር እዩ።"

ይኹን እምበር፤ ሱፊዝም ብዝተፈላለዩ መልኮታት ዝተሸለመ እዩ። ገሊ ሱፊታት "ዛሂድ" (ባህታዊ) ዝበሃል መገዲ ይኸተሉ፤ እዚ ድማ ካብ መግቢ ምኽልካል፡ ኣብ ቅድሚ ኣምላኽ ስቕ ምባል፡ ከምኡ'ውን ካብቲ ግዳማዊ ሕብረተሰብ ምህዳም ዜጠቓልል እዩ። ገሊኦም ድማ "ፈቂር" (ንድኻነት ዝሓረየ) ዝብል መገዲ ብምምራጽ፡ ዋላ ሓንቲ ንክይውንኩን ብዝኾነ ነገር ንክይተሓዙን ይጽዕሩ። ካልኦት ድማ ነዚ ክልቲኡ መገዲ እናተኸተሉ፡ "መሰረት ሱፊዝም ኣብ ካልእ ረቂቕ ነገር እዩ ዘሎ፤ ባህታውነትን ድኻነትን ግን መእተዊ ጥራይ እዮም" ይብሉ።

2. ፈለምቲ ሱፊዝም (The Pioneers of Sufism)

ገና ኣብ ከባቢ 700 ዓ.ም ፡ ኣብ እስላማዊ ትውፊት ንኣላህ ዘለዎም ተወፋይነትን ንስሓን ንምግላጽ ሻካራ ናይ ጸምሪ ዓለባ ዝኸደኑ ሃይማኖተኛታት ሰባት ነይሮም እዮም። ድሕሪ ሓደ ክፍለ-ዘመን ድማ፡ ኣብ ዓረቕ "ሱፊያ" ዝበሃሉ ጉጅለታት መነኮሳት ከምዘለዉ ክስማዕ ጀመረ። ኣብ ከባቢ 900 ዓ.ም ድማ፡ እቲ ዓቢ ሱፊ ኣል-ጁናይድ ዝርከቦ "ማሕበር ምስጢራውያን" (Guild of mystics) ኣብ ባግዳድ ይነጥፍ ነበረ። ሱፊዝም ምስ ግዜ እናተለወጠ ዝመጸ ምንቅስቓስ እዩ። ኣብቲ ናይ መጀመርታ እዋን፡ ምንኩስና ጎሊሁ ኣብ ዝነበረሉ እዋን፡ ሱፊታት ኣቓልቦኦምን ፍቕሮምን ኣብቲ ናይ መጻኢ ዓለም (ድሕሪ ሞት) ዝነበረ ተስፋ እዩ ነይሩ። ኣብቲ ድሕሩ ዝመጸን ናብ "ፓንተይስቲክ" (ኣምላኽ ኣብ ኩሎ ኣሎ ዝብል) ምስጢራውነት ዝዘነበለን እዋን ግን፡ ገና ኣብዘ ምድሪ እዚኣ ከለዉ ምስ ኣምላኽ ብምሕባር ዝርከብ ልዑል መንፈሳዊ ታሕጓስ ንምርካብ ተንቀሳቐሱ። ኣብ መንጎ እዚ ድማ ናይ

መሰጋገሪያ እዋን ዝነበረ ይመስል። ሓደ ካብቶም ቀዳሞት ኣምላኸቲ ሓደ ኣምላኸ ዝነበረ ዳራኒ፡ "ኣስተንትኖ፡ ፍረ ናይ ርእስኻ ምቕጻዕ እዩ" ይብል ነበረ። እቲ ፓንተይስት ዝኾነ ኣል-ሩሚ ድማ ጸኒሑ፡ "ንኣካላትካ ቅጽዓዮ፡ ንስጋኻ ብቃንዛ ኣማሰኖ... ሸው እቲ ሓድነት ኣምላኸ ረብሓኻ ምዃኑ ከትርዳእ ኢኻ" ኢሉ ተዛረበ። እዞም ክልተ ምስጢራውያን ሱፊታት እንተወሓደ ኣብ ሓንቲ ነጥቢ ይሰማምዑ እዮም፤ ንሳ ድማ ስጋዊ ባህታ ብምቕጻዕ መንፈሳዊ ዓወት ይርከብ ዝብል እዩ። ብዓቢኡ ክርእ ከሎ፡ **ሱፊዝም** ነቲ ሰሩዕ ጥንታዊ እስልምና ዝተዋህበ ግብረ-መልሲ እዩ። እቶም እስላማዊ ሊቃውንቲ ንሃይማኖታዊ ስርዓታቶም እናማዕበሉ ምስ ከዱ፡ እቲ ብዛዕባ ኣምላኸ ዝነበሮም ርድኢት እናረቀቐን (Abstract) ካብ ሰብኣዊ ባህሪ እናረሓቐን (Depersonalized) መጻ። ብሓቲ ድማ፡ ሰሩዕ እስልምና ንኣላህ ከም ሰብኣዊ መንነት ገይርካ ምውሳድ ኣይፈትዎን እዩ። ብኣንጻሩ ግን፡ እቲ ቀዳማይ ሱፊ ምስ ጎይታኡ ምውቕን ጥብቕን ዝምድና ክህልዎ ይኖርቑ ነበረ፤ ነዚ ተስፋ እዚ ድማ ኣብ ጥቕስታት ቁርኣን መርትዖ ይረኽቡሉ ነበረ— ንኣብነት "እቶም ዝኣመኑ ንኣላህ ኣዝዮም ብዝለዓለ ዩፍቕርዎ" (ሱራ 2:165)፡ ከምኡ'ውን "ኣላህ ንሱ ዘፍቕርዎ፡ ንሳቶም እውን ዘፍቕርዎ ህዝቢ ከምጽእ እዩ" (ሱራ 5:54) ዝብሉ ጥቕስታት ይጠቓሱ።

ብተወሳኺ፡ ኣብ ካልኣይን ሳልሳይን ክፍለ-ዘመናት ናይ እስልምና ታሪኽ፡ ዓረብ ፍረ ዓውቶም ይሓፍሱ ነይሮም። ኸለፋታት ብዓቢ ሃብትን ቅንጦትን ይነብሩ ስለ ዝነበሩ፡ እቲ ስልጣንን ሃብትን ምድላይ ድማ ንመንፈሳዊ ኣስተንትኖ ዝኾነውን ዕድል ኣይሃበን። ስለዚ፡ ኣብ ብዙሕ ክፋላት እስላማዊ ምብራቕ፡ ሰባት ካብቲ ዝነበረ ብልሹውነት ወጺኦም ናብ ቅዱስን ትሑትን ናብራ ዝመልሱ ምንቅስቓሳት ተጀመሩ።

3. ካብ ፍርሒ ናብ ፍቕሪ

ደቂ-ሰባት ንዓለማዊ ምቕት ራሕራሐም መንፈሳዊ ህይወት ዝመርጹሉ ክልተ መሰረታዊ ድርጅታት ኣለዎም፡- ወይ ብመለኮታዊ ራዕይ ተደፊኦም፡ ወይ ድማ ብመለኮታዊ ፍቕሪ ተማሪኹም እዩ። መብዛሕትኦም ሱፊታት ድማ፡ ነዚ ንኣምላኸ ዘለዎም ውዑይ ፍቕሪ መሰረት ብምግባር እዮም ነዚ መገዲ እዚ ዝመረጹ።

ኣብዚ መዳይ እዚ፤ ታሪኽ እታ ብ801 ዓ.ም ዝዓረፈት ናይ ባስራዊ ራቢዓ ኣል-ዓዳዊያ ኣዝዩ መሳጥን ዘስተንትንን እዩ። መቓብራ ኣብ ኢየሩሳሌም ዝርከብ ኮይኑ፤ ጸኒሑ ብነጋዶን በጻሕትን ብብዝሒ ዝብጻሕ ቅዱስ ሰታ ኮይኑ እዩ። ራቢዓ፡ እታ ካብ ኩላን ፍልጥቲ ዝኾነት ሱፊያዊት ቅድስቲ ሰበይቲ ኮይና፤ ብለውሃታን ንኣምላኸ ብዝነበራ ጽኑዕ ፍቕርን እያ እትፍለጥ። ናይዚ መንፈሳዊ ህይወት ጸጋ ቅድሚ ምርካባ፤ ፍልጥቲ መዚቀኛን ደራፊት ናይ ፍቕሪ ደርፍታትን ነበረት። ግናኽ እቲ ስምዒታዊ ፍቕራ ካብ ዓለማዊ ነገራት ተፈልዩ ኣብ ኣምላኸ ጥራይ ኣተኮረ፤ መንፈሳ ጸረዩ፤ ነፍሳ ድማ ናብ ሰማያዊ ምስጢር ደየበት።

ራቢዓ ሓደ እዋን ብዓሚቕ፡ ተመስጦ ከምዚ ኢላ ትጽሊ ነበረት፡-

"ኣ ኣምላኸ! ንገሃነም ፈሪህ ጥራይ እንተ ኣምሊኸካ፤ ኣብ ገሃነም ኣቃጽለኒ። ብተስፋ ገነት ጥራይ እንተ ኣምሊኸካ ድማ፤ ካብ ገነት ክልከለኒ። ግናኽ ምእንቲ መንነትካን ምእንቲ ፍቕርኻን ጥራይ እንተ ኣምሊኸካ፤ እቲ ዘለኣለማዊ ጽባቕኻ ኣይተኸልኣኒ።"

ሓደ ሰብ "ንሰይጣን ትጸልእዮ ዲኺ?" ኢሉ ምስ ሓተታ፤ ንሳ ድማ "ንአምላኽ ዘለኒ ፍቕሪ አዝዩ ዓቢ ስለ ዝኾነ፤ ንሰይጣን ዝጸልአሉ ግዜ እኳ ኣይሃበንን" ኢላ መለሰትሉ። ወሲኽ ድማ ከምዚ በለት፡- "ንኑብዩ መሓመድ ብሕልማ ረአኸም እሞ፤ 'ተፍቕርኒ ዲኺ?' ኢሉ ሓተቲቲ። አነ ድማ 'አ ልኡኽ አምላኽ! መን እዩ ዘየፍቕረካ? ግናኽ ፍቕሪ አምላኽ ንልበይ ብምሉኡ ስለ ዝወሓጦ፤ ንካልእ ነገር ዝኸውን ፍቕሪ ይኹን ጽልኢ ኣብ ልበይ ቦታ የብሉን' ኢላ መለሰኩሉ።"

4. ጣሪቃን (መንፈሳዊ መገዲ) ደረጃታቱን

"ጣሪቃ" ማለት ሓደ መንፈሳዊ ደላይ ሱፊ ዝኸተሎ ናይ ህይወት መገዲ ማለት እዩ። ሱፊታት ሓባራዊ ውደባ ከም ዘድልዮም ምስ ተሰምዖም፤ ነተን ብጥንታውነተን ዝፍለግ ምብራቓውያን ኣብያተ-ክርስቲያን ከም መርኣያ (ሞዴል) ወሲዶምወን። ኣብ ዝተፈላለዩ ውልቃዊ ክፍልታት ብምእካብ ድማ ቁርኣን የንብቡን ብዛዕባ ሃይማኖታዊ ጉዳያት ይዝተዮን ነበሩ። በዚ ኣቢሎም ድማ ስርዓተ-አምልኮ ኣማዕቡ። "ዚኸር" ወይ ዝክረ-መለኮት ድማ ስሩዕ መለለዩ ኣኼባታቶም ኮነ። ሓደ ዓይነት ልምድ ምህለላም ከምዚ ይብል፡- "ካብ ኮሎ ዚኸእል አምላኽ ይቕሬታ እሓትት፤ ኸብሪ ንአምላኽ ይኹን፤ አምላኽ ንጐይታ ና መሓመድን ንቤተሰቡን ንብጻቱን ይባርኽ።" ነፍሲ ወከፍ ሓረግ ድማ ማእቲ ግዜ ይድገም ነበረ።

ምስዚ ዝክረ-መለኮት እዚ ኣተሓሒዞም፡ ሱፊታት "ሰማዕ" ዝበሃል ሃይማኖታዊ ዜማ (ኮንሰርት) ኣተኣታተዉ። እዚ ድማ ልዑል መንፈሳዊ ተመስጦ ንምፍጣር ዝዓለመ ኩይኑ፤ ብሳዕስዒትን ኽዳን ብምቕዳድን ዝልለ እዩ። ስሩዓት (መደበኛታት) መሰሊ ማት ነዚ ስምዒታዊ ምርኢት እዚ ብጽልኢ ይጥምቱዎ ነበሩ። ምኽንያቱ እቲ ዚኸርን ሰማዕን ነቲ ልምድ ህዝባዊ አምልኮ መሳጊድ ከይትክእ ስለ ዝሰግኡ እዩ። እቲ "ጣሪቃ" ወይ መገዲ ባዕሉ ሓያሎ ደረጃታት አለዎ። አል-ጋዛሊ፤ ሓደ ሰብ ናብቲ ሽቶ ንምብጻሕ ክሳገርም ዝግባእ "ሸውዓተ ባሕሪታት" ይዝርዝር። እዚአቶም ድማ፡- ንስሓ፤ ጸመ-ተአቅቦ (ካብ ስጋዊ ባህታታት ምቅጣብ)፤ ምሕዳግ (ኮሎ ዘጠራጥር ነገራት ምግዳፍ)፤ ምንኩስናዊ ድኸነት (ኣብ አምላኽ ጥራይ ንምምርካስ ብፍቓድካ ድኽ ምጂን)፤ ትዕግስቲ፤ ተወክሎ (ኣብ አምላኽ ምሉእ ምትእምማን)፤ ከምኡ ድማ ዕግብት እዮም።

ሓደ "ሸኽ" (መንፈሳዊ መራሒ) መብዛሕትኡ ግዜ ነቲ ደላይ ብዘም ደረጃታት እዚአም ይመርሖ፤ እቲ ፍሉይ ስልጠና ድማ ንብዙሕ ዓመታት ክጸንሕ ይኸእል እዩ። መገዲ እቲ ሱፊ፤ ኮሎም እቶም ደረጃታት ክሳብ ዝዛዘሙን ኮሎ እቲ ዝድለ መንፈሳዊ ስምዒታት ክሳብ ዘይመጸን ኣይውዳእን እዩ። ድሕሪኡ ናብ ዝለዓለ ደረጃ መንፈሳዊ ንቕሓት ክብ ይብል፤ ኣብኡ እቲ "ደላይ" ናብ "ፊላጢ" ይቕየር፤ እቲ "ፊላጥ"ን እቲ "ዝፍለጥ መለኮትን" ድማ ሓደ ይኹኑ። እቲ ናይ መወዳእታ ሽቶ ዝኾነ "ምስ አምላኽ ሓደ ምጂን"፤ ንገሊአም ብልዑል ተመስጦ፡ ንገሊአም ድማ ብሞት እዩ ዝግለጽ። ናይ ህንዲ ሱፊታት ነቲ "ፋና" (መንፈሳዊ ምምካኽ ወይ ምጥፋእ ርእሰኻ) ዝብል አምር ካብቲ ናይ ቡድሂስት "ኒርቫና" ወሲዶም እዮም፤ ግናኽ እዚ ምምካኽ እዚ ብ**"ባቃ**" (ኣብ አምላኽ ተጸጊዕካ ምንባር) ከም ዝካሓስ ይአምኑ። ጁናይድ፤ እቲ ዓቢ ናይ ባግዳድ ሱፊ፤ "አምላኽ ንዝሕር ርእሰኻ ምይታካ፡ ብእኡ ኸትኑብር ይገብረካ" ኢሉ ገሊጾዎ ኣሎ። ንሓደ ሱፊ፤ "ርእሰኻ" (አነነት) እቲ ክንጻግን ክጥፍእን ዘለዎ ናይ መወዳእታን ሓደገኛን ጸላኢ እዩ።

5. ንሱፊዝም ዝቐርቡ ነቕፊታታት

ልክዕ ከም ኩሎም ምስጢራዊ ምንቅስቃሳት፡ ሱፊዝም እውን ንነቕፊታ ዝተቐልጠ እዩ። ካብቲ ዝተሓላለኸ መዓልታዊ ናብራ ዝሃድም ወይ ተነጽሎአዊ ባህሪ ዘለዎ ኮይኑ፤ ንማሕበራዊን ስድራቤታዊን ሓላፍነታት ዕሽሽ ይብል እዩ። ንውልቃዊ መንፈሳዊ ስምዒታት ጥራይ ዘይግቡእ ክብደት ይህብ። ብተወሳኺ ድማ ብፍላይ ኣብቲ ማእከላይ ዘመን ዝነበሮ መልክዕ ብዙሓት መደናገርትን መተለልትን ብስሙ ክነግዱ ተራእዮም እዮም። ይኹን እምበር፡ ኣብቲ ናይ ዕብዮት ዘመኑ (ወርቃዊ ዘመን)፡ ሱፊዝም ንብዙሓት ቅኑዓት መንፈሳዊ ደለይቲ ስሒቡ እዩ። ንሳቶም ነቲ ኣእምሮ ክርድኦ ዘይክእል ሰላም፡ ነቲ ክግለጽ ዘይክእል ሰማያዊ ሓጎስ፡ ከምኡ'ውን ነቲ ካብ ሞት ዝሕይወል መለኮታዊ ፍቕሪ ሃንቀው ይብሉ ነበሩ። እቲ ደላይ ድማ ነዚ ኩሉ ኣብቲ ምስ መለኮት ዝግበር ፍጹም ሓድነት ክረኽቦ ተስፋ ይገብር።

ሓደ ሱፊ "ምስ ኣምላኽ ብሕታዊ ርክብ ክህልወኒ እደሊ" ክብል ርእ.ቶኡ ገሊጹ ነይሩ። ነዚ ግን ኣብቲ ንቡር እስልምና ኣይረኽቦን። ብሰንኪ እቲ ካብ ሃይማኖት ንዝወጹ (Apostasy) ዝእዘዝ ጽኑዕ መቐጻዕቲ ፈሪሁ ድማ ንእስልምና ክሓድጎ ኣይደፈረን። ቦቲ ካልእ ሸነኽ ድማ፡ ነቲ ዝደለዮ መንፈሳዊ ዕግበት ኣብቲ ክርስትያናዊ ትምህርቲ መለኮታዊ ባህሪ ክርስቶስ፡ በጃነቱ ወይ ምስጢራ-ስላሴ ክረኽቦ ኣይክእለን። ስለዚ፡ ኣብ እስልምና ይኹን ኣብ ክርስትና ነቲ ዝሃንቀውሉ ርክብ ስለ ዝሰኣነ፡ ናብ ሱፊዝም ተመለሱ።

ⁱ This chapter is based on Dr. Richard Thomas, *op.cit.*, pp.118-155.

ምዕራፍ 8:

ልዕልና የሱስ ኣብ እስልምና

ቁርአን ንየሱስ ክርስቶስ ካብ ከሎም ነብያትን ልኡኻትን ኣብ ዝለዓለ ደረጃ ይሰርዖ፤ ዋላ እውን ካብ መሓመድ ንላዕሊ ልዕልና ይህበ። ናይ የሱስ ቁርአናዊ መዓርጋት፡ ትምህርትታቱ፡ ባህርያቱን ተግባራቱን ንኹሉ ዝመጣጠን የብሉን። ስም ክርስቶስ ኣብ ቁርአን ብቐጥታ ይኹን ብተዘዋዋሪ 93 ግዜ ተጠቒሱ ይርከብ። ሓዲ መሰሊም ብዛዕባ ክርስቶስ ኪሓስብ ከሎ ድማ፡ ኣቓልቦኡ ናብዘም መለኮታዊ ቃል ዝኾኑ ጥቕስታት እዩ ዚምለስ። ሱፊታት ንየሱስ ከምቲ ዝዓበየን ዝለዓለን ነቢይ ገይሮም እዮም ዚርእይዎ። ጃዋድ ኑርባኻሽ "የሱስ ብዓይኒ ሱፊታት" ኣብ ዘርእስታ መጽሓፉ ኸምዚ ይብል፡-

"ቅድሚኡ ዝነበረ ዝኾነ ነቢይ፡ ዋላ እኳ ብፍጹም ምግባራት ዝተሰለመ እንተ ነበረ፡ ናብቲ ናይ የሱስ ደረጃ ዝበጸሐ የለን። ንሱ መርአዩ ፍጹም ሰብኣዊ ፍጡርን፡ ተምሳል ሓቀኛ መምህርን እዩ... ንሱፊታት፡ የሱስ ምልክት ፍጹም ንጽህና እዩ። ሓቀኛ ሱፊ ልክዕ ከም የሱስ ንጹህ ኪኸውን ይናፍቅ።"

ኣታር ዝተባህለ ሱፊ ሊቅ እውን፡ "ኣ ጐይታይ፡ ልክዕ ከም የሱስ ዘለኣለማዊ ንጽህና ምእንቲ ኸረከብ፡ ነዛ ዝረኸሰት ነፍሳይ ኣጽርዮ" ኢሉ ይጽሊ ነበረ።

ኣብ ትውፊት ሱፊ ሓዲ መሳጢ ታሪኽ ኣሎ። ደቀ-መዛሙርቲ የሱስ፡ "መምህር፡ ንነፍሲ-ወከፍና ዝዛ ኣለና፡ ንዓኻ ግና የብልካን" በልዎ። የሱስ ዝዚሰርሖሉ ዝኸረከቡሉ ሓሳብ መጀመርታ እኳ እንተ ዘይተቐበሎ፡ ንሳቶም ግን ኣጥቢቆም ስለ ዝለመንዎ፡ ኣብ መወዳእታ "ሕራይ፡ ነቲ ቦታ ኣነ ኸመርጸ እዩ፡ ንስኻትኩም ድማ ህንጸት ክትጅምሩ ኢኹም" በሎም። ሓዲ መዓልቲ ንሓዲ ድልድል እናተሳገሩ ከለዉ፡ የሱስ "ነቲ ቦታ መሪጸዮ ኣለኹ" ኢሉ ናብቲ ድልድል ኣመልከተ። ንሳቶም ድማ ተገሪሞም፡ "መምህር! እዚ እኮ መሕለፊ ሰብ እምበር፡ ዝዝስራሓሉ ቦታ ኣይኩንን" በልዎ። የሱስ ድማ መለሱ፡- "ከላትና እውን ካብዛ ህይወት እዚኣ ናብታ እትመጽእ ህይወት ንሳገር ኢና ዘለና" በሎም።

መሓመድ ባዕሉ ንየሱስ ኪርእዮ ዓቢ ሃንቀውታ ነይሮዎ እዩ። "ተስፋ ኣገብር፡ ዕድመይ እንተ ተናዊሑ፡ ንየሱስ ወዲ ማርያም ክርእዮ እዩ። ግናኽ ሞት እንተ ቐዲሙኒ፡ እቲ ንየሱስ ዚረኽብ ሰብ ሰላምታይ የብጽሓሉ" ኢሉ ነይሩ። ኣብ ልቡ ከምዚ ዝበለ ቦታ ዝነበሮ ኻልእ ነቢይ የለን። ኣብ ሓዲስ እውን ከምዚ ይብል፡- "ነብያት ኣሕዋት እዮም፤ ኣዴታቶም ዝተፈላለዩ ይኹና እምበር ሃይማኖቶም ግን ሓንቲ እዩ። ካብ ከሉ ሰብ ንየሱስ ወዲ ማርያም ሓዉ ንምጂን ዝያዳ ዝግብእ ኣነ እዩ፤ ምኽንያቱ ኣብ መንጎይን ኣብ መንጎኡን ዝመጸ ነቢይ የለን።" ቁርአን፡ ብፍላይ ድማ ነቶም ንየሱስ ዝሃበም መዓርጋት እንተ መርግጥናዮም፡ የሱስ ክርስቶስ ኣብ እስልምና ዘለዎ ልዑል ቦታ የረጋግጹልና።

I. የሱስ ቃል አምላክ እዩ

ብመሰረት ሱራ 3:45፤ መላእኸቲ ንማርያም ከምዚ በልዎ፡- "አላህ ብሓይ ቃል ካብኡ የበሰረኪ ኣሎ፤ ስሙ ድማ መሲሕ የሱስ ወዲ ማርያም እዩ፤ ኣብዛ ዓለምን ኣብታ እትመጽእን ክቡርን ግናምን፡ ካብዮም ናብ ኣላህ ዝቐረቡ ድማ ሓይ እዩ።" ቁርኣን ወሲኹ እውን፤ "እቲ መሲሕ የሱስ ወዲ ማርያም፡ ልኡኽ ኣላህን እቲ ናብ ማርያም ዘውረዶ ቃሉን ካብኡ ዝኾነ መንፈስን እዩ" ይብል (ሱራ 4:171)። ኣብ ብምሉኡ ቁርኣን፡ ካብ የሱስ ወጻኢ "ቃል አምላክ" ተባሂሉ ዝተጻውዐ ካልእ ኣካል የለን፤ እዚ ድማ ካብ መዓርግ ልኡኽ፡ ነቢይ፡ ኣጠንቃቕቂ ወይ ሰባኺ ንላዕሊ ዝለዓለ ክብርን መንነትን ዘመልከት መዓርግ እዩ።

ኣብ ሓድሽ ኪዳን፡ እዚ "ቃል" ዝብል መዓርግ ሰለስተ ንጹር ትርጉማት ኣለዎ፡-

- **የሱስ ዘለኣለማዊ እዩ።** አምላክ ፈጹሙ ቃል-ኣልቦ ወይ ድምጹ-ኣልቦ ኮይኑ ኣይፈልጥን፤ ንሱ ኩሉ ግዜ ምስ ፍጥረቲ ይረዳዳእ ነበረ። ስለዚ የሱስ እቲ ዘለኣለማዊ ቃል አምላክ እዩ። "ቃል ብመጀመርታ ነበረ፡ እቲ ቃል ድማ ኣብ አምላክ ነበረ፡ እቲ ቃል እውን አምላክ ነበረ። ንሱ ብመጀመርታ ኣብ አምላክ ነበረ" (ዮሃንስ 1:1-2)።
- **የሱስ ምሉእ መለኮታዊ ስልጣን ኣለዎ።** ሓይ ቃል ኩሉ ግዜ ስልጣን ናይቲ ተዛራባይ ይስከም እዩ። ስለዚ የሱስ ምሉእ ስልጣን ኣምላክ ኣለዎ፤ ቃል አምላክ ድማ ኩሉ ትእዛዛቲ ይፍጽም። የሱስ ተአምራት ዝገበረሉ ምኽንያት እውን እዚ እዩ። ንሱ ባዕሱ፡ "ኣብ ሰማይን ኣብ ምድርን ኩሉ ስልጣን ተዋሂቡኒ ኣሎ" ኢሉ እዩ (ማቴዎስ 28:18)።
- **የሱስ ንአምላክ ይገልጽ እዩ።** ናይ ሓይ ሰብ ቃል፡ ባህሪኡን መንነቱን የርእይ እዩ። ሓይ ሰብ ብዝዛረበ ቃል ኣቢሉ መንነቱ ይቐልዕ። የሱስ ከም ቃል አምላክ መጠን፡ ንአምላክ ገሊጹልና እዩ። ንሱ፤ "ነዓይ ዝረኣዮ ነበረኣዮ" (ዮሃንስ 14:9)፡ ከምኡውን "ንአምላክ ሓይ እኳ ዝረኣዮ የልቦን፤ እቲ ኣብ ሕቁፊ ኣቦኡ ዘሎ ሓይ ወዳ ንሱ ዝለጸ" (ዮሃንስ 1:18) ብምባል መንነቱ ኣዊጁ እዩ።

እስላማውያን ሊቃውንቲ ከም ኣል-ራዚን ኣል-ጅላላንን፡ የሱስ "ቃል አምላክ" ዝተባህለሉ ምኽንያት ኣምላክ "ኹን" (Kun) ብዝብል ትእዛዝ ስለ ዝፈጠሮ ጥራይ እዩ ይብሉ እዮም። ግናኹ እዚ ትንተና እዚ ብሰለስተ ምኽንያታት ምስ ሓቂ ክሰማማዕ ኣይክእልን እዩ፡-

ቀዳማይ፤ ኣዳም ብትእዛዝ ቃል አምላክ እኳ እንተተፈጥረ፡ ፈጹሙ ግን "ቃል አምላክ" ተባሂሉ ኣይተጻውዐን። **ካልኣይ**፤ እቲ ኣብ ቁርኣን ዘሎ "ስሙ መሲሕ ዝኾነ ቃል ካብኡ" ዝብል ሓረግ፡ እቲ "ቃል" ንባዕሉ ሓይ **ኣካል** (Person) ምዃኑ የረጋግጽ። ምኽንያቱ እቲ ብዓረብኛ "ኢስሙሁ" (ስሙ) ዝብል ተባዕታይ ጾታ ዘመልከት ቃል፡ ነቲ "ከሊማ" (ቃል) ዝብል ብባህሪኡ ኣንስተይቲ ጾታ ዘለዎ ቃል ንምግላጽ ተጠቐሙሉ ኣሎ፤ እዚ ድማ ነቲ ቃል ከም ውልቀ-ኣካል እዩ ዝገልጽ። **ሳልሳይ**፤ ሓይ ነገር በቲ ዝተፈጥረሉ መሳርሒ ስም ምጽዋዕ ስነ-ምግታዊ ኣይኮነን። ንኣብነት፡ ሓይ መጽሓፍ ኣብ ኮምፒተር ስለ ዝተጻሕፈ፡ ነቲ መጽሓፍ "ኮምፒተር" ኣይንብሎን ኢና፤ የግዳስ መጽሓፍ ጥራይ ኢና ንብሎ። አምላክ ንየሱስ ብትእዛዝ ቃሉ ፈጠርዎ እንተኾይኑ እውን፡ የሱስ "ቃል" (ከሊማ) ክበሃል ኣይክእልን እዩ፤ ምኽንያቱ ንሱ እቲ ትእዛዝ ባዕሉ ዘይኮነስ፡ **ውጽኢት ናይቲ ትእዛዝ** ስለ ዝኾነ።

II. የሱስ ፈጣሪ እዩ

ቁርአን: "እቲ መሲሕ የሱስ ወዲ ማርያም... ካብኡ (ካብ ኣላህ) ዝኾነ መንፈስ እዩ" ብምባል ይገልጹ (ሱራ 4:171)። ኣብ ብምሉኡ ቁርአን፡ እዚ "ካብኡ ዝኾነ መንፈስ" (Ruhun minhu) ዝብል ፍሉይ መዓርግ ዝተዋህበ ካልእ ኣካል የለን። ብርግጽ ድማ ቁርአን፡ ኣምላኽ ንየሱስ በዚ ልዑል መዓርግ እዚ ካብ ኩሎም ነብያት ከም ዝፈለየ ብግልጹ ይዛረብ እዩ።

ከምቲ "ካብኡ ዝኾነ መንፈስ" ዝብል መጻውዒኡ፡ የሱስ ኣብቲ መለኮታዊ ግደ ጥራሕ ዝኾነ "ምፍጣር" (Creation) ብምሉእ ከካፈል ከሎ ይርእዮ። ኣብ ቁርአን፡ የሱስ ንደቂ እስራኤል ከምዚ ይብሎም፡- "እነ ካብ ጭቃ ምስሊ ዑፍ እፈጥረልኩም (akhluqu) እየ፤ ናብኡ ድማ ኡፍ ክብል እየ እም፡ ብፍቓድ ኣላህ ህያው ዑፍ ከኸውን እዩ" (ሱራ 3:49)። ቁርአን እውን ንኣላህ ጠቐሱ ንየሱስ፡- "ብፍቓድ ካብ ጭቃ ምስሊ ዑፍ ትፈጥር (takhlugu) ከም ዝነበርኩ..." ብምባል ይምስክር (ሱራ 5:110)። መብዛሕትኦም ናይ እንግሊዝኛ ትርጉማት ቁርአን፡ ነታ "አክሊቁ" (akhluqu) እትብል ናይ ዓረብኛ ቃል፡ "እስርሕ"፡ "እጉብር" ወይ "እቐርጽ" ብዝብሉ ቃላት ይትክእዎ። ይኹን እምበር፡ እቲ ዝያዳ ትኽክለኛን ቅኑዕን ትርጉም "እፈጥር" ዝብል እዩ። ኣምላኽ ንኹሎም ደቂ-ሰባት ከም ልግሲ፡ ፍትሒ፡ ምሕረትን ሰናይ ግብርን ዝኣመሰሉ ባህርያቱ ብወሰን ከካፈሉ ፈቕዱሎም እዩ። ንነብያቱ እውን ተኣምራት ናይ ምግባርን መጻኢ ናይ ምዝራብን ሓይሊ ሂብዎም ይኸውን፤ ግናኹ፡ እቲ ናይ "ምፍጣር" ስልጣን ንርእሱ ጥራይ እዩ ሒዘዎ። እቲ የሱስ ኣብታ ናይ ጭቃ ዑፍ ህይወት ንምሃብ "ኢፍ" ዝበለሉ ምስጢር፡ ልክዕ ከምቲ ኣምላኽ ንኣዳም ካብ ሓመድ ምድሪ ዝፈጠር፡ የሱስ እውን ካብ ዘይነበረ ናብ ህልውና ናይ ምምጻእ (ካብ ባዶነት ናብ ህላዌ ናይ ምምጻእ) መለኮታዊ ዓቕሚ ከም ዘለዎ ዘረጋግጽ እዩ።

ነዚ ሓቂ እዚ ምስቲ ቁርአን ንኣምላኽቲ ጣኦት ዘላግጸሉ ሓሳብ ኣነጻጽር፡-

ሱራ 22:73

"እዮም ካብ ኣላህ ወጻኢ እትጽውዕዎም (እተምልኹዎም)፡ ኩሎም ተኣኪቦም እኳ እንተ ዝጸዕሩ፡ ሓንቲ ዝበሉ እኳ ከፈጥሩ ኣይከእሉን እዮም፤ እታ ዝበሉ ገለ ነገር እንተ መንዚዎቶም ድማ ካብኣ ከድሕንዎ ኣይከእሉን እዮም። እቲ ደላይን እቲ ዝድለይን (እቲ ጣኦትን እቲ ኣምላኺን) ክሳብ ክንደይ ድኹማት እዮም!"

ኣብ ሓድሽ ኪዳን እውን፡ የሱስ ዝተባረመ ዝነበሩ ናይ ፈጠራ ተኣምራት "ብመለኮታዊ ስልጣኑ" እምበር "ብፍቓድ ኣምላኽ" ጥራይ ዝተገደቡ ከም ዘይነበሩ ክነስተውዕል ይግባእ። ንኣብነት፡ ሙሴ በትሩ ናብ ተመን ክቕይር ከሎ ንቀጥታዊ ትእዛዝ ኣምላኽ ተኣዚዞ እዩ። የሱስ ግና ንኣልኣዛር ካብ መቓብር ከተንስኦ ከሎ (ዮሃንስ 11)፡ ወይ ድማ ነቲ ዕዉር ኮይኑ ዝተወልደ ሰብኣይ ከሕውዮ ከሎ (ዮሃንስ 9)፡ ካብ ኣምላኽ ትእዛዝ ኣይተጸበየን፤ የግዳስ ብናይ ዝኣርእሱ መለኮታዊ ስልጣን እዩ ፈጸመዎ።

III. የሱስ ገና ኣብ ማሕጸን ከሎ ተፈላጥነት ምርካቡ

የሱስ፡ ገና ኣብ ማሕጸን ኣዲኡ ኹሎ እምነት ዝተተብረሉ እንኮ ነቢይ እዩ። ኣብቲ ብዛዕባ የሕያ (መጥምቀ ዮሃንስ) ዚትርኽ ቁርኣናዊ ዛንታ፤ መላእኸቲ ንዝካርያስ፡ ወዳ "ንኣደ ካብ ኣላህ ዝኹነ ቃል ከረጋግጽ እዩ" (ሱራ 3:39) ኢሎም ኣበሰርዎ። እስላማዊ ሊቕ ኣል-ራዚ ነዚ ሓሳብ እዚ ኪገልጽ ከሎ፤ "እቲ 'ቃል ኣላህ' ተባሂሉ ዘሎ የሱስ ምዃኑ፡ መብዛሕትኦም ተንተንቲ ዚሰማምዑሉ ሓቂ እዩ" ይብል። ይኹን እምበር፤ እቲ "ምርግጋጽ" ወይ ምስክርነት፡ የሱስ ናብ ፈላግ ዮርዳኖስ ቅድሚ ምብጽሑ ኣዝዩ ኣቐዲሙ እዩ ተፈጻሙ። ኣል-ራዚ ልክዕ ከም ኢብን ካሲር፤ ብዛዕባ እቲ ኣብ መንጎ ማርያምን ኤልሳቤጥን ዝተገብረ ርክብ ከምዚ ኢሎ ይገልጽ፡- "ኣደ የሱስ ምስ ኣደ የሕያ (መጥምቀ ዮሃንስ) ተራኸባ፤ ክልቲኦን ድማ ጥኑሳት ነበራ። ሸዑ ሰበይቲ ዘካርያስ ንማርያም፤ 'እቲ ኣብ ውሽጢይ ዘሎ [የሕያ]፤ ነቲ ኣብ ውሽጥኺ ዘሎ [የሱስ] ኪሰግደሉ ይስማማኒ ኣሎ' በለታ።"

ወዲ ሓወቦ መሓመድ ዝኹነ ኢብን ዓባስ እውን ነዚ ሓቂ የጽንዖ፤ የሕያ ኹብ የሱስ ብሽዱሽተ ኣዋርሕ ይዓቢ ከም ዝነበረን፡ ንየሱስ ከም "ቃል ኣላህን" "መንፈሱን" ገይሩ ብምቕባል፡ ቀዳማይ ዝኣመነን ዘረጋገጸን ንሱ ምዃኑን ይገልጽ። ሙስሊማት ንየሕያ(መጥምቀ ዮሃንስ) ከም ዓቢ ነቢይ እዮም ዝርእይዎ። ኣል-ሱዩቤ ነዛ ጥቕሲ (ሱራ 3: 39) ኪትርጉም ኹሎ፤ "ካብ ሰማይ ዝመጸ ድምጺ፤ የሕያ (መጥምቀ ዮሃንስ) መራሒ ኣመንቲ ስለ ዝኹነ፡ ካብ ኣንስቲ ካብ ዝተወልዱ ስሎም ዝዓበየ እዩ" ይብል። ጀላላን ድማ የሕያ፤ "ኣብ ሃይማኖት ከም ልዑል ስልጣንን መርኣያን ዝጥቀስ ፍሉጥ ኣካል እዩ" ብምባል ይገልጻ። ይኹን እምበር፤ የሕያ(መጥምቀ ዮሃንስ) ኹምዚ ዝበለ ልዑል ጻውዒትን ብዕድመ ምቕዳምን እናሃለዎ ኹነሱ፤ ገና ኣብ ማሕጸን ከሎ ንየሱስ ከም ዝሰገደሉ ቁርኣን ይቕበል እዩ። የሱስ ካብ ዝኹነ ነቢይ ንላዕሊ ዝለዓለ ኹብርን ምስጋናን ዝግብኦ ኣካል እዩ፤ ምኽንያቱ ንሱ ካብ ተራ ነቢይነት ንላዕሊ "ቃል ኣምላኽ" ስለ ዝኹነ እዩ።

IV. የሱስ ብተኣምራታዊ መገዲ ተወሊዱ

ቁርኣን ኣብ ሱራ 19:19-21፤ መልእኸ ጂብሪል ናብ ማርያም መጸኢ፡ "እነ **ንጹህ** (ሓጢአት ዘይብሉ ወይ ዘይስሕት) ወዲ ኸህበኪ፡ ካብ ጐይታኺ ዝተለኣኸኩ ልኡኽ ጥራይ እዮ" ኹም ዝበለ ይገልጽ። ማርያም ድማ ተገራማ፡ "ሰብኣይ ኹይተንከፈኒ፡ ኣመንገራ እውን ኹይኩንኩስ፡ ከመይ ኢሉ ወዲ ከህልወኒ ይኸእል?" በለት። ጂብሪል ድማ፡ "ኸምኡ ከኹውን እዩ፤ ጐይታኺ፡ 'እዚ ንዓይ ቀለል እዩ፤ ንሰባት ምልክት፡ ኻባና ድማ ምሕረት ምእንቲ ከረኽቡ ኸንገብር ኢና። እዚ ድር ዝተወሰነ ጐይታ እዩ' ይብል ኣሎ" ብምባል መለሰላ።

ቁርኣን ወሲኹ ኹምዚ እውን ይበል፡-

ሱራ 66:12

"ማርያም ጻል ኢምራን፤ እታ ንጽህናኣ ዝሓለወት፤ ኣብ ውሽጢ ኣካላታ ድማ ካብ መንፈስና ኡፍ ዝበልናላ... ንሳ እውን ሓንቲ ኹብቶም እሙናት ባሮት እያ።"

እስላማዊ ሊቕ ኣል-ሱዲ (Al-Suddi) ኣብዚ ጥቕሲ እዚ ርእይቶ ኪህብ ኹሎ፤ "እቲ መልእኸ ጂብሪል ዘፈር ኹዳን ማርያም ሒዙ ኡፍ በለሉ፤ እቲ ትንፋስ ድማ ናብ ማሕጸን ብምብጻሕ ንየሱስ ጠነሰቶ" ይበል። ቁርኣን የሱስ "ልኡኽ

አላህን ናብ ማርያም ዘመሓለፎ ቃሉን፡ "ኸብኡ ዝኹነ መንፈስን" ምዃኑ ይዛረብ (ሱራ 4:171)። እዚ ድማ የሱስ ብሰብአዊ አቦ ዘይኮነስ፡ ብመንፈስ ቅዱስ ብተአምራታዊ መገዲ ኸም ዝተጠነሰ የረጋግጽ። እቶም ንተአምራታዊ ጽንሰትን ልደትን የሱስ ኬቃልልዎ ዚደልዩ ገለ ሙስሊማት፤ ምስ ኡዳም የነጻጽርዎ። "ኡዳም አቦን ኢድን የብሉን" ይብሉ። እዚ ሓቂ እዩ፤ ግናኸ ኡዳም (ኸም ሄዋን) ብተአምራት ጥራይ እዩ ናብ ህልውና ኪመጽእ ዚኸእል ነይሩ። ልደት የሱስ ግን ኸም ኡዳም ብግድን ዝተፈጸመ ተአምራት ኣይነበረን። እቲ ቐንዲ ምስጢር፡ የሱስ ብፍሉይ ተአምራታዊ መገዲ ናብዛ ዓለም ክመጽእ ፍቓድ ኣምላኽ ስለ ዝነበረ እዩ እዚ ድማ "ንሰባት ምልክት፡ ኸባና ድማ ምሕረት ምእንቲ ኸንገብር" (ሱራ 19:21) ዚዓለመ እዩ። በዚ ምኽንያት የሱስ ኣብ መንጎ ደቂ-ሰባት መዘና የብሉን፤ ንሱ እቲ ዝለዓለ ቦታ ሓዙ ይርከብ።

እስላማዊ ሊቕ ኣል-ባይዳዊ እውን ልደት የሱስ ተአምራታዊ ምዃኑ ይሰማማዕ። የሱስ በዚ መለኮታዊ መገዲ ስለ ዝተወልደ ድማ፤ ኣብ መንጎ ኰሎም ልኡኻት ኣምላኽ ፍሉይን መወዳደርቲ ዘይብሉን ምዃኑ ይገልጽ።

V. የሱስ ኣብዛ ዓለም እዚአን ኣብታ እትመጽእን "ክቡር" (Eminent) እዩ

ቁርአን፡ መላእኸቲ ንማርያም ዘበሰሩዎ ሰማያዊ መልእኸቲ ኸምዚ ኢሉ ያቃልሑ፡- "አላህ ብሓይ ቃል ካብኡ የበሰረኪ ኢሎ፤ ስሙ ድማ መሲሕ የሱስ ወዲ ማርያም እዩ። ኣብዛ ዓለምን ኣብታ እትመጽእን ክቡርን ልዑልን፡ ናብ ኣምላኽ ካብ ዝቐረቡ ድማ ሓደ እዩ" (ሱራ 3:45)።

ኣል-ራዚ ነዚ ሓሳብ እዚ ኸገልጽ ኸሎ፤ "እዚ ነቶም መላእኸቲ ዝተዋህበ ዓይነት ዓቢ ምስጋና እዩ። ኣምላኽ በዚ መግለጺ እዚ፡ ንየሱስ ምስ መላእኸቲ ኣብ ሓደ ደረጃን ክብረትን ሰሪዕዎ ኣሎ" ይብል። ወሲኹ እውን፤ እቲ ንየሱስ ዘሰንዮ ዝነበረ መልእኸ ጂብሪል፡ እቲ ንኣምላኽ ዝቐረበን ካብ ኰሎም መላእኸቲ ዝበለጸን ምዃኑ ይገልጽ። ጂብሪል ድሕሪ እቲ ዝለዓለ ኣምላኽ ጥራይ እዩ ካልኣይ ደረጃ ሓዙ ዝርከብ፤ ሙስሊማት ድማ ንዕኡ ኸም መንፈስ ቅዱስ እዮም ዝወስድዎ።

ብመሰረት ትንተና ኣል-ራዚ፡ ጂብሪል ምስ ኣምላኽ ጥብቂ ዝምድና ኣለዎ። "ናብኣ መንፈስና ለእኸና፡ ንሱ ድማ ብመልክዕ ፍጹም ሰብ ተገልጸዎ" (ሱራ 19:17) ዝብል ጥቕሲ ክትርጉም ከሎ፤ ኣል-ራዚ፡ "ኣምላኽ ንጂብሪል 'መንፈሱ' ኢሉ ዝጸውዖ፡ ንሱ ናይ ሃይማኖታዊ ህይወት ቀንዲ መሰረት ስለ ዝኸነ፡ ወይ ድማ ከምቲ ንሓደ ኣዝዮ እትፈትዎ ኣካል 'መንፈሱ' እትብሎ፡ ፍቕሩን ቅርቡን ንምግላጽ እዩ" ይብል። ኣምላኽ ንጂብሪል ከም ቀዋሚ ብጻይ ገይሩ ንየሱስ ምሃቡ፡ የሱስ ኣብ ቅድሚኡ ኣምላኽ ክሳብ ክንደይ ክቡር ምዃኑ ዘመልክት ዓቢ ምስክርነት እዩ። ዋጋ ናይ ሓደ ህያብ ንኸብሪ ናይቲ ተቐባሊ እዩ ዝምዝን፤ ካብቲ ምስ መንፈስ ቅዱስ ዝግበር ቀጻሊ ርክብ ዝበልጽ ክቡር ህያብ ድማ የለን።

እታ "ክቡር" (Eminent) ትብል ቃል ብዓረብኛ "ዋጂህ" (Wajih) ትብሃል፤ ንሳ ድማ ካብታ "ዋጅህ" (ገጽ - Face) ትብል ቃል ዝመጸት እያ። ኣል-ራዚ ኣብ ሱራ 3:45 ክትንትን ከሎ፤ "'ዋጂህ' ማለት ፍሉይነት ወይ ልዕልና ማለት እዩ፤ ምኽንያቱ 'ገጽ' እቲ ዝበለጸን ዝኸበረን ክፍሊ ናይ ሰብነት እዩ። ናይ ሓንቲ ከተማ ዝለዓሉ ዜጋታት 'ወጃሃ' (ብዙሕ ቁጽር ናይ ዋጂህ) ይበሃሉ። ልክዕ ከምቲ ኣብ ሓደ ሰብነት ሓደ ገጽ ጥራይ ዘሎ፡ ከምኡ ድማ ኣብ

ምድራዊ ህይወት ኮነ አብታ እትመጽእ ህይወት ከም የሱስ ዝኸበረ ሓደ አካል ጥራይ እዩ ዘሎ። እቲ የሱስ ዘለዎ ልዑል ደረጃ (Pre-eminence) ቐጻልን። ንዘለአለም ዝነበርን እዩ። የሱስ አብዛ ህይወት 'ዋጂህ' እዩ። ምኽንያቱ ኩሉ ልማኖኡ ይስምዑሉ እዩ ንሱ ንሙታን የተንስእ። ንዕውራትን ለምጻማትን ድማ የሕዊ ነበረ። የሱስ አብታ እትመጽእ ዓለም እውን 'ዋጂህ' እዩ። ምኽንያቱ ኣምላኽ ምእንቲ እቶም ናይ ሓቂ ህዝብ ከማልድ (Intercede) ገይርዎ እዩ። ኣምላኽ ድማ ንምልጃኡ ብሓጎስ ይቐበሎ እዩ" ይብል። የሱስ ኣብ ምድሪ ኣብ ዝነበረሉ ግዜ፡ ተግባራት ምልጃኡ ካብ ሓይሊ ሞት ዝበርትዑ ነበረ። ኣብታ እትመጽእ ህይወት ድማ፡ ምልጃኡ ካብ ሓይሊ ገሃንም ዝሕይል ክኸውን እዩ። እቲ የሱስ ኣብ ምድራዊ ህይወቱ ዘርአዮ 'ክብሪ' (Eminence)፡ መለክዒ ናይቲ ኣብታ እትመጽእ ዓለም ዘለዎ 'ክብሪ' እዩ።

ናይ እስልምና ሊቕ ኣል-ባይዳዊ እውን ክብሪ የሱስ ኣብ ምድራዊ ህይወቱ ይኹን ኣብታ እትመጽእ ህይወት መዘና ኸም ዘይብሉ ይዘረብ። ኣብ ካልእ ትንተናኡ (ሱራ 2:253) ድማ፤ "ኣምላኽ ንተአምራት የሱስ ምኽንያት ናይቲ ንዕኡ ምብላጻ (Preferment) ገይርዎ እዩ፤ ምኽንያቱ ንሓቶም ንጹር መለኮታዊ ምልክታትን ዓበይቲ ተአምራትን ስለ ዝኹኑ። ብሓባር ክርእ ከሎ፡ ከምዚ ዓይነት ተአምራት ብካልእ ዝኹን ሰብ ኣይተገብረን" ይብል።

ናይ እስልምና ሊቕ ኣል-ዛማኽሻሪ ብወገኑ፤ "'ኣብዛ ዓለም ክብሪ' ማለት ነብይነትን ኣብ ልዕሊ ኩሎም ሰባት ዝለዓለ ቦታ ምሓዝን ማለት ኪኸውን ከሎ፤ ኣብታ እትመጽእ ዓለም ድማ 'ምልጃ'ን (Intercession) ኣብ ገነት ዝለዓለ መዓርግ ምርካብን ማለት እዩ" ይብል። ኣብ ሱራ 39:44፡ ቁርኣን መሰል ምልጃ ንኣምላኽ ጥራይ እኳ እንተሃበ፤ ሱራ 3:45 ግን የሱስ ብሰንኪ እቲ "ኣብዛ ዓለምን ኣብታ እትመጽእን" ዘለዎ ክብሪ፡ መሰል ምልጃ ከም ዘለዎ ይዘረብ። ታሪኽ እስላማዊ ስነ-መለኮት (Fiqh)፡ ኣብ ልቢ ደቂ-ሰባት ሓይል ዝኹን ናይ "ማእኸላይ" (Mediator) ጽምእ ኸም ዘሎ የርኢ። እዚ ድማ ኣብ ሱራ 37:107 "ንሕና [ንወዲ ኣብርሃም] ብዓቢ መስዋእቲ ተበጀናዮ" ብዝብል ተገሊጹ ኣሎ። የሱስ ክርስቶስ ጥራይ እዩ ነዚ ባህርያዊ ድሴት ናይ ምልጃን በጃነትን (Atonement) ክርዊ ዝኸእል። ቁርኣን ንሙስሊ ማት "ከምቶም ንሙሴ ዘጨነቐዎ ኣይትኩኑ፡ ኣላህ ግን ካብቲ ዝበልዎ ነጻ ገይርዎ፡ ንሱ [ሙሴ] ድማ ኣብ ቅድሚ ኣላህ ክቡር (Eminent) ነበረ" ይብል (ሱራ 33:69)። ግናኸ ክብሪ ሙሴ ኣብዛ ሓላፊት ዓለም ጥራይ ዝተወሰነ ነበረ። ብእንጻሩ ግን፡ ከምቲ ኣል-ራዚ ዝበሎ፡ የሱስ ኣብዛ ዓለም ስልጣን ነብይነትን ኣብ ልዕሊ ሰባት ልዕልናን (Supremacy) ኣለዎ፤ ኣብታ እትመጽእ ድማ ስልጣን ምልጃን ኣብ ገነት ዝለዓለ መዓርግን ኣለዎ።

ኩሉ ክቡር ዝኹን ሰብ ልዑል ክብሪ (High-honored) ኣይወሃቦን እዩ፤ ምኽንያቱ ኣብ ገነት ዘለዉ ሰባት ዝተፈላለዩ ደረጃታት ስለ ዘለዎም። ስለዚ ኣላህ "ኣብ ስለሰተ ጉጅለ ክትከፋፈሉ ኢኹም... እቶም ቀዳሞት ዝኹኑ ቀዳሞት እዮም። ንሓቶም እቶም [ናብ ኣላህ] ዝቐረቡ እዮም" ይብል (ሱራ 56:7,10,11)። መጽሓፍ ቅዱስ እውን ተመሳሳሊ ፍልልይ የቀምጥ፡- "ሙሴስ... ኣብ ኩሉ ቤቱ ኸም ኣገልጋሊ (Servant) እሙን ነበረ... ክርስቶስ ግና ከም ወዲ (Son) ኣብ ልዕሊ ቤቱ እዩ" (ኦብራውያን 3:5-6)። ኣብ ጉዳይ ሽምግልና ወይ ሽምግልና (Mediation)፡ ቁርኣን ንየሱስ ካብ መሓመድ ኣዝዩ ኣብ ዝለዓለ ደረጃ የቀምጦ። ስለዚ እዩ ኣላህ ንነብዩ መሓመድ፡ "ንዓታቶም ይቐጥቡ ሓቲትካሎም ወይ ኣይሓተትካሎም፤ 70 ግዜ እኳ ይቐጥቡ እንተ ሓቲትካሎም፡ ኣላህ ኣይከምሕሮምን እዩ" ዝበሎ (ሱራ 9:80)።

VI. የሱስ ሓጢአት የብሉን (ዘይጋገ)

ሱራ 19:19፤ እቲ ንማርያም ዝተዛረባ መልእኽ፡ ንየሱስ "ዛኪያን" (Zakeian ቅዱስ፡ ወይ ብዘይ ኣበር፡ ወይ ሓጢአት ዘይብሉ ወዲ) ኢሉ ኸም ዝጸውዖ ይገልጽ። ቁርኣንን ሓዲዝን የሱስ እንኮ ሓጢአት ዘይብሉ ሱብ ምዃኑ ይሰማምዑ። ኣል-ባይዳዊ "ቅዱስ ወዲ" ማለት "ካብ ሓጢአት ንጹህ ዝኾነ ወዲ" ማለት እዩ ይብል። እታ "ዛኪያ" እትብል ቃል ኣብ ሱራ 18:74 ንሓዲ ንእሸቶ ወዲ ንምግላጽ ተጠቐሳ ኣላ፤ ኣብኡ ኣል-ጃላላን "ካብ ቅትለት ካልእ ነፍሲ ንጹህ ዝኾነ" ኢሉ ይትርጎማ። ብመሰረት ቡኻሪ፡ መሓመድ፡ "ዝኾነ ውሉድ ኣዳም ክውሊድ ከሎ፡ ሰይጣን ብኸልተ ኣጽብዑ ኣብ ክልቲኡ ሸነኽ ሱብነቱ ይወግኦ እዩ - ብዘይካ የሱስ ወዲ ማርያም፤ ንዕኡ ሰይጣን ክትንክፎ ምስ ፈተነ፡ መጋሪጃ (ጋሪዶ) ወጊኡ [ክትንክፎ ኣይከኣለን]" ይብል።

ቁርኣን፡ ልክዕ ከም ብሉይን ሓድሽን ኪዳን፡ ሓጢአት ነብያትን ሃዋርያትን ይምዘግብ እዩ። ንሓጢአት ኣዳም (ሱራ 20:121)፡ ንዮሀ (ሱራ 71:26-28)፡ ንኣብርሃም (ሱራ 37:89)፡ ንኣሮን (ሱራ 7:150-152)፡ ንሙሴ (ሱራ 28:15,16)፡ ከምኡ'ውን ንዳዊት (ሱራ 38:20-25) ይዘርዘር። ንመሓመድ እውን ከም ዝሓጠኦ ይገልጽ። ሓዲ እዋን ኣላህ "ነቲ ዝኸበደካን ዝተጻዕነካን ጸርካ [ሓጢአትካ] ካብኻዶ ኣየልዓልናልካን?" ብሎ (ሱራ 94:1-3)። ኣብ ካልእ ግዜ ድማ ኣላህ "ኣላህ ነቲ ዝሓለፈን ዝመጽእን ሓጢአትካ ምእንቲ ኸምሕረካ፡ ግሁድ ዓወት ሂብናካ ኣለና" ብሎ (ሱራ 48:2፤ ከምኡ'ውን 40:55, 4:106, 47:19 ተመልከት)። ኣብ ሱራ 9:43 መሓመድ "ኣላህ ይቕጥብኩም ንገሩናልኩም፡ እቶም ሓቂ ዝዛረቡ ክሳብ ዝለለዩን ነቶም ሓሰውቲ ድማ ክሳብ እትፈልጡም፡ ስለምንታይ [ካብ ውግእ ንክተርፉ] ፍቓድ ሂብካዮም?" ተባሂሉ ተወቀሰ። ኣብ ሱራ 80:1-4 ድማ፡ መሓመድ ንሓዲ ዕዉር ሱብኣይ ሸለል ምስ ብሎ፡ ቁርኣን "ገጹ ጸውገ፡ እቲ ዕዉር ናብኡ ስለ ዝመጸ ድማ ገጹ ኣዞረ ይብል። እንታይ ይፈልጥ፡ ምናልባት ይነጽህ [ኣብ እምነት ይዓቢ] ይኸውን፡ ወይ ድማ መዘኻኸሪ ይጠቕሞ ይኸውን?" ይብል።

ሓዲስ፡ መሓመድ "ኣብ መዓልቲ ካብ ሱብዓ ግዜ ንላዕሊ ንኣላህ ይቕጥብኩም ይብሉ ይልምንን" ከም ዝነበረ ይገልጽ። ቡኻሪ እውን እዚ ናይ መሓመድ ጸሎት መዘገብ ይደልዎ።

"ኣ ኣላህ! ንጌጋይ፡ ንድንቁርናይ፡ ኣብ ግብረይ ንዝገበርክዎ ዶብ ምሕላፍ፡ ከምኡ'ውን ንስኻ ካባይ ንላዕሊ እትፈልጡ ኩሉ ይቕጥብኩም። ኣ ኣላህ! ንዝገበርክዎ ጌጋ ብዋዛ ይኹን ብቐም ነገር፡ ብዘይፍላጥን ብፍላጥን ንዝገበርክዎ ጌጋታት፡ ኩሉ እዚ ኣባይ ዘሎ ይቕጥብኩም። ኣ ኣላህ! ንሓጢአተይ ብማይን በረድን ሕጸብ፤ ልክዕ ከምቲ ጻዕዳ ክዳን ካብ ርስሓት ዝጸረ፡ ንልባይ ካብ ኩሉ ሓጢአት ኣጽርዮ። ከምቲ ንምብራቕን ምዕራብን ዘርሓቕካዮ፡ ኣብ መንገደን ኣብ መንገደን ሓጢአተይን ነዊሕ ርሕቀት ግበር።"

ቡኻሪ ወሲኹ "ክሳብ እታ ናይ መወዳእታ ትንፋሱ ይቕጥብኩም ምሕታት ቀጸለ" ይብል። ቁርኣን ብዛዕባ ብልሹውነት ኩሉ ዘርኢ ሱብ ብግልጺ ይዛረብ (ሱራ 2:36, 7:24, 11:9, 12:53, 100:6 ተመልከት)። ሓዲስ እውን "ሰይጣን ኣብ ኣእምሮ ሱብ ልክዕ ከምቲ ደም ዝዘውር ይዘውር" ይብል። ይኹን እምበር፡ ቁርኣን ይኹን ሓዲስ ብዛዕባ ዝኾነ ሓጢአት የሱስ ዋላ ሓንቲ ኣይዛረቡን። ብኣንጻሩ፡ ክልቲኦም ብዛዕባ እቲ መወዳድርቲ ዘይብሉ ቅድስናኡን ንጽህናኡን ይምስክሩ። ዋላ ሓዲ ነብዩ ወይ ልኡኽ፡ ክሳብ ክንደይ ዓቢ ይኹን፡ ፍጹምነት (Infallibility) ንርእሱ ኣይተዛረበን። የሱስ ግና ንጸላእቱ "ካብኻትኩም ብዛዕባ ሓጢአት ዝረትዓኒ መን እዩ?" ኢሉ ሓተቶም (ዮሃንስ 8:46)። "ዝኣኢ እዞ ዓለም [ሰይጣን] ይመጽእ ኣሎ፡ ኣባይ ድማ ሓንቲ እኳ የብሉን" ኢሉ ኣወጀ (ዮሃንስ 14:30)።

ጲላጦስ ነቲ ኣይሁድ ኣብ ልዕሊ የሱስ ዘቐረብዎ ክሲ ምስ መርመረ: "ኣነ ሓንቲ በደል እኳ ኣይረኽቡኩሉን" በለ (ዮሃንስ 18:38, 19:4,6)። ጲላጦስ ባዕሉ "ኣነ ካብ ደም እዚ ጻድቕ ሰብ ንጹህ እየ" ብምባል ካብቲ ፍርዲ ኢዱ ተሓጸበ (ማቴዎስ 27:24)።

VII. የሱስ ልዕል ዝበለን ዝተኸብረን (High and Lifted Up) እዩ

ቁርኣን ከምዚ ይብል:-

ሱራ 2:253

"ካብቶም ልኡኻት ንገለ ካብ ገለ ኣብሊጽናዮም ኢና። ገሊኦም ኣላህ ብቐጥታ ተዛሪብዎም እዩ፤ ንገለ ድማ ናብ ልዑል ደረጃ ልዕል ኣበሎም። ንየሱስ ወዲ ማርያም ድማ ንጹር ምልክታት ሂብናዮ፡ ብመንፈስ ቅዱስ እውን ኣበርቲዕናዮ።"

ቁርኣን፡ የሱስ ናብ ኣምላኽ ከም ዝተወሰደን ሎሚ እውን ህያው ከም ዝኾነን ብግልጺ ይዛረብ እዩ። "ብርግጻኛ መገዲ ኣይቐተልዎን የግዳስ ኣላህ ንዕኡ [ንየሱስ] ናብ ባዕሉ ወሲድዎ እዩ፤ ኣላህ ኩሉ ዝኽእልን ጥበበኛን እዩ" (ሱራ 4:157-158)። ቁርኣን ንኣላህ ጠቓሕ እውን "ኣ የሱስ! ናብ ባዕሊይ [ናብ ክብሪ] ክልዕለካ እየ" ክብል ይገልጻ (ሱራ 3:55)።

ሙስሊማት፡ ካልኣት ነብያት እውን 'ተልዒሎም' እዮም ብምባል ይከራኸሩ እዮም። ይኹን እምበር፤ እቲ ትሕዝቶ ወይ ኩነታት (Context) ኩሉ ግዜ ዝተፈላለዩ እዩ። ንኣብነት፡ ኣላህ ንመሓመድ "ዝናኻ ኣይኩንናንዶ ክብ

ዘበልናልካ?" ከብሎ ከሎ (ሱራ 94:4)፤ እቲ ልዕል ዝበለ ዝናኡ እምበር መሓመድ ባዕሉ ኣይኮነን። ብተመሳሳሊ፡ ብዛዕባ ነብዩ ኢድሪስ (ሄኖክ) "ናብ ልዑል ቦታ ኣልዒልናዮ" (ሱራ 19:57) ከብል ከሎ፡ እቲ ልዑል ቦታ ብንጹር ኣይተጠቐሰን። እስላማዊ ሊቕ ኣል-ሪዚ ነዚ ክትንትን ከሎ፡ እቲ "ምልዓል" ዝብል ቃል ምስ ኣካላዊ ቦታ ዝተተሓሓዘ እምበር፡ ምስ መንፈሳዊ መዓርግ ከም ዘይኮነ የብርህ። ግናኹ ኣብ ቁርኣን፡ ኣምላኽ ንየሱስ "ናባይ ከልዕለካ እየ" እዩ ዝብሎ። እቲ ትርጉም ንጹር እዩ፡- የሱስ ምስ ኣምላኽ ንክኸውን ዓሪጉ እዩ። ኣል-ሪዚ ኣብ ሱራ 4:158 ሓሳቡ ክህብ ከሎ ከምዚ ይብል፡-

"ምልዓል የሱስ... በዚ ጥቕሲ እዚን በቲ ኣብ ሱራ 3:55 ዘሎ ተመሳሳሊ ሓሳብን የረጋገጽ። እዚ ድማ ምልዓል የሱስ ናብ ኣምላኽ፡ ካብ ገነትን ካብቲ ኣብኣ ዘሎ ኩሉ ስጋዊ ተድላን ዝግቢ ዓስቢ ምዃኑ የረድእ። እዛ ጥቕሲ እዚኣ ንፍልጠት መንፈሳዊ ሓገስ (Spiritual joys) ማዕጾ ትኸፍተልኩም እያ።"

ወሲኹ ድማ "ናባይ ከልዕለካ እየ" ማለት "ናብ ህላወ ክብረይ (Presence of My Honor) ከልዕለካ እየ" ማለት ምዃኑ ይገልጽ። ኣል-ሪዚ ኣብ ሱራ 4:157 እውን፡ "መንፈስ የሱስ ቅዱስ፡ ልዑልን ሰማያውን ኮይኑ፤ ብመለኮታዊ ብርሃን ኣዝዩ ዝንጸባረቐ፡ ከምኡውን ምስ መናፍስቲ መላእኸቲ ዓቢ ቅርበት ዘለዎ እዩ" ብምባል ይዛዝም።

VIII. የሱስ ብሩኽ (Blessed) እዩ

ኣብ ቁርኣን፡ የሱስ ገና ብህጻንነቱ ኣብ ሕቕፊ ኮይኑ ብዛዕባ ርእሱ ከምዚ ይብል፡- "ኣብ ዝሃለኹ ሃልዩ [አላህ] ብሩኽ ገይሩኒ፤ ብህይወት ክሳብ ዘለኹ ድማ ብጸሎትን ብምጽዋትን ኣዚዘኒ" (ሱራ 19:31)።

እስላማዊ ሊቕ ኣል-ጣባሪ ነታ "ብሩኽ ገይሩኒ" እትብል ሓረግ፤ ከብራህርህ ከሎ "ናይ ኹሉ ሰናይ ነገር መምህር ገይሩኒ" ማለት ምዃኑ ይገልጽ። የሱስ ሓጢአት ዘይብሉ ጥራይ ዘይኮነስ፡ ንባዕሉ ድማ ብሩኽ እዩ። እዚ ፍጽምናኡ ድማ ኣብ ውሽጡ ጥራይ ዝተሓጸረ ዘይኮነስ፡ ንኸልኦት ዝጠቅምን ዝጠርቕን ንጡፍ ተግባር እዩ። ስለዚ "ኣብ ዝሃለዎ ቦታ ይሃሉ"፡ ብዘይ ገደብን ብቐጻልነትን ዝተባረኸ እዩ።

ኣል-ባይዳዊ "ብሩኽ" እትብል ቃል ክትንትና ከሎ፤ "ንደቂ-ሰባት ዓቢ ረብሓን ጥቕምን ዘለዎ" ብምባል ይገልጻ። ኣብቲ ብዛዕባ ሱራ 3:39 ዝሃቦ ትንተና ድማ፤ ኣል-ሪዚ ነታ "ንካልኦት ረብሓ" እትብል ሓረግ ከምዚ ኢሉ የብርሃ፡- "ብየሱስ ኣቢሉ፡ ኣምላኽ ንደቂ-ሰባት ካብቲ ዝነበሩሉ ምትላልን ጥልመትን ናብ ሓቀኛ ህይወት ኣምጽኦም፤ እዚ ድማ ልክዕ ከምቲ ሓደ ሰብ ብመንፈሱ ህያው ኮይኑ ዝነበር እዩ።" ንሱ ንኣገልግሎት የሱስ ምስቲ መንፈስ ንስጋ ዝህቦ ህይወት የመሳስሎ። ኣል-ባይዳዊ ወሲኹ ኣብ ሱራ 3:49 ርእይኦ ክህብ ከሎ፤ የሱስ "ምዑታት ኣካላትን ዝደረቁ ልብታትን የተንስእ ነበረ" ይብል። የሱስ ንባዕሉ ካብ ሓጢአት ንጹህ ስለ ዝኾነ፡ ንሰባት ካብ መጻወድያን ምትላልን ሰይጣን ሓራ ከውጽኦም ደለዩ።

የሱስ እቲ እንኮ ኣብ ቁርኣን "ብሩኽ" (Mubarak) ተባሂሉ ዝተጻውዐ ሰብ እዩ። እዚ ቃል እዚ ኣብ ቁርኣን ንሰለስተ ካልኦት ግዑዛት ነገራት ንምግላጽ ተጠቒሱ ይርከብ፡-

- ንቁርኣን ባዕሉ፡- "ብሩኽ መጽሓፍ" ይብሎ (ሱራ 6:92)።

- ነታ ኣብ መካእ እትርከብ ቀዳመይቲ ቅድስቲ ቤት (ካዕባ)፡- ቅድሚ ኣዳም ምፍጣሩ ብመላእኸቲ ዝተሃንጸት ብሩኽ ቦታ (ሱራ 3:96)።
- ነታ ቁርኣን ዝወረደላ "ለይለተል ቀድር" (ሱራ 44:3)።
- ነታ ብርሃና ምስ ብርሃን ኣምላኽ ዝተመሰለ ኣም ኣውሊዕ (ሱራ 24:35)።

ብሓጺሩ፤ ኣብ ምሉኡ ቁርኣን፡ ብዘይካ የሱስ፡ "ብሩኽ" ተባሂሉ ዝተጸውዐ ካልእ ዝኾነ ሰብኣዊ ፍጡር የለን።

IX. የሱስ ብመንፈስ ቅዱስ ዝተረጋገጸን ዝበርቲዎን እዩ

ቁርኣን፡ የሱስ ብመንፈስ ቅዱስ ከም ዝበርቲዎ ሰለስተ ግዜ ይዛረብ። በዚ መዳይ እዚ እውን፡ እስልምና ንየሱስ ከም ፍሉይ (Unique) ኣካል ገይሩ ይቐበሎ። እዚ ሓሳብ እዚ ኣብ ሱራ 2:253 ተገሊጹ ኣሎ። ቁርኣን ነዚ ናይ ኣላህ ቃል እውን ብንጹር የሰፍር፡-

ሱራ 5:110

"ኣ የሱስ ወዲ ማርያም! ንዓኻን ንኣዴኻን ዝገበርከልኩም ጸጋይ፡ ብመንፈስ ቅዱስ ድማ ከመይ ከም ዘበርታዕኩኻ ዘክር።"

ሱራ 2:87

"ንየሱስ ወዲ ማርያም ድማ ንጹር ምልክታት ሃብናዮ፤ ብመንፈስ ቅዱስ እውን ኣረጋገጽናዮ።"

ኣል-ራዚ ኣብ ሱራ 2:87 ርእይቶ ኪህብ ኸሎ ከምዚ ይብል፡- "ጂብሪል [መንፈስ ቅዱስ] ንየሱስ ዝነበሮ ፍሉይ ቅርበት፡ ኣዝዩ ዝፍለ ባህሪ እዩ፤ ስለዚ ካብ ኑብያት ሓደ እኳ በዚ መገዲ እዚ ዝተፈልየ የለን። ጂብሪል ንማርያም ብዛዕባ ልደት የሱስ ኣበሲርዎ እዩ። የሱስ ብትንፋስ ጂብሪል እዩ ተጠኒሱ። [ጂብሪል] ኣብ ኩሉ ኩነታት ኣዕብይዎ፡ የሱስ ኣብ ዝኸዶ ኩሉ ድማ ምስኡ ይኸይድ ነበረ።"

ወሲኹ እውን ኣብ ሱራ 3:52-55 ክትንትን ኸሎ፤ "ጂብሪል ንየሱስ ንሓንቲ ሰዓት እኳ ኣይፈልዮን ነበረ" ይብል። ብኣንጻሩ ግና፡ ጂብሪል ንመሓመድ ይበጽታ (visiting) ጥራይ እዩ ነይሩ። ራእይ ምውራድ ምስ ኣቋረጸ፡ መሓመድ ንጂብሪል "ካብዚ ሕጂ እትበጽሓና ዘለኻ ንላዕሊ ብዙሕ ግዜ ኸይትበጽሓና ዚኸልከለካ እንታይ እዩ?" ኢሉ ሓተቶ። ጂብሪል ድማ "ንሕና መላእኸቲ ብትእዛዝ ጐይታኻ እንተ ዘይኮይኑ ኣይንወርድን ኢና" ኢሉ መለሰሉ።

ኣቡ መስለም፡ "መንፈስ ቅዱስ ማለት እቲ ኣምላኽ ኣብ የሱስ ኡፍ ዝበለሉን፡ ብልደቱ ካብ ኩሉ ሰብ ዝፈለዮን ንጹህ መንፈስ ክኸውን ይኸእል እዩ" ይብል። ኢብን ዓባብ ድማ፡ "እዚ ኣብ የሱስ ኡፍ ዝተባህለ 'መንፈስ'፡ ኣምላኽ ንየሱስ ንምኽባርን ንምቕዳስን ዝሃቦ መንፈስ እዩ" ይብል። ብመሰረት ኣል-ሱዲ፡ "መንፈስ ቅዱስ ማለት መልኣኽ ጂብሪል እዩ፤ ንሱ ንየሱስ ይሕግዞ ነበረ፡ ናብ ሰማይ ኪሳብ ዝለዓል ድማ ኩሉ ግዜ ምስኡ ነበረ።" ኢብን ጎባይር ወሲኹ፡ "መንፈስ ቅዱስ ማለት እቲ የሱስ ንሙታን ዘተንስኡሉ ዓቢ ስም ኣምላኽ እዩ" ይብል። ኢብን ዓባብ እውን መንፈስ ቅዱስ እቲ የሱስ ንሙታን ዘተንስኡሉ ስም ምዃኑን፡ እዚ መንፈስ እዚ ቕዱስ ምዃኑን ይሰማማዕ።

X. የሱስ መድሐኒ (Savior) እዩ

ብመሰረት ቁርኣን፤ አምላኽ ቅድሚያ ምውላዶም ባዕሉ ስም ዝሃበም ክልተ ሰባት ጥራይ እዮም ንሳቶም ድማ የሕያ (ዮሃንስ መጥምቕ)ን የሱስን እዮም። ስለዚ ድማ እዩ መልኣኽ ንማርያም ከምዚ ኢሉ ዘበሰራ፡- "ኣላህ ካባኡ ብዝኸነ 'ቃል' ስሙ መሲሕ፡ ዒሳ [የሱስ] ወዲ ማርያም... የብስረኪ ኣሎ" (ሱራ 3:45)።

እሰላማዊ ሊቅ ኣል-ቃሰሚ ነዚ ክትንትን ኸሎ፤ "እቲ 'ዒሳ' ዝብል ስም ካብ ግሪኽ ዝመጸ ዓረባዊ ቅዲ ኮይኑ፡ ትርጉሙ 'መድሐኒ' (Savior) ማለት እዩ፤ እዚ ድማ ምስቲ 'ኢያሱ' (Joshua) ዝብል ናይ እብራይስጢ ስም ይመሳሰል" ይብል። ይኹን እምበር፤ አምላኽ ንየሱስ እዚ ስም እዚ ዝሃበ ቅድሚያ ምውላዱን ብልዑል መለኮታዊ ቃሉን እዩ። ከምቲ ቁርኣን ዝብሎ፡- "ቃላት ጐይታኽ ብሓቕን ብፍትሕን ፍጹም እዩ፤ ንቃላቱ ዝቐይር ሰብ ድማ የለን" (ሱራ 6:115)። ስለዚ እቲ ኸሉ ዝፈልጥ አምላኽ፡ የሱስ ንዓለም ካብ ደጃል (ጸረ-መሲሕ) ከም ዘድሕና ንምምልካት "መድሐኒ" ዝብል ስም ሰመዮ።

ኣል-ሱዩጢ ኣብ ትንተናኡ (ሱራ 3:48) ሓደ መሳጢ ታሪኽ የዘንቱ፡- የሱስን የሕያን(ዮሃንስ መጥምቕ) ናብ ሓንቲ ዓዲ ምስ መጸ፤ የሕያ (ዮሃንስ መጥምቕ) ናብቶም ጽቡቕ ግብሪ ዘለዎም ሰባት ከምርሕ ከሎ፡ የሱስ ግና ነቶም ሓጥኣን ይደሊ ነበረ። የሕያ(ዮሃንስ መጥምቕ) ተገሪሙ "ስለምንታይ ነቶም ሓጥኣን ትደልዮም ኣለኻ?" ኢሉ ምስ ሓተቶ፤ የሱስ ድማ "ኣነ ሓኪም እየ፤ ንሕመማት ክፍውስ ጥራይ እየ መጺኣ" ኢሉ መለሰሉ።

ብተመሳሳሊ፤ ኣል-ባይዳዊ (ሱራ 4:171) የሱስ ንምውታት ኣካላትን ንዝደረቐ ልብታትን ህይወት ስለ ዝዘርእ "መንፈስ" ተባሂሉ ከም ዝተጸውዐ ይገልጽ። ወሲኹ ድማ ን"መንፈስ ቅዱስ" (ሱራ 5:110) ክትንትን ከሎ፤ "እቲ ሃይማኖት ብእኡ ህያው ዝኸነሉ ቃላት" ወይ "እቲ ንነፍሲ ሰብ ዘለኣለማዊ ህይወት ዝህብን ካብ ሓጢአት ዘጽርን ቃላት" ብምባል ይገልጻ። እዚ ድማ ቃላት የሱስ፡ ስጋውን መንፈሳውን ህይወት ናይ ምሃብ መለኮታዊ ሓይሊ ከም ዘለዎ የረጋግጽ። ቁርኣን እውን እዚ ስልጣን እዚ ናይ አምላኽ ምዃኑ ይእመን እዩ (ሱራ 9:72)።

ሱራ 3:52 የሱስ ንደቂ-እስራኤል ዘይምእማኖም ምስ ረኣየ፤ "ኣብ መገዲ ኣላህ መን እዮም ሓገዝተይ?" ኢሉ ከም ዝጨደረ ይገልጽ። ኣል-ራዚ ነዚ ኣጋጣሚ እዚ ከምዚ ኢሉ የብርሀ፡- የሱስ ናብ ሓደ ጉጅለ ገፈፍቲ ዓሳ (ከም ስምኡን፡ ያእቆብን ዮሃንስን) መጸኢ፤ "ሕጂ ዓሳ ትገፉ ኣለኹም፤ ግናኽ ንዓይ እንተ ስዒብኩምኒ፡ ንዘለኣለማዊ ህይወት ሰባት ክትገፉ ኢኹም" በሎም። ንሳቶም ድማ ተአምር ክገብረሎም ለመንዎ። ስምኡን ለይቲ ምሉእ ዓሳ ክሕዝ ጸኒሑ ዋላ ሓንቲ ኣይረኸበን ነበረ፤ የሱስ ግን መርበቡ እንደገና ክድርቢ ኣዘዘ። ኣብቲ ግዜ እቲ ድማ እቲ መርበብ ክሳብ ዝቐደድ ብዘሕ ዓሳ ሓዘ፤ ክልቲኣን ጀላቡ ድማ ክሳብ ዝመልኣ ዓሳ ሓዘ። በዚ ተአምር እዚ ድማ ብእኡ ኣመኑ። ኣል-ባይዳዊ ወሲኹ ከም ዝገለጸ፤ የሱስ ዘለኣለማዊ ህይወት ዝህብ ቃላት ነይርዎ። ምሃብ ዘለኣለማዊ ህይወትን ምትንሳእ መታንን መለኮታዊ ሓይሊ ስለ ዝኸነ፡ እቶም ሰዓብቲ የሱስ ነዚ ክገብር ከም ዝኸኣል ጭቡጥ መርትዖ ምስ ረኣዩ እዮም ዝእመኑሉ። ብሓጺኖ፤ የሱስ መድሐኒ እዩ። ኣብ ምድራ ኸሎ ንሰባት ካብ ሓጢአቶም ኣድሒንዎም እዩ፤ ሕጂ ናብ ሰማይ ምስ ተልዓለ እውን ነዚ ተግባር እዚ ይቐጽል ኣሎ። ብኣንጻሩ ግን፤ ቁርኣን

ንመሐመድ ባዕሉ "ብዘይካ ብፍቓድ አላህ ንርእሰይ ክገድድኡ ወይ ክጠቅም ስልጣን የብለይን" (ሱራ 10:49) ከም ዝበለ ይዛረብ።

XI. የሱስ ዳግማይ ክመጽእ እዩ

ሓደ ካብቶም ዝዓበዩ ትንቢታት እስልምና፤ የሱስ ናብ ምድሪ ተመሊሱ ንዓለም ክፈርዳን ንጸረ-መሲሕ (ደጃል) ኪቐትሎን ምኃኑ እዩ። ከምዚ ዝበለ ትንቢት ንመሐመድ ይኹን ንኻልኣት ነብያት ኣይተነግረሎምን። ኣብ መጻሕፍቲ ሓዲስ፤ **አል-ህንዲ** ነዚ ንመሐመድ ዝወሃብ ቃላት ብምጥቃስ ከምዚ ኢሉ የረጋግጹ፡-

"ብአላህ እምሕል፤ የሱስ ወዲ ማርያም ብፍትሒ ንክፈርድ ክወርድ እዩ።"

"የሱስ ወዲ ማርያም ጻድቕ ዳኛን ፍትሓዊ መራሕን ኾይኑ ክሳብ ዝወርድ፤ እታ ሰዓት (መዓልቲ ፍርዲ) ኣይክትከውንን እዩ።"

"የሱስ ወዲ ማርያም ጻድቕ ዳኛን መራሒን ኮይኑ ኪወርድ እዩ። ናብ መቓብረይ መጺኡ ድማ ሰላምታ ኪህበኒ እዩ፤ ኣነ ድማ ክምልሰሉ እዩ።"

"አምላኽ ንደጃል ብኢድ የሱስ ወዲ ማርያም ገይሩ ኪቐትሎ እዩ።"

"የሱስ ወዲ ማርያም እንደገና ይመጽእ ኣሎ። ደጃል ምስ ረኣዮ ድማ፡ ልክዕ ከም ስምዒ (wax) ኣብ ሓዊ ዝመክኽ ክመክኽ እዩ። የሱስ ድማ ንደጃል ክቐትሎ እዩ።"

ብመሰረት **ኢብን ማጃ** ዘመሓላለፎ ሓዲስ ድማ መሐመድ ከምዚ ኢሉ ነበረ፡- "ደጃል ብዘይካ መካን መዲናን ንብምልኢታ ምድሪ ኸረግጸን ክገዝኣን እዩ ። ናብዘን ከተማታት ክኣቱ ኣብ ዝፍትነሉ ድማ፡ መላእኸቲ ሰይፊ መዚዘም ክገጥምዎ እዮም። ንሱ ናብቶም ቀይሖት ጎበታት ክመጽእ እዩ፤ እታ ከተማ ድማ ሰለስተ ግዜ ኸትናወጽ እዩ። እታ መዓልቲ እቲኣ ድማ 'መዓልቲ ድሕነት' ክትበሃል እዩ።"

ሰዓብቱ "ኣ ነብዩ አላህ! በታ መዓልቲ እቲኣ ዓረብ ኣበይ ይህልዉ?" ኢሎም ምስ ሓተትዎ፤ ንሱ ድማ "በታ መዓልቲ እቲኣ ዓረብ ውሑዳት እዮም፤ የሱስ ንደጃል ምስ ጠመቶ ግን፡ ልክዕ ከም ጨው ኣብ ማይ ዝመክኽ ክመክኽ እዩ፤ ከሃድም ክጎዱ እዩ፡ ግናኽ የሱስ ክቐትሎ እዩ" ኢሉ መለሰሎም።

እንደገና **አል-ህንዲ** ንመሐመድ ጠቐሱ ከምዚ ይብል፡-"የሱስ ወዲ ማርያም ኣብ ልዕሊ ህዝቢይ ጻድቕ ገዛኢን ፍትሓዊ መራሕን ክኸውን እዩ። ጽልእን ቕርሕንትን ክጠፍእ እዩ። ምድሪ ድማ ልክዕ ከምቲ ሓደ ኣቕሓ (vessel) ብማይ ዝመልእ፡ ብምሉኣ ብሰላም ክትመልእ እዩ። ውግእ ክዓርፍ እዩ። ኣብ ትሕቲ ግዝኣቱ፡ መንደፍ ዘለዎ ኮሎ ፍጥረት ምንዳፉ ክሓድግ እዩ፤ ስለዚ ህጻን ምስ ተመን ክጻወት ከሎ ኣይክጎድኡን እዩ። ንኣንበሳ ክትንክፎ ከሎ እውን ኣይክበልዎን እዩ። ተኹላ ኣብ መንጎ ኣባጊዕ ከም ሓላዊ(ጓሳ) ክልቢ ኮይኑ ክነብር እዩ። እቲ ዝራእቲ ድማ ልክዕ ከምቲ ብግዜ ኣዳም ዝነበሮ ዓይነት ለምላም ፍርያት ክህብ እዩ፤ ምኽንያቱ ብምሉኣ ምድሪ ክትሕረስ እዩ።"

ብሓጺሩ፤ የሱስ ጸድቆ ገዛኢን መለኮታዊ ፈዳይ ሕንጎን (Divine Avenger) እዩ። ብዓቢ ፍልልይ ድማ፤ መሓመድ ባዕሉ ካብ ደጃል ክሕሎ ይጽሊ ከም ዝነበረ ሓዲስ ይገልጽ። ኣብዚ እውን እንተኾነ፡ የሱስ ካብ ኩሉ ዝለዓለ ደረጃ ሓዙ ንረኽቦ።

XII. የሱስ መሲሕ (ክርስቶስ) እዩ

የሱስ ኣብ ቁርኣን ዓሰርተ ግዜ "መሲሕ" ተባሂሉ ተጸውዑ ኣሎ። **ኣል-ባይዳዊ** ነዛ ኣብ ሱራ 3:45 እትርከብ "ሱሙ መሲሕ እዩ" እትብል ሓረግ ኪትንትን ኸሎ፤ እቲ "ኣል-መሲሕ" ዝብል መዓርግ ካብቲ "**ማሺሕ**" (*Mashih* - ቅቡእ) ዝብል ናይ እብራይስጢ ቃል ከም ዝመጸ የረድእ።

ኣደ ማርያም ንማርያም ምስ ወለደታ፡ "ንዓኣን ንዘርኣን ካብቲ ርጉም ሰይጣን ሓልዎም" ኢላ ጸለየት (ሱራ 3:36)። **ኣል-ሱዩጢ** ነዚ ጸሎት እዚ ክገልጽ ኸሎ ንኢብን ዓባስ ብምጥቃስ ከምዚ ይብል፡- "ካብቶም ዝተወልዱ ኩሎም ደቂ-ሰባት፡ የሱስ ወዲ ማርያም ጥራይ እዩ ሰይጣን ዘይተንከዮን ዘይሰዓሮን።" እስላማውያን ተንተንቲ የሱስ "ቅቡእ" ስለ ዝነበረ፡ ሰይጣን ኪትንክፎ ኸም ዘይከኣለ ይሰማምዑ እዮም።

ኣል-ራዚ እውን ኣብ ሱራ 3:45 ተወሳኺ መብርሂታት ይህብ፡-

- የሱስ "መሲሕ" ተባሂሉ ተጸውዑ፤ ምኽንያቱ ካብ ሓጢአት ንጹህ ብዝገብሮ መለኮታዊ ጸጋ ስለ ዝተቐበለ።
- የሱስ "መሲሕ" ተባሂሉ ተጸውዑ፤ ምኽንያቱ ብኸንጌ ጂብሪል ስለ ዝተቐበለን ካብ ትንክፊት ሰይጣን ስለ ዝተሓለወን።
- የሱስ "መሲሕ" ተባሂሉ ተጸውዑ፤ ምኽንያቱ ንብምልኣታ ምድሪ ብሓደ ግዜ ኺዞራ ስለ ዝኸእል (ምድሪ ስለ ዝለከዓ)።
- የሱስ "መሲሕ" ተባሂሉ ተጸውዑ፤ ምኽንያቱ መሲሕ ማለት "ንጉስ" ወይ "ጸድቆ" ማለት እዩ። ካብ ማሕጸን ኣዲኡ ክወጽእ ከሎ ድሮ ብቐዱስ ቅብኢ ተቐቢኡ ነበረ።

ተወሳኺ መብርሂታት ድማ ብ**ኣል-ቁርጡቢ** ቀሪቦም ኣለዉ፡-

- የሱስ "መሲሕ" ተባሂሉ ተጸውዑ፤ ምኽንያቱ ብኢዱ ዝተንከዮ ዝኸነ ሰብ ካብ ሕማሙ ስለ ዝሓዘ።
- የሱስ "መሲሕ" ተባሂሉ ተጸውዑ፤ ምኽንያቱ ምእንቲ ኣምላኽ ኢሉ ናይቶም ዘኸታማት ርእሲ ይቐበእ ስለ ዝነበረ።
- የሱስ "መሲሕ" ተባሂሉ ተጸውዑ፤ ምኽንያቱ ነብያት ንምቕባእ ጥራይ ብዝወዕል ንጹህ ብሩኽ ቅብኢ ስለ ዝተቐበለ።

ነዘም ኣብ ሱራ 3:45 ዝተውሃቡ ርእይቶታት ብምጥቃስ ኣል-ቃሰሚ ከምዚ ይብል፡- "እቲ 'መሲሕ' ዝብል መዓርግ መበቆላዊ ትርጉሙ፤ ብመሰረት እቲ ዝተገልጸ ኣይሁዳዊ ሕገ፡ ሓደ ሃይማኖታዊ መራሒ ብቕዱስ ቅብኢ ዝቐበአ ሰብ፡ ንጹህ፡ ንግስነትን ፍልጠትን ዝበቅዕ፡ ልዑል ደረጃ ቅድስና ዘለዎ፡ ከምኡ ድማ ብሩኽ ይኸውን። ስለዚ እቲ ዝለዓለ ኣምላኽ በዚ መዓርግ እዚ የሱስ ምንም እኳ ብኢድ ሰብ እንተ ዘይተቐበአ፡ በቲ ካብ ቅብኣት ዝርከብ ቀጻሊ በረኽት ከም ዘሎ ኣመልኪቱ እዩ።"

መጽሓፍ ቅዱስ፡ ኣምላኽ ንየሱስ "መሲሕ" (ክርስቶስ) ዝብል መዓርግ ገና ከይተወልደ ከም ዝሃቦ ይምህር። የሱስ ንጉስ ክኸውን ዝቐበአ ኣምላኽ እዩ እምበር ሰብ ኣይኮነን። ሓደ ሰብ ንካልእ ሰብ ክቐበእ ከሎ፡ ክልቲኦም መውቲ (mortals) እዮም። የሱስ ግን በቲ ዘለኣለማዊ ህያው ኣምላኽ ስለ ዝተቐበአ፡ ንሱ ዘለኣለማዊ ንጉስ እዩ። ንሱ ምስ ኣምላኽ ህያው ኩይኑ ይነብር ኣሎ።

XIII. መልእኽቲ የሱስ ብተኣምራት ዝተረጋገጸ እዩ

ብመሰረት ቁርኣን፤ መጻውዒታት (መዓርጋት)፤ ባህርያትን ቃላትን የሱስ ፍሉይት እዮም። ስለዚ ድማ ቁርኣን ንኣላህ ጠቐኒ፡- "ንየሱስ ወዲ ማርያም ንጹር ምልክታት ሃብናዮ፤ ብመንፈስ ቅዱስ እውን ኣበርታዕናዮ [ደጊፍናዮ]" ይብል (ሱራ 2:253)። ሊቅ ኣል-ባይዳዊ ነዛ ጥቕሲ እዚ እኹስ ኪትንትን ኸሎ፤ "ኣምላኽ ንየሱስ ጥራይ እዩ ንጹርን ዓበይትን ተኣምራት ሂብዎ፤ ካልእ ዝኸነ ነቢይ ከም የሱስ ዝበለ ዝተፈላለየ ተኣምራት ዝገበረ የለን" ይብል። ተኣምራት የሱስ ኣብ እስልምና ዘለዎም ትርጉም፡ ምስቲ ኣብ ክርስትና ዘለዎም ርድኢት ሓደ ኣይኮነን። ክርስትያናት፡ ተልእኾ የሱስ ኣብ ምድሪ ንሰባት ናብ ኣምላኽ ምምላሽ ምጃኑ ይኣምኑ። ንሰባት ካብ ባርነት ሰይጣን ሓራ ንምውጻእ ፍሉይ ሓይሊ ተዋሂብዎ ነበረ፤ እዚ ሓይሊ እዚ ድማ ኣብቶም ሓልዮትን ፍቕርን ኣምላኽ ዜርእዩ ናይ ኣካላዊ ፈውሲ ተኣምራት ይግለጽ ነበረ። ብኣንጻር ግና፤ መጻሕፍቲ ሓዲስ፡ የሱስ ተኣምራት ዝገበረ ሓይሊ ኣምላኽ ንምርኣይ እምበር፡ ካብ ርሕራሄ ተበጊሱ ንጽጉማት ንምርዳእ ከም ዘይኮነ የርእዩ። መልእኽቶም ድማ "ኣላህ ዓቢ እዩ" ዝብል እስላማዊ መልእኽቲ እምበር፡ እቲ "ኣምላኽ ፍቕሪ እዩ" ዝብል ናይ ወንጌል መረጋገጺ ኣይኮነን።

ቁርኣን ንተኣምራት የሱስ "ንጹር ምልክታት" ሓይሊ ኣምላኽ ኢሉ ይጽውዖም፤ እዚ ድማ ንኸሎም ነብያት ዘይተዋህበ ፍሉይ መሰል እዩ። ብዛዕባ ልኡኻት ኣምላኽ ኸዛረብ ኸሎ፤ "ንገለ ካብቶም ገለ ኣብሊጽናዮም ኢና... ንየሱስ ወዲ ማርያም ድማ ንጹር ምልክታት ሃብናዮ" ይብል (ሱራ 2:252-253)። ኣል-ባይዳዊ ኸም ዝገለጸ፤ "ኣምላኽ ንተኣምራት የሱስ መርትዖ ልዕልናኡ ገይርዎ ኣሎ፤ ብሓባር ክርኣዩ ኸለዉ ድማ እዞም ተኣምራት እዚኦም ብኸልእ ዝኸነ ሰብ ኣይተፈጸሙን።"

ክልተ ጥቕስታት ቁርኣን ብዛዕባ ተኣምራት የሱስ ብቐጥታ ይዛረቡ። ኣብቲ ቀዳማይ፡ የሱስ ከምዚ ኢሉ ይእውጅ፡- ሱራ 3:49 "ካብ ገዕዲቲ-ም ምልክት ሒዘልኩም መጺኦ ኣለኹ። ካብ ጭቃ ምስሊ ዑፍ እፈጥር (akhluqu)፤ ኡፍ እብለሉ እሞ ብፍቓድ ኣላህ ዑፍ ይኸውን። ንዓይነ-ስውራንን ለምጻማትን ኣሕዊ፤ ንምውታት ድማ ህይወት እህብ። እንታይ

ከም እትበልዑን ኣብ ኣባይትኹም እንታይ ከም እትእክቡን እንግረኩም፡፡ ብሓቂ ትኣምኑ እንተኼንኩም፡ ኣብዚ ንግኹም ምልክት ኣሎ፡፡"

ኣብቲ ካልኣይ ድማ፡ ኣላህ ንየሱስ ከምዚ ይብሎ፡-

ሱራ 5:110

"ኣ የሱስ ወዲ ማርያም! ነቲ ንግኹን ንኣዴኹን ዝገበርኩልኹም ጸጋ ዘክር፤ ገና ኣብ ሕቕሬ ህጻን ከለኹን ምስ ዓብኹን ከመይ ብመንፈስ ቅዱስ ከም ዘጽናዕኩኹን ንሰባት ከም ዝተዛረብኹን... መጽሓፍ፣ ጥበብ፣ ተውራትን (ኦሪት) ወንጌልን ከመይ ከም ዝመሃርኩኹ ዘክር፡፡ ካብ ጭቃ ምስሊ ዑፍ ከትፈጥር (takhluqu) ከለኹ፤ ኡፍ ከትብሉሉ ኸለኹ ድማ ብፍቓደይ ዑፍ ከኸውን ከሎ ዘክር፡፡ ንዓይነ-ስውርን ለምጻምን ብፍቓደይ ከተሕዊ ኸለኹ፤ ንምውታት ድማ ብፍቓደይ ከተተንስእ ከለኹ ዘክር፡፡ ንደቂ እስራኤል ብንጹር ምልክታት ምስ መጻእካዮም፤ እቶም ዘይኣመኑ ድማ 'እዚ ንጹር ስሕረት [Magic] እምበር ካልእ ኣይኩንን' ምስ በሉ፤ ካብቲ ክጐድኡኹ ዝደለዩ ደቂ እስራኤል ከመይ ኢሉ ከም ዝሓለኹኹ ዘክር፡፡"

ብዙሓት ሙስሊማት ንየሱስ ዝህብዎም ተኣምራት፤ ኣብተን "ኣፖክሪፋ" (Apocrypha — ብቤተ-ክርስቲያን ተቐባልነት ዘይረኸባ መጻሕፍቲ) ዝርከቡ እዮም፡፡ ብፍላይ ድማ ኣብቲ ናይ ኣቡ ኢስሃቕ ኣሕመድ ኣል-ሳላላቢ (Abu Ishaq Ahmad al-Thaalabi) ስብስባት ተመዝጊቦም ይርከቡ፡፡ ኣብ ቁርኣንን ሓዲስን ዝተጠቐሱ ፍሉይት ተኣምራት ድማ እዞም ዝስዕቡ እዮም፡-

1. የሱስ ገና ኣብ ሕቕሬ ህጻንነቱ ኸሎ ተዛሪቡ

ቁርኣን፡ ቤተሰብ ማርያም ንሳ ቅድሚ መርዓኣ ወዲ ብምውላዳ ከመይ ከም ዝሰንበዱ ይናገር፡፡ ንሳቶም ድማ፡ "ኣ ሓብቲ ሃሩን(ኦሪን)! ኣቦኺ ኸፉኣ ሱብ ኣይነበረን፤ ኣዴኺ እውን ኣመንዝራ ኣይነበረትን" በልዋ፡፡ ማርያም ድማ ናብቲ ህጻን ኣመልከተት፡፡ ንሳቶም ግን ብምግራም፡ "ከመይ ጌርና ምስቲ ገና ኣብ ሕቕሬ ህጻንነቱ ዘሎ ንዛረብ?" በሉ፡፡ የሱስ ድማ ከምዚ ኢሉ መለሰሎም፡- "ኣነ ብሓቂ ባርያ እላህ እዮ፡፡ ንሱ መጽሓፍ ሂሰኒ፡ ነቢይ እውን ገይሩኒ እዩ፡፡ ኣብ ዝሃለኹ ሃልዮ ድማ ብሩኽ ገይሩኒ፤ ብህይወት ክሳብ ዘለኹ ድማ ብጸሎትን ብምጽዋትን ኣዚዙኒ እዩ፡፡ ንኣደይ ሕያዋይ ከም ዝኸውን ገይሩኒ፡ ዕቡይን ሓጥእን ድማ ኣይገበረንን፡፡ ስለዚ ቢታ ዝተወለድኩላ መዓልቲ፡ ቢታ ዝሞተላ መዓልቲ፡ ከምኡ እውን ህያው ኮይነ ዳግማይ ኣብ ዝትንስኣላ መዓልቲ ሰላም ኣብ ልዕላይ ይኹን" (ሱራ 19:28-33)፡፡

2. የሱስ ሙታን ኣተንሲኡ፤ ንለምጻማትን ንዕውራትን ድማ ኣሕውዩ

ብመሰረት ቁርኣን የሱስ፡ "ንዕውራትን ለምጻማትን የሕዊ፡ ንሙታን ድማ ህያው እገብር" በለ (ሱራ 3:49)፡፡ ዒኒኮሪማ ነዚ ክትንትን ከሎ፡- "የሱስ ነዚ ዝበለ፡ ደቂ እስራኤል ነቲ ነቢይነቱ ዘረጋገጸ ተኣምራት ስለ ዝነጸጉዎ እዩ፡፡ ሙታን ክተንስእ፡ ወይ ድማ ዕዉር ኮይኑ ዝተወልደን ለምጻምን ከሕዊ ዝኸእል ኸልእ ዝኾነ ሱብ ስለ ዘየለ፡ እዚ ተግባር እዚ ንትኸከለኛነት መልእኹቱ የረጋግጽ" ይብል፡፡

መጻሕፍቱ ሓዲሲ፡ የሱስ አካላቶም ካብ ዝመሸምሸ ድሕሪ ነዊሕ ግዜ ንዝጸንሑ ሙታን እኳ ከም ዘተንሰኦም ይገልጹ። እዚ ድማ ብመሰረት እስላማውያን ተንተንቲ፡ ናይ ኣምላኽ ጥራይ ዝኾነ ስልጣን እዩ። ቁርኣን ንኣላህ ጠቓሕቲ ከምዚ ይብል፡-

ሱራ 36:78-79

"እቶም ኣዕጽምቲ ምስ መሸመሻ መን እዩ ህያው ዝገብሮም? በል፡- እቲ ፈለማ ዝፈጠሮም ንሱ ህያው ክገብሮም እዩ።"

ኣል-ሱዩጢ ኣብ ሱራ 3:48-49 ክትርጉም ከሎ፡ የሱስ ንሳም ወዲ ኑሕ ከመይ ከም ዘተንሰኦ ከምዚ ኢሉ የዘንቱ፡- "ደቂ እስራኤል ናብ የሱስ መጻእም፡ 'ሳም ወዲ ኑሕ ኣብዚ ቀረባ እዩ ተቐቢሩ ዘሎ፤ ከተንሰኦ ንኣምላኽ ለምና' በልዎ። የሱስ ድማ ብዓውታ (ብጭራሕ) ጸውዖ፤ ሸዑ ሳም ሸበት ሒዝዎ (ጸጉሩ ጸዕዳ ኮይኑ) ካብ መቓብር ወጸ። እቶም ህዝቢ ድማ፡ 'ንሱ መንእሰይ ከሎ እዩ ሞይቲ፤ እዚ ጸዕዳ ጸጉሪ ደኣ ካቢይ መጸ?' ኢሎም ተገረሙ። ሳም ድማ፡ 'ድምጺ የሱስ ምስ ሰማዕኩ፡ እታ ኣብ መወዳእታ መዓልቲ እትሰማዕ ናይ ትንሳኤ ዓውታ (**Resurrection shout**) መሲሉኒ ሰንቢድ ሸይበ' ኢሉ መለሰሎም።" እዚ ማለት ድማ እታ ንሙታን ኣብ መወዳእታ መዓልቲ እተተንሰኦ ዓውታ ማለቱ እዩ። እስልምና በዚ መገዲ እዚ የሱስ ኣብ ልዕሊ ሞት ስልጣን ከም ዘለዎ ይቐበል (ቁርኣን ካብ የሱስ ወጻኢ ሙታን ዘተንሰኦ ካልኣ ነቢይ ኣይጠቅስን)። ኣብ ሓይሊ ድምጺ የሱስ እውን ዓቢ ቆላሕታ ይህብ።

ወህብ ኢብን ሙናበህ፡- ሓደ ካብ ይሁድነት ናብ እስልምና ዝተለወጠ ፍሉጥ ጸሓፊ ታሪኽ ሓድሓደ ግዜ ከሳብ 50,000 ዝኾኑ ሕሙማት ንየሱስ ከቢቦም ይሓውዩ ከም ዝነበሩ ይገልጹ። ብፍላይ ድማ ወህብ ካብ ናይ የሱስ ህጻንነት ሓደ ታሪኽ የዘንቱ፡- ሓደ እዋን ባእሲ ተላዒሉ ሓደ ወዲ ንብጻዩ ቀተሎ፤ ካብ መቐጻዕቲ ንምምላጥ ድማ ነቲ ሬሳ ኣብ ሕቁፊ የሱስ ደርበዮ። እቶም ስድራቤት ድማ ንየሱስ ናብ ዳኛ ወሰድዎ። ንሱ ነቲ ክሲ ይነጽጎ እኳ እንተነበረ፡ እቶም ተዓዘብቲ ግን ነቲ ደም ዝነከዮ ኽዳኑ ርእዮም ክቐትልዎ ደለዩ። የሱስ ድማ ነቲ ሬሳ ከምጽኡሉ ሓተቶም። ስለምንታይ ከም ዝደለዩ ምስ ሓተቱዎ፡ የሱስ ነቲ ዝሞተ ወዲ መን ከም ዝቐተሎ ክሓቶ ከም ዝደለየ ነገሮም። ኣብ መወዳእታ ከም ዝበሎም ገበሩ። የሱስ ድማ ጸልዩ ነቲ ሬሳ ህይወት ሃቦ። እቲ ወዲ ድማ ስም ናይቲ ቀታሊ ነገሩ እንደገና ሞተ። የሱስ ድማ ተፈትሖ። ኣል-ካልቢ ከምዚ ይብል፡- "የሱስ፡ 'ኣ ህያው ኣምላኽ! ኣ ኸሉ እትኸእል!' እናበለ ሙታን የተንሰኦ ነበረ። ንዓርኩ ኣልኣዛር ኣተንሰኦ እዩ። ንሳም ወዲ ኑሕ ድማ ካብ መቓብር ክወጽእ ኣዘዘ፤ ንሱ ድማ ህያው ኮይኑ ወጸ። ብጥቓ ሓደ ዝሞተ ህጻን ሓሊፉ ድማ ናብ ኣምላኽ ጸለየ፤ ብኡንብኡ እቲ ህጻን ካብ ዓራቱ ተንሲኡ ናብ ስድራቤቱ ተመልሰ።"

3. የሱስ ንዝጠመዩ መገብ (Jesus fed the hungry)

ኣብ ቁርኣን፡ ደቀ መዛሙርቲ ንየሱስ "ኣ የሱስ ወዲ ማርያም! ጐይታኻ ካብ ሰማይ ዝወርድ መኣዲ (Table set from heaven) ከሰደልና ይኸእል ዶ?" ኢሎም ሓተትዎ። እቲ ታሪኽ ከምዚ ኢሉ ይቐጽል፡-

ሱራ 5:115-118

የሱስ "ኣመንቲ እንተ ኼንኩም ንኣላህ ፍርሁ" በሎም። ንሳቶም ድማ "ካብኣ ክንበልዕ፡ ልብና ክዓርፍ፡ ሓቂ ከም

ዝነገርካና ክንፈልጥ፡ ከምኡ'ውን ንሕና ባዕልና መስኻኸር ናይቲ ተአምር ክንከውን ጥራይ ኢና ንደሊ" በሉ። የሱስ ድማ "ኣ ኣላህ፡ ጐይታና! ንዓና፡ ነቲ ቀዳማይናን ነቲ ዳሕራይናን ከም ክብሪ በዓል እትኸውን፡ ካባኻ ድማ ምልክት እትኸውን፡ ዝተሰርዐት መአዲ ካብ ሰማይ ሰደደልና። ንስኻ ዝበለጸካ መጋቢ ኢኻ እሞ መግባና" በሉ። ኣላህ ድማ "ኣ ከውርደልኩም እየ። ግናኸ ካባኻትኩም ድሕሪ እዚ ዝኸሓደ፡ ኣብ ዓለም ንዝኾነ ሰብ ዘይቀጻዕኩም መቐጻዕቲ ክቐጽዖ እየ" በሉ።

ኢብን ዓባስ ኣብዚ ጥቕሲ እዚ ርእይቶ ክህብ ከሎ፡ የሱስ ንደቂ እስራኤል ንሰላሳ መዓልቲ ክጸሙ ከም ዝሓተቶምን፡ ድሕሪኡ ኣላህ ዝደለይዎ ዘበለ ከም ዝህበም ቃል ከም ዝኣተወሎምን ይገልጽ። ንሰላሳ መዓልቲ ምስ ጸሙ፡ ንየሱስ "ንሰላሳ መዓልቲ ጸምና ጠሚና ድማ ኣለና ጐይታኻ ካብ ሰማይ መግቢ (Feast) ክህበና ለምና" በልዎ። ስለዚ የሱስ ማቕ ለቢሱ፡ ኣብ ሓሙኸሽቲ ኮፍ ኢሉ ንኣምላኽ ለመኖ። ሸዑ መላእክቲ ሸውዓተ ኣንጌራን ሸውዓተ ዓበይቲ ዓሳን ዝሓዘ መአዲ (Feast) ኣምጽኡ። ኣብ ኢድ እቶም ህዝቢ ድማ ኣቐመጥዎ፡ ኩሎም ድማ በልዑ።

4. የሱስ ነቲ ስውር ምስጢራት ይፈልጥ ነበረ

ቁርኣን፡ የሱስ ከምዚ ከም ዝበለ ይጠቅስ፡- "እንታይ ከም እትበልዑን ኣብ ኣባይትኹም እንታይ ከም እትእክቡን እነግረኩም። ብሓቂ እንተ ኣሚኑኩም፡ ኣብዚ ንዓኻትኩም ምልክት ኣሎ" (ሱራ 3:49)። ቁርኣን ነቲ ስውር ምስጢራት ናይ ምፍላጥ ሓይሊ ከም መለኮታዊ ባህሪ ዝይሩ እዩ ዝገልጸ። ሱራ 6:59 "ቐልፊታት ናይቲ ስውር ምስጢራት ኣብኡ [ኣብ ኣላህ] እዩ፤ ካባኡ ወጻኢ ዝፈልጠም የለን" ይብል። ብኣንጻር ግን መሓመድ ኣብ ቁርኣን ከምዚ ይብል፡- "ምስጢር እንተ ዝፈልጥ ነይረ፡ ብዙሕ ሰናይ ነገር ምኣኩብኩ፡ ክፋኣ ድማ ኣይምተንከፈንን ነይሩ" (ሱራ 7:188)። እዚ ድማ እንደገና ልዕልና የሱስ ዘርኢ እዩ።

እስላማውያን ተንተንቲ ብዛዕባ ሱራ 3:49 ክልተ ኣገደስቲ ነጥብታት የልዕሉ፡-

- ቀዳማይ፤ የሱስ ገና ካብ ዕለተ-ልደቱ ጀሚሩ ነቲ ስውር ምስጢራት ናይ ምፍላጥ ጸጋ ነበሮ። ሊቕ ኣል-ሱዲ ከም ዝገለጸ፤ ህጻን የሱስ ንኣዕሩኹ ወለዶም እንታይ ይሰርሑ ከም ዘለዉን ኣዴታቶም እንታይ መግቢ ዩዳልዋሎም ከም ዘለዎን ይነግሮም ነበረ። በዚ ምክንያት ጐረባብቱ "ደጋሚ (ጠንቋሊ) ክኸውን ኣለዎ" ብምባል ደምደሙ፤ ነቶም ቐልዑ ድማ ምስ የሱስ ንክይራኸቡ ኣብ ሓደ ቤት ዓጻውዎም። የሱስ ናብቲ ቤት መጺኡ ነቶም ቐልዑ ክርእዮም ምስ ሓተተ፡ እቶም ወለዲ "ኣብዚ ቐልዑ የለዉን" በልዎ። ንሱ ድማ "እቲ ኣብ ውሽጢ ቤት ዝስሕቕን ዝጫጮን ዘሎ ደኣ መን እዩ?" ኢሉ ሓተቶም። ንሳቶም ድማ "ሓሰማታት እዮም" ኢሎም መለሱሉ። ሸዑ የሱስ ነቶም ቐልዑ ናብ ሓሰማታት ቀየሮም ይብል እቲ ታሪኽ።
- ካልኣይ፤ ስለሚገባ እቲ ስውር ምስጢራት ናይ ምፍላጥ ዓቕሚ ተአምራታዊ ሓይሊ ምዃኑ እዮም ዝገልጹ። የሱስ ከምቶም ካብ ምንቅስቓስ ከዋኸብቲ ተበጊሶም መጻኢ ዝንበዩን መብዛሕትኡ ግዜ ድማ ዝጋገዩን ተንበይቲ ከዋኸብቲ (Astrologers) ኣይነበረን፤ ንሱ ዝኾነ መሳርሒ ኣይተጠቐመን፤ ሕቶ ኣይሓተተን፤ ፈጺሙ ድማ ኣይተጋገዩን። እዚ ድማ መለኮታዊ ራእይ ምዃኑ ተንተንቲ ይዛረቡ።

5. የሱስ ብዛዕባ እታ መወዳእታ ሰዓት ይፈልጥ ነበረ

መጻሕፍቲ ሓዲስ ብዙሓት ምልክታት ናይ መወዳእታ ሰዓት ይዘርዘሩ እዮም፤ ግናኸ ሱራ 43:61 ንየሱስ ኣመልኪቱ፡ "ንሱ [የሱስ] ምልክት (ፍልጠት) እታ ሰዓት እዩ" ይብል። መብዛሕትኦም እስላማውያን ተንተንቲ እዛ ጥቕሲ እዚኣ ንየሱስ ከም እተመልከት ይሰማምዑ እዮም።

ኣል-ጃላላን ነዛ ጥቕሲ ክትንትን ከሎ፤ "እዛ መወዳእታ ሰዓት እዚኣ ብምግላጽ የሱስ እዩ እትፍለጥ" ይብል። ዛማኹሻሪን ባይዳዊን ድማ፡- "የሱስ ምልክት ወይ መለለዩ እታ ሰዓት እዩ፤ ወይ ድማ ንሱ ቅድመ-ኩነትን ኣድላዩ ረጃሕን (Requirement) ናይቲ ምፍጻም እዩ" ይብሉ። ኣል-ራዚ እውን ብተመሳሳሊ፡- "የሱስ እታ ሰዓት እትፍልጠሉ ቅድመ-ኩነት እዩ... መዓልቲ ፍርዲ ብምግላጽ እዩ እትፍለጥ" ይብል።

ገሊኦም ድማ ብሰንኪ እዮም ዝገበሮም ዓቢይቲ ተኣምራት ብዛዕባ እታ ሰዓት ፍልጠት ከም ዘለዎ ይዛረቡ። ሊቅ ሾካኒ (Shokani)፤ "የሱስ ብተኣምራት ካብ ድንግል ምውላዱን ሙታን ምትንሳኡን፡ ነቲ ናይ መወዳእታ ትንሳኤ ሓቅነት ዘረጋግጽ መርትዖ እዩ" ይብል። ኢብን-ካሲር ድማ፡- "ኣምላኽ ብኢድ የሱስ ዝገበሮም ሙታን ናይ ምትንሳኢን ሕሙማን ናይ ምሕዋይን ተኣምራት፡ ንርግጸኛነት እታ መዓልቲ ጥፍኣት (መዓልቲ ፍርዲ) እኹል መርትዖ እዮም። እዛ ጥቕሲ እዚኣ ንየሱስ እዩ እተመልከት፤ ትርጉሙ ድማ የሱስ ቅድሚ መዓልቲ ትንሳኤ ክመጽእ ምጅኑ እዩ" ይብል።

ቁርኣን ንየሱስ ከም ምስክር ደቂ-ሰባት መጠን ምስ ኣምላኽ ኣብ ሓደ መስርዕ ይሰርዖ። የሱስ ከምዚ ከም ዝበለ ይጠቅሱ፡- "ኣብ መንገእኦም ኣብ ዝነበርኩሉ ግዜ ምስክሮም ነይረ፤ ንዓይ ምስ ወሰድካን (tawaffaitani) ግን፡ ንስኻ ተዓዛቢኦም (ሓላዊኦም) ኮንካ። ንስኻ ኣብ ልዕሊ ኩሉ ነገር ምስክር ኢኻ" (ሱራ 5:116, 117)። እዚ ምስቲ መሓመድ ዝበሎ ክነጻጸር ከሎ ፍልልዩ ኣዝዩ ገፊሕ እዩ። ኣብ ቁርኣን ኣላህ ንመሓመድ ከምዚ ክብል ይእዝዙ፡- "ንዓታቶም በሎም፡- 'ኣነ ካብቶም ልኡኻት ፍሉይ ነገር ኣይኮንኩን። ጽባሕ ኣብ ልዕሊኹም እንታይ ከም ዝወርድ፡ ወይ ድማ ኣብ ልዕሊይ እንታይ ከም ዝመጽእ ኣይፈልጥን እየ'" (ሱራ 46:9)።

መወከሲታት (References):

- ኑርባኸሽ: ጃዋድ: የሰሰ አብ አዲንቲ ሰፊታት: ለንደን: 1983: ገጽ 25: 53::
- ከንዙል ኡማል: ሓዲዝ 1033::
- ቡኻሪ: ሳሒሕ (ዝተፈላለዩ ቅጽታት)::
- መሰሊም: ሳሒሕ::
- አል-ሀንዲ (ዝተፈላለዩ ቅጽታት)::
- ኢብን ማዳ: ቅጽ 2::

ምዕራፍ 9

እስልምናን መለኮትነት ክርስቶስን

ቁርአንን ሓዲስን፣ ክልቲአም ልዕልና የሱስ፣ ካብ ነብዩ መሓመድ እኳ ንላዕሊ ምዃኑ ብተደጋጋሚ የረጋግጹ እዮም። እዮም ንመሓመድ ኣብ መካኸሎ ዝተገልጹሉ ናይ መጀመርታ ጥቕስታት ቁርአን፣ ብዛዕባ ክርስትና ልዑል ርእይቶ ዝህቡን፣ ንክርስቶስን ሰዓብቱን ድማ ሕያዋይ ኣመለኻኽታ ዘንጸባርቑን እዮም ነይሮም።

ይኹን እምበር፡ ኣብ መወዳእታ ኣገልግሎት መሓመድ ኣብ መዲና፣ ኣብ መንጎ ክልቲአም ሃይማኖታት ገለ ዘይተዓረቑ ፍልልያት ተፈጠሩ። መሓመድ ንክርስትያናት ንእስልምና ኢዶም ንክህቡ ከእምኖም ኣይኸኣለን፤ ምስ ግዜ ድማ ነቲ ክርስትያናት ዝኣምኑሉ ትምህርቲ ሰላሴን መለኮትነት ክርስቶስን፣ ከም ክህደት ናይቲ ንሱ ዚሰብኩ ዝነበረ "ሓደ ኣምላኽ" ገይሩ ኸርእዮም ጀመረ። ስለዚ፡ እዮም ድሒሮም ዝመጹ ብዛዕባ ክርስትና ዝዛረቡ ጥቕስታት ቁርአን፣ ንክርስትያናት ብ"ብዙሓት ኣማልኽቲ ምምላኽ"ን (Polytheism) ብምግናንን (Exaggeration) ብምኸሳስ፣ ዝያዳ ተጻባእነት ዘንጸባርቑ ኮኑ።

I. ቁርአናዊ ተቓውሞ ኣብ ልዕሊ መለኮትነት ክርስቶስ

ሓያሎ ጥቕስታት ቁርአን፣ ንመለኮትነት ክርስቶስ ዝቃወም ሓሳባት የቐርቡ። እዮም ተቓውሞታትን ንዓታዮም ዝወሃብ መልስን ድማ ኣብ ታሕቲ ተዘርዘሮም ኣለዉ፡-

1. ቁርአን፣ የሱስ ንኣዳም ከም ዝመስል ይዛረብ

ሱራ 3:59

"ምሳሌ የሱስ ኣብ ቅድሚኡ ኣላህ፡ ልክዕ ከም ምሳሌ ኣዳም እዩ። ካብ ሓመድ ፈጠሮ፤ ድሕሪኡ 'ኩን' በሎ፡ ንሱ ድማ ኮነ።"

ኣል-ሱዲ ኣብዛ ጥቕስ እዚኣ ርእይቶ ኪህብ ኸሎ፤ ካብ ነጅራን ዝመጹ ኣርባዕተ ሰባት ንመሓመድ ብዛዕባ የሱስ ርእይቶኡ እንታይ ምዃኑ ሓተትዎ። መሓመድ ድማ፡ "ንሱ ባርያ ኣላህ፡ መንፈሱን ቃሉን እዩ" ኢሎ መለሰሎም። ንሳቶም ድማ ብሕርቃን፡ "ኣይፋልን! ንሱ ኣምላኽ እዩ። ብዘይ ኣብ ዝተወልደ ህጻን ርእኹኹ ትፈልጥ?" ኢሎም መለሱሉ። ስለዚ፡ የሱስ ልክዕ ከም ኣዳም ካብ ሓመድ ከም ዝተፈጥረ ንምግላጽ፡ ሱራ 3:59 ንመሓመድ ወረደሉ (ተገልጸሉ)።

እዚ ሓሳብ እዚ ግና፡ ምስቶም ንልደት የሱስ ካብ ድንግል ዝቐበሉን ምስ ወንጌል ዝሰማምዑን ካልኣት ጥቕስታት ቁርአን ይጋጮ እዩ (ሱራ 3:35-55 ከምኡ'ውን ሱራ 19:1-34 ተመልከት)።

2. ቁርአን፡ የሱስ ልኡኸ ጥራይ ምዃኑ ይዛረብ

ሱራ 4:171

"አ ሱብ መጽሐፍ! ኣብ ሃይማኖትኩም ዶብ ኣይትለፉ [ኣይተጋንኑ]፤ ብዛዕባ ኣላህ ድማ ሓቂ እንተ ዘይኮይኑ ኣይትዛረቡ። መሲሕ የሱስ ወዲ ማርያም፡ ልኡኸ ኣላህን፡ እቲ ናብ ማርያም ዘመሓለፎ ቃሉን፡ ካብኡ ዝኾነ መንፈስን ጥራይ እዩ። ስለዚ ብኣላህን ልኡኸቱን እመኑ። 'ሰለስተ' ኣይትብሉ። ተኸልከሉ እዚ ንዓኹም ይሓይሽ። ኣላህ ሓደ ኣምላኽ ጥራይ እዩ። ንሱ ውሉድ ካብ ምህላው ልዕል ዝበለ እዩ።"

ኣል-ጣባሪ ኣብዚ ጥቕሲ እዚ ርእይቶ ኪህብ ኸሎ፤ "ኣቱም ሱብ መጽሐፍ! ካብ ሓቂ ኣይትውጽኡ ወይ ኣይተጋንኑ። ብዛዕባ የሱስ ካብቲ ሓቂ ንላዕሊ ኣይትዛረቡ፤ ምኽንያቱ ከምኡ ምባል እንተ ቐጸልኩም፡ ንርእስኹም ናብቲ ዓቢ መቐጻዕቲ ኣላህ ከተቃልዑ ኢኹም" ይብል።

ግናኸ ከርስትያናት ኣየጋንኑን እዮም። ንሳቶም፡ የሱስ ካብቲ ዝነበሮ ከብሪ ርእሱ ኣዋሪዱ፡ ከም ባርያ ኣምላኽን ነቢይን ኮይኑ ናብ ምድሪ ከም ዝመጸ እዮም ዚእምኑ። ከርስትያናት ሰለስተ ኣማልኸቲ ነምልኸ ኢሎም ፈጻሞም ተዛሪቦም ኣይፈልጡን እዮም። ኣምላኽ ሓደ እዩ፤ ኩሉ ኸብሪ ድማ ንዕኡ ይኹን።

3. ቁርአን፡ "የሱስ እቲ ሱብ ንኣምላኽ ከሸከሞ (ከውንኖ) ኣይኸእልን እዩ" ይብል

ሱራ 5:17

"እቶም 'ኣላህ ንሱ እቲ መሲሕ ወዲ ማርያም እዩ' ዝበሉ ብርግጽ ከሒዶም እዮም። በሎም፡- ኣላህ ንመሲሕ ወዲ ማርያምን ንኣዲኡን ነቶም ኣብ ምድሪ ዘለዉ ኩሎምን ከጥፍኦም እንተ ዝደለ፡ ካብ ኣላህ ሓንቲ ነገር ከከላኸል ዝኸእል መን እዩ? ግዝኣት ሰማያትን ምድርን ኣብ መንጎኡን ዘሎን ናይ ኣላህ እዩ።"

ኣብዚ ብሓቂ ዝጋጮ ነገር የለን። ከርስትያናት "ኣምላኽ ብምልኡ ከርስቶስ እዩ" ኢሎም ኣይዛረቡን እዮም፤ ምኽንያቱ እዚ ንኣቡን ንመንፈስ ቅዱስን ካብ መለኮት (Godhead) ስለ ዘውጽኦም። ይኹን እምበር፡ ከርስትያናት "ከርስቶስ ኣምላኽ እዩ" ኢሎም የረጋግጹ እዮም።

4. ቁርአን፡ "የሱስ ኣምላኽ ንምዃን ኣዝዩ ድኹም እዩ" ይብል

ሱራ 5:75-76

"መሲሕ ወዲ ማርያም ልኡኸ ጥራይ እዩ። ቅድሚኡ ዝነበሩ ብዙሓት ልኡኸት እውን ሓሊፎም እዮም። ኣዲኡ እውን ጻድቕ ሰበይቲ ነበረት። ክልቲኣም መግቢ ይበልዑ ነበሩ። ከመይ ጌርና ምልክታትና ኸም እነበርሃሎም ተመልከት፤ ደሓ እውን ከመይ ኢሎም ካብ ሓቂ ኸም ዝርሕቁ ርእኑ። 'ካብ ኣላህ ወጻኢ ንርእሱ ክጎድእ ወይ ክበቅም ዓቕሚ ዘይብሉ ነገር ተምልኹ?' በሎም። ኣላህ ሰማዕን ፈለጥን እዩ።"

እስላማዊ ሊቅ አል-ራዚ ዝዘን ጥቕስታት እዚአተን ኪትንትን ኸሎ ሰለሰተ ነጥብታት የልዕል:-

- ቀዳማይ:- የሱስ አድ አላቶ። ንሱ ፍጡር እዩ፤ ስለዚ ድማ አምላኽ አይኮነን።
- ካልኣይ:- የሱስን ኣዲኡን መግቢ ይደልዩ ነበሩ። አምላኽ ዝደልዩ ነገር የለን፤ ስለዚ የሱስ አምላኽ አይኮነን።
- ሳልሳይ:- የሱስን ኣዲኡን መግቢ ይበልዑ ነበሩ። እዚ ማለት ንፋስ የውጽኡን ናብ ሸንቲ ቤት ይኸዱን ነበሩ። ብዛዕባ አምላኽ ከምዚ ምባል ድማ ክህደት (Blasphemy) እዩ።

ሙሰሊ ማት: "ፍጡር ዝኾነ ሰብ ንካልእ ከጎድእ ወይ ኪጠቅም አይክእልን እዩ" ይብሉ። ስለዚ ድማ እዩም "ካብ ኣላህ ወጻኢ ንርእሱ ከጎድእ ወይ ክጠቅም ዓቕሚ ዘይብሉ ነገር ተምልኹ?" ዚብሉ ዘለዉ። ብተወሳኺ እውን ከምዚ ኢሎም ይሓቱ:- "ከመይ ኢሎም እዩም አይሁድ ንየሱስ ክሰቕልዎ ዝኸኣሉ? ምስ ጸመኡ፡ ከመይ ኢሉ ኣብ ኣፍንጫኡ መጸጺ ክገብሩሉ ፈቐደ? አምላኽ ከመይ ኢሉ ኸምዚ ዝበለ ድኻም ይህልዎ? ከምኡ'ውን፡ አምላኽ ካብ ርእሱ ወጻኢ ሓገዝ ዘይደሊ እንተ ኹይኑ፡ ስለምንታይ የሱስ ናብ ቤተ-መቐደስ ከይዱ ጸለየ? እዚ ማለት ንአምላኽ ይደልዩ ነበረ፡ ነቢይ ጥራይ ምዃኑ ድማ የረጋግጽ።"

ንክርስትያናት ግና፡ እዚ ጸገማት እዚ በቲ "ትምህርቲ ስጋዌ" (Doctrine of the Incarnation) ምላሽ ይረክብ። የሱስ ምሉእ አምላኽ፡ በቲ ሓደ ወገን ድማ ምሉእ ሰብ እዩ። ከም ሰብ መጠን፡ ኸሉ እቲ ንስጋዊ ህላወ ዘድሊ ነገራት ይካፈል ነበረ። ከም አምላኽ መጠን ድማ፡ ነቶም ምድሓት ዝቐበሉ ክጠቅም፡ ነቶም ዝተቐወምዎ ድማ ክፈርዱም ይኸእል እዩ። ስለዚ መጽሓፍ ቅዱስ ንእመንቲ ኸምዚ ይብል:-

1ይ ጳጥሮስ 2:4-10

ናብቲ ብሰብ ንዑቕ፡ ብአምላኽ ግና ሕሩይን ክቡርን ዝኾነ ህይወ እምነ ኣናቕረብኩም፡ ንስኻትኩምውን፡ ከም ህያዎን ኣእማን ኳንኩም፡ ነቲ ብየሱስ ክርስቶስ ኣብ አምላኽ ቅቡል ዝኾነ መንፈሳዊ መስዋእቲ ኸተቐርቡ፡ ንቕዱስ ክህነት ዚኸውን፡ መንፈሳዊ፡ ቤት ተህነጹ። ስለዚ ኸኣ፡እንሆ፡ ኣብ ጽዮን ሕሩይን ክቡርን እምነ መኣዘን እንብር ኣለኹ፡ ብእኡ ዚአምን ከኣ ኣይኪሐፍርን እዩ፡ ዚብል ኣብቲ ጽሑፍ ኣሎ። ስለዚ ንኣኻትኩም እትአምኑ፡ ክቡር እዩ፡ ነቶም ዘይአምኑ ግና፡ ነደቕቲ ዝነዐቕዎ እምነ፡ ንሱ ርእሲ መኣዘን ኩነ፡ እምነ መዓንቀፍን ከውሒ ምንስታትን ድማ እዩ። ብዘይ ምእዛዘም በቲ ቻል ይዕንቀፉ፡ ነዚ ድማ ምዱባት እዮም። ንስኻትኩም ግና ደግነት እቲ ኻብ ጸልማት ናብቲ ዜገርም ብርሃን ዝጸውዓኩም ምእንቲ ኸትነግሩ፡ ሕሩይ ወለዶ፡ ናይ መንግስቲ ኸህነት፡ ቅዱስ ህዝቢ፡ ጥሬት አምላኽ ዝኾኑ ህዝቢ ኢኹም። ንስኻትኩም ቀደም ህዝቢ ዘይነበርኩም፡ ሕጂ ግና ህዝቢ አምላኽ ኢኹም፡ ዘይተመሓርኩም ዝነበርኩም፡ ሕጂ ግና ምሑራት ኢኹም።

ክርስትያናት የሱስ ብምጽላዩ ዝፈጥሮ ጸገም የለን። እዚ ምስ ኣቦ ዝነበሮ ሕብረትን ርክብን እዩ። ብተወሳኺ፡ ቁርኣን ኣላህ ኸም ዝጽሊ ይዛረብ እዩ። ሱራ 33:43 "ንሱ [ኣላህ] እቲ ኻብ ጸልማት ናብ ብርሃን ከውጽኣኩም ኢሉ፡ ኣብ

ልዕሌኹም [መስሊላት] ዝጽሊ (yosalli) እዩ..." ይብል። ብተመሳሳሊ ሱራ 33:56 ድማ፡ "አላህን መላእኸቱን ኣብ ልዕሊ እቲ ነቢይ [መሓመድ] ይጽልዩ (yosallona)" ይብል።

5. ቁርአን፡ "የሱስ ካብ ኣላህ ወጻኢ ኣምላኽ ምዃኑ ተዛሪቡ" ይብል

ሱራ 5:116

"አላህ፤ 'አ የሱስ ወዲ ማርያም! ንሰባት ንዓይን ንኣደይን ካብ ኣላህ ወጻኢ ኸልተ ኣማልኸቲ ጌርኩም ኣምልኹና ኢልካዮም ዲኻ?' ክብሎ ኸሎ፤ ንሱ [የሱስ]፤ 'ክብሪ ንዓኻ ይኹን። መሰል ዘይበለይ ነገር ከዛረብ ኣይኸእልን እየ በሎ። ከምኡ ኢሊ ነይረ እንተ ዝኸውን፡ ንስኻ ብርግጽ ምፈለጥካዮ ። ንስነይርካ ኣብ ውሽጢ ልበይ ዘሎ ትፈልጥ፤ እነ ግና ኣብቲ ናትካ ዘሎ ኣይፈልጥን። ንስኻ ነቲ ሰውር ዘበለ ኸሉ ብምሉኡ ትፈልጥ ኢኻ ክብል እዮ።"

እስላማዊ ሊቅ ኣል-ሪዚ ኣብዛ ጥቕሲ እዚ ኣርእይቶ ኪህብ ኸሎ፤ እቲ ናይ ኣምላኽ ሕቶ "ረቶሪካዊ" (Rhetorical - ንምስክር ወይ ንተግሳጽ ዝቐረበ ሕቶ) ምዃኑን፡ ነቶም ናብ ኑፋቕ ናይ ምውዳቕ ሓደጋ ዘለዎም ክርስትያናት ንምግሳጽ ዝተሓሰበ ምዃኑን ይገልጽ። እቲ ኑፋቕ ድማ ናይቶም "ማርያማውያን" (Mariamites) ዝበሃሉ ኩይኑ፡ ስላሴ "ኣብ፡ ኣደን ወድን" ዝሓዘ እዩ ኢሎም ዝኣምኑ እዮም። መበቆሎም ኣምላኸቲ ቬነስ (Venus) ዝነበሩ እዮ ናብ ክርስትና ዝተለወጡ ሰባት ኩይኖም፤ ነቲ "ማርያማዊ ኑፋቕ" ብምህዞ፡ ነታ ግሪካዊት ኣምላኽ ቬነስ ብድንግል ማርያም ዝተከኡ እዮም ነይሮም።

6. ቁርአን፡ "የሱስ ወዲ ኣምላኽ ክኸውን ኣይክእልን" ይብል

ሱራ 6:102

"ሰበይቲ (Spouse) ኸይሃለውቶስ፡ ከመይ ኢሉ ወዲ ኺህልዎ ይኸእል?"

ሱራ 19:35

"ንኣላህ ውሉድ ክወልድ (Beget) ዚግብኦ ኣይኮነን። ንሱ ኻብዚ ጥራይ ኸብሪ ይኸኖ። ሓደ ነገር ክኸውን ምስ ዝውሰን፡ 'ኩን' ይብሎ እዮ ንሱ ድማ ይኸውን..."

ሱራ 19:88-93

"ብሓቂ፡ ንኣላህ ውሉድ ኣለዎ ብምባልኩም ኣዝዩ ዘሰከሕ (Monstrous) ነገር ኢኹም ኣምጺእኹም። በዚ ነገር እዚ ሰማያት ክቀዳደድ፡ ምድሪ ኸትሰነጣጠቕ፡ ኣኸራናት ድማ ዶሮና ኹይኑ ክወድቕ ይቀራረብ ኣሎ። ንኣላህ፡ ነቲ ርህሩህ፡ ውሉድ ስለ ዝሃብኩም። ንኣላህ፡ ነቲ ርህሩህ፡ ውሉድ ክወልድ ምስ ግርማኡ ዝሰማማዕ ኣይኩነን። ኣብ ሰማያትን ምድርን ዘሎ ኸሉ ፍጡር ናብቲ ርህሩህ ኣምላኽ ኸም ባርያ ኹይኑ ኸመጽእ ኣለዎ።"

አል-ባይዳዊ ኣብ ሱራ 6:102 ርእይቶ ክህብ ኹሎ፤ "ንአምላኽ ወዲ ኹህልዎ ማለት፡ ምስ ሰበይቲ ርክብ ኣለዎ ማለት እዩ፤ እዚ ድማ ዘይከአል እዩ" ይብል። አል-ጣባሪ እውን ኣብዛ ጥቕሲ እዚኣ ክትጎትጎ ኹሎ፤ "ውሉድ ካብ ተባዕታይን ኣንስተይትን ዝግበር ርክብ እዩ ዝመጽእ፤ አምላኽ ግና ፈጺሙ መጻምድቲ (Consort) የብሉን፡ ስለዚ ኹመይ ኢሉ ወዲ ኹህልዎ ይኸእል? ንሱ ንኹሉ ነገር ፈጠሩ፡ ንሱ ናይ ኩሉ ነገር ፍልጠት ኣለዎ፡ ስለዚ ኹመይ ኢሉ ውሉድ ኹህልዎ ይኸእል?" ይብል። ብርግጽ፡ ክርስትያናት ኣምላኽ ምስ ሰበይቲ ርክብ ነይርዎ ኢሎም ፈጺሞም ኣይፈልጡን እዮም። ወንጌል፡ ቃል ብመጀመርታ ነበረ፡ እቲ ቻል ድማ ኣብ ኣምላኽ ነበረ፡ እቲ ቻልውን ኣምላኽ ነበረ። ይብል (ዮሃንስ 1:1)። እቲ የሱስ ምስ ኣቦ ዘለዎ ርክብ፡ መንፈሳዊ ርክብ እዩ።

7. ቁርኣን፡ "የሱስ ባርያ ኣምላኽ ጥራይ እዩ" ይብል

ሱራ 19:30-31

"[የሱስ] ከምዚ በለ፡- 'ኣነ ብርግጽ ባርያ ኣላህ እየ፤ ንሱ መጽሓፍ ሂቡኒ፡ ነቢይ ድማ ገይሩኒ። ኣብ ዘለኹም ኹሉ ድማ ብሩኽ ገይሩኒ፤ ብህይወት ክሳብ ዘለኹ ድማ ብጸሎትን ብምድቀትን ኣዚዘኒ።'"

እስላማዊ ሊቅ አል-ራዚ ነዘን ንየሱስ ዝተዋህባ ቃላት ኣመልኪቱ ኣርባዕተ ነጥብታት የቕርብ፡-

- ክርስትያናት "የሱስ ኣምላኽ እዩ" ክብሉ ኹለዉ ብፍጹም ተጋግዮም እዮም።
- የሱስ ባርያ ኣምላኽ ምዃኑ ተአሚኑ (ተናዚዙ) እዩ።
- የሱስ፡ ኣዲኡ ማርያም ኣመንዝራ ኹም ዘይኩነት ኣረጋጊጹ (መጎቶም ኣፍሪሱ) እዩ።
- ኣምላኽ ንሕማቕ ሰበይቲ ቕዱስ ወዲ ስለ ዘይህብ፡ ንሱ እውን ካብ ክሲ ጻድቕ (Vindicated) ምዃኑ ተረጋጊጹ።

ክርስትያናት፡ ንሙስሊማት ክልተ መጽሓፍ ቕዱሳዊ ሓቅታት ንምድጋም ኪሰልጉዎም የብሉን፡-

ቀዳማይ፤ ከም ወዲ ማርያም መጠን፡ የሱስ ብሓቂ ባርያ ኣምላኽ እዩ። መጽሓፍ ቕዱስ እውን ከምኡ ይብል፡- "ነቲ ዝነገርናዮ መን ኣሚኑ? ቅልጽም እግዚአብሄርክ ንመን ተገልጸ? ... ድሕሪ ጻዕሪ ነፍሱ ብርሃን ህይወት ኪርእ እዩ፡ ክጸግብ ድማ እዩ። እቲ ጻድቕ ባርያይ ብፍልጠቱ ንብዙሓት ክጽድቕ እዩ፡ ንሱ ድማ ሓጢአቶም ክጸውር እዩ" (ኢሳይያስ 53:1-11)።

ኹልአይ፤ ባርያ ምዃኑ፡ ወዲ ኹብ ምዃን ኣይኸልከሎን እዩ። እተን ቀዳሞት ኣርባዕተ ጥቕስታት መልእኸቲ ሮሜ ነዚ ብንጹር የረድኡ፡-

ጳውሎስ ባርያ የሱስ ክርስቶስ፡ ሃዋርያ ኪኸውን እተጸውዔ፡ ንወንጌል ኣምላኽ እተፈልየ፡አቕዲሙ ብነብያቱ ኣብ ቅዱሳት ጽሑፋት ዘተሰፈዎ፡ብዘዕባ ወዱ፡ ብስጋ ኹብ ዘርእ ዳዊት እተወልደ፡ ንሱ የሱስ ክርስቶስ፡ ጐይታና፡ ካብ ምወታት ብምትጎሳኡ፡ ብመንፈስ ቅዱስና ወዲ ኣምላኽ ምዃኑ ብሓይሊ እተጋህደ፡ (ሮሜ 1:1-4)።

8. ቁርኣን: "እቲ ሰብ ዝኹን የሱስ ካብ መለኮት ኣምላኽ ክካፈል ኣይኽእልን" ይብል

ሱራ 43:15

"ንሳቶም ንገለ ኹባ ባሮቱ ንየሱስ ኣብ መለኮትነቱ መሸርኹቲ ገይሮም ሂቦም። ብሓቂ ወዲ ሰብ ግሁድ ከሓዲ እዩ።"

መስሊ ማት: ንየሱስ "ወዲ ኣምላኽ" ምባል ማለት: ሓደ ሰብአዊ ፍጡር ክፍሊ መለኮት ከወይኑ ምባል እዩ ብምባል ብትሪ ይቃወሙ። ርግጽ እዩ: ማንም ፍጡር ክፍሊ ፈጣሪኡ ኪኸውን ኣይክእልን። ክርስትያናት ግና ኣቦን ወድን ሓደ ምዃኖም: እዚ ድማ ካብ መጀመርታ ኸምኡ ኸም ዝነበረ እዮም ዚአምኑ (ዮሃንስ 10:30): ቁርኣን ባዕሉ እውን: የሱስ "ቃል ኣምላኽን ካብኡ ዝኹን መንፈስን" ምዃኑ ብምግላጽ: ነቲ ኣብ መንጎ የሱስን ኣምላኽን ዘሎ ፍሉይ ርክብ ይዛረብ እዩ (ሱራ 4:171):

II. መጽሓፍ ቅዱስ ብዛዕባ የሱስ ክርስቶስ እንታይ ይብል?

የሱስ ፍሉይ (Unique) እዩ፤ ምስ ዝኹን ይኹን ሰብ ኪወዳደር ኣይክእልን። ንሱ ናብዛ ዓለም ዝመጸሉ ኣገባብ ፍሉይ እዩ፤ ኣብዛ ዓለም ዝነበሮ ህይወት ፍሉይ እዩ፤ ትምህርታታቱ: ተአምራቱ: ከምኡ ድማ ካብዛ ዓለም ዝተፈልየሉ መገዲ ኮሎ ፍሉይ እዩ። ሓደ መዓልቲ ተመሊሱ ኪመጽእ ምዃኑ እውን ፍሉይነቱ ዘረጋግጽ እዩ። ገለ ካብዚ ሓቕታት እዚ ኣብ ቁርኣንን ሓዲዝን እኳ እንተ ተጠቐሱ፤ እስላማዊ ሰረተ-እምነት ግና ንየሱስ ከምቲ ናይ ሓቂ መንነቱ ኪርእይዎ ስለ ዘይፈቅድ: መስሊ ማት ብዛዕባኡ ምሉእ ርድኢት ኪህልዎም ኣይክእልን እዩ። የሱስ ካብቲ ኣብ ቅዱሳት መጻሕፍቲ ዘሎ መለኮታዊ ግልጻት ጥራይ እዩ ብዝግባእ ዝፍለጥ:-

1ይ ጢሞቴዎስ 3:16

"ብሓቂ እቲ ምስጢር ኣምላኽ ዓብዩ እዩ። ንሱ እቲ ብስጋ እተገልጸ: ብመንፈስ ጸደቐ: ንመላእኽቲ ተራእዮ: ኣብ ኣህዛብ ተሰብከ: ኣብ ዓለም ተአምነ: ናብ ክብሪ ዓረገ።"

መጽሓፍ ቅዱስ: ካብቲ ኣብ እስልምና ዘሎ ኣዝዩ ዝተፈልየ ምስሊ የሱስ እዩ ዝህበና። ካብኡ ድማ እዞም ዝስዕቡ ሽዱሽተ ወሰንቲ ነጥብታት ይርከብዎም:-

1. መጽሓፍ ቅዱስ: "የሱስ ቅድሚ ምውላዱ ህላዌ ነበሮ" ይብል

ቁርኣን ኣብ ሱራ 4:171፤ "መሲሕ የሱስ ወዲ ማርያም: ልኡኽ ኣላህን እቲ ናብ ማርያም ዝለገሰላ [ዝሃባ] ቃሉን ካባኡ ዝኹን መንፈስን እዩ" ይብል። ዘየለ ነገር ክወሃብ ወይ ክለገስ (Bestow) ኣይኽእልን እዩ። የሱስ ገና ከይተወልደ እዩ ንማርያም ተለጊሶላ [ተዋሂብዋ]። ንሱ ካብ መጀመርታ ምስ ኣምላኽ ነበረ፤ "እቲ ግዜ ምስ በጽሖ ግና: ኣምላኽ ነቶም ትሕቲ ሕጊ ዘለዉ ምእንቲ ኪበጅዎም: ንሕና ውልድነት ምእንቲ ኸንረከብ ድማ: ኣምላኽ ካብ ሰበይቲ እተወልደ ኣብ ትሕቲ ሕጊ ድማ ዝኹን ወዱ ለኣኸ" (ገላትያ 4:4-5):

መጽሐፍ ቅዱስ፤ የሱስ አብዛ ምድሪ እዚአ ገና ከይተወልደ "ወዲ" ኸም ዝነበረ ይዛረብ። አቦ ንወዲ፡ "ንስኻ ወደይ ኢኻ፡ ኣነ ሎሚ ወለድኩኻ" በሎ (መዝሙር 2:7፣ እብራውያን 1:5)። ሓደ አቦ ወዲ ኸይወለደ አቦ ኣይበሃልን እዩ፤ ወዲ እውን ካብ አቦ ኸይተወልደ ወዲ ኣይበሃልን እዩ። የሱስ ግና ቅድሚ ምውላዱ እውን ካብ መጀመርታ "ወዲ" ነበረ።

2. መጽሐፍ ቅዱስ፡ "የሱስ ብስጋ ዝተገልጸ ኣምላኽ እዩ" ይብል

የሱስ ብሓደ ግዜ ምሉእ ኣምላኽን ምሉእ ሰብን እዩ። ኣምላኽ በቲ ሰብ ዝኾነ የሱስ ክርስቶስ ኣቢሉ ተገሊጹ እዩ፤ ስለዚ ድማ "ምልኣት መለኮት ኩሉ ብኣካላዊ መልክዕ ኣብኡ [ኣብ የሱስ] ይነብር" (ቈሎሴ 2:9)። ጸሓፊ እብራውያን ነዚ ምስጢር እዚ ከምዚ ብምባል ይገልጹ፡-

እብራውያን 1:1-3

"እግዚአብሄር ካብ ጥንቲ ጀሚሩ፡ ብብዙሕ ዓይነትን ብብዙሕ መንገድን፡ ብነቢያት ገይሩ ነቦታትና ተናገርዎም ነይሩ፤ ኣብዘን ዳሕረዎት መዓልቲታት ግና፡ ንኣና በቲ ወራሲ ኩሉ ብዝገበር፡ ብእኡውን ዓለም ዝፈጠረ ወዲ ገይሩ ተናገረና። ንሱውን ክብራ እግዚአብሄር መግለፂ፡ ንኹሉ ነገር ብናይ ቃሉ ሓይሊ ዘቐውም፡ ብባህርዩ ፍፁም ኣርእያ እግዚአብሄር ዝኾነ እዩ። ሓጢአትና ምስ ኣንጽሀውን፡ ኣብ ሰማይ ኣብ የማን ልዑል እግዚአብሄር ተቐመጠ።"

የሱስ ብመለኮታዊ ሓይሉ ተአምራት ይገብር ነበረ። ከም ሰብ መጠን ድማ ልክዕ ከም ዝኾነ ሰብኣዊ ፍጡር ይበልዕ፤ ይሰቲ፤ ይድቅስ ድማ ነበረ። ንሱ ኣምላኽን ሰብን ብሓባር ስለ ዝኾነ፡ ሓድሓደ ግዜ ብዛዕባ ርእሱ ከም ኣምላኽ፡ ሓድሓደ ግዜ ድማ ከም ሰብ ይዛረብ ነበረ። ነቶም ዝኸሰዎ ዝነበሩ፡ "ድሕሪ ሕጂ ወዲ ሰብ ኣብ የማን እቲ ሓይሊ ተቐሚጠ፡ ብደበና ሰማይ ከመጽእ ከሎ ክትርእይዎ ኢኹም" (ማቴዎስ 26:64) በሎም። በቲ ካልእ ሸነኽ ድማ ንሓደ ካብ ደቀ መዛሙርቱ፡ የሱስ ድማ ከምዚ በሎ፡- "ፊልጶስ፡ እዚ ክንድዚ ዝኣክል ግዜ፡ ምላኻትኩም ክነብር እንተለኹዶ ኣይፈለጥካንን ኢኻ? እቲ ነኣይ ዝረኣየ፡ ንኣብ ረኣየ፤ ከመይ ኢልካ ደኣ 'ንኣብ ኣርእየና' ትብል ኣለኻ?" (ዮሃንስ 14:9) ብምባል መለኮታዊ መንነቱ ገለጸሉ። ስለዚ "የሱስ ኣምላኽ ጥራይ እዩ" ወይ "የሱስ ሰብ ጥራይ እዩ" እንተ ኢልና፡ ክፋል ሓቂ ጥራይ ኢና ንዛረብ ዘለና። ንሱ ኣምላኽን ሰብን እዩ፤ እዞም ክልተ ባህርያት እዚ እም ድማ ኣብ ብዙሓት ዛንታታት ወንጌል ብሓባር ክንርእዮም ንኸእል ኢና። ንኣብነት፡-

ማርቆስ 4:35-41

ቦታ መዓልቲ እቲኣ ምድሪ ምስ መሰየ፡ ንደቀ መዛሙርቱ "ናብ ማዕዶ ንሳገር" በሎም። ነቶም ህዝቢ ኣፋንዮም ድማ፡ ምስኣቶም ብጃልባ ወሰድዎ፤ ካልኣት ጃልባታት ከዓ ምስኡ ነበራ። ብርቱዕ ኣውሎ ንፋስ ተልዓለ፤ እታ ጃልባ ኸላዕ ማይ እትመልእ ድማ፡ እቲ ማዕበል ናብታ ጃልባ ይኣቱ ነበረ። የሱስ ግና ብወገን ድሕሪት እታ ጃልባ ተተርኢሱ ደቂቁ ነበረ። ደቀ መዛሙርቱ ድማ ኣበራቢሮም፡ "መምህር፡ ምጥፋእና ኣየሕዝነካን ድዩ?" በልዎ። ንሱ ኸዓ ተሲኡ ነቲ ንፋስ ገሰጸ፤ ነታ ባሕሪ ድማ "ጸጥ በሊ! ህድኢ!" በላ። እቲ ንፋስ ድማ ጸጥ በለ፤ ዓብዩ ህድኣትውን ኮነ። ንሱ

ኸዓ ንደቀ መዛሙርቱ “ስለ ምንታይ ትፈርሑ? ክንድዚ ደ እምነት የብልኩምን?” በሎም። ንሳቶም ግና የመና ፈርሑ፤ ንሳቶም ድማ “እዚ ንፋስን ባሕርን ዝእዘዝዎስ፤ መን እዩ!” ተበሃሃሉ።

የሱስ ምሉእ ኣምላኽን ምሉእ ሰብን ስለ ዝኾነ ጥራይ እዩ፡ ጸሓፊ እብራውያን ብዛዕባኡ "የሱስ ክርስቶስ ትማሊን ሎሚን ንዘለአለምን ንሱ እዩ" (እብራውያን 13:8) ክብል ዝኸኣለ። የሃንስ ኣብቲ ፍሉጥ ናይ ወንጌል መእተዊኡ ከም ዝገለጸ፡ የሱስ እቲ "ስጋ ዝኾነ ቃል" እዩ፡-

የሃንስ 1:1-4, 14

"ብመጀመርታ ቃል ነበረ፡ እቲ ቃል ድማ ኣብ ኣምላኽ ነበረ፡ እቲ ቃል እውን ኣምላኽ ነበረ። ንሱ ብመጀመርታ ኣብ ኣምላኽ ነበረ። ኩሉ ብእኡ ተፈጥረ፡ ካብቲ ዝተፈጥረ ዘበለ ድማ ብዘይካኡ ዝተፈጥረ ዋላ ሓደ የልቦን። ህይወት ኣብኡ ነበረት፡ እታ ህይወት ድማ ብርሃን ሰብ ነበረት... እቲ ቃል ድማ ስጋ ኮነ፡ ጸጋን ሓቅን መሊእም እውን ኣብ መንጎና ሓደረ። ንሕና ድማ ክብሩ ርኢና፡ ከም ክብሪ ናይቲ ካብ ኣቦ ዝመጸ ሓደ ወዲ።

3. መጽሓፍ ቅዱስ፤ የሱስ ብገዛእ ፍቓዱ "ስጋ ኩን" ይብል፡ ድሕሪ ትንሳኤኡ ድማ ናብቲ ናይ መለኮት ክብሩ ተመልሰ።

ሰብ ኣምላኽ ክኸውን ኣይከእልን እዩ ኣምላኽ ግና ሰብ ክኸውን ይኸእል እዩ። የሱስ ብገዛእ ፍቓዱን ብልዑል ስልጣንን እዩ ሰብ ዝኾነ። ንሱ ብዛዕባ እዚ ክዛረብ ከሎ፤ "ህይወተይ መሊሰ ክወስዳ ምእንቲ እህባ ኣለኹ፡ ስለዚ ኣቦ የፍቅረኒ እዩ። ባዕለይ እህባ እምበር፡ ካባይ ዝወስዳስ ሓደ እኳ የልቦን። ክህባ ስልጣን ኣሎኒ። መሊሰ ክወስዳ እውን ስልጣን ኣሎኒ። ነዚ ትእዛዝ እዚ ካብ ኣቦይ ተቐቢለዮ" በለ (የሃንስ 10:17-18)። የሱስ ቅዱስ ዕዮ ድሕነት ንምፍጻም ኢሉ እዩ ናብቲ ናይ ግዜን ቦታን (Time and Space) መድረኽ ኣትዩ። ነቲ ተልእኾኡ ምስ ፈጸመ ድማ ንኣቡኡ ከምዚ በሎ፡- "ኣነ ነቲ ክገብሮ ዝሃብካኒ ስራሕ ብምፍጻም፡ ኣብ ምድሪ ኣኸበርኩኹ። ሕጂ ድማ ኦ ኣቦ! ዓለም ከይተፈጥረት ምሳኽ ብዝነበረኒ ኹብሪ፡ ኣብ ቅድሚኹ ኣኹብረኒ" (የሃንስ 17:4-5)።

የሱስ "ስጋ ምዃኑ" ክብሩ ዝነኪ ዘይኩነስ፡ የግዳስ ክብሩ ዝውሰኽ ተግባር እዩ ነይሩ። እቲ ልዑል ኣምላኽ ከመይ ኢሉ ከም ሰብ ክውለድ ከም ዝኸኣለ፡ ከመይ ኢሉኹን ንመዋርዶ ሞት ርእሱ ኣሕሊፉ ከም ዝሃበ፡ እዚ ካብ ኣእምሮ ደቂ-ሰባት ንላዕሊ ዝኹን ዓሚቕ ምስጢር እዩ። መጽሓፍ ቅዱስ ግና እዚ ኹሉ ከም ዝተፈጸመን፡ እዚ ድማ ብመለኮታዊ ፍቓድ ኣምላኽ ከም ዝኸውን ብንጹር ይምህር፡-

ፊልጲ 2:5-11

"እቲ ኣብ ክርስቶስ የሱስ ዝነበረ ሓሳብ ኣባኻትኩም እውን ይሃሉ፡- ንሱ ብመልክዕ ኣምላኽ ክነሱ፡ ነቲ ማዕረ ኣምላኽ ምዃኑ ከም ምምንዛዕ ኣይረኣዮን። የግዳስ መልክዕ ባርያ ወሲዱ፡ ብምስላ ሰብ ተገሊጹ ርእሱ ኣውረደ። ብትርጉሙ ከም ሰብ ተረኺቡ ድማ ርእሱ ትሕት ኣበለ፡ ክሳብ ሞት፡ እወ ክሳብ ሞት ኣብ መስቀል እኳ ተአዘዘ። ስለዚ ድማ ኣምላኽ ኣዝዩ ልዕል ኣበሎ፡ ካብ ኹሉ ስም ንላዕሊ ዝኹን ስም እውን ሃቡ። እዚ ድማ ኣብ ሰማይን ኣብ

ምድርን ኣብ ትሕቲ ምድርን ዘሎ ኹሉ ብርኪ ብስም የሱስ ምእንቲ ከምበርከኹ፡ ኹሉ ልሳን ድማ ንክብሪ ኣቦ የሱስ ክርስቶስ ጎይታ ምኻኑ ክእመን እዩ።"

የሱስ ኣብ ምድሪ ኣብ ዝነበረሉ ግዜ እኳ ክብሩ ምሉእ ብምሉእ እተሰወረ ኣይነበረን። ካብ ርሑቕ ንዝርእዮ ከም ዝኹን ተራ ሰብ ይመስል ነበረ፤ ግናኹ እቶም ናብኡ ዝቐረቡ ሰባት መለኮታዊ ባህሪኡ ክስተውዕሉ ጀመሩ፡-

ማቴዎስ 16:13-18

"...የሱስ ንደቀ መዛሙርቱ 'ሰባት ንወዲ ሰብ መን እዩ ይብልዎ?' ኢሉ ተተቶም። ንሳቶም ድማ 'ገሊጹም መጥምቕ የሃንስ፡ ገሊጹም ኤልያስ፡ ገሊጹም ድማ ኤርምያስ ወይ ሓደ ካብ ነብያት እዩ ይብሉ' በልዎ። ንሱ ድማ 'ንስኻትኩምከ መን እዩ ትብሉኒ?' በሎም። ስምኡን ጴጥሮስ ድማ 'ንስኻ ክርስቶስ ወዲ ህያው ኣምላኽ ኢኻ' ኢሉ መለሰ። የሱስ ድማ መሊሱ በሎ፡- 'ኦ ስምኡን ወዲ ዮና! እዚ እቲ ኣብ ሰማያት ዘሎ ኣቦይ እዩ ዝገለጸልካ እምበር፡ ስጋን ደምን [ሰብ] ኣይኩንን እም ብጹእ ኢኻ። ኣነ ድማ እብለካ ኣለኹ፤ ንስኻ ጴጥሮስ ኢኻ፡ ኣብዛ ኸውሒ እዚኣ ድማ ቤተ ክርስቲያነይ ክሃንጽ እዩ፤ ደጌታት ሲኦል እውን ኣይክስዕርዎን እዮም።"

4. መጽሓፍ ቅዱስ፤ "የሱስ መለኮታዊ መንገቱ ባዕሉ ከም ዝገለጸ" ይዛረብ

እቶም ንምስክርነት ደቀ መዛሙርቲ የሱስ ዝነጸጉ ሙስሊማት፡ መብዛሕትኡ ግዜ የሱስ ባዕሉ ብዛዕባ ርእሱ ዝተዛረበም ቃላት ግን ብዕቅብን ብቁም ነገርን ይወስድዎ እዮም። መጽሓፍ ቅዱስ፡ የሱስ ብዛዕባ መለኮታዊ ባህሪኡ ብንጹር ዝተዛረበም ብውሕዱ ስለስተ ኣጋጣሚታት መዝጊቡ ይርከብ፡-

ማርቆስ 14:61-64

ንሱ ግና መልሲ እንተይሃበ ስቕ በለ፤ እቲ ሊቀ ካህናት ድማ ደጊሙ "ክርስቶስ ወዲ እቲ ቡሩኽ ንስኻ ዲኻ?" ኢሉ ጠየቐ።ኢየሱስ ድማ "ኣነ እዩ። ንወዲ ሰብ ከዓ ኣብ የማን ሓይሊ ተቐማጢ፡ ብደመና ሰማይ ክመፅእ እንተሎ ኸትሪእዎ ኢኹም" በሎ።እቲ ሊቀ ካህናት ድማ ኸዳኑ ቐዲዱ "ደጊምከ እንታይ መሰኻኸር የድልየና? ጸርፉ ባዕልኻትኩም ሰሚዕኹምዎ ኣለኹም፤ እንታይ ትብሉ?" በለ። ከሎም ከዓ "ሞት ይግብእ" ኢሎም ፈረዱ።

ዮሃንስ 5:17-18

የሱስ ግና "ኣቦይ ክሳዕ ሕጂ ይሰርሕ ኣሎ፤ ኣነውን እሰርሕ ኣለኹ" ኢሉ መለሰሎም። ስለዙይ ሰንበት ብምስዓሩ ጥራሕ ዘይኮነስ፤ ንእግዚአብሔርውን "ኣቦይ" ስለ ዝበለ፡ ንባዕሉውን ምስ እግዚአብሔር ስለ ዘመዓራረየ፡ ኣይሁድ ክቐትልዎ ኣበርቲዖም ይደልዩ ነበሩ።

ዮሃንስ 8:56-59

የሱስ ኣቦኻትኩም ኣብርሃም፡ መዓልተይ ክርኢ ተሓጎስ፤ሪኡ ኹዓ ደስ በሎ" ኢሉ መለሰሎም። ኣይሁድ ድማ "ገና ሓምሳ ዓመት እኳ ዘይገበርካስ፤ ንኣብርሃም ሪኡዮ ትብል ኣለኻ?" በልዎ። ኢየሱስ ከዓ "ብሓቂ ብሓቂ እብለኩም

አለኹት፡ አብርሃም ከይተወለደ 'አነ ነይረ እየ' " በሎም። ሸው ኸውቕዕዎ እምኒ አልዓሉ፤ ኢየሱስ ግና ተሰወረ። ካብ ቤተ መቐደስ ወጊኡውን ብማእኸሎም ሓሊፉ ኹደ።

ከምቲ ቅዱስ አውግስጢኖስ (St. Augustine) ብትኸክል ዝበሎ፤ ሓደ ሰብ ኣምላኽ እየ ኢሉ ዝዛረብ እንተኹይኑ፡ ካብ ሰለስተ ነገራት ሓደ ከኸውን ጥራይ እየ ዝኸእል፡- ወይ ዕቡድ (Mad) እየ፤ ወይ ሓሳዊ (Liar) እየ፤ ወይ ድማ ሓቂ ይዛረብ ኣሎ። እስልምና ንየሱስ ከም "ዕቡድ" ወይ ከም "ሓሳዊ" ገይሩ ፈጸሙ ኣይከኑኖን። ስለዚ፡ ሓደ መሰሊም ነቲ የሱስ "ምስ ኣምላኽ ማዕረ እየ" ብምባል ብንጹር ዝሃቦ ቃል ብዓቢ ኣቐልቦ ክርእዮ ይግባእ።

5. መጽሓፍ ቅዱስ፤ "የሱስ መለኮታዊ መንነቱ ብቻሉን ብግብሩን ኣረጋጊጽዎ እዩ" ይብል

ኣብ ብዙሕ ኣጋጣሚታት፡ የሱስ ብዛዕባ ርእሱ ዝተዛረቦ መለኮታዊ ቃል፡ ሸው ንሸው ተአምራት ብምግባር የጽንዖ ነበረ፡-

- ኣብ ዮሃንስ 6:35፤ የሱስ "ናይ ህይወት እንገራ ኣነ እየ። ናባይ ዝመጽእ ከቶ ኣይጠሚን፡ ብኣይ ዝአምን ድማ ከቶ ኣይጸምእን እዩ" ኢሉ ኣወጀ። እዚ ዓቢ ኣዋጅ እዚ ዝተፈጸመ ድማ፡ ንሓሙሽተ ሸሕ ሰባት ብሓሙሽተ እንገራን ብክልተ ዓሳን ካብ መገቦም ድሕሪ ምውዳኡ እዩ።
- ኣብ ዮሃንስ 8:12፤ የሱስ "ብርሃን ዓለም ኣነ እየ። እቲ ንዓይ ዝስዕብ ብርሃን ህይወት ከረከብ እዩ እምበር፡ ኣብ ጸልማት ኣይክመላለስን እዩ" በለ። ነዊሕ ከይጸንሐ ድማ ነቲ ዕዉር ኮይኑ ዝተወልደ ሰብ ኣዲንቱ ብምኸፋት ቃሉ ብግብሪ ኣርአዮ።
- ኣብ ዮሃንስ 11:25-26፤ የሱስ "ትንሳኤን ህይወትን ኣነ እየ። እቲ ብኣይ ዝአምን እንተ ሞተ እኳ ብህይወት ክነብር እዩ። ነፍሲ-ወከፍ ብህይወት ዘለኝ ብኣይ ዝአምንን ድማ ንዘለኣለም ኣይክመውትን እዩ" በለ። ድሕሪ ሓጸር እዋን ድማ ንኣልኣዛር ካብ ሞት ብምትንሳእ ኣብ ልዕሊ ሞት ስልጣን ከም ዘለዎ ኣመስከረ።

6. መጽሓፍ ቅዱስ፤ "የሱስ ወዲ ኣምላኽ እዩ" ይብል

መሰሊ ማት ንዝኾነ ሰብ "ወዲ ኣምላኽ" ወይ "ውሉድ ኣምላኽ" ምባል ብትሪ ይነጽግዎ እዮም፤ ምኽንያቱ እዞም ቃላት እዚኣም ኣምላኽ መጻምድቲ (ሰብይቲ) ከም ዘለዎ የስምዑ እዮም ኢሎም ስለ ዝአምኑ እዩ። በዚ ምኽንያት እዚ ድማ ንኣምላኽ "ኣብ" ኢሎም ኣይጽውዕዎን። ቁርኣን እውን ነዚ ርድኢት እዚ ብምጥቃስ ከምዚ ይብል፡-

ሱራ 2:116፡- "ንሳቶም 'ኣላህ ወዲ ዘለዎ [ወሊዱ]" ይብሉ። ኣላህ ካብዚ ልዑል እዩ!"
ሱራ 39:4፡- "ኣላህ ወዲ ክሕዝ እንተ ዝደለ፤ ካብቲ ዝፈጠሮ ፍጥረት ዝደለዮ ምመረጻ ነይሩ።"

እቲ "ውልድነት የሱስ" መንፈሳዊ ርክብ ዝገልጽ እምበር፡ ስጋዊ ርክብ ዘመልከት ከም ዘይኮነ ደጋጊምካ ምግላጽ ኣገዳሲ እዩ። ንሕና ኣብ መዓልታዊ ዝርርብና ከምዚ ዝበለ ምሳልያዊ ቋንቋ ንጥቀም ኢና። ንኣብነት፡ ሱዳናውያንን ግብጻውያንን "ደቂ ኔል" (Children of the Nile) ተባሂሎም ይጽውዑ። ዋላ እታ "ኣብ" እትብል ናይ ዓረብኛ ቃል እኳ፡ ስጋዊ ወለዲ ጥራይ ዘይኮነስ፡ ሕጋዊን ምሳልያዊን መበቆል ንምግላጽ እትዝውተር ብዙሕ ትርጉም ዘለዎ

ቃል እያ። ስለዚህ ድማ እየ ቁርአንን ንሓደ ካብቶም ጸላእቲ መሓመድ "አቡ ለሃብ" (Abu-Lahab) ወይ "አቡ ሃልሃልታ ሓዊ" ኢሉ ዝጽውዖ (ሱራ 111)። ብተመሳሳሊ ድማ ድኻታት "ደቂ መገዲ" (Ibn al-sabil) ተባሂሎም ይጽውዑ (ሱራ 2:177)። እታ ኣብ ገነት ዘላ "ዝተሓለወት ሰሌዳ" እውን ስለስተ ግዜ "ኡም ኣል-ኪታብ" (Umm al-Kitab)፣ ማለት "አደ መጽሓፍ" ተባሂላ ተጻዊዓ ኣላ (ሱራ 3:7፣ 13:39፣ 43:4)። ሱራ 93:6-8 ድማ ኣምላኽን ንመሓመድ "ዘኸታም ኮይንካዶ ኣይረኸበካን? ኣዕቂቡካ ድማ" ከም ዝበሎ ይገልጻ፤ እዚ ድማ ምስቲ መዝሙር ዳዊት ንኣምላኽ "አቡ ዘኸታማት" (መዝሙር 68:5) ዝበሎ ምስሊ ሓደ ዓይነት እዩ።

ኣብነት ኣምላኽ ኣብ ብዙሕ ቦታታት ብሉይ ኪዳን ተገሊጹ እዩ (ምሳሌ 23:26፣ ሆሴእ 11:1፣ መዝሙር 68:5፣ 103:13 ርእ)፤ ግናኸ እቶም ዕብራውያን ከም መሓመድ ዘይኮነስ፣ እዚ ኣጻዋውዓ እዚ ንመለኮታዊ ኣሃዳነት ዝጸረር ኮይኑ ኣይረኣዮምን። ቁርአን ንየሱስ 22 ግዜ "ወዲ ማርያም" ኢሉ ይጽውዖ (ሱራ 2:87, 253; 3:45; 4:157, 171; 5:17)፤ እዚ ድማ ንዕኡ ምስ ኣዲኡ የዛምዶ። ምስ ሰማያዊ ኣቦኡ ከነዛምዶ እንተደለና ድማ "ወዲ ኣምላኽ" ኢና እንብሎ። እቲ ስጋዌ (Incarnation) ሓቂ ምዃኑ ካብ ተቐብልና፣ እዚ ኣዘራርባ እዚ ርትዓዊ እዩ።

"ወዲ ኣምላኽ" ዝብል መጻውዒ፡ ብዛዕባ እቲ ኣብ መንጎ የሱስን ሰማያዊ ኣቦን ዘሎ ፍሉይ ርክብ እዞም ዝሰዕቡ ነጥብታት የረድእ፡-

- ብአተሓሳስባ ኣይሁድ፣ "ወዲ ኣምላኽ" ማለት "ማዕረ ኣምላኽ" ማለት እዩ። "በዚ ምኽንያት እዚ... ንኣምላኽ 'አቦይ' ኢሉ ስለ ዝጽውዖን ንርእሱ ምስ ኣምላኽ ማዕረ ስለ ዝገበረን፣ ከቐትልዎ ዝያዳ ደለዩ" (ዮሃንስ 5:18)።
- "ወዲ" ባህርያት ኣቦኡ ይሸከም እዩ። "ንኣምላኽ ሓደ እኳ ዝረኣዮ የለን፤ እቲ ኣብ ሓቕፊ ኣቦኡ ዘሎ ሓደ ወዳ፡ ንሱ ኣግሃዶ " (ዮሃንስ 1:18)።
- ወዲ ኣብ ፍሉይ ተልእኾ ንኣቦ ይውክሎ እዩ። ስለዚ ድማ ኣቦ ንወዲ ስራሕ ድሕነት ንክፍጽም ናብዛ ዓለም ለኣኾ (ዮሃንስ 19:30)።

7. መጽሓፍ ቅዱስ፤ "የሱስ ኣብ ሰዓብቱ ይነበር" ይብል

ክርስትና ተራ ጥማር እምነታትን ስርዓታትን (ሕግታትን) ጥራይ ኣይኮኑን። የግዳስ፤ የሱስ ኣብ ልቢ እቶም ከም መድሓኒን በጃን ገይሮም ዝተቐበልዎ ሰባት ህያው ኩይኑ ምንባሩ እዩ። ሃዋርያ ጳውሎስ ብዛዕባ እዚ ክዛረብ ከሎ ከምዚ ይብል፡-

"ምስ ክርስቶስ ተሰቐልኩ፤ ደጊም ክርስቶስ እየ ኣባይ ዝነበር ዘሎ እምበር፡ ኣነ ኣይኮኑንኩን ዝነበር ዘለኹ። እቲ ሕጂ ብስጋ ዝነበሮ ዘለኹ ድማ፡ ብቲ ዘፍቀረኒ ምእንታይ እውን ነፍሱ ዘሕለፈ ወዲ ኣምላኽ ብምእማን እየ ዝነበሮ ዘለኹ" (ገላትያ 2:20)። ወሲኹ እውን፡ "ንዓይሲ ህይወተይ ክርስቶስ እዩ" (ፊልጶ 1:21) ይብል። የሱስ ሎሚ እውን ህያው እዩ፤ "ኣ ጐይታ! መንነትካ ግለጸለይ" ኢሉ ብእምነት ንዝጸልይን ንዝጽውዖን ዘበለ ኹሉ ድማ፡ ርእሱ ከገልጸሉ ይደሊ እዩ።

III. ንሓደ ሙስሊም ምስጢረ-ሲጋዊ (Incarnation) ንክርዳእ ከመይ ጌርካ ትሕግዞ?

እስልምና፡ አምላኽ ሰብ ኮይኑ ዝብል ሓሳብ ብትሪ እዩ ዝቃወም፤ ምኽንያቱ ኣብ ኣተሓሳስባ ሙስሊማት "ዕቤት አምላኽ" መሰረታዊ መትከል ስለ ዝኹነ፡ ይኹን እምባር፤ እቲ ሲጋዊ ንአምላኽ ከም ዘየነአእሶ፡ ወይ ድማ ምስ ባህሪኡ ዝጻረር ነገር ንክገብር ከም ዘየገድዶ ምርዳእ ዓቢ ሓገዝ ክህብ ይኸእል እዩ።

1. ካብ መዓልታዊ ህይወት ዝተወሰደ ኣብነት

ሓንቲ ቤተ-ክርስቲያን፡ እምንን ዕሾኹን ዝመልኦ ገብ መሬት ዓደገት ንበል። አባላታ ድማ ኣብቲ መሬት ኣታኸልቲ ክተኸሉ ደልዮም፡ ንምዕያይ ድማ ወፊሮም ንበል። ኣብ መንጎ እቶም ወፊርቲ ድማ ሓደ ፍሉጥ ሓኪም መጥባሕትን (Surgeon) እቲ ፓስተርን ኣለዉ። ክዳን ሰራሕተኛታት ስለ ዝተኸደኑ ድማ ካብቶም ኻልኣት ሰራሕተኛታት ፍልይ ዝበሉ ኣይኮኑን። ኣትኩርኻ እንተሪእኻ ሻዮም ጥራይ እዩ መንነቶም እትፈልጦም፤ እዚ ማለት ድማ ነቲ ናይ ስራሕ ክዳኖም ምስ ኣውጽኡ ናብቲ ዝነበሮም ናይ ክብሪ መዓርግ ክምለሱ እዮም።

እቲ ፓስተር ሓደ መዓልቲ ኣጸብዑ ብኻራ እንተ ቐረጸ፡ እቲ ሓኪም ዋላ እኳ ናይ መጥባሕቲ ጋውን እንተይተኸደነ ክሕክም ይኸእል እዩ። ምስ ኣባላቶም ብሓባር ኾይኖም ምዕያዮም ከም ዘሕስሮም ገይሩ ዝርኢ ሰብ የለን። የግዳስ እቲ መንገደኛ ክርእዮም ከሎ፡ ነቲ ዝነበሮም ሞያዊ ክብሪ ንገጎኒ ገዳፎም ምስ ኣባላት ቤተ-ክርስቲያኖም ማዕሪ ኮይኖም ስለ ዝሰርሑ ዝያዳ የኸብሮም እዩ። ብተመሳሳሊ፤ የሱስ ክርስቶስ እውን ምእንቲ ሓጢአትና ክብል ክዳን ባርያ ተኸድነ፡ እቲ ስራሕ ብዓወት ምስ ተፈጸመ ድማ ናብቲ ናይ ቀደም ክብሩ ተመልሰ። ንሱ ባዕሉ፤ "ሰብ ካብቲ ንህይወቱ ምእንቲ ኣዕሩኹ በጃ ዘሕልፉ ዝዓቢ ፍቕሪ የብሉን። ንስኻትኩም ኣዕሩኹይ ኢኹም" ኢሉ እዩ (ዮሃንስ 15:13-14)።

2. ካብ ቁርኣን ዝተወሰዱ ክልተ ኣብነታት

ሱራ 28:29-30 ከምዚ ይብል፡- "ሙሴ ነቲ ውዕል ምስ ፈጸመ፡ ምስ ስድራቤቱ ይጓዓዝ ነበረ እም ብርሑቕ ሓዊ ረአዩ። ንስድራቤቱ ድማ 'ኣብዚ ጽንሑ፡ ኣነ ብርሑቕ ሓዊ ርእየ ኣለኹ፤ ምናልባት ካባኡ ሓበሬታ ወይ ድማ ክትሞቁሉ እትኸእሉ ሓዊ ከምጽኣልኩም እኸውን' በሎም። ናብኡ ምስ በጽሖ ድማ፡ ካብ የማናይ ወገን እቲ ለምለም ስንጭሮ (ለስ)፡ ካብታ እም ፡ 'አ ሙሴ! እንሆ ኣነ፡ ኣነ ኣላህ ገዕይታ ዓለማት እዩ' ዝብል ጸውዒት መጸ።" እዚ ታሪኽ እዚ ኣብ ሱራ 20:9-12 እውን ተደጋጊሙ ይርከብ። እምባኣር አምላኽ ካብ የማናይ ወገን እቲ ሩባ፡ ኣብቲ ብሩኽ መሪር፡ ካብ ሓንቲ ኣም ኮይኑ ንሙሴ ክጽውዖ ካብ ከአለ፤ ብየሱስ ክርስቶስ ኣቢሉ ንዓና ክግለጸልና ስለምንታይ ደኣ ዘይክእል?

ካልእ ኣብነት ድማ፤ ቁርኣን ኣላህ ከምዚ ኢሉ ከም ዝተዛረበ ይገልጽ፡- "ንዕኡ [ንመሓመድ] መልኣኽ ጌርና እንተ ንሸምስ፡ ብርግጽ ምስሊ ሰብ ክሕዝ ምገበርናዮ ነይርና" (ሱራ 6:9) ። እስላማዊ ሊቕ መሓመድ ዋግዲ ነዚ ጥቕሲ ክትርጉም ከሎ፤ "ንመሓመድ ሰብ ዘይኮነስ መልኣኽ ጌርና ፈጠርናዮ እንተ ንኸውን፡ ሰባት ክርእይዎ ምእንቲ፡ ናብ መልክዕ ሰብ ክንቅይር ግድን ምኹን ነይሩ" ይብል። ብተመሳሳሊ መገዲ፤ የሱስ ክርስቶስ እውን እቲ ናይ ድሕነት ብስራት ክነግረና ምእንቲ፡ ብመልክዕ ሰብ ተገሊጹልና እዩ።

ምዕራፍ 10

ሓቅነት መጽሐፍ ቅዱስ ብኸመይ ነረጋግጽ?

ኸለን ሃይማኖታዊ ትምህርታት (Doctrines) ስልጣናዊ ተፈላግነት ከም ዘለዎን ይዛረባ። ብፍላይ ኣብ ይሁዲነት፣ ክርስትናን እስልምናን፤ እዚ ስልጣን እዚ ካብቲ ኣምላኽ ኣብ ቅዱሳት መጻሕፍቲ ዝገለጸ መለኮታዊ ራእይ ከም ዝምንጭው እዩ ዝእመን። ክርስትያናት እምነቶም ኣብቲ ኣብ ብሉይን ሓድሽን ኪዳናት ዝተገልጸ ሓቂ እዮም ዝሃንጽዎ። እምነትና ሓቂ ምዃኑ ከነረጋግጽ እንተ ኾንና ድማ፤ እቲ እምነትና ዝተሰረተሉ ቅዱሳት መጻሕፍቲ ሓቆኛን ዘተሓማምንን ምዃኑ ከነርእይ ለይግባእ። ክርስትያናትን ሙስሊማትን ሰረተ-እምነቶም ኣብ ዝተፈላለዩ ቅዱሳት መጻሕፍቲ ስለ ዝምስርቱ፤ እቲ ትምህርታት ክጋጭ ምርኣይ ባህርያዊ እዩ።

ብፍላይ ሙስሊማት ነዞም ዝስዕቡ ነጥብታት ይቃወሙ፡-

- ሓቅነትን ተሓማንነትን መጽሐፍ ቅዱስ።
- መለኮትነት ክርስቶስ።
- ሓቅነት ስቕለት የሱስ።
- ትምህርቲ ቅድስቲ ስላሴ።

ዋላ እኳ ኣብ ክርስትና ዝተፈላለዩ ጨናፍር (Denominations) እንተለዉ፤ ክርስትያናት ኣብ መንጎኦም ዘለዎም ፍልልይ፡ ምስ ካልኣት ሃይማኖታት ካብ ዘለዎም ፍልልይ ኣዝዩ ዝነኣስ እዩ። ሓዲ ሙስሊም ኢማም፤ ኣብ መንጎ ካቶሊክ፤ ፕሮቴስታንትን ኦርቶዶክስን ዘሎ ፍልልይ ንምጽናዕ ኣብ ዝገበሮ ጻዕሪ፤ ናብ ሓዲ ጸሓፊ ምስ በጽሖ ከምዚ ተባህለሉ፡- "እዞም ኩሎም ወገናት፤ ኣብቲ እስልምና ዝቃወሞም ቀንዲ ሰረተ-እምነታት ሓዲ ዓይነት መርገጺ ኣለዎም። ኩሎም መጽሐፍ ቅዱስ ሓቆኛ ምዃኑ ይኣምኑ፤ ኩሎም የሱስ ብስጋ ዝተገልጸ ኣምላኽ ምዃኑ ይሰማምዑ፤ ኩሎም የሱስ ከም ዝተሰቑሉ፤ ከም ዝሞተ፤ ከም ዝተቐብረን ከም ዝተንሰኦን ይኣምኑ፤ ኩሎም ድማ ብቅድስቲ ስላሴ ይኣምኑ እዮም።"

ሙስሊማት፤ እቲ ክርስትያናት ሰረተ-እምነቶም ዝምስርቱሉ መጽሐፍ ቅዱስ "ሓቆኛ ኣይኮነን" (Not authentic) ዝብል ክሲ ብብዝሒ የልዕሉ እዮም። ስለዚ ነዚ ጉዳይ እዚ ናብ ጭቡጥ ሓቂ ምምላሱ ኣዝዩ ኣገዳሲ እዩ። እቲ ሕጂ ኣብ ኢድና ዘሎ መጽሐፍ ቅዱስ፤ ልክዕ ቅዳሕ ናይቲ ኣምላኽ ንቅዱሳን ነብያቱን ሃዋርያቱን ዝሃበዎ መለኮታዊ ግልጺት እዩ። እቲ ሙስሊማት ዘቕረብዎ ተቓውሞ ድማ፤ ሙብዛሕትኡ ግዜ ካብ ዘይምፍላጥን ካብ ዘይምርዳእን ዝምንጭው እዩ።

I. ክርስትናን እስልምናን ብዛዕባ "መለኮታዊ ግልጽት" (Revelation) ዘለዎም ዝተፈላለዩ ርድኢት

ኣብ ይሁዲነትን ክርስትናን፡ መለኮታዊ ግልጽት (ራእይ) ክልተ ገጻት ኣለዎ፡- ንሳቶም ድማ መለኮታውን ሰብኣውን እዮም። ሃዋርያ ጴጥሮስ ብዛዕባ እዚ ኺዘረብ ኸሎ፤ "ትንቢት ካብ ኣምላኽ ተላኢኹም ቅዱሳን ሰባት ብመንፈስ ቅዱስ ተደራሽም እዮም እተዛረብዎ እምበር፡ ሓደ ትንቢት እኳ ብፍቓድ ሰብ ኣይመጸን" ይብል (2ይ ጴጥሮስ 1:21)። ካልኣት ክፍልታት ቅዱሳት ጽሑፋት እውን እዚ ናይ መለኮታዊ ድርጊት (Inspiration) መስርሕ ከመይ ከም ዝሰርሐ የረድኡና እዮም።

ኣብ ብሉይ ኪዳን፡-

ዘዳግም 31:24-26

ሙሴ ንቃላት እዚ ሕገ እዚ ኣብ መጽሓፍ ጽሑፉ ምስ ወደኦ፡ ነቶም ታቦት ቃል ኪዳን እግዚአብሄር ዝጸፈ ሌዋውያን፤ "ነዚ መጽሓፍ ሕገ እዚ ወሲድኩም ኣብ ጥቓ ታቦት ቃል ኪዳን እግዚአብሄር ኣምላኽኩም ኣንብርዎ፤ ኣብኡ ድማ ምስክር ኮይኑ ይንበር" ኢሉ ኣዘዘም።

ኤርምያስ 36:1, 32

ኣብ ራብዓይ ዓመት ዮያቂም ወዲ ዮስያስ ንጉስ ይሁዳ፡ እዚ ቃል እዚ ካብ እግዚአብሄር ናብ ኤርምያስ መጸ። ስለዚ ኤርምያስ ካልእ ጥቕልል መጽሓፍ ወሲዱ ንባሩክ ወዲ ኔርያ እቲ ጸሓፊ ሃቦ፤ ኤርምያስ እናኣንበበሉ ድማ ባሩክ ነቲ ዮያቂም ንጉስ ይሁዳ ኣብ ሓዊ ዘንደዶ ቃላት ኮሎ ጸሓፎ። ብዙሕ ተመሳሳሊ ቃላት እውን ተወሰኹ።

ጸኒሑ ድማ ኣብ ሓድሽ ኪዳን፤ ሉቃስ ነቲ ናይ የሱስ ታሪኽ ከመይ ገይሩ ከም ዝመዘገቦ ይገልጽ፡-

ሉቃስ 1:1-4

ብዙሓት ሰባት ነቲ ኣብ መንጎና ብርግጽ ዝተፈጸመ ነገር ንምጽሓፍ ተበጊሶም እዮም፤ እዚ ድማ ከምቲ እቶም ካብ መጀመርታ ብዓይኖም ዝረኣዩን ኣገልገልቲ ቻልን ዝነበሩ ዘመሓለፉልና እዩ። ስለዚ ኣነ ኸኣ ካብ መጀመርታ ኮሎ ብጥንቃቄ ስለ ዝመርመርኩ፡ ኦ ኸቡር ቴዎፍሎስ፡ ነቲ እተመሃርካዮ ቻል ርግጻኛ ምጳኒ ምእንቲ ኸትፈልጥ፡ ብቐደም-ሰዓት ክጽሕፈልካ ጽቡቕ ኮይኑ ተራእየኒ።" ኣሎ።

ብተመሳሳሊ ድማ፡ ኣብ መጽሓፍ ራእይ ዮሃንስ (2:1፤ 3:14፤ 14:13) ነቲ ናይ ኣምላኽ መልእኽቲ "ናብ መልእኽት እታ ኣብ ኤፌሶን ዘላ ቤተ ክርስቲያን ከምዚ ኢልካ ጽሓፍ..." ብዝብል መምርሒ ከመዝገቦ ተኣዚዙ እዩ።

እዞም ኮሎም ናይ ኣምላኽ ሰባት፡ ኣምላኽ እንታይ ከም ዝገለጸሎም ምሉእ ብምሉእ ይግንዘቡ ነበሩ። ከም ዳዊትን ስሎሞንን ዝኣመሰሉ ገጠምቲ፡ ነቲ መለኮታዊ ራእይ ብግጥሚ መዝገብዎ፤ ካልኣት ድማ ብልሙድ ጽሑፍ (Prose) ጸሓፉ። ገሊኦም ብልዑልን ቅልጥፍን ቋንቋ፡ ገሊኦም ድማ ብተራ ቋንቋ ህዝቢ መዝገብዎ። ኣምላኽ ንዓኡታቶምን ንውህበታቶምን ተጠቐመሉ። ካብ ዝኸኑ፤ ጌጋ ኸይገብሩ ድማ ሓለዎም። ከምኡ'ውን ንመልእኽቱ ካብ ዝኸኑ፤ ምልዋጥ (Alteration) ዓቂብዎ እዩ።

ብእንጸፍ ግን፡ ሙስሊማት፡ ቁርአን ካብ ዘለአለም ጀሚሩ ብዓረብኛ ኣብታ "አል-ላውሕ ኣል-ማሕፉዝ" (ዝተሓለወት ሰሌዳ) ተጻሒፉ ከም ዝጸንሐ ይሓምኑ። ካብቲ ዝለዓለ ሰማይ ድማ ኣብ "ለይለተል ቀድር" (ለይቲ ሓይሊ) ከም ዝወረደ ይዛረቡ። ቁርአን ከምዚ ይብል፡- "ንሕና ብርግጽ [ንቁርአን] ኣብ ለይተል ቀድር ኣውራድናዮ... ለይተል ቀድር ካብ ሸሕ ኣዋርሕ ትበልጽ። ቦታ ለይቲ እቲአ መላእኸትን መንፈስን ብፍቓድ ጎይታአም ምስ ኮሉ ትእዛዙ ይወርዱ" (ሱራ 97:1-5)።

ኣብቶም ዝቐጸሉ ዕስራን ሰለስተን ዓመታት ድማ፡ መሓመድ ዋላ ሓንቲ እጃም ከይነበር፡ እቲ ራእይ ቡብክፋል ተዋሂብዎ። ኣላህ ንመሓመድ ከምዚ ይብሎ፡- "ከትህወኸ ኢልካ መልሓካ ብኡ ንብኡ ኣይተንቀሳቐስ፤ ምእካቡን ምንባቡን ናትና ስራሕ እዩ። ስለዚ ምስ ኣንቡብናዮ፡ ነቲ ምንባቡ ስዓቦ። ሸዑ ምግላጹ [ምትርጓሙ] ናትና እዩ" (ሱራ 75:16-19)።

ብመሰረት እምነት ሙስሊማት፡ መሓመድ ነቲ ኣላህ ዝሃበ ጥራይ እዩ ደረሙ። ኣብቲ ናይ ራእይ ተግባር ዝነበር ተራ፡ ልክዕ ከም ሓደ ካብ መደበር ፊድዮ ዝመጸ ምልክት (Signal) ናብ ሰማዕቲ ዘመሓላልፍ መሳርሒ ፊድዮ እዩ። ቀንዲ ሓላፍነቱ፡ እቲ መልእኸቲ ጽራይ ኮይኑ ኸተርፍ ምርግጋጽ ጥራይ ነበረ፡- "ቁርአን ከተንቡብ ከለኻ፡ ካብቲ ርጉም ሰይጣን ብኣላህ ተዓቀቦ" (ሱራ 16:98)።

II. ኣምላኽ ራእዩ (ግልጽቱ) ከበላሾ ኣይፈቅድን እዩ

መጽሓፍ ቅዱስን ቁርአንን፤ ኣምላኽ ነቲ መለኮታዊ ግልጽቱ (ራእዩ) ካብ ዝኸነ ምልዋጥ ወይ ምብላሽ ከም ዝሕልዎ ብሓባር ይምስክሩ እዮም።

ቁርአን ከምዚ ይብል፡- "ንቃላት ኣላህ ዝልውጥ ዋላ ሓደ የልቦን" (ሱራ 6:34)። ከምኡ ውን "ንሕና ብርግጽ ዝኪር (Dhikr — መዘኻኸሪ) ኣውራድናዮ ኢና፤ ንሕና ድማ ብርግጽ ንሕልዎ [ንዕቕባ] ኢና" ይብል (ሱራ 15:9)። ቁርአን "ኪክር" ወይ "መዘኻኸሪ" ክብል ከሎ፡ ነቶም ንደቂ-ሰባት ቃል ኣምላኽ ዘዘኻኸሩ ኮሎም ቅዱሳት ጽሑፋት ማለቱ እዩ፤ እዚ ድማ ንመጽሓፍ ቅዱስ ሓዊሱ እዩ።

ቁርአን ወሲኹ ከምዚ ይብል፡- "ቅድሚኻ [እ መሓመድ] ዝለእኸናዮም ልኡኻት፡ ራእይ ዝሃብናዮም ሰብኡት ጥራይ እዮም ነይሮም። እዚ ዘይትፈልጡ እንተ ኹንኩም፡ነቶም ሰብ ዘኪር [ሰብ መጽሓፍ — ኣይሁድን ክርስትያናትን] ሕተቱ። ንዓታቶም ብንጹር ምልክታትን ብቅዱሳት መጻሕፍትን ለእኸናዮም። ንዓኻ ድማ ነቲ ንሰባት ዝተዋሀበ ምእንቲ ከተብርሃሎምን ከስተንትኑን ነቲ ዝክሪ ኣውራድናልካ" ይብል (ሱራ 16:43, 44)። እዚ ቃል እዚ ኣብ ሱራ 21:7 እውን ተደረሙ ይርከቡ። ሱራ 21:48 ድማ፤ "ቀደም ንሙሴን ንሉዮን መለለዩ [ሓቂ ካብ ሓሶት]፡ ንኣመንቲ ድማ ብርሃንን ዚክርን ሂብናዮም ኔርና" ይብል። ቁርአን ንመዘመር 37:29 ብምጥቃስ ድማ፤ "ቅድሚ እዚ ኣብ ዘቡር (መዘመራ ዳዊት)፡ ድሕሪ እቲ ዚክር [መዘኻኸሪ]፡ 'እቶም ጻድቃን ባርተይ ንምድሪ ከወርስዎ እዮም' ኢልና ጽሑፍና ኢና" ይብል (ሱራ 21:105)።

ቅድሚያ ቁርኣን ምውራዳ፡ መጽሐፍ ቅዱስ አምላኽን ንራእዩ ከም ዝሕልዎ ኣረጋጊጹ እዩ። "ሳዕሪ ይነቅጽ፣ ዕምባባ ይረገፍ፣ ቃል አምላኽና ግና ንዘለአለም ይነብር" (ኢሳይያስ 40:8)። ንኤርምያስ እውን፤ "ቃለይ ክፍጽሞስ ኣነ እነቅሓሉ ኣለኹ" በሎ (ኤርምያስ 1:12)። የሱስ ድማ ንደቀ-መዛሙርቱ፤ "ሰማይን ምድርን ክሳብ ዝሓልፍ፡ ከሉኹኻን ዝፈጸም፡ ካብ ሕጊ ሓንቲ ንእሽቶ ፊደል ወይ ሓንቲ ነጥቢ እኳ ኣይክትጠፍኣን እዩ" ብምባል ነዚ ሓቂ እዚ አጽንዖ (ማቴዎስ 5:18)። ወሲኹ እውን፤ "ጽሑፍ ኪጠሓስ [ኪስዓር] ኣይክኣልን እዩ" በለ (ዮሃንስ 10:35)።

መጽሐፍ ቅዱስ ንጽፊት ራእይ ንምሕላው ጽኑዕ ትእዛዝ ይህብ። አምላኽ ንህዝቡ፤ "ነቲ ኣነ ዝእዘዘኩም ትእዛዝ አምላኽኩም ምእንቲ ክትሕልዉሲ፡ ኣብ ልዕሊ እቲ ኣነ ዝእዘዘኩም ቃል ዋላ ሓንቲ ኣይትወስኹ፡ ካባኡ ድማ ዋላ ሓንቲ ኣይተገድሉ" ኢሉ ኣዘዘም (ዘዳግም 4:2)። ኣብ መወዳእታ መጽሐፍ ቅዱስ ድማ ነዚ ዚስዕብ መጠንቐቕታ ነንብብ፡-

ራእይ 22:18-19

"ነቲ ቻል ትንቢት እዚ መጽሐፍ እዚ ዝሰምዕ ዘበለ ኹሉ ኣነ እምስክረሉ ኣለኹ፤ ሓደ እኳ ኣብዚ እንተ ወሲኹ፡ አምላኽ ነቲ ኣብዚ መጽሐፍ እዚ ተጻሒፉ ዘሎ መዓት ክውስኹሉ እዩ። ሓደ እኳ ካብ ቃል እዚ መጽሐፍ ትንቢት እዚ እንተ ኣገዲሉ ድማ፡ አምላኽ ካብታ ኣም ህይወትን ካብታ ቐድሶቲ ኸተማን፡ ካብቲ ኣብዚ መጽሐፍ እዚ ተጻሒፉ ዘሎ ግዲኡ ኬውጽኣሉ እዩ።"

ክርስትያናት፤ አምላኽ ስለ ዘፍቅረናን፡ ከድሕነናን ክመርሓናን ስለ ዝደልይን ርእሱ ከም ዝገለጸልና ይኣምኑ። ንሱ ርእሱ ኣብቲ ተጻሒፉ ዘሎ ቃል (መጽሐፍ ቅዱስን)፡ ኣብቲ ህያው ቃል ዝኾነ (ወዳ ጉይታ የሱስ ክርስቶስን) ገሊጹልና ኣለዎ። ክልቲኦም ድማ ዘይለወጡ እዮም። አምላኽ ነቲ ናይ ድሕነት መልእኽቱ ኣይልውጦን እዩ። ነቲ ብጽሑፍ ዝሰፈረ መልእኽቱ ድማ ክበላሾ ኣይፈቅድን እዩ።

አምላኽ ንመጽሐፍ ቅዱስ ክልወጥ እንተ ዝፈቅድ ነይሩ፡ ንእምነትና ዝኸውን ስልጣናዊ መሰረት ኣይምሃለወናን። እዚ ድማ ልክዕ ከም ሓደ ምልክት (Label) ዘይብሉ ሓይል ጥርሙስ መድሃኒት ምኹነ ነይሩ፤ እቲ ተጠቓሚ ሰብ ኣብ ውሽጢ እቲ ብልቃጥ እንታይ ከም ዘሎ፡ ክንደይ ክወስድ ከም ዝግብኡ፡ ወይ ድማ እቲ ኣብ ውሽጡ ዘሎ መድሃኒት ድዩ ወይስ መርዚ ክፈልጥ ኣይምኽእልን። አምላኽ ግን ስለ ዘፍቅረናን ስለ ዝሓልፍልናን፡ ከምዚ ዓይነት ኩነታት ክመጽእ ኣይፈቅድን እዩ።

III. እስልምና ንቐዳሞት ቅዱሳት ጽሑፋት "የረጋግጽ"

ቁርኣን፤ የሱስን መሓመድን ነቶም ቅድሜኦም ዝነበሩ ቅዱሳት ጽሑፋት ከም "ዘረጋገጹ" (ዘጽንዑ) ይዛረቡ። የሱስ ብርግጽ ንብሉይ ኪዳን ብንጹር መገዲ ኣረጋጊጸዎ እዩ፡-

ሉቃስ 4:16-21

የሱስ ናብታ ዝግበየላ ናዝሬት መጸ፤ ከም ልማዱ ድማ ብመግልጹ ሰንበት ናብ ቤት ጸሎት ኣተወ እሞ ከንብብ ተንስኡ። መጽሓፍ ነቢይ ኢሳይያስ ድማ ተዋህቦ። ነቲ ጥቕልል መጽሓፍ ምስ ዘርግሐ ድማ፡ ከምዚ ዝብል ጽሑፍ ዘለዎ ቦታ ረኸበ፡- "መገፊስ እግዚአብሄር ኣብ ልዕሊይ እየ፤ ንድኻታት ብሰራት ክሰብክ ቀቢኡኒ እየ። ንምሩኻት ምፍታሕ፡ ንዕውራት ምርኣይ ክሰብክ፡ ንግፉዓት ሓራ ከውጽእ፡ ናይ እግዚአብሄር ሕሪቲ ዓመት እውን ክሰብክ ለሊ ሹኒ ኣሎ።" ድሕሪኡ ነቲ መጽሓፍ ጠቕሲሉ ነቲ ኣገልጋሊ ሃቦ እሞ ተቐመጠ። ኣብቲ ቤት ጸሎት ዝነበሩ ኩሎም ድማ ኣዲንቶም ናብኡ ትኩር ኣቢሉን ነበሩ። ንሱ ድማ፤ "እዚ ጽሑፍ እዚ ሎሚ ኣብ ኣእዛንኩም ተፈጸመ" ክብል ጀመረ።

ቁርኣን እውን፤ መሓመድ ንብሉይን ሓድሽን ኪዳናት ከም ዘረጋገጸን፡ ንዓታቶም ድማ ብደሓን ንምዕቃብ ከም ሓላዊ (Watcher over them) ከም ዝኾነ ይገልጽ። ከምዚ ድማ ይብል፡-

ሱራ 5:43-49

"ንሳቶም [ኣይሁድ] እቲ ፍርዲ ኣላህ ዘለዎ ተውራት (ኦሪት) እናሃለዎምስ፡ ከመይ ኢሎም ንፍርዲ ናባኻ ይመጹ? ዋላ ድሕሪኡ እውን ካብኡ ይርሕቁ እዮም። እዚአቶም ብሓቂ ኣመንቲ ኣይኮኑን። ንሕና ብርግጽ፡ መምርሕን ብርሃንን ዘለዎ ተውራት ኣውረድና፤ እቶም [ንኣላህ] ዝተገዘኡ ነበያት ድማ ነቶም ኣይሁድ ብእኡ ይፈርዱሎም ነበሩ። እቶም መምህራን (Rabbis)ን ካህናትን እውን በቲ ክሕልውዎ ዝተኣዘዙሉ መጽሓፍ ኣላህ ይፈርዱ ነበሩ፤ ንሳቶም ድማ ናይዚ መሰኻኸር ነበሩ። ስለዚ ንሰባት ኣይትፍርሁ፡ ንዓይ ፍርሁ። ንራእየይ ድማ ብሕሱር ዋጋ ኣይትሸጡ። በቲ ኣላህ ዘውረዶ ዘይፈርድ ዘበለ ኮሎ፡ ንሳቶም እቶም ከሓድቲ እዮም። ኣብኡ ድማ [ኣብ ተውራት]፡- 'ነፍሲ ኣብ ከንዲ ነፍሲ፡ ዓይኒ ኣብ ከንዲ ዓይኒ፡ ኣፍንጫ ኣብ ከንዲ ኣፍንጫ፡ እዝኒ ኣብ ከንዲ እዝኒ፡ ስኒ ኣብ ከንዲ ስኒ፡ ከምኡ ድማ ንመውጋእቲ ሕን ምፍዳይ' ኢልና ደንገግናሎም ኢና። ግናኸ ሓደ ሰብ ነቲ ሕን ምፍዳይ ብምሕረት [ብምጽዋት] እንተ ሓዲግዎ፡ ንሱ ንባዕሉ መተዓረቕ (Atonement) ይኾነ። በቲ ኣላህ ዘውረዶ ዘይፈርድ ዘበለ ኮሎ ድማ፡ ንሳቶም እቶም ዓመጽቲ እዮም።

ብኣሰርም ድማ ንየሱስ ወዲ ማርያም፡ ነቲ ቅድሚኡ ዝነበረ ተውራት ዘጽንዕ ገይርና ለኣኸናዮ። መምርሕን ብርሃንን ዘለዎ፡ ነቲ ቅድሚኡ ዝነበረ ተውራት ዘጽንዕ፡ ከምኡ ድማ ነቶም ንኣላህ ዝፈርሁ መምርሕን ምኽርን ዝኾነውን ወንጌል ሃብናዮ። ሰብ ወንጌል በቲ ኣላህ ኣብኡ ዘውረዶ ይፍረዱ። በቲ ኣላህ ዘውረዶ ዘይፈርድ ዘበለ ኮሎ ድማ፡ ንሳቶም እቶም ብልሹዎት እዮም። ንዓኻ ድማ ነቲ መጽሓፍ [ቁርኣን] ብሓቂ፡ ነቲ ቅድሚኡ ዝነበረ መጽሓፍ ዘጽንዕን ዝሕልዎን (Watcher) ገይርና ኣውረድናልካ። ስለዚ በቲ ኣላህ ዘውረደልካ ገይርካ ኣብ መንጎእም ፍረድ፤ ካብቲ ዝመጸካ ሓቂ ወጺእካ ድማ ትምኒቶም ኣይትሰዓብ።"

እስላማዊ ሊቅ ኢብን ካሲር ነዚ ጥቕሲ እዚ (ሱራ 5:43-48) ክትንትን ኸሎ፤ ብኣቡ ዳወድ ዝተዘንተወ ሓደ ታሪኽ (ሓዲስ 4449) የቐርብ፡- ኣይሁድ ብዝመጹት ዝተታሕዙ ሰብኣይን ሰበይትን ናብ መሓመድ ኣምጽኡ። እቶም ገበነኛታት ካብ ክቡር ዓሌት ስለ ዝነበሩ፡ ኣይሁድ ብእምኒ ክቐትልዎም ተወላወሉ። መሓመድ ድማ ተውራት ከምጽኡሉ ሓተቶም። ምስ ኣምጽኡሉ ድማ፡ ነቲ መጽሓፍ ልዕል ኣቢሉ፤ "ብኣኺን በቲ ዘውረደኪን ኣሚኒ ኣለኹ" በለ። ሽዑ ኣብ ልዕሊ መተርኣስ (Cushion) ኮፍ ኢሉ ነበረ እሞ፡ ነቲ ተውራት ኣብቲ መተርኣስ ኣንበሮ።

ንጹሐፊኡ ድማ እቲ ብዛዕባ ብእምነ ምቕታል ዝዛረብ ጥቕሲ ክሳብ ዝረከብ ከንብብ ኣዘዘ። ድሕሪኡ እቶም ሰብኣይን ሰበይትን ከምቲ ተውራት ዝእዝዙ ብእምነ ክውገሩ ኣዘዘ።

እቲ መልእኽቲ ንጹር እዩ፡- ኣይሁድን ክርስትያናትን፡ ኣብ መወዳእታ "ብቲ ኣላህ ዘውረደ" ክነብሩ ኣለዎም። ተውራት ("መምርሕን ብርሃንን") ይኹን ወንጌል ("መምርሕን ምቕርን") ራእይ ኣላህ ሒዞም ኣለዉ። ግናኹ ኣይሁድን ክርስትያናትን ከም እሙናት ሓለውቲ እቲ ሓቂ ክእመኑ ስለ ዘይተራእዩ፤ ነቶም ቀዳሞት ቅዱሳት ጽሑፋት ናይ ምርግጋጽን፡ ከም "ሓላቂ"፡ ዳኛን ፈራድን ኮይኑ ናይ ምስራሕ ሓላፍነት ኣብ መሓመድ ወደቆ።

IV. ቁርኣን ንተኣማንነት መጽሓፍ ቅዱስ ከም መሰረት ይወስዶ እዩ

- **ሱራ 29:46** ንኹሎም ሙስሊማት ከምዚ ክብል ይእዝዝ፡- "ብዘይካ ምስቶም ዓመጽቲ ዝኹኑ ምስቶም ሰብ መጽሓፍ [ኣይሁድን ክርስትያናትን] ብጽቡቕ መገዲ እንተዘይከወይኑ ኣይትከራኹን። ግናኹ ቦቲ ናባና ዝወረደ ራእይን ናባኻትኩም ዝወረደ ራእይን ንኣምን ኢና፤ ኣምላኽናን ኣምላኽኩምን ሓደ እዩ፤ ንሕና ድማ ንዕኡ ንግዛእ ቤሉ"። እዛ ጥቕሲ እዚኣ፤ እቲ ናብ ኣይሁድን ክርስትያናትን "ዘወረደ ራእይ" ተኣማኒ ምዃኑ ብንጹር ከም ቅድመ-ኩነት ትወስዶ እያ።
- **ሱራ 10:95-96** ንመሓመድ ከምዚ ክብል ይእዝዝ፡- "ቦቲ ናባኻ ዘውረድናዮ ትጠራጠር እንተኹን ነቶም ቅድሜኻ መጽሓፍ ዘንብቡ ዝነበሩ [ሰብ መጽሓፍ] ሕተቶም። ሓቂ ብርግጽ ካብ ጐይታኻ መጸኢትልካ ኣላ እሞ ኣይትጠራጠር። ሓደ ካብቶም ናይ ኣላህ ምልክታት ዝኹሓዱ ድማ ኣይተኹን፤ እንተዘይኮነ ሓደ ካብቶም ዝጠሩኡ ክትከውን ኢኻ"። ኣብዚ መሓመድ ነቲ ናቱ ራእይ ንምርግጋጽ፡ ንመጻሕፍቲ ኣይሁድን ክርስትያናትን ከም መለኮዒ (Yardstick) ከጥቀሙሉ ተኣዚዙ ኣሎ፤ እዚ ድማ እንደገና እቶም ቅዱሳት ጽሑፋት ክእመኑ ከም ዝከኣሉ የርኢ።
- **ሱራ 16:43-44** ንመሓመድን ንሙስሊማትን ከምዚ ይብሎም፡- "እቶም ቅድሜኻ ዝለኣኹናዮም ልኡኻት፡ ራእይ ዝሃብናዮም ሰብኡት እዮም ነይሮም። እንተዘይፈለጉኩም ድማ ነቶም **ሰብ ዚክር** (መዘኻኸሪ/ሰብ መጽሓፍ) ሕተቱ። ንዓታቶም ብንጹር ምልክታት ለእኹናዮም"። እንደገና ቁርኣን ኣብቶም ዝሓለፉ መጻሕፍቲ ምሉእ ምትእምማን የንብር። እዚ ድማ ብልቦና ዝተገብረ እዩ፤ ምኽንያቱ እቶም መጻሕፍቲ ብዛዕባ ነብያትን ተኣምራት የሱሰን፡ ቁርኣን ብስም ጥራይ ዝጠቐሱም ዝርዝር ሓበሬታ ሒዞም ስለ ዘለዉ እዩ (ሱራ 3:49፤ 5:110)።
- **ሱራ 26:193-196** ከምዚ ይብል፡- "እቲ እሙን መንፈስ [ጂብሪል] ንዕኡ [ንቁርኣን] ናብ ልብኻን ኣእምሮኻን ኣውራድዎ እዩ ኣ መሓመድ፤ ሓደ ካብቶም ኣጠንቀቂቲ ምእንቲ ክትከውን፡ ብንጹር ዓረብኛ ኣውራድዎ እዩ። ብዘይጥርጥር ድማ እዚ ኣብቶም ቅዱሳት መጻሕፍቲ ቀዳሞት ህዝብታት ተጠቒሱ ኣሎ"። እዚ ሓሳብ እዚ ማለት ሓቕነት ቁርኣን ድሮ ኣብቶም ዝነበሩ መጻሕፍቲ ከም ዝርከብ ኣብ ሱራ 41:43 ("ኣ ነቢይ! ንዓኻ ዝተባህለካ ነገር፡ ቅድሜኻ ንዝነበሩ ልኡኻት ድሮ ተነገርዎም እዩ") ከምኡ'ውን ኣብ ሱራ 87:18-19 ("እዚ [ቁርኣን] ኣብቶም ቀዳሞት መጻሕፍቲ፡ ኣብ መጻሕፍቲ ኣብርሃምን ሙሴን ይርከብ እዩ") ዝብል ተገሊጹ ይርከብ።

- **ሱራ 19:12ን 66:12ን፤** መጥምቀ የሆነን ስንግል ማርያምን ሐቀኛ መጻሕፍቱ ከም ዝነበሮም ይገልጹ። አምላኽ ንዮሃንስ "አ የሕያ! ነቲ መጽሐፍ ብሓይሊ ሓዘ" በሎ። ድንግል ማርያም እውን ሐቀኛ መጽሐፍ ነበራ። ቁርአን ከምዚ ይብል፡- "ማርያም ጓል ኢምራን፣ እታ ንጽህናኻ ዝሓለወት... ነቲ ቃላት ጎይታኻን ራእያቱን [መጻሕፍቱን] አመነት [መስከረት]፤ ሓንቲ ካብቶም እመናት ድማ ነበረት።"

V. ቁርአን ንመጽሐፍ ቅዱስ ኣይነቅፎን እዩ (The Quran Does Not Attack the Bible)

ዋላ እኳ እዚ ኣብ ላዕሊ ዝተጠቐሰ ሐቅታት እንተሃለወ፣ መብዛሕትአም ሙስሊማት "ቁርአን ንሐቅነት መጽሐፍ ቅዱስ ይነቅፍ እዩ"፣ ከምኡ ድማ "ኣይሁድን ክርስትያናትን ንመጻሕፍቶም ቀይሮም እዮም" ይብሉ። ነዚ "ምልዋጥ" ንምግላጽ እትዝውተር ናይ ዓረብኛ ቃል ተሕሪፍ (tahrif) ትበሃል። እዛ ቃል እዚአ ጥንቃቄ ትደሊ እያ። ዶክተር ሪቻርድ ቶማስ ከምዚ ኢሉ ይሓትት፡-

"ተሕሪፍ' ማለት እንታይ ማለት እዩ? ኣብ ስነ-ጽሑፋዊ መርመራ (textual criticism)፣ ከም 'ብልሸውና' (corruption)፣ 'ቦታ ምልዋጥ'፣ 'ምግልባጥ' ዝበሉ ቃላት ንጥቀም ኢና። እዚአም ኣብ ግዜ ምምሕልላፍ ዝፍጠሩ ጌጋታት እምበር፣ ብፍላጥ ዝግበር ምጥዋይ ወይ ምፍጣር (forgery) ኣይኮኑን። እዞም ጌጋታት እዚአም ድማ ነቶም ቀንዲ ስረተ-እምነታዊ ክፋላት መጽሐፍ ቅዱስ ኣይትንክፉን እዮም። ብዛዕባ ናይ እብራይስጥን ግሪኽን ጥንታውያን ቅዳሓት ፍልጠት ዘይብሉ ሰብ፣ ብዛዕባ 'ብልሸውና' (corruption) ከዛረብ መስል ዮብሉን።"

እቲ ሙስሊማት ን'ኢንጂል' ዝህቡዎ ትርጉም እውን ዘገርም እዩ። ንሳቶም 'ኢንጂል' ማለት የሱስ ባዕሉ ዝጸሓፎ መጽሐፍ ገይሮም እዮም ዝወሰድዎ፤ ዓለምለኸዊ ስነ-ፍልጠት ግና ቡቶም ኣርባዕተ ወንጌላውያን ዝተጻሕፉ ኣርባዕተ ወንጌላት ከም ዘለዉ ይፈልጥ እዩ። ንቃል 'ወንጌል' (Gospel) ድማ ነቲ ብየሱስ ክርስቶስን ብሰዓብቱን ኣብ ዘመናት ዝተሰብከ ናይ ተስፋ ብስራት ንምግላጽ ጥራይ እዩ ዝጥቀሙሉ።"

ሙስሊማት "ታሕሪፍ" (ምልዋጥ) ተገይሩ እዩ ንዝብሉሉ ነፍሲ-ወከፍ ጥቕሲ ቁርአን ብጥንቃቄ እንተ መርመርናዮ፣ ክልተ ኣገደስቲ ነገራት ንረክብ፡-

- እቶም ጥቕስታት ንሓድሽ ኪዳን ፈጺሞም ኣይነቅፉን።
- እቶም ንኦሪት ዝነቅፉ ዝመስሉ ጥቕስታት እውን፣ ነቲ ጽሑፍ ዘይኮነስ፣ ንኣተራጉማ እቶም ብግዜ መሓመድ ዝነበሩ ኣይሁድ እዮም ዝነቅፉ።

እዚ ዘገርም ኣይኮነን። እቶም ኣብ ሻውዓይ ክፍለ ዘመን ዝነበሩ ኣይሁድ ዓረብ፣ ነቲ ናይ ብሉይ ኪዳን ታሪኽ ምስቲ ናይ ታልሙድ ጽውጽዋዮት ሓዊሶም የቕርብዎ ነይሮም ክኾኑ ይኸእሉ እዮም። እዚ ድማ ምስቲ መበቐላዊ ዛንታታት ብገለ ዝርዝር ነገራት ዝጋጮ ናይ ብሉይ ኪዳን ታሪኽት ዝሓዘ እዩ። መሓመድ ነቲ ናይ እብራይስጥ ጽሑፍ መርመራ ክስታቱ ከረጋግጽ ዝኸለለሉ ዓቕሚ ኣይነበሮን። ስለዚ እቲ ናይ ቁርአን ነቕፌታ፣ ኣብቲ ዝተለወጠ ትርጉም እምበር፣ ኣብቲ ዝተለወጠ ጽሑፍ ዘተኮረ ኣይኮነን።

እቶም ሙስሊማት ዝጠቐሰዎም ጥቕስታት፡ ብሓቂ ንሰለስተ ዝተፈላለዩ ዓይነት ሰባትን ንሰለስተ ዝተፈላለዩ ዓይነታት ክስታትን ዝግለጹ እዮም፡-

1. ነቶም ናብ እስልምና ኣትዮም ዝነበሩ፡ ጸኒሖም ግና ዝተመለሱን ኣብ ተውራት ዘይኩነስ ኣብ ገለ ኸፋላት ቁርኣን ለውጢ ዝገበሩን ኣይሁድ ዝተዋህበ ተግሳጽ፡-

ሱራ 3:70-72

"ኣ ሰብ መጽሓፍ! ንስኻትኩም ባዕልኹም እናመስከርኩምሲ፡ ስለምንታይ ብምልክታት ኣላህ ትክሕዱ? ኣ ሰብ መጽሓፍ! ስለምንታይ ንሓቂ ብሓሶት ትሸፍንዎ? እናፈለጥኩም ድማ ንሓቂ ትሓብእዎ? ገለ ኸፋል ካብ ሰብ መጽሓፍ ድማ፡ 'በቲ ንኣመንቲ ዝወረደሎም [ንቁርኣን] ንግሆ እመኑ፡ ምሽት ድማ ክሓዱ፤ በዚ ኸኣ ምናልባት [ሙስሊማት እውን] ካብ እምነቶም ይመለሱ ይኹኑ' ይብሉ።"

ሱራ 3:78

"ካብኣቶም፡ እቲ ዝብልዎ ካብ መጽሓፍ ዘይኩነስ ካብ መጽሓፍ ዝመጸ ምእንቲ ከመስለኩም፡ ንመጽሓፍ ብመልሓሶም ዝጥውዩ (Distort) ጉጅለ ኣለዉ። 'እዚ ካብ ኣላህ እዩ' ድማ ይብሉ፡ ንሱ ግና ካብ ኣላህ ኣይኩነን። ንሳቶም እናፈለጡ ኣብ ልዕሊ ኣላህ ሓሶት ይዛረቡ።"

ይኹን እምበር፤ ካልእ ጥቕሲ ኣብዛ ሱራ እዚኣ ዝተፈልየ ኣረኣእያ ከም ዘለዎ ምስትውዓል የድሊ፡-

ሱራ 3:199

"ካብ ሰብ መጽሓፍ፤ ብኣላህ፡ በቲ ንዓኻ [ንመሓመድ] ዝወረደልካን በቲ ንዓታቶም ዝወረደሎምን ዝኣምኑ፡ ኣብ ቅድሚኡ ኣላህ ዝትሕቱ ሰባት ኣለዉ። ንራእይ ኣላህ ብሕሱር ዋጋ ኣይሸጡን። እዚ እቶም ዓስቦም ኣብ ጐይታኦም ኣለዎም፤ ኣላህ ድማ ኣብ ፍርዱ ቅልጡፍ እዩ።"

2. ነቶም ንገለ ኸፋላት ተውራት (ንኣብነት ከምቲ ንዘመውቲ ብእምኒ ምቕታል ዝእዝዝ) ዝሓብኡ ኣይሁድ ዝወረደ ተግሳጽ፡-

ሱራ 2:40-44

"ኣ ደቂ እስራኤል! ነቲ ዝገበርኩልኹም ጸጋ ዘክሩ፤ ኣነ ውዕለይ ከም ዝፍጽም፡ ንስኻትኩም እውን ውዕልኩም ምስባይ ፈጽመ፤ ንዓይ ጥራይ ድማ ፍርሁ። በቲ ዘውረድኩዎ [ቁርኣን]፡ ነቲ ምሳኻትኩም ዘሎ [ተውራት] ዘጽንዕ እዩ እሞ፡ ብኡ እመኑ፤ ንዕኡ ክትክሕዱ ድማ ቀዳሞት ኣይትኹኑ። ንራእየይ ብሕሱር ዋጋ ኣይትሸጡ፤ ንዓይ ጥራይ ድማ ፍርሁ። ንሓቂ ብሓሶት ኣይትቀላውጡ፡ እናፈለጥኩም ድማ ንሓቂ ኣይትሕብኡ። ጸሎት ኣዘውትሩ፡ ዘካት [ምጽዋት] ሃቡ፡ ምስቶም ዝትሕቱ ድማ ትሕት በሉ። ንስኻትኩም ነቲ መጽሓፍ [ተውራት] እናንበብኩምሲ፡ ንሰባት ሰናይ ክገብሩ ትእዝዙ፡ ንርእስኹም ግና ትርስው? ኣእምሮ የብልኩምን ዲኹም?"

ሱራ 2:75-79

"ሕጃኸ [አ ሙስሊማት]፤ ገለ ካባታቶም ቃል አላህ ሰሚዎም፡ ምስ ተረድእም ድማ እናፈለጠ ክልውጥም (perverted) ኸለዉስ፡ ክአምኑልኩም ተስፋ ትገብሩ ዲኹም? ምስቶም አመንቲ ምስ ተራኸቡ 'ንአምን ኢና' ይብሉ፤ ግናኸ ንበይኖም ምስ ኹኑ ንሓድሕዶም፤ 'አብ ቅድሚ ጎይታኹም መከራኸሪ ምእንቲ ክኹኑኩም፡ ነቲ አላህ ዝገለጸልኩም ምስጢር ንዓታቶም ትነግርዎም ዲኹም?' ይበሃሃሉ። [ዕላማአም] አይርድአኩምን ድዩ? አላህ ነቲ ዝሓብእዎ ዘበለ ኮሎን ነቲ ዝገልጽዎ ኮሎን ምሉእ ብምሉእ ከም ዝፈልጦዶ አይርድአምን እዩ? ካባታቶም ነቲ መጽሓፍ [ተውራት] ዘይፈልጡ፡ አብ ግምት (conjecture) ጥራይ ዝምርኮሱ መሃይምነት አለዉ። ነቶም ነቲ መጽሓፍ ብኢዶም ጽሑፍም፡ ብሕሰር ዋጋ ምእንቲ ክሸጥዎ እዚ ካብ አላህ እዩ' ዝብሉ ወይለአም! ቡቲ ኢዶም ዝጸሓፈቶን ቡቲ በዚ መገዲ እዚ ረብሓን ንምርካብ ድማ ዝጥረይዎን ወይለአም!"

ሱራ 6:91

"ንሳቶም [እቶም ከሓድነቲ]፤ 'አላህ ንወዲ-ሰብ ዋላ ሓንቲ ራእይ አየውረደን' ክብሉ ኸለዉ፡ ንአላህ ብዝግብኦ ልክዕ አየኸበሩዎን [አይመዘኑዎን]። [አ መሓመድ!] ነቶም ከምዚ ዝበሉ ከምዚ በሎም፡- 'እቲ ሙሴ ዘምጽአ፡ ንደቂ-ሰባት ብርሃንን መምርሕን ዝኹን መጽሓፍ ደኣ መን አውረደ? ንሰኻትኩም አብ ቆርበት [Parchments] ጽሑፍኩም ገለ ትገልጹሉ፡ ብዙሕ ግና ትሓብኡሉ [መጽሓፍ] ደኣ መን አውረደ?'"

3. ነቶም ገለ ኸፋላት ተውራት (ኦሪት) ብጌጋ ዝተርጎሙ ኣይሁድ ዝተዋህበ ተግሳጽ።

ሱራ 4:44-47

"እቶም ግደ ካብ መጽሓፍ ዝተዋህቦም፤ ከመይ ኢሎም ጌጋ (ጥፍአት) ከም ዝዓደጉ፡ ንዓኻትኩም እውን [ሙስሊማት] ካብቲ ቅኑዕ መገዲ ከስሕቱኹም ከም ዝደልዩ አይትርእን ዲኻ? አላህ ንጸላእትኹም አጸቢቐ ይፈልጦም እዩ። አላህ ከም ሓላዊ (ዓቃቢ) እኹል እዩ፤ አላህ ከም ረዓኢ እውን እኹል እዩ። ገለ ካብቶም ኣይሁድ ቃላት ካብ ትሕዝቶኡ (context) ይልውጡ፤ ብመልሓሶም እናጠወዩን ነቲ ሃይማኖት [እስልምና] እናጸረፉን ድማ፤ 'ሰሚዕና ግና አይተአዘዝናን'፡ 'ከም ዘይሰምዕ ኩንካ ስማዕ'፡ ከምኡ'ውን 'ራዒና' [Ra'ina - 'ተዓዘበና' ግናኸ ብናይ ላግጺ ቃና] ይብሉ። አብ ክንዲ እዚ 'ሰሚዕና ተአዘዝና'፡ 'ሰማዕ'፡ ከምኡ'ውን 'ኡንዙርና' [ጥመተና/ተዓዘበና] እንተ ዝብሉስ ንዓታቶም ዝሓሸን ዝቐንፀን ምኹን ነይሩ። ግናኸ አላህ ብሰንኪ ክሕደቶም ረገምዎም እዩ፤ ስለዚ ውሑዳት እንተዘይከይዮም ኣይአምኑን እዮም። ኦ እቶም መጽሓፍ ዝተዋህቡኩም! ገጸት ከነጥፍእን ከነደናግርን፡ ወይ ድማ ከምቲ ነቶም መዓልቲ ሰንበት ዝጠሓሱ ዝረገምናዮም ከይረገምናኩም፤ ቡቲ ነቲ ምሳኻትኩም ዘሎ ዘጽንዕ ኮይኑ ዘውረድናዮ [ቁርአን] እመኑ።"

ሱራ 5:13

"ውዕሎም ስለ ዘፍረሱ ረገምናዮም፡ ልቦም ድማ ከም ዝተርር ገበርናዮ። ቃላት ካብ ትርጉሙ ይልውጡ፡ ካብቲ እተዋህቦም መልእኽቲ ድማ ክፋሉ ረሲዎም። ካባታቶም ውሑዳት እንተዘይከይዮም፡ ኩሉ ግዜ ጥልመት ክትረከቡ ኢኻ። ግናኸ ሕደገሎምን ይቐረታ ግበረሎምን፤ አላህ ነቶም ሕደዎት ዮፍቅሮም እዩ።"

ሱራ 5:41-43

"አ ልኡኸ! ነቶም ብመልሐሰም 'ንኣምን ኢና' እናበሉ ልበም ግና ዘይአመነ፡ ናብ ከሕደት ዝጎዩ ሰባት ኣይትሕዘን። ካብቶም ኣይሁድ ድማ ንሓሰት ኣጸቢቐኛም ዝሰምዑ፡ ናባኻ ንዘይመጹ ካልኣት ሰባት ኮይኖም ሓበሬታ ዝእክቡ ኣለዉ። ንሳቶም ቃላት ካብ ትርጉሙ ይልውጡ... ኣላህ ልበም ከንጽህ ዘይደለየ ሰባት እዚአም እዮም። ንዓታቶም ኣብዛ ዓለም ውርደት፡ ኣብታ እትመጽእ ዓለም ድማ ዓቢ መቐጻዕቲ ኣለዎም። ንሳቶም ንሓሰት ሰማዕቲ፡ ንዘይሕጋዊ ረብሓ ድማ በላዕቲ እዮም። ናባኻ እንተ መጺአም፡ ኣብ መንጎአም ፍረድ ወይ ድማ ዕሸሽ በሎም። ዕሸሽ እንተ በልካዮም ዋላ ሓንቲ ከጐድኡኻ ኣይክእሉን እዮም። እንተ ፈሪድካ ግና ብፍትሒ ፍረድ፤ ኣላህ ነቶም ብፍትሒ ዝፈርዱ የፍቅሮም እዮ። ከመይ ገይሮም እዮም [ኣይሁድ] ንፍርዲ ናባኻ ዝመጹ፡ ኣብ ኢዶም እኮ እቲ ኣላህ ፍርዲ ዝሃበሉ ተውራት ኣለዎም? ዋላ ድሕሪኡ እውን ካብኡ ይርሕቅ [ይዘምቡ] እዮም። እዚአቶም ብሓቂ ኣመንቲ ኣይኮነን።"

VI. መጽሓፍ ቅዱስ ዝጋጮ ሓሳባት የብሉን

ብዙሓት ካብቶም ኣብ ሓቅነት መጽሓፍ ቅዱስ ዝወረዱ ኣዝዮም ጎዳእቲ መጥቓዕትታት ካብ ውሽጢ ክርስትና ባዕሉ እዮም ዝመጹ፤ እዚ ድማ ብሊብራሪ ስነ-መለኮትን "ላዕለዋይ" (higher) ከምኡ'ውን "ታሕተዋይ" (lower) ነቐፌታ ተባሂሎም ብዝፍለጡ ኣገባባት ምርመራ እዮ። ላዕለዋይ ነቐፌታ ነቶም ደረሰቲ መጽሓፍ ቅዱስ ዝነበሮም ዕላማታት ንምፍላጥ ዝጽዕር ኮይኑ፡ ንትሕዝቶ ጽሑፍም ምስ ዓለማዊ ታሪኽ ወይ ስነ-መፅናዕቲ (archaeology) ብምትእስሳር ምርምር የጠቓልል። ታሕተዋይ ነቐፌታ ድማ ነቲ "መበቆላዊ ጽሑፍ መጽሓፍ ቅዱስ" እንታይነት ንምፍላጥ ዝጽዕር እዮ። ክልቲአም ኣብ መጽሓፍ ቅዱስ ኣብ ዘለዉ ተጋራጭውቲ ዝመስሉ ሓሳባትን ግሁዳት ግጭታትን (apparent contradictions) ንምትኳር የዘንብሉ። እቶም ዘልዕልዎም ጸገማት ድማ ብምሁራት ክርስትያን ሊቃውንቲ ስነ-መለኮት ብእዕጋቢ መገዲ መልሲ እኳ እንተ ተዋህበም፡ መስለማት ግና መጽሓፍ ቅዱስ ብገለ መገዲ "ሓሰት ምዃኑ ተረጋጊጹ እዩ" ኢሎም ምሕሳብ የዘውትሩ እዮም።

ኣብ መጽሓፍ ቅዱስ ዘለዉ ዝጋጮ ዝመስሉ ሓረጎች ብላዕለ-ላዕሊ ጥራይ ክውሰዱ የብሎምን። "ክልተ ሓረጎች ዝጋጮ ምስ ዝመስሉና፡ ብዕቱብ ክንመረምሮም ይግባእ፤ መብዛሕትኡ ግዜ እቲ መጀመርታ ዘይምስምማዕ ዝመስል ነገር፡ ኣብ መወዳእታ ተራ ፍልልይ ጥራይ ምዃኑ ንረክብ። መብዛሕትኡ ግዜ ነቲ መጽሓፍ ቅዱስ ዝጋጮ እዩ ዝብሉ ሰባት፡ ንሳቶም ባዕላቶም ናይ ኣእምሮኣዊ ጽልኢ (biases) ግዳያት እዮም፤ ኣብ መንጎ ተራ ፍልልይን ግጭትን ክፈልዩ ድማ ኣይክእሉን እዮም።"

ምንጭታት ናይዚ ምድንጋር እዚ እዞም ዝስዕቡ የጠቓልሉ፡-

- **ተደጋጋሚ ኣሰማት፡-** ኣብ ግብሪ ሃዋርያት ምዕራፍ 12፡ ሄሮድስ ንያእቆብ ከም ዝቐተሎ ተጻሒፉ ኣሎ። ይኹን እምበር፡ ጸኒሑ ኣብ ግብሪ ሃዋርያት ምዕራፍ 15፡ ያእቆብ ኣብ ሓደ ናይ ቤተ-ክርስትያን ዋዕላ (Council) ክዛረብ ንረኸቦ። እዚ ድማ ዝጋጮ ሓሳብ ይመስል። ግናኽ ብዕቱብ ምስ እንምርምር፡ እቲ

አብ ምዕራፍ 12 ተጠቂሱ ዘሎ ያእቆብ ወዲ ዙብዴዎስ ክኸውን ከሎ፡ እቲ አብ ምዕራፍ 15 ተጠቂሱ ዘሎ ግና ያእቆብ ወዲ እልፍዮስ ምዃኑ ንረክብ።

- **ንሓደ ሰብ ዝወሃብ ዝተፈላለዩ አሰማት፡-** ነቐፍቲ መብዛሕትኦ ግዜ ነቲ ዝርዝር አሰማት ናይቶም ዓሰርተ ክልተ ደቀ-መዛሙርቲ ክርስቶስ ብምንጽጻር፡ አብ መንጎኦም ፍልልያት ይረኽቡ እዮም። ይኹን እምበር፤ ሓደ ሰብ ካብ ሓደ ንላዕሊ አሰማት ክህልዎ ከም ዝኸለል ምስ እንርዳእ፡ እቲ ዝቐርብ ተቓውሞ ዋጋ የብሉን ይተርፍ። ንዚ ድማ ከም ኣብነት ስም አቦ ኣብርሃም ከጥቀስ ይከኣል እዩ፤ ቁርኣን "ኣዛር" ኢሉ ክጽውዖ ከሎ (ሱራ 6:74)፡ መጽሓፍ ቅዱስ ግና "ታራ" ኢሉ ይጽውዖ (ዘፍጥረት 11:27)።
- **ተመሳሰልቲ ትረኻታት፡-** ብላዕለ-ላዕሊ ክርእ ኸሎ፤ እቶም አብ ዮሃንስ 20:12ን ማርቆስ 16:5ን ዝርከቡ ክልተ ብዛዕባ ኣብ መቓብር የሱስ ዝነበሩ መላእኸቲ ዝገልጹ ዛንታታት ዝጋጮ ይመስሉ እዮም። እቲ አብ ዮሃንስ ዘሎ ጥቕሲ ክልተ መላእኸቲ ክጠቅስ ኸሎ፤ እቲ አብ ማርቆስ ዘሎ ግና ሓደ ጥራይ እዩ ዝጠቅስ። ይኹን እምበር፤ አብ መንጎኦም ዝጋጮ ነገር የልቦን። እቲ ሓደ ነቲ ኻልእ ዝነጽግ ወይ ክክሕድ ኣይኮነን፤ የግዳስ እቲ ሓደ ካብቲ ኻልእ ዝሰፍሐን ዝያዳ ዝርዝር ዝሓዘን መግለጺ ጥራይ እዩ።
- **አብ ትርጉም ዝጠፍኡ ረቂቕ ትርጉማት፡-** ሓድሓደ ግዜ፡ ሓደ ግጭት ዝመስል ነገር ካብ ዘይጥዑይ ትርጉም ዝመጸ ክኸውን ይኸኣል እዩ። አብ ከምዚ ዝበለ ኩነታት፡ ነቲ ናይ መበቆል ቋንቋ ዝፈልጥ ሰብ ነቲ ጸገም ብቐሊሉ ክፈትሖ ይኸኣል እዩ። እብራይስጥን ግሪኽን ምስ እንግሊዝኛ (ወይ ምስ ካልእ ዘመናዊ ቋንቋታት) ቃል ብቓል ወይ ትርጉም ብትርጉም ኣይገጥሙን እዮም። ብዙሕ ግዜ፡ አብ ግሪኽ ወይ እብራይስጥ ዝተፈላለዩ ዝኾኑ ክልተ ወይ ካብኡ ንላዕሊ ቃላት፡ ብሓደ ናይ እንግሊዝኛ ቃል ጥራይ ይትርጎሙ፤ በዚ ምኽንያት ድማ እቶም ኣገደስቲ ዝኾኑ ረቂቕ ትርጉማት (shades of meaning) ይጠፍኡ።

ንኣብነት፡ አብ መጽሓፍ ግብሪ ሃዋርያት፡ ታሪኽ ምስልጣን ሳውል ናይ ጠርሴስ ክጥቀስ ይከኣል እዩ። ግብሪ ሃዋርያት 9:7 "እቶም ምስኡ ዝተገዓዙ ሰባት ድማ፡ ድምጺ እናሰምዑ፡ ንሓደ እኳ ግና ኪይረኣዩ፡ ደንጽይዎም ደው በሉ" ይብል። ጸኒሑ ግን አብ ግብሪ ሃዋርያት 22:9 ጳውሎስ ክዛረብ ከሎ፡ "እቶም ምሳይ ዝነበሩ ድማ ነቲ ብርሃንሲ ረኣዩ እም ፈርሁ፤ ንድምጺ እቲ ዝተዛረበኒ ግና ኣይሰምዕዎን" ይብል።

ብላዕለ-ላዕሊ ክርእ ከሎ፡ እዘም ክልተ ሓረጎት ዝጋጮ ይመስሉ እዮም። አብቲ ሓደ ትረኻ፡ እቶም ምስ ጳውሎስ ዝነበሩ ሰባት ነቲ ድምጺ ሰሚዖም ይብል፤ አብቲ ኻልእ ድማ ጳውሎስ ጥራይ እዩ ሰሚዖም ዝበል ዘሎ። ግናኽ ነቲ ናይ መበቆል ጽሑፍ ግሪኽ ምስ እንምርምር፡ አብቲ ቀዳማይ ጥቕሲ እታ "ምስማዕ" ተባሂለ ዘላ ቃል፡ ጥሪ ድምጺ ናብ እዝኒ ምእታው ጥራይ እያ ተመልከት። አብቲ ካልኣይ ጥቕሲ ግን እታ "ምስማዕ" እትብል ቃል፡ ንኣካላዊ ምስማዕን ነቲ ዝተባህለ ነገር ምርዳእን (Comprehension) እያ ተጠቓልል። ብሓዲሩ፡ እቶም ብጻት ጳውሎስ ናይቲ ድምጺ ጥሪ-ሃውታ ሰሚዖም እዮም፤ ግናኽ እቲ ዝተባህለ ቃላት ክርድእዎ ኣይከኣሉን።

- **ምስክርነት ስነ-ጥንቲ (Archaeology)**:- እቶም "ላዕለዎት ነቕፍቲ" (Higher critics): መጽሐፍ ቅዱስ ንዳንኤል ኣብታ መንግስቲ "ሳልሳይ ገዛኢ" ገይሮዎ ብምባሉ (ዳንኤል 5:7, 10, 29 ርአ) ጌጋ ከም ዝፈጸመ ይማገቡ ነይሮም እዮም። ንሳቶም: ከምቲ ዮሴፍ ኣብ ትሕቲ ፈርኦን ዝነበሮ (ዘፍጥረት 41:40, 43 ርአ): ዳንኤል እውን "ካልኣይ ገዛኢ" ከኸውን ነይሮዎ ብምባል ይከራኸሩ ነበሩ። ይኹን እምበር፤ ሓደስቲ ናይ ስነ-ጥንቲ ምርመራታት: ቤልሻጸር ኣብ ትሕቲ ኣቦኡ ናቦኒደስ (Nebonedes) መተካእታ ንጉስ (Vice-regent) ጥራይ ምንባሩ ኣረጋጊጸም እዮም። እዚ ድማ ነቲ መጽሐፍ ቅዱስ ንዳንኤል "ሳልሳይ ገዛኢ" ኢሉ ዝጸውዓሉ መግለጺ ምሉእ ብምሉእ ትኸክለኛን ሓቀኛን ይገብር።
- **ስታቲስቲክስ**:- 1 ነገስት 7:26 ናይ ሓደ ገንዳ ትሕዝቶ 2,000 ባትስ (መለክዒ) ይብል፤ 2 ዜና መዋእል 4:5 ድማ 3,000 ይብል። ቀለል መልሲ ኣለዎ። ሓደ ገንዳ ከሳብ ኣፉ ምሉእ (Brim full) ምስ ዝኸውን 3,000 ይሕዝ፤ ሰብ ክሕጸበሉ እንተ ኾይኑ ግና ማይ ምእንቲ ከይፈሰስ 2,000 ባትስ ጥራይ ይምላእ።

ኣብዚ ጽሑፍ እዚ: ንኹሉ እቲ ኣብ መጽሐፍ ቅዱስ ዝርከብ ዝጋጮ ዝመስል ሓሳባት ንምምርማር እኹል ቦታ የለን። ስለዚ: እዞም ዝሰዕቡ መትከላት ምኽታል እኹል ይኸውን:-

- እቶም ዛጊት ተረኺቦም ዘለዉ ጥንታውያን ቅዳሓት ብሉይን ሓድሽን ኪዳን: ካብቲ መበቆላዊ ጽሑፋቶም ጸኒሖም ዝተቐድሑ ምዃኖም: ትኸክለኛታት ኣይኮኑን ማለት ኣይኮነን። እቶም ቀዳሞት ገልበቲ [ጸሓፍቲ]: እቲ ጽሑፍ ብተኣማንነት ንክመሓላለፍ ብዓቢ ትግሃትን ጥንቃቕን እዮም ዓዮም።
- ኣብቲ ናይ ምስግጋር [ምቕዳሕ] መስርሕ: ገለ ንኣሸቱ ናይ ኣጸሓሕፋ ጌጋታት ብዘይፍላጥ ክሓልፉ ምኽለሎም ትጽብቦ [ባህርያዊ] ነገር እዩ። ንኣብነት: ኣብ ቋንቋ እብራይስጢ "d" ን "r" ን ዝበሃሉ ፊደላት ኣዝዮም ስለ ዝመሳሰሉ: ሓድሓደ ግዜ ብጌጋ ይለዋወጡ እዮም። ይኹን እምበር፤ እዞም ከምዚ እም ዝበሉ ጌጋታት ነቲ ትርጉም ጽሑፍ ብዝኾነ መገዲ ኣይጸልዎዎን እዮም።
- ሓድሓደ ግዜ: ኣእምሮና ዝፈታተኑ ዝጋጮ ዝመስሉ ሓሳባት የጋጥመና ይኹኑ። ኣብ ከምዚ ዝበለ ኣጋጣሚታት: ንውሱንነት ርድኢትና ክንእመን ይግባእ። መጻኢ ወለዶታት ነቲ ንዓና ዝጸገመና ጉዳያት ቀለልቲ ፍታሕ ክረኽቡሉ ይኸእሉ እዮም።
- ኣምላኽ ኣብ ቃሉን ኣብ ተግባራቱን ርእሱ ይገልጽን ይሰውርን እዩ። ንዕኡ ዝረኽብዎ ድማ እቶም ብቕንዕና ሓቂ ዝደልዩ ጥራይ እዮም። ግጭት ዝመስል ነገር ምስ ዘጋጥመና፤ ነቲ ምሳና ዝዛረብ ዘለኣለማዊ፤ ዘይመውት፤ ጥበባኛ ጉዳይን ዘይርእ ንጉስን ኣኹብሮት ብምሃብ መንፈስና ከነሕትትን ርእስና ከነድንን ይግባእ። ነቲ መለኮታዊ ራእይ ኣምላኽ ምቕባልና ንልብና ዝግበር ፈተና እዩ። ንምምርሒ መንፈስ ተዝእና ብኣኹብሮት ናብ ቅዱሳት ጽሑፋት ምስ እንቐርብ፤ እቶም ዝተሓላለኹ ምስጢራት ኣብ ግቡእ ግዜ እም ክተፍሑ እዮም።

VII. ትንቢታት መጽሐፍ ቅዱስ ተፈጻሚዎም እዮም

ትንቢታት መጽሐፍ ቅዱስ ንሓቅነት መጽሐፍ ቅዱስ ዓቢ ምስክር እዮም። እቲ ፍጹም ፍጹም ትንቢታት መጽሐፍ ቅዱስ፡ ኣምላኽ ንቃሉ ካብ ዝኾነ ምልዋጥ ከም ዝሕልዎ ዓቢ መረጋገጺ እዩ። እዞም ትንቢታት እዚአም፡ ኣብ መጻሕ. **ክፍጹም** ዝግብአም ነገራት ብኣዝዮም ደቀቕቲ ዝርዝራት የቐምጡ። እቶም ፍጹሚታት ድማ፡ መብዛሕትኡ ግዜ ድሕሪ ሚእቲታት ዓመታት እኳ እንተኾነ፡ ልክዕ ከምቲ ኣቐዲሙ ዝተባህሉ ብልክዕ ተነገሮም ነይሮም እዮም።

ኣዳሎ መዳያት ናይ ህይወት የሱስ ኣብ ብሉይ ኪዳን ብዝነበሩ ትንቢታት ብልክዕ ተነገሮም ነይሮም እዮም፡-

- **ቦታ ልደት የሱስ፡-** ሚክያስ 5:2 ከምዚ ይብል፤ "ንስኺ ግና፡ ኦ ቤት-ልሄም ኤፍራታ፡ ካብ ዓሌታት ይሁዓ ከትኩኒ ንእሸቶ እኳ እንተ ኹንኪ፤ እቲ መብቄሉ ካብ ጥንቲ፡ ካብ ዘለአለም ዝኾነ፡ ኣብ እስራኤል ዝሓ ክኹነላይ ካባኺ ኪወጽእ እዩ።" የሱስ ካብዚ ትንቢት እዚ ድሕሪ ሹብዓተ ሚእቲ ዓመታት ኣቢሉ ኣብ ቤት-ልሄም ተወልደ (ማቴዎስ 2:1)።
- **ድንግላዊ ልደት፡-** ኢሳይያስ 7:14 ከምዚ ይብል፤ "ጐይታ ባዕሉ ምልክት ክህበኩም እዩ፤ እንሆ ድንግል ክትጠንስ ወዲ እውን ክትወልድ እያ፡ ስሙ ድማ ኣማኑኤል ኢላ ክትሰምዮ እያ።" የሱስ ካብ ድንግል ማርያም ተወልደ፤ እዚ ድማ እንደገና ድሕሪ ሹብዓተ ሚእቲ ዓመታት ኣቢሉ ተፈጻሚ (ማቴዎስ 1:18፡ ሉቃስ 1:35)።
- **ምቕታል ህጻናት ቤት-ልሄም፡-** ነብዩ ኤርምያስ ህጻናት ቤት-ልሄም ከም ዝቐተሉ ተነብዩ ነበረ። ንሱ፤ "እግዚአብሄር ከምዚ ይብል ኣሎ፤ ድምጺ ኣብ ራማ ተሰምዖ፡ ዋይዋይታን ጽኑዕ ብኸያትን፤ ራሄል ስለ ደቃ ትበኪ ኣላ፤ የለውን እሞ ስለ ደቃ ምጽንፍዕ ኣበየት" ብምባል ተዛረበ (ኤርምያስ 31:15)። እዚ ሓቂ እዚ ድማ፡ ብመሰረት ማቴዎስ 2:16-18፡ ድሕሪ ሹድሸተ ሚእቲ ዓመታት ኣቢሉ ተፈጻሚ።
- **ስደት ናብ ግብጺ፡-** ነብዩ ሆሴእ፤ የሱስ ናብ ግብጺ ከም ዝኸይድ ትንቢት ተዛረቡ ነበረ። "ንወደይ ካብ ግብጺ ጸዋዕከም" (ሆሴእ 11:1) በለ። እዚ ሓቂ እዚ ድማ፡ ብመሰረት ማቴዎስ 2:15፡ ድሕሪ ሹብዓተ ሚእቲ ዓመታት ተፈጻሚ።
- **የሱስ ብክብሪ ናብ ኢየሩሳሌም ምእታዉ፡-** ዘካርያስ 9:9 "ኦ ጻል ጽዮን፡ ኣዚኺ ተሓንሲ! ኦ ጻል ኢየሩሳሌም፡ ዕልል በሊ! እንሆ ንጉስኪ፡ ጻድቕን ዘድሕንን፡ ትሑትን ኣብ ኣድጊ፤ እው፡ ኣብ ጻውራ ግልገለ ኣድጊ ተወጢሩ ናባኺ ይመጽእ ኣሎ" ይብል። እዚ ድማ ድሕሪ ሹዱሸተ ሚእቲ ዓመት ተፈጻሚ (ማቴዎስ 21:1-11)።

- የሱስ ብ30 ብሩር ተታሒዙ ምሽጡ:-** እዚ ኣብ መዝሙር 41:9ን ዘካርያስ 11:12ን ተነቢዩ ነበረ:- "ጽቡቕ ኮይኑ እንተ ተራእየኩም፡ ዓሰበይ ሃቡኒ፤ እንተ ዘይኮነ ግና ሕደጉዎ፤ በልክዎም። ንሳቶም ድማ 30 ብሩር ዓሰበይ መዘኑለይ።" እዚ ድማ ድሕሪ ሸዱሸተ ሚእቲ ዓመት ተፈጸመ (ማቴዎስ 26:15)።
- ምዕዳግ ግራት ሰራሕ መሬት (Potter's field):-** ብመሰረት ዘካርያስ 11:13፡ በቲ ሰላሳ ቅርሺ ብሩር ሓደ ግራት ተዓዲጉ እዩ። እቲ ጽሑፍ፤ "እግዚአብሄር ድማ፤ 'ናብቲ ሰራሕ መሬት [Potter] ደርብዮ' በለኒ ። እቲ ንሳቶም ዝመዘኑለይ ክቡር ዋጋ! ስለዚ ነቲ ሰላሳ ቅርሺ ብሩር ወሲደ፡ ኣብ ቤት እግዚአብሄር ናብቲ ሰራሕ መሬት ደርበኸዎ" ይብል። እዚ ትንቢት እዚ ድማ፡ ብመሰረት ማቴዎስ 27:7፡ ድሕሪ ሹድሸተ ሚእቲ ዓመታት ተፈጸመ።
- ምስ ሓጥኣን ምስቃሉ:-** ኢሳይያስ 53:12 ከምዚ ይብል፤ "ምስቶም ሓያላት ምርኮ ክመቅል እዩ፤ ምኽንያቱ ንሱ ህይወቱ ክሳብ ሞት ኣሕሊፉ ሃበ፡ ምስቶም መፍረስቲ ሕጊ ድማ ተቐጽጸረ። ንሱ ሓጢአት ብዙሓት ጸረ፡ ምእንቲ እቶም ሓጥኣን ድማ ለመነ [አማለደ]።" ሉቃስ 23:33 ድማ፡ ድሕሪ ሹብዓተ ሚእቲ ዓመታት፡ እዚ ትንቢት ኢሳይያስ ብልክዕ ከም ዝተፈጸመ ይገልጽ።
- ኣእዳውን ኣእጋርን የሱስ ምውጋኡ :-** መዝሙር 22:16 ከምዚ ይብል፤ "ኣኸላባት ከቢቦምኒ፡ ማሕበር እኩያት ድማ ዕርዲ ገይሮምለይ ኣለወ፤ ኣእዳወይን ኣእጋሪይን ድማ ወግኡዎም።" ዘካርያስ 12:10 ድማ ወሲኹ፤ "ኣብ ልዕሊ ቤት ዳዊትን ኣብ ልዕሊ ነበርቲ የሩሳሌምን መንፈስ ጸጋን ምህለላን ክፍሰስ እዩ። ንሳቶም ድማ ናብቲ ዝወግእዎ ኪጥምቱ እዮም፤ ልክዕ ከምቲ ሓደ ሰብ ንሓደ ወዱ ዝሓዘነሉ ድማ ክሓዘኑሉ፡ ከምቲ ንበኹሪ ወዲ ዝግበር መሪር ሓዘን ድማ ክሓዘኑ እዮም" ይብል። እዞም ክልተ ትንቢታት እዚአም፡ ሚእቲታት ዓመታት ጸኒሖም ኣብቲ ስቕለት የሱስ ብልክዕ ተፈጸሞም እዮም (ዮሃንስ 19:18)።
- ምስ ሃብታማት ምቕባሩ:-** ኢሳይያስ 53:9 ከምዚ ክብል ኣቀዲሙ ተነብዩ ነበረ፤ "ምንም እኳ ግፍዒ ከይገበረ፡ ኣብ ኣፉ እውን ተንኮል ከይተረኸበስ፤ ምስቶም እኩያት መቓብር ተመደበሉ፡ ብሞቱ ድማ ምስ ሃብታማት ኮነ"። እዚ ድማ ልክዕ ከምቲ ዝተባህሎ ተፈጸመ እዩ። ማቴዎስ ከምዚ ኢሉ ይጽብጽብ፤ "ምሽት ምስ ኮነ፡ ዮሴፍ ዝሰሙ ሃብታም ሰብኣይ ካብ ኣርማትያስ መጸ፤ ንሱ ባዕሉ ድማ ደቀ መዝሙር የሱስ ነበረ። ናብ ጲላጦስ ከይዱ ሬሳ የሱስ ለመነ፤ ጲላጦስ ድማ ክወሃብ ኣዘዘ። ዮሴፍ ድማ ነቲ ሬሳ ወሲዱ ብንጹህ በፍታ [linen] ጠቕሰሎ [ገነዘ]፤ ኣብቲ ካብ ኩውሒ ዝወቀሮ ናይ ዝሕር ርእሱ ሓድሽ መቓብር ድማ ኣንበሮ። ኣብ ኣፍ እቲ መቓብር ድማ ዓቢ እምኒ ኣንከባሊሉ ኸደ" (ማቴዎስ 27:57-60)።
- ትንሳኤ የሱስ:-** መዝሙር 16:10 ከምዚ ይብል፤ "ንነፍሱይ ኣብ መቓብር ኣይክትሓደጋን፤ ነቲ ቅዱስኻ ድማ ምምሽማሽ ክርኢ ኣይክትሓደጋን ኢኻ።" ጴጥሮስ፡ እዚ ትንቢት እዚ ኣብ ዳዊት ከም ዘይተፈጸመ ኣወጀ፤ ምኽንያቱ ኣካላት ዳዊት ልክዕ ከም ናይ ዝኾነ መዋቲ ሰብ መሸሚሹ እዩ። እዚ ትንቢት እዚ ግን ኣብ የሱስ ብልክዕ ተፈጸመ እዩ (ግብሪ ሃዋርያት 2:25-36)።

- **ዕርገት የሱስ፡- መዝሙር 68:18** ከምዚ ይብል፤ "ናብ ላዕሊ ምስ ዓረግኹ፣ ምርኮኛታት ማረኸካ፤ ካብ ሰባት፡ እቶም ዓመጽቲ እኳ ከይተረፉ፡ ህያባት ተቐበልካ። እዚ ድማ፡ ኦ እግዚአብሔር ኣምላኽ፡ ኣብኡ ምእንቲ ከትነብር እዩ።" እዚ ድማ፡ ከምቲ ኣብ ሉቃስ 24:50-51 ከምኡ'ውን ኣብ ኤፌሶን 4:8-11 ነንብቦ፡ ብልክዕ ተፈጺሙ እዩ።

VIII. መጽሓፍ ቅዱስ ኣይተለወጠን?

እቶም መጽሓፍ ቅዱስ ተለዊጡ እዩ ዝብሉ ሰባት፡ ንምርገጺኦም ዝኸውን መርትዖ ከቐርቡ ኣለዎም። ብፍላይ ድማ ነዞም ዝስዕቡ ሕቶታት ክምልሱ ይግባእ፡-

1. መጽሓፍ ቅዱስ መዓስ እዩ ተለዊጡ?

መጽሓፍ ቅዱስ ቅድሚያውራድ ቁርኣን ድዩ ተለዊጡ ወይስ ድሕሪኡ? ቐድሚኡ እንተ ዝኸውን ነይሩ፤ ቁርኣን ንሙስሊማት ሓቐኛ ሓበሬታ ንምርካብ ናብ መጽሓፍ ቅዱስ ክውከሱ ኣይምኣዘዘምን ነይሩ (ሱራ 16:43-44) ። ኣላህ እውን ንመሓመድ ኣብ ግዜ ጥርጣረኡ ናብቶም "ሱብ መጽሓፍ" ክውከስ ምኽሪ ኣይምሃቦን ነይሩ (ሱራ 10:95-96) ። ብተወሳኺ፤ ቅድሚያ ምውራድ ቁርኣን ዝነበሩ ኣሸሓት ጥንታውያን ቅዳሓት [Manuscripts] መጽሓፍ ቅዱስ፡ ምስቶም ሎሚ ኣብ ኢድና ዘለዉ ምሉእ ብምሉእ ሓደ ዓይነት እዮም።

2. መጽሓፍ ቅዱስ ኣብይ እዩ ተለዊጡ?

መጽሓፍ ቅዱስ ቡቲ ሙስሊማት ዝሓስብዎ መገዲ ንምልዋጥ፤ ብርግጽ ናይ ኣይሁድን ክርስትያንን መራሕቲ ዝሳተፉሉ ዓቢ ኣህጉራዊ ዋዕላ፡ ዝተሰማምዑሉ ናይ ለውጥታት ዝርዝር፡ ዝተመሓየሸ ሓድሽ ቀንዲ ቅዳሕ [Master Manuscript] ምድላው፡ ከምኡ'ውን ነቶም ቅድሚኡ ዝነበሩ ኮሎም ቅዳሓት ብስርዓት ምጥፋእ የድሊ ነይሩ። ኸሊፋ ዑስማን ሓደ ወግዓዊ ቅዳሕ ቁርኣን ንምድላው ዝተጠቐመሉ መገዲ ልክዕ ከምዚ እዩ ነይሩ። ይኹን እምበር፤ ከምዚ ዝበለ ፍጻመ ኣብ ታሪኽ ክርስትና ፈጺሙ ኣይተመዘገበን፤ ክኸውን እውን ኣይክእልን እዩ።

3. መጽሓፍ ቅዱስ መን ለዊጥዎ?

ኣይሁድ ኣብ ብሉይ ኪዳን ለውጥታት ክገብሩ ድሌት እኳ እንተ ዝህልዎም፡ ብተግባር ግና ክገብርዎ ኣይክእሉን እዮም፤ ምኽንያቱ ክርስትያናት ብእብራይስጥን ብግሪኽን ዝተጻሕፉ ናይ ገዛእ ርእሶም ናጻ ቅዳሓት ሒዞም ስለ ዝነበሩ እዩ። እሞ ክርስትያናት ደኣ ነቲ ሓድሽ ኪዳን ለዊጦምዎ ድዮም? ቁርኣን ባዕሉ ከም ዝገልጸ፡ ክርስትያናት ኣብ መንጎኦም ተመቐቐሎምን ይከሰሱ እዮም ነይሮም፡-

ሱራ 5:14

"ካብቶም ንርእሶም ክርስትያናት ኢሎም ዝጽውዑ እውን ቃል ኪዳን ተቐቢልና ነይርና፤ ግናኽ ካብቲ እተላእከሎም መልእኽቲ ዓቢ ኸፋሉ ዘንግዑ። ስለዚ ኸሳብ መዓልቲ ፍርዲ ኣብ መንጎኦም ጽልእን ቅርሕንትን ከም ዝሰፍን ገበርና። ቀልጢፉ ድማ ኣላህ ነቲ ዝገበርዎ ነገር ክርእዮም እዩ።"

ሱራ 61:14

"አ አመንቲ! ሐገዝቲ አላህ ኹኑ። የሱስ ወዲ ማርያም ንደቀ መዛሙርቱ፤ 'ናብ አላህ ኣብ መገዲ አላህ መን እዮም ሐገዝተይ?' ምስ በሎም፤ ንሳቶም፤ 'ንሕና ሐገዝቲ አላህ ኢና' ኢሎም መለሱሉ። ካብ ደቂ እስራኤል ድማ ሓደ ወገን አመኑ። ሓደ ወገን ድማ ከሓዱ። ሸዑ ነቶም ዝአመኑ ኣብ ልዕሊ ጸላእቶም አበርታዕናዮም፤ ንሳቶም ድማ ላዕሊዎት ዓወት ዝረኽቡ ኹኑ።"

ኣብ መንጎኦ ከምዚ ዝበለ ምክፍፋል ዝነበራ ቤተ-ክርስቲያን፡ ኣብ መጽሓፍ ቅዱስ ለውጥታት ንምግባር ሓባራዊ ስምምዕ ከትገብር ትእክል ነይራ ከትበሃል ኣገዥ አጸጋሚ እዩ። ብተወሳኺ ድማ፡ ልክዕ ከምቶም ኣይሁድ፡ "ክርስቲያናት ቅዱሳት ጽሑፋት ንምልዋጥ ብጭብጢ ድሌት ወይ ድርኪት ነይርዎም ድዮ?" ዝብል ሕቶ ክለዓል ይግባእ። የሱስ ንኔቆዲሞስ ከምዚ ኢሉ ተዛሪብዎ ነበረ፡-

ዮሃንስ 3:5-8

"ብሓቂ፡ ብሓቂ እብላክ ኣለኹ፤ ሰብ ካብ ማይን ካብ መንፈስን እንተ ዘይተወልደ፡ ናብ መንግስቲ ኣምላኽ ክእቱ ዝኸእል ሓደ እኳ የልቦን። ካብ ስጋ እተወልደ ስጋ እዩ፤ ካብ መንፈስ እተወልደ ድማ መንፈስ እዩ። በቲ 'ዳግማይ ክትውሉዱ ይግብኣኩም እዩ' ዝበልኩኻ ኣይተገረም። ንፋስ ናብ ዝደለዮ ይነፍስ፡ ደሃዮ እውን ትሰምዕ፤ ግናኽ ካባይ ከም ዝመጸን ናባይ ከም ዝኸይድን ኣይትፈልጥን ኢኻ። እቲ ካብ መንፈስ እተወልደ ዘበለ ኹሉ ድማ ከምኡ እዩ።"

መንፈስ ቅዱስ ንአመንቲ ሓድሽ ህይወት ከህብ እንከሎ፤ ቕንዕናን ተአማኝነትን እዩ ዚምህርም። እምበኣር፤ እቶም ብሓቂ ዳግማይ እተወልዱን እሙናት ሰዓብቲ መጽሓፍ ቅዱስን፤ ከመይ ኢሎም ደኣ ነዚ ቃል ህይወት ዝኹን መጽሓፍም ክልውጥዎ ይምነዮ? ብፍላይ ድማ ነቲ ኣብ መወዳእታ መጽሓፍ ራእይ ተጠቂሱ ዘሎ መቐጻዕቲ እናፈለጡስ ከመይ ኢሎም ከምዚ ዓይነት ተግባር ይፈጽሙ?

4. እንታይ እዩ ተለዊጡ፡ እንታይከ ኣይተለወጠን?

ንኹሉ ቻላት መጽሓፍ ቅዱስ ምልዋጥ ዘይከኣል እዩ። እቶም መጽሓፍ ቅዱስ ተለዊጡ እዩ ዝብሉ ሰባት፡ እቲ ለውጥታት እንታይ ምዃኑ ብንጹር ከርእዩ ይግባእ። ካብ ዓሰርተ ሰለስተ ሽሕ ንላዕሊ ዝኹኑ ጥንታውያን ቅዱሓት [manuscripts] ሓድሽ ኪዳን ኣለዉ። እዚአም ድማ ነቶም ኣብ ስብስብ ጆን ራይላንድስ (John Rylands — ከባቢ 130 ዓ.ም)፡ ኣብ ስብስብ ቸስተር ቢቲ (Chester Beatty — ከባቢ 200 ዓ.ም)፡ እቲ ሲናይዊ ቅዱሕ (Sinaitic manuscript — ከባቢ 350 ዓ.ም)፡ ቅዱሕ እስክንድርያ (Alexandria manuscript — ከባቢ 400 ዓ.ም)፡ ከምኡ'ውን እቲ ኣብ ሮማ ተዓቂቡ ዝርከብ ቅዱሕ ቫቲካን [Vaticanus manuscript] የጠቓልሉ። ካብዚአም ሓደ እኳ ካብቲ ሎሚ ኣብ ኣብያተ-ክርስቲያን ዝጥቀሙሉ ዘለዉ ትርጉማት ብዓቢኡ ዝተፈልየ ኣይኩንን። ኹሎም ድማ ቅድሚ መሓመድ ሚእቲታት ዓመታት ኣቐዲሞም ከም ዝተጻሕፉ ብተአማኝነት ክረጋገጽ ይከኣል እዩ። ብተወሳኺ ድማ፡ ብዘይካ ዓሰርተ ሓደ ጥቕስታት ጥራይ፡ ብምሉኡ ሓድሽ ኪዳን ኣብ ጽሑፋት ናይቶም ቀዳሞት ኣቦታት ቤተ-ክርስቲያን ተጠቂሱ ይርከብ።

IX. ቁርአንን ንመጽሓፍ ቅዱስ ኣይሰረዘን እዩ

ኣብ መንጎ ሙስሊማት፡ ቁርአንን ንመጽሓፍ ቅዱስ ከም ዝሰረዘ ዝገልጽ ግኑን እምነት ኣሎ። ምስራዝ (Abrogation) ሕጋዊ ኣምር ኮይኑ፤ ትርጉሙ ድማ ሓደ ሕገ፡ ስልጣን ወይ መትከል ብኻልእ ብምትካእ ንዕኡ ምስዓር [ምውጋድ] ማለት እዩ። ኣብ ቁርአን ብዛዕባ ምስራዝ ዝዛረቡ ክልተ ጥቕስታት ጥራይ እዮም ዘለዉ፤ ንሳቶም ድማ ንባዕሉ ንቁርአንን እምበር ንመጽሓፍ ቅዱስ ኣይኮኑን ዘመልከቱ። ስለዚ ቁርአን፤ ብሉይን ሓድሽን ኪዳናት ከም ዝተሰረዘ ዝገልጽ ዋላ ሓንቲ ሓሳብ የብሉን።

ብዛዕባ ምስራዝ ዝዛረብ ቀዳማይ ጥቕሲ ቁርአን ከምዚ ዝስዕብ እዩ፡-

ሱራ 2:106

"ንሓንቲ ኣንቀጽ [ጥቕሲ] እንተ ሰሪዝናያ ወይ ከም እትረሳዕ እንተ ጌርናያ፡ ካባኣ ዝሓሸት ወይ ዝመስላ ነምጽእ። ኣላህ ኣብ ልዕሊ ኩሉ ነገር ሓይሊ ከም ዘለዎዶ ኣይትፈልጥን ኢኻ?"

ብመሰረት ኢብን ዓባስ፤ እዚ ጥቕሲ እዚ ዝወረደሉ ምኽንያት፡ መሓመድ ሓድሓድ ግዜ ብለይቲ ዝተዋህብዎ ጥቕስታት ስለ ዝርስዎም እዩ። ስለዚ ድማ ኣምላኽ ነቶም ዝተረሰው ጥቕስታት ብተመሳሰልቲ ወይ ብዝሓሸ ይትክእም ነበረ። እዚ ድማ ብዛዕባ ሓቅነት ቁርአን ከቢድ ሕቶታት የልዕል (ድሕሪ ኩሉስ፡ ኣብታ "ዝተሓለወት ሰሌዳ" ሰፊሮም ዝነበሩ ኣየናት ጥቕስታት እዮም?) ይኹን እምበር፡ እዚ ጉዳይ እዚ ምስ መጽሓፍ ቅዱስ ዝተሓሓዘ ዋላ ሓንቲ ነገር የብሉን።

ብዛዕባ ምስራዝ ዝዛረብ ካልኣይ ጥቕሲ ድማ እዚ እዩ፡-

ሱራ 22:52

"ቅድሜኻ ዝለኣኸናዮ ልኡኽ ይኹን ነቢይ የለን፤ ንሱ ሓደ ነገር ክዛረብ ከሎ፡ ሰይጣን ኣብቲ ትምኒቱ ገለ ነገር ዘየእተወሎ። ግናኽ ኣላህ ነቲ ሰይጣን ዘእተዎ ይስርዞ ። ድሕሪኡ ኣላህ ንራእያቱ ፍጹም ይገብሮ፤ ኣላህ ኩሉ ዝፈልጥን ጥበበኛን እዩ።"

ብዛዕባ እዛ ጥቕሲ እዚኣ ዝተውሃቡ ርእይቶታት (ኣስባብ ኣል-ኑዙል ብሱዩጢ፡ ከምኡ'ውን ቡኻሪ) ኣቀዲሞም ተጠቒሶም እዮም። መሓመድ ነተን ብዛዕባ ሰለስተ ቀንዲ ጣኦታት እዮም ኣረማውያን ዓረብ ዝዛረባ ጥቕስታት 19ን 20ን ናይ ሱራ ኣል-ካድ-ካድም (ሱራ 53 ናይ ቁርአን) እናንበበ ከሎ፡ "እዚኣተን እተን ዝለዓላ ኣዕዋፍ [Cranes] እየ?! ብሓቂ ድማ ምልጃእን ይደጎላ እዩ" ዝብል ሓረግ ወሰኹ። ሰይጣን ነዚ ተወሳኺ ሓሳብ እዚ ኣብ ውሽጢ ራእይ መሓመድ ደርበዮ ፤ ስለዚ ድማ ኣላህ ነዚ ቃል እዚ ክስርዞ ግድን ኮነ። እዚ ፍጹም እዚ ድማ እዩ እቲ ደራሲ ሳልማን ራሻዲ፡ ጸኒሑ ነታ ኣዝያ ኣዘራቢት ዝኾነት "ናይ ሰይጣን ጥቕስታት" (The Satanic Verses) ዘርእስታ ልቢ-ወለድ መጽሓፉ ክጽሕፍ መሰረት ዝኾነ።

ስለዚ፤ ምስራዝ ፡ ኣብ ቁርኣን ሰረተ-እምነታዊ ውህደት (Consistency) ንምሕላው ጥራይ ዝውዕል መትከል እዩ። ብዛዕባ ምስታይ ወይኒ ካብ ዝዛረቡ ኣርባዕተ ዝጋጮ ጥቕስታት፤ እቲ ናይ መወዳእታ ጥቕሲ ነቶም ካልኣት ሰለስተ ዝሰረዘ ምዃኑ እስላማውያን ሊቃውንቲ ይርድእዎ፡-

ሱራ 16:67

"ካብ ፍረታት ተምርን ወይኒን ድማ፤ ካባኡ ሓያል መስተን ጽቡቕ ቀለብን ትረኽቡ።"

ሱራ 2:219

"ብዛዕባ መስተን ቁማርን ይሓቱኻ። 'ኣብ ክልቲኡ ዓቢ ጉድኣትን ንሰባት ዝኸውን ገለ ረብሓን ኣሎ፤ ግናኸ ሓጢአቱ ካብ ረብሓኡ ይዓቢ' በሎም።"

ሱራ 4:43

"ሰኪርኩም ክለኹም፡ እትብልዎ ዘለኹም ክሳብ እትፈልጡ፡ ናብ ጸሎት ኣይትቕረቡ።"

ሱራ 5:90

"መስተ፡ ቁማር፡ ዕንቅፋታትን መላገብቲ፡ ፍላጻታትን፡ ካብ ግብሪ ሰይጣን ዝመጸ ርኽሰት ጥራይ እዩ። ስለዚ ምእንቲ ክትዕወቱ፡ ካብኡ ርሓቑ።"

ብተመሳሳሊ፤ ካብቶም ብዛዕባ **ኣል-ቂብላ** (ንጸሎት ገጽካ እትገብረሉ ኣንፈት) ዝዛረቡ ሰለስተ ዝጋጮ ጥቕስታት፤ እቲ ናይ መወዳእታ ነቶም ኻልኣት ክልተ ከም ዝሰረዘም ይእመን፡-

ሱራ 2:125

"ነቲ ኣብርሃም ንጸሎት ዝቐመሉ ቦታ ናይ ኣምልኾ ቦታ ግበርዎ።"

ሱራ 2:142

"ምብራቕን ምዕራብን ናይ ኣላህ እዩ።"

ሱራ 2:144

"ናብታ እትፈትዎ ቁብላ [ንጸሎት] ገጽካ ከነዝረኻ ኢና። ስለዚ ገጽኻ ናብቲ ክቡር ናይ ኣምልኾ ቦታ [ካዕባ ኣብ መካ] ኣዙር።"

እስላማውያን ሊቃውንቲ ስነ-መለኮት፡ ኣብ ቁርኣን ዝርከቡ ወይ ቅድሚ ሕጂ ዝነበሩ ሰለስተ ዓይነታት ዝተሰረዙ [Abrogated] ጥቕስታት ከም ዘለዉ ይዛረቡ፡-

- **ሕጎም ዝተሰረዘ ፡ ቃላቶም ግና ዘይተሰረዘ ጥቕስታት፡-** ስለዚ፡ ምንም እኳ ቃላቶም ገና ኣብ ቁርኣን ዝርከቡ እንተ ኹኑ፡ ኣብ መዓልታዊ እስላማዊ ህይወት ግና ተግባራዊ ኣይከኑን። ንኣብነት **ሱራ 7:199**፤ "ይቕሬታ ሓዝ [ምረጽ]፡ ብጽቡቕ ድማ ኣዝዝ፡ ካብቶም ዘይፈልጡ ድማ ርሓቑ" ይብል።

እስላማውያን ሊቃውንቲ ስነ-መለኮት፤ እታ "ይቕሬታ ሓዝ" ከምኡ'ውን "ካብ ዘይፈልጡ ርሓቕ" እትብል ሓሳብ ከም ዝተሰረዘት፡ እታ "ብጽቡቕ ኣዝዝ" እትብል ግና ከም ዘይተሰረዘት ይዛረቡ።

- **ሕጎምን ቃላቶምን ዝተሰረዘ ጥቕስታት፡-** እዞም ጥቕስታት እዚአም ኣብ ቁርኣን ኣይርከቡን እዮም። እዚ ዝሰዕብ ሓደ ኣብነት እዩ፡- "እቲ ዝበለጸ ሃይማኖት ኣብ ኣላህ 'ሓኒፊድ' [Hanifite] እዩ።" እዞ ጥቕሲ እዚአ ኣብ ቁርኣን ኣይትርከቡን እዮ፤ ሕጋ እውን ተግባራዊ ኣይኮነን እዩ። ካልእ ጥቕሲ ድማ ከምዚ ይብል፡- "ወዲ ኣዳም ዝለመኖ ሓደ ገንዘብ ዝመልአ ስንጭሮ እንተ ተዋሂብዎ፡ ካልኣይ ክሓትት እዩ። ካልኣይ ሓቲቱ እንተ ተዋሂብዎ ድማ፡ ሳልሳይ ክሓትት እዩ።"
- **ቃላቶም ዝተሰረዘ ፡ ሕጎም ግና ገና ተግባራዊ ዝኾኑ ጥቕስታት፡-** ንኣብነት፡- "ኣረጊት ሰብኣይን ኣረጊት ሰባይትን እንተ ዘምዮም፡ ከም መቐጻዕቲ ብእምኒ ውገርዎም።" እዞም ቃላት እዚአም ኣብ ቁርኣን ኣይርከቡን እዮም፤ ግናኹ እቲ ኣብዞም ቃላት ዝርከብ ትእዛዝ ክፍጸም ይግባእ።

X. ስለምንታይ ኣርባዕተ ወንጌላት ክህልዉ ኽኣሉ?

ሙስሊማት ሙብዛሕትኡ ግዜ "ኢንጂል" (ወንጌል) ማለት እቲ ንየሱስ ዝወረደሉ መጽሓፍ እዩ ይብሉ። ይኹን እምበር፡ ክርስትያናት ነቲ "ሓቐኛ ኢንጂል" ከም ዘጥፍእዎ እሞ፡ ኣብ ክንድኡ ኣርባዕተ ወንጌላት (ማቴዎስ፤ ማርቆስ፤ ሉቃስን ዮሃንስን) ከም ዝተክኡ ይሓምኑ።

ነዚ ዝጋጮ ዝመስል ሓሳብ ንሙስሊማት ንምብራህ፡ እታ "ኢንጂል" እትብል ቃል እንታይ ማለት ምዃን ከነጸር ይግባእ። ትርጉማ ድማ "ብስራት" (Good News) ማለት እዩ። ኩሉ ግዜ ድማ ብነጻላ ቃል (Singular form) እያ እትመጽእ። ናይ ክርስትያናት "ኢንጂል" (ወንጌል)፤ የሱስ ንዓና ንምድሓን ናብዛ ዝወደቐት ዓለም ከም ዝመጸ ዝገልጽ ብስራት እዩ። የሱስ ነቲ ብስራት ኣይጸሓፎን፤ የግዳስ ንሱ ባዕሉ እቲ ብስራት እዩ። ይኹን እምበር፤ ኣርባዕተ ክርስትያን ጸሓፍቲ ታሪኽ ነዚ ብስራት እዚ መዝጊቦም እዮም። ከምቲ ኣቐዲሙ ዝተጠቐሰ፡ ሉቃስ እቲ ሓኪም ዕላማኡ ብኣዝዩ ንጹር መገዲ ኣቐሚጥዎ ኣሎ፡-

ሉቃስ 1:1-4

"ኦ ኸቡር ቴዎፍሎስ! ከምቲ ብዙሓት ነቲ ኣባና ብምልኣት ዝተፈፀመ ነገራት ክፅሕፉ ዝጀመሩ፡ እቶም ካብ መጀመርታ ናይ ዓይኒ መስኻኸርን፡ ናይቲ ቻል ኣገልገልትን፡ ናባና ዝተሓለለ፡ ኣነውን፡ ኣብ ዝሓለፈ ቐረባ ጊዜ፡ ነቲ ነገር ካብ መሰረቱ ሒዘ፡ ብጥንቃቄ ምስ መርመርክዎ፡ ናይቲ ዝተምሃርኩዮ ነገራት ርግፅነት ኣፀቢቐኻ ምእንቲ ኸትፈልጥ፡ ኣከታቲለ ኸፅሕፈልካ ቕኑዕ ኾይኑ ተርእዩኒ ኣሎ።"

ቤተ ክርስቲያን ብምርሕ መንፈስ ቅዱስ፤ ነቲ ሓደ ታሪኽ ኣብ ኣርባዕተ መዛግብቲ ሒዞቶ ትርከብ። እዚ ማለት ድማ፡ ናይቲ ሓደ ወንጌል (እቲ ሓደ ብስራት) ኣርባዕተ ዝተፈላለዩ ምስክርነታት (recordings) ማለት እዩ።

XI. ሙስሊማት ስለምንታይ ነቲ ዝተፈብረከ "ወንጌል ባርናባስ" ይደግፍዎ?

ወንጌል ባርናባስ ታሪኻዊ መዝገብ የሱስ ኣይኩካንን፤ ሓቀኛ ወንጌል እውን ኣይኩካንን። ኣብ መበል 15 ክፍለ-ዘመን ናብ እስልምና ዝአተወ ሓደ ኢጣልያዊ መነኮስ፡ ሓቅነት እቲ ሓድሽ እምነቱ ንምርግጋጽ ዝጸሓፎ እዩ። ጄ.ኤፍ. ክራመር (J.F. Cramer)፡ ሓደ መራሒ መንግስቲ ፕሩሲያ (Prussia)፡ ነቲ ቀዳማይ ቅዳሕ ብቋንቋ ኢጣልያንኛ ብ1709 ረኽቦ። ብ1713 ንልዑል ዩጂን ናይ ሳቮይ (Savoy) ተዋህበ፤ ብ1738 ድማ ንሃገራዊ ቤተ-መጻሕፍቲ ቪየና ተወፍየ።

ኣቶ መሓመድ ጎርባል ከምዚ ይብል፡- "እዚ ብሓደ ኤውሮጳዊ ኣብ መበል 15 ክፍለ-ዘመን ዝተጸሓፈ ዝተፈብረከ (Forged) ወንጌል እዩ። እቲ ጸሓፊ ብዛዕባ እቲ ብዘመን ክርስቶስ ዝነበረ ፖለቲካዊን ሃይማኖታዊን ኩነታት ኣብ ዝሃበ መግለጺ ዓበይቲ ጌጋታት ፈጹሙ ኣሎ። የሱስ 'ኣነ ክርስቶስ ኣይኩካንን' ከም ዝበለ ገይሩ እውን ጠቐስዎ ኣሎ።"

እቶም ቀዳሞት እስላማውያን ተተገንቲ ንወንጌል ባርናባስ ኣይጠቐስዎን እዮም፤ ምኽንያቱ ድማ እቲ መጽሓፍ ቅድሚ ምጽሓፉ ስለ ዝሞቱ እዩ። ብፍላይ ድማ እቶም እስላማውያን ተተገንቲ ኣል-ጣባሪን ኢብን ካሲርን፡ ኣብቲ ዝርዝር ጸሓፍቲ ሓቀኛ ወንጌል ኣይጠቐስዎን። ይኹን እምበር፡ ዘመናውያን ሙስሊማት በዘም ዝስዕቡ ሓሙሽተ ምኽንያታት፡ ነዚ ዝተፈብረከ ወንጌል ከም ሕጋዊ (Canonical) መጽሓፍ ክርእይዎ ይደልዩ፡-

- የሱስ ነቢይ ምዃኑ (ባር. 1:4) እምበር፡ ኣምላኽ (ባር. 92:17-20) ወይ ወዲ ኣምላኽ (ባር. 212:5,6) ከም ዘይኩነ ይምህር።
- ይሁዳ ኣስቆርቱ ንየሱስ ከመስል ከም ዝተገብረ፡ የሱስ ዋላ ሓንቲ ከይተገድኡ ናብ ሰማይ ክለዓል ከሎ፡ ንሱ [ይሁዳ] ተታሒቱ ኣብ ክንዲ የሱስ ከም ዝተሰቐለ ይምህር (ባር. 112፣ 139:4-9)።
- ብሉይ ኪዳን ከም ዝተለወጠ (ባር. 72:11፣ 124:6-10)፡ ከምኡ'ውን ሓድሽ ኪዳን ከም ዝተለወጠ (ባር. 52:14፣ 96:9-11) ይምህር።
- ኪዳን ኣምላኽ ምስ እስማኤል እምበር፡ ምስ ይስሃቕ ከም ዘይኩነ ይምህር (ባር. 43:20-31)።
- የሱስ ንመሓመድ መገዲ ንምጽራግ ከም ዝመጸን፡ ብዛዕባ ምምጻእ መሓመድ ኣቐዲሙ ከም ዝተነበየን ይምህር (ባር. 42:10-13፣ 72:10-72)።

ኣብ ወንጌል ባርናባስ ዝርከቡ ጌጋታትን ዝጋጮ ሓሳባትን ንምዝርዛርም ኣዝዮም ብዙሓት እዮም። ካብቶም ብፍላይ ጎራሊታም ዝርእዩ ዓበይቲ ጌጋታት ድማ እዘም ዝስዕቡ እዮም፡-

- **ባር. 20:1,2ን ባር. 92:3ን**፤ ናዝሬትን የሩሳሌምን ክልተ ናይ ባሕሪ ወደባት (Seaports) ከም ዝነበሩ ይዛረብ። [ብሓቂ ግና ክልቲኣን ከተማታት ካብ ባሕሪ ርሒቕን ኣብ ኣኸራን ዝርከባ እየን]።
- **ባር. 152:75**፤ ኣይሁድ ወይኒ ኣብ በርሚል (Barrels) ይዕቅቡ ከም ዝነበሩ ይገልጽ። ብሓቂ ግና ንሳቶም ብኣቋማዳ (Wineskins ካብ ቆርበት ዝተሰርሐ መትሓዝ) እዮም ዝተቀሙ ነይሮም። በርሚል ኣብ ማእከላይ ዘመን እዩ ኣገልግሎት ከህብ ጀሚሩ።

- **ባር. 82:18**፤ በዓል እዮቤል (Jubilee year) ኣብ ቡብሚኦት ዓመት ከም ዝመጽእ ይዛረብ፤ መጽሓፍ ቅዱስ ግና ኣብ ቡብሓምሳ ዓመት ከም ዝመጽእ እዩ ዝገልጽ (ዘሌዋውያን 25:11)።
- **ባር. 3:5-20**፤ ማርያም ብዘይ ቃንዛ ከም ዝወለደት ይዛረብ፤ እዚ ድማ ምስቲ ቃንዛ ማርያም ኣዝዩ ብርቱዕ ስለ ዝነበረ ሞት ክሳብ እትምነ ከም ዝበጽሐት ዝገልጽ **ሱራ 19:22-23** ናይ ቁርአን ዝጋጮ እዩ።
- **ባር. 105:308**፤ ትሸዓተ ሰማያት ከም ዘለዉ ይገልጽ፤ እዚ ድማ ምስቲ ሹብዓተ ሰማያት ጥራይ ከም ዘለዉ ዝዛረብ **ሱራ 17:44** ዝጋጮ እዩ።

XII. መጽሓፍ ቅዱስ ህይወት ይልውጥ እዩ

እቲ ናይ መወዳእታ መረጋገጺ ሓቅነት መጽሓፍ ቅዱስ፤ ህይወት ደቂ-ሰባት ናይ ምልዋጥ ሓይሉ እዩ። እስልምና ነቲ ናይ-ቶም ቀዳሞት ዓረብ ዝነበሮም ወራሪ ባህሪ ኣይለወጦን። ካብቶም ቀዳሞት ኣርባዕተ ኸሊፋታት እቶም ስለስተ ብጥልመት ተቐቲሎም እዮም። ዓረብ ተዋጋኢቲ ሙስሊማት ምስ ኮኑ እውን ውግእ ቀጸሉ፤ ንሳቶም ኣብ ልዕሊ ካልኣት ቐቢሊታትንን ሃገራትን ወራር ንምክያድ ዝጥቀሙሉ ዝነበሩ ባንዴራ ጥራይ እዮም ዝቐየሩ። መሓመድ ባዕሉ ነቲ ዝጸረፎ ኣይሁዳዊ ገጣሚ ብኢዱ ቀቲልዎ እዩ።

ብእንጻሩ ቃል መጽሓፍ ቅዱስ ኣብ እተሰብከሉ ኮሎ ቦታ፡ ህይወት እቶም ሰማዕቲ ይልወጥ ነበረ። መንፈስ ቅዱስ ነቲ ቃል የሰንዮ ስለ ዝነበረ፡ ሰባት ድማ ይንስሑ ነበሩ። "እቲ ዝሰርቐ ዝነበረ ደጊም ኣይሰረቐ፤ የግዳስ ነቲ ጽጉም ዝመቐሎ ነገር ምእንቲ ኸህልዎ፡ ብኣእዳዉ ሰናይ እናገበረ ይጽዓር" (ኤፌሶን 4:28)። እቲ ጸሓፊ መዝሙር ብልክዕ ከምዚ በለ፡-

መዝሙር 19:7-11

" ሕጊ እግዚአብሄር ፍፁም እዩ፤
 ንነፍሲውን ይምልስ፤
 ምስክርነት እግዚአብሄር እሙን እዩ፤
 ንህፃናት ጠቢባን ይጉብሮም።
 ስርዓት እግዚአብሄር ቅኑዕ እዩ፤
 ንልቢ የሕጉስ፤ ትእዛዝ እግዚአብሄር ብሩህ እዩ፤
 ንዓይኒ የብርሀ።
 ንእዚአብሔር ምፍራሕ ንፁህ እዩ፤
 ዝለአለም ይነብር።
 ፍርዲ እግዚአብሄር ሓቅን ቅንዕናን ብሓደ እዮም።
 ካብ ወርቅን ካብ ዝኸበረ ዕንቁን ይፍቶ፤
 ካብ መዓርን፣ ካብ ወለላ መዓርን ድማ ይጥዕም።
 ባርያኽ ድማ ይሕልዎ፤
 ብምሕላዉውን ብዙሕ ይጥቀም።"

መወከሲታትን ተወሳኺ ሓበሬታን፡-

- ንርእሱ-ጉዳይ እዚ ምዕራፍ እዚ ዝኸውን ጠቓሚ መወከሲ፤ ጆሽ ማክዶወል፡ መርትዖ ንውሳኔ (Josh McDowell, *Evidence that Demands a Verdict*): ሳን ቦርናርዲኖ፡ Here's Life Publishers Inc, 1972 እዩ።
- ኣር. ቶማስ፡ እስልምና፡- መዳይትን ተስፋታትን (R. Thomas, *Islam: Aspects and Prospects*): ሺላኽ፡ አስትርያ፡ Light of Life፡ ገጽ 184 ረኡ።
- ብዛዕባ እዚ ኸፋል እዚ ዝያዳ ዝርዝር ሓበሬታ ኣብ እቲ ሓቓኛ መምርሒ (The True Guidance): ሺላኽ፡ Light of Life፡ ቅጽ 1-5 ይርከብ። እዚ ጽሑፋት እዚ ኣብ ኢንተርኔት እውን ኣብ www.light-of-life.com ይርከብ እዩ።
- "ኣብ ልዕሊ ብሉይ ኪዳን ዝቐረቡ ናይ ሓሶት ክስታት፡" ሓቓኛ መምርሒ (True Guidance): ሺላኽ፡ Light of Life, 1992፡ ገጽ 8-11።
- አል-ቡዩጢ፤ አሰባብ አል-ኦሁል (ምኽንያት ምውራድ ራእይ) ንሱራ 2:106።
- አል-ቡዩጢ፤ ብቐዳት ኣብ ስኑ ፍልጠት ቁርአን (Excellence in the Quranic Sciences): ምዕራፍ "ናስኸን መንሱኸን" (ምስራዝን ተሳራዝን)፡ 2ይ ክፋል፡ ገጽ 20 — ንዝርዝር አስላማዊ ምስራዛት (Abrogations) ብዝምልከት።
- መሓመድ ጎርባል፤ አል-መውሳ-ዓ አል-ዓረብያ አል-መብሰራ (ካይር፡ ባዕሉ ዝተተሞ፡ 1986): ገጽ 354።

ምዕራፍ 11

ሙስሊማት ንስቕለት የሱስ ብኸመይ ይርእይዎ

ንገርሙ ነገር፤ ሙስሊማት የሱስ ክርስቶስ ተሰቆሉ እዩ ኢሎም ክአምኑ ዘይደልዩ፡ ካብቲ ንዕኡ ዘለዎም ዓሚቕኦ ኣኸብሮት ዝተላዕለ እዩ። እዚ ድማ ምስቲ ሃዋርያ ጴጥሮስ ቅድሚ ብመንፈስ ቅዱስ ምምልኡ ዘርአዮ ኣኸብሮት ሓይ ዓይነት ካብ ሸዑ ጀሚሩ ኢየሱስ ናብ ኢየሩሳሌም ክኸይድ ከም ዘለዎ፤ ብዓብይትን ብሊቃነ ካህናትን ብመምህራን ሕግን፤ ብዙሕ መከራ ኸም ዝቐበል፤ ከም ዝቐተልን፤ ብሳልሰይቲ መዓልቲ ኸም ዝትስእን ንደቀ መዛሙርቱ ኸንገልፀሎም ጀመረ። ጴጥሮስ ከዓ ቐርብ ኢሉ፤ “ጐይታ! እዙይ ከዮ ኣባኻ ኣይብግሕ” እናበለ ክኸልክሎ ጀመረ። ኢየሱስ ግና ግልፅ ኢሉ ንጴጥሮስ፤ “ንስኻ ናይ ሰብ እምበር፤ ናይ እግዚአብሔር ስለ ዘይትሓስብ፤ ንኣይ ዕንቅፋት ኩንካኒ ኢኻም፤ ሰይጣን ካባይ ረሓቐ!” በሎ።” (ማቴዎስ 16:21-23)።

ንአምላኽ በቲ ናይ ንጽህናኡን ናይቲ ፍጹም ዝኸነህ ሓይሎን መለከዒ ጥራይ ዝርእ ሃይማኖት (እዚ ድማ ብመሰረቱ ኣረኣእያ ይሁዲነትን እስልምናን እዩ) ኣምላኽ መከራ ክቐበልን ከመውትን እዩ ዝብል ሓሳብ፤ ምሉእ ብምሉእ ኸርዓእ ዘይከኣል እዩ። እቲ ኸሉ ዝኸእል መለኮታዊ ባህሪ ደኣ፤ ከመይ ኢሉ ኸምዚ ዝበለ ውርደት ወይ ዜሕፍር ስዕረት ክጸር ይእክል?

ሙስሊማትን ኣይሁድን ኩሉ ግዜ ነዚ ሕዮ እዚ የልዕልዎ እዮም፤ ክርስትያን ሊቃውንቲ-ስነ መለኮት ድማ ኩሉ ግዜ መልሲ ክህቡሉ ነይርዎም። እቲ ናይ ኒቅያ ጸሎተ-ሃይማኖት (Nicene Creed) ዘሰናደወ ቅዱስ ኣትናቴዎስ ናይ እስክንድርያ፤ ነዚ ዝስዕብ ምስላዊ ኣብነት ሂቡ ነበረ፡- “ሓደ ሰራሕ ሓጺን ሓደ ብረት ኣብ ውሽጢ ሓዊ የኣትዎ፤ ድሕሪኡ ድማ ንኣብነት ፋስ ንምስራሕ ይወቅዮ። ግናኸ ነቲ ሓጺን ክወቅዮ ከሎ፤ ነቲ ሓጺን ጥራይ እዩ ዝወቅዮ ዘሎ እምበር ነቲ ሓዊ ኣይኮነን። የሱስ ኣብ መስቀል መከራ ክቐበል ከሎ እውን ልክዕ ከምዚ እዩ ተፈጸሙ።”

ድሕሪ ኣማኢቲ ዓመታት፡ ብ820 ዓ.ም.፡ ኣብ የሩሳሌም፡ ኣብ መንጎ ኸሊፋ ዓብዱል-ራሕማን ኢብን ዓብዱል-ማሊክ ኣል-ሃሺሚን ኢብራሂም ኣል-ጣባራኒ ዝሰሙ መነኮስን ሓደ ክትዕ ተኸየደ። ኣብቲ ኸትዕ ኣል-ባዳዊ ኣል-ባሂሊ ተረኺቡ ነበረ፤ ንሱ ድማ፡ “ወይ እቲ መለኮታዊ ባህሪ የሱስ ብኸናት ምስ ተወግኦ ገዲፍዎ ኸደ ክትብሉ ኣለኩም፡ ወይ ድማ እቲ መለኮታዊ ባህሪ ልክዕ ከም የሱስ ተመሳሳሊ ቃንዛን ሞትን ተቐቢሉ ኸትብሉ ኣለኩም” ብምባል ኣወጀ። እቲ መነኮስ ድማ ከምዚ ኢሉ መለሰሉ፡- “ኣብ ጸሓይ ኮፍ ዝበለ ገመል ብካራ እንተ ወጋእኻዮ፡ እዚ ንጸሓይ ይጸልዎ ዶ? ወይስ ጨረርታኣ ካብ ምብራህ ይዓግታ ድዩ? የሱስ መከራ ክቐበል ከሎ እውን ከምኡ እዩ ተፈጸሙ።”

I. ስቕለትን ቁርአንን

አብ ቁርአን፡ ነዚ ንሙስሊማት ዘገገሙ ጉዳይ ስቕለት ንምፍታሕ ዝፍትን ሓይ ፍሉይ ጥቕሲ ይርከብ። እቲ ጽሑፍ ነቲ ጉዳይ በዚ ዝስዕብ መገዲ የቐርቦ፡-

ሱራ 4:157-158

"ብሰንኪ እቲ ኣይሁድ፡ 'ንሕና ነቲ መሲሕ፡ የሱስ ወዲ ማርያም፡ ልኡኽ ኣላህ ቀቲልናዮ' ምባሎም መዓት ወረደም። ንሳቶም ግና ብሓቂ ኣይቐተልዎን፤ ኣይሰቐልዎን ድማ፤ የግዳስ ሹቢሃ ለሁም (ማለት ከምኡ ተመሲሉ ተራእዮም)። እቶም ብዛዕባ እዚ ነገር እዚ ዝተፈላለዩ ርእይቶ ዘለዎም ድማ ኣብ ጥርጣረ እዮም ዘለዉ፤ ካብ ጥርኑፍ ግምት (conjecture) ወጻኢ ድማ ብዛዕባኡ ዝኹን ይኹን ርግጻኛ ፍልጠት የብሎምን። ብርግጽ ኣይቐተልዎን። የግዳስ ኣላህ ናብ ባዕሉ ኣልዒልዎ እዩ፤ ኣላህ ድማ ሓያልን ጥበበኛን እዩ።"

ብሓቂ ክርእኽሎ፡ መሓመድ ነዚ ፍታሕ እዚ ኣብ ምምሃዝ ቀዳማይ ኣይነበረን። እቶም ቅድሚኡ ዝነበሩ ክርስትያን ኣመንቲ እውን፡ እቲ ኹሉ ዚኸእል ኣምላኽ ከመይ ኢሉ መዋርዶ ዝኹን ሞት ይቐበል ዚብል ተመሳሳሊ ስክፍታ ስለ ዝነበሮም፡ እቲ "ሸቢህ" (Shabih) ወይ ድማ "ተመሳሳሊ" ዚብል ሓሳብ ኣቐዲሞም ኣምጺኦም ነይሮም እዮም። ቃይረዋኒ ብዛዕባ እዚ ጉዳይ እዚ ኣብ ዝጸሓፎ መጽሓፍ፡ "እቲ ኣብ ቁርአን ተጠቐሱ ዘሎ ብዛዕባ ተመሳሳልነት ዝገልጽ ኣፈ-ታሪኽ ሓድሽ ምምሃዝ ከም ዘይኮነ፡ ታሪኻዊ መወከሲታት የረድኡና እዮም። እዚ ግጉይ ትምህርቲ እዚ፡ ኣብቶም ቀዳሞት ሽድሽተ ክፍለ-ዘመናት፡ ማለት እስልምና ገና ከይተመስረተ፡ ኣብ መንጎ ክርስትያን መናፍቓን ኣዘዩ ግኑን ነበረ" ይብል።

ቃይረዋኒ ሓያሎ ኣብነታት ከምዚ ኪብል ይጠቕስ፡-

- ባሲሊደስ (Basilides) ዝተባህለ ኖስቲካዊ (Gnostic) ፤ እቲ ንክርስቶስ መስቀል ዝተሰከመሉ ስምኡን ቀሪናዊ፡ ኣብ ከንድኡ ክስቀል ፍቓደኛ ከም ዝኹን ይዛረብ። ስለዚ ድማ ኣምላኽ ናይ ክርስቶስ ትርኢት (መልከዕ) ኣብ ልዕሊኡ ከም ዝገበሮን፡ ኣብ መወዳእታ ድማ ንሱ [ስምኡን] ከም ዝተሰቐለን ይማገጡት።
- ዶስቲስት (The Docetists)፡ የሱስ ፈጺሙ ኣይተሰቐለን፤ ግናኽ ንኣይሁድ ከም ዝተሰቐለ ኮይኑ ተራእይዎም (Appeared so) ይብሉ። እታ "ዶስቲክ" እትብል ቃል ካብታ "ዶክይን" (Dokein) እትብል ናይ ግሪኽ ቃል ዝመጸት ኮይና፡ ትርጉማ "ምምሳል" (To seem) ማለት እያ።
- ብ185 ዓ.ም. ሓይ ካብቶም ክርስትና ዝተቐበሉ ካህናት ቴብስ (Thebes) ዝመንጨዉ ናይ ኑፋቕ ጉጅለ፤ "ኣምላኽ ክርስቶስ ክስቀል ኣይፈቐድን እዩ፤ ንሱ ብደሓን ናብ ሰማይ ተላዒሉ እዩ" ብምባል ይዛረብ ነበረ።
- ብ276 ዓ.ም.፡ እቲ ባዕሉ ነቢይ እየ ዝበለ ፋርሳዊ ማኒ (Mani)፤ እቲ እተሰቐለ ኣካል የሱስ ዘይኮነስ፡ እቲ የሱስ ኹብ ሞት ዘተንሳኦ ወዲ እታ ናይ ናይን መበለት ምኽኑ ገለጸ። ድኢሩ ኣብ ዝመጸ ናይ ማኒካውያን (Manichaeen) ትውፊት ድማ፤ ሰይጣን ንየሱስ ክሰቐሎ ደልዩ ኸም ዝፈሸለን፡ ኣብ ከንዲ የሱስ ድማ ንሱ [ሰይጣን] ባዕሉ ኸም ዝተሰቐለን ይገልጽ።

- ብ370 ዓ.ም.፡ ሓዲ ምስጢራዊ ኖስቲካዊ (Gnostic) ጉጅለ ንስቕለት የሱስ ብምኽሓድ፤ የሱስ "አይተሰቅለን፡ የግዳስ ነቶም ከሰቅልዎ ዝፍትኑ ዝነበሩ ተዓዘብቲ ከምኡ ጥራይ እዩ ተመሲሉዎም" ብምባል ይዘረቡ ነበሩ።
- ብ520 ዓ.ም.፡ ሰቩሩስ (Severus) ዝተባህለ ጳጳስ ሶርያ፡ ናብ እስክንድርያ (ግብጺ) ሃደመ። ኣብኡ ድማ "የሱስ አይተሰቅለን፡ ግናኹ ነቶም ዝሸንከሩዎ ሰባት ከምኡ መሰሎም" ኢሎም ዝምህሩ ጉጅለ ፈላስፋታት ረኸበ።
- ብ560 ዓ.ም.፡ ቴዎድሮስ ዝተባህለ መነኮስ፡ ሰብአዊ ባህሪ ክርስቶስ ስለ ዝከሓደ፡ በዚ ምኽንያት እዚ ድማ ሰቅለቱ እውን ከሓደ።
- ከባቢ 610 ዓ.ም.፡ ዮሃንስ ዝተባህለ ጳጳስ (ወዲ ገዛኢ ቆጵሮስ)፡ ክርስቶስ ከም ዘይተሰቅለ፡ የግዳስ ነቶም ተዓዘብቲ ከምኡ ከም ዝመሰሎም ክሰብኽ ጀመረ።

እዚ ዓይነታት ኑፋቕ፡ ብዘመን መሓመድ ኣብቲ ኖስቲካዊዎን (Gnostic) ጉጅለታት ዝነበሩሉ ክፍለ-ዓለም ዓረብ ብሰፊሑ ተዘርጊሑ ነበረ። እቲ ኩነታት ኣዝዩ ስለ ዝሰፍሐ ድማ፡ ገና ብ380 ዓ.ም ጉባኤ ቄስጠንጢንያ (Council of Constantinople)፡ ንጳጳስ ግረጎሪ ናይ ኒሳ (Gregory of Nyssa)፡ ነቲ ተፈጠሩ ዝነበረ ዕግርግርን ስግኣት ምክፍፋልን ንምርኣይ፡ ናብ ዓረብን የሩሳሌምን ለእኹ። እዞም ጉጅለታት እዚ እም፡ እምነቶም ኣብ ታሪኻዊ መርትዖ ዝተመስረተ ኣይነበረን፤ የግዳስ ብናይ ገዛእ ርእሶም ሓሳባትን ምህታትን (Imaginations) ተደረኹም፡ ብፍላይ ኣብቲ "ሰብአዊ ባህሪ ኣካላት ክርስቶስ" ዝብል ፍልስፍና ዘተኮሩ እዮም ነይሮም።

II. ትርጉም ሱራ 4:157-158

ነዘን ክልተ ጥቕስታት ብጥንቃቄ እንተ ኣንቢብናዮን፡ ነዞም ዝስዕቡ ሓቕታት ክንረክብ ንኽእል፡-

1. ኣይሁድ "ነቲ መሲሕ ቐቲልናዮ" ኢሎም ከዛረቡ ኣይኸእሉን እዮም

ጥቕሲ 157፡ ኣይሁድ "ንሕና ነቲ መሲሕ፡ የሱስ ወዲ ማርያም፡ ልኡኽ ኣላህ ቐቲልናዮ" ብምባል ከም ዝተምከሑ ይገልጻ። ይኹን እምበር፤ ንየሱስ ከም ናቶም "መሲሕ" ገይሮም እንተ ዝቐበልዎ ነይሮም፡ ፈጺሞም ኣይምቐተልዎን። ስለዚ፡ እቲ ቐርእናዊ ጥቕሲ ነቲ ዝበልዎ ብጌጋ እዩ ዘቐርቦ [Misrepresents]።

2. እታ ጥቕሲ ንታሪኻዊ ሓቕነት ሰቅለት ኣትክሕድን እያ

እታ "ኣይቐተልዎን፡ ኣይሰቐልዎን ድማ" እትብል ሓረግ በዞም ዝስዕቡ ዝተፈላለዩ መንገድታት ክትትርጎም ትኽእል እያ፡-

- ንየሱስ ዝሰቐልዎ እቶም ሮማውያን እምበር፡ እቶም ኣይሁድ ከም ዘይከኑ።

- እቶም አይሁድ ናይቲ ስቕለት ቀንዲ ወጠንቲ ወይ ፈጸምቲ ከም ዘይነበሩ፤ ምኽንያቱ የሱስ ብወለንታኡን ብናጻ ፍቓዱን እዩ ርእሱ አሕሊፉ ዝሃበ። "ህይወተይ ባዕላይ እየ በጃ ዝህባ እምበር፡ ካባይ ዝወሰዳሰ ሓዲ እኳ ይልቦን" (ዮሃንስ 10:18)።
- እቲ ንየሱስ ንምቕታል ዝተገብረ ፈተነ ፍረ ከም ዘይነበሮን ከም ዘይተዓወተ ይቕጽር፤ ምኽንያቱ ንሱ ብሳልሰይቲ መዓልቲ ካብ ሙታን ስለ ዝተንሰኦ።

እቲ ሳልሳይ መርትዖ ድማ፡ ቁርኣን ባዕሉ ብዛዕባ መጻኢ ዕድል ሰማእታት ክዛረብ ከሎ ዝተጠቐመሉ ሓሳብ እዩ። ከምዚ ይብል፡- "ነቶም ኣብ መገዲ ኣላህ ዝተቐትሉ ሙታን እዮም ኢልኩም ኣይትሕሰቡ። ንሳቶም ህዮምን እዮም፤ ኣብ ጌይታኣም ድማ ጽቡቕ ሲሳይ ይወሃቦም ኣሎ" (ሱራ 3:169)። ከምኡ እውን፡- "ነቶም ኣብ መገዲ ኣላህ ዝተቐትሉ ሙታን እዮም ኣይትበሉ፤ የግዳስ ንሳቶም ህዮምን እዮም፡ ግናኹ ንስኻትኩም ኣይተስተውዕሉን ኢኹም" (ሱራ 2:154)።

እዘን ክልተ ጥቕስታት እዚ እን፡ እቶም ሰማእታት ምግባም እኳ እንተ ዘይከሓዱ፡ ነቲ ሳዕቤን ሞቶም ግና ውዳቕ ይገብራሉ። እቶም ሰማእታት ብኣካል ሞይቶም እዮም፤ ግናኹ ኣብ ቅድሚ ኣምላኽ ህዮምን ስለ ዝኹኑ፡ ከም ምወታት ኣይንቐጽሮምን ኢና። በዚ ተመሳሳሊ ሞንት (logic) እዚ ድማ፡ የሱስ ኣብ መስቀል ሞይቱ ክንብል ንኸእል ኢና። እቲ ሓለቓ ሚእቲ ንጸላጠስ፡ የሱስ ከም ዝሞተ መስከረሉ (ማርቆስ 15:44 ርእ)። ኣብ መቓብር ድማ ተነብረ። ኣብ ኣፍደገ እቲ መቓብር እውን ዓቢ እምኒ ተንክባለሉ (ማርቆስ 15:46 ርእ)። እቲ መቓብር ብግሕተምን ብሓሰውትን ድማ ተሓለወ (ማቴዎስ 27:66)። ኣይሁድ ንትምህርቱን ተኣምራቱን ዘብቀዑሉ መሰልዎም ዓቢ ሓጎስ ተሓጉሶም ነይሮም። እዚ ጨካን ሞት ንሰዓብቱ ፋሕ ከም ዘብሎም ሓሲቦም ነይሮም። ግናኹ ተጋግዮም። እቲ የሱስ "ካብ ምድሪ ልዕል ምስ በልኩ፡ ንኩሉ ናባይ ክስሕቦ እየ" (ዮሃንስ 12:32) ዝበሎ ትንቢት ተፈጻሙ። ስለዚ ብተዘዋዋሪ መገዲ (In reality)፡ ኣይሁድ "ኣይቀተልዎን፡ ኣይሰቀልዎን"።

3. ብዛዕባ ስቕለት ዘሎ ምስሕሓብ ናይ እስልምና ጸገም እዩ እምበር፡ ናይ ክርስትና ኣይኩንን

ጥቕስ 157፤ “እቶም ብዛዕባኡ ዝከራኸሩ፡ ኣብ ጥርጣረ እዮም ዘለዉ፤ ካብ ግምት ምስዓብ ወጻኢ ድማ ብዛዕባኡ ዝኹኑ ፍልጠት የብሎምን” ትብል። ግናኹ ክርስትያናት ካብቶም “ብዛዕባ ስቕለት ዝከራኸሩ” ወገናት ኣይኩኑን። ብዛዕባኡ ፈጻሞም ተጠራጢሮም ኣይፈልጡን፡ ብግምት” እውን ኣይመላለሱን እዮም። ኣርባዕቲኣም ወንጌላት ብዛዕባ እቲ ስቕለትን ምስኡ ዝተሓሓዙ ኹሎም ፍጻሜታትን ምሉእ ስምምዕ (Full agreement) ኣለዎም። እቶም ዝከራኸሩን ኣብ ጥርጣረ ዝርከቡን ሙስሊሞት እዮም። እቶም “ካብ ግምት ምስዓብ ወጻኢ ርገጻኛ ፍልጠት የብሎምን” ተባሂሎም ክጥቀሱ ዝግብእም እውን ንሳቶም እዮም።

III. ብዛዕባ "ሸቢህ" (ተመሳሳሊ ሰብ) ዝወሃቡ እስላማዊ ኣባሃህላታት ዝጋጮ እዩ

ሙስሊማት፤ የሱስ ናብ ሰማይ ከዓርግ ከሎ፡ ኣምላኽ ናይ ክርስቶስ መልክዕ ኣብ ልዕሊ ካልእ ሰብ ከም ዝገበሮን፡ እቲ ሰብ ድማ ኣብ ክንድኡ ከም ዝሞተን ይዛረቡ። ይኹን እምበር፤ ልክዕ ከምቶም ክርስትያን መናፍቓን፡ እቶም ናይ ቁርኣን ተንተንቲ [ሊቃውንቲ] እውን ብዛዕባ መንነት ናይዚ "ሸቢህ" (ተመሳሳሊ) ዝበሃል ሰብ ሓደ ዓይነት ስምምዕ የብሎምን፡-

- **ኣል-ጃላላን፡** ነታ "ተመሳሰለሎም" (Shubbiha lahum) እትብል ሓረግ ክትርጉም ከሎ፡ "ኣላህ ንመልክዕ የሱስ ኣብ ልዕሊ ካልእ ሰብ ገበሮ እሞ፡ ንሱ ተታሕዘ። ኣይሁድ የሱስ መሲልዎም ሰቕልዎን ቀተልዎን" ይብል። እቲ መጽሓፍ ሙብርሂ ወሲኹ፡ "እቶም ዝከራኹን ዝጠራጠሩን" ማለት፡ ገለ ኣይሁድ ነቲ ዝተሰቑሉ ሰብ ምስ ረኣዩ "ገጹ ገጽ የሱስ እዩ፡ ኣካላቱ ግና ኣካላት የሱስ ኣይኮንን" ስለ ዝበሉ፡ ካልኣት ድማ "ንሱ ባዕሉ እዩ" ስለ ዝበሉ እዮም ይብል።
- **ኣል-ባይዳዊ ከምዚ ይብል፤** "ሓደ ጉጅለ ኣይሁድ ንየሱስን ንኣዲኡን ሓዙዎም። የሱስ ረገሞም እሞ፡ ብኡንብኡ ናብ ህበይትን (monkeys) ሓሰማታትን ተቐየሩ! ድሕሪ እዚ እቶም ኣይሁድ ንየሱስ ክቐትልዎ ተኣከቡ፤ ኣምላኽ ግና ንየሱስ ናብ ሰማይ ክወስድ ምጂኑ ነገሮ። ሸዑ የሱስ ንኣዕሩኹ፤ 'መልክዕይ ተሰኪሙ ኣብ ክንዳይ ክቐትልን ክስቀልን፡ ካብኡ ድማ ናብ ነገት ክኣቱ ዝደሊ መን ኣሎ?' በሎም። ሓደ ካብኣቶም ተሰማምዑ። ኣምላኽ ድማ መልክዕ የሱስ ኣብ ልዕሊኡ ኣንበረ፤ ንሱ ድማ ተቐትለን ተሰቐለን።"
- **ኣል-ዛማኽሻሪ ከምዚ ይብል፡-** "እታ ሹቢህ ለሁም እትብል ሓረግ ትርጉማ፤ ንዑ ተመሲሉ ተራእይዎም፡ ወይ ድማ ከም ዝቐተሊዎን ዝሰቐልዎን መሰሎም። ስለዚ ንሱ ሞይቱ እዩ እምበር ህያው ኣይኮነን ኢሎም ደምደሙ። ንሱ ግና ህያው እዩ፤ ምኽንያቱ ኣላህ ናብ ባዕሉ ከዓርግ ገይርዎ እዩ።"

ሊቅ ኣል-ራዚ፤ እቲ "ሸቢህ" (ተመሳሳሊ) መን ክኸውን ከም ዝኸለል፡ እዞም ዝስዕቡ ኣርባዕተ ዝተፈላለዩ ሓሳባት የቐርቡ፡-

- የሱስ ክኣስሩ ኣብ ዝፈተኑሉ እዋን፤ ይሁዳ ዝተባህለ ኣይሁዳዊ ናብቲ የሱስ ዝነበሮ ቤት ኣተወ፤ ግናኹ ኣይረኸቦን። ኣምላኽ ድማ ነዚ ዩዳስ እዚ መልክዕ የሱስ ክሕዝ ገበሮ። ካብቲ ቤት ምስ ወጸ ድማ፡ ሰባት የሱስ መሲልዎም ክስቀል ወሰዱዎ።
- ኣይሁድ ንየሱስ ምስ ኣሰርዎ፡ ሓላዊ መደቡሉ። ኣምላኽ ግና ብተኣምር ንየሱስ ናብ ባዕሉ ኣልዓሎ፤ ነቲ ሓላዊ ድማ ልክዕ ከም የሱስ ከመሰል ገበሮ። እቲ ሓላዊ ድማ "ኣነ የሱስ ኣይኮንኩን! ኣነ የሱስ ኣይኮንኩን!" እናበለ እናጨደረ ተሰቐለ።
- የሱስ ንኣደ ካብ ኣዕሩኹ፤ ኣብ ክንዳኡ ከመውት ፍቓደኛ እንተ ኹይኑ፡ ኣብ ነገት ቦታ ከም ዝውሃቦ ቃል ኣተወሉ። ኣምላኽ ድማ ነቲ ዓርኩ መልክዕ የሱስ ክሕዝ ገበሮ፤ ንሱ ድማ ተኣሲሩ ተሰቐለ። ኣምላኽ ድማ ንየሱስ ናብ ሰማይ ወሰደ።

- ሓደ ካብ ሰዓብቲ የሱስ ንየሱስ ከደዓሎ (Betrayed)። ነቶም አይሁድ ድማ የሱስ ናብ ዝነበረሉ ቦታ መርሖም። ናብቲ ቦታ ምስ በጽሑ፡ አምላኽ ነቲ ኹዳሚ ሰዓባይ ምስሊ የሱስ ከሕዝ ገበሮ። ንሱ ድማ ኣብ ከንዲ የሱስ ተታሒዙ ተሰቕሎ።

የሱስ ከንዲይ ዝኣከል ግዜ ሞይቱ ከም ዝጸንሐ ብዝምልከት እውን፡ ካልኣት ዝተፈላለዩ ናይ ርድኢት ፍልልያት ተላላሎም እዮም። ቁርኣን ድማ ኣላህ ከምዚ ከም ዝበለ ይገልጽ፡-

ሱራ 3:55

አ የሱስ! እንሆ፡ ኣነ ከእከበካ እየ፤ ናባይ ድማ ከልዕለካ እየ። ካብቶም ዝከሓዱ እውን ከፈልየካ እየ። ነቶም ዝሰዓቡኹ ድማ ካሳብ መዓልቲ ትንሳኤ ኣብ ልዕሊ እቶም ዝከሓዱ ልዕል ኩብሎም እየ። ሽዑ መመለሲኹም ናባይ እየ፤ በቲ ትፈላለዩሉ ዝነበርኩም ነገር ድማ ኣብ መንጎኹም ከፈርድ እየ።'''

አል-ራዚ ነዛ ጥቕሲ ክትንትን ከሎ፤ ብዛዕባ ንውሓት ግዜ ሞት የሱስ ዝተፈላለየ ርእይቶ ዘለዎም እስላማውያን ሊቃውንቲ ከምዚ ብምባል ይጠቅሱ፡-

- **ወህብ ኢብን ሙናባህ**፡- የሱስ ንሰለስተ ሰዓታት ሞይቱ ጸንሐ፤ ድሕሪኡ ኣላህ ናብ ላዕሊ ኣልዓሎ ይብል።
- **መሓመድ ኢብን ኢስሃቅ**፡- የሱስ ንሸውዓተ ሰዓታት ሞይቱ ጸንሐ፤ ድሕሪኡ አምላኽ ኣተንስኡን ናብ ላዕሊ ወሰደን ይብል።
- **አል-ራቢ ኢብን ኣናስ**፡- "አምላኽ ንየሱስ ናብ ሰማይ ክወስዶ ክሓስብ ከሎ ክመውት ገበሮ፤ ምኽንያቱ አምላኽ [ኣብ ቁርኣን]፤ 'ኣላህ ንነፍሳት ኣብ ግዜ ሞተን ይወስደን፤ ነተን ዘይሞታ ድማ ኣብ ግዜ ድቃስን ይወስደን' ኢሉ እዩ" (ሱራ 39:42)።
- **ኢድሪስ**፡- የሱስ ንሰለስተ መዓልታት ሞይቱ ጸንሐ፤ ድሕሪኡ ኣላህ ኣተንስኡን ናብ ላዕሊ ወሰደን ይብል።

ድሕሪ ግዜ ድማ፡ እቶም ኣብ ካልኣይ ፍርቂ መበል 10 ክፍለ-ዘመን ኣብ ባስራ (ዒራቕ) እተመሰረቱ "**ኢኸዋን አል-ሰፋ**" (ኣሕዋት አል-ሰፋ) ዝበሃሉ ምስጢራዊ ማሕበር ዓረብ፤ የሱስ ከም ዝሞተን፡ ድሕሪኡ ድማ ንሰዓብቲ ከም ዝተገልጸሎምን ይዛረቡ።

IV. እቶም አል-ራዚ ኣብቲ "ሸቢህ" (ተመሳሳሊ ሰብ) ዘልዓሎም ሽዱሽተ ጸገማት

አል-ራዚ፡ ብዛዕባ እቲ "ኣብ ግዜ ስቕለት ኣብ ከንዲ ክርስቶስ ተተኪኡ" ዝበሃል "ተመሳሳሊ ሰብ" (Lookalike) ዝምልከት ሓሳብ ክትንትን ከሎ፡ ሽዱሽተ ጸገማት ይለሉ። እዚ እም ኣብ ታሕቲ ተጠቒሶም ኣለዉ፤ ነፍሲ ወከፎም ድማ በቲ አል-ራዚ ዝሃቦ ርእይቶ ወይ መደምደምታ ተሰንዮም ይርከቡ፡-

1. ጸገም ጥርጣረ ኣብ ግንዛብ (Perception) ምፍጣሩ

"መልክዕ ናይ ሓደ ሰብ ናብ ካልእ ሰብ ከሰጋገር እንተ ፈቐደና፡ እዚ ናብ 'ሶፊስትሪ' (Sophistry ዘይብዮ ክትዕ ወይ ምድንጋር) ይመርሖ። ምኽንያቱ ንወደይ መጀመርታ ምስ ረኣኹዎ፡ ጸኒሐ እንደገና ምስ ረኣኹዎ፡ እቲ ካልኣይ ግዜ ዝርእዮ ዘለኹ ወደይ ዘይኮነስ፡ መልክዕ ወደይ ዝለበሰ ካልእ ሰብ (Impersonation) ክኸውን ይኸእል እዩ ዝብል ተኸእሎ ይፈጥር። እዚ ድማ ነቲ ኣብ ዝርእ ጭቡጥ ነገራት ዘሎ ምትእምማን የጥፍኡ። ብተመሳሳሊ፡ እቶም ንመሓመድ ክእዝዝን ክኸልከልን ዝረኣዩ ብጻፉ፡ 'ምናልባት መልክዕ መሓመድ ኣብ ካልእ ሰብ ተገይሩ ክኸውን ይኸል እዩ' ዝብል ተኸእሎ ስለ ዝህሉ። ንሱ እቲ ሓቀኛ መሓመድ ምዃኑ ርግጸኛታት ክኾኑ ኣይክእሉን። እዚ ድማ ንሕግታት (ሸሪዓ) ክፍርሶ እዩ። እቲ ማእከላይ ሓሳብ ናይ 'ኣፍ-ብኣፍ ዝመሓላለፍ ታሪኽ' (Oral narration)፡ እቲ ቀዳማይ ዘርእ ሰብ ነቲ ዝረኣዩ ነገር ይዛረብ ኣብ ዝብል እዩ ዝምርኮስ። ኣብቲ ዝርእ ነገር ጌጋ ክፍጠር ዝኸእል እንተ ኾይኑ፡ ኣብቲ ብኣፍ ዝንገር ታሪኽ ዝፍጠር ጌጋ ዝገደደ እዩ ዝኸውን። ብሓጺሩ፡ ከምዚ ዝበለ ማዕጻ ምኽፋት፡ መጀመርታ ናይ ሶፊስትሪ (ናይ ሓሶት ክትዕ) ኮይኑ፡ መወዳእታኡ ድማ ንኹሉ ትንቢታት ዘፍርስ እዩ..."

ርእይቶ ኣል-ሪዚ፡-

"ዝኾነ ብኣላህ፡ በቲ እንኮ ኩሉ ዝኸእል ዝኣምን ሰብ፡ ኣላህ ሓደ ሰብ ብመልክዕ ካልእ ሰብ ክፈጥር ከም ዝኸእል ይቐበል እዩ። ይኹን እምበር ከምዚ ዝበለ ምምስሳል፡ ግድን ነቲ ኣብ ላዕሊ ዝተጠቐሰ ዘይርግጽነት ኣየሰዕብን እዩ። እዚ እቲ ዝተላዕለ ጸገም መልሲ እዩ።"

2. የሱስ መለኮታዊ ኣይሉ ዘይምጥቃሙ ዝፈጥሮ ጸገም

እቲ ልዑል ኣምላኽ፡ ጂብሪል መብዛሕትኡ ግዜ ንየሱስ ከሰንዮ ኣዘዘ። እዚ ድማ ኡቶም ሊቃውንቲ ነቲ "ብመንፈስ ቅዱስ ከመይ ከም ዘበርታዕኩኻ" (ሱራ 5:110) ዝብል ቃል ክትርጉሙ ከለዉ ዘመልከትዎ እዩ። ጫፍ ናይ ሓንቲ ክንፊ ጂብሪል ንደቂ-ሰባት ንምጥፋእ እኹል ነበረ። ከመይ ኢሉ ደኣ ንየሱስ ካብ ኣይሁድ ንምክልኻል ዘይ ብቐዕ ኮነ? ብተወሳኺ ድማ፡ የሱስ ሙታን ከተንእኣ፡ ንዕውራትን ለምጻማትን ከሕዊ ዝኸእል ካብ ነበረ፤ ከመይ ኢሉ ነቶም ክጎድእዎ ዝደለዩ ኣይሁድ ብሞት ክቐጽዎም፡ ወይ ድማ ንዕኡ ንከይቃወምዎ ኢሉ ብሕማም፡ ብጽኑዕ ደቁን ወይ ብምልማስ [Paralysis] ክወቕዎም ዘይከኣለ?

ርእይቶ ኣል-ሪዚ፡-

"ጂብሪል ንየሱስ እንተ ዝከላኸለሉ፡ ወይ ድማ ኣምላኽ ንየሱስ ጸላእቱ ክምክቶም [ክመልሰም] እንተ ዝኸእሎ ነይሩ፡ እቲ ተኣምሩ ብሓይሊ ወይ ብግዴታ [Force of constraint] ምተፈጸመ ነይሩ። እዚ ድማ ተቐባልነት የብሉን።"

3. ጸገም ናይ ዘየድሊ ተግባር

"እቲ ልዑል ኣምላኽ፡ ንየሱስ ናብ ሰማይ ብምልዓል ካብ ጸላእቱ ከድሕኖ ምኸኣለ ነይሩ። እሞ ደኣ መልክዕ የሱስ ኣብ ካልእ ሰብ ምግባር እንታይ ረብሓ ኣለዎ? እዚ ንሓደ ንጹህ ሰብ ብዘይ ምኽንያት ሞት ክቐበል ዝገብርዶ ኣይኮነን?"

ርእይቶ አል-ራዚ

"አምላክ ንየሱስ ናብ ሰማይ አልዒልዎ፡ መልክዑ ድማ ኣብ ካልእ ሰብ እንተ ዘየንብሮ ነይሩ፡ እቲ ተአምር ብሓይሊ ግዴታ [Force of constraint] ዝተፈጸመ ምኹን ነይሩ።"

4. ጸገም 'መለኮታዊ ምትላል' (Divine Deception) ምፍጥሩ

"አምላክ መልክዕ የሱስ ኣብ ልዕሊ ካልእ ሰብ ምስ ኣንበረ፡ የሱስ ድማ ናብ ሰማይ ምስ ተልዓለ፤ ሰባት እቲ እተሰቐለ ሰብ የሱስ ከምዝኹን አመኑ። እቲ ሓቂ ግና ንሱ ኣይኮነን። እዚ ድማ ንደቂ-ሰባት ግዳይ ምትላልን (Deception) ምድንጋርን (Obscurity) ዝገብር እዩ። እዚ ድማ ምስቲ መለኮታዊ ጥበብ አምላክ ዝጋጮ እዩ።"

ርእይቶ አል-ራዚ

"ደቂ-መዛሙርቲ የሱስ ኣብቲ ቦታ ተረኺቦም ነይሮም እዮም። ንሳቶም ነቲ ኣብቲ ቦታ ዝነበረ ኮነታት ኣጸቢቑም ይፈልጡ እዮም ነይሮም። ስለዚ ድማ፡ ንሳቶም ነቲ ዝተፈጥረ ዘይምርዳእ ወይ ምድንጋር (Ambiguity) ከብርሆዎ ክኸእሉ ነይሮም እዮም።"

5. ንሃይማኖታዊ ትውፊት ዋጋ ምስኣን ዘሰዕ ጸገም

"ኣብ ምብራቓዊ ይኹን ኣብ ምዕራባዊ ኸፋል ዓለም ዝርከቡ ኣዝዮም ብዙሓት ክርስትያናት፤ ዋላ እኳ ንክርስቶስ ዘለዎም ፍቕሪ ጽኑዕን ብርቱዕ ኣኸብሮትን እንተሃለዎም፡ ንሱ ክቕተልን ክስቀልን ከም ዝረአዩ መስኪሮም እዮም። ነዚ ሓቂ እዚ እንተ ኸሒድናዮ ድማ፤ ነቲ ብአፈ ታሪኽ (oral transmission) ዝተመሓላለፈን ዝተረጋገጸን ታሪኽ ዋጋ ከም ምስኣን ክቕጽር እዩ። ነቲ ብቃል ዝመሓላለፍ ምስክርነት ዋጋ ምስኣን ድማ፤ ንነቢይነት መሓመድን የሱስን ዋጋ ክሳብ ምስኣን፡ ኣረ ንታሪኻዊ ህላዌኡምን ንታሪኻዊ ህላዌ ኹሎም ካልኣት ነብያትን እውን ክሳብ ምኸሓድ ዘብጽሕ እዩ። እዚ ድማ ትርጉም ዘይብሉ ከንቱ ነገር እዩ።"

ርእይቶ አል-ራዚ

"ኣብቲ ግዜ እቲ ኣብቲ ቦታ ዝነበሩ ሰባት ውሑዳት እዮም ነይሮም። ውሑዳት ሰባት ድማ ብጌጋ ከታለሉ ተኸእሎ ኣለዎ እዩ። ቐጸሉ ድማ ኣደ ብቃል ዝመሓላለፍ ታሪኽ ብውሑዳት ሰባት ጥራይ እንተ ተመሓላለፉ፡ ንርግጽኛ ፍልጠት ከም መወከሲ ክኸውን ኣይከእልን እዩ።"

6. ጸገም እቲ እተሰቐለ ሰብ ንምምላጥ ዘይምፍታኑ

"ብመሰረት እቲ ብቃል ዝመሓላለፍ ታሪኽ [Oral transmission]፤ እቲ እተሰቐለ ሰብ ንነዊሕ ግዜ ብህይወት ጸኒሑ እዩ። ንሱ የሱስ ዘይኮነስ ካልእ ሰብ እንተ ዝኸውን ነይሩ፡ ብፍርሒ ተዋሒጡ፤ 'ኣነ የሱስ ኣይኮነኹን! ኣነ ካልእ ሰብ እየ!' ምበለ ነይሩ። ነዚ ሓቂ እዚ ንምግላጽ ድማ ዝከእሎ ከሉ ምገባር፡ ከምኡ እንተ ዝብል ነይሩ ድማ፡ እቲ ጉዳይ ኣብ መንጎ ህዝቢ ተቐሊሑ ምተፈልጠ ነይሩ። እዚ ስለ ዘይተፈጸመ ግና፡ እቲ ጉዳይ ከምቲ ንስኻትኩም እትብልዎ [ተለዊጡ እዩ እትብልዎ] ከም ዘይኮነ ንርዳእ።"

ርእይቶ አል-ራዚ:-

"ሓደ ክኸውን ዝኸእል ተኸእሎ፤ እቲ መልክዕ የሱስ ዝለበሰ ሰብ፡ ባዕሉ ብየሱስ ዝኣምን ዝነበረን ኣብ ክንድኡ ክስቀል ፍቓደኛ ዝኹንን ክኸውን ይኸእል እዩ። ኣብ ከምዚ ዝበለ ኩነታት ድማ፡ ነቲ ሓቂ ንክይገልጽ መሪጹ ክኸውን ይኸእል እዩ። ብሓጺሩ፤ እቲ ዘልዓልኩዎ ሕቶታት ብገለ መዳዖት ንብዙሕ ግምታት ክፉት እዩ። እቲ ዘይከሓድ ጽሑፍ (ቁርአን) ንተኣማንነት መሓመድ ኣብቲ ዝበሎ ዘበለ ኹሉ ስለ ዝድግፎ፤ እዞም ድንገተኛታት ሕቶታት ነቲ ዘይጋገ ጽሑፍ ቁርአን ክቃወምዎ ኣይክእሉን እዮም፤ ኣምላኽ ድማ ዋና መምርሒ እዩ።"

እዞም ጸገማት እዚአም ብሓቂ ከቢድን ጭቡጥን እዮም። ግናኸ እዚ ዓቢ እስላማዊ ምሁር፡ ነዚአም ንምፍታሕ ክብል ንርእሱ ኣብ ዓቢ ተሓላልኹ ወጥሮ የእትዎ። ነቲ ንጹር ዝኹን ፍታሕ ማለት እቲ "ሸቢህ" ወይ ተመሳሳሊ ሰብ ዝብል መሰረት ዘይብሉ ሓሳብ ንምቕባል ስለ ዝመረፀ፤ "መሓመድ ስለ ዝበሎ ጥራይ ቅኑዕ ክኸውን ኣለዎ" ናብ ዝብል ስልጣን ቁርአን የመልከት።

"V. መልሲ ኣቶ ቃይራዋኒ ንአል-ራዚ" ዝብል ኣጸሓሕፋ፡ ንጹርን ንባብ ዝጥዕምን እዩ።

ቃይራዋኒ፡ "ክርስቶስ ብሓቂ ተሰቐሎ ድዩ?" (Was Christ really crucified?) ኣብ እትብል መጽሓፍ፡ ነተን ናይ አል-ራዚ ሽዱሽተ ነጥብታት ከምዚ ኢሉ ይምልሰን፡-

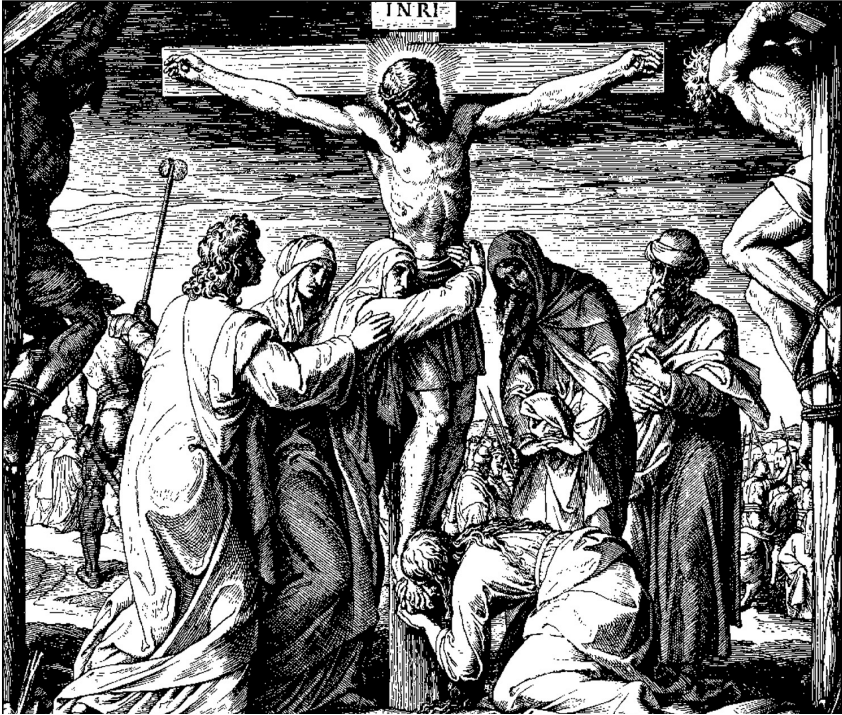
1. የሱስ "ተካኢ" (ምስሉ) ኣየድለዮን።

ብዛዕባ እቲ ራዚ ዘልዓሎ ቀዳማይ ነጥቢ፤ ኣምላኽ ንዝደለዮም ሰባት ከም ዝመሳሰሉ ገይሩ ክፈጥርም ከም ዝኸእል ንስማማዕ ኢና። ግናኸ ኣብ ጉዳይ ክርስቶስ፡ ከምኡ ምግባር ኣየድለዮን። ክርስቶስ ካብ ስቕለት ንምምላጥ ኣይፈተነን። ንሱ ቅድሚ ዝኣገረ (መጀመርታ) ንምብጃው (ንድሕነት) ደቂ ሰባት እዩ መጸኢ። እዚ ድማ ብገዛእ ፍቓዱ ክፍጽም ዝመረጸ ዕማም እዩ። ክርስቶስ ብሰንኪ ፍርሒ ወይ ሸለልትነት ካብ ስቕለት ንምህዳም እንተ ዝፈትን ነይሩ፡ ካብቲ ባዕሉ ክፍጽም ዝተቐበሎ ሓላፍነት ይሃድም ከም ዘሎ ምተቐጽረ። እዚ ድማ ምስቲ ቃለ-ኣምላኽ ዝኾነ ክርስቶስ ዝኸይድ ጠባይ ኣይኮነን። ስለዚ፡ ኣምላኽ ነቲ የሱስ ዝመስል ካልእ ሰብ ብተኣምር ክፈጥር ዘድሊ ዋላ ሓንቲ ምኽንያት ኣይነበረን።

2. የሱስ ኩሉ ዝኸእል እዩ ነይሩ፤ ግናኸ ርእሱ ከይከላኸል መሪጹ።

ክርስቶስ ካብ ኢድ ጸላእቱ ንምድሓን ናይ መልኣኽ ገብርኤል (ጂብሪል) ሓገዝ ኣየድለዮን። የሱስ ምክልኸል ዝሰኣነ (ዓቕሚ ዘይብሉ) ኣይነበረን። እቲ ቅድሚ ሞቱ ዝገበር ተኣምራት፡ ካብቲ "ናይ ምድሓን ስርሒት" (rescue operation) ተባሂሉ ዝግለጽ ንላዕሊ ኣዝዩ ዘደንቕ እዩ ነይሩ። እቲ ኣብ ወንጌል ተመዝጊቡ ዘሎ ሓቕታት፡ ናይቲ ዘይውሱን ሓይሉ መርኣዖ እዩ። ጸላእቱ ክሕዝዎ ምስ መጹ፡ ብሓይሊ ቃሉ ጥራይ ንድሕሪት ኣብ መሬት ኣውዲቕኞም እዩ (ዮሃንስ 18:6)። ብደሓን መንገዱ ክቐጽል ይኸእል ነይሩ እዩ። ኣይሁድ ክንድእዎ ውዲት ክገብሩ እዚ ናይ መጀመርታ ግዜ ኣይነበረን፤ ግናኸ ኣብ ነፍሲ ወከፍ ግዜ ካብ ማእከሎም ይሰወር (የምልጥ) ነበረ። ብቲ ግዜ እቲ ሓደ እኳ ክትንክፎ ዝደፈረ ኣይነበረን።

ግናኸ እቲ ዝተመደበሉ ግዜ ምስ በጽሐ፡ የሱስ ነቲ ዝመጸሉ ዕላማ ንምፍጻም ብገዛእ ፍቓዱ ርእሱ ኣሕሊፉ ንጸላእቲ ሃበ። ኣል-ራዚን ከምኡ ዝኣመሰሉን፡ ዕላማ ስጋዌ (incarnation) ክርስቶስ ብዝግባእ ከጽንዕዎ ይግብእም ነይሩ። እዚ እንተ ዝገብሩ፡ ስርየት ሓጢአት ብመንገዲ ሞት መስቀል፡ ንሱ እዩ እቲ ቀንዲ ምኽንያት ስጋዌኡን ድንግላዊ ልደቱን ምዃኑ ምተረድኡ ነይሮም።

3. ንየሱስ ዝመስል ሰብ (Shabih) ምጥቃም ዋላ ሓንቲ ጥቕሚ የብሉን።

ኣምላኽ ንየሱስ ዝመስል ምስሊ ኣብ ካልእ ሰብ ክገብር ብሓቂ የድልዮ ድዩ? ገለ ሰባት፡ እቲ "ምስሉ ንካልእ ሰብ ናይ ምሃብ" ዛንታ ዕላማኡ ነቲ ንመምህሩ ዝከሓደ ይሁዳ ኣስቆርታዊ ንምቕጻዕ እዩ ይብሉ (ማለት ኣብ ከንዲ የሱስ ንሱ ክስቀል)። ግናኸ፡ መጽሓፍ ቅዱስ (ወንጌል) ብዛዕባ ናይ ይሁዳ ነብስ-ቕትለት ኩሉ ሓቕታት ኣስፊሩልና ኣሎ። ብተወሳኺ፡ ኣምላኽ ንየሱስ ዝመስል ካልእ ሰብ ዘይምፍጣሩ፡ ከም ሓደ ዓቕሚ ዘየብሉ ነገር ጌርካ ስለምንታይ ይርአ? የሱስ ኣብ ቅድሚ ዓይኒ ኣይሁድ ናብ ሰማይ እንተ ዝዓርግ ነይሩ፡ ብዛዕባ መንነቱ ዝነበረ ዝኾነ ይኹን ጥርጣረ ምተወገደ። በዚ ድማ እቶም ናይ ሃይማኖትን ፖለቲካን መራሕቲ ኣይሁድ፡ ኣብ ልዕሊ እቲ "ቃለ-ኣምላኽ" ዝኾነ የሱስ ከሳብ ክንደይ ዓቢ ጌጋ ከም ዝፈጸሙ ምተገንዘቡ ነይሮም።

4. ብዛዕባ ስቕለት ክርስቶስ ዘተኣማምን ታሪኻዊ መርትዖ ኣሎ።

ደቀ መዛሙርቲ የሱስን ገለ ካብ ሰዓብቱን ቢታ ዘስካሕክሕ ለይቲ እቲኣ ኣብኡ ነይሮም እዮም፤ ነቲ ኣብ ልዕሊ መምህሮም ዝበጽሖ ነገር ድማ ብዓይኖም ርእዮም እዮም። ስለዚ ድማ ብመሪሕነት መንፈስ ቅዱስ፡ ንኹሉ እቲ ዝርዝር ነገራት ስቕለት ኣብ ገጻት ወንጌል ብትኽክል መዝጊቦም (ሰነዶም) ኣለዉ። እቲ ብጭቡጥ መወከሲታትን ሰነዳትን ዝተደገፈ ኣዘንትዎ (ታሪኽ) ወንጌል፡ ምስቲ ኣብ ቁርኣን ዝሰፈረ ጽሑፍ፡ ኣብ ዝተፈለለዩ ናይ ሓዲስ ዛንታታትን ምስቲ ብናይ እስልምና ተንተንቲ (expositors) ዝቐርብ ናይ ፈጠራ ዛንታታትን ኣይሰማማዕን እዩ። ወንጌል፡ ነቲ ናይዚ ኣገዳሲ ፍጻሜ ኣዘዩ ደቂቕ ዝርዝራት እውን ከይተረፈ ዓቂቡልና ይርከብ።

5. እቶም ዓይነ-ምስክራት ክእመኑ ዝኽእሉ እዮም

ኣል-ራዚ ኣብቲ ራብዓይ መልሱ፡ "ደቀ መዛሙርቲ የሱስ ኣብኡ ነይሮም እዮም። ነቲ ኩነታት ፍጻሜ ይፈልጡ ስለ ዝነበሩ ድማ፡ ነቲ ዘይተነጻረ (ድንግርግር ዝበለ) ነገር ከርሕቕዎ ይኽእሉ ነይሮም እዮም" ምስ በለ ቐጸሉ ግን እቶም ደቀ መዛሙርቲ ውሑዳት ከም ዝነበሩን፡ "ውሑዳት ሰባት ከጋዩ ይኽእሉ እዮም። ብተወሳኺ ድማ፡ ሓደ ታሪኽ ብኣፍ ጥራይ ናብ ውሑዳት ሰባት ምስ ዝመሓለፍ፡ ከም ሓቀኛ መረዳኢታ ክጠቅም ኣይክእልን እዩ" ብምባል ባዕሉ ምስ ባሉ ዝጋጮ መካትዒ የቐርብ።

ከመይ ዝበለ ናይ ሓሳብ ምግጫው እዩ! ኣል-ራዚ ንደቀ መዛሙርቲ ምጥቃስ ንዕላማኡ ከም ዝድግፈሉ ምስ ረኣየ፡ ነቲ ጥርጣረታት ከወግዱ ከም ዝኽእሉ ዓይነ-ምስክራት ገይሩ ጸዊዕዎም ነይሩ። ድሕሪኡ ግን ብሃንደበት እቶም ዓይነ-ምስክራት ብናይ "ሓሶት ትርኢት" (illusion) ከም ዝተታለሉ ገይሩ ድማ ይገልጸም ኣሎ። ከም ሓቂ ግን፡ እቶም ፍጻሜ ስቕለት ዝረኣዩ፡ ከምኡውን ክርስቶስ ድሕሪ ትንሳኤኡ ዝተራእዮምን ናብ ሰማይ ከዓርግ ከሎ ብሓባር ኩይኖም ዝረኣይዎን ሰባት ካብ 500 ንላዕሊ እዮም ነይሮም። ስለዚ እቲ ደቀ መዛሙርቲ ብዛዕባ ስቕለት ዝመዝገቡዎ ታሪኽ ብዘይ ምንም ጥርጣረ ሓቀኛ እዩ።

6. እቲ ብጌጋ ዝተተክአ ሰብ፡ ምቕታሉ ምተቓወመ ነይሩ።

ብመሰረት እቶም ዝተፈለለዩ እስላማዊ ዛንታታት (ብዘይካ ሓደ ወይ ክልተ)፡ እቲ ንየሱስ ተመሲሉ ዝተሰቐለ ሰብ፡ ብክርስቶስ ዝኣምን ሰብ ኣይነበረን። መብዛሕትኦም ሙስሊም ተንተንቲ (expositors)፡ እቲ ሰብ ሓደ ካብ ጸላእቲ የሱስ ከም ዝነበረ እዮም ዝኣምኑ። ስለዚ፡ እዚ ሰብ እዚ "ኣነ ክርስቶስ ኣይኮንኩን" ኢሉ ብሓይሊ ከይጭርሕ፡ ወይ ድማ "ብቲ ኩነታት እቲ ነቲ ሓቂ ከይገልጽ" ስቕ መሪጹ ኢልኻ ምሕሳብ ዘይመስል (unlikely) እዩ። ሓደ ብሓሶት ዝተኸሰሰን ህይወቱ ኣብ ሓዲጋ ዝወደቐን ሰብ፡ ምእንቲ ሓደ ከቡር ዕላማ ኢሉ ዝሰዋእ እንተዘይኮይኑ፡ ህይወቱ ንምድሓን ዝከኣሎ ኩሉ ካብ ምግባር ንድሕሪት ኣይምበለን።

ቃይራዊኒ ኣብ መደምደምታ ከምዚ ኢሉ ይማኅት፡- ኣል-ራዚ ነቲ እስላማዊ ዛንታ ስቕለት ንምድጋፍ ሓቅነት መሓመድ ከም መወከሲ ዝጥቀም እንተኾይኑ፡ ክርስትያናት ድማ ብተመሳሳሊ ሓቅነት ጸሓፍቲ ወንጌል ከም መወከሲ ክጥቀሙ ይግብእም እዩ። "ድሕሪ ሽዱሽተ ክፍለ-ዘመናት ኣብ ቁርኣን ዝተባህሉት ሓንቲ ጥቕሲ፡ ነቲ ኣብ ኢድና ዘሎ ሓቀኛ (ዘተኣማምን) ታሪኻዊ ሰነዳት ክትነጽግ ወይ ዋጋ ከተጥፍኣሉ ኣይትኽእልን እያ።"

VI. ንሰቆለት ከረጋግጹ ዝኸለሉ ኣዖታት ቁርኣን

ብኣንጻር እታ ኣብ ስቆለት ጥርጣረ እተሕደር ሓንቲ ጥቕሲ ቁርኣን፤ ነቲ ናይ ወንጌል ጸብጻብ (ታሪኽ) ከም ዘረጋግጹ ኔርካ ክትርጎሙ ዝኸለሉ ሓዖሎ ጥቕሲታት ቁርኣን ኣለዉ፡-

ሱራ 2:87

"ንሙሴ መጽሓፍ ሃብናዮ፡ ድሕሪኡ ደማ ተኸታተልቲ ልኡኻት ለኣኸና። ንየሱስ ወዲ ማርያም ንጹር ተኣምራት ሃብናዮ፡ ብመንፈስ ቅዱስ እውን ኣበርታዕናዮ። መልእኸቲ ሒዙ ዝመጸኩም ልኡኽ ምስቲ ድሌትኩም ዘይሰማማዕ ምስ ዝኸውን፡ ትዕቢተኛታት ትኹኑ፤ ንገለ ትኸሕዱ፡ ንገለ ደማ ትቀትሉ?"

እዛ ጥቕሲ እዚኣ ንሙሴን ንየሱስን ትጠቅስ፤ ከምኡ'ውን ብዛዕባ ምኽሓድን ምቕታልን ትዛረብ። ቁርኣን እቲ ቅትለት የሱስ ብኸመይ ከም ዝተፈጸመ ዝርዝር መብርሂ ስለ ዘይህብ፡ ኢንጂል (ወንጌል) ብዛዕባ እዚ ጉዳይ እዚ እንኮ፡ ግቡእን (natural) መብቆላዊን ምንጪ ሓበሬታ ይኸውን። የሱስ እቲ ዝተኸሕደን ዝተቐትለን ልኡኽ እዩ።

ሱራ 3:55

ኣላህ ከምዚ በለ፡- "ኣ የሱስ! ኣነ ክትመውት ዝገብረካ (mutawaffika)፡ ናባይ ደማ ዘዕርገካ እየ፤ ካብቶም ዘይኣምኑ ከንጽህካ፡ ነቶም ዝስዕቡኻ ደማ ክሳብ መዓልቲ ትንሳኤ ካብቶም ዘይኣምኑ ልዕል ኩብሎም እየ። ድሕሪኡ ኩላትኩም ናባይ ክትምለሱ ኢኹም፤ ቤቲ ትፈላለዩሉ ዝነበርኩም ነገር ደማ ኣብ መንጎኹም ክፈርደልኩም እየ።"

ነዛ ጥቕሲ እዚኣ፡ ብፍላይ ደማ ነታ መብዛሕትኡ ግዜ "ምእካብካ" ተባሂላ እትትርጎም "መተዋፊካ" (mutawaffika) እትብል ሓረግ ብዝምልከት፤ ኣል-ራዚ ዝተፈላለዩ ርእይቶታት እስላማዊ ሊቃውንቲ ኣኪቡ እዩ ዘቐረቦም እምበር፡ ናቱ ውልቃዊ ርእይቶ ግን ኣይሃበሉን። እቶም ዝተፈላለዩ ትርጉማት ደማ እዞም ዝስዕቡ እዮም፡-

- **ግዜኻ ክተብቅዕ (End your term)**፡- መተዋፊካ ማለት፡ "ኣብ ምድሪ ዝነበረካ ግዜ ክብቅዖ እየ፤ ስለዚ ነቶም ጸላእትኻ ኣይሁድ ክቐትሉኻ ኣሕሊፈ ኣይከህበካን እየ" ማለት እዩ።
- **ክትመውት ክገብረካ (Cause you to die)**፡- እዚ እቲ "ተርጓሚ ቁርኣን" ተባሂሉ ዝፍለጥ ወዲ ሓውብኡ ንመሓመድ ዝኾነ ኢብን ዓባስ ዝሃበ ትርጉም እዩ። ከምኡ'ውን ናይቲ ጸሓፊ ታሪኽ መሓመድ ዝኾነ ኢብን ኢስሃቕ ትርጉም እዩ። ንሳቶም፡ ዕላማ ናይዚ ኣይሁድ ጸላእቲ የሱስ ንየሱስ ከይቐትልዎ ንምክልኻል እዩ ይብሉ። ድሕሪ እዚ፡ ኣምላኽ ንየሱስ ናብ ሰማይ ብምልዓል (ብምዕራግ) ኣኸበር።
- **ካብቲ ፍትወት ስጋኻ (ትምኒትካ) ክትመውት ክገብረካ እየ**፡- ኣቡ በክር ኣል-ዋሲቲ ከምዚ ይብል፡- "ካብቲ ፍትወት ስጋኻን ካብ ድሊታት ነፍስኻን ክትመውት ክገብረካ እየ፡ ድሕሪኡ ደማ ናባይ ከዕርገካ እየ። ሓደ ሰብ ካብቲ ንኣምላኽ ዘይኮነ ዓለማዊ ነገር ተፈልዩ እንጉ ዘይሞይቲ፡ ናብቲ ንኣምላኽ ናይ ምፍላጥ ደረጃ ከበጽሕ ኣይክእልን እዩ። የሱስ ናብ ሰማይ ምስ ዓረገ፡ ከምቶም ካብ ፍትወት ስጋ ነጻ ዝኾኑ

መላእኸቲ ኮነ።” እዚ ምስጢራዊ (Mystic) ትርጉም እዚ፡ ምስቲ "ነብያት ካብ ጌጋ ነጻ እዮም" (Infallibility) ዝብል እስላማዊ መትከል ይጋጮ እዩ። ከምኡ'ውን ምስቲ የሱስ "ንጹህ" ወይ ብዘይ ጌጋ ምዃኑ ዝገልጽ ጥቕሲ ቁርኣን (ሱራ 19:19) ይቃረን እዩ።

- **ክትዓርግ ከገብረካ እዩ፡-** ማለት የሱስ ወዲ ማርያም፡ ከምቲ ገሊጸም ብመንፈስ ጥራይ ዝሓሰብዎ ዘይኮነስ፡ ብስጋኡን ብመንፈሱን ብምልኡ እዩ ናብ ሰማይ ዓሪጉ። ነዚ ትርጉም እዚ ዝድግፍ ድማ፡ እቲ ኣምላኽ "ንሳቶም (ጸላእቱ) ዋላ ሓንቲ ጉድኣት ኣይከውርዱልካን እዮም" ዝበሎ ቃል እዩ።
- **ከም ዝሞትካ ምቕጻር፡-** የሱስ ናብ ሰማይ ምዕራጉ፡ ኣብ ምድሪ ዝነበር ህላወ ከም ዘብቕዕ ስለ ዝገበር፡ ልክዕ ከም ዝሞተ ተገይሩ ይቕጻር።
- **ምሓዝ ወይ ምውሳድ (Grasp)፡-** ንየሱስ ካብ ምድሪ ኣልዒልካ ናብ ሰማይ ምውሳድ፡ ከም ሓደ ዓሰብን (payment) ሽልማትን (reward) ዝርእ እዩ።
- **ንዕዮኻ ዓሰቢ ምሃብ (Compensate)፡-** ኣምላኽ ንየሱስ፡ ነቲ ተኣዛዝነቱን ሰናይ ግብሩን ከም ዝተቐበሎ ብስራት ሂብዎ እዩ። ብተወሳኺ ድማ፡ ካብ ጸላእቱ ክበጽሖ ዝኸእል ዝነበረ መከራን ጸገማትን ኣርእይዎ (ገሊጹሉ) እዩ።

እዞም ዝጋጨዉ ዝተፈላለዩ ትርጉማት ኣብ ኣእምሮ ኣንባቢ ምድንጋር ይፈጥሩ እዮም። እስላማዊ ሊቃውንቲ ስለምንታይ እዮም ኣብ ትርጉም ሓንቲ ልሙድ ቃል ክሰማምዑ ዘይከኣሉ? ስለምንታይ ከገንጠዎም? ቀልጢፎም "ኣላህ ይፈልጥ" ናብ ዝብል ሓሳብ ዝሃድሙ?

እታ "ሙታዋፊካ" እትብል ቃል ኣብ ቁርኣን ብኸመይ ተገሊጻ ከም ዘላ ምርኣይ ኣዝዩ ቀሊል እዩ። እዛ ቃል እዚ ኣን ካብኣ ዝወጹ ቃላትን (ቅርጽታትን) ኣብ ቁርኣን 25 ዓዜ ተጠቒሶም ንረኽቦም። መብዛኸትኡ እዋን "ሞት" ንምግላጽ እዮም ኣብ ጥቕሚ ውዲለን፤ ክልተ ዓዜ ጥራይ ድማ ን"ድቃስ" ተጠቒሶም ዘለዉ፡-

ሱራ 6:60

"ንሱ (ኣላህ) እዩ ኣቲ ብለይቲ ነፍስኩም ብምውሳድ ዘዕርፈኩም፤ ነቲ ብቐትሪ ዝገበርካዮ ድማ ይፈልጦ እዩ።"

ነቲ ኣብ ሱራ 3:55 ዘሎ ሓሳብ ምስቲ ትሕዝቶኡ (context) ኣዛሚድና እንተ ሪኢናዮ፡ "ሙታዋፊካ" ምሳልያዊ ትርጉም ዮብሉን። ብባህርያዊ መገዲ ይኹን፡ ብቐትለት ወይ ብስቕለት ዝመጽእ "ሞት" ማለት እዩ። **ሓዲስ** እውን ነዚ ትርጉም እዚ ይድግፎ እዩ። ኣል-ቡኻሪ ካብ ኢብን ዓባስ ተወኪሱ ከም ዝጸብጸቦ፡ መሓመድ "ንስኻትኩም ኣብ መዓልቲ ፍርዲ ጥራይ እግርኹም፡ ዕሩቓትን ከይተዘርኩምን ኮይንኩም ክትእከቡ ኢኹም" ኢሉ እዩ። ድሕሪኡ ነታ ኣብ ሱራ 21:104 ዘላ ጥቕሲ ደገማ፡ መሓመድ ወሲኹ ከምዚ በለ፡- "ኣብ መዓልቲ ትንሳኤ ቀዳማይ ልብሲ ዝኸደን ኣብርሃም ክኸውን እዩ። ገለ ካብ ብጸተይ ናብ የማንን ጸጋምን ክውሰዱ እዮም፤ ኣነ ድማ 'ብጸተይ!' ክብል እዩ። ሽዑ 'ንስኻ ካብኡቶም ምስ ተፈለኻ፡ ካብ ሃይማኖቶም ተመሊሶም (ከሒዶም) እዮም' ክበሃለኒ እዩ። ኣነ ድማ ልክዕ ከምቲ

እቲ ጻድቕ ባርያ የሱስ ወዲ ማርያም ዝበሎ [ኣብ ሱራ 5:117]: 'ምሳታቶም ከሳብ ዘለኹ መስኪረሎም እየ፤ ምስ ወሰድኻኒ (tawaffaitani) ግና፡ ንስኻ ተዓዛቢኡም ነበርካ። ንስኻ ኣብ ልዕሊ ኩሉ ነገር ምስክር ኢኻ..."

ብመሰረት እዚ ሓዲስ ፡ መሓመድ ነቲ የሱስ ኣብ ቁርኣን ዝበሎ ቃል እዩ ጠቐሱ። መሓመድ ሞይቱ እዩ፤ ዝኾነ ሰብ ድማ "ናብ ሰማይ ዓሪጉ" ኢሉ ኣይዛረብን እዩ። ስለዚ መሓመድ ነታ "ተዋፋይታኒ" (**ቐተልካ**/caused me to die) እትብል ቃል ከጥቀመላ ከሎ፡ ናይ ገዛእ ርእሱ ሞት እምበር፡ ናብ ሰማይ ምዕራጉ የመልከት ኣይነበረን። እታ "ወሰድኻኒ" እትብል ቃል ንየሱስን ንመሓመድን ብማዕረ ተጠቐሳ ኣላ። እቲ ፍልልይ ግን፡ ክርስቶስ ኣብ ሳልሳይቲ መዓልቲ ካብ ሙታን ተንሲኡ፡ ንህያዋንን ሙታንን ክፈርድ ድማ ተመሊሱ ከመጽእ እዩ። እዚ ድማ ክርስትናን እስልምናን ዝሰማምዑሉ ሓቂ እዩ።

ኣብ መብዛሕትኡ ጥቕስታት ቁርኣንን ሓዲዝን፡ "**ዋፋት**" (wafat) ዝብል ቃል "ሞት" ማለት እዩ።

ሱራ 3:183

"ንሳቶም [ኣይሁድ]፡ 'ኣላህ፡ ዝኾነ ልኡኽ ካብ ሰማይ ዝወረደ ሓዊ ዝበልዎ መስዋእቲ (offering) ከሳብ ዘየምጽኣልና፡ ንከይንኣምኖ ኣዚዙና እዩ' ይብሉ። [ኣ መሓመድ] ከምዚ በሎም፡- 'ቐድመይ ልኡኽት ብተኣምራትን በቲ ንስኻትኩም ዝበልኩምዎ [ተኣምር] ሒዞም መጺኦምኩም ነይሮም እዮም። እሞ ሓቀኛታት እንተ ኹንኩም፡ ስለምንታይ ደኣ ቀተልኩምዎ?"

ነቲ ቁርኣናዊ ዛንታታት እንተ መርግጥናዮ፡ ካብ ኣምላኽ ናይ ሰማይ መስዋእቲ (offering) ሒዙ ዝመጸ እንኮ ልኡኽ የሱስ ጥራይ ምዃኑ ንረከብ። ሱራ 5:114 የሱስ ወዲ ማርያም ከምዚ ኢሉ ከም ዝጸለየ ይገልጽ፡- "ኣ ኣምላኽ ጎይታና! ንዓና፡ ንቀዳሞትናን ንዳሕሮትናን በዓል ክኾነልና፡ ካብኻ ድማ ምልክት (ተኣምር) ክኸውን፡ ካብ ሰማይ መኣዲ (ምግብ ዘለዎ ሰደቓ) ኣውርደልና። ንስኻ ካብ ኩሎም ሲሳይ ዝህቡ (ረዛቕ) ዝበለጽካ ኢኻ እሞ፡ ሲሳይ ሃበና።" ስለዚ፡ የሱስ እዩ እቲ ካብ ሰማይ መስዋእቲ ዘውረደ፤ ንሱ ድማ እዩ እቲ ኣይሁድ ዝቐተልዎ።

ሱራ 5:116, 117

ኣላህ፡ "ኣ የሱስ ወዲ ማርያም! ንሰባት፡ "ንዓይን ነደይን ካብ ኣላህ ወጻኢ ክልተ ኣማልኹቲ ጌርኩም ውሰዱና' ኢልካዮም ዲኻ?" ምስ በሎ ንሱ (የሱስ) ከምዚ በለ፡- "ክብሪ ንዓኻ ይኹን! መሰል ኣብ ዘይብለይ ነገር፡ ከምኡ ክብል ኣይግብኣኒን እዩ። ከምኡ ኢል እንተ ዝኸውን ነይረ፡ ንስኻ ምፈልጥካዮ ነይርካ። ንስኻ ኣብ ውሽጠይ ዘሎ ትፈልጥ ኢኻ፡ ኣነ ግና ኣብቲ ናትካ ዘሎ ኣይፈልጥን እዩ። ኣነ በቲ 'ንኣላህ፡ ነቲ ጎይታይን ጎይታኹምን ዝኾነ ኣምልኹ' ኢልካ ዝኣዘዝካኒ ተዘይኮይኑ፡ ካልእ ዝነገርከዎም የለን። ምሳታቶም ኣብ ዝነበርኩሉ ግዜ፡ ኣነ መስክሪኦም ነይረ። ምስ ወሰድካኒ (tawaffaitani) ግና፡ ንስኻ ተዓዛቢኡም ነበርካ። ንስኻ ድማ ኣብ ልዕሊ ኩሉ ነገር ምስክር ኢኻ።"

ብመሰረት ጥቕሱ 5:117: ንሰዓብቲ የሱስ ምሕላው፡ ሓላፍነት አምላኽ ኮይኑ አሎ። እዚ ማለት፡ የሱስ ድሕሪ ሞቱ ኣብ ልዕሊ ሰዓብቱ ዝኾነ ቁጽጽር ከም ዘይነበሮ የመልከት። ግናኹ፡ ነቲ "የሱስ ኣይሞተን፡ እንታይ ደኣ ብስጋኡን ብነፍሱን ናብ ሰማይ ዓሪጉ" ዝብል ናይ እስልምና ኣረኣእያ እንተ ተቐቢልናዮ፡ ንሱ ገና ክከታተሎም፡ ከምስክረሎም ምኽኣለ ነይሩ። የሱስ፡ "ምሳታቶም ኣብ ዝነበርኩሉ ግዜ፡ ኣነ መስካሪአም ነበርኩ" ክብል ከሎ፡ ብተዘዋዋሪ ብዛዕባ ሞቱ እዩ ዝዛረብ ነይሩ። ንሱ ክብሎ ዝደለየ፡ "ሕጂ ምስ ወሰድኻኒ፡ ኣነ ክከታተሎም ኣይክእልን እዩ። ንስኻ ህያውን ዘለኣለማዊን ኣምላኽ ስለ ዝኾንካ፡ ሕጂ ኩሉ ነገር ኣብ ኢድካ እዩ" ማለት እዩ።

ሱራ 19:33

"ቦታ እተወለድኩላ መዓልቲ፡ ቦታ ዝመውተላ መዓልቲ፡ ከምኡ'ውን ቦታ ህያው ኮይነ ዝትንስኣላ መዓልቲ፡ ሰላም ኣብ ልዕሊይ ይኹን።"

እዚ ካብ ኣፍ የሱስ ባዕሉ ዝወጸ፡ ንሱ ስጋ ከም ዝለበሰ (ሱብ ከም ዝኾነ)፡ ከም ዝሞተን፡ ከምኡ'ውን ካብ ሙታን ከም ዝተንስኣን ዝገልጽ፡ ንጹር ናይ ቁርኣን ምስክርነትን ትንቢትን እዩ። እዚ ኣብ ተአምር ዝተመርኮሰ ሓቂ ኮይኑ፡ ምስቲ ኣብ ወንጌል ዘሎ ጽሑፍ ምሉእ ብምሉእ ይሰማማዕ። ቁርኣን ነዚ ተመሳሳሊ ኣገላልጻ ንዮሃንስ መጥምቕ (የህያ) ኣብ ሱራ 19:15 ተጠቒሙሉ ኣሎ፡- "ቦታ ዝተወለደላ መዓልትን፡ ቦታ ዝሞተላ መዓልትን፡ ህያው ኮይኑ ዝትንስኣላ መዓልትን ሰላም ኣብኡ ይኹን።" ብዙሓት ሙስሊም ሊቃውንቲ ግን ነቲ ታሪኽ ሞት ክርስቶስ ብዝገባእ ኣይመርመሩን። ስለዚ ድማ፡ እታ "ቦታ ዝመውተላ መዓልቲ" ትብል ሓረግ፡ የሱስ ድሕሪ ዳግማይ ምጽኣቱን ንደጃል (Dajjal) ምጥፋኡን ንዝመጽእ ሞቱ እተመልከት እያ ኢሎም ይግምቱ። ከም ኣል-ጠባሪ፡ ኢብን ኩቲር፡ ኣል-ዛማክሻሪን ኣል-ባይዳዊን ዝኣመሰሉ ተንተንቲ፡ ነዘን ጥቕስታት ንምብራህ ዝሓሸ ሓበሬታ ከቕርቡ ምኽኣሉ ነይሮም።

- ቅዱስ ኣትናቴዎስ፡ ስጋዊ ቃል (መከተበት ኣል-መሃባ፡ ካይሮ፡ ዕለት ዘይተጠቐሰሉ)፡ ገጽ 56።
- ኣል-ጠባሪኒ፡ ኢብራሂም፡ ስቲ መለኮታዊ ክታዕ (ቪላኽ፡ ብርሃን ህይወት፡ ዕለት ዘይተጠቐሰሉ)፡ ገጽ 42።
- ቃይራዋኒ፡ ክርስቶስ ብሓቂ ድዩ ተሰቐለ? (ቪላኽ፡ ብርሃን ህይወት፡ 1994)፡ ገጽ 27።
- ኢኸዋን ኣል-ሰፋ፡ ኢንሳይክሎፒድያ (መዝገቡ-ፍልጠት)፡- መልእኽትታት ኢኸዋን ኣል-ሰፋ፡ ቅጽ 4፡ ገጽ 30።
- ቃይራዋኒ፡ ኣብቲ ዝተጠቐሰ መጽሓፍ፡ ገጽ 23-26

ምዕራፍ 12

መርትዖታት ስቕለት

I. መጽሐፍ ቅዱሳዊ መርትዖታት ስቕለት

ሱሳን ሹድሸተን (66) ብመንፈስ አምላኽ ዝተጻሕፉ መጻሕፍቲ፡ የሱስ ከም ዝተሰቐለ ይገልጹ። ሰላሳን ትሸዓተን (39) ካብኣቶም (ብሉይ ኪዳን) ቅድሚ ስቕለት ዝነበሩ ኮይኖም፡ ብዛዕባ እቲ ጸኒሑ ኣብ ልዕሊ መስቀል ዝተፈጸመ ፍጻመታት ብዝርዝር ትንቢት ተዛሪቦም እዮም። ዕስራን ሸውዓተን (27) መጻሕፍቲ (ሓድሽ ኪዳን) ድማ፡ እቲ ስቕለት ድሕሪ ምፍጻሙ መዝሪቦም (ሰኒዶም) ይርከቡ። ካብኣቶም እቶም ኣርባዕተ (ወንጌላት) ብዛዕባ ህይወት የሱስ ይገልጹ፤ ብፍላይ ድማ ኣብታ ናይ መወዳእታ ሰሙን ህይወቱ ኣዝዮም የተኩሩ። እዚ ድማ እቶም ጸሓፍቲ ነዚ ግዜ እዚ ከምቲ ኣዝዮ ኣገዳሲ ክፋል ህይወቱ ገይሮም ይርእይዎ ከም ዝነበሩ ንጹር መርእያ እዩ።

1. ትንቢታት መጽሐፍ ቅዱስ ንስቕለት የሱስ ይምስክሩ

መዝሙር 22 (ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ብሓደ ሸሕ ዓመት እተጻሕፈ) ከምኡ ውን ኢሳይያስ 53 (ቅድሚ ልደተ ክርስቶስ ብሸውዓተ ሚእቲ ዓመት እተጻሕፈ)፡ ብዛዕባ የሱስ ካብ ዝተነግሩ ትንቢታት ብሉይ ኪዳን እቶም ኣዝዮም ፍሉጣት እዮም። ብዘይካ እዚ እም፡ ካልኣት ብዙሓት ጥቕስታት መጽሐፍ ቅዱስ ብዛዕባ እቲ ንኣጢኣት ወዲ ሰብ ካሕሳ ዝኾነ ሞት ክርስቶስ ይንበዩ፤ ኩሎም ድማ ልክዕ ከምቲ ዝተባህሎ ተፈጺሞም እዮም።

(ሀ) ንየሱስ ብሰላሳ ቅርሺ ብሩር ኣሕሊፍካ ምሃብ

ዘካርያስ 11:12

“እነ ድማ “ባህ እንተይሉኩም ዓስበይ ሃቡኒ፤ ደስ እንተ ዘይሉኩም ድማ ሕደግዎ” በልኩም። ንሳቶም ከዓ ዓስበይ ሰላሳ ቅርሺ ብሩር መዘኑ።”

ፍጻሙ፡-

ማቴዎስ 26:14-15 (ኣብቲ ጥቕሲ 15 ተወሳኺ ሓሳብ ስለዘለኖ)

ሸዑ እቲ ይሁዳ ኣስቆሮታዊ ዝተብሃለ ሓደ ኻብኣቶም ዓሰርተ ኸልተ፡ ናብ ሊቃነ ካህናት ከይዱ፡ ኣነ ንኢየሱስ ኣሕሊፈ ኸህበኩምስ እንታይ ትህቡኒ?” በሎም። ንሳቶም ከዓ ሰላሳ ቅርሺ ሃብዎ።

(ለ) ግራት እቲ ሰራሕ መሬት (ሸሓኒ) ምዕዳግ

ዘካርያስ 11:13

“እግዚአብሔር ከዓ፡ ነቲ ዝገምገሙላይ ክቡር ዓስበይ “ኣብ ውሽጢ እቲ ቤተ መዛግብቲ ኣንብር” በለኒ። እነ ድማ ነቲ ሰላሳ ቅርሺ ብሩር ወሲደ፡ ኣብቲ ኣብ ቤት እግዚአብሔር ዘሎ ቤተ መዛግብቲ ኣንበርኩዎ።”

ፍጻሜ:-

ማቴዎስ 27:3-8

ሸው እቲ ዘትሐዞ ይሁዳ፡ ንኢየሱስ ከም ዝተፈርዶ ምስ ረአየ፡ ተናሲሑ “ንፁህ ሰብ ንሞት ኣሕሊፈ ብምሃብይ በዲለ” እናበለ፡ ነቲ ሰላሳ ቕርሺ ናብ ሊቃነ ካህናትን ሸማግሌታት ህዝብን መለሰ። ንሳቶም ግና “ንሕና እንታይ ገዲሱና፡ ባዕልኻ ትፈልጥ” በልዎ። ንሱ ኸዓ ነቲ ሰላሳ ቕርሺ፡ ኣብ ቤተ መቐደስ ደርቢይዎ ወፀ፤ ከይዱውን ተሓነቐ ሞተ። እቶም ሊቃነ ካህናት ግና፡ ነቲ ገንዘብ ወሲዶም “ዋጋ ደም ስለ ዝኾነ፡ ኣብ ሙዳየ ምፅዋት ክነእትዎ ኣይግባእን እዩ” በሉ። ተማኸሮም ከዓ ብእኡ፡ ንመቓብር ኣጋይሽ ዝኾነውን፡ ግራት ናይ ሰራሲ ኣቕሓ መሬት ዓደጉሉ። ስለዙይ እታ ግራት ክሳዕ ሎማ “ግራት ደም” ትብሃል ኣላ።

(ሐ) ንየሱስ ምላግጽን ምስቃልን

መዝሙር 22:16-18

“ብዙሓት ኣኸላባት ከቢቦምኒ እዮም እሞ፡ ማሕበር ክፉኣትውን ሓዙኒ፤ ኣእዳወይን ኣእጋሪይን ሸንከሩኒ። ከሎም ኣዕምታይ ተቐፀሩ፤ ንሳቶምውን ይጥምቱንን ይዕዘቡንን ኣለዉ። ክዳውንተይ ንባዕላቶም ተማቐልዎ፤ ንቐምሽይውን ዕፃ ተዋደቐሉ።”

ፍጻሜ:-

ማቴዎስ 27:39-42

እቶም ብጥቃኡ ዝሓልፉ ዝነበሩ ድማ ርእሶም እናነቐኑ፡ “እታ ንቤተ መቐደስ ኣፍሪስካ፡ ብሰለስተ መዓልቲ እትሃንፅ፡ እስኪ ንባዕልኻ ኣድሕን! ወዲ እማዚኣብሄር እንተ ደኣ ኩንካስ እስኪ ኻብ መስቀል ውረድ!” እናበሉ የላግፁሉ ነበሩ። ከምኡውን እቶም ሊቃነ ካህናት ምስ መምህራን ሕግን ሸማግሌታትን ኮይኖም፡- “ንኻልኣት ኣድሓኒ፤ ንባዕሉ ግና ኸድሕን ኣይኸእለን፤ ንሱ ንጉስ እስራኤል እንተ ደኣ ኸይኑስ፡ እስኪ ሕዚ ኻብ መስቀል ይውረድ፤ ንሕና ኸዓ ብእኡ ኸንኣምን።”

(መ) ነቦ “ንምንታይ ሓደግካኒ” ኢሉ ምሕታቱ

መዝሙር 22:1

ኣምላኽይ፡ ኣምላኽይ፡ ንምንታይ ሓደግካኒ? ንኣይ ካብ ምድሓን፡ ካብ ቃል ገዓሪይውን ርሑቕ ኢኻ።”

ፍጻሜ:-

ማቴዎስ 27:46

ብታሽዐይቲ ሰዓት ኣቢሉ ኢየሱስ “ኤሎሄ! ኤሎሄ! ላማ ሰበቅታኒ?” እናበለ ዓው ኢሉ ድምዒ ኣስምዐ፤ እዙይ ከዓ “ኣምላኽይ፡ ኣምላኽይ፡ ንምንታይ ሓደግካኒ?” ማለት እዩ።

(ረ) ኮምጣጣ ንኸሰቲ ምሃቦም

መዝሙር 69:21

ኣብ መብልዐይ ሓሞት ገበሩ፤ ንፅምኣይውን መፃፅ ኣስተዩኒ።

ፍጻሙ፡-

ዮሃንስ 19:28

ድሕሪዙይ ኢየሱስ፡ ከሉ ኸም ዝተፈፀመ ፈሊጡ፡ እቲ ቻል መፅሓፍ ምእንቲ ኸፍፀም “ፀማእኹ” በለ።

(ሰ) ወተሃደራት ንኸዳውንቱ ዕጭ ኣውዲቆም ምክፋሉም

መዝሙር 22:18

ክዳውንተይ ንባዕላቶም ተማቐልዎ፤ ንቐምሸይውን ዕፃ ተዋደቐሉ።

ፍጻሙ፡-

ዮሃንስ 19:23

እቶም ወታደራት ግና ንኢየሱስ ምስ ሰቐልዎ፡ ነቲ ኸዳውንቱ ወሲዶም፡ ንነፍሲ ወከፍ ሓድሓደ ምእንቲ ኸበፀሑም፡ ኣብ ኣርባዕተ መቐልዎ፤ ነቲ ቐሚሹውን ከምኡ። እቲ ቐሚሹ ግና፡ ካብ ላዕሊ ኸሳዕ ታሕቲ ኸለንትናኡ እሉም ነበረ እምበር፡ ስፋይ ኣይነበሮን።

(ሸ) ኣዕጽምቱ ከም ዘይተሰብረ

መዝሙር 34:20

እግዚአብሄር ንነፍሲ ባሮቱ ይቢዘው፤ ከሉም ብእኡ ዝእምኑ ኣይናስሑን።

ፍጻሙ፡-

ዮሃንስ 19:32-33

ሸዑ እቶም ወታደራት መፃፃም፡ ምሕኸልቲ እቲ ቐዳማይን፡ ናይቲ ምስኡ ዝተሰቐለ ኸልኣይን ሰበሩ። ናብ ኢየሱስ ምስ መፁ ግና፡ ድሮ ኸም ዝሞተ ሪኦም፡ ምሕኸልቱ ኣይሰበርዎን።

(ቀ) ብኸኣናት (ጭማራ) ምውጋኡ

ዘካርያስ 12:10

“ኣብ ልዕሊ ቤት ዳዊትን፡ ኣብ ልዕሊ ነበርቲ ኢየሩሳሌምን፡ መንፈስ ሞገስን ምህላላን ከፍስስ እዮ። ንሳቶም ድማ ንእኡ፡ ነቲ ዝወግኡዎ ኸጥምቱ እዮም፤ ከምቲ ንሓደ ውሉድካ እትበኸየሉ ኸበኸየሉ፡ ከምቲ ንበኸሪ ወድኻ መሪር ኣዘን እትሓዘነሉ ኣምሪሮም ክሓዘኑሉ እዮም።

ፍጻሜ:-

ዮሃንስ 19:34

ሓደ ኸብቶም ወታደራት ግና፥ ብኸኖት ጎድኑ(ለ) ወግኦ፤ ሸው ኸኸው ኸኣ ደምን ማይን ወፀ።

(በ) ምስ እኩያት ሙማቱ፥ ምስ ሃብታም ድማ ምቕባሩ

ኢሳይያስ 53:9

ገበን ዘይፈፀመ፥ተንኩልውን ኣብ ኣፉ ዘይተረኸበስ፥ኣማውታኡ ምስ ክፉኣት፥መቻብሩ ኸኣ ምስ ሃብታማት ኮነ።”

ፍጻሜ:-

ማቴዎስ 27:57-60

ምስ መሰየ ግና፥ ዮሴፍ ዝተብሃለ ሃብታም ሰብኣይ ካብ ኣርማትያስ መፀ። ንሱ ኸኣ ደቀ መዝሙር ኢየሱስ ነበረ።ናብ ኢላጦስ ቀሪቡ ድማ፥ ናይ ኢየሱስ ስታ ኸክህቦ ለመነ። ሸው ኢላጦስ ክህብዎ ኣዘዘ።ዮሴፍ ድማ ነቲ ናይ ኢየሱስ ስታ ወሲዱ፥ ብፅሑይ ዓዕዳ ሓሪ ገነዘ፤ኣብቲ ኣብ ከኸኸሒ ዘውቀሮ፥ ናይ ባዕሉ ሓድሽ መቻብርውን ቀበሮ፤ ሓደ ዓብዩ እምኒ ኣንከባሊሉ ድማ፥ ነቲ ኣፍ መቻብር ዓዕይዎ ኸደ።

2. የሱስ ባዕሉ ብዛዕባ ስቕለቱ መስኪሩ እዩ

“የሱስ እቲ ስቕለት (መስቀል) ይጽበዮ ከም ዘሎ ይፈልጥ ነይሩ እዩ፤ ስለዚ ድማ ንሰዓብቱ ኣዝዩ ኣቕዲሙ ኣዳልይዎም ነይሩ። ኣብ ማቴዎስ 16:21፤ 17:22፤ 26:1-2፤ ማርቆስ 8:31፤ 9:31፤ 10:32-34፤ ሉቃስ 9:22፤ ዮሃንስ 3:13-14 ከምኡውን ዮሃንስ 12:24, 32 ከም ዝተጠቐሰ፤ የሱስ መከራ ከም ዝቐበለ፤ ከም ዝስቀልን ካብ ምውታት ከም ዝትንስእን ብግልጺ ተዛሪቡ ኣሎ።”

3. በቲ ግዜ’ቲ ዝነበሩ ኣይሁድ ንስቕለት የሱስ መስኻኸር እዮም

እቶም ቐዳሞት ደቀ መዝሙር የሱስ፡ ኣብ መንጎ እቶም ንስቕለት የሱስ ብዓይኖም ዝረኣዩን ብዛዕባ ትንሳኤኡ ድማ ጽቡቕ ገይሮም ዝፈልጡን ኣይሁድ እዮም ዝሰብኩ ነይሮም። እቲ ኣዝዩ ዘገርም ነገር ግና፡ ሓደ እኳ ካብቶም ኣይሁድ “ሓሶት ትዛረቡ ኣለኹም” ኢሉ ዝኸሰሰም ኣይነበረን። ክርስቶስ ካብ ዝዓርግ ዓሰርተ መዓልቲ ጸኒሑ፡ ካብ ጎልጎታ ውሑድ ሜትሮታት ጥራይ ኣብ ዝርሕቕ ቦታ፡ እቲ ቀንዲ ናይ ዓይኒ ምስክር ዝነበረ ሃዋርያ ጴጥሮስ ነቶም ኣይሁድ ሰማዕቱ ከምዚ በሎም፡- “ነዚ ብመደብን ብፍልጠትን ኣምላኽ ኣሕሊፉ እተዋህበ (የሱስ)፡ ንስኻትኩም ብኢድ ዓመጸኛታት ሰቕልኩም ቐተልኩም” (ግብሪ ሃዋርያት 2:23)። ኣብ ካልእ ተመሳሳሊ ኣጋጣሚ ድማ፡ “ንስኻትኩም ነቲ ቅዱስን ጻድቕን ክሓድኩም... ነቲ ጎይታ ህይወት ድማ ቀተልኩምዎ፤ ኣምላኽ ግና ካብ ምውታት ኣተንስኦ፡ ንሕና ድማ ነዚ መስኻኸር ኢና” (ግብሪ ሃዋርያት 3:14, 15) ኢሉ ኣወጀ።

እዚ ክስታት እዚ መሰረት ዘይብሉ (ወይ ሓሶት) ነይሩ እንተ ዝኸውን፡ እቶም ኣይሁድ ምክሓድም ነይሮም፤ እቶም ደቀ መዝሙርቲ ድማ ንሓሶት ንምድጋፍ ህይወቶም ኣሕለፎም ኣይምሃቡን ነይሮም። ከምቲ ዝነበሮ ግና፡ እቶም መራሕቲ ኣይሁድ ነቲ ዝቐረበሎም ክሲ ንምፍሻል (ንምብዳህ) ዝገበርዎ ዝኾነ ፈተነ ኣይነበረን። ንሳቶም ንደቀ መዝሙርቲ ስቕ ክብሉ ጥራይ እዮም ኣዚዘምዎም (ግብሪ 4:18, 5:28, 40)፤ እቶም ደቀ መዝሙርቲ ግዲ ምስ ዘይገበሩሎም ግና፡ ፍረ ዘይብሉ ናይ ስደት ወፈራ ጀመሩ (ግብሪ 7:59, 8:4)

4. ተፈጥሮ ንስቕለት መስከረ

የሱስ ምስ ሞተ፡ ጸሓይ ንሰለስተ ሰዓት ጸለመት። መጋረጃ ቤተ መቅደስ ድማ ካብ ላዕሊ ክሳብ ታሕቲ ኣብ ክልተ ተቐደደ። ምድሪ ተናወጸት፡ መቓብራት ድማ ተኸፍቱ።

ማቴዎስ 27:50-54

የሱስ እንደገና ብዓቢ ድምጺ ጨደረ፡ ነፍሱ ድማ ሃበ ። እንሆ ድማ፡ መጋረጃ ቤተ መቅደስ ካብ ላዕሊ ክሳብ ታሕቲ ኣብ ክልተ ተቐደደ፤ ምድሪ ተናወጸት፡ ኣኸውሕ ተሰንጠቐ፡ መቓብራት ድማ ተኸፍቱ። ብዙሓት ፊሳታት እቶም ደቂቆም ዝነበሩ ቅዱሳን ድማ ተንሰኡ። ድሕሪ ትንሳኤ የሱስ ድማ ካብ መቓብሮም ወጺኦም ናብታ ቅድስቲ ከተማ ኣተዉ። ንብዙሓት ድማ ተራእዩ። እቲ ሓለቓ ሚኦቲን እቶም ምስኡ ሽይዮም ንየሱስ ይሕልዉ ዝነበሩን ድማ፡ ነቲ ምንዋጽ ምድርን እቲ ዝኾነ ነገራትን ምስ ረኣዩ፡ ኣዝዮም ፈርሁ።

5. ቀዳሞት ትምህርቲ እምነት (Catechisms) ንስቕለት ይምስክሩ

እቲ ብሃዋርያ ጳውሎስ እተጻሕፈ፡ እቲ ቀዳማይ ዝፍለጥ ናይ ክርስትና መሰረታዊ ትምህርቲ (Catechism) ከምዚ ይብል፡- ሕዚ ኸኣ ኣሕዋተይ፡ ነቲ ኣነ ዝሰበኸኩልኩም ወንጌል፡ ከዘክረኩም እደሊ ኣለኹ። ንሱ ድማ እቲ ዝተቐበልኩምዎን፡ ብእኡ ድማ ፀኒዕኹም እትነብሩ ዘለኹምን እዩ። ነቲ ኣነ ዝሰበኸኩልኩም ቃል፡ ኣፅኒዕኹም ሓዘኩምዎ እንተ ሃሊኹምስ፡ ብእኡ ድሒንኩም ኢኹም፤ እንተ ዘይኮነ ግና፡ እምነትኩም ከንቱ እዩ። ነቲ ኣነ ዝተቐበልኩዎ፡ ቅድሚ ኹሉ ኣመሓላሊፊልኩም እየ፤ ከምቲ ቅዱሳት መጻሕፍቲ ዝብልዎ፡- “ክርስቶስ ምእንቲ ሓጢአትና ሞተ፤ ተቐበረውን” ኸምቲ ቅዱሳት መጻሕፍቲ ዝብልዎ ኸኣ “ብሳልሳይ መዓልቲ ተስእ”

6. ስርዓታት ቤተ-ክርስትያን ንስቕለት ይምስክሩ

እታ ቀዳመይቲ ቤተ ክርስቲያን ክልተ ስርዓታት ትፍጽም ነበረት፤ ንሳቶም ድማ ጥምቀትን ቅዱስ ቍርባንን እዮም። ጥምቀት “ምስ የሱስ ምቕባር” ማለት እዩ። መጽሓፍ ቅዱስ ከምዚ ይብል፡- “ወይስ እቶም ብክርስቶስ የሱስ እተጠመቑና ኹላትና፡ ብሞቱ ከም እተጠመቑናዶ ኣይትፈልጡን ኢኹም? እምብኣርከስ ከምቲ ክርስቶስ ብኸብሪ ኣቦኡ ካብ ምውታት ዝተንሰኦ፡ ከምኡ ድማ ንሕና ብሓድሽ ህይወት ምእንቲ ክንመላለስ፡ ብጥምቀት ናብ ሞት ምስኡ ተቐበርና፡ ምስኡ ብሞቱ ሓዶ ካብ ኩንና፡ ብትንሳኤኡ ድማ ርግጽ ሓዶ ምስኡ ክንከውን ኢና” (ሮሜ 6:3-5)።

ቅዱስ ቍርባን ድማ፡ የሱስ ባዕሉ ዝጀመሮ፡ ነቲ ስቕለት ቀጻሊ መዘከርታን መግለጽን እዩ፡- “እናበልዎ ኸለዉ፡ የሱስ እንጌራ ኣልዓለ፡ ኣመስጊኑ ድማ ቁረሶ፡ ንደቀ መዛሙርቱውን ሂቡ፡ ‘እዚ ስጋይ እዩ ኣሞ፡ ውሳዱ ብልዑ’ በለ። ጽዋእ ድማ ኣልዓለ፡ ኣመስጊኑውን ሃበም፡ ከምዚ እናበለ ድማ፡ ‘ካብዚ ኹላትኩም ስተዩ። እዚ ምእንቲ ብዙሓት ንሕድገት ሓጢአት ዝፈሰስ ናይ ኪዳን ደመይ እዩ” (ማቴዎስ 26:26-28)።

7. ምሕዋይ እዝነ ማልኮስ ንሰባላት ይምስከር

የሱስ ከተሓዘ ከሎ፡ ስምኡን ጴጥሮስ ሰይፊ ሓዙ ነበረ። ንጐይታኡ ከከላኸለሉ ስለ ዝደለየ፡ ሰይፍ መሊሑ ንማልኮስ እተባህለ ግዙእ ሊቀ ኸህናት ወቕዑ የማነይቲ እዝኑ ቁረጻ። የሱስ ድማ ንጴጥሮስ፡ “ሰይፍኻ ናብ ቤታ (ቤት ሰይፊ) መልሳ፤ እቲ ኣቦይ ዝሃበኒ ጽዋእዶ ክሰትዮ ኣይግባኣንን እዩ?” ኢሉ ኣዘዞ (ዮሃንስ 18:10-11)። የሱስ ድማ ነታ እዝኒ ማልኮስ ተንኪዩ ኣሕወዮ (ሉቃስ 22:51)።

ካብ የሱስ ወጻኢ እሞ መን እዩ ነታ እተቈርጸት እዝኒ ከሕውያ ዝኸእል! እቲ ዝተታሕዘ ሱብ እቲ "ሻቢህ" (Shabih)፡ ማለት እቲ ንየሱስ ዝመስል ጥራይ ዝነበረ እንተ ዝኸውን ነይሩ፡ ከምዚ ዝበለ ተኣምር ፈጸሙ ክገብር ኣይምኸኣለን።

8. እቶም ኣብ ልዕሊ መስቀል ዝተዛረቡም ሸውዓተ ቃላት ንሰባላት ይምስከሩ

ወንጌላት፡ የሱስ ኣብ መስቀል ከሎ ዝተዛረቡም ሸውዓተ ቃላት መዝጊቦም ኣለዉ። ብተመሳሳሊ ድማ፡ እቲ "ሻቢህ" (Shabih - እቲ ንየሱስ ዝመስል ሱብ) ኣብ ከቢድ ስቓይ ሞት እናተሳቐየ ከሎ፡ ከምዚ ዝበሉ ቃላት ክዛረቡ ፈጸሙ ኣይምኸኣለን። እቶም ቃላት ከምዚ ዝስዕቡ እዮም፡-

- **ቀዳማይ ቃል፡-** የሱስ፡ “ኣቦይ፡ ዝገብርዎ ኣይፈልጡን እዮም እም፡ ይቕረ በለሎም” በለ (ሉቃስ 23:34)።
- **ካልኣይ ቃል፡-** እቲ እተነሱሐ ሰራቕ፡ “የሱስ፡ ብመንግስትኻ ክትመጽእ ከለኻ፡ ዘክረኒ” ምስ በሎ፤ የሱስ ድማ፡ “ብሓቂ እብለካ ኣለኹ፡ ሎሚ ምሳይ ኣብ ገነት ክትከውን ኢኻ” ኢሉ መለሰሉ (ሉቃስ 23:42,43)።
- **ሳልሳይ ቃል፡-** የሱስ ነዲኡ ኣብ ጥቓ መስቀል ቆይማ ምስ ረኣዩ፡ ነቲ ዘፍቅር ወደ መዝሙር (ዮሃንስ) ድማ ኣብ ጥቓ ቆይሙ ምስ ረኣዮ፡ ነዲኡ፡ “ኣቲ ሰበይቲ፡ እንሆ ወድኺ” በላ። ነቲ ወደ መዝሙር ድማ፡ “እንሃ ኣዴኻ” በሎ (ዮሃንስ 19:26,27)።
- **ራብዓይ ቃል፡-** ከባቢ ታሽዓይ ሰዓት (ሰዓት ሰለስተ ድሕሪ ቀትሪ) የሱስ ብዓቢ ድምጺ፡ “ኤሎሄ፡ ኤሎሄ፡ ላማ ሰበቅታኒ?” ኢሉ ጨደረ። ትርጉሙ ድማ፡ “ኣምላኸይ፡ ኣምላኸይ፡ ንምንታይ ሓደግካኒ?” ማለት እዩ (ማቴዎስ 27:46)።
- **ሓምሻይ ቃል፡-** የሱስ ከሉ ከም እተፈጸመ ፈሊጡ፡ እቲ ጽሑፍ ምእንቲ ክፍጸም፡ “ጸማኹ” በለ (ዮሃንስ 19:28)።
- **ሻድሻይ ቃል፡-** የሱስ ነቲ መስተ ምስ ሰተየ፡ “ተፈጸመ!” በለ። ነዚ ምስ በለ ድማ ርእሱ ኣድኒኑ ነፍሱ ሃበ (ዮሃንስ 19:30)።
- **ሻውዓይ ቃል፡-** የሱስ ብዓቢ ድምጺ፡ “ኣቦይ፡ ንነፍሲይ (መንፈሲይ) ኣብ ኢድካ ኣማዕቕባ ኣለኹ” ኢሉ ጨደረ። ነዚ ምስ በለ ድማ ትንፋሱ ወጸት (ሞተ) (ሉቃስ 23:46)።

እዚ ትኹረት ከግበረሉ ይግባእ፤ ድንግል ማርያምን ወደ መዝሙር የሃንሰን አብቲ ትሕቲ እግሪ መስቀል ቆይሞም ስለ ዝነበሩ፡ ንየሱስ ብኻልእ ሰብ ከገግትዎ ከቶ ኣይኸእሉን እዮም። ድምጺ ወዳ ንምልላይ ቀዳመይቲ ኣደ እያ፤ ካልኣይ ድማእቲ ዝቐረበ ዓርኪ እዩ።

9. እቲ ባዶ ዝተረኸበ መቓብርን ትንሳኤን ንስቕለት ይምስኩሩ

ሙስሊማትን ክርስትያንን ሓደ ሰብ ከም እተሰቐለ ይሰማምዑ እዮም፤ ንመንነት እቲ እተሰቐለ ሰብ ብዝምልከት ግና ኣይሰማምዑን እዮም። ይኹን እምበር፡ ሙስሊማት ነቲ ብሳልሳይቲ መዓልቲ መቓብር እቲ እተሰቐለ ሰብ ባዶ ኸይኑ ዝተረኸበሉ ሓቂ ሙብርሂ ክህበሉ ይግባእ። ክርስትያን ጎይታኦም ከም ዝተንስእ ይፈልጡ እዮም። እቶም ኣብ ክንዲ ክርስቶስ ሓደ ተራ ሰብ እዩ ኣብ መቓብር ተነቢሩ ኢሎም ዝአምኑ ሙስሊማት ግና፡ እቲ ሬሳ ከመይ ኢሉ ከም ዝጠፍአ ንምግላጽ ዝያዳ ይጽገሙ።

ኣብ መዓልቲ ጳንጠቆስጤ (በዓል ሓምሳ)፡ ሃዋርያ ጴጥሮስ ብዛዕባ ህይወት የሱስ ኣብ ምድሪ ዝገልጽ ቀዳማይ ስብከቱ ሃበ (ግብሪ ሃዋርያት 2:14-36 ርአ)። ንሱ ከምዚ በለ፡- “የሱስ ናዝራዊ፡ ከምቲ ባዕልኹም እትፈልጥዎ፡ ኣምላኽ ብእኡ ገይሩ ኣብ ማእከልኩም ብዝገበር ተአምራትን ድንቅታትን ምልክታትን፡ ካብ ኣምላኽ ንዓኻትኩም እተመስከረሉ ሰብ እዩ። እዚ ሰብ እዚ በቲ ውሱን ምኽሪ ኣምላኽን ቅድመ-ፍልጠቱን ኣሕሊፉ ተሞህቢ፤ ንስኻትኩም ድማ (ኣይሁድ) ብኢድ ዓመጸኛታት ሰቕልኩም ቀተልኩምዎ።” ጴጥሮስ ንህይወትን ንሞትን የሱስ ሓሓደ ጥቕሲ ምስ ሃበ፡ ቀጺሉ ድማ ንትሽዓተ ጥቕሰታት ብዛዕባ እቲ ትንሳኤ ገለጸ፡-

ግብሪ ሃዋርያት 2:24-32

ሞት ሓዙ ኸፅንዖ ስለ ዘይከአለ ኸኣ፡ እግዚአብሄር መእሰሪ ሞት ፈቲሑ ኣተሰኦ። ዳዊትውን ብዛዕባኡ ኸምዙይ ይብል፡- “እግዚአብሄር ኰልኻዕ ኣብ ቅድመይ እሪኦ፤ ንሱ ብየማነይ ስለ ዘሎ ኸኣ ኣይናወፀን እየ፤ ስለዙይ ልበይ ተሓጎስ፤ ልሳነይ ከዓ ዕልል በለት፤ ስጋይውን ብተስፋ ኸነበር እዩ። ንነፍሰይ ኣብ ሲኦል ኣይትሓድጋን ኢኻ፤ ንቕዱስካ ድማ፡ ኣብ መቓብር ክብስብስ ኣይትገድፎን ኢኻ። ንስኻ መንገዲ ህይወት ኣፍለጥካ፤ ምሳይ ብምህላውካ ድማ፡ ብታሕጓስ ክተፀግበኒ ኢኻ።” “ኣቱም ኣሕዋትና፡ እቲ ርእሲ ኣበታት ዝኸነ ዳዊት፡ ከም ዝሞተን ከም ዝተቐበረን፡ መቓብሩ ኸኣ ኸሳዕ ሎሚ ኣባና ኸም ዘሎን፡ ኣረጋጊፀ እነግረኩም ኣለኹ። ንሱ ነቢይ ስለ ዝነበረ፡ እግዚአብሄር ሓደ ኻብ ፍረ ኸርሱ ኣብ ዙፋኑ ኸቐምጥ፡ ማሕላ ኸም ዝመሓለሉ ይፈልጥ ነበረ። ኣብቲ ስብከቱ ቀጺሉ፡ ጴጥሮስ እቲ ዝተንስእ ክርስቶስ ከመይ ኢሉ ናብ ሰማይ ከም ዝዓረገ ከምዚ ኢሉ ገለጸ፡- ነፍሱ ኣብ ሲኦል ከም ዘይትተርፍ፡ ስጋኡውን ምብስባስ ከም ዘይርኢ፡ ኣቐዲሙ ፈሊጡ፡ ብዛዕባ ትንሳኤ ክርስቶስ ተዛረበ። እግዚአብሄር ነዝ ኢየሱስ፡ ኣተሲእዎ እዩ፤ ንሕና ኸኣትና ኸኣ፡ ናይዝ ነገር እዙይ መስኻኸር ኢና።

ግብሪ ሃዋርያት 2:33-36

ሕዚ ድማ ኣብ የማን እግዚአብሄር ብኸብሪ ምስ ተቐመጠ፡ ተስፋ መንፈስ ቅዱስውን፡ ካብ ኣብ ምስ ተቐበለ፡ ነዝ ንስኻትኩም እትሪእዎን እትሰምዎዎን ዘለኹም፡ ንሱ ኣፍሰሶ። ዳዊት ባዕሉ ደኣ ጎይታ ንጎይታይ፡ ንፀላእትኻ መርገዒ እግርኻ ኸሳዕ ዝገብርም፡ ኣብ የማነይ ተቐመጥ፡ በሎ፤ ይብል እምበር፡ ንሱስ ናብ ሰማይ ኣይዓረገን።

እምበአርከስ፡ ነዝ ንሰኻትኩም ዝሰቐልኩምዎ ኢየሱስ፡ እግዚአብሔር ንእኡ ጐይታን መሲሕን ከም ዝገበሮ፡ ኮሉ ቤት እስራኤል ብርግፅ ይፍለጥ።”

እቶም ሰማዕቲ ቦቲ ዝሰምዕዎ ኣዝዮም ተተንከፉ። ኮሎም ነቲ ስቕለት ብዓይኖም ስለ ዝረአዩ፡ ብዛዕባ ትንሳኤን ዕርገትን ድማ ይፈልጡ ስለ ዝነበሩ፡ ንጴጥሮስን ዝተኻተዎ ወይ ዝተቐወመ ሓደ እኳ ኣይነበረን። ስለዚ ከምዚ ዝስዕብ ንረከብ፡- “ነዚ ምስ ሰምዑ ልቦም ተወግኢ፤ ንጴጥሮስን ነቶም ካልኣት ሃዋርያትን ድማ፡ ‘ኣቶም ኣሕዋትና፡ እንታይ ክንገብር ይግብአና?’ በልዎም። ጴጥሮስ ድማ፡ ‘ተነሲሑ፡ ነፍሲ ወከፍኩም ድማ ንሕድገት ሓጢአትኩም ብስም የሱስ ክርስቶስ ተጠመቑ፤ ህያብ መንፈስ ቅዱስ ድማ ክትቅበሉ ኢኹም። እቲ ተስፋ ንዓኻትኩምን ንደቅኹምን ነቶም ጐይታ ኣምላኽና ዝጽውዮም ኮሎም ኣብ ርሑቕ ዘለዉን እዩ’ በሎም።... ነቲ ቃሉ እተቐበሉ ተጠመቑ፤ ቦታ መዓልቲ እቲኣ ድማ ሰለስተ ሺሕ ዝኣኹሉ ሰባት ተወሰኹ” (ግብሪ ሃዋርያት 2:37-41)። ሃዋርያ ዳውሎስ ከምዚ ይብል፡-

1 ቁረንቶስ 15:14, 15

“ክርስቶስ ካብ ምውታት እንተ ዘይተንሲኡ፡ ስብከትና ከንቱ እዩ፡ እምነትኩም እውን ከንቱ እዩ። ኣምላኽ ንክርስቶስ ከም ዘተንሲኡ ስለ ዝመስከርና ድማ፡ ሓሰውቲ መሰኻኽር ኣምላኽ ኩን ንርከብ ኣለና።”

ትንሳኤ፡ እቲ እተሰቐለ ክርስቶስ ህያው ምዃኑ የረጋግጽ እዩ። የሱስ ምስ ተንሲኡ፡ ንደቀ መዛሙርቱን ንኣማኢት እሙናት ሰዓብቱን ብምግላጽ፡ ብሓቂ ከም ዝተሰቐለን ካብ ምውታት ከም ዝተንሲኡን ኣረጋገጸሎም። ሃዋርያ ዳውሎስ ከምዚ ኢሉ ይምስክር፡-

1 ቁረንቶስ 15:3-8

ነቲ ኣነ ዝተቐበልከዎ፡ ቅድሚኒ ኹሉ ኣመሓላሊፊልኩም እየ፤ ከምቲ ቕዱሳት መጻሕፍቲ ዝብልዎ፡- “ክርስቶስ ምእንቲ ሓጢአትና ሞተ፤ ተቐብረውን” ኸምቲ ቕዱሳት መጻሕፍቲ ዝብልዎ ኸዓ “ብሳልሳይ መዓልቲ ተሰኦ” ንጴጥሮስ ተርአዮ፤ ደሓርውን ነቶም ዓሰርተ ኸልተ(ሀ) ተርአዮም። ብድሕሪኡ፡ ካብ ሓሙሽተ ሚእቲ ንዝበዘሑ ኣሕዋት፡ ብሓደ ጊዜ ተርአዮ፤ ካብኣቶም እቶም ዝበዘሑ ኸሳዕ ሎሚ ኣለዉ፤ ገሊኣቶም ግና ደቂሶም እዮም። ብድሕሪኡ ንያእቆብ፡ ብድሕሪኡ ኸዓ ንኹላቶም ሃዋርያት ተርአዮ። ድሕሪ ኹላቶም ድማ፡ ብዘይ መዓልቱ ዝተወለደ ንዝመስል ንኣይ ተርአዮ።

ምናልባት ካብቲ ንትንሳኤ የሱስ ዝተዋህበ ግብረ-መልሲ እቲ ኣዘዩ ዝገርም፡ ካብቲ ወደ መዝሙር የሱስ ዝነበረ ቶማስ ዝመጸ እዩ። ንሱ ቅድሚ ምእማኑ መርትዖ ካብ ዝደልዩ ሰባት ሓደ ነበረ። እቶም ካልኣት ደቀ መዛሙርቲ፡ “ንጐይታ ርኢናዮ!” በልዎ። ንሱ ግና፡ “ኣብ ኣእዳዉ ምልክት መስማር እንተ ዘይሪኡ፡ ኣጸብዕተይ ድማ ኣብቲ መስማር ዝነበሮ እንተ ዘየእተኹ፡ ኢደይውን ኣብ ጐድኑ እንተ ዘየእተኹስ፡ ከቶ ኣይኣምንን እዩ” ኢሉ መለሰሎም።

ድሕሪ ሰሙን (ድሕሪ ሾሞንተ መዓልቲ)፡ እቶም ደቀ መዛሙርቲ እንደገና ኣብ ቤት ነበሩ፡ ቶማስ ድማ ምስኡም ነበረ። መዓጹ ተዓጽዮ እናሃለወ፡ የሱስ መጻኢ ኣብ ማእከሎም ደው በለ እሞ፡ “ሰላም ንዓኻትኩም ይኹን!” በሎም። ሽዑ ንቶማስ፡ “ኣጸብዕካ ናብዚ ኣምጽእ እሞ ኣእዳወይ ርኢ፤ ኢድካ ድማ ኣምጽእ እሞ ኣብ ጐድኒይ ኣእትዎ። እምን

እምበር ዘይአማኒ ኣይትኹን” በሎ። ቶማስ ድማ፡ “ግዴታይን ኣምላኸይን!” ኢሉ መለሰሉ። የሱስ ድማ፡ “ስለ ዝርአኻይ ኣሚንካ? ከይረኣዩ ዝኣምኑ ግና ብጹኡን እዮም” በሎ (ዮሃንስ 20:24-29)።
ነቲ ካልኣይ ክፋሉ (ሕክምናዊ መርትዖታት)፡ ንኤርትራውያን ተዛረብቲ ትግርኛ ብዝጥዕም፡ ንጹርን ትኽክለኛን ብዝኾነ ኣጻሓሕፋ ከምዚ ሰዒቡ ተርጉሜዮ ኣለኹ፡-

II. ሕክምናዊ መርትዖታት ስቕለት

እቲ ኣብ ልዕሊ የሱስ ዝወረደ መጉዳእቲ መጠንን ዓይነትን፡ ብሓቂ ከም ዝሞተ ዘረጋግጽ እዩ። ንሱ ተቐጥቂጡን ተገርፊፉን ነበረ። ናብ ጎልጎታ ክድይብ ከሎ ድማ፡ በቲ ተሰኪምዎ ዝነበረ ከቢድ መስቀል ደቪ.ሙ ወደቆ። እቲ ስቕለት ባዕሉ ኣዝዩ ስቓይን ድኻምን ዝመልእ ነበረ። ኣእዳውን ኣእጋሩን ርእሱን እናደመዮ፡ ንኣስታት ትሽዓተ ሰዓታት ኣብ መስቀል ተሰቐሉ ጸንሐ። ሓደ ወተሃደር ጉድኑ ብጭማራ ወግኦ፤ እቲ ካብኡ ዝወጸ ደምን ማይን ድማ ድሮ ሙማቱ ዘርኢ መርትዖ ነበረ (ዮሃንስ 19:34)።

ብዙሓት ፍሉጣት ሓካይም፡ ክርስቶስ ኣብ መስቀል ከም ዝሞተ ዘረጋግጹ መጻሕፍቲ ጽሑፎም እዮም። ኣብቲ "ጀርናል ኦፍ ዘ ኣሜሪካን ሜዲካል ኣሶሴሽን" (Journal of the American Medical Association) ዝተባህለ መጽሔት ሕክምና፡ ከምዚ ዝሰዕብ መደምደምታ ተሞሂቡ ኣሎ፡-

“እቲ ታሪኻውን ሕክምናውን መርትዖታት ብንጹር ከም ዘርእዮ፡ የሱስ እቲ ኣብ ጉድኑ ዝተወግኦ መውጋእቲ ቅድሚ ምውራዱ ኣቐዲሙ ሞይቱ ከም ዝነበረ መረጋገጹ እዩ። እቲ ኣብ መንጎ የማነይቲ ጎድኑ ዝተወግኦ ጭማራ፡ ንየማነይቲ ሳንቡኡ ጥራይ ዘይኮነስ፡ ነቲ ኮረጅ ልብን (pericardium) ንልቡን እውን ከም ዝወግኦ ይእመን፤ እዚ ድማ ሙማቱ ዘረጋግጽ እዩ። ስለዚ፡ ‘የሱስ ኣብ መስቀል ኣይሞተን’ ዝብሉ ትርጉማት ምስቲ ዘመናዊ ናይ ሕክምና ፍልጠት ዝጋጨዉ እዮም።”

III. ስነ-ልቦናዊ (ወይ ስነ-ኣእምሮኣዊ) መርትዖ ስቕለት

ሓደ ጉጅለ፡ (1) እቲ ፍጻሜ ብሓቂ እንተ ዘይተፈጸመ፡ ከምኡ’ውን (2) እቲ ፍጻሜ ናብ ሓደ ጠቓምን ጽቡቕን ነገር እንተ ዘየምራሐ፡ ነቲ ዘሕፍር ሞት መራሒኡ ብክብሪ ኣይምገለጸን ነይሩ። ቅዱስ ጳውሎስ ብመስቀል ክርስቶስ ከም ዝምካሕ (ዝሕበን) ይዛረብ (ገላትያ 6:14)። ክርስትያናት እውን ነዚ መጋበሪ ሞት ዝነበረ መስቀል ምልክት እምነቶም ገይሮምዎ እዮም። ኣብ ከሳዶም የንጠልጥልዎ፡ ኣብ ቅልጽሞም ይነቅስዎ (ይቀርጸዎ)፡ ኣብ ኣብያተ ክርስቲያናቶም ድማ ልዕል ኣቢሎም ይሰቕሉዎ። መስቀል፡ ሓደ ግዜ ምንጨ ሕፍረት ዝነበረ፡ ሕጂ ግና ምንጨ ሓገራትን ሓበንን ኮነ።

ንኣብነት፡- ሓደ ጨካን መለኸቲ (ዲክታቶር) ንሓንቲ ጎረቤት ሃገር ወሪሩ ንዜጋታታ የሳቕዮም ኣሎ ንበል። ሓደ እሙን ሃገራዊ (ጅግና) ንደቂ ሃገሩ ኣተሓባቢሩ ኣንጻር እቲ ገዛኢ ምስ ኣለዓዓለ፡ እቲ መለኸቲ ሒዙ ብገመድ ሓኒቐ ቀተሎ። እዚ ፍጻሜ እዚ ንሰዓብቱ ኣዝዩ ስለ ዘቐጠዎም፡ ተላዒሎም ነቲ ጨቋኒ ሰገጉም። እታ ሃገር ድማ ሓራ ወጸት።

እቶም ዜጋታት ንክብሪ እቲ መራሒአም ዝኸፈሎ ዓቢ መስዋእቲ፡ ስም ሃገሮም “ሃገር እቲ እተሓንቀ” (The Country of the Hanged) ኢሎም ስመይዋ፤ ኣብ ባንዴራኦም ድማ ስእሊ “ገመድ መሕነቕ” (noose) ዝበሩ።

እቲ ኣብ ክርስትና ዝኾነ ነገር ልክዕ ከምዚ እዩ። ናይ ክርስትያናት መሰረታዊ መልእኸቲ “የሱስን እቲ እተሰቐለ ክርስቶስን” እዩ (1 ቁረንቶስ 2:2)። ንሳቶም ንመስቀል ከም ምልክቶም ወሲዶምዎ ኣለዉ። ሞት መራሒአም ድማ ናይ ሓቂ ታሪኻዊ ፍጻሜ ኮይኑ ምንጪ እቲ መወዳድርቲ ዘይብሉ በረኸት ምዃኑ ፍጹም ኣይጠራጠሩን እዮም።

IV. ዘይክርስትያናዊ መርትዖታት ስቕለት

ብዙሓት ኣረማውያን (Pagan) ታሪኽ ጸሓፍቲ፡ እቲ ስቕለት ብሓቂ ዝተፈጸመ ታሪኻዊ ፍጻሜ ምዃኑ ይምስክሩ እዮም። ንኣብነት፡-

- **ኮርኔልዮስ ታሲተስ (Cornelius Tacitus) (55-120 ዓ.ም)**፡- ታሲተስ ብቕንዕናኡን ብሕያውነቱን ፍሉጥ ዝነበረ እዩ፤ ሓድሓደ ግዜ ድማ እቲ ዝዓበዩ ታሪኽ ጸሓፊ ጥንታዊት ሮማ ተባሂሉ ይጽዋዕ። እቶም ኣዝዮም ዝፍለጡ ስርሕቱ "ዘ ኣናልስ" (The Annals) ከምኡ'ውን "ዘ ሂስቶሪስ" (The Histories) እዮም። ታሲተስ ብዛዕባ ክርስቶስን ክርስትያናትን ዘለዎ ሓበሬታ፡ ከም ገዛኢ ንእሽቶ እስያ (Asia Minor) መጠን፡ ይዝረኽቦም ካብ ዝነበሩ ወግዓውያን ሰነዳት ዝረኽቡ ክኸውን ይኸእል እዩ። ብዛዕባኦም ሰለስተ ግዜ ጠቓሚ ኣሎ። እቲ ኣዝዩ ኣገዳሲ ኣብ መጽሓፍ "ኣናልስ" ዝርከብ ኮይኑ ከምዚ ይብል፡-
 “ኔሮ ሮሜ ከም ዘቃጸለ ዝውረ ዝነበረ ወረ ንምጥፋእ፡ ነቲ ዝበን ኣብ ልዕሊ ካልኣት ኣላገቦ፤ ነቶም ብጽዮፍ ግብርታቶም ብህዝቢ ዝጽልኡ ዝነበሩ ‘ክርስትያናት’ ዝበሃሉ ሰባት ድማ ብኣዝዩ ከቢድ ስቓይ ቀጽዖም። ክርስቶስ (ክርስትና ዝብል ስም ካብኡ ዝመጸ) ብዘመን ንጉስ ጢባርዮስ፡ ብኢድ ሓደ ካብቶም ሹማምንትና ዝነበረ ጳንጥዮስ ጲላጦስ፡ ዝለዓለ መቐጻዕቲ [ሞት] ተቐበለ። እቲ ንግዚኡ ተዓጊቱ ዝነበረ ጐዳኢ ዝኾነ ጽውጽዋይ (superstition) ድማ፡ ኣብቲ መበገሲ ኩሉ እከይ ዝኾነ ይሁዳ ጥራይ ዘይኮነስ፡ ክሳብ እቲ ኹሉ ዘፈንፍንን ዘሕፍርን ነገራት ዓለም ዝእከበሉ ሮሜ እኳ ከይተረፈ ዳግማይ ተዘርግሐ።”

ታሲተስ “ጐዳኢ ዝኾነ ጽውጽዋይ” (mischievous superstition) ኢሉ ዝጸውዖ፡ ብዘይ ጥርጣረ ነቲ ብዛዕባ ትንሳኤ ዝነበረ እምነት የመልከት ነበረ።

- **ታሉስ (Thallus - ከባቢ 52 ዓ.ም)**፡- ከም ታሲተስ፡ ታሉስ እውን መዋዕልቲ ናይቶም ቀዳሞት ክርስትያናት ነበረ። ሓደ ካብቶም ዓበይቲ ሮማውያን ጸሓፍቲ ታሪኽ ኮይኑ፡ ታሪኽ ምብራቕ ሜዲተራንያን ካብ ኩናት ትሮይ ጀሚሩ ክሳብ ዘመኑ መዝጊቡ እዩ። ሒደት ቁርጽራጽ ጽሑፋቱ ጥራይ እዩ ተሪፉ ዘሎ፤ ንሱ ድማ ኣብ ከም ጁልዮስ ኣፍሪካኒስ ዝእመሰሉ ካልኣት ጸሓፍቲ ተጠቒሱ ይርከብ። ብዛዕባ እቲ ኣብ ግዜ ስቕለት ንምድራ ዝሸፈነ ጸልማት ብምግላጽ፡ ጁልዮስ ኣብ 221 ዓ.ም. ከምዚ ኢሉ ጸሓፊ፡ “ታሉስ ኣብቲ ሳልሳይ መጽሓፍ ታሪኹ፡ ነዚ ጸልማት እዚ ብዘይጭብጥ መገዲ ከም ግርዶሽ ጸሓይ ገይሩ ይገልጹ።

ከምቲ ንዓይ ዝመስለኒ።” ጁልየስ ነዚ መብርሂ እዚ ነጻጎ፤ ምኽንያቱ ግርዶሽ ጸሓይ “ኣብ ግዜ ምሉእ ወርሒ ከኸውን ኣይኸእልን እዩ፤ የሱስ [እተሰቐለሉ] ግዜ ድማ ወርሒ ዝመልኣሉ ናይ ፋሲካ ግዜ ነበረ።” ነዚ ጸልማት እዚ ዝጠቐሰ ታሉስ ጥራይ ኣይኮነን። ካልኣት ብዙሓት ጥንታውያን ጸሓፍቲ እውን ገሊጾምዎ እዮም። ዲዮናስዮስ ዘኣርዮስፋሳስ፡ “ወይ ኣምላኽ ተፈጥሮ የስተንትን ኣሎ። ወይ ድማ ንኣደ ዝመውት ዘሎ ይሓዝን ኣሎ።” በለ። ኣብ ካልኣይ ክፍለ ዘመን፡ ፊሎፎን እቲ ተመራማሪ ከዋኸብቲ (ቆጻሪ ከዋኸብቲ)፡ “እቲ የሱስ ከስቀል ከሎ ዝኾነ ጸልማት፡ ቅድሚኡ ከምኡ ዓይነት ተራእዩ ኣይፈልጥን።” በለ። ዋላ ኢብን ካሲር እውን ኣብ መጽሓፉ ‘ኣል-ቢ-ዳያ ዋል-ኒሃያ’ ጠቐሰዎ ኣሎ። ኢብን ኣል-ኣሲር እውን ኣብ መጽሓፍ ‘ኣናልስ’፡ ብመሰረት ጸብጻብ ኣዘንተውትን ተርጓምትን መዝገብዎ ይርከብ።

- **ጆሴፊስ (Josephus)**፡- ሓደጅት ዓመታት ድሕሪ እቲ ስቕለት ዝተወልደ ኣይሁዳዊ ኮይኑ፤ ጆሴፊስ ብ66 ዓ.ም. ብዛዕባ ታሪኽ ህዝቡ ዕስራ ጥርሓት (volumes) ዘለዎ መጽሓፍ ጸሓፊ፤ ኣብኡ ድማ ብዛዕባ ስቕለት ክርስቶስ ዝርዝር መግለጺ ኣስፈረ። ንሱ ከምዚ ይብል፡ “በዚ ግዜ እዚ የሱስ ዝበሃል ለባም ሰብ ነበረ። ጠባዩ ጽቡቕን ብግብረ-ገብነቱ (virtuous) ዝተፈልጠን ነበረ። ብዙሓት ካብ ኣይሁድን ካብ ካልኣት ኣህዛብን ደቀ መዛሙርቱ ኾኑ። ጲላሎስ ድማ ከስቀልን ከመውትን ፈረደ። እቶም ደቀ መዛሙርቱ ዝኾኑ ሰባት ካብ ምስዓቡ ኣዮቋረጹን። ድሕሪ ስቕለቱ ኣብ ሳልሳይቲ መዓልቲ ከም ዝተራእዮምን ህያው ከም ዝኾነን ገለጹ። ስለዚ፡ ንሱ ምናልባት እቲ ነብያት ብዛዕባኡ ተአምራት ዝተዛረቡሉ መሲሕ ነይሩ ከኸውን ይኸእል እዩ።”
- **ሉሲያን (Lucian - ከባቢ 100 ዓ.ም.)**፡- ሓደ ፍሉጥ ግሪካዊ ታሪኽ ጸሓፊ ኮይኑ፤ ሉሲያን ሰዓቢ ናይቲ ኤፊቆርሳዊ (Epicurean) ፍልስፍናዊ ቤት ትምህርቲ ነበረ። ንእምነት ክርስትያናትን ምእንቲ ክርስቶስ ክሞቱ ንዘለዎም ድልውነትን ክርድኦ ኣይከኣለን፤ ብዛዕባ ዘይመዋትነት ነፍስን ናብ ሰማይ ንዘለዎም ሃረርታን ድማ የላግጽ ነበረ። ካብቲ ሕጂ ዘለዉሉ ህይወት ንላዕሊ፤ ኣብቲ ዘይተረጋገጸ ተስፋ ሰማይ ስለ ዝተጸግዐ፤ ከም ዝተታለሉ ህዝቢ ገይሩ ይርእዮም ነበረ። ሓደ ካብቲ ብዛዕባ ክርስቶስ ዝጠቐሶ ኣገደስቲ ነገራት እዚ እዩ፡- “ከም እትፈልጥዎ፤ ክርስትያናት ክሳብ ሎሚ ሓደ ሰብ የምልኮ ኣለው—ነቲ ሓደሽቲ ስርዓታት ዘተኣታተዎን ብሰንኩ ድማ እተሰቐለን ፍሉጥ ሰብ... ንኣማልኹት ግሪኽ ይኸሕዱ፤ ነቲ እተሰቐለ ለባም (sage) ድማ የምልኮ፤ ብሕግታቱ ድማ ይነብሩ።” ብንጹር ከም ዝርእ፤ እቲ ስቕለት ክርስቶስ ቡቶም ኣብ ልዕሊ ክርስትና ዘላግጹ ዝነበሩ ኣረማውያን (heathens) እኳ ከይተረፈ ዝተኸራኸሩሉ ነገር ኣይነበረን።
- **ጳንጥዮስ ጲላሞስ (Pontius Pilate)**፡- ጀስቲን ማርቲር (Justin Martyr - c. AD 150) ኣብቲ ቀዳማይ መከላኸለ ጽሑፍ (Apology)፡ ን“ግብሪ ጳንጥዮስ ጲላሞስ” (Acts of Pontius Pilate) ብምጥቃስ፡ ስቕለት የሱስ ባቲ ጸብጻብ ጲላሞስ ክረጋገጽ ከም ዝኸእል ይገልጽ። ንተአምራት የሱስ ብዝምልከት እውን ጀስቲን፡ “የሱስ ነዚ ነገራት እዚ ከም ዝገበሮ፡ ካብቲ ግብሪ ጳንጥዮስ ጲላሞስ ከንፈልጥ ንኸእል ኢና።” ይብል።
- **ሰልሲስ (Celsius - ከባቢ 140 ዓ.ም.)**፡- ኤፊቆርያዊ (Epicurean) ፈላስፋን ጸላኢ ክርስትናን ዝነበረ ሰብ እዩ። ኣብታ “ዘ ትሩ ዲርኮርስ” (The True Discourse) እትብል መጽሓፍ ንስቕለት የሱስ መዝገብዎ ኣሎ። “ክርስቶስ ምእንቲ ድሕነት (ረብሓ) ደቁ ሰባት ኢሉ ስቓይ መስቀል ተዓገሱ (Endured the anguish of the cross)” ይብል

- **ማራ ባር-ሰራጥኖን (Mara Bar-Serapion):-** ኣብ መንጎ መወዳእታ ቀዳማይ ክፍለ-ዘመንን ሳልሳይ ክፍለ-ዘመንን ካብ ቤት ማእሰርቲ ናብ ወዳ ኣብ ዝጸሓፉ ደብዳቤ፣ ማራ ባር-ሰራጥኖን ከምዚ ይብል፡ “ኣይሁድ ነቲ ጥበበኛ ንጉሶም ብምቕታል እንታይ ረብሓ ረኺቦም? ... እቲ ጥበበኛ ንጉስ ንሓዋዓ ኣይሞተን (ኣይጠፍአን)፤ በቲ ዝሃበ ትምህርቲ ህያው ኮይኑ ይነብር ኣሎ።” ከም ኣረማዊ (pagan) መጠን፣ ማራ ባር-ሰራጥኖን ንየሱስ ከም ሓደ ካብቶም ከም ሰቅራጠስን ጥላቶን ዝኣመሰሉ ፈላስፋታት ገይሩ እዩ ዝርእዮ ነበረ።

V. መንፈሳዊ መርትዖ ንስቕለት ይምስከር

ብምኽንያት እቲ ቅዱስ ህይወቱ ወይ እቲ ፍሉይ ትምህርቱ ናብ የሱስ ዝሰሓቡ ሰባት ዶ ይበዝሑ ወይስ ብሞቱ ናብኡ ዝሰሓቡ? ብርግጽ ብሞቱ ዝመጹ ይበዝሑ። ሞት የሱስ ንሰባት ካብ ምስዓቡ ኣየተዓናቕፎምን። የሱስ ባዕሉ፡ “ኣነ ድማ ካብ ምድሪ ልዕል ምስ በልኩ (ምስ ተሰቕልኩ)፡ ንኹሉ ሰብ ናባይ ክስሕቦ እዮ” በለ (ዮሃንስ 12:32)። ከምኡ’ውን፡ “ኣምላኽ፡ በቲ ሓደ ወዳ ዝኣመነ ኹሉ ናይ ዘለኣለም ህይወት ምእንቲ ኪረከብ እምበር ከይጠፍእ፡ ንወዳ በጃ ኸሳብ ዚህብ፡ ክሳዕ ክንድዚ ንዓለም ኣፍቀራ” (ዮሃንስ 3:16)። ሰባት ብፍቕሪ እዮም ዝሰሓቡ። እቲ ስቕለት ድማ ነቲ ለዋህ ልቢ ኣምላኽን ፍቕሩን ይገልጽ እዩ።

1 ዮሃንስ 4:8-10

"ኣምላኽ ፍቕሪ እዩ። ኣምላኽ ነቲ ሓደ ወዳ፡ ብእኡ ምእንቲ ብህይወት ክንነብር፡ ናብ ዓለም ብምልኣኹ፡ ፍቕሪ ኣምላኽ በዚ ኣብ መንጎና ተገልጸ። ፍቕሪ እዚ እዩ፡- ንሱ ከም ዘፍቀረናን፡ ንሓጢአትና መተዓረቕ ክኸውን ኢሉ ወዳ ከም ዝለኣኸልና እዩ እምበር፡ ንሕና ንኣምላኽ ከም ዘፍቀርናዮ ኣይኮነን።"

VI. እስላማዊ መርትዖታት ስቕለት

1. ቁርኣን ንስቕለት የረጋግጽ (ይምስከር)

ኣብ ክንዲ ክርስቶስ ካልእ ሰብ ተሰቕሎ ምባል፡ ንኣምላኽ ከም “መታለሊ” ምቁጻር (ምኽሳስ) እዩ! እቶም ደቀ መዛሙርቲ ብሞት ክርስቶስ ጥራይ ድሕነት ይርከብ ኢሎም ክሰብኩ ከለዉ፡ ብግብሪ ግና ብሞት እቲ “ሻቢህ” (Shabih) ማለት እቲ ንየሱስ ዝመስል ዝነበረ ሰብ እዮም ዝሰብኩ ነይሮም ማለት እዩ። መሓመድ ክሳብ ዝመጸእ ንዝነበረ ሽዱሽተ ሚእቲ ዓመታት፡ ኣምላኽ ንህዝቡ ኣብ “ሓሶት” ከኣምኑ ሓዲግዎም ማለት እዩ!

ሓደ ቅዱስ፡ ጥበበኛን ፈቃርን ዝኾነ ኣምላኽ ከምዚ ይገብር ኢልና ክንኣምን ንኸእልዶ? እቲ ዘሕዝን ግና፡ ቁርኣን ከምኡ እዩ ዝብል። ኣምላኽ ንደቂ ሰባት የታልል እዩ ዝብል ሓሳብ ናይ ቁርኣን ሓሳብ እዩ። ቁርኣን ከምዚ ይብል፡ “እቶም ግብዓት (hypocrites) ንኣላህ ክታልልዎ ይደልዩ (ዶካይዶና)፡ ግናኸ ኣላህ እዩ ዘታልሎም (ካድዶሁም)” (ሱራ 4:142)። ከምኡ’ውን፡ “ንሳቶም [ኣይሁድ] ተንኮል ፈሓሱ (ማካሩ)፡ ኣላህ ድማ ተንኮል ፈሓሱ (ማካራ)፤ ኣላህ ድማ ካብቶም ተንኮል ዝፍሕሱ ዝበለጸ እዩ (ማከሪኛ)። ኣላህ፡ ‘ኣ የሱስ፡ ኣነ [ከም እትመውት ክገብረካ] (መታዋሬካ)፡ ናባይ ድማ ክዕርገካ እዮ’ ምስ በለ” (ሱራ 3:54,55)።

ከም ሓሳብ ቁርአን፣ እስልምና መጻሕ ነቲ “ሓቂ” ክሳብ ዝገልጽ፡ ኣምላኽ ነቲ ናይ ስቕለት “ስሕተት” (heresy) ብምፍግር፡ ኩሉ ሰብ የሱስ ከም እተሰቑሉ ክኣምን ጌሩ እዩ። እቲ ዘገርም ግና፡ እዚ “ሓቂ” እዚ ሽዱሽተ ሚእቲ ዓመት ደንጉዩ ምምጻኡ ጥራይ ዘይኮነስ፡ ዝድግፎ ዝኾነ ይኹን መርትዖ ዘይብሉ ምጃኑ እዩ!

2. ብዙሓት ሙስሊማት ንስቕለት ይምስክሩ።

ኣብ መወዳእታ፡ እቲ ኣብ ላዕሊ እተጠቐሰ ተቃውሞታት ዋላ እንተሃለወ፡ ብዙሓት ሙስሊማት ብስቕለት ይኣምኑ እዮም። ካብኣቶም ሓደ፡ እቲ ብሸልማት ኖቤል ዝተሸለመ በንጋላዊ ገጣማይ ራቢንድራናት ታጎር (Rabindranath Tagore) እዩ። ንሱ ነዚ ልቢ ዝትንክፍ ግጥሚ ጻሓፊ፡-

እቲ ዘቕረብካዩ ናይ ግጥሚ ትርጉም ኣዝዩ ጽቡቕ እዩ! ነቲ ሓሳብን ግጥማዊ መልክዕን ብዝግባእ ሓዝካዩ ኣለኹ። ነቲ ጽሑፍ ብዝያዳ ንምጽፋፍን ምስቲ ናይ እንግሊዝኛ ኣጸሓሕፋ ስታይል (Formatting) ንምስናይን፡ ከምዚ ዝስዕብ ገለ መመያሽታታት ገይረሉ ኣለኹ፡-

ክርስቶስ ካብ ዘለኣለማዊ ዝፋኑ ናብዛ ምድሪ ይወርድ፤ ኣብታ፤ ዘመናት ይገብር፤ ኣብቲ መሪር ጽዋእ ሞት ዘይመውት ህይወቱ ምእንቲ እቶም ጻውዒቱ ዝሰምዑን እቶም ዝተረፉን ኢሉ ዝኸግወላ ምድሪ።

ንሱ ኣብ ከባቢኡ ይጥምት፤ ነቲ ንዘመኑ ዘቐሰለ ናይ እከይ ኣጽዋር ድማ ይርእኢ። እቲ ትምክሕተኛ ጭማሪታትን ኩናትን፤ እቲ ቀቢንን ጐዳእን ካራታት፤ እቲ ኣብ ዲፕሎማሲያዊ ማሕደረ-ሰይፊ ዘሎ ጐራድን፤ ቄናንን ጨካንን እዩ፤ ኣብቲ ዝዚፍ እምኒ መሳልን ክሳለ ከሎ ድማ ይፋጸንን ሓዊ ይዘርእን ኣሎ።

ካብ ኩሉ ዘፍርህ ግና፤ እቲ ኣብ ኢድ ቀተልቲ ዘሎ እዩ፤ እቲ ስሙ እተቐርጸ፤ እቲ ካብቲ ናይ ገዛእ ርእሱ ቃል እተሰርሐ፤ ብሓዊ ጽልኢ ዝተጠባበቐን ብግብዝና ስሰዐ ዝተወቐጠን ኣጽዋር።

ንሱ ኢዱ ኣብ ልቡ ይገብር፤ እቲ ዘመናት ዘቐጸረ ናይ ሞቱ ህምት ከም ዘየብቐዐ ይስምዖ፤ እቶም ብተንኮል ጥበብ ዝተራቐቐ ሰባት ዘፍረይዎም ቍጽሪ ዘይብሎም ሓደሽቲ መሳምር፤ ኣብ ኩሉ መላግባ ኣካላቱ ይወግእዎ ኣለዉ።

ሓደ ግዜ ኣብ ጽላሎት ቤተ መቅደሶም ቆይሞም ኣሳቕዮምዎ ነበሩ፤ ሕጂ ድማ ብብዝሒ እንደገና ተወሊዶም ኣለዉ። ኣብ ቅድሚ እቲ ቅዱስ መሰውኢ ኣም ኮይኖም ነቶም ወተሃደራት፤ “ውቅዕዎ!” ኢሎም ይጭድሩ። እቲ ወዲ ሰብ ድማ ብስቓይ ይጨድር፤ “ኣምላኽይ፡ ኣምላኽይ፡ ንምንታይ ሓደግካኒ?”

መወከሲ ጽሑፋት (ምንጭታት)

- ንኣብነት ርእ፡- Dr. W. Stroud, *ብዛዕባ እቲ ኣካላዊ ምኽንያት ሞት ክርስቶስን ምስ መሰረታዊ ትምህርትን ኣተገባብራን ክርስትና ዘለዎ ዝምድናን ዝገልጽ ጽሑፍ* (Treatise on the Physical Cause of the Death of Christ and its Relation to the Principles and Practice of Christianity), (London: Hamilton and Adams, 1871), ገጽ 28-156, 489-494።

- መጽሐፍት ማሕበር ሕክምና አሜሪካ (Journal of the American Medical Association), 21 መጋቢት 1986, ገጽ 1463። እዚ አብ መጽሓፍ ገለሰልምና ምምላሰ (Answering Islam), by Norman L. Geisler & Abdul Saleeb, (Baker House, Grand Rapids, 1993), ገጽ 230 ከም ዝተጠቐሰ።
- Gary R. Habermas, ፍርድ ታሪኽ (The Verdict of History) (Nashville: Thomas Nelson, 1982), ገጽ 87ን ዝስዕብን።
- F. F. Bruce, ሰነዳት ሓድሻ ኪዳን (The New Testament Documents) (Cambridge: Tyndale, 1960), ገጽ 113።
- ኣብቲ ንሱ, ገጽ 113።
- Ibn Kathir, *Al-Bidaya wal-Nihaya*, Vol.1, ገጽ 182።
- Ibn al-Athir, *Tarikh al-Kamil* (Beirut: Dar Sadir, 1965), ገጽ 319።
- Gary R. Habermas, ኣብቲ ዝተጠቐሰ ስርሑ, ገጽ 91ን ዝስዕብን።
- Gary R. Habermas, ኣብቲ ዝተጠቐሰ ስርሑ, ገጽ 100።
- Gary R. Habermas, ኣብቲ ዝተጠቐሰ ስርሑ, ገጽ 107ን ዝስዕብን።
- Awad Samaan, *Qadiatul Ghofran fil-Masihia* (Cairo, 1951, ብውልቁ ዘሕተሞ), ገጽ 109።
- Gary R. Habermas, ኣብቲ ዝተጠቐሰ ስርሑ, ገጽ 101።
- Rabindranath Tagore, *ዝተኣከበ ግጥምታትን ድራማታትን* (Collected Poems and Plays) (New York: Macmillan, 1937), ገጽ 453ን ዝስዕብን።

ምዕራፍ 13

ስለምንታይ የሱስ ክመውት ግድን ኮነ?

መጽሐፍ ቅዱስን ቁርአንን፡ ባህሪ ሰብ ሓጢአተኛ ምክኑ ይሰማምዑ እየም፡ ከምቲ አቐዲምና ዝረከናየ፡ ቁርአን ውድቀት ሰብ ኣብ ንነት ኤደን የረጋግጽ እዩ፡ ታሪኽ ኣዳምን ሄዋንን (ኣብ ሱራ 2:35-38 ከምኡ'ውን 7:19-26) ብምጥቃስ፡ "ሰይጣን ከም ዝጋገዩ (To swerve) ገበሮም" ይብል፡፡ ከምኡ'ውን ሳዕቤን ናይዚ ውድቀት ኣብ ዘርአም ከም ዝወረደ ብግልጺ የቀምጦ፡፡ ሱራ 2:36 ንኣዳምን ሄዋንን (ከም ጽምዲ ኣራቢዱ) "ውረዱ [ብብዙሕ ቁጽሪ]፡ ዘርእኹም ንኣድሕዱ ጸላኢ ኮይኑ... ካብዚ ውረዱ ኩልኹም" ይብሎም፡፡ ሱራ 7:24 እውን "ውረዱ [ብብዙሕ ቁጽሪ]፡ ሓደ ንኣደ ጸላኢ ኮይኑ" ይብል፡፡

ቁርአን ንብልሹውነት (Depravity) ነፍሲ ሰብ ከምዚ ብምባል ይኣምነሉ፡-

ሱራ 11:9

ንሱ [ሰብ] ተስፋ ዝቐርጽን ዘየመስግንን እዩ፡፡

ሱራ 12:53

ብርግጽ ወዲ ሰብ ናብ ክፉእ (እከይ) ዝዘንብል እዩ፡፡

ሱራ 14:34

ብርግጽ ሰብ ቡዳሊን ዘየመስግንን እዩ፡፡

ሱራ 17:67

ብሓቂ ሰብ ወትሩ (ኩሉ ሳዕ) ዘየመስግንን እዩ፡፡

ሱራ 33:72

ንሱ [ሰብ] ዓመጸኛን (ጨቋኒን) ዓሻን ኮይኑ ተረኺቡ፡፡

ሱራ 100:6

ብርግጽ ሰብ ንጉይታኡ ዘየመስግንን እዩ፡፡

ብሉይ ኪዳን ከምዚ ይብል፡ “ኩላትና ኹም ኣባጊዕ ጠፋእና፡ ነፍሲ ወከፍና ናብ መገዱ ዘምበለ፡ እግዚኣብሄር ከኣ ኣበሳ ኹላትና ኣብኡ [ኣብ የሱስ] ኣንበሮ” (ኢሳይያስ 53:6)፡፡ ሓድሽ ኪዳን ድማ ከምዚ ይብል፡ “ከምቲ ጽሑፍ ዝብሎ፡ ጻድቕ የልቦን፡ ሓደ እኳ፤ ዘስተውዕል የልቦን፡ ንኣምላኽ ዝደልዮ የልቦን፡ ኩሎም ዘምበሉ፡ ሓቢሮም ዘይጠቐሙ ኹኑ፤ ሰናይ ዝገብር የልቦን፡ ሓደ እኳ የልቦን፡ ጐረሮኦም ክፉት መቓብር እዩ፡ ብልሳኖም ይጥብሩ፡ ሕንዚ ተመን ኣብ ትሕተ ኸናፍሮም ኣሎ፡፡ ኣፎም መርገምን መሪርን መልኣ፡ ኣኢጋሮም ደም ንምፍሳስ ቅልጡፍ እዩ፡ ጥፍኣትን ጓህን ኣብ መገዶም ኣሎ፡ ንመገዲ ሰላም ኣይፈልጥዎን፡ ፍርሃት ኣምላኽ ኣብ ቅድሚ ኣዲንቶም የልቦን፡ ...ስለዚ ብግብሪ ሕጊ ሓደ ስጋ እኳ ኣብ ቅድሚኡ [ኣብ ቅድሚ ኣምላኽ] ኣይጻድቕን እዩ፡ ሓጢአት ብሕጊ እዩ ዚፍለጥ እሞ” (ሮሜ 3:10-20)፡፡

በዚ ምኽንያት እዚ ድማ እዩ ነፍሲ ወከፍ ሙስሊም ከምዚ ኢሉ ዝጸለ፡ “ሓጢአትና ሕይወገልና (ይቕረ በለልና)፡ ነቲ ክፉእ ግብርና ድማ ኣተዓርቀልና [ካፋር (Kafar) - ሸፊነልና]፡ ብሞት ከለና ድማ ንነፍስና ምስቶም ጻድቃን ውሰዳ” (ሱራ 3:193)። እቲ ዓቢ ሕቶ ግና፡- እዚ ልማኖ (ጸሎት) እዚ ብኸመይ ክፍጸም (ክምለስ) ይኸእል?

I. ሰናይ (ጽቡቕ) ግብሪ ኣየድሕንን እዩ

ቁርአን፡ ሰናይ ግብሪ ንክፉእ ግብሪ ከም ዝድምስሶ ይምህር እዩ። ንሱ ከምዚ ይብል፡- “ኣብ ክልቲኡ ጫፋት መዓልታትን (ንግሆን ምሸትን) ኣብተን ቀዳሞት ሰዓታት ለይትን ጸሎት ግብር (ስገድ)፡ ብርግጽ ሰናይ ግብሪ ንክፉእ ግብሪ ይድምስሶ እዩ። እዚ ነቶም ዘስተውዕሉ መዘኻኸሪ እዩ” (ሱራ 11:114)።

ቁርአን ንክፉእ ግብሪ ንምድምሳስ ዝመኸሮም ገለ ካብቶም ሰናይ ግብርታት እዚኦም ዝስዕቡ እዮም፡-

ሱራ 2:271

“ንምጽዋት ብግልጺ ምሃብ ጽቡቕ እዩ፤ ግናኸ ንድኻታት ብሕቡእ ምሃብ ንዓኻትኩም ዝበለጸ እዩ፡ ንገለ ካብ ሓጢአትኩም ድማ ከስተስርየልኩም እዩ።”

ሱራ 5:12

“ስግደት እንተ ኣካየድኩም፡ ዘካ (ምጽዋት) ድማ እንተ ሃብኩም፡ ብልኡኻታይ ድማ እንተ ኣመንኩምን እንተ ደገፍኩምምን፡ ንኣላህ እውን ሰናይ ልቓሕ እንተ ኣለቃሕኩምዎ (ኣብ መንገዱ እንተ ሃብኩም)፡ ብርግጽ ንሓጢአትኩም ክሓድኻ እዩ።”

ሱራ 5:45

“ዓይኒ ኣብ ክንዲ ዓይኒ... ዝኾነ ሰብ ግና ነቲ ሕን ምፍዳይ (ሕን ምፍዳይ ሕግታት) ሕድገት እንተ ገይሩሉ፡ እዚ ንዕኡ ካሕሳ ይኸኖ እዩ።”

ሱራ 5:89

“ኣላህ በቲ ኣብ መሓላኹም ብዘይፍላጥ ዝወጸ ዘረባ ኣይሓተኩምን እዩ፡ በቲ ብፍላጥ እትምሕልዎ መሓላ ግና ክሓተኩም እዩ። እቲ ንዕኡ ዝኸፈል መተስረዩ ድማ፡ ነቲ ስድራኹም እትምግብዎ ማእኸላይ መግቢ ብምግባር፡ ንዓሰርተ ድኻታት ምምጋብ፡ ወይ ምኽዳኖም፡ ወይ ድማ ሓይ ባርያ (ጊላ) ሓራ ምውጻእ እዩ። ነዚ ዘይረኸበ ሰብ ግና፡ ሰለስተ መዓልቲ ይጸም።”

ሱራ 29:7

“እቶም ዝኣምኑን ሰናይ ግብሪ ዝገብሩን ድማ፡ ብርግጽ ነቲ ክፉእ ግብሮም ክንድምስሶ ኢና፡ ነቲ ዝገበርዎ ሰናይ ግብሪ እውን ዝበለጸ ዓስቢ ክንህበም ኢና።”

እዘን ጥቕስታት እዚኣተን፡ ጸሎት (ስግደት) ምግባር፡ ምጽዋት (ዘካ) ምሃብ፡ ንልኡኻት ኣምላኽ ምድጋፍ፡ ሕን ካብ ምፍዳይ ምሕዳግ፡ ባሮት ሓራ ምውጻእን ጸም ምጻምን፡ ሓጢአት ንምድምሳስ ውጽኢታውያን መገድታት (ካሕሳ) ምኸኖም ይምህራ።

መጽሐፍ ቅዱስ ግና፡ ካብዚ ኣዘዩ ዝተፈልየ መርገጺ (ኣረኣኦ) እዩ ዝወሰድ። ሓድሽ ኪዳን፡ ሰናይ ግብሪ ንኸፋኣ ግብሪ ከንቱ ክገብር ወይ ክድምስሶ ከም ዘይክእል ይምህር። ኣብ ክንድኡስ፡-

ኤፌሶን 2:8-9

“ብጸጋ ብእምነት ኢኹም ዝደሓንኩም እሞ፡ እዚ ኸኣ ውህበት ኣምላኽ እዩ እምበር፡ ካባኻትኩም ኣይኩንን። ሓዲ እኳ ምእንቲ ኸይምካሕሲ፡ ካብ ግብሪ ኣይኩንን።”

ቲቶስ 3:3-7

ንሕናውን ቀደም ዘይነሰተውዕል፡ ዘይንእዘዝ፡ ግጉያት፡ ንብዙሕ ድልዎት ስጋን ትምኒትን ዝተገዛእና፡ ብኸፍኣትን ቅንኣትን እንኩበር፡ ብሰብ ፅሉኣት፡ ንስንሳትናውን እንፃላእ ነበርና።ናይቲ መድሓኒና ዝኾነ እግዚኣብሄር፡ ሕያዋይነትን ፍቕርን ምስ ተገልፀ ግና፡ንሕና ብዝገበርናዮ ግብሪ ፅድቁ ዘይኮነስ፡ ብምሕረቱ፡ ቦቲ ኻልኣይ ልደት ዝህብ ምሕፃብን፡ ብመንፈስ ቅዱስ ብምሕዳስን ኣድሓነና።ብፀጋኡ ፀዲቐና፡ ብተስፋ ናይ ዘለኣለም ህይወት ወረሰቲ ምእንቲ ኸንከውን፡ ብመድሓኒና ኢየሱስ ክርስቶስ ገይሩ፡ ንመንፈስ ቅዱስ፡ ኣብ ልዕሌና ኣብዚሑ ኣፍሰሶ።

ኣምላኽ ነቲ ጽቡቕ ግብርና ኣብ ሓዲ ሸነኽ፡ ነቲ ሕማቕ ግብርና ድማ ኣብ ካልእ ሸነኽ ብምግባር ብመገዛን ኣይመዘኖን እዩ። ሓዲ ሰብ ኣቲ ሰናይ ግብርና ካብቲ ሕማቕ ግብርና ብዓሰርተ ዕጽፊ እኳ እንተ ባዘሐ ክድሕን ኣይክእልን እዩ።

ነዚ ድማ ክልተ ምኽንያታት ኣለዎ

ቀዳማይ፡- ዝኾነ ንገብር ሰናይ ነገር ውጽኢት ጸጋ (ሞገስ) ኣምላኽ እዩ። ንሱ እዩ ህይወት፡ ሓይሊን ሰናይ ንምግባር መግዲን ዝሃበና። እቲ እንህቦ ገንዘብ፡ እንጥቀመሉ ጉልበት፡ እንሕጎሰሎ ጥዕና፡ ኣብ ኣገልግሎቱ እነውዕሎ ግዜ ኮሎ እዚ ካብኡ ዝተዋህበና መለኮታዊ ህያብ እዩ። ዳዊት ቤተ መቅደስ ኣምላኽ ኣብ የሩሳሌም ንምህናጽ ኮሎ ነገር ከወፊ ከሎ፡ ንኣምላኽ፡ “ኩሎ ኻባኻ እዩ፡ ነቲ ኻብ ኢድካ እተቐበልናዮ ኸኣ ኢና ንህበካ ዘለና እሞ፡ ብፍታው ክንድዚ ኸንህብሲ፡ ኣነ መን እዩ፤ ህዝበይክ መን እዮም፤” ብሎ (1 ዜና መዋእል 29:14)። እቲ ኣምላኽ ዝሃበና ህያባት ነቲ መንፈሳዊ ዕዳና ክንከፍሎ ኣይንኸእልን ኢና።

ካልኣይ፡- ኣብ ዓለም ዝኾነ ቤት ፍርዲ፡ ሓዲ ገበነኛ ሰናይ ግብሪ ብምግባር ነቲ “ዘይገበነኛነቱ” (innocence) ክመልሶ ኣይፈቐደሉን እዩ። ሓዲ ቐታሊ ነፍሲ ኹሉ ገንዘቡ ንድኻታት ስለ ዝሃበ ካብ ገበኑ ናጻ ክወጽእ ይኸእልዮ? ፈጻሙ ኣይኸእልን። እቲ ቤት ፍርዲ ምስቲ ገበን ዝመጣጠን መቐጻዕቲ ክህቦ ኣለዎ፤ እቲ ገበነኛ ድማ ነቲ መቐጻዕቲ ክሳዕ መወዳእታ ክጸር (ክስከም) ኣለዎ። እዚ መሰረታዊ መርገጺ ሕጊ እዩ። ብተመሳሳሊ ድማ፡ ንሕና ሓጢኣትና ንምድምሳስ ሃይማኖታዊ (ሰናይ) ግብሪ ክንጥቀም ኣይንኸእልን ኢና። የሱስ ጥራይ እዩ ንሓጢኣትናን ኣበሳናን ክኸፍል ዝኸኣለ።

“ክርስቶስ የሱስ ንሓጥኣን ከድሕን ናብ ዓለም ከም ዝመጸ፡ እዚ ቐል እዚ እሙን እዩ ብኹሉውን ክቐበልዎ ብቐዕ እዩ። ካብኣቶም ከኣ ኣነ እቲ ቐዳማይ እዮ” (1 ጢሞቴዎስ 1:15)።

II. “በጃ” (Ransom) የድልየና እዩ

1. “በጃ” (Ransom) መጽሐፍ ቅዱሳዊ ግድነት እዩ።

መጽሐፍ ቅዱስ “ደም ብዘይ ምፍሳስ ስርየት የለን” (እብራውያን 9:22) ይብል። አዳምን ሄዋንን ምስ ሓጠኡ፡ ሕፍረት ዕርቃኖም ተሰምዖም። ንዕርቃኖም ክሸፍኑ ዝገበርዎ ጻዕሪ ድማ ፈሸለ። አምላኽ ግና፡ እንስሳ ብምቕታል፡ ቆርቦቱ ብምግፋፍ ክዳን ገይሩ ብምልባስ፡ ተበግሶ ወሰደ (ዘፍጥረት 3:21)። አምላኽ ባዕሉ እዩ ነቲ መተዓረቕ (ስርየት) ዘዳለው።

ቃየልን አቤልን እቶም ክልተ ደቂ ኣዳም፡ ንአምላኽ መባእ ኣቕረቡ። አምላኽ ንመባእ አቤል ተቐበሎ፡ ምኽንያቱ መስዋእቲ (ደም ዝፈሰሶ) ስለ ዝነበረ እዩ። ንናይ ቃየል መባእ ግና ነጻ፡ ምኽንያቱ ደም ምፍሳስ ስለ ዘይነበር እዩ (ዘፍጥረት 4:3, 4)።

እቶም ጥንታውያን ዓባይቲ ነብያት፡ ስርየት ሓጠኣት ንምልማንን ስለቲ ጸጋኡን ድሕነቱን ንምምስጋንን፡ መስዋእቲ እንስሳ የቐርቡ ነይሮም። ኖህ ከምኡ ገበረ (ዘፍጥረት 8:20)፡ እዮብ ከምኡ ገበረ (እዮብ 1:5)፡ ኣብርሃም እውን ከምኡ ገበረ (ዘፍጥረት 12:8)። ይስሃቅ ብዓቢ መስዋእቲ ተበጀወ (ዘፍጥረት 22:13)፡ ጸረጡ ድማ ባዕሉ ንአምላኽ መስዋእቲ ኣቐረበ (ዘፍጥረት 26:25)፡ ከምኡ’ውን ወዱ ያእቆብ ከምኡ ገበረ (ዘፍጥረት 35:3)።

ዳርጋ ምሉእ መጽሐፍ ዘሌዋውያን፡ አምላኽ ንሙሴ ብዛዕባ እቲ ምእንቲ ሓጠኣት ህዝቢ ዝቐርብ መስዋእቲ እንስሳ ዝሃበ ሕግታት ዝምልከት እዩ። ደቂ እስራኤል ካብ ባርነት ፈርኦን ንምምላጥ፡ መስዋእቲ ፋሲካ (ገንሸል) ከቐርቡ ነበሮም። ነቲ ካብ ባርነት ግብጺ ዝረኹብዎ ድሕነት ንምክካር ድማ፡ ዓመታዊ በዓል ፋሲካ ከብዕሉ ተኣዘዙ (ዘጸአት 12:1, 2)። ካብ ሸዑ ጀሚሩ፡ ኣሮንን ዘርኡ ሌዋውያንን፡ ንአምላኽ መስዋእቲ ከቐርቡ ተቐደሱ (ተፈልዩ)። አምላኽ ንሙሴ፡ “ህይወት ስጋ ኣብ ደም እዩ እም፡ ኣነ ኸኣ ኣብ ልዕሊ መሰውኢ ንነፍስኹም መተዓረቕ ኪኸውን ሃብኩኹም” በሎ (ዘሌዋውያን 17:11)።

ኮሎ እዚ መስዋእታት እዚ፡ ነቲ ሓደ ናይ ሓቂ መስዋእቲ የሱስ ክርስቶስ ዘመልከት ስርዓታውን ትንቢታውን ምልክታት (ritual symbols) ነበረ። ዮሃንስ መጥምቕ ንየሱስ ምስ ረኣዮ፡ እቲ ኣብ ሕጊ ሙሴ ዝነበረ ኮሎ መስዋእቲ ብእኡ ከም ዝተፈጸመ ኣወጀ። ንሱ፡ “እንሆ፡ ሓጠኣት ዓለም ዘርሕቕ ገንሸል አምላኽ” በለ (ዮሃንስ 1:29)። የሱስ “እቲ ምእንታና እተሰውኦ ገንሸል ፋሲካና” እዩ (1 ቈረንቶስ 5:7)። ከመይሲ፡-

እብራውያን 9:22-28

ከምቲ ሕጊ ዝሰርዖ፡ ዳርጋ ኹሉ ብደም እዩ ዝነፅህ፤ ብዘይ ምፍሳስ ደምውን፡ ስርየት ሓጠኣት የለንም። እምበኣር ናይቲ ኣብ ሰማይ ዘሎ ነገራት፡ ምስሊ ዝኾነ፡ ብመስዋእቲ ኸነፅህ ግድን ካብ ኮነ፡ እቲ ሰማያዊ ነገራት ንባዕሉ ብዝሓሸ መስዋእቲ ኸነፅህ ግድን እዩ። ክርስቶስ ኣብ ቐድሚኒ እግዚአብሄር ከንዳና ምእንቲ ኸረኣየልና፡ ናብ ሰማይ ኣተወ እምበር፡ ናብታ ብኢድ ዝተገብረት፡ ናይታ ምስሊ ናይ ብሓቂ መቐደስ ናብ ዝኾነት ኣይኣተወን። ከምቲ ሊቀ ካህናት ቡብዓመት፡ ናይ ካልእ ደም ሒዙ ናብ መቐደስ ዝኣቱ፡ ክርስቶስ ንባዕሉ ብዘኣከ ጊዜ ከቐርብ ኣይኣተወን። ከምኡ እንተ

ዝኸውን ነይሩ። ክርስቶስ ዓለም ካብ ዝፍጠር ጀሚሩ፣ ብዙሕ ጊዜ መከራ ኸቐበል መድለዮ ነይሩ። ሕዚ ግና ንሓጢአት ምእንቲ ኸድምስስ ኢሉ፣ ሓደ ጊዜ ንሓዋሩ፣ ንባዕሉ መስዋእቲ ገይሩ ብምቕራብ፣ ኣብ መወዳእታ ዘመን ተገልፀ። ከምቲ ንሱብ ሓንሳእ ምግብ፣ ብድሕሪኡ ኸዓ ፍርዲ ተሰሪዑሉ ዘሎ፣ ከምኡ ኸዓ፣ እቲ ናይ ብዙሓት ሓጢአት ምእንቲ ኸወግድ፣ ሓንሳእ ዝተሰውአ ክርስቶስ፣ ደጊም ንሓጢአት ከፀውር ዘይኮነስ፣ ነቶም ዝፅበይዎ ኸድሕኖም፣ ካልኣይ ጊዜ ብዘይ ሓጢአት ከግለፅ እዩ።

2. ኣብ ቁርኣን፡ በጃ (ካሕሳ) “ወዲ” ኣብርሃም

ቁርኣን ብዛዕባ ወዲ ኣብርሃም ብዓቢ መስዋእቲ ምብጃው (ምድሓን) ክዛረብ ክሎ፣ ነቲ “በጃ” (ransom) ዝብል ሓሳብ ይቐብሎ እዩ። ብዛዕባ እዚ ምብጃው እዚ ንኣምላኽ ከምዚ ዘበለ ይጥቅሱ፡ “ንሕና (ንዕኡ) ብዓቢ መስዋእቲ ተበጀናዮ” (ሱራ 37:107)።

ግናኸ ኣየናይ ወዲ እዩ ዝምልከት? ኣል-ቁርጡቢ (al-Qurtubi) ኣብታ ሱራ 37:107 ኣብ ዝሃባ ትርጓሜ (ተፍሲር)፡ ናይ ገለ ፍሉጣት መስሊማት ርእይቶ ይገልጽ። በዚ መሰረት፡ ባዕሉ መሓመድ፣ ወዲ ሓውቦኡ ኢብን ዓባስ፣ ዓሊ፣ ዑመር፣ ዓብዱላህ ኢብን መስዑድ፣ ዓብዱላህ ኢብን ዑመርን ካልኣትን ሓዊሱ፣ እቲ ዝተበጀዎ ወዲ ይስሃቕ እዩ ኢሎም ይኣምኑ። ካልእ ጉጅለ ድማ — እንደገና መሓመድን ኢብን ዓባስን ሓዊስካ፡ ከምኡ ወን ኣቡ ሁረይራን ኣቡ ጡፊይልን — እቲ ወዲ እስማኤል እዩ ይብሉ። ዓብዱላህ ዩሱፍ ዓሊ ኣብ ልዕሊ እዞ ጥቕሲ ኣብ ዝሃቦ መብርሂ፡ “እቲ በጃ ብሰብ ኣይተኸፍለን፣ የግዳስ ብኣምላኽ እዩ ተኸፊሉ። ኣብዚ ጥራይ እዩ ኣብ ቁርኣን ኣምላኽ ባዕሉ በጃ ዝኸፍል” በለ።

ከም ኣበሃህላ ኣል-በይዳዊ (al-Baidawi) ድማ፡ “ንሱ ኣብ ክንድኡ ብዝቐረበ መስዋእቲ ተበጀዎ፣ በዚ ኸኦ እቲ ግብረ ተፈጸመ” ይብል። ኣል-ራዚ (al-Razi) እውን ነዛ ጥቕሲ ከብርህ ከሎ፡ ንኣል-ሱዲ (al-Suddi) ብምጥቃስ ከምዚ ይብል፡ “ኣብርሃም ተጸውዑ። ግልጽ ምስ በለ፡ ድንገት ጸዳዳን ጸሊምን ዝሕብሩ ድዑል ካብ ከረን ከወርድ ረኣዩ፣ ካብ ጥቓ ወዱ ተንሲኡ ነቲ ድዑል ወሲዱ ሓረዶ፡ ንወዱ ሓራ ኣውጺኡ ድማ፡ ‘ወደዩ ሎሚ ከም ህያብ ክትወሃበኒ ተገይሩ’ በሎ። እቲ ድዑል ዓቢ መስዋእቲ ዝተባህሉሉ ምኽንያት፡ ኣምላኽ ንወዲ ኣብርሃም ከም በጃ (ካሕሳ) ስለ ዝተቐበሎ እዩ።”

መስሊማት ክልተ ዓመታዊ በዓላት ኣለዎም፡- ዒድ ኣል-ከቢር (“እቲ ዓቢ በዓል”) ከምኡ ወን ዒድ ኣል-ሰጊር (“እቲ ንእሽቶ በዓል”)። እቲ ኣብ መወዳእታ ሮሞዳን (ወርሒ ጳም) ዝውዕል ካልኣይ በዓል፡ ዒድ ኣል-ፈጥር (“ምፍታሕ ጳም”) ተባሂሉ ይጽዎዕ። እቲ ቀዳማይ ድማ ዒድ ኣል-ኣድሓ (“በዓል መስዋእቲ”) እዩ። እዚ በዓል እዚ ንምብጃው ወዲ ኣብርሃም ዘዘኻኸር እዩ። ኣብዚ በዓል እንስሳታት ክሕረዱ ኣለዎም። እቶም ሓጅ ዝገብሩ (ነጋድያን) ድማ መስዋእቶም ኣብ መካ ይሓርዱ። ብዛዕባ እዚ ቁርኣን ከምዚ ይብል፡-

ሱራ 22:32-36

“ነቶም ንኣላህ ዝተቐደሱ መባእ (እንስሳታት) ዘኸብር ዘበለ፡ ብርግጽ እዚ ካብ ምልላይ ልቢ (ፍርሃት ኣላህ) ዝመነጨ እዩ። ኣብኣቶም ክሳብ እቲ ውሱን ግዜ ጥቕሚ ኣለኩም፤ ድሕሪኡ ድማ ናብታ ጥንታዊት ቤት (ካዕባ) ንመስዋእቲ ይቐርቡ። ንነፍሲ ወከፍ ህዝቢ ድማ፡ ኣብ ልዕሊ እቶም ኣላህ ንመግቢ ዝሃቦም

እንስሳታት ስም አላህ ምእንቲ ኪድውዑ፡ ስርዓት (Ritual) አዳሊና ኢና። አግማል እውን ሓደ ካብቶም ናይ አላህ ስርዓታት ገይርናዮም ኢና። ኣብኣቶም ብዙሕ ጽቡቕ ነገር ኣለኩም። ስለዚ ተሰሪዖም ደው ምስ በሉ፡ ስም አላህ ጸውዑሎም። ጐድኖም ምስ ወደቆ (ምስ ተሓርዱን ምስ ሞቱን)፡ ካብኣቶም ብልዑ፡ ነቲ ለምላምን ነቲ ዚልምንን (ነቲ ዘይልምንን) ድማ ኣብልዕዎ። ምእንቲ ኽትምስግኑ፡ ንዓኻትኩም ከም ዚግዝኡ ገበርናዮም።”

አል-ገዛሊ (al-Ghazali) ብዛዕባ ሱራ 37:107 ርእይቶ ክህብ ከሎ ከምዚ ይብል፡ “ምሕራድ መስዋእቲ፡ ብመገዲ ተአዛዝነት ናብ ኣምላኽ ንምቕራብ ዝግበር መሳርሒ እዩ። ስለዚ መስዋእቲ ኣቕርብ፤ ብነፍሲ ወከፍ ኣካል እቲ መስዋእቲ ድማ ኣምላኽ ንነፍሲ ወከፍ ኣካልኻ ካብ ገሃነም ሓራ ከውጽኦ ተስፋ ግበር። ከመይሲ እቲ ተስፋ ከምዚ ይብል፡- እቲ መስዋእቲ ብዝገባበየን ኣካላቱ ብዝበዝሐን መጠን፤ ካብ ገሃነም እትረኽቦ ምብጃው እውን ምሉእ ይኸውን... እንስሳ ብምስዋእ ናብ ኣምላኽ ቕረብ።”

ከም ኣበሃህላ ዓሊሻ (Aisha) ድማ፡ መሓመድ ብዛዕባ እቲ ኣብ ዒድ ኣል-ኣድሓ (Eid al-Adha) ዝቐርብ መስዋእቲ ከምዚ በለ፡- “ሱብ ኣብታ መዓልቲ መስዋእቲ፡ ካብ ደም ምፍሳስ ንላዕሊ ንኣምላኽ ዘሓገዎኻ ዝኾነ ነገር ኣይገበረን። እቲ ዝተሰውኦ እንስሳ ኣብ መዓልቲ ትንሳኤ ምስ ቀርኑ፡ ጸጉሩን ሸኩፍኡን ክመጽእ እዩ፤ ነቲ ሚዛን ተግባራቱ ድማ ከቢድ ክገብር እዩ። ብሓቂ ደሙ ናብ ምድሪ ቅድሚ ምፍሳሱ፡ ኣብ ቅድሚ ኣላህ ቅቡልነት ይረክብ እዩ። ስለዚ በዚ ነገር እዚ ተሓገዑት።”

ግናኽ እቲ ኣል-ኣድሓ (al-Adha) ዝብል ቃል ኣብ እስልምና፡ መንፈሳዊ ትርጉሙ ተሟጥዮ እዩ። ኣል-ኣድሓ ወይ መስዋእቲ፡ ብዛዕባ ኣብርሃም ስጋ እቲ “ዓቢ መስዋእቲ” ምብልዑ፡ ወይ ድማ ንድኻታትን ንዝልምኑን ምሃቡ፡ ወይ ድማ ካብ ገሃነም ሓራ ምውጻእ ጥራይ ኣይኮነን። የግዳስ ብዛዕባ እቲ ምትካእ (substitution) ዝብል መሰረታዊ ሓሳብ እዩ። እቲ ድዑል ኣብ ክንዲ ይሰሃቕ እዩ ተሰዊኡ። ኣምላኽ ድማ ነቲ ሓጢአት ዓለም ዘርሕቕ ገንሸል ኣምላኽ ዝኾነ የሱስ፡ ነቲ ሓደ ወዱ ሰውኡ (ዮሃንስ 1:29, 36)።

በዓል ኣል-ኣድሓ፡ ምድሓን ብምትካእ (በጃ) እቲ እንኮ ናይ ኣምላኽ መገዲ ምድሓን ምጃኑ የዘኻኸረና። “ንሕና ገና ሓጥኣን ከለና፡ ክርስቶስ ምእንታና ሞይቱ እዩ እሞ፡ ኣምላኽ እታ ፍቕሩ ንዓና በዚ የርእያ ኣሎ” (ሮሜ 5:8)። እቲ ዘሕዝን ግና ሙስሊሚት ነቲ ኣብ ሕገ ሙሴ ዝነበረ መስዋእትነትን እቲ ኣብ የሱስ ክርስቶስ እቲ ሓጢአት ዓለም ዝጸውር ገንሸል ኣምላኽ ዝተፈጸመ ፍጻሜን ዕሸሽ ይብልዎ ኣለዉ። በዚ ምኽንያት እዚ ድማ፡ ነቲ ናይ ገዛእ ርእሶም በዓል ዝኾነ ኣል-ኣድሓ፡ ናይ ሓቂ ትርጉሙ ዕሸሽ ይብልዎ ኣለዉ።

III. ፍትሕን ምሕረትን አምላኽ ከተዓረቆ አለዎም

ቁርአን አምላኽ ጻድቆች (ፍትሐዊ) ምዃኑ ይምህር እዩ። “ነቶም ዝኸሐዱ ድማ፡ ኣብዛ ዓለምን ኣብ መጻእን (ኣኸራ) ብኣዝዩ ከቢድ መቐጻዕቲ ክቐጽዎም እዮ፤ ዝኸን ደጋፊ ድማ ኣይከህልዎምን እዩ” (ሱራ 3:56)። ፍጹም ፍትሒ ግድን ከምላእ ኣለዎም። እቲ ጻድቆች አምላኽ ንኣጠኢት ፈጸሙ ሸለል ኣይብሎን እዩ። ወይ እቲ ኣጠኢተኛ ባዕሉ ዋጋ ኣጠኢቱ ክኸፍል ኣለዎ። ወይ ድማ ኣብ ክንድኡ ካልእ ሰብ ዋጋ ክኸፍል ኣለዎ።

ከምኡ'ውን ቁርአን አምላኽ መሓሪ ምዃኑ ይምህር እዩ። “ጐይታኹም ምሕረት ኣብ ልዕሊ ርእሱ ጽሑፉ (መዲቡ) እዩ፤ ስለዚ ካብኸትኩም ሓዲ ብዘይፍላጥ ክፉእ ዝገበረ፡ ድሕሪኡ ድማ ተነሲሑ ስራሑ ዘዐረየ፡ ኣላህ መሓሪን ርህሩህን እዩ... ጸጋን ምሕረትን ኣላህ ኣብዛ ዓለምን ኣብ መጻእን ኣብ ልዕሊኹም እንተ ዘይከውን ነይሩ፡ ከቢድ መቐጻዕቲ ምወረደኩም ነይሩ” (ሱራ 6:54 ከምኡ'ውን 24:14)።

ቁርአን ምሕረትን ፍትሕን ብሓባር ይጠቅስ እዩ። ከምዚ ድማ ይብል፡- “ኣላህ መቐጻዕቱ ከቢድ ምዃኑ፡ ከምኡ'ውን ኣላህ መሓሪን ርህሩህን ምዃኑ ፍለጡ... ብርግጽ ጐይታኻ ኣብ መቐጻዕቲ ቅልጡፍ እዩ፡ ከምኡ'ውን ብርግጽ ንሱ መሓሪን ርህሩህን እዩ” (ሱራ 5:98 ከምኡ'ውን 7:167)።

ስለዚ ቁርአን ምስ መጽሓፍ ቅዱስ ብምስምማዕ፡ አምላኽ ጻድቆችን መሓሪን ምዃኑ የረጋግጽ። ኣብኡ ባህርያት ምሕረትን ፍትሕን ጎረ ጎረ ይኸቡ። ይኸን እምበር፡ ሓዲ ሕቶ ይለዓል፡- ንኣጠኢተኛ ይቐረ እንተ ኢሉሉ፡ ምሕረቱ ይግለጽ ግናኸ ፍትሑ ኣይተማልእን። ንኣጠኢተኛ እንተ ቐጸዕዎ ድማ፡ ፍትሑ ይረጋገጽ ግናኸ ምሕረቱ ኣይተራእየን። ከመይ ገርፍ ደኣ እሞ ዝምዘን ዝገራጨዉ ዝመስሉ ክልተ ባህርያት ከነዐርቆም ንኸእል?

ቁርአን ነዚ መልሲ የብሉን። መጽሓፍ ቅዱስ ግና ኣለዎ ምሕረትን ፍትሕን አምላኽ ክልቲኦም ኣብ መስቀል ከም ዝሰርሑ ይነግረና። ምሕረትን ፍትሕን ኣብቲ መቐጻዕቲ ኣጠኢትና ዝተሰከመ የሱስ ተዓረቆ። ንሱ ነዚ ክገብር ዝኸኣለ ድማ፡ ከምቲ ኣቐዲምና ዘርኣናዮ፡ ንደቂ ሰባት ንምድሓን ክብል ሰብ ኮይኑ (ስጋ ለቢሱ) ዝመጸን እቲ ዝለዓለ ዋጋ ዝኸፈለ አምላኽን ስለ ዝኸን እዩ። መጽሓፍ ቅዱስ፡ “አምላኽ ንዓለም ምስ ርእሱ ብክርሱቶስ ይዓርቓ ነበረ” ይብል (2 ቈረንቶስ 5:19)።

ሓዲ መስሊም ነቲ ደራሲ ከምዚ ኢሉ ሓተቶ፡- “እቲ መሓሪ ዝኸን አምላኽ፡ ነቲ ቅዱስ ልኡኹ ዝኸን የሱስ ከይሰቐለ፡ ንኣጠኢት ሰብ ከምሕር ኣይክእልን ድዩ?” እዚ ሕቶ እዚ፡ የሱስ ከመውት “ተገዲዱ” (Obliged) ከም ዝነበረ የመልከት። እቲ ሓቂ ግና፡ የሱስ ንደቂ ሰባት ንምድሓን ብገዛእ ፍቓዱ ህይወቱ ሂሱ እዩ። ጴጥሮስ ንጐይታኡ ክከላኸለሉ ምስ ፈተነ፡ የሱስ ከምዚ በሎ፡- “ወይስ ንኣባይ እንተ ለመንክዎ፡ ንሱ ካብ ዓሰርተው ክልተ ለጌዎን ዝበዘሉ መላእኽቲ ሕጂ ከም ዘይሰደለይዶ ይመስለካ ኣሎ? ከምዚ ክኸውን ይግብእ እዩ ዝብል ጽሑፋት ደኣ ከመይ ኢሉ ክፈጸም እዩ?” (ማቴዎስ 26:51-54)። ኣቐዲሙ እውን ከምዚ ኢሉ ነበረ፡- “ህይወተይ ባዕለይ እዩ በጃ ዝህባ እምበር፡ ካባይ ዝወስዳስ ሓዲ እኳ የልቦን... እዚ ትእዛዝ እዚ ካብ ኣባይ እዩ እተቐበልኩም” (ዮሃንስ 10:17-18)።

የሱስ ነቲ መስቀል ብፍታወ ብምቐባል፡ ምሕረትን ፍትሕን ክልተአም ክረጋገጹ ገይሩ እዩ፡-

ኢሳይያስ 53:4-6

“ብሓቂ ንሱ ደዌና ተቐብለ፤ ሕማምናውን ተሸከመ፤ ንሕና ግና ብእግዚአብሄር ከም ዝተወቐዐን፤ ከም ዝተቐሰፈን ከም ዝተሳቐየን ቁጽርናዮ። ንሱ ግና ብሰንኪ ሓጢአትና ቐሰለ፤ ብሰንኪ በደልናውን ደቐቐ፤ ምእንቲ ድሕንነትና፤ መቐጸዕቲ ናብኡ ወረደ፤ ንሕናውን ብቐሰሎ ተፈወስና። ኩላትና ኸም ዝተባታተና ኣባጊዕ ጠፋእና፤ ነፍሲ ወከፍ ነናብ መንገዱ ዘምበለ፤ እግዚአብሄር ከኣ ንበደል ኩላትና፤ ኣብ ልዕሊኡ ኣንበሮ።”

እቲ ዘማሪ፡ “ምድሓኑ ንዝፈርህዎ ቀረባ እዩ... ሳህሊን ሓቕን ተራኽባ፤ ጽድቕን ሰላምን ተሳዓዓማ” ኢሉ ጸሓፊ (መዝሙር 85:9, 10)። እዚ ትንቢት እዚ ድሕሪ ሓደ ሸሕ ዓመት ኣብ መስቀል የሱስ ክርስቶስ ተፈጸመ፤ ኣብኡ ድማ ምሕረት ኣምላኽን ፍትሒ ኣምላኽን ተሳዓዓማ። ሳላ እቲ ኣብ መስቀል ዝተፈጸመ ድማ፡ ክርስቶስ ነቲ ብእኡ ዝኣምን ኩሉ ይልውጦ እዩ፡-

2 ቈረንቶስ 5:17-21

“ስለዚ ሓደ እኳ ብክርስቶስ እንተ ሃልዩ፤ ንሱ ሓድሽ ፍጥረት እዩ፤ እቲ ብሉይ ሓሊፉ፤ እንሆ ኩሉ ሓድሽ ኮይኑ እዩ። እዚ ኩሉውን፤ ካብቲ ባዕሉ ብክርስቶስ ገይሩ ዝተዓረቐና፤ ኣገልግሎት ዕርቂ እውን ካብ ዝሃና እግዚአብሄር እዩ። እዚ ከኣ፤ እግዚአብሄር ብክርስቶስ ገይሩ ንዓለም ምስ ባዕሉ ኸገርቐ እንተሎ፤ በደሎም ኣይቁጸረሎምን፤ ኣባናውን ቃል ዕርቂ ኣንበረ። ስለዚ ንሕና ናይ ክርስቶስ መልእኽተኛታት ኢና፤ እግዚአብሄር ከኣ ብኣና ገይሩ ይዕድም ኣሎ። ከንዲ ክርስቶስ ኩንና ድማ ‘ምስ እግዚአብሄር ተዓረቐ’ እናበልና፤ ከንዲ ክርስቶስ ንልምነኩም ኣለና። ንሕና ብክርስቶስ ተኸፊልቲ ጽድቂ እግዚአብሄር ምእንቲ ኸንከውን፤ ነቲ ሓጢአት ዘይብሉ፤ ንእኡ ከም ሓጢአት ገበሮ።”

የሱስ ናብዛ ዓለምና ዝመጸሉ ምኽንያት እዚ እዩ! ንሱ ምእንቲ ሓጢአትና ከመውት እዩ መጸኢ። ስምዖን ነቲ ሕጻን የሱስ ኣብ ኢዱ ምስ ሓቆፎ (ምስ ተቐብሎ)፤ ንኣምላኽ ከምዚ እናበለ ኣመስገኖ፡- “ኣ ልዑል ጉዳይታ፤ ከምቲ ዘተስፈኻኒ ሕጂ ንባርዮኻ ብሰላም ኣፋንዎ። ኩሉ ህዝቢ ኺርእዮ ዘዳለኻዮ ድሕነትካ፤ ኣዲንተይ ርእየን እየን። ንሱ ነህብ ዚገልጽ ብርሃን፤ ንህዝብኻ እስራኤል ድማ ኸብሪ እዩ።” ሸዑ ስምዖን መረቐም፤ ንማርያም ኣዲኡ ድማ ከምዚ በላ፡- “እንሆ፤ እዚ ሕጻን እዚ ንብዙሓት ኣብ እስራኤል ንምውዳቕምን ንምትንስኣምን፤ ከምኡውን ንዚቃወምዎ ምልክት ክኸውን ተመዲቡ ኣሎ። በዚ ኸኣ ሓሳብ ልቢ ብዙሓት ኪገሃድ እዩ። ንነፍስኪውን ሰይፊ ኺወጋኣ እዩ” (ሉቃስ 2:25-35)። እቲ ሰይፊ እቲ፤ እቲ ሰይፊ ስቕለት እዩ ነይሩ።

የሱስ ከምዚ በለ፡- “ከምቲ መሳሪ ኣብ በረኻ ተመን ዘልዓሎ፤ ከምኡ ድማ እቲ ብእኡ ዚኣምን ኩሉ ናይ ዘለኣለም ህይወት ምእንቲ ኪረከብ፤ ወዲ ሱብ ኪልዓል (ኪስቀል) ይግባእ እዩ። ኣምላኽ፤ ብቲ ሓደ ወዱ ዝኣመነ ኸኩሉ ናይ ዘለኣለም ህይወት ምእንቲ ኪረከብ እምበር ከይጠፍእሲ፤ ንወዱ በጃ ኸሳብ ዚህብ፤ ክሳብ ክንድዚ ንዓለም ኣፍቀራ”

(ዮሃንስ 3:14-16)። እዚ እዩ እቲ የሱስ አብ መስቀል ዘዳለወልና ድሕነት። እቲ ቃል መጽሐፍ ቅዱስ ከመይ ዝበለ ሓቂ እዩ፡-

እብራውያን 10:19-23

“ስለዚ ኣሕዋተይ፡ ብደም የሱስ ናብታ ቅድስተ ቅዱሳን ንምእታው ትብዓት ስለ ዘሎና፤ በቲ ንሱ ብመጋረጃ፡ ማለት ብስጋኡ ገይሩ ዝኸፈተልና ሓድሽን ህያውን መገዲ፤ ኣብ ልዕሊ ቤት ኣምላኽ ድማ ዓቢ ካህን ስለ ዘሎና፤ ካብ ክፉእ ሕልና ንምጽራይ ልብና ተነጺጉ፡ ስጋናውን ብጹሩይ ማይ ተሓጺቡ፡ ብቕኑዕ ልብን ብምሉእ ርግጽኛነት እምነትን ናብ ኣምላኽ ንቕረብ። እቲ ዘተሰፈወ እሙን ስለ ዝኾነ፡ ነቲ ዝተኣመንናሉ ተስፋ ከይተናወጽና (ጽኑዓት ኮይንና) ነጽንዓዮ።”

ሓደ ናይ ሓንቲ ንእሽቶ ቀኝት (ዓዲ) ፓስተር ናብ ካልእ ሓድሽ ቦታ ንምግዓዝ ይዳሎ ነበረ። እቶም ነበርቲ ዓዲ ነቲ ወትሩ ብዛዕባ ምድሓን ክርስቶስ ዝምህሮም ዝነበረ ሓሳብ ብግቡእ ተረዲእምዎ እንተ ኹይኖም ክፈልጥ ደለዩ። ናብቲ ብዙሓት ኣባላት ማሕበሩ ዝሰርሑሉ ዝነበሩ ግራት ከደ። ሰላምታ ምስ ሃቦም ድማ፡ “ምድሓን እንታይ ማለት ምዃኑ መን ከብርሃለይ ይኸእል?” ኢሉ ሓተቶም።

ሓደ ካብቶም ነበርቲ ዓዲ ብሓሰር ክቢ ሰርሐ እም፡ ሓደ ዓንቀረ (worm) ወሲዱ ኣብ ማእከል እቲ ክቢ ኣቐመጦ። ድሕሪኡ ነቲ ሓሰር ብሓዊ ኣንደዶ። እቲ ዓንቀረ ነቲ ሓደጋ ተሰማዕዎ ተሓንፋፈጸ፡ ግናኹ ንርእሱ ከድሕን ኣይከኣለን? ኣብቲ ህምት እቲ፡ እቲ ሰብኣይ ኢዱ ዘርገሐ ነቲ ዓንቀረ ኣልዓሎ እም ናብ ውሑስ ቦታ ኣስገገሮ። ሽዑ ከምዚ በለ፡- “ምድሓን ማለት፡ ሓንቲ ሓላዩትን ሓያልን ዝኹነት ኢድ ናብታ ክትጠፍእ ዝቐረበት ነፍሲ ተዘርገሐ፡ ካብ ሓዊ ናብ ድሕነት ከተሰጋግራ ማለት እዩ። የሱስ ንዓይን ንኹሉ ወዲ ሰብን ዝገበሮ ነገር ልክዕ እዚ እዩ።” ልቢ እቲ ፓስተር በቲ ዝሰምዖ ዓገበ። “ኣምላኽ ንዓለም ምስ ባዕሉ ብክርስቶስ ይዓርቕ ነበረ፡ በደሎም ኣይቈጸረሎምን። ቃል ዕርቂ ድማ ኣባና ኣንበረ” (2 ቈረንቶስ 5:19)።

IV. ስለምንታይ ሙስሊ ማት ነቲ ብክርስቶስ ዝተገብረ ስርዩት (Atonement) ዝቃወሙ?

ምስ ሙስሊ ማት ዝግበር ዘተ (Dialogue)፡ ነቲ ብክርስቶስ ዝተገብረ ስርዩት ንኸይቅበሉ ዝገብርዎም ክልተ ቀንዲ ምኽንያታት የርእየና፡-

1. ሙስሊ ማት፡ ሓጢአት ንኣምላኽ ኣይለግበን (ንሕግታቱ ክጥሕስ ኣይኸእልን) ኢሎም ስለ ዝሓሰቡ እዩ።

ንሓደ ሙስሊም፡ ኣምላኽ ኣዝዩ ዓቢ እዩ። ዝኾነ ሓጢአት ኣይፍትኖን ወይ ድማ ልቡ ኣየሕዝኖን እዩ። ስለዚ፡ “ብቻላትኩም ንእግዚአብሄር ኣድከምኩምም” (ሚልክያስ 2:17) ዝብል ናይ መጽሐፍ ቅዱስ ክሲ ንዓታቶም ትርጉም የብሉን። ዝኾነ ሙስሊም ንኣምላኽ፡ “ንዓኻ፡ ንዓኻ ጥራይ በደልኩ፡ ኣብ ቅድሜኸውን እኮይ ገበርኩ” (መዝሙር 51:4) ኣይብልን እዩ።

ንሓደ ሙስሊም፡ ሓጢአት ምግባር ማለት ኣብ ፈተና ጌጋ መልሲ ከም ምርካብ እዩ። “2+2=5” ምባል ብመሰረቱ ጌጋ እዩ፤ ግናኹ ነቲ መምህር ሕሳብ ኣየሕምዎን እዩ፤ ወይ ድማ ንሕግታቱ ሕሳብ ኣየባላሸዎን እዩ። ስለዚ፡

ንሙስሊማት፡ አይሁድን ክርስትያንን ነቲ ናይ ሓጢአት እከይ ዘጋንኑን (magnify) ክህሉ ዘይግበኦ ጸገም ዝፈጥሩን ኮይኖም እዮም ዝርከቡዎም።

2. ሙስሊማት፡ ኣምላኽ ንዝደለዮ ይምሕር እዩ ኢሎም ስለ ዝሓሰቡ እዩ

ብናይ ሙስሊማት ኣተሓሳስባ፡ ይቕሬታ ምርካብን ገነት ምእታውን ናይ ኣምላኽ ውሳኔ ጥራይ እዩ፤ እዚ ድማ ካብ ፍቓዱ ወጻኢ ኣብ ዝኾነ ነገር ኣይምርኩስን። እሞ ደኣ እቲ ንስርየት ዝኾነ ሞት ክርስቶስ ስለምንታይ ኣድለየ? ክርስትያናት ነቲ ናይ ሓጢአት ጸገም ብምግናን ነቲ ነገር ድሮ ኣጸቢቦምዎ እናሃለዉ፡ ሕጂ ድማ “ኣምላኽ ንኹሉ ነገር ንምዕራይ ክመውት ነይርዎ” ብምባል ነቲ ጉዳይ ብዝያዳ ይሓላልኹዎ ይብሉ!

ነዘን ክልተ ነጥብታት ዘሎ ቀሊል ናይ ክርስትና መልሲ፡ ሓጢአት ኣብ ቅድሚኡ ኣምላኽ ክሳብ ክንደይ ከቢድ ምዃኑ እንውስን ንሕና ኣይኮንናን፤ የግዳስ ኣምላኽ ባዕሉ እዩ ክነግረና ዝግባእ። ሙሴ ኣብ ብሉይ ኪዳን፡ ዳዊት ኣብ መዝሙር፡ የሱስ ድማ ኣብ ወንጌላት ብሓባር (ብምስምማዕ) ነቲ ናይ ኣምላኽ ናይ ምድሓን መደብ ይገልጹልና። መጽሓፍ ቅዱስ ከምዚ ይብል፡- “ብሽም የሱስ ክርስቶስ ናዝራዊ... ምድሓን ብኻልእ የልቦን፤ ክንድሕነሉ ዝግባእ ካልእ ስም ኣብ ትሕቲ ሰማይ ንሰባት ኣይተዋህበን” (ግብሪ ሃዋርያት 4:10, 12)።

V. ሰቕለት ናብ ቅዱስ ህይወት ይመርሕ

መስቀል ክርስቶስ፡ ሓጢአት ኣዝዩ ክቡር ዋጋ ከም ዘኸፍል የርእየና። ኣምላኽ ንወዱ እኳ፡ ምእንቲ ኹላትና ኣሕሊፉ ሃቦ እምበር ዘየናሕሰየሉስ (ሮሜ 8:32)። ሓጢአት ኣብ ልዕሊ ኣምላኽ ዝግበር ዓመፅ እዩ። ዳዊት ምስ ሓጥኦ፡ ንኣምላኽ ከምዚ ኢሉ ተሓመነ፡- “ንዓኻ፡ ንዓኻ ጥራይ በደልኩ፡ ኣብ ቅድሜኻውን እከይ ገበርኩ፤ ስለዚ ክትዛረብ ከለኻ ጻድቕ፡ ክትፈርድ ከለኻኻውን ንጹሕ ምዃንካ ይረጋገጽ” (መዝሙር 51:4)።

ኣማኒ ብጥምቀት ምስ ክርስቶስ ሓደ ምስ ኮነ ከምዚ ይብል፡- “ምስ ክርስቶስ ተሰቕልኩ፤ ሕጂ ግና ክርስቶስ እዩ ኣባይ ዝነብር ዘሎ እምበር፡ ኣነ ኣይኮንኩን ዝነብር ዘለኹ። እዚ ሕጂ ብስጋ ዝነብሮ ዘለኹ ህይወት ድማ፡ በቲ ዘፍቀረኒ ምእንታይውን ርእሱ ዝሃበ ወዲ ኣምላኽ ብምእማን እዩ ዝነብሮ ዘለኹ” (ገላትያ 2:20)።

ቃል ኣምላኽ ከምዚ ይብል፡-

ሮሜ 6:3-12

ንሕና ምስ ኢየሱስ ክርስቶስ ሓደ ኹንኩውን ዝተጠመቕና፡ ናይ ሞቱ ተኸፊልቲ ኹንኩውን ከም ዝተጠመቕናዶ ኣይትፈልጡን ኢኹም? እምበኣር ከምቲ ክርስቶስ፡ ብናይ ኣብ ክብሪ ኻብ ሙታን ዝተሰለፈ፡ ከምኡ ኹዓ ንሕና ብሓዳስ ህይወት ምእንቲ ኹንነብር፡ ብጥምቀት ምስኡ ተቐብርና። ሞቱ ብዝመስል ሞት ምስኡ እንተ ሓበርና፡ ትንሳኤኡ ብዝመስል ትንሳኤውን፡ ምስኡ ኹንኣብር ኢና። ደጊም ንሓጢአት ከይንግዛእ፡ እቲ ሓጥኦ ሰብነትና ምእንቲ ኹሰዓር፡ እቲ ኣረጊት ሰብነትና፡ ምስኡ ኹም ዝተሰቕሎ ንፈልጥ ኢና። እቲ ዝሞተ፡ ካብ ሓጢአት ሓራ ወጺኡ እዩ እሞ። ንሕና ምስ ክርስቶስ ካብ ሞትና፡ ምስኡ ድማ ብህይወት ከም እንነብር ነኣምን ኢና። እቲ ኹብ ሞት ዝተሰለ ክርስቶስ፡ መሊሱ ኹም ዘይመውት ንፈልጥ ኢና፤ ደጊም ሞት ኣብ ልዕሊኡ ስልጣን የብሉን። ንሱ ብሞቱ፡ ንሓዋር ሓደ ጊዜ ንሓጢአት እዩ ዝሞተ።

ብህይወቱ ግና፡ ንእግዚአብሔር እዩ ዝነበር። ከምኡ ድማ ንስኻትኩም ሓጢአት ከይትገብሩ ኸም ዝሞትኩም፡ ብኢየሱስ ክርስቶስ ግና፡ ንእግዚአብሔር ህያዋን ከም ዝኸንኩም ንርእስኹም ቍፀሩ። እምበኣር ንስጋዊ ድልዎትኩም ምእንቲ ኸይትእዘዙ፡ ኣብዝ መዋቲ ስጋኹም፡ ሓጢአት ኣይንገስ። ሞይቶም ከም ዝተሰኡ፡ ርእስኹም ንእግዚአብሔር ወፍዮ እምበር፡ ኣካላትኩም መሳርሒ ኸፍኣት ክኸውን፡ ንሓጢአት ኣይትሃብዎ፤ ኣካላትኩምስ፡ መሳርሒ ፅድቂ ክኸውን፡ ንእግዚአብሔር ደኣ ወፍይዎም፡ትሕቲ ፀጋ እምበር፡ ትሕቲ ሕጊ ስለ ዘይኮንኩም፡ ሓጢአት ኣይገዝእኩምን እዩ እም።

2 ቈረንቶስ 5:14-21

ሓደ፡ ቤዛ ኹሉ ኸም ዝሞተ፡ ኮላቶም ከዓ ተኸፊልቲ ሞቱ ኸም ዝኸኑ ስለ ዝተረዳእና፡ ፍቕሪ ክርስቶስ ግዲ ይብለና እዩ እም። እቶም ብህይወት ዝነበሩ፡ ነቲ ምእንትኣቶም ዝሞተን ዝተሰኡን እምበር፡ ንርእሶም ምእንቲ ኸይነብሩ፡ ክርስቶስ ምእንቲ ኹላቶም ሞተ። እምበኣር፡ ካብ ሕዚ ንደሓር፡ ብስጋዊ መንገዲ፡ ንሓደኻ ኣይንፈልጥን ኢና። ንክርስቶስ ብስጋዊ መንገዲ ፈሊጥናዮ እንተ ነበርና እኳ፡ ሕዚ ግና ኸምኡ ኣይንፈልጦን ኢና። ስለዙይ ሓደኻ ብክርስቶስ እንተ ሃልዮ፡ ንሱ ሓድሽ ፍጥረት እዩ፤ እቲ ብሉይ ሓሊፉ፡ እንሆ ኹሉ ሓድሽ ኮይኑ እዩ። እዝ ኹሉውን፡ ካብቲ ባዕሉ ብክርስቶስ ገይሩ ዝተዓረቐና፡ ኣገልግሎት ዕርቂ እውን ካብ ዝሃበና፡ እግዚአብሔር እዩ። እዙይ ከዓ፡ እግዚአብሔር ብክርስቶስ ገይሩ፡ ንዓለም ምስ ባዕሉ ኸዓርቕ እንተሎ፡ በደሎም ኣይቁፀረሎምን፤ ኣባናውን ቃል ዕርቂ ኣንበረ። ስለዙይ ንሕና ናይ ክርስቶስ መልእኽተኛታት ኢና፤ እግዚአብሔር ከዓ፡ ብእና ገይሩ ይዕድም ኣሎ። ክንዲ ክርስቶስ ኩንና ድማ “ምስ እግዚአብሔር ተዓረቐ” እናበልና፡ ክንዲ ክርስቶስ ንልምነኩም ኣለና። ንሕና ብክርስቶስ፡ ተኸፊልቲ ፅድቂ እግዚአብሔር ምእንቲ ኸንከውን፡ ነቲ ሓጢአት ዘይብሉ፡ ንእኡ ከም ሓጢአት ገበር።

እነ ግና፡ ዓለም ንኣይ ዝተሰቐለትሉ፡ እነውን ንዓለም ዝተሰቐልኩሉ መስቀል ጐይታና ኢየሱስ ክርስቶስ እንተ ዘይኮይኑስ፡ ትምክሕቲ ኻባይ ይርሓቕ። (ግላትያ 6:14)።

VI. መስቀል ብዛዕባ ሎጂክ (ስነ-መገብ) ፍቕሪ ይዛረብ

ሓደ ክልተ ናይ ዶክቶሬት ዲግሪ ዝነበሮን ኣብቲ ሳልሳይ ይሰርሕ ዝነበረን ሙስሊም ፕሮፌሰር ዩኒቨርሲቲ፡ ንሓደ ክርስትያን ፓስተር ቃለ-መጠይቕ ክገብረሉ መጻ። እቲ ፓስተር ብኸብሪ ተቐብሎ፡ ንዝሓተቶ ዝርዝር ሕቶታት ድማ መለሰሉ። ኣብ መወዳእታ እቲ ፕሮፌሰር ነቲ ፓስተር ከምዚ ኢሉ ሓተቶ፡- "ክንድዚ ዝኣክል ጸቡቕ ሓሳቢ (Thinker) ክነስኻስ፡ ከመይ ኢልካ ኢኻ ክርስትያን ትኸውን? እቲ ኹሉ ዝኸእል ኣምላኽ ወዲ ኣለዎ፡ ወይ ድማ ነቲ ሓደ ወዳ ካብ ኢድ እኩያት ኮየድሓና ክስቀል ፈቐዱሉ ኢልካ ከመይ ትኣምን? እቲ ተኣምራት ዝገብር ዝነበረ የሱስኩ፡ ንጸላእቱ ቀቲሉ ንርእሱ ንምድሓን ተኣምር ምግባር ስኢኑ ኢልካ ከመይ ትኣምን?"

እቲ ፓስተር ብትሕትና ሓጻር ናይ ልቢ ጸሎት ኣቐረበ። ሸዑ ነቲ ፕሮፌሰር፡ "ውሉድ ኣለካዶ?" ኢሉ ሓተቶ።

"እወ፡ ጓል ኣላትኒ።" ኢሉ መለሰ እቲ ፕሮፌሰር።

"ንጻልካ ኣብ ዝግንካ ሓንጊርካያ ትፈልጥዶ?"

እቲ ፕሮፌሰር ፍሸኽ ኢሉ፡ "እወ! እዚ ዘይገብር ኣቦ ደኣ መን ኣሎ?" በለ።

ርትዓውነት ፍቕር

እቲ ፓስተር፡ "ካልእ ሕቶ ከሓተካ፡ ከየቆጣዕኩኻ ተስፋ እጉበር። ሓንቲ ነጥቢ ንምርዳእ እየ ዝሓተካ ዘለኹ።" በሎ።

"ሕራይ ሕተት።" በለ እቲ ፕሮፌሰር።

"ስለምንታይ ደኣ ነቶም ተመሃሮ ዩኒቨርሲቲ ኣብ ዝባንካ ዘይትህንጊሮም?"

እቲ ፕሮፌሰር በዚ ሕቶ እዚ ቅር በሎ (ተሰምዖ)። ግናኹ እቲ ፓስተር ከምዚ ኢሉ ኣህድኦ፡- "ኣነ ዘመልክቶ ዘለኹ፡ ኣእምሮን ልብን ዝተፈላለዩ ሎጂክ (Logic) ከም ዘለዎም እዩ። ኣብ ገዛኹ፡ ሎጂክ ልቢ ኢኹ ትጥቀም። ንጓልካ ኣብ ዝባንካ ትህንጊራ (ትሸከማ)፡ ከምኡ ምግባርካ ድማ ቅኑዕ እዩ። እዚ ሎጂክ ፍቕሪ እዩ። ኣብ ዩኒቨርሲቲ ግና ሎጂክ ኣእምሮ ኢኹ ትጥቀም። ክብሪን ኣኸብሮትን ትደሊ፡ እዚ ምግባርካ ድማ ቅኑዕ እዩ።"

እቲ ፓስተር ቀጺሉ፡ "መጽሓፍ ቅዱስ፡ ኣምላኽ ፍቕሪ ምዃኑ ይምህረና። ነቲ ናይ ልቢ ሎጂክ ብምጥቃም ድማ ራህሪሁልና (ደንገጻልና)። መጽሓፍ ሮሜ፡ ንሕና ድኹማት እንተለና፡ ክርስቶስ በቲ ውሱን ጊዜ፥ ምእንቲ ሓጥኣን ሞተ። ከንዲ ዓድቕ(ሀ) ዝመውት እኳ ዝርከብ ኣይመስልን፤ ከንዲ ሕያዋይ ሰብ ግና፡ ክመውት ዝደፍር ምናልባሽ ኣይምተስኣነን ይኸውን። ግና ንሕና፡ ገና ሓጥኣን እንተለና፡ ክርስቶስ ምእንታና ሞይቱ እዩ እሞ፡ እግዚአብሔር፡ እታ ኣባና ዘላቶ ፍቕሪ፡ በዙይ የርኢ ኣሎ። ይብል" (ሮሜ 5:6-8) በሎ።

ብኻልእ እዋን ድማ ሓንቲ መሰሊም ኣባል ባይቶ (ፓርላማ) ዝኹነት ፡ ነቲ ፓስተር በጻሓቶ እሞ ተመሳሳሊ ሕቶ ኣልዓለትሉ፡- "ክሳብ ሕጂ ከመይ ኢልካ ኢኻ ክርስትዮን ኩንካ ትጸንሕ ዘለኻ? እቲ ኹሉ ዝኸለል ኣምላኽ ወዲ ኣለዎ፡ ነቲ ሓደ ወዳ ድማ ንኸመውት ሰዲድዎ ኢልካ ከመይ ኢልካ ትኣምን? ብምባል ሓተተቶ።

ሽዑ እቲ ፓስተር ድማ ከምዚ ኢሉ ሓተታ፡- "እታ ጓል ሰለስተ ወርሒ ዝኹነት፡ ብኹሉ ነገር ኣብኣ እትምርኮስን ዋላ ሓንቲ ረብሓ ክትህባ ዘይትኸእልን ሕጻን ጓላ፡ ፍርቂ ለይቲ ተንሲኦ ምስ እትበክን ካብ ድቃስኪ ምስ እተተንሰኣክን እንታይ ኢኺ እትገብረ? ብኣካላዊ መዳይ (Physically)፡ ካብዛ ሕጻን ዝኹነ ረብሓ ከም ዘይትረክቢ ፍሉጥ እዩ ሓቀይ? እታ ሕጻን ንዓኺ ድኻምን ጸርን (inconvenience) ኣይኩነትንዶ? ምሉእ መዓልቲ ከበድ ስራሕ እናሰራሕኺ ስለ ዝወዓልኪ፡ ደኺምኪ ኢኺ፤ ጽባሕ እውን ካልእ ነዊሕ መዓልቲ ይጽበየኪ ኣሎ። ኣብ ፍርቂ ለይቲ ብዘይ ምትንሳእ ክትድቅሲ ትኸእሊ ኢኺ። ብርግጽ ድማ - በለ እቲ ፓስተር ብምቕጻል - እቲ ብሎጂክ (ብርትዒ) ክግበር ዝግብኦ ነገር፡ ነዛ ዋላ ሓንቲ ዘይትጠቕምን (useless)፤ እትበክን ሕጻን ብመስኮት ደርቢኻ ምዕራፍ እዩ!" ምስ በላ ኣብ ፈለማ፡ እታ ኣባል ባይቶ እቲ ፓስተር ዝተጸለለ (ኣእምሮኡ ዝሰሓተ) መሰላ። ንሱ ግና ቀጺሉ፡ ንጓላ እትሕዛ ዘላ በቲ ናይ ኣእምሮ ሎጂክ ዘይኩነት፡ በቲ ናይ ልቢ ሎጂክ ምዃኑ ኣብርሃላ። ፍቕሪ ነታ ኣደ ኣብቲ ፍርቂ ለይቲ ተንሲኦ፡ ምእንቲ እታ ትበኪ ዘላ ሕጻን ዘድሊ ኹሉ ክትገብር ይድርኽ ። ነታ ሕጻን ክሳብ እትሃድኦ ኣይትሓድጋን እያ። ብተመሳሳሊ ድማ፡ ኣምላኽ ብፍቕሩ ነቲ ዝሳቕ ሓጢአተኛ ኣብ ገሃነም ክጠፍኦ ክሓድጎ ኣይክእልን እዩ። መጽሓፍ ቅዱስ፡ "ንሱ [ኣምላኽ] ኹሉ ሰብ ኪድሕንን ናብ ፍልጠት ሓቂ ኪመጽእን ዘፈቱ እዩ" ይብል (1 ጢሞቴዎስ 2:4)።

ገሊጽም ሰባት ኣብ መስቀል ሎጂክ (ስነ-መገብ) ፍቕሪ ኣምላኽ ይርእዮ። ካልኣት ግና ዘይርትዕዊነትን (irrationality) ድኻምን ጥራይ እዮም ዝርእዩሉ። “እቲ ቃል መስቀል ነቶም ዚጠፍኡ ዕሽነት እዩ፡ ንዓና ንንድሕን ግና ሓይሊ ኣምላኽ እዩ። ...ኣይሁድሲ ተኣምራት ይደልዩ፡ ግሪኻውያንውን ጥበብ ይደልዩ እዮም፡ ንሕና ግና ነቲ እተሰቐለ ክርስቶስ ንሰብኹ። ንሱ ንኣይሁድ መዓንቀፊ፡ ነህዛብ ድማ ዕሽነት እዩ፡ ነቶም እተጸውዑ ግና፡ ኣይሁድ ኩነት ወይስ ግሪኻውያን፡ ክርስቶስ ሓይሊ ኣምላኽን ጥበብ ኣምላኽን እዩ” (1 ቈረንቶስ 1:18, 22-24)።

ወለድና ምሳና ብሎጂክ ኣእምሮ ዘይኮነስ ብሎጂክ ፍቕሪ ምጥቃሞም ክንደይ ዕድለኛታት ኢና! ሎጂክ ኣእምሮ ተጠቐሞም ነይሮም እንተ ዝኾኑ፡ ሎጂክ ኣብዛ ምድሪ ህያዋን ኮይንና ኣይምነበረናን። ልክዕ ከምቲ ንሕና ሎጂክ ፍቕሪ ካብ ወለድና ተቐቢልና ናብ ደቅና እንመሓላልፎ፡ ካብ መስቀል ሓይሊ ረኺብና ንሎጂክ ፍቕሪ ኣምላኽ ናብቶም ኣብ ዙርያና ዘለዉ ከንመሓላልፎ ይግብኣና፡-

1 ዮሃንስ 3:16-18

“ክርስቶስ ንህይወቱ ቤዛና ስለ ዘሕለፈ፡ ንፍቕሪ በዙይ ኢና እንፈልግ። ንሕናውን ምእንቲ ኣሕዋትና፡ ህይወትና ቤዛ ኸነሕልፍ ይግብኣና እዩ። ግና ዝኾነ ይኹን ጥሪት እዛ ዓለም እዚኣ ዘለዎ እሞ፡ ሓዉ ተሸጊሩ እንተሎ እናረአዮ እንተ ዘይራህርሀሉ፡ ከመይ ኢሉ ደኣ፡ ፍቕሪ እግዚአብሄር ኣብ ልዕሊኡ ኸነበር ይኸእል? ኣቱም ደቀይ፡ ብግብርን ብሓቅን እምበር፡ ብቃል ወይ ብልሳን ጥራሕ ኣይንፋቕር።”

1 ዮሃንስ 4:7-12

" ኣቱም ፍቕራተይ፡ ፍቕሪ ኹብ እግዚአብሄር እያ እሞ፡ ንስንሳትና ንፋቕር። ዘፍቅር ኩሉ፡ ካብ እግዚአብሄር ዝተወለደ እዩ፤ ንእግዚአብሄርውን ይፈልጦ እዩ።እግዚአብሄር ፍቕሪ እዩ እሞ፡ እቲ ዘየፍቅር ንእግዚአብሄር ኣይፈልጦን። እግዚአብሄር፡ ብወዱ ምእንቲ ብህይወት ክንነበር፡ ነቲ ሓደ ወዱ ናብ ዓለም ብምልኣኹ፡ በዙይ እዩ ፍቕሪ እግዚአብሄር ኣብ ማእኸልና ዝተገልፀ።ፍቕሪ እዙይ እዩ፤ ንሕና ንእግዚአብሄር ስለ ዘፍቀርናዮ ዘይኮነስ፡ እግዚአብሄር ባዕሉ ስለ ዘፍቀረና፡ ንሓጢአትና ቤዛ ክኸውን ንወዱ ምስዳዱ እዩ።ኣቱም ኣሕዋተይ፡ እግዚአብሄር ከምዙይ ገይሩ ኹብ ኣፍቀረና፡ ንሕናውን ንስንሳትና ኸንፋቕር ይግብኣና እዩ።ንእግዚአብሄር ዝረአዮ ሓደኳ የለን። ንስንሳትና እንተ ተፋቕርና ግና፡ እግዚአብሄር ኣባና ይነበር፤ ፍቕሩውን ኣባና ፍፁም ይኸውን።”

1 ዮሃንስ 4:19-21

" እግዚአብሄር ኣቐዲሙ ስለ ዘፍቀረና፡ ንሕናውን ነፍቅሮ ኢና። ነቲ ዝረአዮ ሓዉ ዘየፍቀረስ፡ ነቲ ዘይረአዮ እግዚአብሄር፡ ከፍቅር ኣይከእሎን እዩ እሞ፡ ንሓዉ እናፀልኣ፡ “ንእግዚአብሄር ኣፍቅር እየ” ዝብል እንተ ሃልዩ፡ ንሱ ሓሳዊ እዩ።እቲ ኹብኡ ዝተቐበልናዮ ትእዛዝ፡ “እቲ ንእግዚአብሄር ዘፍቅር፡ ንሓዉ ድማ የፍቅር” ዝብል እዩ።”

ዮሃንስ 3:16 ነቲ ናይ ወንጌል መልእኽቲ ብሓጺሩ የጠቓልሎ፡- “ኣምላኽ፡ በቲ ሓደ ወዱ ዝኣመነ ኹሉ ናይ ዘለኣለም ህይወት ምእንቲ ኪረክብ እምበር ከይጠፍእሲ፡ ንወዱ በጃ ኸሳዕ ዚህብ፡ ከሳዕ ከንድዚ ንዓለም ኣፍቀራ።

”

የሱስ “ካብ ኩሉ ትእዛዛት እታ ቀዳመይቲ (ዝበለጸት) አየነይቲ እያ?” ተባሂሉ ምስ ተሓተተ፡ መልሱ ከምዚ ነበረ፡- “ካብ ኩሉን ትእዛዛት እታ ቐዳመይቲ እዚአ እያ፤ ኦ እስራኤል፡ ስማዕ፡ እግዚአብሔር አምላኽኛ ሓደ እግዚአብሔር እዩ። ንእግዚአብሔር አምላኽኻ ድማ ብምሉእ ልብኻን ብምሉእ ነፍስኻን ብምሉእ ሓሳብኻን ብምሉእ ሓይልኻን አፍቅር። እታ ኻልአይቲ እዚአ እያ፤ ንብጻይካ ኸም ነፍስኻ አፍቅር። ካብዚአተን እትግቢ ኻልእ ትእዛዝ የልቦን” (ማርቆስ 12:29-31)።

VII. መስቀል ፍቕሪ ይምህረና

1. መስቀል፡ ንስድራ ቤትና ከነፍቅር ይምህረና።

መጽሓፍ ቅዱስ ነታ ክርስቶስ ንቤተ ክርስቲያን ዘለዎ ፍቕሪ፡ ከም ኣብነት ናይ ስድራ ቤታዊ ፍቕሪ ገይሩ የቐርባ። ከምዚ ድማ ይብል፡- “ኣቲም ሰብኡት፡ ክርስቶስ ንቤተ ክርስቲያን ከም ዘፍቀራ፡ ርእሱ ድማ ምእንታኣ ኣሕሊፉ ከም ዝሃበ፡ ከምኡ ኣንስትኹም አፍቅሩ። ንሱ ብቻሉ ገይሩ ብምሕጻብ ማይ ምስ አጽረደ ምእንቲ ኪቐድሳ፡ ጽሬት ወይ ዕጣር ወይ ገለ ንእኡ ዚመስል ዜብላ፡ ቅድስትን መንቀፍ ዘይብላን ክብርቲ ቤተ ክርስቲያን ጌሩ ንርእሱ ኬቐርባ ኢሉ (ርእሱ ሃበ)። ከምኡ ድማ ሰብኡት ንኣንስትኹም ከም ርእሶም ገይሮም ኬፍቅርዎን ይግብኡም። እቲ ንሰብይቱ ዜፍቅር ንርእሱ እዩ ዜፍቅር። ስጋና ብናይ ኣካላቱ ኢና እም፡ ሓደ እኳ ንስጋኡ ዚጸልእ የልቦን፡ የግዳስ ከምቲ ክርስቶስ ንቤተ ክርስቲያን ዚካባኸባ፡ ይምግቦን ይካባኸቦን እዩ። ስለዚ ሰብአይ አቦኡን ኣዲኡን ሓዲጉ ምስ ሰብይቱ ይለግብ፡ ክልቲኦም ድማ ሓደ ስጋ ይኹኑ። እዚ ምስጢር እዚ ዓቢ እዩ፡ ኣነ ግና ብዛዕባ ክርስቶስን ቤተ ክርስቲያንን እብል ኣሎኹ። ኩይኑ ግና ነፍሲ ወከፍኩም ንሰብይቱ ኸም ነፍሱ ገይሩ የፍቅሩ፡ ሰብይቲውን ንሰብአዮ ትፍራህ (ተኸብር)” (ኤፌሶን 5:25-32)።

2. መስቀል፡ ንጸላእትና እውን ከነፍቅር ይምህረና።

“ንሕና ገና ሓጥኣን ከለና፡ ክርስቶስ ምእንታና ሞይቱ እዩ” (ሮሜ 5:8)።

እዚ ዓቢ ኣብነት እዚ፡ ንጸላእትና ከነፍቅር ይምህረና። የሱስ ከምዚ በለ፡- “ብጻይካ አፍቅር፡ ጸላኢኻ ጽላእ፡ ከም እተባህለ ሰሚዕኩም ኣለኹም። ኣነ ግና እብለኩም ኣለኹ፡ ንጸላእትኹም አፍቅሩ፡ ንዝረግምኹም መርቕ፡ ንዚጸልእኹም ጽቡቕ ግብሩ፡ ስለቶም ዚብድልኹምን ዚሰጉኹምን ጸልዩ። ውሉድ እቲ ኣብ ሰማይ ዘሎ አቦኹም ምእንቲ ኸትኩኑ፤ ንሱ ንእኩያትን ንሕያዎትን ጸሓይ የብርቕ፡ ንጻድቃንን ንሓጥኣንን ድማ ዝናም የዝንም እዩ። ነቶም ዜፍቅሩኹም እንተ አፍቀርኩም፡ እንታይ ዓስቢ ኣለኩም? ተቐብልቲ ቐረጽ(Tax collectors) ከምኡ ይገብሩ የለውን? ነሕዋትኩም ጥራይ ሰላም እንተ በልኩም፡ እንታይ ዝያዳ ገበርኩም? ኣህዛብሲ ከምኡ ይገብሩ የለውን? ስለዚ ከምቲ ሰማያዊ አቦኹም ፍጹም ዝኹኑ፡ ንስኻትኩም ድማ ፍጹማን ኩኑ” (ማቴዎስ 5:43-48)።

ሃዋርያ ጳውሎስ ወሲኹ ከምዚ በለ፡- “ፍቁራተይ፡ ምፍዳይ ሕን ናተይ እዩ፡ ኣነ ኸፈድዮ እዮ፡ ይብል እግዚአብሔር፡ ጽሑፍ እዩ እም፡ ነቲ መግትሲ ስፍራ ሕድጉሉ እምበር፡ ባዕላትኩም ሕን ኣይትፍደዩ። ጸላኢኻ እንተ ጠምየ ግና ኣብልዓዮ፡ እንተ ጸምእውን ኣስትዮ። እዚ ብምግባርካ፡ ኣብ ርእሱ ጻል ሓዊ ክትኩምር ኢኻ። ነቲ እኩይ ብሰናይ ደጎ ስዓር እምበር፡ ብቲ እኩይ ኣይትሰዓር” (ሮሜ 12:19-21)።

አብ መስቀል፡ ነቲ ሎጂክ (ሰነ-መገጥ) ፍቕሪ ንርእዮን ንትንክፎን ኢና። አምላኽ ቅድም ስለ ዘፍቀረና፡ ንሕና እውን ከነፍቅር ንምሃር ኢና። መስቀል የሱስ ክርስቶስ ታሪኻዊ ሓቂ ጥራይ ኣይኮነን የግዳስ ህይወት ዝቕይር መዓልታዊ ተሞክሮ እዩ። የሱስ አብ መስቀል ምእንታኻ ኢሉ አብ ዝገበሮ ነገር እምነትካ እንተ ኣንቢርካ፡ ነቲ ዘድሕን ሓይሊ ሰርዖቱ ክተሰተማቕሮ ትኸእል ኢኻ። አብቲ “ዓቢ መስቀእቲ” ሓይሊ ኣሎ።

ⁱ Al-Ghazali, *Ihya Ulum al-Din*, Vol.1 (Cairo: n.d.), pp.243,250.

ⁱ *Mishkat*, Book IV, Chapter 42, section 2.

ምዕራፍ 14

ክርስትያናት ብቅዱስ ስላሴ ዝኣምኑሉ ምኽንያት

ብዛዕባ ስላሴ (እቶም ሰለስተ ኣካላት ናይ ክርስትያናዊ መለኮት) ዝግበር መለኮታዊ ክትዕ፡ ንቐጽን ካብ ህይወት ዝረሓቐን ክመስል ይኸእል እዩ። ግናኹ ሲ.ኤስ. ሉዊስ (C.S. Lewis) ብዛዕባ ጸሎት ክጽሕፍ ከሎ፡ ክርስትያናት ንስላሴ ኣብ መዓልታዊ ህይወቶም ከመይ ኢሎም ብግብሪ ከም ዝምከርዎ (ከም ዘስተማቕርዎ) ይገልጽ፡-

"ሓደ ተራ ክርስትያን ክጽሉ ኢሉ ይምብርኩኹ። ምስ ኣምላኽ ክራኹብ ይጽዕር። እቲ ክጽሉ ዝደፋፍኦ ዘሎ ሓይሊ ኣምላኽ ምጂኑ ይፈልጥ እዩ፤ ብኸልእ ኣዘራርባ፡ ኣምላኽ ኣብ ውሽጡ ኣሎ ማለት እዩ። ብተወሳኺ ድማ፡ እቲ ብዛዕባ ኣምላኽ ዘለዎ ሓቕኛ ፍልጠት ኩሉ ብቲ ሰብ ዝኹን ኣምላኽ (ክርስቶስ) ኣቢሉ ዝመጸ ምጂኑ ይፈልጥ እዩ፤ የሱስ ኣብ ጐኑ ደው ኢሉ፡ ክጽሉ ከም ዝሕግዞን ስለኡ ከም ዝጽልን እውን ይፈልጥ እዩ። እንታይ ይኸውን ከም ዘሎስ ተስተውዕሉዶ ኣለኹም? እቲ ናብኡ ዝጽለየሉ ዘሎ ኣምላኽ እዩ - እቲ ክበጽሖ ዝጽዕር ዘሎ ሹቶ። እቲ ኣብ ውሽጡ ኩይኑ ዝደፋፍኦ ዘሎ እውን ኣምላኽ እዩ - እቲ ደራኺ ሓይሊ።"

ክርስትና ብሰረተ-እምነት ስላሴ ፍሉይ (unique) እዩ። ጥንታውያን ግብጻውያን ብ"ሰለስተ ኣማልኸቲ" (triad) ይኣምኑ ነይሮም - ኣሲሪስ (ኣቦ)፡ ኣይሲስ (ኣደ)፡ ከምኡ ድማ ሆሩስ (ወዲ)። ግናኹ እዚኣም ኩቶ ከም ሓደ መለኮት (single deity) ተራእዮም ኣይፈልጡን። ንሳቶም ስድራ ቤት እዮም፤ ናብ "ሰለስተ" ዝመጸ ድማ ኣሲሪስን ኣይሲስን ወዲ ምስ ወለዱ ጥራይ እዩ። ብተመሳሳሊ፡ እቲ ናይ ሂንዱ "ሰሉስ" (triad - ብራህማ፡ ቪሽኑን ቪቫን)፡ ምስቲ ናይ ሂንዱ "ምጂን፡ ምምጂን ምብታንን" (Being, Becoming and Dissolution) ዝብል ዓለማዊ ዑደት ዝዛመድ **ኩይኑ**፡ "ሰለስተ ኣብ ሓደ" (three in one) ተባሂሉ ተገሊጹ ኣይፈልጥን። እዞም ናይ ካልኣት ሃይማኖታት "ሰለስተ ኣማልኸቲ" (divine triads)፡ ነቲ ክርስትና ጥራይ ዝገልጸ ምሉእ ሓቲ ብዛዕባ ኣምላኽ፡ ጽላሎት ኩይኖም ብምሳሌ ዘርእዩ (foreshadow) ጥራይ እዮም ክበሃሉ ዝኸእሉ።

I. ስላሴ ኣብ ብሉይ ኪዳን

ይኹን እምበር፡ እዚ ማለት ኣብ ብሉይ ኪዳን ብዛዕባ ስላሴ ዝሕብሩ ፍንጭታት (glimpses) ኣይርከቡን ማለት ኣይኩነን። እቲ ኣብ ሓድሻ ኪዳን ብግልጺ (explicit) ዝተገልጸ ሓሳብ፡ ኣብ ብሉይ ኪዳን ብስወር መገዲ (implicit) ተቐግጢ ይርከብ። ከምቲ እዞም ዝስዕቡ ኣብነታት ዘርእዩና ድማ፡ እቲ ሓሳብ ብንጹር ኣሎ፡-

- **ስም ኣምላኽ**፡-እቲ ልሙድ ናይ እብራይስጢ ስም ኣምላኽ — **ኤሎሂም (Elohim)** — ኩሉ ሳዕ ብብዙሕ ቍጽሪ (plural) እዩ ዝጸሓፍ። ገሊኡም እቲ ብብዙሕ ቍጽሪ ምጽሓፉ ንኣኹብሮትን ንኸብርን ተባሂሉ እዩ ይብሉ፤ እዚ ግና ኣብ ቋንቋ እብራይስጢ ልሙድ ሕጊ ኣይኩነን። ኣምላኽ መብዛሕትኡ ግዜ ብንጽል ቍጽሪ (singular) እዩ ዝዛረብ፤ ስለዚ ድማ፡ ብብዙሕ ቍጽሪ ክጥቀም ከሎ፡ እቲ ሓድነቱ ተራ (simple) ዘይኩነት።

ዝተሓላለኸን ህያውን (complex and dynamic) ምዃኑ የርእየና። ሰብ ክፈጥር ከሎ ከምዚ በለ፡- “አምላኽ ከአ፡ ሰብ ብመልክዕና ከም ምስልና ንግበር፡ ንዓላ ባሕርን ንአዕዋፍ ሰማይን ንእንሰሳን ንብዘላ ምድርን ኣብ ምድሪ ንዚሰላብ ኩሉ ለመምታን ይግዝእ፡ በለ” (ዘፍጥረት 1:26)።

- **ባቢሎን (Babel)**፡- ጸሊሑ ኣብ መጽሓፍ ዘፍጥረት፡ እቶም ዓለማዊ ኣተሓሳስባ ዝነበሮም ሰባት ንሓድሕዶም፡ “ንዑ ጡብ ንስራሕ፡ ብሓዊውን ኣጸቢቕና ንጥበሰ” ተባሃሃሉ። ኣብ ከንዲ እምኒ ጡብ፡ ኣብ ከንዲ ጭቃ ኸአ ቅጥራን ተጠቐሙ። ስለዚ ኣምላኽ ከምዚ በለ፡- “ንዑ፡ ንውረድ እም፡ እቲ ሓደ ዝዛረበ እቲ ሓደ ኸይሰምዖስ፡ ቋንቋኦም ኣብኡ ንደባልቆ። እግዚአብሄር ከአ ካብኡ ናብ ገጽ ኩላ ምድሪ በተኖም፡ ነታ ኸተማ ምስራሕ ድማ ሓደግዎ” (ዘፍጥረት 11:3, 7, 8)።
- **ጥበብ(Wisdom)**፡- ብሉይ ኪዳን ነቲ ናይ ኣምላኽ ናይ ምፍጣር ባህርይን ግዝእቱን ከም "ጥበብ" ገይሩ ኣካል ይህቦ (personifies)። መጽሓፍ ቅዱስ ከምዚ ይብል፡-ኣነ ጥበብ፤ ብብልሓት ተቐማጢ ኣለኹ፤ ፍልጠትን ምስትውዓልንውን ረኺቢ ኣለኹ። ንእግዚአብሄር ምፍራሕ ንኸፍኣት ምፅላእ እዩ፤ኣነውን ትዕቢትን ትምክሕትን፡ክፉእ ኣካይዳን ዘረባ ሓሰትን እፅልእ እዩ።ምኽርን ቅነዕ ፍርድን ናተይ እዮም፤ ምስትውዓል ኣነ እዩ፤ ሓይልውን ኣለኒ። ነገስታት ብኣይ ይነግሱ፤መሳፍን፡ቲ ብኣይ ቅነዕ ሕጊ ይሕግጥ። ኣሕሉቕን ክቡራንን፡ፈረድቲ ምድሪ እውን ብኣይ ይገዝእ።ኣነ ነቶም ዘፍቅሩ፤ ኣፍቅርም፤እቶም ተጊሆም ዝደልዩኒ ኸዓ ይረኽቡኒ።ሃብትን ክብረትን፡ነባሪ ጥሪትን በረኽትን ኣባይ ኣሎ።ፍረይ ካብ ፅሩይ ወርቁ፡ ረብሓይ ካብ ሕሩይ ብናር ይበልፅ።ኣነ ብመንገዲ ፅድቂ እኸይድ፤ብማእኸል ጐዳና ፍትሒውን እመላለስ። ንዝፈትወኒ ርስቲ ኣውርሰም፤ቤት መዝገቦምውን እመልእ።እግዚአብሄር መጀመርታ መንገዱ ገበረኒ።ካብ ዘለኣለም ካብ መጀመርታ፡ምድሪ እንተይተፈጥረት ነበርኩ።ገና ባሕርታት እንተይነበረ፤ዓይኒ ማያት እንተይወሓዘ፤ ኣነ ነበርኩ።እምባታት እንተይተሰረቱ፤ቅድሚ ኸራብታት ኣነ ነበርኩ። ንምድርን ንመይዳን፡ነቲ መጀመርታ መሬትን እንተይፈጠሮ ነበርኩ።ንሰማይት ከቐም እንተሎ፡ንጠፈር ኣብ ልዕሊ ባሕርታት ከዘርግሑ እንተሎ፡ንደመና ናብ ላዕሊ ኸቐሎ እንተሎ፡ንዓይኒ ባሕር ከኸፍቶ እንተሎ፡ማያት ካብ ትእዛዙ ኸይሓልፍ፡ ንባሕር ኸውሰኖ እንተሎ፡ንመሰረታት ምድሪ ኸቐውም እንተሎ፡ ኣብኡ ነበርኩ። ሸዑ ኸኢላ ኸይነ ምስኡ ነበርኩ፤ብብመዓልቱ ብኣይ ይሕገውስ፤ኩልኻሽ ኸዓ ኣብ ቅድሚኡ እሕገውስ ነበርኩ። በቲ ኣብ ምድሪ ዝፈጠሮ እሕገውስ ነበርኩ፤ደስታይ ከዓ ብደቂ ሰብ ነበረ።
- **መንፈስ ኣምላኽ**፡- ብሉይ ኪዳን ንመንፈስ ቅዱስ ከም ምንጫ በረኽት፡ ሓይሊ፡ ትብዓት፡ ጥበብን ቅነዕ ምምሕዳርን ይገልጻ። ንማሕደር (ድንኳን) ኣምላኽ ንምስራሕ፡ ኣምላኽ ንበጽልኤል ካብ ነገድ ይሁዳ ሓረፎ እም ከምዚ በለ፡- “ብመንፈስ ኣምላኽ፡ ብጥበብን ብምስትውዓልን ብፍልጠትን ብኸሉ ዕዮን መልእኽም” (ዘጸአት 31:3)። መንፈስ ቅዱስ ኣብ ካልእ ፍጻሜ እውን ተገለጹ ኣሎ፡- “መሴ ኸአ ወጸ፡ ቃል እግዚአብሄር ድማ ንህዝቢ ነገሮም፡ ካብ ዓበይቲ እቲ ህዝቢ ሰብዓ ሰብ ኣኪቡ ድማ ኣብ ዙርያ እቲ ድንኳን ኣቐሞም። እግዚአብሄር ከአ ብደበና ወራዱ ተዛረቦ፡ ካብቲ ኣብኡ ዝነበረ መንፈስ ወሲዱ ድማ ኣብቶም ሰብዓ ዓበይቲ ኣንበሮ። እቲ መንፈስ ኣብኣቶም ምስ ሓደረ ድማ ተነበዩ፡ ደሓር ግና ኣይደገሙን” (ዘሁልቁ 11:24, 25)
- **ኢሳይያስ**፡- ነብዩ ኢሳይያስ፡ ኣምላኽ ብዛዕባ ርእሱ ብነጠላን (Singular) ብብዙሕትን (Plural) ቍጽሪ ከዛረብ ከሎ ሰሚዑ እዩ፡- “ድምጺ እግዚአብሄር ከአ፡ ንመን ከሰድድ፡ መንከ ኪኸደልና እዩ፤ ኪብል ሰማዕት። ሸዑ ኣነ፡ እኔኹ፡ ስደደኒ፡ በልኩ” (ኢሳይያስ 6:8)። ብተወሳኺ ድማ፡ ኢሳይያስ ኣብ ትንቢታዊ

ራእይ እዞም ዝሰዕቡ ቃላት የሱስ ሰሚዑ፡- “ናባይ ቅረቡ እሞ እዚ ስምዑ፡ ኣነ ኻብ መጀመርታ ብሕቡእ ኣይተዛረብኩን፡ ካብቲ ዝኹነሉ ጊዜ ጀሚረ ኣብኡ ኣሎኹ፡ ሕጂ ድማ እግዚአብሄር ኣምላኽን መንፈሱን ሰዲዶምኒ” (ኢሳይያስ 48:16)።

II. ስላሴ ኣብ ሓድሽ ኪዳን

ብሉይ ኪዳን ብዛዕባ እቲ "ብዙሕነት" (plurality) ዘለዎ ኣምላኽ ብርሑቕ ዘርአየና ፍንጭታት (glimpses)፡ ሓድሽ ኪዳን ብዝርዝር ክገልጸ ይጅምር።

ቀዳማይ፡ መንፈስ ቅዱስ ከም ሓደ ፍሉይ ኣካል (character) ብዝያዳ ጎሊሁ ይወጽእ። መጥምቕ ዮሃንስ ከምዚ በለ፡- “ኣነ ንንስሓ ብማይ ኣጥምቐኩም ኣሎኹ፡ እቲ ድሕረይ ዚመጽእ ግና ካባይ ይሕይል እዩ፡ ኣነ ኣሳእኑ ኸጸውር እኳ ዘይበቅዕ፡ ንሱ ብመንፈስ ቅዱስን ብሓዊውን ኬጥምቐኩም እዩ” (ማቴዎስ 3:11)። ቅድሚ እዚ እውን፡ እግዚአብሄር ኣቦ ንመንፈስ ቅዱስ ናብ ድንግል ማርያም ሰዲዱ ወዲ ከም ዝሃባ ንርኢ (ማቴዎስ 1:18-25)።

እቲ ቀዳማይ ርእየተ-ስላሴ (View of the Triune God) ኣብ ጥምቀት የሱስ ይርእ። ማቴዎስ ከምዚ ይብል፡- “የሱስ ምስ ተጠምቀ፡ ብኡ-ብኡ ካብ ማይ ወጸ። እንሆ ድማ፡ ሰማያት ተኸፍተሉ፡ መንፈስ ኣምላኽ ከኣ ከም ርግቢ ወሪዱ ኣብ ልዕሊኡ ኪጎርፍ ከሎ ረአየ። እንሆ ድማ፡ ካብ ሰማይ፡ ‘ብእኡ ዝሰመርኩ ፍቁር ወደይ እዚ እዩ’ ዚብል ድምጺ መጸ” (ማቴዎስ 3:16, 17)።

ሓድሽ ኪዳን፡ ኣቦ፡ ወዲን መንፈስ ቅዱስን ኣብቲ ንደቂ ሰባት ናይ ምድሓን ስራሕ ዝተፈላለዩ ተራ (roles) ከም ዘለዎም ብንጹር ይገልጽ። እግዚአብሄር ኣቦ ሓሰቦ (መደቦ)፤ እግዚአብሄር ወዲ ፈጸሞ፤ እግዚአብሄር መንፈስ ቅዱስ ድማ ንኸንቅበሎ የረድኣና (የእምነና)። እዚ ኣብዚ ዝሰዕብ ጥቕሲ ብግልጺ ይርእ፡-

ኤፌሶን 1:3-14

እቲ ብኹሉ መንፈሳዊ በረኸት ብክርስቶስ ኣብ ሰማያት ዝባረኸና ኣምላኽን ኣቦ ጎይታና የሱስ ክርስቶስን ይባረኸ።
እግዚአብሄር ኣቦ፡-

እቲ ብኹሉ መንፈሳዊ በረኸት፡ ብክርስቶስ ገይሩ ኣብ ሰማያት ዝባረኸና፡ ኣቦ ናይ ጎይታና ኢየሱስ ክርስቶስ፡ እግዚአብሄር ይባረኸ። ኣብ ቅድሚኡ ቕዱሳንን፡ ነውሪ ዘይበልናን ምእንቲ ኸንከውን፡ ቅድሚ ምፍጣር ዓለም፡ ብክርስቶስ ሓረየና። ስለ ዘፍቀረና፡ ብፅኑ ቕዳሳን፡ ብኢየሱስ ክርስቶስ ናፍ ውሉድ ክንከውን፡ ኣቕዲሙ መረፀና። እዙይ ከዓ፡ በቲ ዘፍቅሮ ወዱ ገይሩ ዝሃበና ኸቡር ፀጋ፡ ምእንቲ ኸምስገን ኢሉ እዩ።”

እግዚአብሄር ወልድ፡-

ብእኡ፡ ማለት ብደሙ ድሕነት፡ ከምቲ ሃብቲ ፀጋኡ ድማ፡ ስርየት ሓጢአት ረኸብና። ንሱ ነዝ ፀጋ እዙይ፡ ብኹሉ ጥብብን ፍልጠትን፡ ኣብ ልዕሊኡ ኣብዝተሰፈረና ይጃዱ ኹይኑ ኹዓ፡ ነቲ ብክርስቶስ ገይሩ ኣቕዲሙ ዝወሰና፡ ናይ ፍቓዱ ምስጢር ኣፍልጠና። እዙይ ከዓ፡ እቲ ምልኣት ዘመናት ምስ በፅሖ፡ ኩሉ ኣብ ሰማይ ኮነ ኣብ ምድሪ ዘሎ፡ ኣብ ትሕቲ ስልጣን ክርስቶስ፡ ምእንቲ ኸጥቕለል እዩ። ንሕና ኣቕዲሞና ብክርስቶስ ተስፋ ዝገበርና፡ ንናይ ክብሩ ምስጋና

ምእንቲ ኸንኸውን፡ እቲ ብፍቓዱ ንኹሉ ነገራት፡ ከም ምኽሩ ዝገብር እግዚአብሔር፡ ወረሰቲ ኸንኸውን ብወዱ ሓረየና።”

መንፈስ ቅዱስ፡-

ንስኽትኩምውን፡ ነቲ ናይ ምድሓንኩም ቃል ሓቂ ዝኾነ ወንጌል ምስ ሰማዕቲኹም፡ ብእኡውን ምስ ኣመንኩም፡ ብቲ ዘተሰፈዎ መንፈስ ቅዱስ ሓቲሙ፡ ናቲ ዝበረኩም፡ ንኹብሩ ምስጋና ክኸውን፡ እግዚአብሔር ነቶም ናይ ባዕሉ ዝኾኑ ኹሎም ክሳዕ ዘድሕናም፡ መንፈስ ቅዱስ፡ ነቲ ኸንረኸቦ ዘለና ርስቲ፡ ዕርቡን እዩ።

III. ታሪኽ ሰረተ-እምነት ስላሴ

እታ "ስላሴ" (Trinity) እትብል ቃል፡ ነቲ መጽሓፍ ቅዱስ ብዛዕባ ኣምላኽ ዝምህር ዘጠቓልል እዩ። እዚ ቃል እዚ ንመጀመርታ ግዜ ኣብ ካልኣይ ክፍለ-ዘመን ድሕሪ ልደተ ክርስቶስ፡ ብተርቱልያን (Tertullian) ከም ዝተመሃዘ ይእመን። ንሱ ብዛዕባ ስላሴ ኣብ ዝሃቦ ዓሚቕኡ መብርሂ ከምዚ ባለ፡- “ብሓደ ኣምላኽ ጥራይ ንኣምን... እቲ ሓደ ኣምላኽ ድማ ካብ ርእሱ ዝወጸ ወዲ (ቃሉ) ከም ዘለዎ... እቲ ወዲ ድማ ከምቲ ዘተሰፈዎ፡ ነቲ ካብ ኣቦ ዝወጸእ ናዝዙ (ጳሌቅሊጦስ) ዝኾነ መንፈስ ቅዱስ ሰደደ።” ተርቱልያን ነቲ መለኮታዊ ሓድነት፡ “ኣቦ፡ ወልድን መንፈስን ሰለስተ ኣካላት ከም ዝኾኑ ብምግላጽ፡ ናብ ስላሴ ኣመዘዘና።”

ሓደ ካብቶም ኣዝዮም ጥንታውያን ናይ እምነት መግለጺታት፡ “ጸሎተ ሃይማኖት ሃዋርያት” (Apostles’ Creed) እዩ። እቲ ጽሑፍ መዓስን ኣበይን ከም ዝተጀመረ ብልክዕ ኣይፍለጥን። ንሱ ከምዚ ይብል፡- “ብኹሉ ብዚኸእል እግዚአብሔር ኣቦ እኣምን፤ ብዩሱስ ክርስቶስ ሓደ ወዱ ጐይታና ድማ እኣምን። ንሱ ብመንፈስ ቅዱስ ተጸኢሱ ካብ ድንግል ማርያም ተወልደ... ብመንፈስ ቅዱስ እኣምን።”

ይኹን እምበር፡ እዚ መግለጺ እምነት እዚ ኣብ ኩላ ቤተ ክርስቲያን ምሉእ ተቐባልነት ኣይረኸበን። እቲ ኣርዮስ (Arius, 250-336 ዓ.ም) ዝተባህለ ናይ እስክንድርያ መነኩስ ዝዚ ትምህርቲ እዚ ብምኽሓድ፡ እቲ “ቃል” (ወልድ) ካብ ፍጥረት ኣምላኽ እቲ ዝዓበየ እምበር ባዕሉ ኣምላኽ ኣይኮነን ኢሉ መሃረ። እዚ ምንጭቕና እዚ ድማ ብቅዱስ ኣትናቴዎስ ዘእስክንድርያ (St. Athanasius, 296-373 ዓ.ም.) ተሳዕረ። ቅዱስ ኣትናቴዎስ፡ እቲ “ቃል” (ወልድ) ምስ ኣቦ ሓደ ህላው/ባህርይ (consubstantial)፡ ማዕረ (co-equal) ከምኡ ውን ማዕረ ዘለኣለማዊ (co-eternal) ምዃኑ ገለጸ፤ ንምሉእ ኣምላኽነት መንፈስ ቅዱስ እውን ኣረጋገጸ። ኣብ 325 ዓ.ም. ቅዱስ ኣትናቴዎስ ነቲ “ኒቂያዊ ጸሎተ ሃይማኖት” (Nicene Creed) ኣዳለዎ። እዚ ጸሎት እዚ ንኣርዮሳውነት ከም ምንጭቕና ብወግዒ ብምኹናን፡ ስላሴ ወግዳዊ ናይ ቤተ ክርስቲያን ትምህርተ-እምነት ምዃኑ ኣወጀ።

“ብሓደ ኣምላኽ ንኣምን፡ ብኹሉ ብዚኸእል እግዚአብሔር ኣቦ፡ ፈጣሪ ሰማይን ምድርን ፤ ብሓደ ጐይታ ብዩሱስ ክርስቶስ እውን ንኣምን፤ ንሱ ሓደ ወዱ ንኣምላኽ እዩ፡ ቅድሚ ኩሉ ዓለም ካብ ኣቦ ዝተወልደ፡ ኣምላኽ ካብ ኣምላኽ፡ ብርሃን ካብ ብርሃን፡ ናይ ሓቂ ኣምላኽ ካብ ናይ ሓቂ ኣምላኽ... ብባህርይ [ብግሪኽ፡ ሆምኡሰዮስ (Homousios)] ምስ ኣቦ ሓደ ዝኾነ፡ ኩሉ ብእኡ ዝተፈጥረ...

ብመንፈስ ቅዱስ እውን ንኣምን...”

ጉባኤ ቊስጥንጥንያ ኣብ 381 ዓ.ም. ነዚ ብዛዕባ መንፈስ ቅዱስ ዝወሃብ ትምህርቲ ተቐበሎ። እቲ ናይ ቤተ ክርስቲያን ጉባኤታት ድማ፡ ነቲ ሲባሊዮስ (Sibalius) ዘተኣታተዎ ብዛዕባ ስላሴ ዝገልጽ ካልእ ምንፍቕና ነጻጽ። እዚ ምንፍቕና እዚ፡ ኣቦ፡ ወልድን መንፈስ ቅዱስን ሰለስተ ዝተፈለለዩ መግለጺታት (manifestations) ናይ ሓደ ኣምላኽ ኮይኖም፡ ነፍሱ ወከፎም ድማ ብተፈላለዩ ግዜ ዝተገልጹ እዮም ይብል ነበረ። በዚ መሰረት፡ ዘመን ኣቦ ብስጋ ምልባስ ክርስቶስ ተወድኦ፤ ዘመን መንፈስ ቅዱስ ድማ ካብ በዓል ሓምሳ (Pentecost) ጀሚሩ ክሳብ ሕጂ ይቐጽል ኣሎ ይብል። ቤተ ክርስቲያን ግና ኡቶም ሰለስተ ኣካላት ስላሴ ካብ ዘለኣለም ብሓባር ዝነበሩ (co-existed) እዮም ብምባል ነዚ ትምህርቲ ሲባሊዮስ ነጻገቶ።

ካብቶም ናይ 325ን 381ን ዓ.ም. ጉባኤታት ጀሚሩ፡ ኣብ መላእ ዓለም ዘለዎ ኣብያተ ክርስቲያን ንኣምላኽ ከም ስሉስ ሓደ (ኣቦ፡ ወልድ፡ መንፈስ ቅዱስ) ብወግዒ ተቐቢሊንኦ ኣለዎ። ቤተ ክርስቲያን (ብቃላት ቅዱስ ኣትናቴዎስ ክግለጽ ከሎ) ከምዚ ኢላ ትኣምን፡- “ኣቦ ኣምላኽ እዩ፡ ወልድ ኣምላኽ እዩ፡ መንፈስ ቅዱስ እውን ኣምላኽ እዩ፤ ግናኹ ሓደ ኣምላኽ እምበር ሰለስተ ኣማልኹቲ ኣይኮኑን። ኣቦ ዘለኣለማዊ እዩ፡ ወልድ ዘለኣለማዊ እዩ፡ መንፈስ ቅዱስ እውን ዘለኣለማዊ እዩ፤ ግናኹ ሓደ ዘለኣለማዊ እዩ።”

IV. መጽሓፍ ቅዱሳዊ መርትዖታት ቅድስት ስላሴ

ሓደ መምህር (lecturer)፡ “ከመይ ጌሮም ሰለስተ ሓደ፡ ሓደ ድማ ሰለስተ ይኹኑ።” ብምባል ብትምህርቲ ስላሴ ኣላገጸ። ካብቶም ሰማዕቲ ሓደ ድማ ተንሲኦ፡ “እዛ ሽምዓ ከመይ ኢላ ትበራህ፡ ” ኢሉ ሓተቶ። እቲ መምህር ድማ፡ “ስምዒ (wax)፡ ፈትሊ (wick)ን ኣየርን ተሓባቢሮም እዮም ነዚ እትርእዩ ዘለኹ ብርሃን ዚህቡ።” ኢሉ መለሰ። እቲ ሰማዒ ድማ፡ “እዛም ሰለስተ ዝተፈለለዩ ነገራት ከመይ ጌሮም ሓደ ብርሃን ከም ዜፍርዩ ትርድኡዎ።” ኢሉ ሓተቶ። “ኣይፋልን” ኢሉ መለሰ እቲ መምህር። እቲ ሰማዒ ድማ፡ “እሞ ደኣ ከመይ ኢሉ ከም ዚኸውን ከይተረዳእካስ፡ ከመይ ጌርካ ኣብዚ ብርሃን ትኣምን።” ብምባል ሓሳቡ ደምደመ።

እቲ ውሽጣዊ ባህርይ ኣምላኽ ንምርዳኡ ቐለል ኪኸውን ዚግብኦ ዝኸኑ ምክንያት የልቦን። ስለዚ ድማ፡ “ስላሴ ምስ ኣእምሮ ኣይከይድን እዩ (ትርጉም ዮብሉን)” ብዝብል ሓሳብ ዚለዓል ተቐውሞ፡ ካብቲ ቐንዲ ነጥቢ ዝረሓቐ እዩ። ነቲ ነገር ብኣእምሮና ክንርድኦ ስለ ዘይከኣልና ጥራይ፡ የልቦን ማለት ኣይኮነን፤ ወይ ድማ እቲ ሓሳብ ንባዕሉ ዕሽነት (absurd) እዩ ማለት ኣይኮነን። ንሕና ብዛዕባ ረቀቕቲ ደቂቕ ኣካላት (subatomic particles)፡ ወይ ብዛዕባ ኣሰራርሓ ኣእምሮ ወዲ ሰብ፡ ወይ ድማ ብዛዕባ ባህርይ ግዜ ምሉእ ምርዳእ ዮብልናን። ግናኹ፡ ኣብዛ ቊሳዊ ዓለም ንምንባር ንቐበሎምን ንምርከብሎምን ኢና። እሞ ደኣ ኣብቲ መንፈሳዊ ዓለም ክሳብ ክንደይ ዝያዳ ሓቂ ይኸውን!

ሰረተ-እምነት ስላሴ ብሽዱሽተ ነጥብታት ኪጥቀለል ይኸእል እዩ፡-

- መጽሓፍ ቅዱስ ሰለስተ ኣካላት የላልዮና፡ ንዓታቶም ድማ ከም ሓደ ኣምላኽ ይርእዮም።
- ስላሴ ሓደ ህላወ (Essence) እዩ እምበር ሰለስተ ኣማልኹቲ ኣይኮነን።

- ነፍሱ ወከፍ አካል ናይ ገዛእ ርእሱ ፍሉይ መንነት (Personality) አለዎ።
- እዚ ስላሴ እዚ ሓቀኛን ዘለአለማዊን እዩ እምበር፡ ላዕሊ-ላዕሊ ወይ ግዝያዊ አይኮነን።
- እቶም ሰለስተ አካላት – አቦ፡ ወዲን መንፈስ ቅዱስን – ማዕረ (Co-equal) እዮም።
- እዚ ሰረተ-እምነት እዚ መፍትሕ ምርዳእ ኩሉ እቲ ካልእ ክርስትያናዊ ትምህርትታት እዩ።

1. አምላኽ ሓደ እዩ

እቶም ኣብ ገጻት ሓድሽ ኪዳን ዚዛረቡና ኩሎም፡ አምላኽ ብባህርዩ (in essence) ሓደ ምዃኑ ንጹር ርድኢት ከም ዘለዎም ዮርእዩ፡-

- የሱስ፡- የሱስ ብዛዕባ እታ ኣዝያ ኣገዳሲት ትእዛዝ ምስ ተሓተተ፡ ከምዚ ኢሉ መለሰ፡- “የሱስ ከኣ መለሰሉ፡ ካብ ኮለን ትእዛዛት እታ ቐዳመይቲ እዚአ እያ፡ ኦ እስራኤል፡ ስማዕ፡ እግዚአብሄር አምላኽና ሓደ እግዚአብሄር እዩ። ንእግዚአብሄር አምላኽካ ድማ ብምሉእ ልብኻን ብምሉእ ነፍስኻን ብምሉእ ሓሳብኻን ብምሉእ ሓይልኻን ኣፍቅሮ። እታ ኻልኣይቲ እዚአ እያ፡ ንበጻይካ ኸም ነፍስኻ ኣፍቅሮ። ካብዚአተን እትዓቢ ኻልእ ትእዛዝ የልበን” (ማርቆስ 12:29-31)። የሱስ ቅድሚ ምዕራጉ ድማ ከምዚ ኢሉ ኣዘዘ፡- “ስለዚ ኺዱ ንኹሎም ኣህዛብ ብስም [“ብስማት” ዘይኮነስ ስም] ኣቦን ወልድን መንፈስ ቅዱስን እናኣጥመቐኩም፡ ዝእዘዘኩኹም ኩሉ ኺሕልዉ እናመሃርኩም፡ ደቀ መዛሙርቲ ግበርዎም። እንሆ ኸኣ፡ ኣነ ኸሳዕ መወዳእታ ዓለም ኩሉ መዓልቲ ምሳኻትኩም እዮ” (ማቴዎስ 28:19)።
- ጳውሎስ፡- ሃዋርያ ጳውሎስ፡ “እቲ ንንግዙራት ብእምነት፡ ንዘይግዙራትውን ብእምነት ዜጽድቕ አምላኽ ሓደ ጥራይ ካብ ኩነ” ይብል (ሮሜ 3:30)። ጳውሎስ ከምኡ’ውን፡ “ሓደ አምላኽ ጥራይ ኣሎ” (1 ቢሞቴዎስ 2:5) ይብል፤ ነቲ ክርስትያናዊ ጸሎተ ቡራኬ ድማ ከምዚ ኢሉ ጸሓፎ፡- “ጸጋ ጐይታና የሱስ ክርስቶስን ፍቕሪ አምላኽን ሕብረት መንፈስ ቅዱስን ምስ ኩላትኩም ይኹን” (2 ቈረንዶስ 13:14)።
- ያእቆብ፡- ሃዋርያ ያእቆብ ድማ፡ “አምላኽ ሓደ ምዃኑ ንስኻ ትአምን ኣሎኻ፡ ጽቡቕ ትገብር ኣሎኻ፡ ኣጋንንቲ እኳ ይኣምኑ እም ይንቅጥቀጡ እዮም” ይብል (ያእቆብ 2:19)።
- ዮሃንስ፡- ሃዋርያ ዮሃንስ ከምዚ ይብል፡- “ኣብ ሰማይ ዚምስክሩ ሰለስተ እዮም፡ ንሳቶም ድማ ኣቦ፡ ቃልን መንፈስ ቅዱስን እዮም፤ እዘም ሰለስተ እዚአም ድማ ሓደ እዮም” (1 ዮሃንስ 5:7)። እዘ ጥቕሲ እዚአ ሓድሓደ ግዜ ኣብቶም ኣዝዮም ጥንታውያን ቅዱሳት መጽሓፍ ቅዱስ ኣይርከቡን እዩ ይበሃል እኳ እንተኹን፡ ብስነ-ጥንታዊ ምርምር (archeology) ግና ኣብቶም ኣዝዮም ቀዳሞት ቅዱሳት መልእኽትታት ዮሃንስ ከም ዝነበረት ተረጋጊጹ እዩ።

2. አቦ ኣምላኽ እዩ

ብዘይካ እቲ ሓድነት ኣምላኽ ምርግጋጽ፡ መጽሓፍ ቅዱስ ንመንነትን ግድን (ተራን) ነፍሲ ወከፍ ኣካል ሰላሴ ብንጹር ይገልጽ እዩ። ብዛዕባ እግዚአብሄር አቦ ካብ ዝተነግሩና ነገራት ገለ እዚአም እዮም፡-

- አቦ ንኣመንቲ ይባርኽ ፡- “እቲ ብኸሉ መንፈሳዊ በረኽት ብክርስቶስ ኣብ ሰማይት ዝባረኸና ኣምላኽን አቦ ጐይታና የሱስ ክርስቶስን ይባረኽ።” (ኤፌሶን 1:3)።
- አቦ ሓድሽ ልደት ይህበና ፡- “እቲ ብትንሳኤ የሱስ ክርስቶስ ካብ ምውታት ብዓቢ ምሕረቱ ንህያው ተስፋ ብሓድሽ ልደት ዝወለደና ኣምላኽን አቦ ጐይታና የሱስ ክርስቶስን ይባረኽ።” (1 ጴጥሮስ 1:3)።
- አቦ ኣብ ኩሉ ዝርከብ (omnipresent) እዩ፡- ከም ኣበሃህላ ጳውሎስ፡ “ኣብ ልዕሊ ኸሉን ብኸሉን ኣብ ኸሉን ዚገዝእ፡ ሓዲ ኣምላኽን አቦ ኸሉን ኣሎ።” (ኤፌሶን 4:6)።
- አቦ ክስገደሉ (ክምለኽ) ዝግብኦ እዩ፡- የሱስ ከምዚ በለ፡- “ግናኽ እቶም ናይ ሓቂ ሰገድቲ ንኣብ ብመንፈስን ብሓቅን ዚሰግዱሉ ግዜ ይመጽእ፡ ሕጂውን ኮይኑ ኣሎ።” (ዮሃንስ 4:23)።
- አቦ ቅዱስ እዩ፡- የሱስ ከምዚ በለ፡- “ቅዱስ አቦይ፡ ነዘም ዝሃብካ፤ ከምቲ ንሕና ሓዲ ዝኸግንና፡ ንሳቶምውን ሓዲ ምእንቲ ኪኸኑስ፡ ብስምካ ሓልዎም።” (ዮሃንስ 17:11)።

3. የሱስ ኣምላኽ እዩ

መጽሓፍ ቅዱስ ብዛዕባ የሱስ ክርስቶስ ከም ኣምላኽ ገይሩ ይዛረብ እዩ። ብዛዕባ የሱስ ካብ ዝተነግሩና ነገራት ገለ እዚአም እዮም፡-

- የሱስ “ኣምላኽ ምሳና” እዩ፡- “ስለዚ እግዚአብሄር ባዕሉ ምልክት ኪህበኩም እዩ። እንሆ፡ ድንግል ክትጠንስ፡ ወዲውን ክትወልድ እዩ፡ ስሙ ድማ ኣማኑኤል [‘ኣምላኽ ምሳና’] ክትሰምዮ እዩ።” (ኢሳይያስ 7:14)።
- የሱስ ብርቱዕ ኣምላኽ እዩ፡- “ሕጻን ተወሊዱልና፡ ወዲ ተውሂቡልና እዩ እሞ፡ እቲ ግዝኣት ኣብ መንኩቡ ኪኸውን እዩ፡ ስሙ ድማ ግሩም መካር፡ ብርቱዕ ኣምላኽ፡ አቦ ዘለኣለም፡ መስፍን ሰላም ኪስመ እዩ።” (ኢሳይያስ 9:6)።
- መበቆል የሱስ ካብ ዘለኣለም እዩ፡- ነቢይ ሚክያስ ነታ የሱስ ዝተወልደላ ከተማ ቤተ-ልሄም እናኣመልከተ ከምዚ በለ፡- “ካብኺ ግና እቲ ኣብ እስራኤል ገዛሊ ዚኸውን ኪወጽኣለይ እዩ፡ ምውጻኡ ኸኣ ካብ ጥንቲ ካብ ዘለኣለም እዩ።” (ሚክያስ 5:2)።
- የሱስ ንዘለኣለም ክገዝእ እዩ፡- እቲ ናብ እብራውያን ዝጸሓፈ ጸሓፊ፡ ነቲ ኣብ መዝሙር 45:6 ዘሎ ትንቢት ንየሱስ ከም ዘመልክት ገይሩ ጠቐስዎ ኣሎ። ንሱ፡- “ብዛዕባ እቲ ወዲ ግና፡ ኦ ኣምላኽ፡ ዝፋንካ ንዘለኣለም ኣለም እዩ፡ በትሪ ቅንዕና በትሪ መንግስትኻ እዩ።” ይብል (እብራውያን 1:8)።
- የሱስ ምሉእ መለኮት ኣለዎ፡- ጳውሎስ፡ “ኩሉ ምልኣት መለኮት ብስጋ ኣብኡ ሓዲሩ ኣሎ እሞ፡” ይብል (ቆሎሴ 2:9)።

- የሱስ እቲ ዘለአለማዊ አልፋን አሜጋን እዩ፡- የሱስ ባዕሉ፡ “እቲ ዘሎን ዝነበረን ዚመጽእን፡ ኩሉ ዚኸእል ጎይታ ኣምላኽ፡ አልፋን አሜጋን ኣነ እዩ፡ ይብል አሎ፡” በለ (ራእይ 1:8)።
- የሱስ ጎይታ እዩ፡- “ነቲ ጎይታ ኹሉ ዝኸነየ የሱስ ክርስቶስ ሰላም እናኣበሰረ፡ ነቶም ደቂ እስራኤል ዝለአኹ ቻል፡ ንስኻትኩም ትፈልጥዎ ኢኹም።” (ግብሪ ሃዋርያት 10:36)።
- የሱስ ብሓደ ግዜ ኣብ ኩሉ ዝርከብ (omnipresent) እዩ፡- ንሱ፡ “ክልተ ወይ ሰለስተ ብስመይ ኣብ ዝተኣከቡሉ፡ ኣነ ኣብኡ ኣብ ማእከሎም እዩ” (ማቴዎስ 18:20) ከምኡውን፡ “እንሆ ኸአ፡ ኣነ ኸሳዕ መወዳእታ ዓለም ኩሉ መዓልቲ ምሳኻትኩም እዩ” (ማቴዎስ 28:20) በለ።
- የሱስ ክስገደሉ (ክምለኽ) ዝግብኡ እዩ፡- “ብሽም የሱስ ኣብ ሰማይን ኣብ ምድርን ኣብ ትሕቲ ምድርን ዘሎ ኹሉ ብርኪ ምእንቲ ክንብርክክ፡ ኩሉ ልሳን ከአ ንኸብሪ ኣምላኽ ኣቦ የሱስ ክርስቶስ ጎይታ ምዃኑ ኺእመን እዩ።” (ፊልጲ 2:10-11)።
- የሱስ ቅዱስ እዩ፡- እቲ መልአኽ ንድንግል ማርያም ከምዚ በላ፡- “መንፈስ ቅዱስ ኪወርደኪ፡ ሓይሊ ልዑልውን ኬጽልለኪ እዩ። ስለዚ ድማ እቲ ዚወለድ ቅዱስ፡ ወዲ ኣምላኽ ኪበሃል እዩ። ” (ሉቃስ 1:35)።
- የሱስ ጎይታን ኣምላኽን እዩ፡- ቶማስ፡ “ጎይታይን ኣምላኽይን” ምስ በለ፡ የሱስ ነቲ ሰግደት ተቐበሎ (ዮሃንስ 20:28)።

4. መንፈስ ቅዱስ ኣምላኽ እዩ

መጽሓፍ ቅዱስ ብዛዕባ መንፈስ ቅዱስ ካብ ዝነግረና ነገራት ገለ እዘም ዝስዕቡ እዮም፡-

- መንፈስ ቅዱስ ኣብቶም ህዝቢ ኣምላኽ ይሓድር እዩ፡- ስጋ ኩሎም እቶም ብክርስቶስ ዝኣምኑ ሰባት፡ ኣብ ኩሉ ዘመናት፡ መቐደሱ እዩ። ንሱ ኣብ ኩሉም ብኣንሳብ ይሓድር እዩ። “ወይስ ስጋኹም መቐደስ እቲ ኣባኹም ዘሎ፡ ካብ ኣምላኽ እተቐበልኩም መንፈስ ቅዱስ ምዃኑ፡ ናይ ርእስኹምውን ከም ዘይኩንኩምዶ፡ ኣይትፈልጡን ኢኹም።” (1 ቈረንቶስ 6:19)።
- መንፈስ ቅዱስ ኣምላኽ እዩ፡- ኣብ ልዕሊ መንፈስ ቅዱስ ሓጢአት ምግባር ማለት፡ ኣብ ልዕሊ ኣምላኽ ሓጢአት ምግባር ማለት እዩ። ጴጥሮስ ነቲ ሓሶት እተዛረበ ወደ መዝሙር ሃናንያ ከምዚ በሎ፡- “ጴጥሮስ ግና፡ ሃናንያ፡ ከመይ ኢሉ ሰይጣን ኣብ ልብኻ መንፈስ ቅዱስ ክትሕሱ፡ ካብ ዋጋ እታ ግራትውን ከተትርፍ መልአ፡ ...ንስኻ ንኣምላኽ እምበር፡ ንሱብ ኣይሓሰኻን፡ በሎ።” (ግብሪ ሃዋርያት 5:3, 4)።
- መንፈስ ቅዱስ ብነብዩት ገይሩ ተዛሪቡ እዩ፡- ጳውሎስ ነቶም ዘይኣምኑ ሰማዕቱ ከምዚ በለ፡- “መንፈስ ቅዱስ ብነብዩ ኢሳይያስ ገይሩ ነቦታትኩም ጽቡቕ ተዛረበ፡ ከምዚ ኸአ በለ፡ ናብዚ ህዝቢ እዚ ኺድ እሞ፡ ምስማዕሲ ኸትሰምዑ እሞ ኣይከተስተውዕሉን፡ ምርኣይውን ክትርእዩ እሞ ኣይከተስተውዕሉን ኢኹም፡ በሎም።” (ግብሪ ሃዋርያት 28:25, 26)።

- መንፈስ ቅዱስ ዘለአለማዊ እዩ፡- መጽሐፍ ቅዱስ ከምዚ ይብል፡- “እቲ ብናይ ዘለአለም መንፈስ ገይሩ ርእሱ ብዘይ ነውሪ ንኣምላኽ ዘቐረበ ደም ክርስቶስ ግዳ፡ ንህያው ኣምላኽ ምእንቲ ኸተገልግሉ፡ ሕልናኹም ካብ ምዉት ግብሪ ኸንደይ ንላዕሊ ዘየጽርዮ፡” (እብራውያን 9:14)።
- መንፈስ ቅዱስ ኩሉ ይፈልጥ እዩ፡- “ግናኺ ከምቲ፡ ኣዲንቲ ዘይረአያኦ፡ እዝኒ ዘይሰምዓኦ፡ ኣብ ልቢ ሰብ ድማ ዘይተሓሰበ፡ ኣምላኽ ነቶም ዜፍቅርዎ ዘዳለዉሎም፡ ዚብል ጽሑፍ ዘሎ እዩ። ንዓና ግና ኣምላኽ በመንፈሱ ገይሩ ገለጸልና። መንፈስሲ ኹሉ ይምርምር፡ ዓሚቕኦ ነገር ኣምላኽ እኳ ከይተረፈ። ኣብ ውሽጢ ሰብ ዘሎ መንፈስ ሰብ እንተ ዘይኩይኑስ፡ ኣብ ሰብ ዘሎ ነገር ዚፈልጥ መን እዩ፡ ከምኡውን መንፈስ ኣምላኽ እንተ ዘይኩይኑስ፡ ነቲ ኣብ ኣምላኽ ዘሎ ነገር ዚፈልጦ ሓደ እኳ የልቦን።” (1 ቈረንቶስ 2:9-11)።
- መንፈስ ቅዱስ ጐይታ እዩ፡- “ጐይታስ መንፈስ እዩ፡ እቲ መንፈስ ጐይታ ዘለዎ ድማ ኣብኡ ሓርነት ኣሎ።” (2 ቈረንቶስ 3:17)።
- መንፈስ ቅዱስ ኣብ ኩሉ ዝርከብ (omnipresent) እዩ፡- እቲ ጸሓፍ መዝሙር ንኣምላኽ ከምዚ በሎ፡- “ካብ መንፈስካ ናብይ ክኸይድ፡ ካብ ገጽካኺ ናብይ ክሃድም፡ ናብ ሰማይ እንተ ደየብኩ፡ ንስኻ ኣብኡ ኣሎኻ፡ መደቀሰየይ ኣብ ሲኦል እንተ ኣንጸፍኩ፡ እንሆ፡ ንስኻ ኣብኡ ኣሎኻ። ክንፊ ወጋሕታ እንተ ወሰድኩ፡ ኣብ ወሰን ባሕሪ እንተ ሰፈርኩ፡ ኣብኡውን ኢድካ ኸትመርሓኒ፡ የማነይቲ ኢድካ ኸትሕዘኒ እያ።” (መዝሙር 139:7-10)።

V. ኣካላት ስላሴ ምስ ሓድሕዶም ዘለዎም ርክብ

ብሉይ ኪዳን ብዛዕባ ሓድነት ኣምላኽ ይምስክር እዩ፤ ነዚ ድማ ከም ረቂቕን ህያውን (composite and dynamic) ሓድነት ገይሩ ይገልጹ። ንሱ፡ “ኦ እስራኤል ስማዕ፡ እግዚአብሄር ኣምላኽና ሓደ እግዚአብሄር እዩ” ይብል (ዘዳግም 6:4)። ብተመሳሳሊ ድማ፡ መዝሙር 110:1፡ “እግዚአብሄር ንጐይታይ፡ ጸላእትኻ መርገጽ እግርኻ ክሳብ ዝገብርዎም፡ ኣብ የማነይ ተቐመጥ፡ በሎ” ይብል። ምሳሌ 30:4 እውን፡ “ናብ ሰማይ ዝደየበ ወይ ዝወረደ መን እዩ ...ትፈልጥ እንተ ኹንካስ፡ ስሙ መን እዩ ? ስም ወዱኸ መን እዩ ?” ኢሉ ይሓትት።

ካብ ጥንቲ ጀሚርና፡ ኣምላኽ ከምቲ ሙስሊማት ብዛዕባ ኣላህ ዝኣምንዎ ተራ ሓድነት (simple unity) ዘይኩነስ፡ ኣብ፡ ወልድን መንፈስ ቅዱስን ምዃኑ ምርዳእ ከም ዘሎ ንርኢ። ነፍሲ ወከፍ ካብቶም ሰለስተ ኣካላት ኣምላኽ እዩ። ኣምላኽ ሓደ ስለ ዝኹን ድማ፡ እዞም ሰለስተ ኣካላት እዚኦም ሓደ ክኹኑ ኣለዎም።

ኣብ መወዳእታ፡ መጽሐፍ ቅዱስ ብዛዕባ እቲ እቶም ሰለስተ ኣካላት ስላሴ ምስ ሓድሕዶም ዘለዎም ርክብ እንታይ ይነግረና ?

- እቶም ሰለስተ ኣካላት ስላሴ ንሓድሕዶም ይወዳደሱ (የኹብሩ) እዮም፡- ኣብ ንወልድ የኹብሮ (ማቴዎስ 3:17፡ 17:5፡ ዮሃንስ 5:20-23)። ወልድ ንኣብ የኹብሮ (ዮሃንስ 5:19፡ 30፡ 31፡ 12:28)። መንፈስ ቅዱስ ድማ ንወልድ የኹብሮ (ዮሃንስ 15:26፡ 16:8-10፡ 14)።
- እቶም ሰለስተ ኣካላት ንኣመንቲ ኣብ ምልማን (ምልጃ) ይተሓባበሩ እዮም፡- ጳውሎስ ከምዚ ይብል፡- “ከምኡ ድማ መንፈስ ንድኻምና ይድግፎ እዩ። ከመይ ጌርና ኸንጽሊ ከም ዚግብኣና ኣይንፈልጥን ኢና፡ እቲ መንፈስ ግና ባዕሉ ብዘይትንገር እህህታ ይልምነልና እዩ። እቲ ንልቢ

ዝምርምር ድማ፡ እቲ መንፈስ ከም ፍቓድ ኣምላኽ ከወይኑ ስለ ቅዱሳን ይልምን እዩ እሞ፡ ሓሳብ እቲ መንፈስ እንታይ ምዃኑ ይፈልጥ እዩ” (ሮሜ 8:26-27)። የሱስ እውን ይልምነልና እዩ፡- “ነቶም ሕሩዮት ኣምላኽ መን እዩ ዝኸሰም ? እቲ ዘጽድቕ ኣምላኽ እዩ፤ ዝኸተንንከ መን እዩ ? ክርስቶስ የሱስ እቲ ዝሞተ፡ ኣረ ዝተንሰኤ፡ ኣብ የማን ኣምላኽ ዝተቐመጠን ዝማልደልናን እዩ” (ሮሜ 8:33-34)። እቲ ናብ እብራውያን ዝጸሓፈ ጸሓፊ ድማ ብዛዕባ የሱስ ወሲኹ ከምዚ ይብል፡- “ስለዚ ድማ ኮሎ ሳዕ ስለኣቶም ኪልምን ህይወ ስለ ዝኸኑ፡ ነቶም ብእኡ ገይሮም ናብ ኣምላኽ ዚመጹ ፈጹሙ ኬድሕኖም ይኸእል እዩ” (እብራውያን 7:25)።

- እቶም ስለስተ ኣካላት ኣብ መንጎእም ዘለኣለማዊን ሓባራውን ፍቕሪ ኣለዎም፡- የሱስ ከምዚ ባለ፡- “ኣ ኣቦይ፡ ንዓለም ከይተሳረተት ስለ ዘፍቀርካኒ፡ እቲ ዝሃብካኒ ኹብረይ ምእንቲ ኺርእዩሰ፡ እቶም ዝሃብካኒ ኣነ ኣብ ዘለኹም ምሳይ ኣብኡ ክህልወ እደሊ ኣሎኹ” (ዮሃንስ 17:24)።
- እቶም ስለስተ ኣካላት ሓድሕዳዊ ኣኹብሮት ኣለዎም፡- የሱስ ኣብ ጸሎቱ ከምዚ ኢሎ ጠቐሰ፡- “ሕጂውን፡ ኣቦይ፡ ቡቲ ዓለም ከይተፈጥረት ኣባኻ ዝነበረኒ ኹብሪ ኣባኻ ኣኹብረኒ” (ዮሃንስ 17:5)።
- እቶም ስለስተ ኣካላት ብሓሳብን ብምኽርን ሓደ እዮም (ይካፈሉ እዮም)፡- ጳውሎስ ከምዚ ይብል፡- “እቲ ዘይሕሱ ኣምላኽ፡ ዘመናት ከይተጀመረ ዘተስፈዎ ተስፋ ናይ ዘለኣለም ህይወት” (ቲቶስ 1:2)። ኣብ መወዳእታ መልእኹቱ ናብ ሱብ ሮሜ ድማ ነዚ ዝስዕብ ቡራኬ ሂቡ ኣሎ፡- “እምብርከስ ከምቲ ንዘመናት ስውር ዝነበረ ምስጢር ተገሊጹ፡ ብወንጌላይን ብሱብከት የሱስ ክርስቶስን ኬጽንዓኩም ንዚኸእል” (ሮሜ 16:25)።
- እቶም ስለስተ ኣካላት ሓባራዊ ሓገዕስ (ስምረት) ይካፈሉ እዮም፡- “እዚ ድማ ከምቲ ብርእሱ ዝመደቦ ስምረት፡ ምስጢር ፍቓዱ ኣፍላጠና” (ኤፌሶን 1:9)።

መወከሲታት፡-

- C.S. Lewis, *Mere Christianity* (Glasgow: Fontana Books, 1975), p.137.
- R. T. Kendall, *Understanding Theology* (London: Christian Focus, 1999),

ምዕራፍ 15

ምስጢረ ስላሴ ንሙስሊማት ምግላፅ

ኣብ መወዳእታ፡ እቲ ሙስሊማት ዝቃወምዎ ስላሴ፡ ምስቲ መጽሓፍ ቅዱስ ዝገልጸ ስላሴ ሓደ ዘይምዃኑ ምርዳእ ኣገዳሲ እዩ። ሙስሊማት ዝቃወምዎ፡ ንስላሴ ብጌጋ ስለ ዝተረድኦም እዩ፤ እዚ ጌጋ ርድኢት እዚ ድማ ዋላ ክርስትያናት እውን ዝቃወምዎ እዩ። እዚ ዘይምርድዳእ እዚ ኣብ ክልተ መሰረታዊ ነገራት ዝተመርኩሰ እዩ፡-

I. ሙስሊማት ስለምንታይ ንስላሴ ይቃወምዎ?

1. ሙስሊማት "ስላሴ ልክዕ ከም ሰብኣዊ ስድራ ቤት ዝተዋደደ እዩ" ኢሎም ስለ ዝሓሰቡ እዩ።

ንሓደ ሙስሊም፡ "ኣምላኽ ኣቦን ወልድን ሓዊሱ ኣሎ" ዝብል ሓሳብ፡ ኣምላኽ ግድን ተመርዕዮ ክኸውን ኣለዎ፡ ስለዚ ድማ እቲ ወዲ ዘለኣለማዊ ዘይኮነስ ጸኒሑ ናብ መለኮት (Godhead) ዝተወሰኸ እዩ ዝብል ግጉይ ርድኢት ይፈጥረሉ።

ርግጽ እዩ፡ ክርስትያናት ከምኡ ኢሎም ኣይኣምኑን እዮም። ኣቦነት ኣምላኽ መንፈሳዊ እምበር ስጋዊ ኣይኮነን። ቦቲ ንሰብኣዊ ኣቦነት ዝገዝእ ሕግታት ድማ ኣይግዛእን እዩ። ሰብኣዊ ኣቦነት፡ ነቲ ካብ ኣእምሮና ንላዕሊ ዝኸነፍ ሓቂ ብመጠኑ ንምርዳእ ዝሕግዝ ምሳሌ (analogy) ጥራይ እዩ። እቲ መጽሓፍ ቅዱስ ዝጥቀመሉ "ኣቦ"ን "ወዲ"ን ዝብል ቃላት፡ ነቲ ኣብ መንጎ ኣቦን እቲ ዘለኣለማዊ ቃሉን ዘሎ ርክብ ንምግላጽ እዩ። ክልቲኦም ካብ ግዜ ንላዕሊ (beyond time) እዮም። ክልቲኦም ብመንፈስ ቅዱስ ሓደ እዮም። ክልቲኦም ድማ ብምልኣትን ብማዕርነትን ኣምላኽ እዮም።

ከምቲ ኣቐዲምና ዝረኣናዮ፡ "ኣቦ" ዝብል መጻውዒ ብምሳልያዊ መገዲ ምጥቃም ኣብ ቋንቋ ዓረብ እውን ልሙድ እዩ። ሓደ ብዘንገሊ (adopted) ዝመጸ ወዲ፡ ኣቦ ኣለዎ፡ ግናኽ እቲ ኣቦ ብስጋዊ መገዲ "ኣቦኡ" ኣይኮነን። ብተመሳሳሊ፡ ቁርኣን ንሓደ ካብቶም ጸላእቲ መሓመድ "ኣቡ ለሃብ" (ኣቦ ሃልሃልታ ሓዊ) ኢሉ ይጽውዖ (ሱራ 111:1-5)፤ ነታ "ዝተሓለወት ሰሌዳ" ድማ "ኡም ኣል-ኪታብ" (ኣደ መጽሓፍ) ይብላ (ሱራ 3:7፡ 13:39፡ 43:4)። ክርስትያናት ነቶም ቀዳሞት ጳጳሳት "ኣቦታት ቤተ ክርስቲያን" ክብሉ ከለዉ፡ ወይ ድማ መጽሓፍ ቅዱስ ንኣብርሃም "ኣቦ ኮሎም ኣመንቲ" ክብሎ ከሎ፡ ተመሳሳሊ ዘይስጋዊ ትርጉም እዩ ዘለዎ።

እቲ "ኣካላት መለኮት (Godhead) ቃል ብቻሉ ዝተፈጸመ ናይ ወለዲ-ውሉድ ርክብ ኣለዎም" ዝብል ሓሳብ፡ ካብ ክርስትና ወጻኢ ዝመጸ እዩ። ቅድሚ እስልምና ዝነበረ ናይ ዓረብ ጽውጽዋይ፡ "ኣላህ ሰለስተ ኣዋልድ (ኣላት፡ ኡዛ፡ ማናት) ኣለዋእ" ይብል ነበረ (ሱራ 53:19)። ካልእ ድማ "ኣላህ ምስ ጅን ብዝገበሮ ርክብ ውሉድ ወለዱ" ይብል (ሱራ 6:101)። ሳልሳይ ድማ "ኣላህ ካብ መላእኸቲ ኣንስትዮ መሪጹ" ይብል (ሱራ 17:40)። ራብዓይ ድማ "ኣላህ ውሉድ ምስ ወለደ፡ ነተን ኣዋልድ ንርእሱ መሪጹ፡ ነቶም ኣወዳት ድማ ንሱብ መካ ሂብዎም" ይብል (ሱራ 37:151-153፤ 43:16)።

መሐመድ ነዚ ርኹስ (crude) እምነታት ምቃወሙ ቅኑዕ እዩ። ብተወሳኺ፡ ነቲ "ሰላሴ ማለት አቦ (አምላኽ)፡ አደ (ማርያም)ን ወዲ (የሱስ)ን እዩ" ኢሉ ዝምህር ዝነበረ ማርያማዊ ምንፍቕና (Mariamite heresy) ተቐዋም እዩ። እዚ ምንፍቕና እዚ ንትምህርቲ መጽሓፍ ቅዱስ የጥምም እዩ፤ ልክዕ ከምቲ "የሱስ ንሰባት 'ንዓይን ንአደይን ካብ አምላኽ ወጻኢ አምልኹና' ኢሉ" ዝብል ግጉይ እምነት (ሱራ 5:116)። እታ ሓቀኛን ቅንዕትን (Orthodox) ክርስትና ኣንጻር እዚ ክልቲኡ ምንፍቕና ብጽንዓት ደው ኢላ እያ። ስለዚ፡ እስላማዊ መጥቃዕቲ ኣብ ልዕሊ እዚ ምንፍቕና እዚ እምበር፡ ኣብ ልዕሊ ሓቂ መጽሓፍ ቅዱስ ኣይኮነን።

2. ሙስሊማት፡ ሰለስተ ምስ ሓደ ክኹኑ ኣይኸእሉን እዮም ኢሎም ስለ ዝሓሰቡ እዩ።

እንደገና፡ 1 + 1 + 1 ምስ 3 ማዕረ ከም ዘይኮነ (ኣብቲ መለኮታዊ ሓቂ) ብሙስሊማትን ብክርስትያናትን ተቐባልነት ዘለዎ ሓቂ እዩ። ክርስትና እውን ልክዕ ከም እስልምና ንሓድነት (oneness) አምላኽ ኣትሪፊ-የጉልሕ እዩ። ግናኹ አምላኽ ናይ ሕሳብ ስነ-ሓሳብ (concept) ኣይኮነን። መጽሓፍ ቅዱስ ይኹን ቁርኣን፡ “ሓድነት” ማለት አምላኽ ሓንቲ ባህርይ ወይ ሓንቲ መግለጺ ጥራይ ኣለዎ ማለት ገይሩ ኣይትርጉሞን እዩ። ዶክተር ኣር. ቶማስ ነዚ ከምዚ ኢሉ ይገልጻ፡-

“እታ እተካትዓና ዘላ ቃል ‘ሓደ’ (one) እትብል እያ። ሙስሊማት ‘ሓደ’ ክብሉ ከለዉ፡ ንሓደ ዘይንቀሳቕስ (static) ናይ ሕሳብ ኣሃዱ ክትውክል ከም ዘለዎ የጽቅጡ፤ ንሕና ግና ‘ሓደ’ ክንብል ከለና፡ ንሓደ ህያው (dynamic) ሓድነት ማለትና እዩ። እዚ ሓድነት እዚ ድማ ናብቲ አምላኽ ኮሎ ኣብ ኮሎ ዝኹነሉ መወዳእታ ገጹ ዝግሰግስ እዩ። ሙስሊማት ንሓድነት አምላኽ ከም ‘ፍጹም’ (absolute)፡ ማለት ካብ ኮሎ ነገር ዝተፈልየ ገይሮም ስለ ዝርእይዎ፡ ነቲ ኣላህ ካብ ሰብ ዘለዎ ምርሓቕ (aloofness) የጋንኑዎ። በዚ ምክንያት ድማ፡ ከም ‘ዘፍቅር’፡ ‘ዚዳንግጽ’፡ ‘ዚሳቕ’ ገይሮም ክገልጹዎ ኣይከእሉን። ግናኹ ብዘገርም ኮነታት፡ ቁርኣን ብዛዕባ ቀጥጥዎ፡ ስምረት፡ ጽልኢን ፍቕርን አምላኽ ይዛረብ እዩ።”

ባህርያዊ ተርእዮታት ነቲ “ዘይንቀሳቕስ ሓደ” (static oneness) ዝብል ሓሳብ ሓሶት ምዃኑ የርእዩ። ሓደ ፍጹም ዘይክፈል ሓድነት ዘለዎ ነገር ንፈልጥ ዲና፤ ጠፈር (space) ሰለስተ መአዝናት (ምንጥሕ፡ ምግፋሕ፡ ምልዓል) ኣለዎ። ግዜ (time) ብሕሉፍ፡ ህሉውን መጻእን ጥራይ እዩ ኪግለጽ ዚኸእል። ኣብ ብርሃን ሰለስተ መሰረታውያን ሕብርታት ኣለዉ። ኣእምሮና ብምሕሳብ፡ ብፍቓድን ብስምዒትን እዩ ዚሰርሕ ግናኹ ነፍሲ ወከፍና ሓደ ኢና እምበር ሰለስተ ኣይኮንናን።

ዝተፈለለዩ ደረጃታት ሓድነት ክንርዳእ ንኸእል ኢና፡- ስድራቤታዊ፡ ፖለቲካዊ፡ ከምኡ ድማ ኒውክሊራዊ (nuclear)። ንኣቶም (atom) ከም ዘይክፈል ነገር ጌርና ንሓሰብ ነበርና (ኣቶምስ ማለት ድማ ዘይክፈል ማለት እዩ)። ሕጂ ግና ኤለክትሮን፡ ፕሮቶንን ኒውትሮንን ሓቢሩ ዝሓዘ፡ ክክፈል እውን ዚኸእል ሓድነት ምዃኑ ንፈልጥ ኢና። ካብ ኮሎ ዝቐረበ ድማ፡ እቲ ካብ ክልተ፡ ሰለስተ ወይ ዝያዳ ኣባላት ዝቐመ ናይ ስድራቤት ሓድነት እዩ።

እምብኣርክስ፡ ካብዘም ክንርእዮም እንኸእል ሓድነታት ወጻኢ፡ ዝዓሞቕ፡ ዝዓበየን ዝጸንፀን፡ ንሰለስተ ኣካላት ብሓደ ባህርይን (essence) ብፍቕሪን ዜተኣሳስር ሰላሴ ኣሎ ኢልና ክንኣምን ርትዓዊዶ ኣይኮነን፤ ቁርኣን፡ ክርስቶስ ወዲ

ማርያም “ቃል አምላኸን መንፈስ አምላኸን?” ምክኑ ይለውን እየ (ሱራ 4:171)። እዚ ዋላ እኳ ነቲ ሓቂ ቁሩብ ዘዛብዕ እንተኹን፡ አመንቲ ኣብቲ “ቃል”ን “መንፈስ”ን ምልኣት ናይቲ ሓድነት አምላኸ ንክረኽቡ ግና እኹል ምልክት ይህብ እዩ።

II. ጥቕስታት ቁርኣን ነቲ ግጉይ ሰረተ-እምነት ስላሴ ጥራይ እዮም ዝቃወሙ

ንሓቆኛ ክርስትያናዊ ሰረተ-እምነት ስላሴ ማለት ንሓድነት እግዚአብሄር ኣቦ፣ ቃሉ የሱስ ክርስቶስ፣ ከምኡ ድማ መንፈሱ ቅዱስ ዝቃወም ሓድ እኳ ጥቕሲ ቁርኣን የልቦን። እቶም ብዛዕባ ሓድነት አምላኸ ዝዛረቡ ጥቕስታት (ኮሎሶሶን ኣብ ታሕቲ ተጠቐሶም ኣለዉ)፣ ነቲ ግጉይ ትምህርትን ዝንቡል ኣረኣእያን (aberrations) እዮም ዝቃወሙ።

ሱራ 2:116: 117

“ንሓቆም ‘አላህ ወዲ ሓዘ (ወሲዱ)’ በሉ፣ (ንሱ ካብቲ ዝብልዎ) ዝጸረየ (ዝተቐደሰ) እዩ። የግዳስ ኣብ ሰማያትን ኣብ ምድርን ዘሎ ኩሉ ናቱ እዩ፣ ኩሉ ንዕኡ ተገዛዚ (ተገዛኢ) እዩ። (ንሱ) ፈጣሪ ሰማያትን ምድርን እዩ፣ ንሓድ ነገር ኪኸውን ምስ ዝደለየ ድማ ‘ኩን’ ይብሎ ንሱ ድማ ይኸውን።”

- ክርስትያናት፡ አምላኸ “ወዲ ወሲዱ” (taken/adopted) ወይ ጸኒሑ ወዲ ገይሩ ኢሎም ከቶ ኣይተዛረቡን። እቲ ወዲ ካብ መጀመርታ ምስ ኣቦ ከም ዝነበረ እዮም ዝአምኑ። “ቃል ብመጀመርታ ነበረ፡ እቲ ቻል ድማ ኣብ አምላኸ ነበረ፡ እቲ ቻልውን አምላኸ ነበረ። እዚ ብመጀመርታ ኣብ አምላኸ ነበረ። ኩሉ ብእኡ ኩነ፡ ካብቲ ዝኹን ዘበለ ድማ ብዘይ ብእኡ ዝኹን የልቦን። ህይወት ኣብኡ ነበረት፡ እታ ህይወት ከአ ብርሃን ሰብ ነበረት (ዮሃንስ 1:1-4)።”

ሱራ 3:59

“ብርግጽ ምስሊ (ነገር) ዒሳ ኣብ ኣላህ፡ ልክዕ ከም ምስሊ ኣዳም እዩ፣ ካብ ሓመድ ፈጠሮ፡ ድሕሪኡ ድማ ‘ኩን’ በሎ እሞ ንሱ ድማ ኮነ።”

- እዚ ንጽጽር (analogy) እዚ ኣይሰርሕን እዩ፤ ቀንዲ ምክንያቱ ድማ ቁርኣን ባዕሱ ኣብ ካልእ ጥቕስታት ዒሳን ኣዳምን ዝተፈላለዩ ምክንያቶም ይገልጽ እዩ፤ ኣዳም ካብ ሓመድ ዝተፈጥረ ክኸውን ከሎ፡ ዒሳ ግና ብመንፈስ ቅዱስ እተወልደ እዩ።
- ቁርኣን ብዛዕባ ዒሳ ከምዚ ይብል፡ “መሲሕ ዒሳ ወዲ ማርያም ልኡኽ ኣላህን፡ እቲ ናብ ማርያም ዘውረዶ (ዝለኣኹ) ቃሉን፡ ካብኡ ዝኹን መንፈስን ጥራይ እዩ፤ ስለዚ ብኣላህን ብልኡኻቱን እሙኑ” (ሱራ 4:171)። መጽሓፍ ቅዱስ ድማ፡ አምላኸ ንመልኣኽ ገብርኤል ናብ ድንግል ማርያም ምስ ለኣኹ፡ ብዛዕባ የሱስ ከምዚ ከም ዝበላ ይምህር፡-
 “እቲ መልኣኽ ከአ ባላ፡ ማርያም፡ ኣብ አምላኸ ጸጋ ረኺብኪ ኢኺ እሞ፡ ኣይትፍርሂ። እንሆ፡ ክትጠንሲ ወዲውን ክትወልዲ፡ ስሙ ድማ የሱስ ክትሰምይዮ ኢኺ... እቲ መልኣኽ መሊሱ በላ፡ መንፈስ ቅዱስ ኪወርደኪ፡ ሓይሊ ልዑልውን ኪጽልለኪ እዩ። ስለዚ ድማ እቲ ዚውለድ ቅዱስ፡ ወዲ አምላኸ ኪበሃል እዩ” (ሉቃስ 1:30-35)።

- ብአንጻሩ ድማ፡ ሱራ 7:12 ምስ ዘፍጥረት 2:7 ይሰማማዕ እዩ፤ ንሱ ድማ፡- “እግዚአብሔር ኣምላኽ ከኣ ንሱብ ካብ ሓመድ ምድሪ ገበሮ፡ ኣብ ኣፍንጫኡ ድማ ትንፋስ ህይወት ኡፍ በለሉ፡ እቲ ሰብ ድማ ህያው ነፍሱ ኩነ” (ዘፍጥረት 2:7)። ሱራ 2:36 ወሲኹ፡ ኣዳም ከም ዝሓጥእን ንደቂ ሰብ ድማ ናብ ጥፍኣት ከም ዝመርሖን ይገልጽ። ይኹን እምበር፡ ብመሰረት ሱራ 19:19፡ ዒሳ ቅዱስን ነውሪ ዘይብሉን (ንጹሕ) እዩ።

• **ሱራ 3:64**

“በል (እ ሙሐመድ)፡- ኣ ኣቲም ሰብ መጽሓፍ! ኣብ መንጎናን ኣብ መንጎኹምን ናብ ዘላ ማዕረ ዝኹንት ቃል ንዑ፤ ንሳ ድማ ንኣላህ እንተ ዘይከይዱ ንመን እኳ ኸይንግዛእ፡ ምስኡ ድማ ንመን እኳ ኸይነርከብ (ሸሪኽ ከይገብር)፡ ገሌና ድማ ንገሌና ኣብ ክንዲ ኣላህ ጐይቶት ጌርና ኸይነዝሕ (ከይንሕዝ) እያ።”

• **ሱራ 9:31**

“ንሳቶም ንሊቃውንቶምን ንመነኩሳቶምን፡ ከምኡውን ነቲ መሲሕ ወዲ ማርያም፡ ኣብ ክንዲ ኣላህ ጐይቶት ገይሮም ሓዘዎም፤ ንሳቶም ግና ንሓደ ኣምላኽ ጥራይ ኪግዝኡ (ኪሰግዱ) እምበር ኣይተኣዘዙን። ብዘይካኡ ኸልእ ኣምላኽ የልቡን። ንሱ ካብቲ ንሳቶም ምስኡ ዘማዕራሪይዎ (ሸሪኽ ዝገብርዎ) ዝጸረየ እዩ።”

- ክርስትያናት ንየሱስ "ኣምላኽ"ን "ወዲ ኣምላኽ"ን ብምባሎም፡ ምስ ኣምላኽ "መሻርኹቲ" ኣይገብሩን (Associate partners)። ቁርኣን ንባዕሉ ንየሱስ "ቃል ኣምላኽ"ን "ካብኡ ዝኾነ መንፈስ"ን ይብሎ። ሙስሊማት የሱስ ካብ ኣምላኽ ወጻኢ (Outside God) እዩ ኢሎም ዝሓሰቡ እንተ ኹይኖም፡ ኣምላኽ 'ቃል' የብሉን፡ 'ኣእምሮ' (Mind) እውን የብሉን ኢሎም የመልኩቱ ኣለዉ ማለት እዩ!

- ካልኣይ፡ እዛ ጥቕሲ እዚኣ ብፍላይ ነቶም ንሃይማኖታዊ መራሕቶም ዝሰግዱ ክርስትያናት እያ እትነቅፍ። እዚ ባህላዊ ልማድ ነይሩ ክኸውን ይኸእል። ይኹን እምበር፡ ሓቀኛታት ኣመንቲ፡ ሰባት ልክዕ ከም ኣምላኽ ክሕሰቡ ወይ ክምለኹ ከም ዘይብሎም ምስ ሙስሊማት ይሰማምዑ እዮም።

ሱራ 4:171፡ 172

“ኣ ኣቲም ሰብ መጽሓፍ! ኣብ ሃይማኖትኩም ደረት ኣይትሕለፉ (ልዕሊ ዓቕን ኣይትኸዱ)፡ ኣብ ልዕሊ ኣላህ ድማ ሓቂ እንተ ዘይከይዱ ኣይትዛረቡ። እቲ መሲሕ ዒሳ ወዲ ማርያም ልኡኽ ኣላህን፡ እቲ ናብ ማርያም ዘውረደ (ዝለኣኸ) ቃሉን፡ ካብኡ ዝኹን መንፈስን ጥራይ እዩ። ስለዚ ብኣላህን ብልኡኹን እመኑ፡ ‘ሰለስተ’ ድማ ኣይትበሉ። (ካብ ምባል) ተኸልከሉ (ሕደጉ)፡ ንዓኸትኩም ይሓሸኩም እዩ። ኣላህ ሓደ ኣምላኽ ጥራይ እዩ። ንሱ ወዲ ካብ ምሓዝ (ምህላው) ዝተቐደሰ እዩ። ኣብ ሰማያትን ኣብ ምድርን ዘሎ ኩሉ ናቱ እዩ። ኣላህ ድማ ሓዋይ ኪኸውን እኹል እዩ።” “እቲ መሲሕ ኩነ እቶም ናብ ኣላህ ዝቐረቡ መላእኸቲ፡ ንኣላህ ባርያ (ተገዛኢ) ካብ ምኺን ከቶ ኣይጽዮፉን እዮም። እቲ ንትእዛዛቱ (ንግዝኣቱ) ዝተጸየፈን ዝተዓበዩን ድማ፡ (ኣላህ) ኩላቶም ናብኡ ኪእከቦም እዩ።”

- እቲ ሰረተ-እምነት ስላሴ “ሰለስተ” ኣይብልን፤ የግዳስ “ሓደ ኣምላኽ ኣብ ሰለስተ ኣካላት” እዩ ዝብል። ኣል-ባይዳዊ ነዚ ኪትርጉም ክሎ፡ “ሰለስተ ኣይትበሉ’ ማለት፡ ኣላህ፡ ክርስቶስን ማርያምን ኣይትበሉ ማለት እዩ። ወይ ድማ ኣምላኽ ሰለስተ ኣካላት (persons) እዩ ኣይትበሉ” ይብል። ቀጺሉ ድማ ንኣብ ከም

“ዛት” (ባህርይ - essence)፣ ንወልድ ከም “ዒልም” (ፍልጠት - knowledge)፣ ንመንፈስ ቅዱስ ድማ ከም “ሓዮት” (ህይወት አምላኽ) ይትርጉሞ።

- እታ “ንሱ ወዲ ካብ ምሓዝ ዝተሰወጠ (ዝተቐደሰ) እዩ” እትብል ቃል፣ ንአምላኽ ምስ ሰበይቲ ዚህልዎ ዝኹን ስጋዊ ርክብ ወይ ምውላድ እያ እትነጽግ። እዚ ሓሳብ እዚ ኣብ ቁርኣን ክልተ ግዜ ተጠቐሱ ኣሎ (ሱራ 6:102፣ 72:3)፤ ክልቲኡ ድማ ነቲ ንክርስትና እውን ጓፍ ዝኹን ኣረማዊ ትምህርቲ እዩ ዝነቅፍ። መጽሓፍ ቅዱስ፣ “አምላኽ መንፈስ እዩ፣ እቶም ዚሰግዱሉ ድማ ብመንፈስን ብሓቅን ኪሰግዱሉ ይግብእም እዩ” ይብል (ዮሃንስ 4:24)። ስለዚ እቲ ኣብ መንጎ የሱስን ኣቦን ዘሎ ርክብ መንፈሳዊ እዩ።

ሱራ 5:17

“እቶም፡ ‘አላህ ንሱ እቲ መሲሕ ወዲ ማርያም (ዒሳ) እዩ’ ዝበሉ፡ ብርግጽ ከሓዱ (ከፊሮም)። በል (አ ሙሐመድ)፡- ‘አላህ ነቲ መሲሕ ወዲ ማርያምን ኣዲኡን ኣብ ምድሪ ዘለዉ ኮሎምን ኬጥፍእ እንተ ዝደሊ፡ ካብ ፍቓድ ኣላህ ገለ ነገር ኪከላኸል ዚኸእል መን እዩ?’ በሎም። መንግስቲ ሰማያትን ምድርን ኣብ መንጎኦም ዘሎ ኮሎን ናይ ኣላህ እዩ። ንሱ ዝደለዮ ይፈጥር። ኣላህ ድማ ኣብ ልዕሊ ኮሎ ነገር ኪኣሊ (ቃዲር) እዩ።”

- “አላህ ንሱ እቲ መሲሕ ወዲ ማርያም እዩ።” ግናኸ ክርስትያናት አምላኽ ማለት ንሱ እቲ መሲሕ (ጥራይ) እዩ ኢሎም ኣይኣምኑን እዮም። ንሳቶም አምላኽ፣ ኣቦ፣ ወልድን መንፈስ ቅዱስን ምዃኑ እዮም ዝእምኑ። የሱስ አምላኽ እዩ — ግናኸ አምላኽ የሱስ ጥራይ ኣይኮነን። አምላኽ ካብ የሱስ ንላዕሊ እዩ፤ ንሱ እቲ ስሉስ ሓደ መለኮት (Triune Godhead) እዩ
- “አላህ ነቲ መሲሕ ወዲ ማርያምን ኣዲኡን ኣብ ምድሪ ዘለዉ ኮሎምን ኬጥፍእ እንተ ዝደሊ፡ ካብ (ፍቓድ) ኣላህ ገለ ነገር ኪከላኸል ዚኸእል መን እዩ።” ነዚ ናይ ቁርኣን ጥቕሲ እዚ ከምዚ ኢልና ንምልሰሉ፡- ባህርያት አምላኽ ንየሱስን ኣዲኡን ከጥፍእ ኣይፈቅዱሉን እዮም። ንሱ ንማርያም ኣደ እቲ መሲሕ ክትከውን ሓርይዎ እዩ፣ ንየሱስ ድማ መድሓኒ ዓለም ክኸውን ሰዲድዎ እዩ! ሓይሊ፡ ቅድስናን ፍቕርን አምላኽ ብሓባር (ብምስምማዕ) እዮም ዝሰርሑ።

ሱራ 5:72-76

“እቶም፡ ‘አላህ ንሱ እቲ መሲሕ ወዲ ማርያም (ዒሳ) እዩ’ ዝበሉ ብርግጽ ከሓዱ (ከፊሮም)። እቲ መሲሕ ከኣ፡ ‘ኣ ደቂ እስራኤል! ነቲ ጐይታይን ጐይታኹምን ዝኹን ኣላህ ተገዝኡ (ስገዱ)፤ ብርግጽ ምስ ኣላህ ዘሻረኸ (ሸሪኸ ዝገበረ) ሰብ፡ ኣላህ ኣብ ልዕሊኡ ገነት ሓሪምዎ እዩ፤ መዕረፊኡ ድማ ሓዊ እዩ፤ ንበደልቲ ድማ ዝኹን ረዳኢ የብሎምን’ በለ።” “እቶም፡ ‘አላህ ናይ ሰለስተ ሳልሳይ እዩ’ ዝበሉ ብርግጽ ከሓዱ። ካብ ሓደ አምላኽ ወጺኦ ድማ ካልእ አምላኽ የልቦን። ካብቲ ዝብልዎ ንግግር እንተ ዘይተኸልኪሎም ድማ፡ ነቶም ካብታቶም ዝከሓዱ (ዝኸፈሩ) ዘሳቂ መቐጻዕቲ ኪረኽቦም እዩ።” “እሞ ናብ ኣላህ ኣይትንስሑንዶ፡ ምሕረቱኸ ኣይልምኑንዶ፤ ኣላህ ድማ መሓሪ ርህሩህ እዩ።” “እቲ መሲሕ ወዲ ማርያም ልኡኽ እምበር ካልእ ኣይኮነን፤ ቅድሚኡ እውን ልኡኻት ሓሊፎም እዮም። ኣዲኡ ድማ ኣዝያ ሓቀኛ እዩ። ክልቲኦም መግቢ ይበልዑ ነበሩ። (አ ሙሐመድ) ንሕና ነቶም ተአምራት (ምልክታት) ከመይ ጌርና ከም እነብርሃሎም ተዓዘብ፤ ድሕሪኡ ድማ ከመይ ኢሎም ካብ ሓቂ ከም ዝጥወዩ ተዓዘብ።” “በል (አ ሙሐመድ)፡-

“አብ ክንዲ ኣላህ፡ ንዓኻትኩም ጐዳኢቲ ኹነ ጠቐምቲ ኪኹኑልኩም ንዘይክእሉ (ነገራት) ትግዝኡዶ (ትሰግዱዶ)፤ ኣላህ ድማ ንሱ ሰማዕን ፍሉጥን እዩ።”

- ብዛዕባ እታ “ኣላህ ንሱ እቲ መሲሕ እዩ” እትብል ኣበሃህላ፡ ኣምላኽ ማለት ኣቦ፡ ወልድን መንፈስ ቅዱስን ምኻኑ ኣቐዲምና ርኢናዮ ኢና። ስለዚ እዛ ጥቕሲ እዚ ኣካ ኣምላኽነት (መለኮትነት) ክርስቶስ እትቃወም ኣይከኑትን።
- “ነቲ ጐይታይን ጐይታኹምን ዝኹነ ኣላህ ተገዝኡ (ሰገዱ)።” የሱስ ብዛዕባ ዕርገቱ ንደቀ መዛሙርቱ ኪዛረብ ከሎ፡ “ናብ ኣቦይን ኣቦኹምን ናብ ኣምላኽይን ኣምላኽኩምን እዓርግ ኣሎኹ” በሎም (ዮሃንስ 20:17)። “ኣቦናን ኣምላኽናን” ኣይበለን፤ ምኽንያቱ እቲ ንሱ ምስ ኣምላኽ ዘለዎ ርክብ ካብቲ ደቀ መዛሙርቱ ዘለዎም ርክብ ዝተፈለየ ስለ ዝኹነ እዩ። ናቱ ውልድነት (sonship) ናይ ባህርይን ዝግብኡን እዩ፤ ናትና ግና ብጸጋ ዝተቀረበና እምበር ብጻማና ኣይከኑን። የሱስ፡ ከምቲ ብስጋ ዝተገልጸ ኣምላኽ መጠን፡ ክልተ ባህርያት ነይርዎ። “ኣቦይ... ጐይታይ” ዝበለ ድማ ከም ወዲ ሱብ መጠን ጥራይ እዩ፤ ምኽንያቱ በቲ ግዜ እቲ ርእሱ ኣትሒቱ (ኣሕሲፋ) መልክዕ ሱብ ሒዙ ስለ ዝነበረ እዩ። ንሱ፡ “መልክዕ ባርያ ወሲዱ ርእሱ ኣሕሰረ፡ ብምስሊ ሱብ ድማ ተረኽበ” (ፊልጲ 2:7)።
- “ንኣላህ መሻርኹት (ሸራኽ) ምግባር።” የሱስ መሻርኹት ኣላህ ኣይከኑን። ንሱ ባዕሉ ኣምላኽ እዩ። ንሱ ኸፋል ኣምላኽ ኣይከኑን፤ ንሱ ምሉእ እቲ ናይ ሓቂ ኣምላኽ እዩ።
- ክርስትያናት ኣምላኽ “ሳልሳይ ናይ ሰለስተ (ካብ ሰለስተ ሓደ) እዩ” ኢሎም ከቶ ኣይተዛረቡን። ኣምላኽና ሓደ ኣምላኽ እዩ። እወ፡ ሓድነት ኣምላኽ እተቐደደን ህያውን እዩ፤ ግናኹ ሓደ እዩ።
- የሱስን ኣዲኡን “መግቢ ይበልዑ” ነይሮም እዮም፤ ምኽንያቱ ንሱ ስጋ ዝለበሰ (incarnate) ኣምላኽ ስለ ዝኹነ እዩ። “ቃል ብመጀመርታ ነበረ፡ እቲ ቃል ድማ ኣብ ኣምላኽ ነበረ፡ እቲ ቃልውን ኣምላኽ ነበረ። እዚ ብመጀመርታ ኣብ ኣምላኽ ነበረ። ... እቲ ቃል ስጋ ኩነ፡ ጸጋን ሓቅን መሊእዎ ድማ ኣባና ሓደረ። ክብሩ ኸኣ ከም ክብሪ ናይቲ ሓደ ወዲ ነበኡ ርኢና” (ዮሃንስ 1:1, 2, 14)።
- “አብ ክንዲ ኣላህ፡ ንዓኻትኩም ጐዳኢቲ ኹነ ጠቐምቲ ኪኹኑልኩም ንዘይክእሉ (ነገራት) ምስጋድ።” ክርስትያናት ንየሱስ ኣብ ክንዲ (ኣብ ቦታ) ኣላህ ከቶ ኣይመለኹዎን። ኣላህ (ኣምላኽ) ማለት ኣቦ፡ ወልድን መንፈስ ቅዱስን እዩ።
- የሱስ ከም መድሓኒ መጠን፡ ነቶም ንዕኡ ከም ተበጃዊ (redeemer) ገይሮም ዝቐበለዎ ይጠቐሙም (የድሕናም) እዩ። እቶም ብየሱስ ክኣምኑ ዘይደልዩ (ዝነጽግዎ) ግና ክጠፍኡ እዮም። “ኣምላኽ፡ በቲ ሓደ ወዲ ዝኣመነ ኹሉ ናይ ዘለኣለም ህይወት ምእንቲ ኪረከብ እምበር ከይጠፍእሲ፡ ንወዱ በጃ ኸሳዕ ዚህብ፡ ክሳዕ ክንድዚ ንዓለም ኣፍቀራ። ኣምላኽ ንወዱ፡ ዓለም ብእኡ ኸትድሕን እምበር፡ ኣብ ዓለም ኪፈርድ ኣይለኣኹን። በቲ ብእኡ ዝኣመነ ኣይፍረድን። በቲ ዘይኣመነ ግና፡ በቲ ሓደ ወዲ ኣምላኽ ስለ ዘይኣመነ፡ ድሮ ተፈሪድዎ ለሎ (ዮሃንስ 3:16-18) ።”

ሱራ 5:116-118

አላህ ድማ፡ ‘አ ዒሳ ወዲ ማርያም! ንስኻድ ኢኻ ንሱብ፡ ኣብ ከንዲ አላህ ንዓይን ንኣደይን ክልተ አማልኹቲ ጌርኩም ሓዙኒ ዝበልካዮም፡’ ምስ በሎ (ዘክሩ)። (ዒሳ) መሊሱ፡ ቅዱስ ኢኻ፡ ዘይግቡኣይ ቃል ክዛረብ ንዓይ ኣይከፍኩን፤ ከምኡ ኢሉ እንተ ኹይን ድማ ብርግጽ ትፈልጦ ኢኻ፤ ንስኻ ኣብ ነፍሳይ ዘሎ ትፈልጦ ኢኻ፡ ኣነ ግና ኣብ ነፍስኻ ዘሎ ኣይፈልጥን እየ፤ ብርግጽ ንስኻ ኣጸቢቐኻ ፈላጥ ስውራት (ገይብ) ኢኻ’ በለ። ‘እቲ ንስኻ ዝአዘዝካ፡ ነቲ ጐይታይን ጐይታኹምን ዝኹን አላህ ተገዝኡ (ስገዱ)፡ ዝብል ቃል እንተ ዘይከፎይኩ ካልእ ኣይበልኩዎምን። ኣብ መንጎኦም ክሳዕ ዘሎኹ ድማ ኣብ ልዕሊኦም ምስክር ነበርኩ፤ ንዓይ ምስ ወሰድካ፤ ግና፡ ንስኻ ተዓዛቢ ነበርካ፤ ንስኻ ድማ ኣብ ልዕሊ ኩሉ ነገር ምስክር ኢኻ።’ ‘እንተ ቐጻዕካዮም፡ ንሳቶም ባሮትካ (ተገዛእትኻ) እዮም፤ እንተ መሓርካሎም ድማ፡ ብርግጽ ንስኻ ኣዝዩ ሓያልን ጥበበኛን ኢኻ።’

- የሱስ ኩቶ፡ “ኣብ ከንዲ አላህ ንዓይን ንኣደይን ክልተ አማልኹቲ ጌርኩም ሓዙኒ።” ኣይበለን። ክርስትያናት እውን የሱስ ከምኡ ኢሉ እዩ ኢሎም ኩቶ ኣይተዛረቡን! ኣብቲ ኣምላኽ ዝገለጸ ቅዱሳት ጽሑፋት (መጽሓፍ ቅዱስ) ነዚ ሓሳብ እዚ ዝኹን መሰረት የልቦን።
- ንቅድስት ድንግል ማርያም ዘሎና ኩሉ ኣኹብሮት እናሃለወ፡ ቅዱስ ጽሑፍ ግና ንዓኣ ኩቶ ኣካል ቅድስት ስላሴ ገይሩ ኣየእትዋን (ኣይቈጽራን) እዩ።
- “ኣብ መንጎኦም ክሳዕ ዘሎኹ ድማ ኣብ ልዕሊኦም ምስክር ነበርኩ፤ ንዓይ ምስ ወሰድካ፤ ግና፡ ንስኻ ተዓዛቢ ነበርካ።” ብመሰረት እዚ ኣበሃህላ እዚ፡ የሱስ ልክዕ ከምቲ ኣቦ ዝገብሮ ስራሕ እዩ ዝሰርሖ። ክልቲኦም ይምስክሩ (ይዕዘቡ)። ስልጣን የሱስ ድማ ምስ ስልጣን ኣቦ ማዕረ እዩ።

ሱራ 6:101

“...ንዕኡ መጻምድቲ (ሰበይቲ) ከይሃለወቶስ፡ ከመይ ኢሉ ውሉድ ይህልዎ፡...”

- እዚ ሓሳብ እዚ ኣብ ሱራ 72:3 እውን ተደጋጊሙ ኣሎ። ከምቲ ኣብ መጀመርታ እዚ ምዕራፍ ዝረኣናዮ፡ እቲ ወልድነት (sonship) መሲሕ መንፈሳዊ እምበር ስጋዊ ኣይከፍኩን። ኣብ መንጎ ኣምላኽን ድንግል ማርያምን ዝነበረ ዝኹን ስጋዊ ርክብ የልቦን።

ሱራ 9:30

"ኣይሁድ 'ዑዛይር ወዲ አላህ እዩ' ይብሉ። ክርስትያናት ድማ 'የሱስ ወዲ አላህ እዩ' ይብሉ። እዚ እቲ ብኣፎም ዝዛረብዎ እዩ። ነቲ እቶም ቀደም ዝከሓዱ ዝብልዎ ዝነበሩ ይመስሉ (ይቐድሙ) ኣለዉ። መርገም አላህ ይውረዶም! ከመይ ኢሎም ካብ ሓቂ ይርሕቁ (ይዝንቡሉ)!"

- ዑዛይር ወዲ ኣምላኽ ምዃን ኣብ ብሉይ ኪዳን ኣይተጠቐሰን። ገለ ሙስሊማት ተርጉምቲ "ዑዛይር" ማለት እዝራ ጸሓፊ እዩ ይብሉ። ዑዛይር እቲ መጽሓፍ ቅዱሳዊ እዝራ እንተ ኹይኑ፡ ኣይሁድ ንዕኡ "ወዲ ኣምላኽ" ኢሎም ጸዊዖምዎ ኣይፈልጡን። ምናልባት እዚ ብግዜ መሓመድ ኣብ ዓረብ ዝነበረ ሓደ መናፍቕ ጉጅለ ዝመሃዞ ከኹን ይኸእል እዩ።

- ኣብ መንጎ ውልድነት የሱስ ንኣምላኽን ውልድነት ዑዛይርን ዝኾነ ምምስሳል የለን። እቲ ምንጽጻር ቅጥፅ ኣይኮነን።

ሱራ 112:1-4

በል: ንሱ ኣላህ ሓደ እዩ። ኣላህ ናይ ኩሉ መወከሊ እቲ ዘለኣለማዊ እዩ። ኣይወለደን፣ ኣይተወልደን ድማ። ምስኡ ማዕረ ዚኸውን ድማ ሓደ እኳ የልቦን።

- ክርስትያናት ቡቲ ኣብዘን ጥቕስታት እዚኣተን ዘሎ ትሕዝቶ ምስ ሙስሊማት ይሰማምዑ እዮም፤ ይኹን እምበር፡ ምናልባት ሓደ ክርስትያን ነቲ ኣበሃህላ (re-phrase) ከምዚ ጌሩ ኪቐይሮ ይመርጽ ይኸውን፡- **“በል: ንሱ ኣምላኽ፣ ሓደ ኣምላኽ፣ እቲ ዘለኣለማዊ፣ ፍጹም እዩ፤ ዘይተወልደ፣ ዘይወልድ ድማ እዩ፤ ንዕኡ ዚኸውን ማዕረ ድማ ሓደ እኳ የልቦን።”**
- ነቲ ሓረግ ከምዚ ጌርኻ ምትዕርራይ (re-phrasing) በዘም ዝሰዕቡ ምኽንያታት ኣገዳሲ እዮ፡- (1) “ኣይወለደን፣ ኣይተወልደን ድማ” ምባል፡ እቲ ቅደም-ሰዓብ ናይቲ ሓሳብ ዝተዛብዐ እዩ። ሓደ ኣካል ባዕሉ ከይተወልደ ኪወልድ ኣይክእልን እዩ። (2) “ኣይወለደን” (did not beget) ምባል ነቲ ተግባር ኣብ ሕሉፍ ግዜ ጥራይ እዩ ዚነጽጎ (ዚክሕዶ)፤ “ኣይወለደ” (does not beget) ምባል ግና ንኹሉ ግዜያት (ሕሉፍ፡ ህሉው፡ መጻኢ) ዚሸፍን እዩ።

III. እስላማዊ መርትዖታት ስላሴ

1. ቁርኣን ንቅድስት ስላሴ ብስውር መገዲ (implicitly) ይጠቅስ እዩ።

ኣይሁድ፡ ክርስትያናትን ሙስሊማትን ብዛዕባ ኣምላኽ ኣብ ዝዛረቡሉ መገዲ ዋላ እኳ እንተ ተፈላለዩ፡ ብግብረ ግና ኩላቶም ብኣምላኽ፡ ብቃሉን ብመንፈሱን ይኣምኑ እዮም።

ናይ ኣይሁድ ቅዱሳት ጽሑፋት (ብሉይ ኪዳን) ከምዚ ይብል፡- “እንሆ እቲ ኣነ ዝድግፎ ባርያይ፡ ነፍሲይ ዝሰመረትሉ ሕሩየይ። መንፈሲይ ኣብኡ ኣንበርኩ፡ ንሱ ነህዛብ ፍርዲ ኪውጽኣሎም እዩ” (ኢሳይያስ 42:1)።

ክርስትያናዊ ቅዱሳት ጽሑፋት (ሓድሽ ኪዳን) ድማ ከምዚ ይብል፡- “ንየሱስ ናዝራዊ፡ ኣምላኽ ብመንፈስ ቅዱስን ብሓይልን ከም ዝቐበኡ፡ ንስኻትኩም ትፈልጥዎ ኢኹም” (ግብረ ሃዋርያት 10:38)።

ቁርኣን እውን ከምዚ ይብል፡- “ንዒሳ ወዲ ማርያም ድማ ግሉጽ ተኣምራት (መብራህቲታት) ሃብናዮ፤ ብመንፈስ ቅዱስ ድማ ኣበርታዕናዮ (ኣጸናናዕናዮ)” (ሱራ 2:87)። እዚ ቻል እዚ ኣብታ ሱራ ጥቕሲ 253 ተደጋጋሙ ኣሎ። ሱራ 5:110 ድማ ኣላህ ከምዚ ከም ዝበለ ይገልጽ፡- “ኣ ዒሳ ወዲ ማርያም! እቲ ንዓኻን ንኣዴኻን ዝገበርኩልኩም ጸጋ ዘክር፤ ብመንፈስ ቅዱስ ክተባባዕኻ (ከተግብርኻ) ከለኹ...”

ኣብዚኣም ስለስተ ጥቕስታት ቁርኣን፡ ነቲ ዘጽንዕ (ዘበርትዕ) ኣቦ፡ ነቲ ዝጸንዐ (ዝተባብዐ) ዒሳ፡ ከምኡ ውን ነቲ መጽንዒ (መበርተዒ) ዝኹን መንፈስ ቅዱስ ንረክብ።

2. ቁርአን ንክርስትያናት ከም ኣሃዳውያን (ኣምላኽ ሓደ ዝብሉ) ገይሩ እዩ ዝርእዮም።

ሱራ 29:46

“ምስቶም ካባታቶም ዝበደሉ እንተ ዘይከብዱ፡ ምስቶም ሰብ መጽሓፍ (ኣይሁድን ክርስትያናትን) ብዘይካ በቲ ዝበለጸ መገዲ ኣይትከራኹሩ፤ ‘በቲ ናባና ዝወረደን ናባኹም ዝወረደን ኣሚንና ኣለና፤ ኣምላኽናን ኣምላኽኩምን ድማ ሓደ እዩ፤ ንሕና ድማ ንዕኡ ተኣዘዘቲ (ሙስሊማት) ኢና’ በሉዎም።”

ከምቲ ኣብ መጀመርታ እዛ መጽሓፍ ዝረኣናዮ፣ ሱራ 29:46 ንሙስሊም፣ ንሕያዎት ኣይሁድን ክርስትያናትን ብጽቡቕ ክሕዝብ፣ በቲ ንኣይሁድ ዝወረደ ብሉይ ኪዳንን ንክርስትያናት ዝወረደ ሓድሽ ኪዳንን ክኣምን፣ ከምኡ ድማ ኣምላኽ ኣይሁድን ክርስትያናትን እቲ ንሱ ዝሰግደሉ ሓደ ኣምላኽ ምዃኑ ክቐበል ጽኑዕ ሓላፍነት የሰከሞ። ብካልእ ኣዘራርባ፣ ክርስትያናት ከም ከሓድቲ ወይ ብዙሓት ኣማልኽቲ ዘምልኹ (polytheists) ገይሩ ኣይርእዮምን።

ሱራ 5:5

“...መግቢ ሰብ መጽሓፍ ንዓኹም ሓላል (ቅቡል) እዩ፤ መግቢኹም ድማ ንዓታቶም ሓላል እዩ። [ንመርዓ እውን] እተን ኣመንቲ ዝኾና ጻድቃን ኣንስቲ፡ ከምኡ ድማ እተን ቅድሜኹም መጽሓፍ ዝተዋህበን (ሰብ መጽሓፍ) ጻድቃን ኣንስቲ፡ መህሪ እንተ ሂብኩምወን፡ ብንጽህና እምበር ብምንዝርና ዘይኮነ [ክትምርዎወን ይፍቀደልኩም እዩ]...”

ቁርአን ንሓደ ሙስሊም ሰብኣይ ንክርስትያን ወይ ኣይሁዳዊት ሰበይቲ ንክምርዖ ይፈቅድ። ምስ “መሻርኹቲ” (polytheist) ምምርዓው ግና ይኸልክል እዩ። ሱራ 2:221 “ንዘይኣምና ኣንስቲ ከሳብ ዝኣምና ኣይትምርዓው... ንዘይኣምኑ ሰብኡት እውን ከሳብ ዝኣምኑ [ኣዋልድኩም] ኣይተመርዕው...” ይብል። ስለዚ፡ ቁርአን ንክርስትያናት ካብቶም ብዙሓት ኣማልኽቲ ዘምልኹ ይፈልዮም እዩ።

ሱራ 4:48

“ብሓቂ ኣላህ ምስኡ (መሻርኹቲ) ክነርከብ (ሽሪኽ ክግበር) ኣይምሕርን እዩ፤ ብዘይካ እዚ ግና ንዘደለዮ ሰብ ይምሕር እዩ። ምስ ኣላህ መሻርኹቲ ዘርከበ ድማ፡ ብርግጽ ዓቢ ሓጢአት ቀጢፉ (ፈጢሩ) ኣሎ።” እዚ ማለት ድማ፡ ኣምላኽሰ ብዘይካ እቲ ምስኡ መሻርኹቲ ናይ ምግባር ሓጢአት (polytheism)፡ ኩሉ ሓጢአት ኪምሕር ይኸእል እዩ ማለት እዩ። ይኹን እምበር፡ ቁርአን፡ ኣላህ ንኣይሁድ፡ ንክርስትያናትን ንሳባውያንን (Sabaeans)፡ እምነቶም ሓደ ኣምላኽ ጥራይ ዚቐበል (monotheistic) ስለ ዝኹን ከም ዚምሕርም ይዛረብ እዩ። ንሱ ከምዚ ይብል፡ “ብርግጽ እቶም ዝኣመኑን (ሙስሊማት)፡ እቶም ኣይሁድ ዝኹኑን፡ ክርስትያናትን ሳባውያንን (ሳቢኢን)፤ ካባታቶም ብኣላህን ብመወዳእታ መዓልትን ዝኣመኑ፡ ሰናይ ተግባር ድማ ዝፈጸሙ፡ ዓስበም ኣብ ጥቓ ጐይታኡም ኣሎ፤ ንዓታቶም ፍርሂ የብሎምን፡ ኣይክሓዝኑን (ኣይክጥዓሱን) ድማ እዮም(ሱራ 2:62)።” እዚ ሓሳብ እዚ ኣብ ሱራ 5:69 ከምኡ ውን ኣብ ሱራ 22:17 ተደጊሙ ይርከብ እዩ።

IV. ትምህርተ ስላሴ ንሓደ ዓብይ ጸገም ይፈትሕ እዩ

ሙስሊማት፡ አምላኽ ብዙሕ ባህርያት (attributes) ከም ዘለዎን ብባህርዩ (essence) ግና ሓደ ምዃኑን ይአምኑ እዮም። ገለ ካብቶም ባህርያቱ ድማ ፡- ህይወት፡ ፍልጠት፡ ክእለት፡ ፍቓድ፡ ምስማዕ፡ ምርኣይ፡ ምዝራብን ፍቕርን እዮም። ቁርኣን፡ አላህ ንሙሴ ከምዚ ከም ዝበሎ ይጠቅስ፡- “...ካባይ ዝኹነት ፍቕሪ ድማ ኣብ ልዕሊኻ አውረድኩ” (ሱራ 20:39)።

እቲ ጸገም ግና፡ ብዙሓት ካባዞም ባህርያት እዚአም ትርጉም ዝህልዎም ካልእ ኣካል ኣብ ዘለዎ ጥራይ እዩ። ዝኹነ ይኹን ኣካል (አምላኽ እኳ ከይተረፈ) ብባህርዩ ዘየለ ነገር ክርእ፡ ክሰምዕ፡ ክፈልጥ፡ ክዛረብ ወይ ክፍቅር ኣይክእልን እዩ። አምላኽ ኣብቲ ተራን ሓደ ንጽልን (monolithic) ዝኹነ አምር “ሓደ” ጥራይ እንተ ዝኸውን ነይሩ፡ እዞም ባህርያት እዚአም ክሳብ ፍጥረት መላእኹቲ ወይ ደቅሱብ ዝፍጠሩ፡ ዘይግለጹ ወይ ስራሕ ዘይፈትሑ ከይኖም ጸኒሑም ክንብል የገድድና። ብኻልእ ኣዘራርባ፡ ፍጥረት ኣብ ባህርያት አምላኽ ለውጢ አምጺኡ ማለት እዩ። ሓድነት አምላኽ ከምቲ ሙስሊማት ዘጽቅጥሉ ንጽልን ተራን እንተ ዝኸውን ነይሩ፡ ቅድሚ ፍጥረት ዓለም አምላኽ ንመን እዩ ዘፍቅር ነይሩ፡ ምስ መንክ ይዛረብ ነይሩ፡ ንመንክ ይሰምዕ ነይሩ፡ ብዘይካ እቲ ፍጹምን ዘይቀያየርን ሓድነቱ፡ ዝኹነ ነገር ኣይነበረን።

እዚ ጸገም እዚ ቡቲ ናይ ስላሴ ሓቂ (Trinity) ብዝደንቐ መገዲ ይፍታሕ እዩ። እቲ ናይ ኣልጆርያ ቅዱስ አውግስጢኖስ (St. Augustine) ከምዚ ኢሉ ገለጹ፡- “አምላኽ ፍቕሪ እዩ። ፍቕሪ ዘለአለማዊት እዩ። አምላኽ ድማ ሓደ ዘለአለማዊ ፍቕሩ ዝገልጸሉ ኣካል የድልዮ ነበረ። ኣብ ንወልድ የፍቅሮ። ወልድ ንመንፈስ ቅዱስ የፍቅሮ። መንፈስ ቅዱስ ድማ ንኣብ የፍቅሮ። ሸዑ አምላኽ፡ ‘ሱብ ብመልክዕና ከም ምስልና ንፍጠር’ በለ።”

ትምህርተ ስላሴ አምላኽ ከቶ ከም ዘይተቐየረ የረድኣና። ፍጥረት ዓለም ነቲ ባህርያቱ ኣይቀየሮን። ንሱ ካብ ዘለአለም ብሓቂ ሓደ እዩ። ዘይቀያየር፡ ብዝተወሃሃደን ህያውን (dynamic) ሓድነት ዝነብር እዩ። ፍጥረት ይሃሉ ኣይሃሉ፡ ኣብ መንገ እቲ ኣቦ፡ ቃሉን መንፈስ ቅዱስን ፍቕሪ፡ ዘተን ምስማዕን ወትሩ ነይሩ እዩ። ብሓቂ ክንዛረብ እንተ ኼንና፡ ፍጥረት ንአምላኽ ክፍቅር ኣይገበሮን። የግዳስ ፍጥረት ባዕሉ ውጽኢት ናይቲ ካብ መጀመርታ ኣብኡ ዝነበረ ፍቕሪ እዩ። ፍቕሪ ወትሩ ናይ አምላኽ ባህርይ (essence) እዩ። ኣብ ዓለም ከይተፈጥረት ንወልድ የፍቅሮ ነበረ። ወልድ ንኣብ የፍቅሮ። ክልቲአም ድማ ንመንፈስ ቅዱስ የፍቅርዎ። እዚ ኣብ መንገ እቶም ሰለስተ ኣካላት ዘሎ ዘለአለማዊ ፍቕሪ፡ ናብቲ አምላኽ ምስ ደቂ ሱብ ዘለዎ ርክብ ፈሲሱ (ተዘርጊሑ) እዩ።

እዞ ፍቕሪ እዚአ ንጸሎት ትምልስ እዩ። ቁርኣን ኣላህ ከምዚ ከም ዝበሎ ይጠቅስ፡- “...ጸውዑኒ ኸምልሰልኩም እዮ...” (ሱራ 40:60)። አምላኽ ንህዝቡ ይምልሰሎም እዩ። የሱስ ዝበሎ እውን እዚ እዩ። “ንስኻ ግና ክትጽሊ ኸሎኻ፡ ናብ ቤትካ እቶ፡ መዓጽምኻ ዕጸ፡ ነቲ ብስውር ዘሎ ኣቦኻ ጸሊ። እቲ ብስውር ዚርእ ኣቦኻ ድማ ብግልጹ ኪፈድየካ እዩ” (ማቴዎስ 6:6)።

ካብ ዘለአለም አምላኽ ብባዕሉ ፈላጥን ፍሉጥን፡ አፍቃርን ፍቁርን፡ ሰማዕን ስሙዕን ኩይኑ ጸኒሑ እዩ። ከምዚ ዝበለ ናይ ገዛእ ርእሰኻ እኹልነት (self-sufficiency)፡ ኣብቲ ብናይ ሕሳብ ስሌት “ሓደ” ጥራይ ዝኹን አምላኽ ክህሉ ኣይክእልን እዩ። ብሓቲ ክንርእዮ እንጥ ቪንና፡ እቲ ሙስሊማት ዝአምኑሉ “ብሕታውነት” ብርግጽ ብሕታውነት ኣይኩንን፤ ምኽንያቱ እቲ ኣላህ ንፍጥረቱ ዘርእዮ ባህርይ ፍቕሪ፡ ፍጥረት ከይሃለወ ክህልዎ ዘይክእል ባህርይ ስለ ዝኹን። ስለዚ፡ እቲ “ብሕታውነት” ካብ ሓደ ኩነታት ናብ ካልእ ተቐይሩ ማለት እዩ።

V. ንስላሴ ንምግላጽ ዚሕግዙ ምስላታት (Analogies)

ንትምህርተ ስላሴ ንምግላጽ ዚሕግዙ ዝተፈለለዩ ምስላታት (analogies) ኣለዉ። ካብዞም ምስላታት እዚአም ዝኹን ሓጋዚ ኩይኑ እንጥ ተረኺቡ፡ ተጠቐሙሉ። ይኹን እምበር፡ ምስላታት ደረት ከም ዘለዎም ዘክር። ንሳቶም ነቲ ዘይርእ ሓቂ ቕርጹ ንኸንርዳእ ዚሕግዙ ሙብርሂታት (catalysts) ጥራይ እዮም። ዓሊ ኢብን ኣቡ ጣሊብ ከምዚ ከም ዝበለ ይጥቀስ፡- “ብዛዕባ ባህርይ አምላኽ ምትኳት (ምክታዕ) ጸርፊ (ክሕደት) እዩ።” ከምኡ’ውን፡- “ኣብ ኣእምሮኻ ዝኣተወ ዝኹን ይኹን ነገር ናይ ገዛእ ርእሰኻ ርድኢት (ኩነታት) እዩ፤ አምላኽ ግና ካብኡ ዝተፈልየ እዩ።”

ንስላሴ ሓደ አምላኽ ክገልጹ ዚኸእሉ ኣብነታት አዞም ዝሰዕቡ እዮም፡-

- **ሰብ፡-** ካብ ስጋ፡ ኣእምሮን መንፈስን ዝቐመ ኩይኑ፡ ሓደ ኣካል (being) እዩ።
- **ኣእምሮ፡-** ሕልና (imagination)፡ ምስትውዓልን (understanding) ዝኸርን ዝሓዘ ኩይኑ፡ ሓደ ተርእዮ እዩ
- **ሓዊ፡-** ሙቕት፡ ብርሃንን ሃልሃልታን ዘለዎ ኩይኑ፡ ሓደ ሓዊ እዩ።
- **ጸሓይ፡-** ቅርጺ ዘለዎ፡ ሙቕትን ብርሃንን እትህብ ኩይና፡ ሓንቲ ኣካል እያ።
- **ፍረ፡-** ዓቕን (size)፡ መቐረትን ጨናን ዘለዎ ኩይኑ፡ ሓደ ነገር እዩ።
- **ማይ፡-** ከም ፈሳሲ፡ እንፋሎት (vapor) ወይ ብረድ ኪኸውን ይኸእል እዩ፡ ግናኹ ሓደ ባህርይ (substance) እዩ።
- **ኪዩብ (Cube)፡-** ሰለስተ መኣዝናት (dimensions) ዘለዎ ኩይኑ፡ ሓደ ቅርጺ እዩ።

ምናልባት ነቲ ትምህርተ ስላሴን፡ ክርስትያናት ከመይ ጌሮም ከም ዝተረድአዎ ዚገልጽ ዝበለጸ ሙብርሂ፡ ሲ.ኤስ. ሉዊስ (C.S. Lewis) ኣብ መጽሓፉ "ሜር ክሪስትያኒቲ" (Mere Christianity) ሂብዎ ኣሉ። ንሱ ከምዚ ኢሉ ይጽሕፍ፡-

“ኣብ ህዋ (space) ብሰለስተ መገድታት ክትንቀሳቐስ ከም እትኸእል ትፈልጥ ኢኻ፤ ናብ ጸጋም ወይ የማን፡ ንድሕሪት ወይ ንቕድሚት፡ ንላዕሊ ወይ ንታሕቲ። ዝኹን ኣንፈት (direction)፡ ወይ ሓደ ካብዞም ሰለስተ እዩ፡ ወይ ድማ ኣብ መንጎአም ዝተወሃሃደ እዩ። እዚኣቶም ‘ሰለስተ መኣዝናት’ (Three Dimensions) ይበሃሉ። ሕጂ ድማ ነዚ ኣስተውዕል፤ ሓደ መኣዝን ጥራይ እንጥ ትጥቀም ኔርካ፡ ቀጥታውያን መስመራት ጥራይ ምስኣልካ ኔርካ። ክልተ መኣዝናት እንጥ ትጥቀም ግና፡ ሓደ ቅርጺ ክትስእል ምኸኣልካ ኔርካ፤ ንኣብነት ስኬር (square)። ስኬር ድማ ካብ ኣርባዕተ ቀጥታውያን መስመራት ዝቐመ እዩ። ሕጂ ድማ ሓደ ስንጦጦቲ ንቕድሚት ንኺድ። ሰለስተ መኣዝናት እንጥ

ሃልዩክ ግና፡ ‘ግዙፍ አካል’ (solid body) እንብሎ ነገር ከትሃንጽ ትኸእል ኢኻ፤ ንኣብነት ኪዩብ (cube) ከም ዳዶ (dice) ወይ ከም ሓደ ዶጎል ሸኮር። ሓደ ኪዩብ ድማ ካብ ሸዱሽተ ስኬራት ዝቐመጠ እዩ።”

“እቲ ነጥቢ ተረጊዱካዶ? ሓደ መኣዝን ጥራይ ዘለዎ ዓለም፡ ሓደ ቀጥታ መስመር ጥራይ ኪኸውን ይግባእ። ኣብ ክልተ መኣዝናት ዘለዎ ዓለም ድማ፡ ሕጂውን ቀጥታውያን መስመራት ኣለዉኻ፡ ግናኸ ብዙሓት መስመራት ሓቢሮም ሓደ ቅርጺ ይፈጥሩ። ኣብ ሰለስተ መኣዝናት ዘለዎ ዓለም እውን፡ ሕጂውን ቀጥታውያን መስመራት ኣለዉኻ፡ ግናኸ ብዙሓት መስመራት ተወሃሂዶም ሓደ ግዙፍ አካል ይፈጥሩ። ብኸልእ አዘራርባ፡ ናብ ዝያዳ ጋህዳዊ (real) ዝኾነን ዝተሓላለኹን ደረጃታት እናደየብክ ምስ እትኸይድ፡ ነቶም ኣብቲ ተራ ደረጃታት ዝረኽቡካዮም ነገራት ንድሕሪት ኣይትሓድጉምን ኢኻ፤ ሕጂውን ምሳኻ ኣለዉ፡ ግናኸ ነቲ ተራ ደረጃታት ጥራይ እንተ ትፈልጥ ኒርካ ከቶ ከትሓስቦ ብዘይትኸእል ሓድሽ መገዲ እዮም ዝወሃሃዱ።”

ብዛዕባ ኣምላኽ ዚወሃብ ክርስትያናዊ መግለጺ ነዚ ተመሳሳሊ መሰረተ-ሓሳብ ዝሓዘ እዩ። እቲ ሰብአዊ ደረጃ ተራን (simple) ቀድሞብ ባይነት ዝመልኦን እዩ። ኣብ ሰብአዊ ደረጃ፡ ሓደ አካል ሓደ ህላወ (being) እዩ፤ ክልተ አካላት ድማ ክልተ ዝተፈላለዩ ህላወታት እዮም። ልክዕ ከምቲ ኣብ ክልተ መኣዝናት (ንኣብነት ኣብ ጻፋሕ ወረቐት) ሓደ ስኬር (square) ሓደ ቅርጺ ዝኾነ፡ ክልተ ስኬራት ድማ ክልተ ዝተፈላለዩ ቅርጽታት እዮም።

ኣብቲ መለኮታዊ ደረጃ ግና፡ ሕጂውን አካልነት (personalities) ትረክብ ኢኻ፤ ግናኸ ኣብኡ እቶም አካላት ንሕና ኣብቲ ደረጃ እቲ ዘይንነብር ሰባት ከቶ ክንሓስቦ ብዘይኸእል ሓድሽ መገዲ ተወሃሂዶም ትረኽቦም። ኣብቲ ናይ ኣምላኽ መኣዝን (dimension) ክንብሎ እንተ ኸኢልና፡ ሓደ ህላወ እናሃለወ ሰለስተ አካላት ዝኾነ አካል ትረክብ፤ ልክዕ ከምቲ ሓደ ኪዩብ ሸዱሽተ ስኬራት እናሃለወዎ ሓደ ኪዩብ ከዳይኑ ዝነበር።

ርግጽ እዩ፡ ንሕና ንኸምዚ ዝበለ ህላወ (Being) ብምልኣት ክንርድኦ ኣይንኸእልን ኢና። ልክዕ ከምቲ ክልተ መለኮታዊ ጥራይ ክንርዳእ ተፈጠርና እንተ ንኸውን ንኪዩብ ክንርድኦ ዘይንኸእል። ግናኸ ብዛዕባኡ ጽላሎት ሓሳብ ክህልወና ይኸእል እዩ። ከምኡ ምስ እንገብር ድማ፡ ንፈለማ ግዜ ኣብ ህይወትና ብዛዕባ እቲ 'ልዕለ-ሰብአዊ' (superpersonal) ዝኾነ ነገር - ካብ ሰብ ንላዕሊ ዝኾነ ነገር - እውንታዊ ሓሳብ ንረክብ። እዚ ንሕና ባዕልና ክንበጽሖ ዘይንኸእል፡ ግናኸ ምስ ተነግረና 'ኣቐዲመ ክግምቶ ይግባእ ነይሩ' ዘብል፡ ምስቲ ድሮ እንፈልጦ ነገራት ድማ ብዝግባእ ዝሰማማዕ እዩ።”

“ንሰለስተ አካላት ዝሓዘ ህላወ ክንግምቶ ካብ ዘይንኸእል፡ ብዛዕባኡ ምዝራብ እንታይ ፋይዳ ኣለዎ?” ኢልካ ትሓትት ትኸውን። ጽቡቕ፡ ብዛዕባኡ ምዝራብ ፋይዳ የብሉን። እቲ ቁምነገር፡ ናብቲ 'ሰለስተ-አካላዊ ህይወት' (three personal life) ብግብሪ ምስሓብ እዩ፤ እዚ ድማ ዝኾነ ግዜ - ሕጂ፡ ሎሚ ምሽት - ክጅምር ይኸእል እዩ።

ሉዊስ ከምዚ ኢሉ ይድምድም፡-

“ስነ-መለኮት (Theology) ከምኡ እዩ ተጀመሩ። ሰባት ብዛዕባ ኣምላኽ ብድንግዝግዝ ይፈልጡ ነበሩ። ድሕሪኡ ሓደ ሰብ መጻ እም ኣምላኽ ምጁኑ ተዛረበ፤ ንሱ ግን 'ዕቡድ' ኢልካ ከትንጽጎ እትኸእል ዓይነት ሰብ ኣይነበረን። ሰባት ከም ዝእምንዎ ገበረ። ድሕሪ ሞቱ እውን እንደገና ተራኹብዎ። ድሕሪኡ፡ ንኣሸቱ ጉጅለታት (ማሕበረሰብ) ኮይኖም ምስ ተጠርነፉ፡ ኣምላኽ ብመጠኑ ኣብ ውሽጢ እውን ከም ዘሎ - እናመርሖምን ነቲ ቅድሚ ሕጂ ክገብርዎ ዘይክእሉ ዝነበሩ ንክገብሩ ሓይሊ እናሃበዎምን - ረኸብዎ። ነዚ ኩሉ ኣጠራኒፎም ምስ ረኣይዎ ድማ፡ ናብቲ 'ሰለስተ-አካላዊ ኣምላኽ' ዝብል ክርስትያናዊ መብርሂ በጽሑ።”

መወከራታት (Notes):

- ኣር. ቶማስ (R. Thomas)፣ *op.cit.*፣ ገጽ 180።
- ሲ.ኤስ. ሉዊስ (C.S. Lewis)፣ *op.cit.*፣ ገጽ 137።

ተወሳኝ ክፍሊ ሀ

አገደሰቲ ዕለታት አብ ታሪኽ እስልምና

- 570 ዓ.ም.- ልደት መሐመድ።
- 595 ዓ.ም.- መሐመድ ንኸዲጃ ተመርዓወ።
- 610 ዓ.ም.- መሐመድ ናይ መጀመርታ ወራድ ቃል (ራእይ) ተቐበለ።
- 622 ዓ.ም.- ሂጅራ (ስደት) — መሐመድ ናብ መዲና ገነገሳበለ፤ እዚ ድማ ቀዳመይቲ ዓመት ናይ እስላማዊ ዘመን እዩ።
- 624 ዓ.ም.- ኩናት በድር — መስሊማት ንሰራዊት መካ ሰዓርዎም።
- 625 ዓ.ም.- መካውያን ንሰራዊት መስሊም ኣብ ኡሁድ ሰዓርዎም።
- 627 ዓ.ም.- ኩናት ኸንደቕ (Battle of the Ditch) — መዲና ተኸበበት፡ መስሊማት ድማ ተዓወቱ።
- 629 ዓ.ም.- ሓይልታት ቢዛንታይን ንሰራዊት መስሊም ሰዓርዎም።
- 630 ዓ.ም.- ሰራዊት መሐመድ ንመካ ተቐጻጸሩ።
- 632 ዓ.ም.- ናይ መሐመድ ናይ መወዳእታ ዑደት (ሓጅ) ናብ መካን ሞቱን።
- 632-634 ዓ.ም.- ኸላፋ (ግዝአት) አቡ በከር።
- 634-644 ዓ.ም.- ኸላፋ ዑመር።
- 644-656 ዓ.ም.- ኸላፋ ዑስማን።
- 656-661 ዓ.ም.- ኸላፋ ዓሊ።
- 661-750 ዓ.ም.- ግዝአት ስርወ-መንግስቲ ኡመያድ።
- 674 ዓ.ም.- መስሊማት ንቀስጥንጥንያ ከበቡዋ።
- 680 ዓ.ም.- ሞት ሉሰይን ኣብ ከርበላ።
- 711 ዓ.ም.- መስሊማት ካብ ሰሜን አፍሪቃ ናብ ስጳኛ ሰገሩ (ተሳገሩ)።
- 732 ዓ.ም.- ኩናት ቶርስ — ቻርለስ ማርተል ንመስሊማት ሰዓርዎም።
- 750-1258 ዓ.ም.- ግዝአት ስርወ-መንግስቲ ዓባሲድ።
- 786-809 ዓ.ም.- ኸላፋ ሃሩን አል-ራሺድ ኣብ ባግዳድ።
- 870 ዓ.ም.- መስሊማት ንማልታ ሓዘዋ።
- 1091 ዓ.ም.- ከርስትያን ሓይልታት ንሲሲልያን ማልታን አመልሱ።
- 1099 ዓ.ም.- ሰራዊት መስቀል (Crusaders) ንዩሩሳሌም ተቐጻጸሩ።
- 1187 ዓ.ም.- ኩናት ሒቲን — ሳላሓዲን ንሰራዊት መስቀል ሰዓረ።
- 1203 ዓ.ም.- ግዝአት መስሊም ኣብ ሰሜን ህንዲ ጀመረ።
- 1227 ዓ.ም.- ሞት ጆንጊዝ ኻን።
- 1405 ዓ.ም.- ሞት ታመርሊን።

- 1453 ዓ.ም.- ወደቀት ቀላሽጥንጥንያ ኣብ ኢድ ሙስሊማት።
- 1492 ዓ.ም.- ሙስሊማት ካብ ስጳኛ ተሰጉጉ።
- 1517 ዓ.ም.- ሺሊፋ ብኡቶማን ሱልጣናት ተወርሰ።
- 1923 ዓ.ም.- ስርዓተ-ሺሊፋ ተሰረዘ።

ተወሳኺ ክፍሊ ለ መዝገብ ቃላት (Glossary)

አቡ (ABU)

አብ ብዙሓት ናይ ዓረብ ኣሰማት ዚርከብ ኮይኑ፡ “አቦ ናይ” ማለት እዩ። ንኣብነት፡ “አቡ ዳወድ” ማለት “አቦ ዳወድ” ማለት እዩ።

አዛን (ADHAN)

እቲ ሙስሊማት ንህዝባዊ ጸሎት (ሶላት) ዚጽውዑ ዳውዒት።

አህል አል-ኪታብ (AHL AL-KITAB)

“ሱብ መጽሓፍ” — ቁርአን ንኣይሁድን ንክርስትያናትን ዝሃቦም መጻውዒ እዩ። ምኽንያቱ መለኮታዊ መግለጺታት (ራሳይ) ስለ ዝተቐበሉ (ሱራ 3:72፡ 113 ርአ)። ኣብ መጀመርታ፡ መሓመድ፡ “ንኣደ ኣይሁዳዊ ወይ ክርስትያን ዝበደለ ሱብ፡ ኣብ መዓልቲ ፍርዲ ኣነ ባዕለይ ከሰሲኡ ኪኸውን እዩ” ይብል ነበረ። ይኹን እምበር፡ ኣብ ናይ መዓዳሊ ሰዓቱ፡ “ኣብ ሓውሲ ደሴት ዓረብ ክልተ ሃይማኖታት ኪህልዉ ኣይፍቀድን እዩ” ብምባል ሓሰቡ ዝቐየረ ይመስል። እቡ በከር ነዚ መምርሒ እዚ ኣብቶም ኣብ ዓረብ ዝነጉሩ ዝነበሩ ሱብ መጽሓፍ ኣተግቢርዎ እዩ።

አሕመድያ (AHMADIA)

ብግርዛ ጉላም ኣሕመድ ካድያኒ (ናይ ካድያን፡ ፓንጃብ) ዝተጀመረ፡ ካብ መገዲ (መስመር) ዝወጸ እስላማዊ ጉጅለ እዩ። እቲ ምስ ልሙድ እስልምና ዘለዎም ጎሌሓ ዝርእ ፍልልይ፡ ብዛዕባ ክርስቶስ፡ መህዲ (“መሲሕ”) ከምኡ’ውን ጅሃድ (“ቅዱስ ውግእ”) ዝመሰረተ እዩ። ኣሕመድያውያን የሱስ ኣብ መስቀል ኣይምተን፡ የግዳስ ድሕሪ እቲ ሞት ዝመሰሎ ኮነታትን ትንሳኤን፡ ወንጌል ንምስባኽ ናብ ካሽሚር (Kashmir) ተሰደደ ይብሉ። ኣብኡ ድማ ከሳዕ 120 ዓመት ከም ዝነበረ ይዛረቡ። የሱስ ኣብ ስሪናጋር (Srinagar) ከም እተቐበረ፡ መቓብሩ ድማ ብጌጋ ናይ “ዩዝ ኣሳፍ” ዝበሃል ነቢይ ተባሂሉ ከም ዝፍለጥ ይዳምኑ። ብዛዕባ ጽውዓ መህዲን ጅሃድን ድማ፡ ተልእኾ መህዲ ናይ ሰላም ምኃኑ፡ እቲ ጅሃድ ድማ ብሰላማዊ መገዲ እምበር ብመሰረቱ ውግእ ኪኸውን ከም ዘይብሉ ይምህሩ። ኣብ ዝኹን ኮነታት ንመንግስቲ ቅኑዕ ተአዛዝነት ኪወሃብ ከም ዘለዎ ይዳምኑ። እቲ መህዲ ባዕሉ ድማ ስጋወ (incarnation) ናይ የሱስን መሓመድን፡ ብተመሳሳሊ ግዜ ድማ ስጋወ ናይ ክሪሽና (avatar of Krishna) ተገይሩ ይውሰዱ።

አል-ብይዳዊ (AL-BAIDAWI)

ናስር ኤል-ዲን ዓብዱላህ፡ ፍሉጥ ሙስሊም ተርጓሚ ከወይት፡ ብ1286 ዓ.ም. ዝሞተ እዩ። መጽሓፍ ሙብርሂኡ (ተፍሲር) “እንዋር ኣል-ታንዚል ዋ ኣስራር ኣል-ታዊል” ይበሃል።

አል-ጃላላን (AL-JALALAN)

ብጃላል ኤል-ዲን ኣል-ሱዩጢን ጃላል ኤል-ዲን ኣል-ሙሐሊን ዝተጻሕፈ መጽሓፍ ሙብርሂ (ተፍሲር)።

አል-ካልቢ (AL-KALBI)

ኢብን ኣል-ሳኢብ፡ ኣዘንታዊ ሓዲስን ጸሓፊ ታሪኻን። ብ1763 ዓ.ም. ሞይቱ።

አል-ራዚ (AL-RAZI)

ፋቲር ኣል-ዲን፡ ሙስሊም ተርጓሚ። መጽሓፍ ሙብርሂኡ “ኣል-ተፍሲር ኣል-ከቢር” ትበሃል።

አል-ሱዲ (AL-SUDDI)

ኢስማዒል ኢብን ዓብዱል ረሕማን፤ ንሱ ሓዲስ ካብ ኣናስ ኢብን ማሊክ ዝሰምዐን ንሑሳይን ኢብን ዓሊ ዝረኣዮን እዩ።

አል-ሱዩጢ (AL-SUYUTI)

ጃላል ኤል-ዲን ዓብዱል ረሕማን፡ ሙስሊም መለኮታዊ ሊቅን ተርጓሚን (1445-1505 ዓ.ም.)።

አል-ጣባሪ (AL-TABARI)

አቡ ጃዕፈር ሙሐመድ ኢብን ጃሪር (923 ዓ.ም. ዝሞተ)፡ ሙስሊም ተርጓሚ። መጽሓፍ ሙብርሂኡ “ጃሚዕ ኣል-ብያን ፊ ተፍሲር ኣል-ቁርኣን” ትበሃል።

አል-ዘማኸሻሪ (AL-ZAMAKHSHARI)

አቡ ኣል-ቃስም ማሕሙድ (1075-1144 ዓ.ም.)፡ ፍሉጥ ተርጓሚ ቁርኣን። መጽሓፍ ሙብርሂኡ “ኣል-ካሻፍ” ትበሃል።

ዓረብኛ (ARABIC)

ምስ ኢብራይስጥን ስርስትናን (Syriac) ካብ ሓደ ጌጅላ ዝመጸ ሴማዊ ቋንቋ። ቋንቋ ቁርኣንን ስሩዕ ጸሎት ሙስሊማትን እዩ።

ዓሹራ (ASHURA)

ሺዓ ሙስሊማት ነተን ቀዳሞት ዓሰርተ መዓልታት ወርሒ ሙሐራም፡ ሞት ሑሳይን ኣብ ከርባላ ዚዝከሩለን፡ ዝሃብም ስም እዩ።

ኣይቶላ (AYATOLLAH)

ንሓደ ናይ ሺዓ ሊቅ ዚወሃብ ዝለዓለ መዓርግ።

በስመላህ (BASMALA)

“ቢስማላህ ኣል-ረሕማን ኣል-ረሒም” (ብሸም ኣላህ፡ እቲ ኣዝዩ ርህሩህ፡ ኣዝዩ ሙሐሪ) ምባል።

ኸሊፋ (CALIPH)

ድሕሪ ሞት መላመድ፡ ገሃይማኖታውን ፖለቲካውን መራሒ እስልምና ዜማብ መዓርግ።

ዳዕዋ (DA'WA)

ሰባት ናብ ምስልምና ንኪጽምበሩ ዝግበር ጻውዒት።

ኢክሪማ (EKREMA)

ሓደ ካብቶም ናይ መላመድ ሳሓባ (ናይ ቀረባ አዕሩኽ)። ብ634 ዓ.ም. ሞይቲ።

ፋቲሓ (FATIHA)

ኢታ ቀዳመይቲ ሱራ (ምዕራፍ) ቁርአን።

ሓዲስ (HADITH)

ብሓባር ኪርአ ከሎ፡ መላመድ ዝበሎ፡ ዝገበሮ፡ ዝፈቐዶን ዝአዘዘን ዝሓዙ ዛንታታት እዮም። ገለ መጻሕፍቲ ሓዲስ ጥራይ እዮም ከም ሰልጣን ዘለዎም ዚፍለጡ፤ ሺዓን ሱኒን ድማ ኣብቶም ዚቐበልዎም መጻሕፍቲ ይፈላለዩ እዮም። ሓዲስ ድሕሪ ቁርአን ከም ካልኣይ ምንጨ እስላማዊ ሕግን ህይወትን ኮይኑ፡ ከም መምርሒ ጠባይን መሰረት ሕግን የገልግል።

ሂጅራ (HIJRA)

መላመድን ሰዓብቱን ካብ መካ ናብ መዲና ዝገበርዎ ስደት፤ ካብዚ ዕለት እዚ ጀግና ድማ ኣቁጻጽራ ዘመን መስሊማት ይጅምር። 1ይ ዓመት ናይ መስሊማት 622 ዓ.ም. እዩ።

ኢብን (IBN)

ኣብ ብዙሓት ናይ ዓረብ ኣስማት ዚርከብ ኮይኑ “ወዲ ናይ...” ማለት እዩ። ስለዚ “ኢብን ዓባስ” ማለት “ወዲ ዓባስ” ማለት እዩ።

ኢብን ዓባስ (IBN ABBAS)

ወዲ ሓውቦኡ (ወዲ ኣምኡ) ንመላመድ። ንሱ ብዙሕ ካብ ሓዲስ መላመድ ዘዘንተወ እዩ። እቲ ኣብ ቁርአን ዝጻሓፎ መብርሂ “ታንዊር ኣል-ሚቕባስ” ይበሃል።

ኢኸዋን ኣል-ሳፋ (IKHWAN AL-SAFA')

ብቐጥታ ትርጉሙ “ኣሕዋት ንጽህና” ማለት እዩ — ኣብ መበል 10 ክፍለ ዘመን ኣብ ባስራ፡ ኢራቕ ዝተመስረተ ምስጢራዊ ማሕበር ዓረብ። እዚ ጉጅለ እዚ “ራዓኢል ኢኸዋን ኣል-ሳፋ ዋ ሺላን ኣል-ወፋ” (መልአኸታት ኣሕዋት ንጽህናን እሙናት ኣዕሩኽን) ዝብል ፍልስፍናውን ሃይማኖታውን ኢንሳይከሎፒዲያ ኣዳለወ።

ኢማም (IMAM)

እስላማዊ ሃይማኖታዊ መራሒ ወይ ቅዱስ። ከምኡ ድማ መራሒ ኣገልግሎት ኣብ መስጊድ።

ኢንጂል (INJIL)

ን“ወንጌል” ዚወሃብ ናይ ዓረብኛ ስም እዩ። ይኹን እምበር፡ ቁርአን ነዛ ቃል እዚ እ ንምሉእ ሓድሽ ኪዳን ንምምልካት ይጥቀመላ።

እስልምና (ISLAM)

እቲ ብመሓመድ ዝተመስረተ ሃይማኖት። እቲ ቃል ካብቲ “ኢድ ምሃብ” (surrender): “ምግዛእ” (submission) ወይ “ተኣዛዝነት” ዝብል ስርወ-ቃል ዝመጸ እዩ።

ኢስቲዒዛ (ISTIA'ZA)

ብቐጥታ ትርጉሙ “ዕቕባ ምሕታት” ማለት ኩይኑ: “እዑዙ ቢላህ ሚኒ-ሸይጣን ኣል-ረጂም” (ካብቲ ርጉም ሰይጣን ብኣላህ እምዕቀብ) ብምባል ይፍጸም። እዚ ሓደ ኣማኒ ንርእሱ ካብ ርበሽ ሰይጣን ንምድሓን ዚጥቀመሉ እስላማዊ መግለጺ እዩ።

ጅን (JINN)

መላእኸቲ ዝመስሉ ልዕሊ-ሰብኣዊ ፍጥረታት (ብእጠላ “ጂኒ” ይበሃል)። ካብ ሓዊ ዝተፈጥሩ ኩይኖም፡ ሰብከት መሓመድ ሰሚዖም እዮም። ገሊኦም ኣሚኖም ሙስሊማት ኩይኖም፡ ካልኦት ድማ ነጺጎም ናብ ገሃነም ተመዲቦም እዮም። እምነት ብጅን ኣብ ህዝባዊ እስልምና ልሙድ እዩ።

ካዕባ (KA'ABA)

ትርጉሙ ብቐጥታ “ስኪር” (square) ወይ “ኪዩብ” (cube) ማለት እዩ። እቲ ነዚ ስም ዝሓዘ (በይት ኣላህ ወይ “ቢት ኣምላኽ” ተባሂሉ እውን ዚጽዋዕ) ኣብ መካ ዝርከብ ህንጻ፡ ማእከል ዑደትን ኣንፈት ጸሎት ሙስሊማትን እዩ።

ሙኣዚን (MU'ADHIN)

እቲ ካብ ግንቢ (minaret) መስጊድ ኩይኑ ኣብ መግልቲ ሓሙሽተ ግዜ “ኣዛን” (ጻውዒት ጸሎት) ዘስምዕ ሰብ።

ቁርአን (QURAN)

ቅዱስ መጽሓፍ እስልምና። እቲ ምሉእ መጽሓፍ ብግዝፉ ኪርኣ ኩሎ፡ ካብ ሓድሽ ኪዳን ኣስታት ክልተ-ሲስ (two-thirds) ይኸውን።

ራዒና (RA'INA)

ኣይሁድ ንመሓመድ ይብልዎ ዝነበሩ፡ “ስምዓና” ማለት ዝኾነ ሓረብኛ ቃል እዩ። ኣብቲ ናይቲ ከባቢ ልሙድ ኣዘራርባ ግና “ንሰምዕ ግና ኣይንእዘዝን” ወይ ድማ “ከምቲ ዘይሰምዕ ንሰምዕ” ዝብል ላግጺ ዝሓዘ ትርጉም ኣለዎ።

ሸሪዓ (SHARIA')

ኣብ ቁርአንን ሓዲስን ዝተመርኩሰ ሃይማኖታዊ ሕጊ።

ሺዓ (SHIA')

ቡቶም ሰዓብቲ ዓሊ (ራብዓይ ኸሊፋ) ዝተመስረተ ጨንፈር እስልምና።

ሱፊ (SUFI)

ምስጢራዊ (mystic) ዝንባላ ዘለዎ እስላማዊ ኣተሓሳስባ ወይ ሰብ።

ሱኒ (SUNNI)

አቲ ዝዓበዮን ንቡርን (orthodox) ጨንፈር እስልምና።

ሱራ (SURA)

ምዕራፍ ቁርአን።

ተውራት (TORAH)

ቃል ብቻሉ እተን ቀዳሞት ሓሙሽተ መጻሕፍቲ ኦሪት ማለት እዩ። ይኹን እምበር፡ ቁርአን ነዚ ቃል እዚ ንምሉእ ብሉይ ኪዳን ንምምልካት ይጥቀመሉ እዩ።

ዋህብ ኢብን ሙናበህ (WAHIB IBN MUNABBEH)

ብዛዕባ ጥንታውያንን ነብያትን ሰፊሕ ፍልጠት ዝነበሮ ጸሓፊ ታሪኽ። ብ732 ዓ.ም. ሞይቱ።

ዘምዘም (ZEMZEM)

ብመሰረት እስላማዊ ልማድ፡ ኣጋር ጽምሒ ወዳ ዘርወዮትሉ፡ ኣብ መካ ዝርከብ ዔላ (ዒላ) እዩ።

ተወሳኺ ክፍሊ ሐ

እስላማዊ መጻሕፍቲ መብርሂን (ተፍሲር) ሓዲስን

- **አቡ ዳወድ፡-** ሱለይማን ኢብን ኣል-ኦቨዓስ፡ ሓዲስ (ካይሮ)።
- **ኣል-በይዳዊ፡-** ናስር ኤል-ዲን ዓብዱላህ፡ ኣንግሮ ኣል-ታንዚል (ካይሮ)።
- **ኣል-ቡኸሪ፡-** ሙሓመድ ኢብን ኢስማዒል፡ ሳኪሕ (ካይሮ)።
- **ኣል-ገዛሊ፡-** ኣቡ ሓሚድ፡ ኢሕያ ሉሉም ኣል-ዲን (ካይሮ)።
- **ኣል-ሂንዲ፡-** ዓላ ኣል-ዲን ሙታቂ፡ ካንዘል ሉማል (ሃይደራባድ፡ 1974)።
- **ኣል-ጃላላን፡-** (“እቶም ክልተ ጃላላት” — ጃላላዲን ኣል-ሙሓሊን ጃላላዲን ኣል-ሱዩጢን)፡ ተፍሲር ኣል-ጃላላን (ካይሮ)።
- **ኣል-ቁርጠቢ፡-** ኣቡ ዓብዱላህ ኢብን ኢሕመድ ኣል-ኣንሳሪ፡ ኣል-ጃሚዕ ሊቃላም ኣል-ቁርአን (ካይሮ)።
- **ኣል-ራዚ፡-** ፋቸር ኣል-ዲን፡ ማፋቲሕ ኣል-ገይብ (ካይሮ፡ 1932)።
- **ኣል-ሱዩጢ፡-** ጃላላዲን፡ ኣል-ዱር ኣል-ማንሱር (መጽሓፍ መብርሂ) (ካይሮ)።
- **ኣል-ሱዩጢ፡-** ጃላላዲን፡ ኣሰባብ ኣል-ኑዘል (ካይሮ)።
- **ኣል-ሱዩጢ፡-** ጃላላዲን፡ ኣል-ኢ.ጊ.ቃን ፊ ሉሉም ኣል-ቁርአን (ካይሮ)።
- **ኣል-ጣባሪ፡-** ኣቡ ጃዕፈር ሙሓመድ ኢብን ጃሪር፡ ጃሚዕ ኣል-በያን (ካይሮ፡- 1968)።
- **ኣል-ሳላቢ፡-** ኣቡ ኢስካቕ ኢሕመድ፡ ዓራኢስ ኣል-መጃሊስ (ካይሮ)።
- **ኣል-ቲርሚዚ፡-** ኣቡ ዓብዱላህ ኢብን ሙሓመድ፡ ሱናን (ካይሮ፡- 1934)።
- **ኣል-ዘማኸሻሪ፡-** ኣቡ ኣል-ቃሰም ማሕሙድ፡ ኣል-ካሻፍ (ካይሮ)።
- **ኢብን ዓባስ፡-** ታንግር ኣል-ሚቅባስ (ካይሮ)።

- **ኢብን ቶንባል**:- ኢስመድ፡ መሰናድ (ካይሮ)።
- **ኢብን ሂሻም**:- ሀይወት መሓመድ (The Life of Muhammad) (ቪ.ላኸ:- ላይት ኦፍ ላይፍ፡ 1997)።
- **ኢብን ካሲር**:- ኢስማዲል፡ ተፍሲር አል-ቁርአን አል-ግዚም (ካይሮ)።
- **ኢብን ካሲር**:- ኢስማዲል፡ አል-ቢዲያ ወል-ኒሃያ፡ ዳር አል-ቫዕብ (ካይሮ)።
- **ኢብን ሰዓድ**:- ጣባቃት (ካይሮ)።
- **ሙሰሊም**:- ኢብን አል-ሐቫጅ፡ ሳሊክ (ካይሮ፡- 1956)።

ተወሳኺ ክፍሊ መ

መወከሲ መጻሕፍቲ (Bibliography)

- **ዓብዱል መሲክ (Abd-al-Masih)**:- አላህ አብ አስልምና መን እዩ? (Who is Allah in Islam?) (ቪ.ላኸ፡ ኦስትርያ፡- ላይት ኦፍ ላይፍ፡ ዕለት አይተጠቕሰን)።
- **ዓብዱል መሲክ (Abd Al-Masih)**:- አስልምና አብ ጎሕቲ መነጻር (Islam Under the Magnifying Glass) (ቪ.ላኸ፡- ላይት ኦፍ ላይፍ፡ ዕለት አይተጠቕሰን)።
- **ዓብዱል-ሐቅ (Abdul-Haqq)**:- እምነትካ ንሙስሊም ምክፋል (Sharing Your Faith with a Muslim) (ሚንያ፡ፖሊስ፡- ቤትኣኒ ፌሎውሺፕ፡ 1980)።
- **አካድ (Accad)**:- ድልድል ምህናጽ፡- ክርስትናን እስልምናን (Building Bridges, Christianity and Islam) (ኮሎራዶ ስፕሪንግስ፡- ናቭፕረስ፡ 1997)።
- **አል-ጣባራኒ (Al-Tbarani)**:- ስኑ መላኮታዊ ከጎዕ (A Theological Debate) (ቪ.ላኸ፡- ላይት ኦፍ ላይፍ፡ ዕለት አይተጠቕሰን)።
- **አምብሪ (Ambrie)**:- አምላኽ ናይ ዘለላም ሀይወት ሓርዖላይ (God Has Chosen For Me Everlasting Life) (ሪኮን፡- ዘ ጉድ ዌይ፡ ዕለት አይተጠቕሰን)።
- **ቅዱስ ኣትናቴዎስ (Athanasius, Saint)**:- ስጋ ምልባስ ቃል (The Incarnation of the Word) (ካይሮ፡- መከተበት አል-መሓባ፡ ዕለት አይተጠቕሰን)።
- **ኤፍ. ኤፍ. ብሩሰ (F. F. Bruce)**:- ሰነዳት ሓድሽ ኪዳን (The New Testament Documents) (ካምብሪድ፡- ቲንዴል፡ 1960)።
- **ቻፕማን (Chapman)**:- መስቀልን ወርሒ-ጨረቃን፡- ንብድህ እስልምና ምላሽ ምሃብ (Cross and Crescent: Responding to the Challenge of Islam) (ሌስተር፡- IVP፡ 1993)።
- **ኩፐር (Cooper)**:- እስማዲል ሓወይ (Ishmael my brother) (ማርክ፡ 1993)።
- **ክራግ (Cragg)**:- ቤት እስልምና (The House of Islam) (ካሊፎርንያ፡- ዋድስዎርዝ፡ 1975)።

- **ክራግ (Cragg):-** ጻውዒት እቲ ግንቢ መሰገኛ (The Call of the Minaret) (ሎንደን፡- ኮሊንስ፡ 1986)።
- **ዳገር (Dagher):-** ቦታ ደቂ አንስትዮ አብ እስልምና (The Position of Women in Islam) (ቪላኸ፡- ላይት ኦፍ ላይፍ፡ 1995)።
- **ጋይሲርን ዓብዱል ሳሊብን (Geisler and Abdul Saleeb):-** ገለልጻምና ምምላስ (Answering Islam) (ግራንድ ራፒድስ፡- ቤከር ቡክስ፡ 1998)።
- **ጊልክሪስት (Gilchrist):-** መሓመድን ሃይማኖት እስልምናን (Muhammad and the Religion of Islam) (ቡናኒ፡- ጂስት ቱ ዘ ሙስሊም፡ 1986)።
- **ሃበርማስ (Habermas):-** ፍርዲ ታሪኽ (The Verdict of History) (ናቩሊል፡- ቶማስ ኔልሰን፡ 1982)።
- **ሲ. ኤስ. ሉዊስ (C.S. Lewis):-** ሜር ክሪስትያኒቲ (Mere Christianity) (ግላስጎው፡- ፎንታና ቡክስ፡ 1975)።
- **ሞሻይ (Moshay):-** እዚ አላህ መን እዩ? (Who is this Allah?) (ዶርቸስተር ሃውስ፡ 1994)።
- **ሙር (Muir):-** መሓመድን እስልምናን (Mahomet and Islam) (ሎንደን፡- ዕለት አይተጠቐስን)።
- **ሙስክ (Musk):-** እቲ ዘይርአ ገጽ እስልምና (The Unseen Face of Islam) (ማርክ፡ 1994)።
- **ኑርባካሽ (Nurbakhash):-** የሱስ አብ አዲንቲ ሱፍይያውያን (Jesus in the Eyes of the Sufis) (ሎንደን፡- 1983)።
- **ቀይራዋኒ (Qayrawani):-** ክርስቶስ ብሓቂዶ ተሰጅሎ? (Was Christ Really Crucified?) (ቪላኸ፡- ላይት ኦፍ ላይፍ፡ 1994)።
- **ሰማዓን (Samaan):-** ጉዳይ ሕድግት አብ ክርስትና (Qadiatul Ghofran fil-Masihia) (ካይሮ፡- 1951)።
- **ታጎር (Tagore):-** ዝተኣከቡ ግጥምታትን ድራማታትን (Collected Poems and Plays) (ኒው ዮርክ፡- ማካሚላን፡ 1937)።
- **ጌቻርድ ቶማስ (Thomas, Richard W.):-** እስልምና፡ ትሕዝቶኡን ተሰፋኡን (Islam, Aspects and Prospects) (ቪላኸ፡- ላይት ኦፍ ላይፍ፡ ዕለት አይተጠቐስን)።
- **ትሪትን (Tritton):-** ኸሊፋታትን እቶም ሙስሊም ዘይኮኑ ተግዚአቶምን (The Caliphs and their non-Muslim Subjects) (ሎንደን፡- ፍራንክ ካስ፡ 1970)።
- **ዩሱፍ (Youssef):-** አመሪካ፡ ነዳድን እስላማዊ አተሓሳስባን (America, Oil & the Islamic Mind) (ግራንድ ራፒድስ፡- ዞንደርቫን፡ 1991)።

